

ISSN 2304-7216

ESIL
UNIVERSITY

УНИВЕРСИТЕТ ЖАРШЫСЫ

№ 1(46)/2022

ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА

Қазақ экономика, қаржы
және халықаралық
сауда университетінің
ЖАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
Казахского университета
экономики, финансов и
международной торговли

№ 1(46)/2022

Қазақ экономика,
қаржы және
халықаралық сауда
университетінің

ЖАРҒЫСЫ

2009 жылдан бастап шығарылады

№1 (46)
2022

ВЕСТНИК

Казахского университета
экономики, финансов
и международной
торговли

издается с 2009 года

Главный редактор:

С.А. Абдымананов – Ректор КазУЭФМТ,
академик МАН ВШ, д.п.н., профессор математики

Заместитель главного редактора:

А.А. Таубаев – д.э.н., профессор

Научный редактор:

Б.Т. Аймурзина – д.э.н., профессор

Редакционная коллегия:

А. Агапова	PhD (США)
Л. Васа	PhD, профессор (Венгрия)
Т.В. Шталь	д.э.н., профессор (Украина)
Т.В. Воронина	д.э.н., профессор (Россия)
А.А. Кочербаева	д.э.н., профессор (Кыргызстан)
Е. Әмірбекұлы	д.э.н., профессор (Казахстан)
А.Н. Токсанова	д.э.н., профессор (Казахстан)
Б.С. Есенгельдин	д.э.н., профессор (Казахстан)
М.Ж. Каменова	д.э.н., профессор (Казахстан)
М.К. Алиев	д.э.н., профессор (Казахстан)
Д.М. Турекулова	д.э.н., профессор (Казахстан)
А.Х. Галиева	д.э.н., профессор (Казахстан)
Г.С. Укубасова	PhD, к.э.н., профессор (Казахстан)
Р.Д. Берназарова	технический секретарь (Казахстан)

Свидетельство о постановке на переучет периодического печатного издания,
Информационного агентства и сетевого издания № KZ67VPY00015604 от 03.10.2019 г
Выдано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан

МАЗМҰНЫ

ЭКОНОМИКА

<i>Кәрімбаева Г.Ж., Сабирова Р. К., Муканова М.А., Қусаинова Э.Б.</i> Қазақстан экономикасын әртараптандыру	8
<i>Викуленко Ю.Р., Иванов А.В., Кокушева Г.Я.</i> Орталық Қазақстан өңірлерінің бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін қажетті инновациялық белсенділігін талдау	15
<i>Замбинова З.Б., Притворова Т.П., Замбинова Г.К.</i> Қазақстан экономикасының қоғамдық секторында сектораралық серіктестіктің желілік модельдері.....	22
<i>Избасарова Л.Б., Қадырбергенова А.К., Жақсығалиев С.Е.</i> Инновациялық-инвестициялық қызметтің экономикалық тиімділігі және оны айқындайтын факторлар.....	31
<i>Даниярова М.Т., Тержанова А.Ж., Глазунова С.Б.</i> Пандемиядан кейінгі кезеңде Қазақстанның экономикалық дамуына шетелдік инвестициялар	39
<i>Нұралина Қ. Т., Абылкасимова Ж.А., Қуантқан Б.</i> Қазақстанның және аймақтық экономиканың нарықтық трансформациялануының жағымсыз салдарын зерттеу	45
<i>Ставбуник Е.А., Жидкоблинова О.В., Муқатай А., Джазықбаева Б.Қ.</i> Қазақстан кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттіліктерін арттыру бойынша экономикалық тиімділігі	53
<i>Болганбаев А.Д., Мырзабекқызы К., Баймағанбетов С.Т., Келесбаев Д.Н.</i> Мұнай бағасы мен нақты валюта бағамының аймақтық экономикалық өсімге әсері: Қазақстан мысалында.....	59
<i>Асанова Г.А., Сагинбаева М.Б., Айтхожин С.К., Нурпеисов Д.Н.</i> Интегралдық көрсеткіштер әдісімен ауыл тұрғындарының іскерлік белсенділігін талдау	69
<i>Канашаев Д.Е., Есболова А.Е., Тулеметова А.С.</i> Кілем өнеркәсібі кәсіпорындарын цифрландырудың ұйымдастырушылық-экономикалық негіздері.....	78
<i>Турекулова Д.М., Айдарханова Б.Б., Бейсенғалиев Е.Б., Естурлиева А.И.</i> Қазақстан Республикасы облыстарының қазіргі әлеуметтік-экономикалық дамуы.....	84
<i>Улыбышев Д.Н., Кенжебеков Н.Д., Шевякова А.Л., Жайлауов Е.Б.</i> Қазақстанның индустриялық-инновациялық саясатын қалыптастырудың әдіснамалық негіздері	92
<i>Гельманова З.С., Мажитова С.К.</i> Цифрландырудың экономикалық өсуге қосқан үлесін бағалау	100
<i>Бекебаева М.О., Калыкулов К.М., Келесбаев Д.Н.</i> Стратегиялық сала жасау-университет серіктестігінің экономиканың өсуіне әсері	113

МЕНЕДЖМЕНТ ЖӘНЕ МАРКЕТИНГ

<i>Серғалиева Р.Т., Бугубаева Р.О., Третьякова Л.А.</i> Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметшілердің цифрлық құзыреттерін дамыту.....	121
<i>Шакеев С.С., Невматулина К.А.</i> Қазақстанда энергетика салаларын тұрақты дамытудың ба- сым бағыттары.....	130
<i>Коккозова А.Б., Притворова Т.П., Третьякова Л.А.</i> Жұмыспен қамту бағдарламасының кәсіптік оқыту жобасы құрылымдық модельдеу объектісі ретінде	137
<i>Нурмухаметов Н.Н., Темірова А.Б., Нурғалиева Ж.Е., Тансықбаева Г.Ө.</i> Қазақстанның инновациялық экономикасы контексіндегі мемлекеттік кәсіпкерлік.....	144
<i>Оразаева Н.М., Жакешова А.П., Есиркепова А.М.</i> Тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын басқарудың экономикалық механизмдері.....	154
<i>Садықов Ж.С., Саванчиева А.С., Алдашева А.А., Нурмухамедова Ш.С.</i> Қазақстандағы туризм саласының инфрақұрылымын жетілдіру.....	160
<i>Садыкова Г.Т.</i> Сауда-экономикалық мемлекетаралық байланыстар теңгерімділігінің тиімді нысаны ретінде экономикалық дәліз тұжырымдамасы.....	166
<i>Ким Ю.Ю., Сихимбаева Д.Р., Третьякова Л.А.</i> Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметшілеріне еңбекақы төлеу жүйесінде персоналды басқарудың уәжді аспектілерінің қажеттілігі	172

<i>Ыдырыс С.С., Шарханова Б.</i> Орталық Азия елдеріндегі тікелей шетелдік инвестициялар: көшбасшылар, тарту әдістері, перспективалары.....	178
<i>Тұрсымбаева М.Ж., Дарибаева А.К., Шаймерденова А.К.</i> Интернет-маркетинг байланыстың заманауи құралы ретінде.....	186
<i>Кайгородцев А.А., Бордияну И.В., Сарсембаева Г.С., Мамбетказиев А.Е.</i> Цифрлық трансформация жағдайындағы жоғары оқу орындары.....	194
<i>Сүлейменова А.Ш., Сатпаева З.Т., Кангалакова Д.М., Жанғалиева Қ.Н.</i> Қазақстан өңірлерінде зияткерлік әлеуетті дамытудың институционалдық факторлары.....	201
<i>Әбжан Ж.Қ., Шайкенова Н.Т., Асқарова Т.М.</i> Жастарды жұмыспен қамту мен еңбек нарығының инфрақұрылымына концептуалдық көзқарастар.....	208
<i>Тлеубердинова А. Т., Нурланова Н.К., Кальменов Б.Т.</i> Қалалардың метаболизмі және тұрақты даму: мәні, факторлары және тәуекелдері (Қазақстан мегаполистері мысалында).....	216
<i>Нурғалиева С.Ж., Кайдарова С.Е., Мухамеджанова А.А.</i> Павлодар өңірінің өзін-өзі жұмыспен қамтыған халқын талдау.....	224
<i>Абдильдинова Н.Е., Абауова Г.М., Мухамеджанова А.А., Замбинова Г.К.</i> Ақмола облысындағы жұмыссыздықтың ерекшеліктері мен мәселелері.....	231
<i>Егинбаева А.Е., Карипова А.Т., Молдакенова Е.К.</i> Қазақстан мен Германиядағы қант өнеркәсібінің дамуын салыстырмалы талдау.....	238
<i>Әскеев Ә.Ф., Байжолова Р.А.</i> Туризм саласындағы тиімділікті арттырудың ғылыми негіздерін зерделеу.....	246
<i>Ерикқызы А., Белоусова Э.В.</i> Пандемия кезіндегі қонақжайлылық экономикасы.....	255
<i>Ахтаева С., Тлесова Э., Шохан Р., Омарова А.</i> Вакцинация денсаулық сақтаудың экономикалық тиімді шараларының бірі ретінде.....	262

ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ЕСЕП

<i>Жамиева А.Е., Насырова Г.А., Мажитов Д.М.</i> Экономикалық дағдарыс жағдайындағы Қазақстанның салық жүйесі.....	270
<i>Айжанова Г.О., Садыкова А.К., Касымова Б.Т.</i> Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытуды қаржылық ынталандыру.....	277
<i>Кененова Қ.Ә.</i> Бюджеттік процесте қаржылық менеджментті қолданудың шетелдік тәжірибесі.....	284

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

<i>Каримбаева Г.Ж., Сабырова Р.К., Муканова М.А., Кусаинова Э.Б.</i> Диверсификация экономики Казахстана	8
<i>Викуленко Ю.Р., Иванов А.В., Кокушева Г.Я.</i> Анализ инновационной активности регионов центрального Казахстана, необходимый для оценки конкурентоспособности.....	15
<i>Замбинова З.Б., Притворова Т.П., Замбинова Г.К.</i> Сетевые модели межсекторного партнерства в общественном секторе экономики Казахстана	22
<i>Избасарова Л.Б., Кадырбергенова А.К., Жаксыгалиев С.Е.</i> Экономическая эффективность инновационно-инвестиционной деятельности и факторы, ее определяющие.....	31
<i>Даниярова М.Т., Тержанова А.Ж., Глазунова С.Б.</i> Иностраннные инвестиции в экономическом развитии Казахстана постпандемического периода.....	39
<i>Нуралина К.Т., Абылкасимова Ж.А., Куанткан Б.</i> Исследование негативных последствий рыночной трансформации экономики Казахстана и региона.....	45
<i>Ставбуник Е.А., Жидкоблинова О.В., Мукатай А., Джазыкбаева Б.К.</i> Основы экономического развития предприятий Казахстана в реализации конкурентных преимуществ	53
<i>Болганбаев А.Д., Мырзабеккызы К., Баймаганбетов С.Т., Келесбаев Д.Н.</i> Влияние цен на нефть и реального обменного курса на региональный экономический рост: на примере Казахстана	59
<i>Асанова Г.А., Сагинбаева М.Б., Айтхожин С.К., Нурпеисов Н.Д.</i> Анализ деловой активности сельских жителей методом интегральных показателей	69
<i>Канашиев Д.Е., Есболова А.Е., Тулеметова А.С.</i> Организационно-экономические основы цифровизации предприятий ковровой промышленности	78
<i>Турекулова Д.М., Айдарханова Б.Б., Бейсенгалиев Е.Б., Естурлиева А.И.</i> Современное социально-экономическое развитие регионов Республики Казахстан	84
<i>Улыбышев Д.Н., Кенжебеков Н.Д., Шевякова А.Л., Жайлауов Е.Б.</i> Методологические основы формирования индустриально-инновационной политики Казахстана	92
<i>Гельманова З.С., Мажитова С.К.</i> Оценка вклада цифровизации в экономический рост	100
<i>Бекебаева М.О., Калыкулов К.М., Келесбаев Д.Н.</i> Влияние стратегического промышленно-университетского партнерства на рост экономики	113

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

<i>Сергалиева Р.Т., Бугубаева Р.О., Третьякова Л.А.</i> Развитие цифровых компетенций государственных служащих в Республике Казахстан.....	121
<i>Шакеев С.С., Невматулина К.А.</i> Приоритетные направления устойчивого развития энергетических отраслей в Казахстане	130
<i>Коккозова А.Б., Притворова Т.П., Третьякова Л.А.</i> Проект профессиональная подготовка программы занятости как объект структурного моделирования.....	137
<i>Нурмухаметов Н.Н., Темирова А.Б., Нургалиева Ж.Е., Тансыкбаева Г.О.</i> Государственное предпринимательство в контексте инновационной экономики Казахстана	144
<i>Оразаева Н.М., Жакешова А.П., Есиркепова А.М.</i> Экономические механизмы управления предприятиями текстильной промышленности	154
<i>Садыков Ж.А., Саванчиева А.С., Алдашева А.А., Нурмухамедова Ш.С.</i> Совершенствование инфраструктуры индустрии туризма Казахстана.....	160
<i>Садыкова Г.Т.</i> Концепция экономического коридора как эффективная форма сбалансированности торгово-экономических межгосударственных связей	166
<i>Ким Ю.Ю., Сихимбаева Д.Р., Третьякова Л.А.</i> Необходимость мотивационных аспектов управления персоналом в системе оплаты труда госслужащих Республики Казахстан	172

<i>Бдырыс С.С., Шарханова Б.</i> Прямые иностранные инвестиции в странах Центральной Азии: лидеры, способы привлечения, перспективы	178
<i>Турсумбаева М.Ж., Дарибаева А.К., Шаймерденова А.К.</i> Интернет-маркетинг как современный инструмент коммуникации.....	186
<i>Кайгородцев А.А., Бордияну И.В., Сарсембаева Г.Ж., Мамбетказиев А.Е.</i> Высшие учебные заведения в условиях цифровой трансформации.....	194
<i>Сулейменова А.Ш., Сатпаева З.Т., Кангалакова Д.М., Жангалиева К.Н.</i> Институциональные факторы развития интеллектуального потенциала в регионах Казахстана	201
<i>Әбжан Ж.Қ., Шайкенова Н.Т., Аскарлова Т.М.</i> Концептуальные взгляды к занятости молодежи и инфраструктуре рынка труда	208
<i>Тлеубердинова А.Т., Нурланова Н.К., Кальменов Б.Т.</i> Метаболизм городов и устойчивое развитие: сущность, факторы и риски (на примере мегаполисов Казахстана).....	216
<i>Нургалиева С.Ж., Кайдарова С.Е., Мухамеджанова А.А.</i> Анализ самозанятого населения Павлодарского региона	224
<i>Абдильдинова Н.Е., Абауова Г.М., Мухамеджанова А.А., Замбинова Г.К.</i> Особенности и проблемы безработицы в Акмолинской области.....	231
<i>Егинбаева А.Е., Карипова А.Т., Молдакенова Е.К.</i> Сравнительный анализ развития сахарной промышленности в Казахстане и Германии.....	238
<i>Аскеев А.Г., Байжолова Р.А.</i> Исследование научных основ повышения эффективности в сфере туризма.....	246
<i>Ериккызы А., Белоусова Э.В.</i> Экономика гостеприимства в условиях пандемии	255
<i>Ахтаева С., Глесова Э., Шохан Р., Омарова А.</i> Вакцинация как одна из экономически эффективных мер здравоохранения.....	262

ФИНАНСЫ И УЧЕТ

<i>Жамиева А.Е., Насырова Г.А., Мажитов Д.М.</i> Налоговая система Казахстана в период экономического кризиса	270
<i>Айтжанова Г.О., Садыкова А.К., Касымова Б.Т.</i> Финансовые стимулы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан	277
<i>Кененова К.А.</i> Зарубежный опыт финансового менеджмента в бюджетном процессе.....	284

CONTENTS

ECONOMICS

<i>Karimbaeva G., Sabirova R., Mukanova M., Kusainova E.</i> Diversification of Kazakhstan's economy.....	8
<i>Vikulenko Yu., Ivanov A., Kokusheva G.</i> Analysis of innovation activity of the regions of Central Kazakhstan, necessary to assess competitiveness.....	15
<i>Zambinova Z., Pritvorova T., Zambinova G.</i> Intersector partnership network models in the public sector of economics of Kazakhstan.....	22
<i>Izbassarova L., Kadyrbergenova A., Zhaksygaliev S.</i> Economic efficiency of innovation and investment activity and factors determining IT	31
<i>Daniyarova M., Terzhanova A., Glazunova S.</i> Foreign investments in the economic development of Kazakhstan in the post-pandemic period.....	39
<i>Nuralina K., Abylkasimova J., Kuantkan B.</i> Study of the negative consequences of the market transformation of the economy of Kazakhstan and the region	45
<i>Stavbunik Y., Zhidkoblinova O., Mukatay A., Jazykbayeva B.</i> Basis of economic development of enterprises of Kazakhstan in the realization of competitive advantages	53
<i>Bolganbayev A., Myrzabekkyzy K., Baimaganbetov S., Kelesbayev D.</i> Increase the oil prices and the effect of real exchange rate on regional economic growth: the case of Kazakhstan.....	59
<i>Assanova G., Saginbayeva M., Aitkhozhin S., Nurpeisov D.</i> Analysis of business activity of rural residents with integrated indicators method	69
<i>Kanashayev D., Yesbolova A., Tulemetova A.</i> Organizational and economic bases of digitalization of carpet industry enterprises	78
<i>Turekulova D., Aidarkhanova B., Beisengaliyev Y., Yesturliyeva A.</i> Current socio-economic development of the regions of the Republic of Kazakhstan.....	84
<i>Ulybyshev D., Kenzhebekov N., Shevyakova A., Zhailauov Ye.</i> Methodological basis of formation of industrial-innovative policy of Kazakhstan.....	92
<i>Gelmanova Z., Mazhitova S.</i> Assessment of the contribution of digitalization to economic growth	100
<i>Bekebayeva M., Kalykulov K., Kelesbayev D.</i> Impact of strategic industry-university partnerships on economy growth.....	113

MANAGEMENT AND MARKETING

<i>Sergaliyeva R., Bugubayeva R., Tretyakova L.</i> Development of digital competencies of civil servants in the Republic of Kazakhstan.....	121
<i>Shakeyev S., Nevmatulina K.</i> Priority areas for sustainable development of energy industries in Kazakhstan.....	130
<i>Kokkozova A., Pritvorova T., Tretyakova I.</i> Project professional training employment program as an object of structural modeling	137
<i>Nurmukhametov N., Temirova A., Nurgaliyeva Z., Tansykbayeva G.</i> Public entrepreneurship in the context of Kazakhstan's innovation economy.....	144
<i>Orazayeva N., Zhakeshova A., Yessirkepova A.</i> Economic mechanisms of management of textile industry enterprises	154
<i>Sadykov Z., Savanchiyeva A., Aldasheva A., Nurmukhamedova Sh.</i> Improving the infrastructure of the tourism industry of Kazakhstan	160
<i>Sadykova G.</i> The economic corridor concept as an effective form of trade and economic interstate relations balance.....	166
<i>Kim Y., Sikhimbayeva D., Tretyakova L.</i> The need for motivational aspects of personnel management in the remuneration system of civil servants of the Republic of Kazakhstan.....	172

<i>Ydyrys S., Sharkhanova B.</i> Foreign Direct Investment in Central Asian Countries: Leaders, Methods of Attraction, Prospects.....	178
<i>Tursumbayeva M., Daribayeva A., Shaimerdenova A.</i> Internet marketing as a modern communication tool.....	186
<i>Kaigorodtsev A., Bordiyanu I., Sarsembayeva G., Mambetkazyev A.</i> Higher educational institutions in the conditions of digital transformation.....	194
<i>Suleimenova A., Satpayeva Z., Kangalakova D., Zhangaliyeva K.</i> Institutional factors of intellectual potential development in Kazakhstan's regions.....	201
<i>Abzhan Zh., Shaikenova N., Askarova T.</i> Conceptual approaches to youth employment and labor market infrastructure	208
<i>Tleuberdinova A., Nurlanova N., Kalmenov B.</i> Metabolism of cities and sustainable development: essence, factors and risks (on the example of megacities of Kazakhstan).....	216
<i>Nurgaliyeva S., Kaidarova S., Mukhamejanova A.</i> Analysis of the self-employed population of the pavlodar region	224
<i>Abdildinova N., Abauova G., Mukhamejanova A., Zambinova G.</i> Peculiarities and problems of unemployment in Akmola oblast	231
<i>Yeginbayeva A., Karipova A., Moldakenova E.</i> Comparative analysis of sugar industry development in Kazakhstan and Germany	238
<i>Askeyev A., Baizholova R.</i> Research of the scientific basis on improving tourism efficiency	246
<i>Yerikkyzy A., Belousova E.</i> The hospitality economy in a pandemic	255
<i>Akhtayeva S., Tlessova E., Shokhan R., Omarova A.</i> Vaccination as one of the cost-effective health measures.....	262

FINANCE AND ACCOUTING

<i>Zhamiyeva A., Nassyrova G., Mazhitov D.</i> Tax system of Kazakhstan during the economic crisis	270
<i>Aizhanova G., Sadykova A., Kasymova B.</i> Financial incentives for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan	277
<i>Kenenova K.</i> Foreign experience in applying financial management in the budget process.....	284

G. Karimbaeva*, *c.e.s.*¹
R. Sabirova, *c.e.s.*, *assoc. professor*²
M. Mukanova, *master, teacher*¹
E. Kusainova, *accountant of «World of Supply» LLP*³
*Establishment «Esil University»*¹
Nur-Sultan, Kazakhstan
*Atyrau University named after Kh. Dosmukhamedov*²
Atyrau, Kazakhstan
*«World of Supply» LLP*³
Nur-Sultan, Kazakhstan
 * – main author (author of correspondence)
 e-mail: karimbaewagul@mail.ru

DIVERSIFICATION OF KAZAKHSTAN'S ECONOMY

In the Kazakhstan's development, a vital priority was to stabilize the economy and strengthen the country's fiscal balance and debt-carrying capacity. In these conditions, it was necessary to use the capacity of the raw materials sector, which allowed to achieve macroeconomic stability. However, today the dependence on the extractive industry is becoming a problem, since the influence of the raw material orientation of the economy does not allow the development of new industries.

The authors state that Kazakhstan is still heavily dependent on the country's raw materials. The main driving force for maintaining and increasing competitiveness is the production and export of mineral resources. However, it is impossible to compete in the global market without supplying finished products. The dependence of exports on one or more sectors of the economy can lead to such negative consequences as a slowdown in economic growth, loss of competitiveness, increase in technology gap, government budget deficit, decrease in the quality of life, environmental problems and social unrest.

In this article, the authors consider the essence of diversification and the need for it in extractive industry-based countries such as Kazakhstan, impact on various indicators of the economy, main methods and tools of state regulation of structural transformations. The article presents an analysis of the sectors that show the potential for moving the country towards economic diversification. The study assessed the challenges and main problems of the manufacturing industry, the oil and gas sector, which can best contribute to the diversification of the economy. The role of the state in developing policies for future strategies and plans of the government in the field of economic diversification is also revealed.

Keywords: *diversification, economic growth, mining, manufacturing, structural changes, competitiveness, regulation, resource-based countries, public policy, Kazakhstan.*

Кілт сөздер: *әртараптандыру, экономикалық өсу, тау-кен өнеркәсібі, өңдеу өнеркәсібі, құрылымдық өзгерістер, бәсекеге қабілеттілік, реттеу, ресурсқа бағдарланған елдер, мемлекеттік саясат, Қазақстан.*

Ключевые слова: *диверсификация, экономический рост, горнодобывающая промышленность, обрабатывающая промышленность, структурные изменения, конкурентоспособность, регулирование, ресурсоориентированные страны, государственная политика, Казахстан.*

Introduction. Today, the changes taking place in the world affect all areas of human activity, therefore adaptation is the main way of survival and development of enterprises in conditions of uncertainty. One option is to diversify production and the economy as a whole. What is meant by

this term? Usually, diversification is understood as expanding the range of production or re-profiling sales markets, mastering the latest types of production in order to increase fixed capital, increase the efficiency of its use and productivity, improve the utilization of production capacities, prevent bank-

ruptcy, and increase the competitiveness of the national economy as a whole. In the macroeconomic aspect, diversification implies the development of manufacturing and service sectors with high added value. Diversification and economic development in the country are closely intertwined. At a time when businesses try to produce new products, they face multiple costs due to uncertainty, macroeconomic instability and other factors. For developing resource-based countries, the main challenge is to create a competitive industry and ensure economic growth. This is the main task of the state in supporting the concept of diversification - to create incentives and ensure a favorable business climate by maintaining macroeconomic stability.

The study uses a wide range of methods such as the method of scientific abstraction, system analysis, theoretical generalization, grouping method, statistical data processing, comparative analysis.

The purpose of this study is to consider the methods and tools for diversifying the economy and analyze its impact on the current state of the economy of Kazakhstan. In these cases, the main tasks of the article are to investigate theoretical approaches to determining the essence of economic diversification and to analyze the role of the state in diversification.

Literature review. The issues of economic diversification are given sufficient attention both in domestic and foreign literature. Thus, A. Esanov identifies two main types of diversification: economic (product) diversification and export diversification, arguing that the availability of natural resources creates better conditions for diversifying the economy than for diversifying exports. When exporting natural resources, the inflow of foreign currency makes the national currency more expensive, which reduces the competitiveness of national goods in the world market and slows down the process of export diversification. He also believes that the level of economic diversification (as well as export) is significantly lower in resource-rich countries compared to other economies. The experience of resource-dependent countries shows that without economic and export diversification, these countries remain extremely vulnerable to various external shocks. The negative aspects of regulation, in his opinion, are expressed in the fact that «these countries lack clear policy guidelines on how to effectively diversify their economies

and export portfolios». His research shows that infrastructure and the quality of institutions have a strong influence on the extent of economic diversification, so governments should develop policies to reduce corruption and improve the effectiveness of public administration [1].

N.V. Potolova reveals the urgency of the problem of diversifying the economy not only on a national scale, but also in its individual regions. Moreover, she defines the goals and essence of economic diversification [2].

V.A. Rusanovsky, I.K. Babaytseva believe that when carrying out structural reforms, the choice of a «road map» is important, and the main attention should be focused on the development of industries and sectors that have absolute or relative advantages. They analyzed the qualitative features and dynamics of the structure of the economy, explained the influence of the structure of the economy on the process of stimulating long-term economic growth. The authors also focus on financial and economic regulation instruments [3].

E.V. Slesarenko believes that an increase in the technological level is the main condition for sustainable economic growth, emphasizing the need for a transition from an economic reproduction system to a vertically integrated system of intersectoral production chains [4].

Y.V. Luzgina believes that the problem of export diversification can be solved by improving the conditions for the emergence of innovative and highly productive enterprises [5].

The diversification of the economy of Kazakhstan in the framework of international cooperation, the influence of foreign investments on the development of industrial sectors is considered by B.B. Imanbaev [6].

Main part. One of the main directions in the country's strategy is the diversification of the economy. Why is this so important? The economy of Kazakhstan remains dependent on the foreign exchange and raw material rent provided by the extraction and export of oil, gas and other mineral products. Today, the predominance of the extractive industry relative to GDP and the low level of product processing remains the main problem of the country's economy.

In order to understand the role of economic diversification in Kazakhstan, it is necessary to consider the dynamics of GDP. Figure 1 shows the

growth rates of Kazakhstan's real GDP from 1993 to 2020 according to the International Monetary Fund. As you can see, the economy of Kazakhstan

is highly dependent on «external» factors, and this is directly related to fluctuations in oil prices and low diversification of the economy.

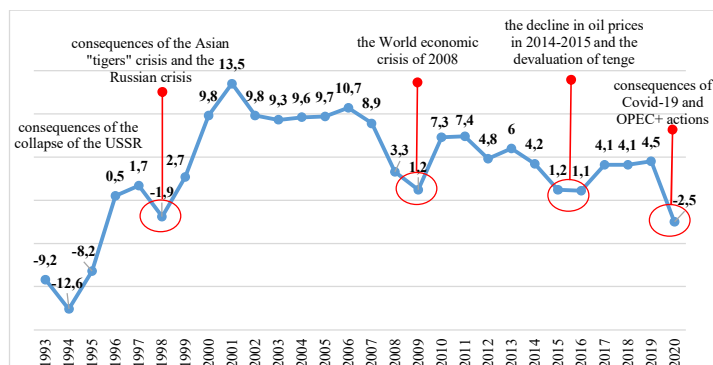

Figure 1. Real GDP in Kazakhstan [7]

According to the data of the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan, at the end of 2019, the volume of GDP amounted to 68.6 trillion tenge and increased in real terms by 4.5%. The COVID-19 pandemic, the fall in oil prices and the general recession in the world economy decreased Kazakhstan's GDP by 2.6% [8].

When analyzing industry data, in January-December 2020, compared to 2019, the industrial production index was 99.3%.

In the mining and quarrying industry, the industrial production index was 96.3%, which is due to a decrease in the production of crude oil (94.6%), metal ores (99.9%) and volumes of services in the mining industry (99.7%). In the structure of the industry, the raw materials sector accounted for 43.9%.

In the manufacturing industry, production increased by 3.9%. The production of food products (104%), basic pharmaceutical products and pharmaceuticals (147%), ferrous metallurgy products (104.1%) and mechanical engineering (116.3%)

increased. In the structure of industry, this sector occupied 48.8%, while in most countries of the world this figure is about 80%.

The industrial production index in the utilities sector (electricity, gas, steam, hot water and air conditioning) was 99.7%, mainly due to a decrease in production, transmission and distribution of electricity by 1.2%. In the sector related to water supply, collection, treatment and disposal of waste, fight against pollution, the index of industrial production was 97.4%. The share of these two sectors was 7.3%.

The oil market plays an important role. At the end of 2019, in Kazakhstan, the volume of oil and gas condensate production in physical terms increased in 2019 by 0.2%, amounting to 90.5 million tons, which is directly related to the expansion of work at the Kashagan and Tengiz mines. In 2020, the production volume decreased by 5.4% [8, 9].

Kazakhstan's participation in the collective reduction in oil production under the OPEC+ agreement significantly worsened the prospects for the coming years (fig. 2).

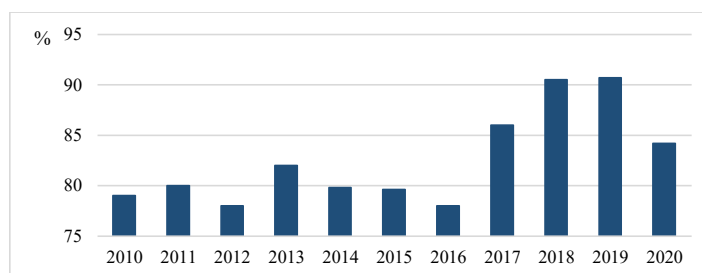

Figure 2. Oil production in Kazakhstan 2010-2020, % [9]

The current situation negatively affects not only the country's GDP, but also inflation rate, unemployment rate and the volatility of the national currency exchange rate. It should also be noted that most Western countries are currently

in search of alternative energy sources, because oil consumption affects not only the economies of many countries, but also has a detrimental effect on the environment. Figure 3 provides an estimate of the decline in oil consumption in the world.

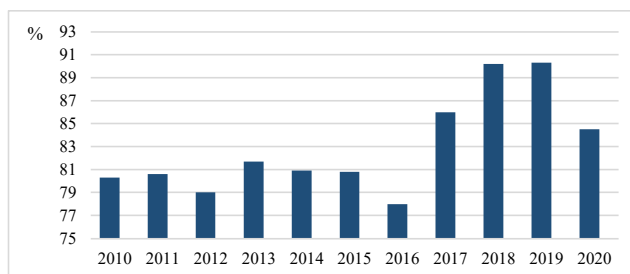

Figure 3. Dynamic trend of the drop in oil consumption in the world, % [10]

Despite the rise in oil prices in 2020, the impact of repeated lockdowns on the service sector has once again become the main factor behind the economic downturn – the economy still needs diversification and is currently not competitive in the international market.

The increase in commodity prices has a positive effect on the economies of resource-based countries in the short term, but in the long term, the total volume of production may quickly decline, which will lead to a new crisis. Therefore, it is necessary to consider the diversification of the economy as one of the ways of sustainable economic growth; highlight areas in need of diversification and calculate risks. We must not forget that resources are exhaustible, and their rational use is also necessary to preserve the environment.

In order to reduce the dependence of the economy on oil prices in 2003, Kazakhstan developed a Strategy for Industrial and Innovative Development until 2015 through the development of clusters in seven directions, strengthening the competitiveness of enterprises, regions and the country as a whole. Since 2010, a number of industrial and innovative development programs have been implemented: the State Program of Forced Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan for 2010-2014 and similar programs for 2015-2019, 2020-2025 (hereinafter – State program). At the same time, some positive indicators were achieved. Thus, according to the results of the State program of 2015-2019, labor productivity increased 1.9 times, and the gap from the average level of the OECD countries decreased from 69% to 55%.

Almost 3 times more FDI was attracted than in the previous 5 years, and their share in the total volume increased from 7 to 14%. The production basket has changed – in addition to traditional metallurgy and food industry, oil refining and mechanical engineering have acquired a significant share [11].

The state plays an important role in the development of the economy and regulation of the activities of sectoral markets. There are a number of tools that states use to control the market, including administrative and legal instruments, tax regulation, monetary policy and public procurement. The goal of the state economic policy is to develop and maintain the country's economy, regardless of the external or internal situation in the market. The means for achieving this goal can be different: stimulating the development of the level of the economy of individual industries, improving the production mechanism, supporting entrepreneurs, introducing anti-crisis measures, etc.

Thus, if it is necessary to diversify the economy, aimed at developing a certain industry in order to move from one to multiple sources of income, the state can take measures to attract new participants in economic activity using tools such as preferential terms, special taxation measures, accelerated depreciation, creating favorable conditions for attracting foreign entrepreneurs and introducing new technologies.

The practice of state regulation in developed countries during the last economic crisis has shown the importance of instruments for regulating individual industries through a set of programs to create new jobs in industries and areas that provide high economic results in the long term, such as science, education,

healthcare and IT. Modernization strategies are also used to support the growth of individual industries. Among them, one can distinguish the policy of protecting domestic production. Among the widely used instruments, in particular in the EU and the USA, are tariff restrictions, import quotas, non-tariff restrictions (delaying customs procedures, introducing changes in product labeling requirements, developing new standards), public procurement, subsidies, etc.

Another area of government influence on economic development is maintaining competition. Antimonopoly legislation tries to maintain a balance of interests of all market participants by regulating the processes of demonopolization of sectors of the economy and influencing the behavior of large companies.

At the same time, it is necessary to highlight the negative aspects of the state's influence: uncontrolled government intervention in the market, state participation in key firms, corruption, state bureaucracy.

In countries where the state has a large influence on the economy, state capitalism is most often clearly represented and has a number of characteristic features: presence of a large state mechanism that actively intervenes in market relations; predominance of companies dependent on the state; prevalence of "manual" management methods, which leads to corruption; state bureaucracy; restriction of economic and political freedoms. Unfortunately, these signs are also typical for the Kazakhstani economy.

Thus, at the end of the State program of 2015-2019 it was revealed that of all the activities of the program, only 15% had a direct impact on the achievement of its goals and objectives, and the remaining 85% (monitoring projects, resolving issues and developing proposals, conducting information and analytical studies, providing information, summing up the results of industrialization, ensuring publication by indicators, etc.) had an indirect impact on industrial and innovative development.

Frequent structural reorganizations of state bodies and their subordinate organizations were noted, which led to a decrease in responsibility for performance, poor-quality provision of public services, lack of continuity, low quality of monitoring and control over the implementation of the program [12].

The main problems identified in the course of diversification of the country's economy include:

- 1) Lack of a competitive industry environment with a focus in favor of the extractive sectors.
- 2) A high level of amortization, which inhibits

production technology and leads to low productivity in the manufacturing industry.

- 3) Low level of turnover in the domestic market due to the small market capacity and non-compliance with international product quality standards.

- 4) Lack of incentives for state financial institutions to invest in manufacturing sectors of the economy, where it is possible to implement entrepreneurial ideas and efforts of small business representatives.

- 5) Low economic interest of foreign investors in small businesses engaged in entrepreneurial activities in the manufacturing industry.

Conclusions. Diversification of the economy can lead to an increase in the total volume of output, stability of the national currency, stability of prices for consumer goods, development of small and medium-sized businesses, and social equilibrium. In this way, the country will be able to expand the production of industrial goods without prejudice to the raw materials industries. The main disadvantage of dependence on the volume of extraction of natural resources is the instability of economic growth in the long term, which closely correlates with resource prices.

It obviously that the state and the market are complementary systems that work for each other. The relationship between market self-regulation and government regulation of the economy is constantly changing. It is important to maintain a balance in order to avoid negative development and it is necessary to establish a self-adjusting system that regulates the degree of government influence on the market, so that in the event of a recession, the country's economy can withstand. At the same time, diversification requires significant financial investments. As the experience of other countries show, there is a need for support from the government with various mechanisms of structural transformations.

To summarize:

- 1) Relying on oil and gas alone will not produce the long-run level of growth needed to meet this potential;

- 2) Reforms geared to improve the business climate, enhance competitiveness, and increase private sector participation are essential;

- 3) This involves not only modernizing and using public resources more efficiently to increase productivity, but also transitioning of manufacturing toward high-potential exports to help the country's industrial development.

REFERENCES

1. Esanov A. Dynamics, Determinants and Policy Implications. Revenue Watch Institute, 2012. <https://edc.gov.bz>
2. Полотова Н.В. Диверсификация экономики страны и ее регионов // Вестник науки и образования. Серия «Проблемы науки». – Москва, 2016. – №2 (14). – С. 52-54.
3. Русановский В.А. Теоретические основы исследования диверсификации экономики и структурных сдвигов на постиндустриальной стадии развития // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – Саратов, 2014. – № 3 (52). – С. 30-35.
4. Слесаренко Е.В. Структурная модернизация как основа прогрессивного и безопасного социально-экономического развития российской экономики // Актуальные проблемы экономики и права. – Казань, 2019. – Т. 13. – №1. – С. 993-1005.
5. Лузгина Ю.В. Диверсификация экономики как составляющая инновационной политики // Вестник Самарского государственного университета. – Самара, 2015. – №5 (127). – С. 129-135.
6. Иманбаев Б.Б. Диверсификация экономики Казахстана и формирование глобальных трендов его дальнейшего развития // Вестник РГГУ. Серия «Экономика. Управление. Право». – Москва, 2019. – № 2. – С. 69-80.
7. Международный валютный фонд, доклад МВФ по стране. Республика Казахстан (2020). <https://www.imf.org>
8. Основные социально-экономические показатели Республики Казахстан (2020). Бюро национальной статистики Республики Казахстан. Нур-Султан. www.stat.gov.kz
9. Статистика промышленного производства (2020). Бюро национальной статистики Республики Казахстан. Нур-Султан. <https://www.stat.gov.kz>
10. Statistical Review of World Energy. <https://www.bp.com>
11. Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы. <https://qazindustry.gov.kz/docs/otchety/1650686.pdf>
12. Счетный комитет рассмотрел результаты итоговой оценки Государственной программы индустриально-инновационного развития РК на 2015-2019 годы. <https://nomad.su/?a=3-202012240036>

ЛИТЕРАТУРА

1. Esanov A. Dynamics, Determinants and Policy Implications. Revenue Watch Institute, 2012. <https://edc.gov.bz>
2. Polotova N.V. Diversifikacija jekonomiki strany i ee regionov // Vestnik nauki i obrazovanja. Serija «Problemy nauki». – Moskva, 2016. – №2 (14). – S. 52-54 [in Russian].
3. Rusanovskij V.A. Teoreticheskie osnovy issledovanija diversifikacii jekonomiki i strukturnyh sdvigov na postindustrial'noj stadii razvitija // Vestnik Saratovskogo gosudarstvennogo social'no-jekonomicheskogo universiteta. – Saratov, 2014. – № 3 (52). – S. 30-35 [in Russian].
4. Slesarenko E.V. Strukturnaja modernizacija kak osnova progressivnogo i bezopasnogo social'no-jekonomicheskogo razvitija rossijskoj jekonomiki // Aktual'nye problemy jekonomiki i prava. – Kazan', 2019. – Т. 13. – №1. – S. 993-1005 [in Russian].
5. Luzgina Ju.V. Diversifikacija jekonomiki kak sostavljajushhaja innovacionnoj politiki // Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo universiteta. – Samara, 2015. – №5 (127). – S. 129-135 [in Russian].
6. Imanbaev B.B. Diversifikacija jekonomiki Kazahstana i formirovanie global'nyh trendov ego dal'nejshego razvitija // Vestnik RGGU. Serija «Jekonomika. Upravlenie. Pravo». – Moskva, 2019. – № 2. – S. 69-80 [in Russian].
7. Mezhdunarodnyj valjutnyj fond, doklad MVF po strane. Respublika Kazahstan (2020). <https://www.imf.org> [in Russian].
8. Osnovnye social'no-jekonomicheskie pokazateli Respubliki Kazahstan (2020). Bjuro nacional'noj statistiki Respubliki Kazahstan. Nur-Sultan. www.stat.gov.kz [in Russian].
9. Statistika promyshlennogo proizvodstva (2020). Bjuro nacional'noj statistiki Respubliki Kazahstan. Nur-Sultan. <https://www.stat.gov.kz> [in Russian].

Экономика

10. Statistical Review of World Energy. <https://www.bp.com>.
11. Gosudarstvennaja programma industrial'no-innovacionnogo razvitija Respubliki Kazahstan na 2015-2019 gody. <https://qazindustry.gov.kz/docs/otchety/1650686.pdf> [in Russian].
12. Schetnyj komitet rassmotrel rezul'taty itogovoj ocenki Gosudarstvennoj programmy industrial'no-innovacionnogo razvitija RK na 2015-2019 gody. <https://nomad.su/?a=3-202012240036> [in Russian].

Г.Ж. Кәрімбаева, Р.К. Сабирова, М.А. Муканова, Э.Б. Қусаинова

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫН ӘРТАРАПТАНДЫРУ

Аңдатпа

Қазақстанның дамуында экономиканы тұрақтандыру және елдің бюджеттік теңгерімі мен төлем қабілеттілігін нығайту өмірлік маңызды басымдық болды. Мұндай жағдайларда экономиканың шикізат секторының әлеуетін пайдалану қажет болды, соның арқасында макроэкономикалық тұрақтылыққа қол жеткізілді. Алайда, бүгінгі таңда өндіруші өнеркәсіпке тәуелділік проблемаға айналуда, өйткені экономиканың шикізаттық бағытының әсері жаңа салаларды дамытуға мүмкіндік бермейді.

Авторлар Қазақстан бұрынғысынша елдің шикізат ресурстарына өте тәуелді екенін айтады. Бәсекеге қабілеттілікті қолдау мен арттырудың негізгі қозғаушы күші минералдық ресурстарды өндіру мен экспорттау болып табылады. Алайда, дайын өнімді жеткізбестен әлемдік нарықта бәсекелес болу мүмкін емес. Экспорттың экономиканың бір немесе бірнеше салаларына тәуелділігі экономикалық өсу қарқынының төмендеуі, бәсекеге қабілеттіліктің жоғалуы, технологиялық артта қалудың ұлғаюы, мемлекеттік бюджеттің тапшылығы, өмір сүру сапасының төмендеуі, экологиялық проблемалар және әлеуметтік тәртіпсіздіктер сияқты жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін.

Бұл мақалада авторлар әртараптандырудың мәні мен Қазақстан сияқты өндіруші өнеркәсібі бар елдердегі қажеттілігін, экономиканың түрлі көрсеткіштеріне әсерін, құрылымдық қайта құруларды мемлекеттік реттеудің негізгі әдістері мен құралдарын қарастырады. Мақалада елдің экономиканы әртараптандыруға ілгерілеуі үшін әлеуетті көрсететін секторларға талдау жасалған. Зерттеуде экономиканы әртараптандыруға барынша жақсы ықпал етуі мүмкін өңдеу өнеркәсібінің, мұнай-газ секторының қауіп-қатерлері мен негізгі проблемалары бағаланды. Сондай-ақ экономиканы әртараптандыру саласындағы үкіметтің болашақ стратегиялары мен жоспарлары үшін саясатты әзірлеудегі мемлекеттің рөлі ашылады.

Г.Ж. Каримбаева, Р.К. Сабирова, М.А. Муканова, Э.Б. Қусаинова

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В развитии Казахстана жизненно важным приоритетом была стабилизация экономики и укрепление бюджетного баланса страны и платежеспособности. В этих условиях необходимо было использовать потенциал сырьевого сектора, что позволило достичь макроэкономической стабильности. Однако сегодня зависимость от добывающей промышленности становится проблемой, поскольку влияние сырьевой ориентации экономики не позволяет развивать новые отрасли.

Авторы утверждают, что Казахстан по-прежнему сильно зависит от сырьевых ресурсов страны. Основной движущей силой поддержания и повышения конкурентоспособности является добыча и экспорт минеральных ресурсов. Однако невозможно конкурировать на мировом рынке без поставок готовой продукции. Зависимость экспорта от одного или нескольких секторов экономики может привести к таким негативным последствиям, как замедление экономического роста, потеря конкурентоспособности, увеличение технологического отставания, дефицит государственного бюджета, снижение качества жизни, экологические проблемы и социальные волнения.

В данной статье авторы рассматривают сущность диверсификации и необходимость в ней в странах с добывающей промышленностью, таких как Казахстан, влияние на различные показатели экономики, основные методы и инструменты государственного регулирования структурных преобразований. В статье представлен анализ секторов, которые демонстрируют потенциал для продвижения страны к диверсификации экономики. В исследовании были оценены вызовы и основные проблемы обрабатывающей промышленности, нефтегазового сектора, которые могут наилучшим образом способствовать диверсификации экономики. Также раскрывается роль государства в разработке политики для будущих стратегий и планов правительства в области диверсификации экономики.

Ю.Р. Викуленко*, магистр, ст. преподаватель
А.В. Иванов, магистр
Г.Я. Кокушева, ст. преподаватель
Центрально-Казахстанская Академия
г. Караганда, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: Julia09071980@mail.ru

АНАЛИЗ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ РЕГИОНОВ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА, НЕОБХОДИМЫЙ ДЛЯ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

В настоящее время долгосрочный конкурентный успех предприятия зависит от его инновационной деятельности, основной целью которого является определение рыночной ниши и занятие лидирующей позиции. В данной работе мы исследуем феномен инновационного предпринимательства, явление которого является одним из основных факторов устойчивого экономического развития и национальной жизни, и характеризуется интеграцией отношений и активным поиском новых парадигм, чтобы справиться с постоянными изменениями эпохи глобализации. Проблема выявления таких связей была исследована и решена путем применения сложного показателя, как анализ структурной динамики, который показал, что при его применении для оценки экономической конкурентоспособности региона, регионы с крупными агломерациями и динамичным развитием занимают лидирующие позиции, что дает повод признать важность организационной формы этого экономического пространства для формирования критической массы конкурентоспособных отраслей. С помощью метода структурно-динамического анализа к региональной конкурентоспособности результатом исследования явилось определение отраслевых профилей региональной конкурентоспособности на основе показателей промышленного производства, что позволило определить как профиль конкурентоспособности региона, так и количество основных отраслей специализации и количество отраслей с динамикой лучше, чем в среднем по стране.

Ключевые слова: экономическое пространство, инновационное предпринимательство, конкурентоспособность, бизнес-климат, агломерации, модернизация, стратегическое развитие, устойчивость, диверсифицированная отрасль, конвергенция.

Кілт сөздер: экономикалық кеңістік, инновациялық кәсіпкерлік, бәсекеге қабілеттілік, бизнес-климат, агломерациялар, жаңғырту, стратегиялық даму, тұрақтылық, артараптандырылған сала, конвергенция.

Keywords: economic space, innovative entrepreneurship, competitiveness, business climate, agglomerations, modernization, strategic development, sustainability, diversified industry, convergence.

JEL classification: O11, O14, O33, F43

Введение. Сегодня долгосрочный конкурентный успех компании зависит от ее инновационной деятельности, важнейшая задача которой – освободить нишу на рынке и занять лидирующие позиции. Казахстан благословлен природными ресурсами, но их одних недостаточно, чтобы конкурировать на мировом рынке. Это необходимо для поддержания национального производства за счет экономического потребления. Для этого необходимо организовать инновационные технологии в соответствии с их технологической основой, а также создавать и эффективно использовать инновации на основе их интеллектуального потенциала. Поэтому инновации и инновационная деятельность имеют

решающее значение для экономического роста, развития и конкурентоспособности страны.

Целью данного исследования является изучение феномена инновационного предпринимательства, которое относится к категории важнейших факторов устойчивого экономического развития, и тем самым автор анализирует инновационную активность в Центрально-Казахстанской области, что необходимо для оценки конкурентоспособности.

Необходимо рассмотреть инновационное предпринимательство не только как вид экономической деятельности, но и как социокультурный феномен, проанализировать особенности становления и развития предпринимательства,

основной целью которого является поиск рыночной ниши и завоевание лидирующих позиций. Казахстан благословлен природными ресурсами, но их одних недостаточно, чтобы конкурировать на мировом рынке. Необходимо поддерживать внутреннее производство за счет достижения экономического потребления – организовать инновации на технологической основе, создание и эффективное использование инноваций с помощью интеллектуального потенциала.

Целью данного исследования является:

1) применение к региональной конкурентоспособности метода структурно-динамического анализа, который позволяет определить отраслевые профили региональной конкурентоспособности на основе показателей промышленного производства;

2) применение графического метода для представления результатов структурно-динамического анализа, чтобы позиция региона относительно того или иного сектора могла быть;

3) применение графического метода для представления результатов анализа структурной динамики, позволяющего четко и легко определить положение региона по отношению к тому или иному сектору.

В связи с вышеизложенным, представляется необходимым изучение широкого круга исследований, связанных с основными тенденциями развития инновационного предпринимательства в экономике знаний, с целью дальнейшей разработки рекомендаций и систематизации мер по повышению инновационной активности регионов Казахстана.

Обзор литературы. Чтобы понять более точно понятие экономического пространства, был рассмотрен генезис теории экономического пространства, сосредоточившись на современном понимании экономического пространства в учениях западных экономистов – Ф. Перру [1], Ж. Будвиль, Э. Гувер, Д. Якобс [2], М. Стрейт, К. Ритчер, С. Цамански [3], М. Портер [4], Д. Майлат [5], Р. Шулер [6], Р. Капелло [7], П. Кругман, М. Энригт, С. Гоецц, Г. Шибусавы [8], С. Парк [9], К. Карлсон, В. Цанг [10].

Интерес отечественных и зарубежных ученых к проблеме экономического пространства и его особенностей констатирует различные направления развития теоретических и методологических аспектов данной теории, что сви-

детельствует об актуальности исследования. МСП являются важными участниками инновационной экосистемы, поскольку они вносят значительный вклад в процессы инноваций, занятости, создания рабочих мест и даже устойчивого развития. Особенно в области эко-инноваций, они играют важную роль как фактор ее конкурентоспособности. По этим причинам инновации, инновационная деятельность, эффективность инноваций и инновационный потенциал в МСП всегда были в центре внимания многих исследователей [11]. Й.А. Шумпетер, отец инноваций, определил инновацию как выпуск нового продукта, применение нового метода, открытие нового рынка, приобретение новых ресурсов и т.д.

Сагиева Р.К., Жупарова А.С., Жайсанова Д.С. исследуют модель оценки готовности отечественных компаний к переходу к экономике, основанной на концепции «4Ps» маркетинг-микса и учитывающей индивидуальные характеристики компаний, их инновационный потенциал и факторы, влияющие на разработку и применение новых продуктов и технологий [12]. Все эти инновации позволяют компаниям получить конкурентные преимущества и экономическую выгоду. При таком подходе поиск новых технологий имеет большее значение, и поэтому инновации являются движущей силой конкуренции и прибыльности, а также важным фактором, определяющим производительность и долгосрочный рост МСП.

Основная часть. Систематизация методов оценки конкурентоспособности регионов привела нас к выводу, что ни один из них не основан на признании количественной взаимосвязи между параметрами экономического пространства (плотность, расположение, связанность) и экономическим ростом отрасли, а также невозможности установить эту взаимосвязь функциональным или корреляционным способом. В связи с этим нами была поставлена и решена задача установления такой взаимосвязи на основе результатов применения сложного показателя, известного в зарубежной литературе как инструмент shift-share analysis, но который трудно понять не только из-за сложности его расчета, но и из-за сложности его объяснения: он называется показателем структурно-динамического анализа.

Поэтому была предпринята попытка упростить расчеты и представить результаты графически без потери содержания:

1) эффект состава отраслевой структуры региона (STR – эффект) – определяет конкурентоспособность региона по доле отрасли в структуре региона, сложившейся под влиянием факторов внешнего и национального спроса:

$$STRir = \frac{E_{ir}^0}{E_r^0} * \left(\frac{E_{in}^1}{E_{in}^0} - \frac{E_n^1}{E_n^0} \right) * 100\%, \quad (1)$$

2) темпы роста отрасли в регионе в сравнении со среднеотраслевыми национальными темпами роста отрасли (KON) – измеряет возможности каждого конкретного региона в превышении национального темпа роста по конкретной отрасли:

$$KONir = \frac{E_{ir}^0}{E_r^0} * \left(\frac{E_{ir}^1}{E_{ir}^0} - \frac{E_{in}^1}{E_{in}^0} \right) * 100\%, \quad (2)$$

где: E_{ir}^0 – объем производства в i отрасли в r

регионе в базисном году;

E_r^0 – объем промышленного производства в r регионе в базисном году;

E_{in}^1 и E_{in}^0 – объем производства в i отрасли в стране в отчетном и базисном году;

E_n^1 и E_n^0 – бъем промышленного производства в стране в отчетном и базисном году.

Индексный метод анализа конкурентоспособности на основе структурных изменений в промышленности позволил оценить конкурентоспособность промышленности в каждом регионе на основе статистических данных Республики Казахстан [13]. На основе оценки конкурентоспособности базовой и высокотехнологичной промышленности Центрального Казахстана с использованием метода структурно-динамического анализа была определена модель конкурентоспособности региона. Эти расчеты были рассмотрены на основе данных горнодобывающей промышленности Карагандинской области (табл. 1).

Таблица 1

Данные расчетов коэффициентов с применением метода структурно-динамического анализа*

Год	РК	Карагандинская область	STR		KON	
			Базисный	Цепной	Базисный	Цепной
2013	10 696 926 187	193 647 709				
2014	11 060 179 488	281 371 474	-0,0735	-0,0735	6,1256	6,1256
2015	7 521 179 590	159 861 739	-1,9606	-2,4514	1,7894	-2,1799
2016	9 397 618 601	209 385 885	-2,7532	-0,2798	2,9636	0,6805
2017	11 568 784 610	287 805 257	-2,8710	0,3573	5,9162	1,5426
2018	14 877 068 476	355 034 682	-1,9794	1,1381	6,4702	-0,6501
2019	15 978 061 372	400 265 192	-2,2472	-0,0766	8,3800	0,7523

* Составлена на основе произведенных расчетов

На основе произведенных расчетов был рассчитан абсолютный прирост показателей горно-

добывающей промышленности по Карагандинской области (таб. 2).

Таблица 2

Абсолютный прирост показателей горнодобывающей промышленности по Карагандинской области*

Год	STR		KON	
	Базисный	Цепной	Базисный	Цепной
2013				
2014				
2015	0,0071	0,0074	0,0577	0,0466
2016	0,0020	-0,0076	-0,0333	-0,1007
2017	0,0190	0,0187	0,0124	0,0449
2018	-0,0032	-0,0263	0,1460	0,0840
2019	0,0103	0,0218	0,0724	-0,0609
среднее	0,0070	0,0028	0,0510	0,0028

* Составлена на основе произведенных расчетов

Такие же расчеты для базовых и высокотехнологичных отраслей были сделаны для Восточно-Казахстанской и Павлодарской областей, что позволило сделать вывод о том, что наиболее стабильные регионы Центрального Казахстана имеют более равномерно

развитые отрасли (здесь именуемые ведущими и динамичными отраслями). 1) Карагандинская область, 2) Павлодарская область, 3) Восточно-Казахстанская область. В таблице 3 представлен обзор всех областей Центрального Казахстана.

Таблица 3

Модель конкурентоспособности регионов Центрального Казахстана на основе метода структурно-динамического анализа*

Область	Горнодобывающая	Металлургическая	Химическая	Фармацевтическая	Сфера IT-услуг
Карагандинская	В	С	А	А	А
Павлодарская	А	В	А	В	С
Восточно-Казахстанская	А	А	В	В	Д
Отрасли лидеры с выходом на мировые рынки – А; динамичные отрасли – В; структурно-значимые, но в состоянии кризиса или стагнации – С; отрасли аутсайдеры – Д					

* Составлена на основе произведенных расчетов

В случае Карагандинской области картина региональной конкурентоспособности более проблематична. В то же время агломерации, созданные в более ранние исторические периоды, такие как Карагандинская городская агломерация, похоже, находятся

в фазе конвергенции, с уменьшением отдачи для специализированных отраслей (металлургия) и темпами промышленного роста ниже среднего. Графическое представление результатов для горнодобывающего сектора показано на рисунке 1.

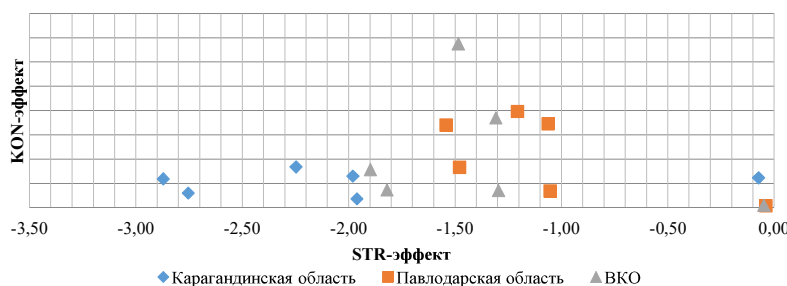

Рисунок 1. Графический анализ полученных результатов для горнодобывающей отрасли Центрального Казахстана*

* Составлен на основе произведенных расчетов

На рисунке 1, где отображена Карагандинская, Восточно-Казахстанская и Павлодарская области по горнодобывающей промышленности и разработке карьеров, которые демонстрируют более положительную динамику по возможностям опережения темпов национального роста к 2019 году, чем Карагандинская, но при этом доля данной отрасли в общей структуре производства снижается для всех трех областей (STR в отрицательной зоне). Аналогичные расчеты сделаны для металлургической отрасли, где доля металлургической промышленности растет из года в года в структуре всего объема производства по Карагандинской области, в то

же время мы видим устойчивый снижающийся тренд относительно национального темпа роста по данной отрасли. Аналогичные расчеты сделаны и для металлургической промышленности, которые показывают, что ее доля в составе общего объема производства в Карагандинской области с годами увеличивается, но в то же время неуклонно снижается по отношению к темпам роста этой отрасли. Аналогичные оценки были сделаны для ИТ-услуг, химической и фармацевтической промышленности. В секторе ИТ-услуг, например, не произошло существенных изменений, поскольку этот вид индустрии находится на стадии развития и

имеет большой потенциал. Выводы, сделанные на основе этих расчетов и графиков, следующие. Выводы, сделанные на основе этих расчетов и графиков, следующие:

- все значения по оси X (STR – эффект) положительны, это означает в рамках методологии STR эффекта, что темп роста объема произведенной продукции в отрасли выше, чем темп роста объема произведенной продукции на национальном уровне;

- среди Y (KON-эффект) есть отрицательные значения, что означает, что темпы роста отрасли в конкретном регионе могут быть и выше и ниже национального отраслевого уровня;

- чем меньше значение X и оно ближе к оси Y, тем менее значима отрасль в экономике региона. Точка, соответствующая Республике Казахстан в целом, находится в координатах (1.1; 0). В этой точке X отражает разницу между отраслевым и национальным темпом роста, а Y равно 0, т.к. для страны эти темпы роста совпадают. Во всех областях, находящихся справа от этой точки отрасль является значимой для экономики страны, т.к. её удельный вес в экономике региона выше, чем в целом по стране.

- для всех областей, находящихся справа от точки, соответствующей Республике Казахстан и вертикальной оси, проведенной через эту точку, можно сделать вывод о достаточной конкурентоспособности отрасли в масштабах страны и на внешних рынках. В тоже время, области с положительным значением Y находятся в стадии расширения объема произведенной продукции в пределах рассматриваемого промежутка времени с 2014 по 2019гг. а, следовательно, спрос на их продукцию есть на мировом и внутреннем рынке. Для всех областей с отрицательными значениями Y, имеет место сокращение объема произведенной продукции, т.к. происходит падение спроса на их продукцию.

Заключение. Основные результаты исследования следующие:

- 1) Применив метод структурно-динамического анализа к региональной конкурентоспо-

собности, мы смогли определить отраслевые профили региональной конкурентоспособности на основе показателей промышленного производства. Было предложено графическое представление результатов структурно-динамического анализа, дающее ясную и простую картину положения региона по отношению к той или иной отрасли.

- 2) Применение показателей структурно-динамического анализа позволило определить как профиль конкурентоспособности региона, так и количество основных отраслей специализации и количество отраслей с динамикой лучше, чем в среднем по стране.

Анализ критериев выбора основных базовых отраслей промышленности Центрального Казахстана показал, что цели рассматриваемых отраслей ориентированы на внедрение передовых и уникальных технологий (возрождение традиционных отраслей, поддержка НИОКР), производство продукции с высокой добавленной стоимостью (создание новых, высокопроизводительных предприятий), экспортную ориентацию и улучшение содержания Казахстана. Важно отметить, что стратегические цели различных экономических систем не одинаковы. Анализ стратегических целей различных экономических систем свидетельствует об объективном повышении роли инновационного развития в общей системе управления. Метод структурно-динамического анализа, оценивающий конкурентоспособность региональных экономик, показывает, что преобладают регионы с крупными агломерациями и динамичным развитием. Исходя из этого, можно признать важность такой формы организации экономического пространства для создания критической массы конкурентоспособных отраслей. Результаты анализа и оценки конкурентоспособности центрального региона Казахстана в базовых и высокотехнологичных отраслях промышленности в контексте факторов экономического пространства доказывают новизну и актуальность исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Perroux F. Economic space: theory and applications. Quarterly Journal of Economics. – 1950. – V. 64(1). – P. 89-104. – URL: <https://econpapers.repec.org/>
2. Jacobs J. The Economies of Cities. New York: Random House. – 1969. – P.268. – URL: <https://www.worldcat.org/>

3. Czamanski S., Luiz Augusto de Q. Ablas. Identification of industrial clusters and complexes: a comparison of methods and findings. *Urban Studies*. – 1979. – V.16. – P. 61-80. – URL: <https://doi.org/10.1080%2F713702464>
4. Porter M. Location, clusters, and the «new» micro-economics of competition. *Business Economics*. – 1998 – V. 33(1). – P. 7-13.
5. Maillat D. The innovation process and the role of the milieu // *Regions Reconsidered: Economic Networks, Innovation and Local Development*. London: Mansell. – 1991. – P. 103-117.
6. Schuler R. Transportation and telecommunications networks: planning urban infrastructure for the 21st century / R. Schuler // *Urban Studies*. – 1992. – V. 39(2). – P. 297-310.
7. Capello R. Entrepreneurship and spatial externalities: Theory and measurement. *The Annals of Regional Science*. – 2002. – V.36. – P. 387-402.
8. Shibusawa H. Cyberspace and physical space in an urban economy // *Papers in Regional Science*. – 2000. – V. 79. – P. 253-270.
9. Park S. Regional issues in the Pacific Rim: A paradigm shift and new dynamics // *Papers in Regional Science*. – 2003. – V. 82(2). – P. 3223-247. – DOI:10.1007/s101100200144.
10. Karlsson C., Zhang W. The role of universities in regional development Endogenous human capital and growth in a two-region model. *The Annals of Regional Science*. – 2001. – V. 35(2). – P. 179-197. – DOI :10.1007/s001680100040
11. Zauskova A., Lyakina M., Tretyak V., Miklencicova R. Application of artificial neural networks to cost factors stimulating innovation – The case of Slovakia. *Ekonomicko-manazerske spektrum*. – 2020. – V.14(1). – P. 97-105. – DOI.org/10.26552/ems.2020.1.97-105
12. Сагиева Р.К., Жупарова А.С., Жайсанова Д.С. Оценка эффективности инновационной активности предприятий с использованием концепции маркетинга-микс // *Central Asian Economic Review*. – 2020. – Vol 4(133). – С.116-126.
13. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Официальный сайт. – Электронный ресурс: <https://www.stat.gov.kz> за 2013-2019 гг.

REFERENCES

1. Perroux F. Economic space: theory and applications. *Quarterly Journal of Economics*. – 1950. – V. 64(1). – P. 89-104. – URL: <https://econpapers.repec.org/>
2. Jacobs J. *The Economies of Cities*. New York: Random House. – 1969. – P. 268. – URL: <https://www.worldcat.org/>
3. Czamanski S., Luiz Augusto de Q. Ablas. Identification of industrial clusters and complexes: a comparison of methods and findings. *Urban Studies*. – 1979. – V. 16. – P. 61-80. URL: <https://doi.org/10.1080%2F713702464>.
4. Porter M. Location, clusters, and the «new» micro-economics of competition. *Business Economics*. – 1998. – V. 33(1). – P. 7-13.
5. Maillat D. The innovation process and the role of the milieu // *Regions Reconsidered: Economic Networks, Innovation, and Local Development*. London: Mansell. – 1991. – P. 103-117.
6. Schuler R. Transportation and telecommunications networks: planning urban infrastructure for the 21st century / R. Schuler // *Urban Studies*. – 1992. – V. 39(2). – P. 297-310.
7. Capello R. Entrepreneurship and spatial externalities: Theory and measurement. *The Annals of Regional Science*. – 2002. – V. 36. – P. 387-402.
8. Shibusawa H. Cyberspace and physical space in an urban economy // *Papers in Regional Science*. – 2000. – V.79. – P. 253-270.
9. Park S. Regional issues in the Pacific Rim: A paradigm shift and new dynamics // *Papers in Regional Science*. – 2003. – V. 82(2). – P. 3223-247. – DOI:10.1007/s101100200144.
10. Karlsson C., Zhang W. The role of universities in regional development Endogenous human capital and growth in a two-region model. *The Annals of Regional Science*. – 2001. – V. 35(2). – P. 179-197. – DOI:10.1007/s001680100040.

11. Zauskova A., Lyakina M., Tretyak V. Miklencicova, R. Application of artificial neural networks to cost factors stimulating innovation – The case of Slovakia. Ekonomicko-manazerske spektrum.– 2020. – V. 14(1). – P. 97-105. – DOI.org/10.26552/ems.2020.1.97-105 [in Russian].

12. Sagiyeva R.K., Zhuparova A.S., Zhaisanova D.S. Evaluation efficiency of enterprises innovative activity using the concept of marketing-mix // Central Asian Economic Review. – 2020. – Vol 4(133). – С. 116-126 [in Russian].

13. Biuro natsionalnoi statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniu i reformam Respubliki Kazakhstan. Ofitsialnyi sait. – Elektronnyi resurs: <https://www.stat.gov.kz/> [in Russian].

Ю.Р. Викуленко, А.В. Иванов, Г.Я. Кокушева

**ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН ӨНІРЛЕРІНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН
БАҒАЛАУ ҮШІН ҚАЖЕТТІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ТАЛДАУ**

Аннотация

Қазіргі уақытта кәсіпорынның ұзақ мерзімді бәсекелестік жетістігі оның инновациялық қызметіне байланысты, оның негізгі мақсаты нарықтық нишаны анықтау және жетекші орынға ие болу болып табылады. Бұл жұмыста біз инновациялық кәсіпкерлік феноменін зерттейміз, оның құбылысы тұрақты экономикалық даму мен ұлттық өмірдің негізгі факторларының бірі болып табылады және қатынастардың интеграциясымен және жаһандану дәуіріндегі тұрақты өзгерістермен күресу үшін жаңа парадигмаларды белсенді іздеумен сипатталады. Мұндай байланыстарды анықтау проблемасы құрылымдық динамиканы талдау сияқты күрделі көрсеткішті қолдану арқылы зерттелді және шешілді, бұл оны аймақтың экономикалық бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін қолданған кезде ірі агломерациялары бар және динамикалық дамуы бар аймақтар жетекші орын алатындығын көрсетті, бұл бәсекеге қабілетті салалардың сыни массасын қалыптастыру үшін осы экономикалық кеңістіктің ұйымдастырушылық формасының маңыздылығын мойындауға мүмкіндік береді. Аймақтық бәсекеге қабілеттілікке құрылымдық-динамикалық талдау әдісін қолдана отырып, зерттеу нәтижесі өнеркәсіптік өндіріс көрсеткіштері негізінде аймақтық бәсекеге қабілеттіліктің салалық профильдерін анықтау болды, бұл аймақтың бәсекеге қабілеттілік профилін де, мамандандырудың негізгі салаларының санын да, динамикасы бар салалардың санын да анықтауға мүмкіндік берді.

Yu. Vikulenko, A. Ivanov, G. Kokusheva

**ANALYSIS OF INNOVATION ACTIVITY OF THE REGIONS
OF CENTRAL KAZAKHSTAN, NECESSARY TO ASSESS COMPETITIVENESS**

Annotation

At present, the long-term competitive success of an enterprise depends on its innovative activities, the main purpose of which is to define a market niche and take a leading position. In this paper we investigate the phenomenon of innovative entrepreneurship, the phenomenon of which is one of the main factors of sustainable economic development and national life, and is characterized by the integration of relationships and the active search for new paradigms to cope with the constant changes of the era of globalization. The problem of identifying such links was investigated and solved by applying a complex indicator as a structural dynamics analysis, which showed that when it is applied to assess the economic competitiveness of a region, regions with large agglomerations and dynamic development take the leading positions, which gives reason to recognize the importance of the organizational form of this economic space for the formation of a critical mass of competitive industries. Using the method of structural-dynamic analysis to regional competitiveness, the result of the study was the determination of sectoral profiles of regional competitiveness on the basis of industrial production indicators, which allowed to determine both the profile of regional competitiveness and the number of major industries of specialization and the number of industries with dynamics better than the national average.

Z. Zambinova*, PhD student¹
T. Pritvorova, d.e.s., professor²
G. Zambinova, c.e.s., assoc. professor³
 Karaganda University of Kazpotreboyzuz¹
 Karaganda, Kazakhstan
 Karaganda Buketov University²
 Karaganda, Kazakhstan
 Establishment «Esil University»³
 Nur-Sultan, Kazakhstan
 * – main author (author for correspondence)
 e-mail: zaure_91@mail.ru

INTERSECTOR PARTNERSHIP NETWORK MODELS IN THE PUBLIC SECTOR OF ECONOMICS OF KAZAKHSTAN

Corporate social responsibility is being implemented on a large scale by Kazakhstan corporations in the public sector on the basis of memoranda with the state and support for non-profit organizations through charitable foundations. But the network approach carries significant strategic potential, which is currently not used.

The article considered the development of models of intersectoral partnership that change the relationship between compensatory projects and human development projects in favor of the latter.

And also, was shown an expert survey of administrators of large corporations of Kazakhstan and representatives of state bodies, as well as an analysis of the content of memoranda of mutual intentions to identify forms of implementation of intersectoral partnership. The sample included 3 large corporations of Kazakhstan: Kazzinc JSC, ArcelorMittal Temirtau JSC, Kazakhmys JSC.

Analyzed the assessment of the content of memoranda of mutual intentions of public administration bodies and large corporations conducting business activities on the territory of the Republic of Kazakhstan.

As a result, models of 2 network cooperation projects were proposed, which involve using the financial and professional resources of corporations on the principle of corporate volunteering for the development of the human potential of socially vulnerable groups of society and increasing the sustainability of non-profit organizations, social entrepreneurs.

Keywords: public sector, intersectoral partnership, memoranda of mutual intentions, non-profit organizations, models of cooperation, network approach, corporation, corporate volunteering, network consulting, stakeholder, economy.

Кілт сөздер: қоғамдық сектор, сектораралық әріптестік, өзара ниеттер туралы меморандумдар, коммерциялық емес ұйымдар, ынтымақтастық модельдері, желілік тәсіл, корпорация, корпоративтік еріктілік, желілік консалтинг, стейкхолдер, экономика.

Ключевые слова: общественный сектор, межсекторное партнерство, меморандумы о взаимных намерениях, некоммерческие организации, модели сотрудничества, сетевой подход, корпорация, корпоративное волонтерство, сетевой консалтинг, стейкхолдер, экономика.

Introduction. The network approach to the management of the public sector of the economy involves the partnership of sectors in providing its benefits to the population. At the same time, each partner participates with the resources available to him, but together they solve the tasks more effectively both for citizens and, ultimately, for themselves. The complexity of managing network structures is justified by the reasonableness of the decisions taken and the validity of the implemented projects, which are the result of the coordination of the positions of the state, market actors and civil society.

Considering the above, the aim of the study is to develop models of intersectoral partnership that change the relationship between compensatory projects and human development projects in favor of the latter.

To achieve this goal, it is necessary to consider:

- investments in the objects of social and life-supporting infrastructure of the region, developed through its own divisions (or independently implemented projects) or transferred for development through JSC «Social Enterprise Corporation» or JSC «Public-Private Partnership»;
- charitable assistance for organizing the

work of cultural, sports, educational, religious and other social facilities;

- sponsorship of athletes, dance ensembles, workshops of folk crafts and other subjects of folk art;

- charitable funds transferred to affiliated or non-affiliated public foundations or any other non-profit organizations for the implementation of their mission;

- one-time events of different nature and target orientation, which pursue the goals of improving the welfare of citizens (for example, charity fairs / marathons).

The methodological basis of the study was an expert survey of administrators of large corporations in Kazakhstan and representatives of government agencies, an analysis of the content of memoranda of mutual intentions to identify forms of implementation of intersectoral partnership. The sample included 3 large corporations of Kazakhstan: Kazzinc JSC, ArcelorMittal Temirtau JSC, Kazakhmys JSC.

Literature review. The tradition of networking in the public sector, codified in the work of Isett K.R. [1], highlights research areas as follows: political networks, governance networks, and collaborative networks. The classification adopted by him is actively used today. The principles of formation and the possibilities of a network model of public sector management are widely represented in modern studies and are actively discussed, in particular, in a review article Khuriyatul, Bevaola, Agus [2]. The complexity of implementing an effective 3-sided management model is presented in the works Catlaw T. [4].

From the point of view of a holistic concept, there are more questions in the network model than

concrete examples of effective and at the same time sustainable cooperation. From this point of view, the problem is presented in Alonso J., Clifton J., Díaz-Fuentes D. [5].

Network management as a search for an admissible and at the same time dynamic equilibrium is a non-standard task, since traditional methods of management for the commercial, non-profit or public sector do not work here, as shown in the works Agranoff R., McGuire M. [7]. Many aspects of partnership between the non-profit sector and the state from the standpoint of urgent problems and opportunities for their solution are considered in the works of Span K., Luijckx K., Schols J., Schalk R. [8].

The specifics of partnerships between corporations and the state in the public sector are considered in the studies of corporate social responsibility and public-private partnerships Yakimets V.N., Nikovskaya L.I. [10]. The study of the nature and impulses for the development of social entrepreneurship is inextricably linked with its hybrid form and features of all three sectors of the economy, the intersection of their interests 23-25 Salamon L., Toepler S. [12]; Pritvorova, Gelashvili, Spanova) [13]

At the same time, the study of intersectoral partnership in the social sphere from the standpoint of its specific models and mechanisms is almost not presented in Kazakhstan [14]

Main part. According to an expert survey and analysis of reports on the execution of memorandums of the three largest corporations of Kazakhstan, the following forms of implementation of social responsibility of corporations in Kazakhstan can be distinguished (fig. 1)

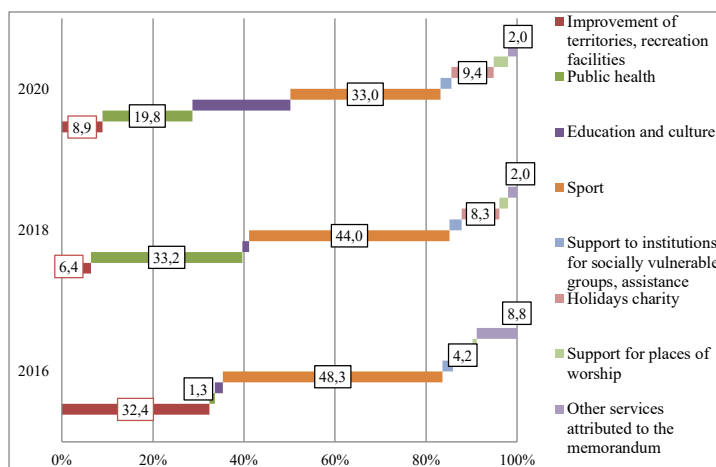

Figure 1. Structure of project financing within the framework of corporate social responsibility of Kazakhmys LLP and Kazzinc LLP, % [13]

A qualitative analysis of the forms of intersectoral partnership shows that most of the projects are aimed at the construction of infrastructure facilities, events for the public of a compensatory or one-time nature. Partnerships with non-profit organizations are carried out in the form of contributions to charitable foundations.

In our opinion, promising forms of intersectoral partnership with the non-profit sector and social entrepreneurs, with the possible participation of the state, can be:

1. Corporate volunteering;
2. Network consulting (including intellectual volunteering) [11];

Active forms of cross-sectoral partnerships between the private and non-profit sectors, in which there is mutual learning and development, are currently practically absent, with the exception of isolated examples.

Corporate volunteering is based on the following principles and generates effects for all its participants (table 1) [3].

Table 1

Principles and Effects of Corporate Volunteering for All Stakeholders

Parameters	Corporation		NPOs and social entrepreneurs	Target groups	Society
	Top Management	Staff			
Principles	Active participation	Voluntary participation	Gratuitousness		
Shapes	Assistance and financing of resource-intensive projects (competitions, trips to other cities, etc.)	Consulting, Mentoring, Training Mentor	Receiving consulting services, participation in seminars and trainings	Introduction to new benefits	
Effects	Reputation in society, development of personnel, authority of the employer	Professional ladder advancement, social design experience internship	Formation of competencies, development of business and social marketing skills	Solving or mitigating the problem Human development Increasing corporate confidence	

* Compiled by the authors

One of the popular forms, in our opinion, may be the «Corporate mentoring» project. The project involves joint work with an NGO and is based on a permanent relationship between it and the corporation.

The idea of the project is to combine mentoring technology and professional training with the formation of practical skills and abilities.

In this model, the target group of adolescents and adolescents in difficult life situations (orphans from orphanages; graduates of penitentiary institutions; young people who have undergone drug addiction treatment, etc.) could not only undergo vocational training in a vocational school or college, but and gain experience under the guidance of a specific specialist - mentor. This target group in society is traditionally guarded by non-profit organizations that help them adapt to life and work, can provide psychological and other relevant social services for a specific case.

The social problem is that young people from this social group often become representatives of the NEET cohort, that is, a group of young people who do not study or work anywhere. Population employment centers do not work with this target group, taking

into account all its features, since she not only needs professional training or advanced training, but also in solving social problems. State Employment Centers do not possess the technology of working with such social groups and cannot provide their representatives with the systemic social support they need.

The corporation in this project, represented by the HR service, can organize vocational guidance for them in professions that are necessary in the corporation and may be in demand in the near future.

Corporate mentoring involves the following actions:

- vocational guidance of a young person at the stage of choosing a profession, vocational guidance excursions and selection of a mentor for him - mentor, who, in turn, also needs preparation for this function;
- conducting orientation classes, trainings and master classes for a young person in parallel with his studies at a PTSH or college.
- conducting internships, involvement in the labor process and solving specific production problems;
- potential employment as a result of the suc-

successful completion of all tests by the applicant and a working career with the support of a mentor.

The network intersectoral partnership in this model is as follows (fig. 2).

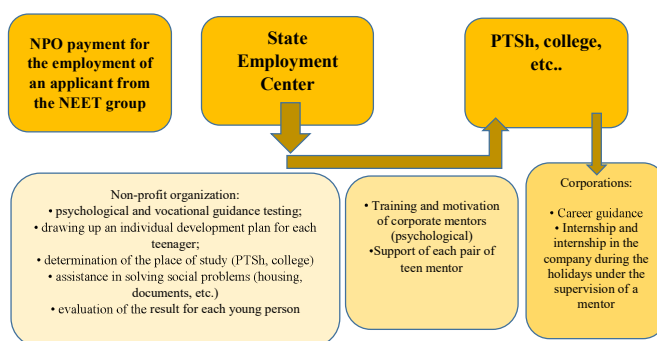

Figure 2. Scheme of interaction of subjects within the framework of the network project of intersectoral partnership «Corporate Mentor» [6]

* Compiled by the author

This model of cross-sectoral partnership involves a non-profit organization and local corporations / companies in the region. It is possible, but not necessary, to involve the Employment Center in the scheme. In principle, the model can work without the participation of the Employment Center. The greater the number of companies involved in the project, the wider the range of possible vocational training and, accordingly, the opportunity to take into account the interests and internal motivation of a young person.

In this model, all subjects derive their effects:

– A young man with professional and social problems does not just graduate from a vocational training school, but with the participation of a professional mentor, he masters basic skills and abilities in the profession, and with appropriate diligence, possibly, gets a job. He can see the profession through the eyes of a specialist who is satisfied with his job and its prospects, get a successful work experience.

– The corporation receives a motivated employee who has deliberately chosen a profession and is committed to the corporation at the start of his professional career. In addition, the company consolidates its positive image in society as a socially responsible corporation with attractive jobs.

– Society gets a positively minded young person, aimed at professional growth and positive participation in the life of society.

– Mentors learn a new role, gain instructor / educator experience, and possibly receive both tangible and intangible rewards from the corporation.

– A non-profit organization has the opportunity to successfully fulfill its mission, receive a grant for

its activities and pay for its activities for the employment of each specific young person from the public service, since it is she who is the project manager. It is the non-profit organization that conducts this business process, draws up an individual development plan for a young person, assists in solving his social problems, instructs corporate mentors and helps in solving emerging problems of the «mentor – young man» couple. She also provides support for each project participant up to his employment.

It will be effective to create a website for a non-profit organization, where volunteer specialists from different professions and companies in the region will present the profile of their activities, talk about its advantages and difficulties, and invite them to personal contacts. Depending on the type of activity of the company, these can be industrial, construction, economic, logistics and other professions.

The end result of the project is its social effect, which is measured on the basis of the indicator «The share of project participants who have found a permanent job and have been working there for at least 1 year,%».

This model represents a systematic approach of all economic actors to social responsibility, based on networked intersectoral cooperation, which takes advantage of the advantages of each sector:

– The state can effectively manage the resources of the public sector to ensure a more sustainable result in the employment of a young person from target groups, who will receive multi-channel support from the non-profit and commercial sectors of the economy in the process of finding employment and ensuring a positive attitude towards future welfare.

– The non-profit sector can implement an individual approach to each young person, taking into account all their experience in solving social problems. The priority task will be the organization of vocational guidance (psychological testing, excursions, master classes, trainings) and the promotion of effective cooperation with a selected professional mentor.

– The corporation realizes its social responsibility, provides new measures to activate its employees

on the basis of their self-realization, carries out full-fledged practical training of a young person for professional activity, employs selected young people.

The second promising model of corporate social responsibility that we offer for Kazakhstani intersectoral partnership is network consulting using intellectual volunteering.

The logic diagram of this model is shown in figure 3.

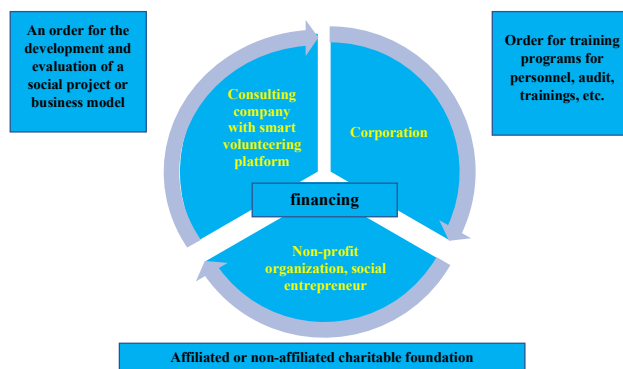

Figure 3. **Model of active cross-sectoral collaboration between private and non-profit sector / social entrepreneurs [9]**

* Compiled by the author

In the absence of financially stable commercial accelerators in Kazakhstan, which in developed countries are successfully developing the direction of social entrepreneurship in the structure of their activities, this model can become a proto-accelerator for social entrepreneurs.

In this case, the source of financial resources is a large or medium-sized corporation that has an affiliated charitable foundation in its environment or is consistently cooperating with an unaffiliated charitable foundation.

A corporation with an emphasis on active development can pay for the necessary consulting assistance for its affiliated or curated foundation, as well as for an aspiring social entrepreneur who needs consulting services to launch their business model.

A consulting company that has in its staff and also attracts many freelance qualified employees from various fields of activity and in a pro bono format, can advise the entire team of a charitable foundation or social entrepreneur, including on-line. In this case, the project team meets with a group of consultants on the platform and discusses all aspects of their activities or the proposed project for implementation. Several meetings are planned, the results of the previous session are discussed

and the way forward, taking into account the views of the consultants.

Support can be provided not only in the form of consultations, but also in the development of a roadmap to overcome the problems encountered in the implementation of a business model, including a specific package of recommendations. Moreover, as the roadmap is being implemented, it is possible to maintain constant contact in order to work out the difficulties that arise in the direct mode.

If there is a possibility of simultaneous participation of more than one team in this process, then all teams can participate in the discussion on the platform and express their «outside» opinions on certain aspects of the business model of a social entrepreneur or a social project of a non-profit organization. On the same platform, volunteer specialists of various fields of activity can be registered individually, who, as necessary and at the individual request of the management of the consulting company, can join the discussion and contribute to the design of a business idea or improvement of a social project. Contacts with volunteers can subsequently be carried out by organizations on their own, since these specialists are intellectual volunteers and provide assistance on a voluntary gratuitous basis. The state can participate

in this process through the NJSC «CPGI», issuing grants for training for potential social entrepreneurs.

Conclusion. Our results coincide with the conclusions of V.N. Yakimets, L.I. At the same time, the practice of applying network approaches to the disposal of public sector resources is in its infancy. The practice of attracting non-profit organizations to the provision of public services is developing, although not without problems, as shown in the works of Moskovskaya, Salamon L., the formation of triple network structures is more the exception than the rule. But even isolated cases of activity in network structures are implementing infrastructure or charitable projects.

Summarizing our proposals, we can say that we have developed new forms for corporate social responsibility, which arise with the activation of ties between sectors of the economy.

We present two models of cross-sectoral collaboration with corporations (CSR):

- corporate volunteering: corporate mentoring project;
- network consulting using intellectual volunteering;

The models are based on sustainable business collaboration between the corporate and non-profit sectors, which can work both on its own and with the participation of government agencies, which

gives partnerships additional opportunities.

Each of the actors manifests itself in models with its own strengths, which allow you to extract a synergistic effect from this cooperation:

- the corporation brings its business experience and its financial resources to the partnership, implements the model of a socially responsible employer. Such an employer solves his problems taking into account the interests of employees and develops not only his staff, but also human resources in the non-profit sector and in society as a whole.

- the non-profit sector gets an opportunity and assimilates business technologies and professional consultations, refracting their application taking into account its social mission. The NPO sector receives additional financial resources both from the state on a social order, since, for example, the employment of young people is one of its most important goals. This knowledge is also important for current and potential social entrepreneurs, as they gain knowledge in the field of business.

- the state solves its tasks of fulfilling social obligations to its citizens and society as a whole, since employment of the population is one of the most important guarantees of a modern welfare state, and social entrepreneurship solves the problems of socially vulnerable groups without direct financial assistance from the state.

REFERENCES

1. Исетт К. Сети в области государственного управления Стипендия: Понимание того, где мы находимся и куда нам нужно идти // Журнал исследований и теории государственного управления. – 2011. – Т. 21. Дополнение 1. С. 157-173. <https://doi.org/10.1093/jopart/muq061>
2. Хуриятул Х., Беваола К., Агус П. Построение сетевой концепции в современном государственном управлении // Государственное управление. – 2019. – № 1. – С. 46-61. – DOI: 10.17323/1999-5431-2019-0-5-46-61.
3. Капуку Н., Ху К., Хоса С. Состояние сетевых исследований в государственном управлении // Управление и общество. – 2017. – № 8. – С. 1087-1120. – DOI: 10.1177%2F0095399714555752.
4. Кэтлоу Т. Управление и сети на пределе представительства // Американское обозрение государственного управления. – 2009. – № 5. – С. 478-498. – DOI: 10.1177%2F0275074008323975.
5. Алонсо Дж., Клифтон Дж., Диас-Фуэнтес Д. Влияние государственного аутсорсинга на государственные расходы: данные из стран Европейского Союза // Журнал моделирования политики. – 2017. – № 2. – С. 333-348. – DOI: 10.1016/j.jpolmod.2017.01.007.
6. Шарпф Ф.В. Игры, в которые могли бы играть реальные актеры: позитивная и негативная координация во встроенных переговорах // Журнал теоретической политики. – 1994. – № 1. – С. 27-53. – DOI: 10.1093/OXFORDJOURNALS.JPART.A003504.
7. Агранофф Р., Макгуайр М. Большие вопросы в исследованиях управления общественными сетями // Журнал исследований и теории государственного управления. – 2001. – № 3. – С. 295-326. – DOI: 10.1093/OXFORDJOURNALS.JPART.A003504. Журнал экономики, предпринимательства и права №6'2021 (июнь)

8. Спан К., Луикс К., Шолс Дж., Шальк Р. Взаимосвязь между ролями управления и эффективностью в местных общественных межорганизационных сетях: Концептуальный анализ // Американский обзор государственного управления. – 2012. – № 2. – С. 186-201. – DOI: 10.1177/0275074011402193.

9. Кейси С. Общественные ценности в управлении сетями. Управленческие подходы и инструменты социальной политики в местном сообществе и экономическом развитии // Американское обозрение государственного управления. – 2015. – № 1. – С. 106-127. – DOI: 10.1177/0275074014531072.

10. Якимец В.Н., Никовская Л.И. Механизмы и принципы межотраслевого социального партнерства как основа развития государственного управления // Власть. – 2018. – № 4. – С. 15-25. – DOI: 10.31171/vlast.v26i4.5757.

11. Якимец В.Н., Никовская Л.И., Коновалова Л.Н. Межотраслевое социальное партнерство. – М.: ГУУ, 2004. – 208 с.

12. Херранц Дж. Многоуровневые показатели эффективности для многосекторальных сетей и управления // Американский обзор государственного управления. – 2010. – № 4. – С. 445-460. – DOI: 10.1177/0275074009341662.

13. Саламон Л., Теплер С. Сотрудничество правительства и некоммерческих организаций: аномалия или необходимость? // *Voluntas: Международный журнал добровольных и некоммерческих организаций.* – 2015. – № 6. – С. 2155-2177. – DOI: 10.1007/s11266-015-9651-6.

14. Притворова Т.П., Гелашвили Н.Н., Спанова Б.К. Институциональная поддержка социального предпринимательства: мировая практика и возможности для Казахстана // *Экономика: стратегия и практика.* – 2020. – Том 15. – № 1. – С. 71-87.

15. Утибаев Б.С., Аленова К.Т., Турарбеков М.А. Государственно-частное партнерство в обеспечении инновационного развития: Вестник КазУЭФМТ. – № 2 (39). – 2020. – С. 23-30.

ЛИТЕРАТУРА

1. Isett K. Networks in Public Administration Scholarship: Understanding Where We Are and Where We Need to Go // *Journal of Public Administration Research and Theory.* – 2011. – Vol. 21. Suppl. 1. P. 157-173. <https://doi.org/10.1093/jopart/muq061> [in Russian].

2. Khuriyatul H., Bevaola K., Agus P. Building a network concept in contemporary public administration // *Public Administration.* – 2019. – № 1. – P. 46-61. – DOI: 10.17323/1999-5431-2019-0-5-46-61 [in Russian].

3. Kapucu N., Hu Q., Khosa, S. The State of Network Research in Public Administration // *Administration and Society.* – 2017. – № 8. – P. 1087-1120. – DOI: 10.1177/0095399714555752 [in Russian].

4. Catlaw T. Governance and Networks at the Limits of Representation // *American Review of Public Administration.* – 2009. – № 5. – P. 478-498. – DOI: 10.1177/0275074008323975 [in Russian].

5. Alonso J., Clifton J., Díaz-Fuentes D. The Impact of Government Outsourcing on Public Spending: Evidence from European Union Countries // *Journal of Policy Modeling.* – 2017. – № 2. – P. 333-348. – DOI: 10.1016/j.jpolmod.2017.01.007 [in Russian].

6. Scharpf F.W. Games Real Actors Could Play: Positive and Negative Coordination in Embedded Negotiations // *Journal of Theoretical Politics.* – 1994. – № 1. – P. 27-53. – DOI: 10.1093/OXFORDJOURNALS.JPART.A003504 [in Russian].

7. Agranoff R., McGuire M. Big Questions in Public Network Management Research // *Journal of Public Administration Research and Theory.* – 2001. – № 3. – P. 295-326. – DOI: 10.1093/OXFORDJOURNALS.JPART.A003504. 1480 *Journal of Economics, Entrepreneurship and Law* 6'2021 (June) [in Russian].

8. Span K., Luijckx K., Schols J., Schalk R. The Relationship Between Governance Roles and Performance in Local Public Interorganizational Networks: A Conceptual Analysis // *American Review of Public Administration.* – 2012. – № 2. – P. 186-201. – DOI: 10.1177/0275074011402193 [in Russian].

9. Casey C. Public Values in Governance Networks Management Approaches and Social Policy

Tools in Local Community and Economic Development // American Review of Public Administration. – 2015. – № 1. – S. 106-127. – DOI:10.1177%2F0275074014531072 [in Russian].

10. Yakimets V.N., Nikovskaya L.I. Mechanisms and principles of intersectoral social partnership as a basis for the development of public administration // Power. – 2018. – No. 4. – S. 15-25. – DOI: 10.31171/vlast.v26i4.5757 [in Russian].

11. Yakimets V.N., Nikovskaya L.I., Konovalova L.N. Cross-sector social partnership. – M.: GUU, 2004. – 208 p.

12. Herranz J. Multilevel Performance Indicators for Multisectoral Networks and Management // American Review of Public Administration. – 2010. – No. 4. – S. 445-460. – DOI: 10.1177%2F0275074009341662 [in Russian].

13. Salamon L., Toepler S. Government–Nonprofit Cooperation: Anomaly or Necessity? // Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations. – 2015. – № 6. – S. 2155-2177. – DOI: 10.1007/s11266-015-9651-6 [in Russian].

14. Pritvorova T.P., Gelashvili N.N., Spanova B.K. Institutional support of social entrepreneurship: world practice and opportunities for Kazakhstan // Economics: Strategy and Practice. – 2020. – Volume 15. – No. 1. – S. 71-87. [in Russian].

15. Utibayev B.S., Alyonova K.T., Turarbekov M.A. Public-private partnership in ensuring innovative development: Bulletin of the KazUEFIT. – No. 2 (39). – 2020. – S. 23-30 [in Russian].

З.Б. Замбинова, Т.П. Притворова, Г.К. Замбинова

**ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ҚОҒАМДЫҚ СЕКТОРЫНДА
СЕКТОРАРАЛЫҚ СЕРІКТЕСТІКТІҢ ЖЕЛІЛІК МОДЕЛЬДЕРІ**

Андатпа

Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілікті Қазақстан корпорациялары қоғамдық секторда мемлекетпен меморандумдар және қайырымдылық қорлары арқылы коммерциялық емес ұйымдарды қолдау негізінде ауқымды түрде іске асырады. Бірақ желілік тәсіл қазіргі уақытта қолданылмайтын стратегиялық сипаттағы айтарлықтай әлеуетке ие.

Мақалада өтемдік сипаттағы жобалар мен адам әлеуетін дамыту жобалары арасындағы арақатынасты өзгертетін сектораралық серіктестік модельдерін әзірлеу қарастырылды.

Қазақстанның ірі корпорацияларының әкімшілеріне және мемлекеттік органдардың өкілдеріне сараптамалық сауалнама, сондай-ақ сектораралық әріптестікті іске асыру нысандарын сәйкестендіру үшін өзара ниеттер туралы меморандумдардың мазмұнына талдау көрсетілді. Іріктемеге Қазақстанның 3 ірі корпорациясы енгізілді: «Kazzinc» АҚ, «АрселорМиттал Теміртау» АҚ, «Қазақмыс» АҚ.

Қазақстан Республикасының аумағында шаруашылық қызметін жүргізетін мемлекеттік басқару органдары мен ірі корпорациялардың өзара ниеттері туралы меморандумдардың мазмұнын бағалау талданды.

Нәтижесінде қоғамның әлеуметтік осал топтарының адами әлеуетін дамыту және коммерциялық емес ұйымдардың, әлеуметтік кәсіпкерлердің тұрақтылығын арттыру үшін корпоративтік еріктілік қағидаты бойынша корпорациялардың қаржылық және кәсіби ресурстарын іске қосуды көздейтін желілік ынтымақтастықтың 2 жобасының модельдері ұсынылды.

З.Б. Замбинова, Т.П. Притворова, Г.К. Замбинова

**СЕТЕВЫЕ МОДЕЛИ МЕЖСЕКТОРНОГО ПАРТНЕРСТВА
В ОБЩЕСТВЕННОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА**

Аннотация

Корпоративная социальная ответственность масштабно реализуется корпорациями Казахстана в общественном секторе на основе меморандумов с государством и поддержки некоммерческих организаций через благотворительные фонды. Но сетевой подход несет в себе значительный потенциал стратегического характера, который в настоящее время не задействован.

В статье была рассмотрена разработка моделей межсекторного партнерства, изменяющих соотношение между проектами компенсирующего характера и проектами развития человеческого потенциала в пользу последних.

Экономика

Был показан экспертный опрос администраторов крупных корпораций Казахстана и представителей государственных органов, а также анализ содержания меморандумов о взаимных намерениях для идентификации форм реализации межсекторного партнерства. В выборку были включены 3 крупные корпорации Казахстана: АО «Kazzinc», АО «АрселорМиттал Темиртау», АО «Казахмыс».

Проанализирована оценка содержания меморандумов о взаимных намерениях органов государственного управления и крупных корпораций, ведущих хозяйственную деятельность на территории Республики Казахстан.

В результате было предложено модели 2-х проектов сетевого сотрудничества, которые предполагают задействовать финансовый и профессиональный ресурс корпораций на принципе корпоративного волонтерства для развития человеческого потенциала социально-уязвимых групп общества и повышения устойчивости некоммерческих организаций, социальных предпринимателей.

Л.Б. Избасарова*, э.ғ.к., доцент
А.К. Қадырбергенова, Phd, доцент
С.Е. Жақсығалиев, магистрант
С. Өтебаев атындағы Атырау мұнай
және газ университеті
Атырау қ., Қазақстан
* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e-mail: Liza78_78@mail.ru

ИННОВАЦИЯЛЫҚ-ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТІІМДІЛІГІ ЖӘНЕ ОНЫ АЙҚЫНДАЙТЫН ФАКТОРЛАР

Мақалада инновациялық-инвестициялық қызметтің экономикалық тиімділігін айқындайтын факторлар және Қазақстан Республикасындағы инновацияларға жұмсалған шығындар көлемі мен инновация саласындағы белсенділік деңгейі туралы мәліметтер ұсынылады. Авторлар инновациялық-инвестициялық қызметтің нақты секторға пайдаланылуын, сонымен бірге, қызмет көрсететін әлеуметтік-инфрақұрылымдық үрдіске сай инновациялар үшін инвестицияларды ұлғайтуға қолайлы жағдайлар жасау керектігін, экономикалық үрдіске қатысушылар мүддесін инвестициялық ресурстарды тартуды жүзеге асырғанда ғана сұранысты арттыру нәтижелеріне қол жеткізуге болатына ерекше тоқталады.

Мемлекеттің тұрақты және ұзақ мерзімді экономикалық даму деңгейі көп жағдайда ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді жүргізуде тартылатын инвестицияларға, жаңа технологияларды және қолданыстағы технологияны пайдалануға байланысты болады. Қазіргі күнде еліміздің инновациялық көшбасшылар қатарынан көрінуі көбінесе оның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейімен, сондай-ақ халықтың ал-ауқатының артуымен, сондай-ақ, өмір сүру деңгейінің жақсаруымен анықталатыны белгілі.

Осыған байланысты, еліміздің барлық өңірлерін экономикалық тұрғыда сауатты басқару, оларды сапалық тұрғыда дамыту, экономиканың ұзақ мерзімді өсіміне негізделген мемлекеттік бағдарламаларды орындауға бағытталған саясатты жүргізу, инновациялық және инвестициялық үрдістерді дамыту жобаларын бірлесіп жүзеге асыру бойынша іс-шараларды әрі қарай жүзеге асыру қазіргі күннің басымдылығы ретінде айқындалуы тиіс. Өйткені, мемлекеттің экономикалық дамуы көбінесе ғылыми зерттеулер және әзірлемелерді жүзеге асыруға тартылатын инвестицияларға, жаңа технологияларды құру бойынша өндірістің тиімділігін арттыруға негізделетіні сөзсіз және ол өз кезегінде еңбек өнімділігі мен капиталдың өсуін, жоғары технологиялық өнімдердің көлемін арттыруға септігін тиігізіп, еліміздің экономикалық қуаттылығын белгілейді.

Кілт сөздер: инновация, инвестиция, инновациялық белсенділік, жаңа өнім, экономикалық тиімділік, капитал, экономикалық өсім, бәсекеге қабілеттілік, еңбек өнімділігі, капиталдың ұлғаюы.

Ключевые слова: инновация, инвестиция, инновационная активность, новый продукт, экономическая эффективность, капитал, экономический рост, конкурентоспособность, производительность труда, увеличение капитала.

Keywords: innovation, investment, innovative activity, new product, economic efficiency, capital, economic growth, competitiveness, labor productivity, capital increase.

Кіріспе. Инновация еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуына әсер ететін негізгі күш бола келіп, отандық өндірушілердің табысын арттырады, бәсекеге қабілетті болу мүмкіндіктерін кеңейтетіні белгілі. Экономикадағы негізгі секторларға инновациялық жаңалықтарды енгізу бойынша іс-шараларға, жобаларға, бағдарламаларға белсенді қатысу отандық өндірістің қарқындылығын арттыруға негіз болады. Осы орайда, инновациялық үрдісті дамыту стратегиясын енгізуде негізінен оған бағытталған

жобаларды қаржыландыру көздерін табу, оны ұлғайту бойынша жұмысты жүзеге асыру және инвестиция тарту үрдісі қазіргі күнде өзекті және күрделі мәселе екені белгілі, өйткені инновацияға жұмсалған инвестициялардың қайтарылуы белгілі уақытты талап етеді.

Ел экономикасының тұрақты, ұзақ мерзімді және үдемелі дамуын, өсімін қамтамасыз етуде бірінші рөл инновацияға беріледі. Экономикасы дамыған елдердің тәжірибесінде инновациялық қызметті дамытуға басымдылық берілген, осын-

дай тәжірибені ескерек келе, Қазақстан да ұзақ жылға арналған стратегиялық жоспарда осы басымдылықты негізгі бағыт ретінде белгіледі. Өйткені, инновация өндірістің техникалық және технологиялық базасын үздіксіз жаңартуды қамтамасыз етуге мүмкіндік жасап, бәсекеге қабілетті жаңа өнім түрлерін шығаруға және меңгеруге, сондай-ақ, қызметтер мен тауарлардың әлемдік нарыққа кіруіне негіз болатыны айқын.

Функционалдық бағыт бойынша мемлекеттік басқару еліміздің экономикасына инвестициялар тарту үшін қолайлы жағдайлар жасауға, инновациялық және инвестициялық саясатты реттеуге, экономиканы дамыту бойынша басым болатын мемлекеттік бағдарламаларды айқындауға, инвестициялық бағдарламаларды дұрыс таңдауға, инновациялық қағидалар бойынша инфрақұрылымды мемлекеттік тұрғыдан қолдауға, осыған байланысты гранттарды бөлуге негізделген, ол сәйкесінше аталған іс-шаралардан өнім өндірісінің өсіміне негізделген нәтиже беретіні айқын.

Осыған байланысты, тұрақты ұзақ мерзімді экономикалық өсімге негіз болатын инновациялық және инвестициялық қызметтерді дамытудың мәселелері мен болашағын талдау, ұсыныстар беру зерттеу жұмысының мақсаты ретінде айқындалды.

Жұмыста тұжырымдалған мақсатқа жету аясында келесі міндеттер қойылып, шешілді: «инновациялық-инвестициялық қызмет» санатына жататын ұғымдық ақпаратты нақтылау және толықтыру, инновациялық негізде экономика салаларында инвестициялық әлеуетті пайдалану тиімділігін арттыруға әсер ететін факторларды анықтау және жүйелеу; функционалдық бағыты бойынша өңірлік, жергілікті, ұйымдық басқаруға негізделген инновациялық технологияларды енгізу үрдісін айқындау; кәсіпорындардың инновациялық қызметін жүзеге асыру бойынша деңгейін сипаттайтын инновациялық белсенділік деңгейін, Қазақстан аумағындағы өңірлер бойынша инновацияға жұмсалған шығындар көлемін, еліміз бойынша инновациялық өнімдердің (тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің) ЖІӨ-дегі үлесін талдау; инвестициялық-инновациялық қызметтің экономикалық тиімділігін және оны айқындайтын факторларды ұсыну. Зерттеу міндеттерін жүзеге асыру үшін инновация мен инвестицияны да-

мыту мәселелеріне арналған жетекші отандық және шетелдік ғалымдардың іргелі зерттеулері мен ғылыми еңбектері, Қазақстан Республикасы Ұлттық Экономика Министрлігі Статистика комитетінің ресми сайтында берілген статистикалық деректері қолданылды.

Зерттеу әдістері. Мақаланың теориялық және әдіснамалық аспектілерін зерттеудің аналитикалық және салыстырмалы әдістері, барлық процестер мен үрдістерге жүйелі көзқарас, сонымен бірге, Қазақстан Республикасы бойынша инновациялық-инвестициялық қызметтің даму жағдайының статистикалық есептері мен көрсеткіштері, отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері құрайды.

Әдебиеттік шолу. Өндірістің техникалық және технологиялық базасын үздіксіз жаңартуды қамтамасыз етуге мүмкін жасайтын бәсекеге қабілетті жаңа өнім түрлерін шығару мен меңгеруді негізге алған ғалымдар, зерттеулерінде осы үрдіспен байланысты қызметтер мен тауарлардың әлемдік нарыққа кіруіне негіз болатынын белгілейді.

Инновация «кәсіпкерлік рухпен негізделген өндірістік факторлардың жаңа ғылыми ұйымдастырушылық үйлесімі» ретінде Й. Шумпетермен анықталса, теоретик Б. Санто инновацияны техникалық-экономикалық үрдіспен тұжырымдайды, яғни «идеялар мен өнертабыстарды тәжірибелік қолдану арқылы оның қасиеттері бойынша ең жақсы өнімдер мен технологияларды құруға болатынын айқындар, ал егер инновация экономикалық пайдаға бағытталған болса, оның нарықта пайда болуы қосымша табыс әкелуі мүмкін» [1,2].

Нарықта жаңа өнім мен жаңа технологияны енгізу бойынша үрдісті жүзеге асыруда өзінің үлесін қосқан П. Друкер инновациялық идеялар негізінің қайнар көзі болатын факторларды анықтайды, атап айтқанда: «... фирмалар үшін күтілмеген жаңалықтар, экономикалық үрдістердің сәйкессіздігі, нарық немесе сала құрылымындағы өзгерістер, ішкі құбылыстарды жетілдірудегі тұтынушылық (ұйымдастырушылық, технологиялық үрдістер және т.б.), ғылыми және тәжірибелік жолдармен алынған жаңа білімдерді көрсетеді екен» [3].

Отандық ғалымдар К.Е.Кубаев, Қ.С. Байшоланова да өздерінің ғылыми еңбектерінде еліміздің инновациялық жүйесі саласындағы

мемлекеттік саясатты жаңғырту мәселелеріне тоқталып келе, ондағы мемлекеттің мақсатты функциясы экономиканың инновациялық-инвестициялық саясатына тоқталады, сонымен бірге, ондағы нақты секторға және қызмет көрсететін әлеуметтік-инфрақұрылым инновациясы үшін инвестицияларды ұлғайту үшін қолайлы жағдайлар жасалу керектігін атап өтеді [4].

Негізгі бөлім. Төртінші өнеркәсіптік революция дәуіріге, технологиялық, экономикалық және әлеуметтік салалардағы өзгерістер кезеңін өткеру барысына аяқ басқан бүгінгі әлем жаңа технологиялық үрдістерді қалыптастыруға байланысты өзгерулерді енгізу қажеттілігі айқын [5]. Осыған байланысты жүргізілетін мемлекеттің маңызды мақсатты функциясы экономикада инновациялық-инвестициялық саясатты бірізділікпен жүзеге асыра келе, оны нақты секторларға, сонымен бірге, салаларда қызмет көрсететін әлеуметтік-инфрақұрылымға инвестицияларды ұлғайту бағытында қолайлы жағдайларды жасау керек болса, сонымен бір мезгілде, осы үрдіске қатысушы субъектілердің экономикалық қызығушылығын арттыру және оған инвестициялық ресурстарды ынталандыру арқылы сұранысты түпкі нәтижелерге бағыттау.

Аталған үрдісті функционалдық бағыты бойынша өңірлік басқару деңгейі – бұл өңірдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын сапалық дамытуға бағытталған мемлекеттік бағдарламасын орындау жөніндегі саясатты жүргізу болып табылады, осы орайда, инновациялық және инвестициялық дамыту жобаларын бірлесіп жүзеге асыруға басымдылық берілсе, одан күтілетін нәтиже, атап айтқанда, инновациялық қызметпен байланысты өнімдердің енгізілуі өңірдің кірісін ұлғайтуға, өңірдің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелерін шешуге, мемлекеттік-жеке әріптестік жобаларының инновациялық белсенділігінің сапалы түрде өсуіне, саладағы басым зерттеулерге, әзірлемелерді дамыту және олардың нәтижелерін коммерцияландыру үшін инновациялық инфрақұрылымды құруға және қамтамасыз етуге бағытталады.

Функционалдық бағыты жергілікті басқаруға бағытталған үрдіс осы деңгей бойынша инновациялық жағдай және инвестициялық қызметті қалыптастыру болып табылады, бұл әрине, жергілікті аймақтардың жұмысын тиімді

басқаруды қамтамасыз ететін бағыт, яғни, онда мемлекеттік және жергілікті қызметтердің сапасы мен қолжетімділігі сандық негізде артады, инновациялық үрдістерді жүзеге асырушылар үшін әкімшілік кедергілер азайтылады, жергілікті аймақтардың экономикалық даму жағдайында тұрақтылық орын алады, сәйкесінше, халықтың әл-ауқаты және өмір сүру деңгейі артады.

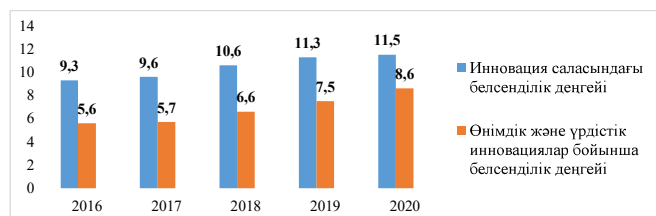
Ал, функционалдық бағыттағы ұйымдық басқаруға негізделген басқару деңгейінде өндіріс пен өнімдерді қайта өңдеу құралы ретінде инновациялық технологияларды енгізу үрдісі жүзеге асырылады, сондай-ақ, өндірістің оңтайлы құрылымы құрылады, аталған бағыттар жүзеге асырылғанда ұйымда өндірісті құрылымдық дамыту мен ұйымдастыруда тұрақтылық орнайды, өнімнің бәсекеге қабілеттілігі артады, инвестициялық ресурстардың ағыны ұлғаяды, сонымен бірге, өнімді өндірудің оны қайта өңдеудің және сақтаудың инновациялық технологиялары енгізіледі, қызметкерлерге әлеуметтік тұрғыдан қолдаулар көрсетілу бойынша нәтижелерге қол жеткізуге болады.

Инвестициялық-инновациялық қызмет негізінде экономикалық тиімділікті ұлғайту үрдісін жүзеге асыру аясын кеңейтуде негізгі басымдылық оның деңгейін арттырумен айқындалса, ол бағалау өзіндік құн; ағымдық бағалардағы құны бойынша жалпы өнім; жалпы бағадағы кіріс; пайда; рентабельділік көрсеткіштерімен белгіленеді [6].

Сонымен бірге, белгілі бағыттағы қызметті дамыту бойынша экономикалық тиімділікті арттыру оған мүдделі тараптардың қызметін экономикалық үрдістерді дамыту бойынша қызметтерін іске асыруды айқындайды, бұл өз кезегінде, өндірістегі қызметті жүзеге асыруға негізделген өнімді сатудың рентабельділігімен бағаланады. Бұл үрдісті анықтау, яғни өнімдердің тиімділігін, атап айтқанда, жалпы кіріс пен пайданың нақты көрсеткіштерін есептеу негізінде жүзеге асыруға болады. Өнімдер үшін циклдің ұзақ болуы, олардың өміршеңділігі аймақтағы операциялық өндіріс үшін инвестициялық салымдар, сонымен бірге, инновациялық-инвестициялық қызметтің тиімділігін анықтаумен байланысты және бұл жаңа өнімді енгізу үрдісінде уақытқа тәуелді болады. Өзіндік категория ретінде инновациялық белсенділік экономикалық тиімділікке негіз болып, оның көмегімен инновациялық қызметтің

сипаты бағаланады. Ал, белгілі бір технология негізінде көрініс алатын инновациялық қызмет нақты іс әрекеттердің құрамымен және мазмұнымен сипатталады. Сонымен, белгілі бір уақыт аралығында елдің, аймақтың, кәсіпорындардың

инновациялық қызметін жүзеге асыру бойынша деңгейін сипаттайтын инновациялық белсенділік деңгейі біздің еліміз бойынша 2016 жылғы көрсеткіш 9,3%-ды көрсетсе, бұл көрсеткіш 2020 жылы 11,5 %-ды құрайды (1-сур.).

1-сурет. **Иновация саласындағы белсенділік деңгейі*** (%)

* ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің ресми сайты [электронды ресурс]. – URL: <http://www.stat.gov.kz> [7]

Сондай-ақ, 1-суретте Қазақстан Республикасы Ұлттық Экономика Министрлігі Статистика комитетінің ресми сайтында берілген мәліметке сүйене отырып: «... елімізде өнімдік және үрдістік инновациялар бойынша белсенділік деңгейінің 2016 жылы 5,6 %, 2020 жылы 8,6 %-ға дейін артқан көруге болады».

Жалпы инновацияны зерттеумен байланысты тұжырымдама әр түрлі қарастырылады, атап айтқанда, ол: өндірістік, шығынды, тиімді, стратегиялық және бәсекеге қабілеттілік. Инновациялық қызметті жүзеге асыратын кәсіпорында экономикалық тиімділікті арттыру, олардың тиімді пайдаланылуын қамтамасыз ету, осы орайда, инвестициялардан пайда (кіріс) табу, оның ұлғаюына бағытталған бірлікпен байланысты болады. Ол үшін материалдық-техникалық базаны ұтымды пайдалану, айналым қаражаттарының үрдісін жеделдету және еңбек өнімділігін арттыру ұсынылады.

Аймақтағы инновациялық-инвестициялық қызметтің тиімділігін арттыру үшін негіз санат инвестицияларды пайдалану басымдылыққа ие болып, ол арқылы инновациялардың нәтижесі мен жұмсалған шығындар арақатынасына қол жеткізу арасындағы оңтайлылық іс-әрекеттер қалыптасады, ол инновациялық-инвестициялық үрдістерге қатысушылардың экономикалық қатынастары мен мүдделерін көрсетеді. Инновациялық үрдісті дамыту үшін технологиялық қорларды үнемдеуге аса мән беру керек, бұл үрдіс еңбек сыйымдылығын төмендетуді енгізумен байланысты еңбек шығындарын үнемдеуге әкелуге бағытталатыны белгілі, ол

өз кезегінде кеңейтілген өндіріс пен жаңа инвестицияларды ынталандыруға мүмкіндік береді, яғни: өндірісті, жұмыс күшін босатуға, нақты өндірістік шығындарды азайтуға ықпал етеді.

Жалпы тұрақты экономикалық өсімді қамтамасыз етуде ұлғайту мен арттырудың объективті заңдылықтары маңызды болып табылады, осыған сәйкес пайдаланылған және тұтынылған ресурстар – негізгі, айналым қорлары мен жұмыс күші, сонымен бірге, алдынала капитал немесе қолданылған ресурстарды құрайды. Тұтынылған шығындардың жекелеген элементтері атап айтқанда, жалақы, амортизация, материалдық шығындарды қамтитын ресурстардың үрдісі пайдаланылған нақты қызмет пен жиынтық өндірістің бөлігі. Осыған сүйене отырып, жылжымалы ресурстарды шығындар ретінде қарастыруға болады, ал ресурстар тұрақты шығындар болып табылады. Яғни, «ресурстар» мен «шығындарды» қозғалыстық бағыттары бойынша сипаттамалық ерекшеліктерін зерттеуде тиімділік идеясын айқындау шығындар бірлігіне байланысты кіріс түрінде алынған ресурс немесе инвестициялық тиімділікке қатынасы ретіндегі тәсіл болады.

Қазақстан аумағындағы өңірлер бойынша инновацияға жұмсалған шығындар көлемі төмендегі 1-кестеде беріледі, сонда Қазақстан Республикасы Ұлттық Экономика Министрлігі Статистика комитетінің ресми сайтында берілген мәліметке сай инновацияға жұмсалған шығындар көлемі 2016 жылы 1 533 765,3 млн теңгені құраған болса, 2020 жылғы көрсеткіште бұл 783 271,0 млн теңгені құрап, инновацияға

жұмсалатын шығын көлемі төмендегенін көруге болады. Инновациялық шығындардың азаю салдарын жаһандық COVID-19 пандемиясының өршу салдарымен түсіндіріледі. Статистикалық комитеттің мәліметінде өңірлер бойынша инновацияларға жұмсалған шығындар көлемі 2020

жылы Атырау облысында 145 083,9 млн теңге, Шығыс Қазақстан облысы 112 557,1 млн теңге жұмсаған болса, өңірлер бойынша ең төменгі шығынды Маңғыстау облысы 2004,5 млн теңге және Қызылорда облысы 5008,4 млн теңге жұмсағанын көруге болады.

1-кесте

2016-2020 жылдарда инновацияларға жұмсалған шығындар* (млн теңге)

	2016	2017	2018	2019	2020
Қазақстан Республикасы	1 533 765,3	907 231,2	861 915,0	545 046,2	783 271,0
Ақмола	12 302,9	37 175,8	17 016,3	17 517,5	38 509,2
Ақтөбе	23 852,2	57 061,2	57 351,5	61 454,0	59 998,7
Алматы	6 656,8	9 051,9	26 964,4	14 528,1	30 794,9
Атырау	491 333,4	141 707,9	90 719,9	47 436,8	145 083,9
Батыс Қазақстан	25 407,0	6 556,8	12 154,3	10 482,9	11 755,8
Жамбыл	12 908,8	12 564,0	6 945,6	22 112,7	14 010,9
Қарағанды	26 175,6	28 720,4	55 131,8	39 593,1	53 670,8
Қостанай	34 565,9	35 921,5	15 406,8	17 219,1	15 786,2
Қызылорда	31 916,5	6 086,4	19 688,5	12 078,3	5 008,4
Маңғыстау	1 104,0	5 673,0	2 553,8	3 256,5	2 004,5
Павлодар	521 873,3	110 852,4	30 128,3	45 165,1	53 484,1
Солтүстік Қазақстан	16 233,9	21 559,4	16 071,2	12 391,4	34 909,8
Түркістан	2 203,4	11 152,6	9 207,1	4 482,1	17 997,8
Шығыс Қазақстан	156 111,7	101 347,1	80 270,9	61 964,7	112 557,1
Нұр-Сұлтан қаласы	87 892,1	92 934,1	81 815,6	91 664,7	84 008,4
Алматы қаласы	29 220,8	52 496,5	76 061,8	77 941,4	95 353,9
Шымкент қаласы	54 007,1	176 370,0	264 427,3	5 757,8	8 336,7

* ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің ресми сайты [электронды ресурс].
– URL: <http://www.stat.gov.kz> [7]

Елдің экономикалық қуатын айқындайтын экономикалық қатынастарды жүйелі қалыптастыруда инновациялық қызметті дамыту мәселелеріне басым көңіл бөлінеді, өйткені инновациялық қызметтің соңғы нәтижесі өндірістің тиімділігін арттыруға, еңбек өнімділігі мен капиталдың өсуіне бағытталады, сонымен бірге, жоғары технологиялық өнімдердің көлемін арттыратыны белгілі, осындай экономикалық өсімге негізделген жүйені қалыптастыру үшін біздің еліміздің де нәтижелі іс-әрекеттер атқаруда, Қазақстан Республикасы

Ұлттық Экономика Министрлігі Статистика комитетінің ресми сайтында жарияланған мәліметте инновацияның барлық түрлері бойынша белсенділік деңгейі 2016 жылы 9,3% болса, 2020 жылы бұл көрсеткіш 11,5%-ды құрап, өсім болғаны көрінеді. Сондай-ақ, өнеркәсіп кәсіпорындағы инновациялық өнімнің (тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің) жалпы өнеркәсіп өндірісінің көлеміндегі үлесі 2016 жылы 1,81% болса, 2020 жылы мұндағы үлес 5,83% болып, үлестің артқанын 2-кестеден көруге болады.

2-кесте

Кәсіпорындардың инновациялық қызметінің негізгі көрсеткіштері*

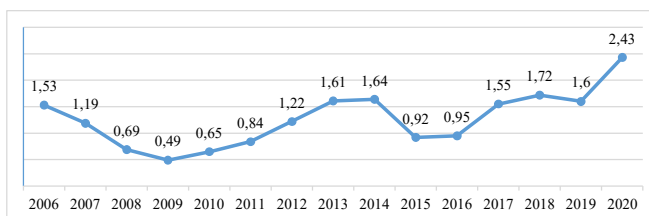
Атаулары	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6
Кәсіпорындардың саны, бірлік	31 077,0	30 854,0	30 501,0	28 411,0	28 087,0
инновацияның барлық түрлері бойынша инновациясы барлар, бірлік	2 879,0	2 974,0	23 230,0	3 206,0	3 236,0
инновацияның барлық түрлері бойынша инновация саласындағы белсенділік деңгейі, %	9,3	9,6	10,6	11,3	11,5

1	2	3	4	5	6
өнімдік және процестік инновациясы бар, бірлік	1 743,00	1 770,00	2 019,00	2 131,00	2 402,00
өнімдік және процестік инновациялар бойынша инновация саласындағы белсенділік деңгейі, %	5,60	5,70	6,60	7,50	8,60
Инновациялық өнімдердің (тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің) ЖІӨ-дегі үлесі, %	0,95	1,55	1,72	1,60	2,43
Өнеркәсіп кәсіпорындарындағы инновациялық өнімнің (тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің) жалпы өнеркәсіп өндірісінің көлеміндегі үлесі, %	1,81	3,21	3,41	3,26	5,83

* ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің ресми сайты [электронды ресурс]. – URL: <http://www.stat.gov.kz> [7]

Инновациялық-инвестициялық саясатты дамыту экономикалық өсімді, технологиялық бәсекеге қабілеттілікті, өнеркәсіптің қабілеттілігін ынталандыруды, капиталды жинақтауға негіз болса, еліміз бойынша инно-

вациялық өнімдердің (тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің) ЖІӨ-дегі үлесін 2-сүреттен көруге болады, яғни 2006 жылы үлес 1,53 %-ды көрсетсе, 2020 жылы бұл көрсеткіш 2,43 %-ға дейін артқан.

2-сурет. Инновациялық өнімдердің ЖІӨ-дегі үлесі* (%)

* ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің ресми сайты [электронды ресурс]. – URL: <http://www.stat.gov.kz> [7]

Инновациялық-инвестициялық қызмет ұзақ мерзімді қамтитын инвестицияларды қажет етсе, аталған қызмет өндіріс пен қайта өңдеудің материалдық-техникалық базасын жаңартуға, сондай-ақ зияткерлік меншік объектілерін дамытуға байланысты бірқатар шығындармен байланысты болады, осы орайда, отандық кәсіпорындарға жаңа үрдісті технологияларды көпшілік тәртіпке енгізілу бойынша мүдделі жағдайлар жасауға негізделген инновациялық-инвестициялық қызметке мүмкіндігінше шетелдік инвесторларды тарту мен мемлекет тарапынан қарастыру қажеттілігі әр уақытта назардан тыс қалмауы керек [8].

Қорытынды. Тұрақтылықпен негізделген нәтижелі макроэкономикалық саясат – өнімділік пен ұлттық өсіп-өркендеу үшін потенциал құрып, ол – елдің шынайы байлығының микро-деңгейде құрылуына мүмкіндік береді. Ал, иннова-

циялық-инвестициялық қызмет, оның бағыттары, қарқындылығы мен нәтижелілігі көбінесе саланың тұрақтылығы мен экономикалық өсу қарқынын анықтайды. Мемлекет бәсекеге қабілетті инновациялық өнім өндіруді стратегиялық басымдылық жолымен негізгі капиталды арттыру бойынша ғылымды ынталандыру, сонымен бірге, зияткерлік еңбек пен ресурстық әлеуеттің ұдайы өндірілуін қамтамасыз ету арқылы реттеуі тиіс. Елімізде жүргізілген экономикалық саясат маңызды әлеуметтік-экономикалық басымдылықтың құрамдас бөлігі ретінде әрекет етуді қамтамасыз ететін инновациялық-инвестициялық саясатты іске асыруды шаруашылық жүргізуші субъектілер арасында өзара ету жүзеге асыру және ол әртараптандыру бойынша іс-қимылды корпоративтік жағдайда мемлекеттің инвестициялық-қаржылық, құрылымдық-инновациялық іс-қимылдары мен жиынтығы шараларымен жүзеге асырылғаны дұрыс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализмидемократия// Москва: «Эксмо». – 2007. – 864 с.
2. Санто Б. Инновация как средство экономического развития // Пер. с венг. с изм. и доп. авт.; Общ. ред. и вступ. ст. Б.В. Сазонова. – М.: Прогресс. – 1990. – 295 с.

3. Друкер П.Ф. Бизнес и инновации / Питер Ф. Друкер; [пер. с англ. и ред. К. С. Головинского]. – Москва [и др.]: Вильямс. – 2007. – 423 с.
4. Кубаев К.Е., Избасарова Л.Б., Байшоланова К.С. Модернизация государственной политики в области национальной инновационной системы Республики Казахстан // Сб. материалов международной научно-практической конференции. Алматы: Қазақ Университеті. – 2009. – С. 88-95.
5. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2018 жылғы 10 қаңтар. <http://www.akorda.kz>.
6. Allred B., Swan K. Process technology sourcing and the innovation context // Journal of Product Innovation Management. – 2014. – No. 31(6). – С. 1146-1166.
7. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы// Қазақстанның ғылымы және инновациялық қызметі. 2016-2020 жылдарға арналған Статистикалық жинақ [Электронды ресурс]. – 2021. – URL: <http://www.stat.kz>.
8. Кубаев К.Е. Теория построения экономического управления // Евразийское сообщество: экономика, политика, культура. Алматы. – 2000. – № 2. – С. 28-38.

REFERENCES

1. Shumpeter I. Teoria ekonomicheskogo razvitiia. Kapitalizm, sosializmidemokratia // Moskva: «Eksmo». – 2007. – 864 s. [in Russian].
2. Santo B. Inovasia kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiia / Per. s veng. s izm. i dop. avt.; Obsh. red. i vstup. st. B. V. Sazonova. – M.: Progres. – 1990. – 295 s. [in Russian].
3. Druker P.F. Biznes i innovasii / Piter F. Druker; [per. s angl. i red. K. S. Golovinskogo]. – Moskva [i dr.]: Vilams. – 2007. – 423 s. [in Russian].
4. Kubaev K.E., Izbasaroval. B., Baisholanova K.S. Modernizasia gosudarstvennoi politiki v oblasti nasionalnoi innovasionnoi sistemy Respubliki Kazakhstan // Sb. materialov mejdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferensii. Almaty: Qazaq Universiteti. – 2009. – S. 88-95 [in Russian].
5. Tortinshi onerkasiptik revolusia jagdaiyndagy damudyn jana mumkindikteri. Qazaqstan Respublikasynyn Prezidenti N.A. Nazarbaevtyn Qazaqstan halqyna Joldauy. 2018 jylgy 10 qantar. <http://www.akorda.kz> (01.06.2018 j.).
6. Allred B., Swan K. Process technology sourcing and the innovation context // Journal of Product Innovation Management. – 2014. – No. 31(6). – P. 1146-1166.
7. Qazaqstan Respublikasy Strategialyq josparlau jane reformalar agenttigi Ultytyq statisika burosy // Qazaqstannyn gylymy jane inovasialyq qyzmeti. 2016-2020 jyldarga arналған Statisikalыq jinaq [Elektronды resurs]. – 2021. – URL: <http://www.stat.kz>.
8. Kubaev K.E. Teoria postroenia ekonomicheskogo upravleniia // Evraziiskoe soobshestvo: ekonomika, politika, kultura. Almaty: – 2000. – № 2. – S. 28-38 [in Russian].

Л.Б. Избасарова, А.К. Кадырбергенова, С.Е. Жаксығалиев

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ФАКТОРЫ, ЕЕ ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ

Аннотация

В статье представлены данные о факторах, определяющих экономическую эффективность инновационно-инвестиционной деятельности, объемах затрат на инновации и уровне активности в области инноваций в Республике Казахстан. Авторы подчеркивают необходимость использования инновационно-инвестиционной деятельности в реальном секторе, а также создания благоприятных условий для увеличения инвестиций для инноваций в соответствии с социально-инфраструктурным процессом предоставления услуг, достижение результатов повышения спроса возможно только при осуществлении привлечения инвестиционных ресурсов в интересах участников экономического процесса.

Уровень устойчивого и долгосрочного экономического развития государства во многом зависит от привлекаемых инвестиций в проведение научных исследований и разработок, использования новых

и существующих технологий. Как известно, сегодня появление страны в числе инновационных лидеров во многом определяется уровнем ее социально-экономического развития, а также ростом благосостояния населения, а также улучшением уровня жизни.

В этой связи приоритетом сегодняшнего дня должна быть определена дальнейшая реализация мероприятий по грамотному экономическому управлению всеми регионами страны, их качественному развитию, проведению политики, направленной на выполнение государственных программ, основанных на долгосрочном росте экономики, совместной реализации проектов развития инновационных и инвестиционных процессов. Ведь экономическое развитие государства во многом основывается на инвестициях в осуществление научных исследований и разработок, повышении эффективности производства по созданию новых технологий и, в свою очередь, определяет экономическую мощь страны, способствуя повышению производительности труда и приросту капитала, объемов высокотехнологичной продукции.

L. Izbassarova, A. Kadyrbergenova, S. Zhaksygaliev

**ECONOMIC EFFICIENCY OF INNOVATION AND INVESTMENT
ACTIVITY AND FACTORS DETERMINING IT**

Annotation

The article presents data on the factors determining the economic efficiency of innovation and investment activities, the amount of innovation costs and the level of activity in the field of innovation in the Republic of Kazakhstan. The authors emphasize the need to use innovation and investment activities in the real sector, as well as to create favorable conditions for increasing investment for innovation in accordance with the socio-infrastructure process of providing services, achieving the results of increasing demand is possible only when attracting investment resources in the interests of participants in the economic process.

The level of sustainable and long-term economic development of the state largely depends on the attracted investments in research and development, the use of new and existing technologies. As you know, today the emergence of a country among the innovative leaders is largely determined by the level of its socio-economic development, as well as the growth of the welfare of the population, as well as the improvement of living standards.

In this regard, the priority of today should be the further implementation of measures for competent economic management of all regions of the country, their qualitative development, the implementation of policies aimed at the implementation of state programs based on long-term economic growth, joint implementation of projects for the development of innovative and investment processes. After all, the economic development of the state is largely based on investments in research and development, increasing the efficiency of production to create new technologies and, in turn, determines the economic power of the country, contributing to increased labor productivity and capital growth, volumes of high-tech products.

М.Т. Даниярова*, к.э.н., доцент¹
А.Ж. Тержанова, к.э.н., доцент²
С.Б. Глазунова, магистр¹
 Карагандинский университет Казпотребсоюза¹
 г. Караганда, Казахстан
 АПЦДО Карагандинский университет
 Казпотребсоюза²
 г. Нур-Султан, Казахстан
 * – основной автор (автор для корреспонденции)
 e-mail: dan_mar_tas@mail.ru

ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ КАЗАХСТАНА ПОСТПАНДЕМИЧЕСКОГО ПЕРИОДА

В данной статье отмечено, что практический этап выполнения Плана нации оказал некоторое положительное влияние на деловую активность предприятий промышленности. Основные направления развития экономики должны быть связаны с ускоренным развитием приоритетных и эффективных отраслей и ростом инвестиций в производство.

Авторами исследования приведены основные макроэкономические показатели Республики Казахстан, индикаторы развития экономики в 2016-2020 годах, динамика внешних инвестиций в основной капитал, объем иностранных прямых инвестиций в Республику Казахстан, рассчитана зависимость эффективности обрабатывающей промышленности Казахстана от иностранных инвестиций за последние годы.

В ходе проведенного анализа выявлено, что рост эффективной деятельности предприятий (рентабельность) обрабатывающей промышленности в последние годы происходит преимущественно за счет экстенсивного фактора, то есть привлечения иностранных инвестиций в основной капитал промышленности страны.

Отмечается, что Казахстану необходимо определиться с направлениями и факторами, отличающими его от других стран, конкурирующих за получение инвестиций, путем разработки индивидуального подхода к секторам экономики и отраслей, конкретизации плана экономического развития страны в зависимости от размеров и масштабов привлечения прямых иностранных инвестиций.

Ключевые слова: валовой внутренний продукт, валовый приток инвестиций, диверсификация, иностранные инвестиции, индекс потребительских цен, обрабатывающая промышленность, основной капитал, предприятия, рентабельность, экономическая эффективность.

Кілт сөздер: жалпы ішкі өнім, инвестицияның жалпы ағыны, әртараптандыру, шетелдік инвестиция, тұтыну бағасының индексі, өңдеуші өнеркәсіп, негізгі капитал, кәсіпорындар, табыстылық, экономикалық тиімділік.

Key words: gross domestic product, gross inflow of investment, diversification, foreign investment, consumer price index, manufacturing industry, fixed capital, enterprises, profitability, economic efficiency.

Введение. Начавшийся Казахстане в январе 2016 года практический этап выполнения Плана нации оказал некоторое положительное влияние на деловую активность предприятий промышленности. Поэтому основные направления развития экономики должны быть связаны с ускоренным развитием приоритетных и эффективных отраслей и ростом инвестиций в производство.

Однако, несмотря на предпринимаемые со стороны государства инструменты поддержки, когда за период с 2016-2020 годы в экономику было привлечено более 108,2 млрд долларов прямых иностранных инвестиций, произошло сокращение инвестиционных ресурсов пред-

приятий и отраслей. Актуальность данной темы исследования усугубляется насущной потребностью в практических рекомендациях по улучшению инвестиционной деятельности предприятий всех отраслей, в том числе, промышленности в условиях ограниченности инвестиционных ресурсов и большим значением привлечения иностранных инвестиций в экономику страны. Развитие новой экономики Казахстана зависит в большей мере от поддержки инвестиционного климата хозяйствующих субъектов, нуждающихся в финансовых ресурсах. Все это обусловило актуальность исследования и цель в обосновании теоретических

выводов, являющихся основой для разработки практических рекомендаций по дальнейшему совершенствованию привлечения иностранных инвестиций для повышения эффективности деятельности отечественных промышленных предприятий в постпандемический период.

При написании данной статьи были использованы методы дедуктивного и индуктивного анализа, системный анализ, сравнение, абстрагирование, экономические и статистические методы обработки данных.

Информационной базой послужили статистические данные Национального Банка Республики Казахстан, Министерства национальной экономики Республики Казахстан за последние годы, научные публикации по рассматриваемой проблеме.

Обзор литературы. Особенностью инвестиционной деятельности предприятий Казахстана на данный момент является ее ориентация на достижение краткосрочных целей, что обусловлено кризисной ситуацией в отечественной экономике в условиях пандемии. В связи с этим, в нынешних условиях для развития эффективной структуры завтрашней экономики важно направить усилия на повышение инвестиционной активности предприятий промышленности.

Отечественными аналитиками достаточно основательно разработаны задачи устойчивого

развития экономики путем формирования инвестиционной деятельности хозяйствующих субъектов на долгосрочные цели экономического развития, инвестиционного климата иностранных инвесторов в отношении защиты прав инвесторов. Указанной проблеме посвящены исследования следующих авторов: А. V. Babaytsev, E. L. Kuznetsova [1], К. И. Поликарпов [2], Б. П. Кушербаев [3], А. А. Мухамбетова [4] и другие.

В тоже время в научной литературе недостаточно внимания уделяется вопросам комплексного обоснования по формированию современной системы инвестиционного управления, что требует согласованное решение целого комплекса задач реализации инвестиционных факторов поддержки отраслей промышленности. Для этого необходимо проанализировать макроэкономические индикаторы развития экономики Казахстана, размер внешних инвестиций в основной капитал, объем иностранных прямых инвестиций в Республику Казахстан и на основании этого показать зависимость эффективности обрабатывающей промышленности Казахстана от иностранных инвестиций за последние годы.

Основная часть. Макроэкономическая среда в Республике Казахстан за последние несколько лет характеризуется разнонаправленными тенденциями, о чем свидетельствуют данные изложенные в таблице 1.

Таблица 1

Основные макроэкономические показатели Республики Казахстан, 2015-2020 годы [5]

Наименование	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ВВП, в %	101,10	104,10	104,10	104,50	97,50	101,1
Промышленное производство, в %	98,40	98,90	107,30	104,40	104,10	99,5
Индекс потребительских цен, %	116,80	115,30	119,00	105,10	92,00	116,8
Индекс реальных денежных доходов	99,30	101,80	105,00	106,40	104,30	99,3
ВВП на душу населения, тыс. тенге	2 529,70	2 639,70	3 014,70	3 382,50	3 755,70	3766,8

Данные таблицы 1 показывают, что темпы роста ВВП Республики Казахстан за 2015-2018 годы увеличились на 3,4%. В 2019 году наблюдается его снижение до 97,5% и в 2020 году происходит рост до 101,1%, что значительно отразилось на изменении индекса потребительских цен и реальных

денежных доходов населения. Одной из причин спада экономики является снижение темпов роста промышленного производства в 2017-2020 годы с 107,3% до 99,5%, что не значительно отразилось на изменении индекса потребительских цен и располагаемых доходов населения.

Текущая ситуация в экономике определяет увеличение доходов граждан Казахстана

ВВП в 2016-2020 годы с 2639,7 тыс. тенге до 3766,0 тыс. тенге или 42,7%.

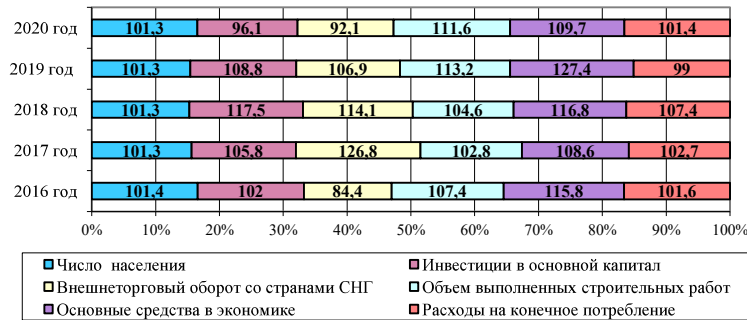

Рисунок 1. Показатели развития экономики РК в 2016-2020 годах, % [5]

Повышение на 15,6% накопления основных средств за счет роста инвестиций в 2016-2020 годах составило в среднем 6,0% в год, что позволяет проводить активную технологическую модернизацию. Данные рисунка 1 показывают, что увеличение потребления в 2016-2020 годах составило в среднем 2,4%, внешнеторгового оборота в 2017 году – 26,8%, в 2018 – 14,1%,

в 2019 – 6,9%, в 2020 году снижение на 7,9%.

Приток внешних прямых инвестиций в основной капитал в 2020 году 3123,8 млрд тенге, что выше на 53,7% уровня базового периода. При этом, его доля в общем объеме инвестиций снизилась с 26,2% до 25,5%. Наибольшие показатели наблюдаются в период до пандемии 2019 год 4152 млрд тенге или 33% от общего объема (рис. 2).

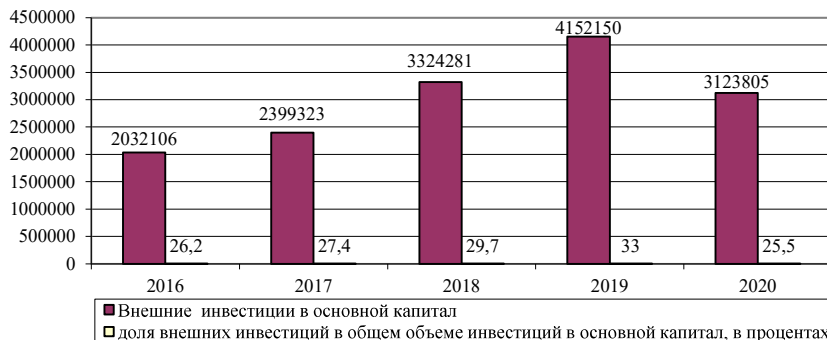

Рисунок 2. Внешние инвестиции в основной капитал, млн тенге [6]

По итогам 2020 года лидером вложений являются Нидерланды с инвестициями 5,1 млрд долларов. В десятку ведущих стран-инвесторов включены такие страны как США, Швейцария и

Российская Федерация. Данные рисунка 3 показывают, что в 2019 году объем инвестиций из РФ повысился на 59,3% по отношению к базовому периоду и составил почти 1,4 млрд долларов.

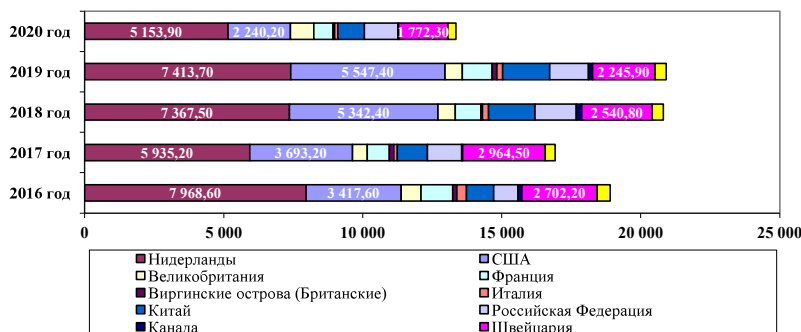

Рисунок 3. Сумма иностранных прямых инвестиций в Республику Казахстан [6]

Объем инвестиций США снизился в 2020 году из-за влияния пандемии в 2,5 раза, Швейцарии почти на 21,0% или 4,7 млрд долларов США. Основными инструментами поддержки в этот период со стороны Правительства стала работа по созданию условий для инвесторов в

приоритетных секторах экономики, были заложены основы современной промышленной политики в Республике Казахстан, в том числе обрабатывающей, путем принятия законодательного обеспечения и совершенствования механизма привлечения прямых иностранных инвестиций.

Рисунок 4. Зависимость рентабельности обрабатывающей промышленности Казахстана от валового притока прямых иностранных инвестиций [5, 6]

Данные рисунка 4 показывают, что максимальная эффективность деятельности предприятий обрабатывающей промышленности составила в 2016 году 15,6% при объеме иностранных инвестиций 4,1 млрд долларов США, снизившись до 13,7% в 2020 году в объеме 3,2 млрд долларов США, что происходит преимущественно за счет экстенсивного фактора.

Таким образом, оптимальным способом развития высокотехнологичного производства конкурентоспособной продукции промышленности с высокой добавленной стоимостью в Казахстане является активное привлечение стратегических иностранных инвесторов из высокоразвитых стран.

Заключение. Казахстану необходимо определиться с направлениями и факторами, отличающими его от других стран, конкурирующих за получение инвестиций, путем разработки индивидуального подхода к секторам экономики и отраслей, конкретизации плана экономического развития в зависимости от размеров привлечения прямых иностранных инвестиций.

Для стимулирования инвестиций необходимы внесения изменений в бюджетное, концессионное законодательство, а также государственно-частного партнерства. Гарантия полной защиты прав инвесторов и стабильности заключенных контрактов даст стимул росту инвестиционных возможностей предприятий, совершенствованию механизмов работы с иностранными инвесторами.

Основными направлениями государства по формированию инвестиционного климата в постпандемический период должны стать:

- разработка и изменение стратегии инвестиционного развития в зависимости от каждого этапа развития страны;
- обеспечение механизмов для эффективного формирования и развития инвестиционных процессов предприятий промышленности, компенсация инвестиционных рисков предприятиям, страхование экономических рисков;
- создание условий для иностранных инвесторов к свободному и равному доступу к экономическим факторам, рынкам и инновационной инфраструктуре и др.

ЛИТЕРАТУРА

1. Babaytsev A.V., Kuznetsova E.L., Rabinskiy L.N., Tushavina O.V. Investigation of permanent strains in nanomodified composites after molding at elevated temperatures 2020, Periodico Tche Quimica. – 17 (34). – P. 1055-1067.
2. Поликарпов К.И. Управление предприятиями отдельных отраслей промышленности в условиях международной нестабильности // Известия СПбГАУ. – 2018. – № 2 (51). – С. 225-230.
3. Кушербаев Б.П. Вопросы улучшения финансового состояния предприятия // Финансовый менеджмент. – 2016. – № 4. – 13 с.

4. Мухамбетова А.А. Оценка устойчивости экономики Казахстана к последствиям коронакризиса // Вестник КазУЭФМТ. – 2021. – № 3 (44). – С. 22-30.
5. Официальная статистическая информация Комитета статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электрон. ресурс]. – URL: <http://stat.gov.kz>
6. Официальный интернет-ресурс Национального Банка Республики Казахстан. – <http://www.nationalbank.kz>.

REFERENCES

1. Babaytsev A.V., Kuznetsova E.L., Rabinskiy L.N., Tushavina O.V. Investigation of permanent strains in nanomodified composites after molding at elevated temperatures 2020, Periodico Tche Quimica. – 17 (34). – P. 1055-1067.
2. Polikarpov K.I. Upravlenie predpriyatijami otдел'nyh otraslej promyshlennosti v uslovijah mezhdunarodnoj nestabil'nosti // Izvestija SPbGAU. – 2018. – № 2 (51). – S. 225-230 [in Russian].
3. Kusherbaev B.P. Voprosy uluchsheniya finansovogo sostojaniya predpriyatija.//Finansovyy menedzhment. – 2016. – №4. – 13 s. [in Russian].
4. Mухамбетова А.А. Оценка устойчивости экономики Казахстана к последствиям коронакризиса // Вестник КазУЭФМТ. – 2021. – № 3 (44). – С. 22-30 [in Russian].
5. Oficial'naja statisticheskaja informacija Komiteta statistiki Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan [Jelektron. resurs]. – URL: <http://stat.gov.kz> [in Russian].
6. Oficial'nyj internet-resurs Nacional'nogo Banka Respubliki Kazahstan. – <http://www.nationalbank.kz> [in Russian].

М.Т. Даниярова, А.Ж. Тержанова, С.Б. Глазунова

ПАНДЕМИЯДАН КЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Аннотация

Бұл мақалада Ұлт жоспарын жүзеге асырудың практикалық кезеңі өнеркәсіптік кәсіпорындардың іскерлік белсенділігіне біршама оң әсер еткені атап өтілген. Экономикалық дамудың негізгі бағыттары басым және тиімді секторлардың жедел дамуымен және өндіріске инвестицияның өсуімен байланысты болуы керек. Зерттеудің авторлары Қазақстан Республикасының негізгі макроэкономикалық көрсеткіштерін, 2016-2020 жылдардағы экономиканың даму көрсеткіштерін, негізгі капиталға тартылған шетелдік инвестициялардың динамикасын, Қазақстан Республикасына тікелей шетелдік инвестицияның көлемін көрсетіп, тәуелділігін есептейді. Қазақстанның өңдеу өнеркәсібінің соңғы жылдардағы шетелдік инвестиция бойынша тиімділігі. Талдау барысында соңғы жылдары өңдеу өнеркәсібі кәсіпорындарының тиімді қызметінің (рентабельділігінің) өсуі негізінен экстенсивті факторға, яғни Қазақстан Республикасының негізгі капиталына шетелдік инвестицияларды тартуға байланысты екені анықталды. елдің өнеркәсібі. Қазақстан экономиканың секторлары мен салаларына жеке көзқарасты дамыту, тікелей шетелдік инвестицияларды тарту көлемі мен ауқымына байланысты елдің экономикалық даму жоспарын нақтылау арқылы оны инвестицияға бәсекелес басқа елдерден ерекшелендіретін бағыттар мен факторларды анықтау қажет екендігі атап өтілді.

M. Daniyarova, A. Terzhanova, S. Glazunova

FOREIGN INVESTMENTS IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN IN THE POST-PANDEMIC PERIOD

Annotation

This article notes that the practical stage of the implementation of the Plan of the Nation had some positive impact on the business activity of industrial enterprises. The main directions of economic development should be associated with the accelerated development of priority and efficient sectors and the growth of investment in production. The authors of the study present the main macroeconomic indicators of the Republic of Kazakhstan, indicators of economic development in 2016-2020, the dynamics of foreign investment in fixed assets, the vol-

ume of foreign direct investment in the Republic of Kazakhstan, and calculate the dependence of the efficiency of the manufacturing industry of Kazakhstan on foreign investment in recent years. In the course of the analysis, it was revealed that the growth of the effective activity of enterprises (profitability) of the manufacturing industry in recent years occurs mainly due to the extensive factor, that is, the attraction of foreign investment in the fixed capital of the country's industry. It is noted that Kazakhstan needs to determine the directions and factors that distinguish it from other countries competing for investment by developing an individual approach to sectors of the economy and industries, concretizing the country's economic development plan depending on the size and scale of attracting foreign direct investment. This article notes that as part of the ongoing work to increase the inflow of investments into the country and create a general favorable investment climate, additional measures are needed to stimulate investment. The authors of the study present the main macroeconomic indicators of the Republic of Kazakhstan, the parameters of economic growth in 2016-2020, the dynamics of foreign investment in fixed capital, the gross inflow of foreign direct investment in the Republic of Kazakhstan by major countries, the dependence of the profitability of the manufacturing industry of Kazakhstan on the gross inflow of foreign direct investment for last years. In the course of the analysis, it was revealed that the growth in the effective activity of enterprises (profitability) of the manufacturing industry occurs mainly due to the extensive factor, that is, the growth in the volume of investments in the fixed capital of the industry, including foreign ones. It is noted that Kazakhstan needs to decide on the main directions and factors that distinguish it from other countries competing for investment. It requires the development of a differentiated approach to target groups, activities and sectors, the development of a new strategy in the field of attracting foreign direct investment with a broader plan for the economic development of the economy of Kazakhstan.

К.Т. Нуралина*, PhD докторанты¹
Ж.А. Абылкасимова, PhD,

қауымд. профессор м.а.²

Б. Қуантқан, к.э.н., аға оқытушы²

Л.Н. Гумилев атындағы

Еуразия ұлттық университеті¹

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Шәкәрім атындағы университет²

Семей, Қазақстан

* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

e-mail: nuralina73@mail.ru

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ НАРЫҚТЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАНУЫНЫҢ ЖАҒЫМСЫЗ САЛДАРЫН ЗЕРТТЕУ

Бұл мақала Қазақстан экономикасының нарықтық трансформациялануының 30 жылдығына арналған. Посткеңестік елдерінде жүргізілген экономикалық реформаларға қатысты бірқатар тұжырымдар қарастырылған. Мақалада нарықтың экономиканың жағымсыз жақтарын түсіндіру, зерттеу мәселелері қаралды. Соның ішінде нарықтық трансформацияның әлеуметтік-экономикалық салдары көрсетілді. Шетелдік зерттеушілер мен сарапшылар ұсынған теориялық тәсілдерді біздің елімізде қолданудың жағымсыз салдары мен себептері жіктелді.

Нарық шаруашылықты ұйымдастырудың ең тиімді тәсілі болып табылғанмен, оның өте маңызды кемшіліктері бар. Нарықтық экономиканың бірқатар жағымсыз жақтарын зерттеудің маңызы, мемлекет және аймақ экономикасына кері әсері қарастырылды.

Еліміздің экономикасын дамыту мен әлеуметтік мәселелерді шешуде көптеген жұмыстар атқарылды, біршама табыстарға қол жеткізілді, бірақ нарықтық трансформацияның жағымсыз салдары азаймады.

Нарықтың жағымсыз салдарын төмендету қажеттілігі негізделген.

Нарық мемлекеттің араласуын талап ететін бірқатар мәселелерді тудырады, оны бақылау және реттеу қажетті. Автор мемлекеттің түрлі нысандарының араласуының көмегімен нарықтық трансформациясының жағымсыз теріс жақтарын бейтараптандыру немесе жұмсарту қажеттілігін тұжырымдайды.

Нарықтық механизмде айтарлықтай кемшіліктердің болуы мемлекеттің экономикалық өмірге араласуы арқылы реттеу қажеттілігіне әкеледі. Экономиканы мемлекеттік реттеу қажеттілігі, әдістері көрсетілген.

Кілт сөздер: нарықтық экономика, жағымсыз жақтары, әлеуметтік-экономикалық даму, бәсекелестік, әлеуметтік мәселелер, нарықтық трансформация, теңсіздік, жұмыссыздық, кепілдік, қорғау.

Ключевые слова: рыночная экономика, негативные стороны, социально-экономическое развитие, конкуренция, социальные проблемы, рыночная трансформация, неравенство, безработица, гарантии, защита.

Keywords: market economy, negative aspects, socio-economic development, competition, social problems, market transformation, inequality, unemployment, guarantees, protection.

Кіріспе. Экономикадағы және қоғамдағы өтпелі процесс – бұл әрқашан адамдардың экономикалық қатынастарындағы түбегейлі сапалық өзгерістер, соның негізінде елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдай қалыптасады.

Жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға өтудің әлеуметтік-экономикалық салдары постсоциалистік барлық елдерде, Қазақстанда да көрінді. Реформалардың бастапқы кезеңінде, яғни 1991 жылдан 2001 жылға дейінгі кезеңде аса қатты сезілді. Жұмыс орындары саны күрт төмендеді, жұмыссыздық өсті, халықтың өмір сүру деңгейі төмендеді, инфляция артты және кедейлік өсті.

Ресейлік ғалым В. Стародубровский нарық жөнінде: «нарыққа өту баламалары жоқ; нарыққа тікелей, жеңіл, ауыртпалықсыз жол жоқ» деді [1].

Қазақстандық нарықтық трансформациялануының ерекшеліктері:

1) Қазақстанның өтпелі экономикасы КСРО-ның ыдырауы және қалыптасқан республикааралық, аймақаралық және шаруашылық-аралық байланыстардың стихиялық бұзылуы, бұрынғы біртұтас интеграцияланған экономикалық кеңістіктің ыдырауы жағдайында жұмыс істеді, ол басқа одақтас республикалардың экономикаларына тәуелді болды.

Экономика

2) Ел бұрынғы жүйеден инфляция, өндіріс және жұмыссыздық деңгейлері арасында қалыптасқан үлкен сәйкессіздіктерге байланысты көптеген ауыр қаржылық, репродуктивті, құрылымдық мәселелерді және экономикалық және әлеуметтік дағдарысты басынан кешті.

3) Трансформациялық процесс нарықтық институттар мен инфрақұрылымдардың болмауы, сапалы заңдар мен заңнамалық актілердің, нарықтық экономиканың басқа да тетіктерінің тапшылығы жағдайында басталды.

Нарықтық институттарды құру тәжірибе, білім мен уақыттың жетіспеушілігі жағдайында экономиканы реформалаумен қатар жүрді, бұл елдің экономикалық саясатындағы үлкен қателіктерге әкелді, өтпелі кезеңнің транзакциялық шығындарын күрт арттырды.

4) Қазақстан экономикасы рубль аймағындағы реформалардың алғашқы екі жылында болды, бұл оны Ресейдің қаржы және ақша-кредит саясатына тәуелді етті. Реформалардың басында Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігі кезіндегі оқиғалардың мұндай бұрылуының объективті себебі валюта саясатын жүргізу тәжірибесінің және жеткілікті алтын-валюта резервтерінің болмауы, оларды жинақтау үшін уақыттың тапшылығы және т.б. болды [2].

Әдебиеттік шолу. Экономикалық жүйені трансформациялау мәселелеріне [3, 4] және т.б. еңбектері арналған. Отандық авторлар [5, 6] және басқа да бірқатар авторлардың еңбектерінде әлеуметтік-экономикалық қатынастардың трансформациясының әртүрлі аспектілері қарастырылған.

Трансформация процестерінің аймақтық жүйелердің әлеуметтік-экономикалық дамуына

әсер етуінің оң және теріс факторлары [7, 8] және т.б. жұмыстарында зерттеледі.

Аймақ экономикасының дамуына Қазақстандық зерттеушілер де маңызды үлес қосты, жекелеп айтсақ [9, 10, 11] және тағы басқаларының еңбектерінен көрініс тапқан.

Жоғарыда аталған және басқа авторлардың аталған мәселелер бойынша өзекті мәселелерді шешуге қосқан елеулі үлесіне қарамастан, аймақтардың тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуына трансформациялық процестердің теріс салдарын төмендетуді басқарудың теориялық және әдіснамалық проблемалары тиісті көрініс таппады және одан әрі терең зерттеуді қажет етеді.

Зерттеудің мақсаты: Қазақстанның және аймақтық экономиканың нарықтық трансформациялануының жағымсыз салдарын зерттеу және алдын алу.

Міндеттері: нарықтық трансформациялануының жағымсыз салдарын зерттеу; жағымсыз салдарын анықтау; себептерін көрсету; оны жұмсарту немесе жою.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Мақаланың әдіснамалық негізі абстрактілі-логикалық, сараптамалық, салыстырмалы және құрылымдық әдістер болып табылады.

Зерттеудің теориялық негізі аймақтық экономиканың нарықтық трансформациясының жағымсыз салдарын төмендету саласындағы Қазақстандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері болып табылады.

Зерттеу нәтижелері мен оларды талқылау

Өтпелі постсоциалистік елдердің экономикаларының әрқайсысы трансформациялық дағдарыс кезеңінен өтті.

Кесте 1

Өтпелі постсоциалистік экономикалардың 1991-2000 жылдар аралығында трансформациялық дағдарыс кезеңі мен жағымсыз салдары*

№	Елдер	Дағдарыстық құлдырау ұзақтығы, жыл	ЖІӨ-нің құлау тереңдігі
1	Орталық және Шығыс Еуропа және Балтық елдерінде	3,8	22,6%
2	ТМД елдерінде	9,0	50%-дан астам

* [12] ақпарат көзі деректері бойынша құрылған

2001 жылы экономика саласындағы Нобель сыйлығының иегері Д. Стиглиц пен М. Спенсу посткеңестік елдеріндегі экономикалық реформаларға байланысты мынадай тұжырымдарға келді:

1) «көшу болжанғаннан гөрі мүлдем қиын болды»

2) «инфляцияны төмендету арқылы баға жүйесін нығайту кері әсер етуі мүмкін».

3) «аздаған олигархтардың орасан байлығының жинақталуымен сипатталатын жекешелендіру, қоғамдық капиталды бұзады және нарықтық экономикаға деген сенімнің жоғалуына әкеледі».

Д. Стиглиц, М. Спенсу нарыққа қарсы шығушылар қатарынан емес, бірақ олар пост-кеңестік елдердегі реформаларды бағалауда салмақты, нақты көзқарас танытты [13].

Нарықтық трансформация бірқатар өткір қайшылықтар мен жағымсыз салдарларды туындатты:

- көлеңкелі экономика айтарлықтай күшейді,
- жемқорлық көбейді;
- салықтар нашар жиналды;
- мемлекет рөлі әлсіреді;
- еліміздің байлығы, оның ішінде табиғи

ресурстары қоғамның аз бөлігіне бұйырды;

- олигархтық жүйелер қалыптасты;
- табиғи монополиялардың рөлі күшейді;
- бәсекеге тең қатысу мүмкіндігі жойылды;
- өнеркәсіп құлдырады;
- ұлттық нарықта импорттаушыларкөбейді;
- халықтың табысы тең бөлінбеді;
- экономика отын шикізат кешеніне бейімделді;

імделді;

• ғылымды қажет ететін салалардың дамуы тоқтады.

1-кестеде шетелдік зерттеушілер мен сарапшылар ұсынған әртүрлі теориялық тәсілдерді Қазақстан Республикасында қолданудың негізгі себептері мен салдары ұсынылған [14].

Кесте 2

Шетелдік зерттеушілер мен сарапшылар ұсынған теориялық тәсілдерді Қазақстанда қолданудың салдары мен себептері

Шетелдік ғалымдардың ұсыныстары	ҚР-да қолданудың жағымсыз салдары	Себептері
1. Нарықтық экономиканың тұрақты жұмыс істеуі жағдайында ғана қолданылатын нарықтық тепе-теңдік пен еркін бәсекелестіктің абстрактілі модельдері негізінде әзірленген ХВҚ ұсынған нарықтық қайта құру тұжырымдамасы	1. Экономикалық процестердің, ұдайы өндірістік байланыстардың, қалыптасқан тетіктердің бұзылуы; 2. Өндірістің орасан құлдырауы; 3. Тиімділігінің күрт төмендеуі; 4. Барлық шығындардың өсуі; 5. Жұмыссыздықтың өсуі; 6. Халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеуі; 7. Әлеуметтік проблемалардың өсуі.	Нарықтық қатынастар әлі қалыптаспаған; Бәсекелестік орта жоқ; Ел экономикасы барынша тепе-тең емес және тұрақсыз болды.
2. Жедел жекешелендіру	1. Ірі өндірістік кешендердің ыдырауы; 2. Көптеген өміршең емес құрылымдардың, буындардың пайда болуы; 3. Технологиялық тізбектердің бұзылуы; 4. Ғылым мен өндіріс арасындағы байланыстың үзілуі; 5. Отандық өнімнің техникалық деңгейі мен бәсекеге қабілеттілігін төмендеуі; 6. Нарықтық кәсіпкерліктің мотивациясын бұрмалау және алыпсатарлық операциялардағы ағымдағы әсердің барынша артуы.	Меншікті бақылаусыз қайта бөлу және оны негізсіз төмен бағамен инвесторлардың қолына беру.
3. Ақша массасын барынша қысу арқылы қаржылық тұрақтандыру	1. Төлемдердің өсуі; 2. Төлем қабілетті сұраныстың азаюы; 3. Банк секторындағы еркін капиталдың шоғырлануы; 4. Өндірістік инвестициялардың тиімсіздігі; 5. Қоғамдық өндірістен түсетін табыстың едәуір бөлігін ірі жеке меншік иелерінің қолына шоғырландыру; 6. Өндірісті қысқарту арқылы ұлттық кірісті өндірістік емес тұтыну қарқынының өсуі, бұл тек ұлғаймалы ғана емес, сонымен бірге жәй ұдайы өндіріске де қауіп төндірді.	Ақшаның қалыпты айналымын қамтамасыз ететін тетіктердің болмауы; Қаржы саласын мемлекеттік реттеу бойынша әдіснамалық негізделген және іс жүзінде мөлшерленген шаралардың болмауы; Қоғамдық өндірістен түсетін кірістердің едәуір бөлігін ірі жеке меншік иелерінің қолына шоғырландыру; Инвестициялық қызметті тиімді мемлекеттік реттеудің болмауы.
4. Нарықты реттеудегі мемлекеттің рөлін төмендету	1. Экономиканы тым монополияландыру; 2. Елдің қауіпсіздігі үшін стратегиялық маңызды салалар болып табылатын ірі компаниялардың мемлекет бақылауынан кетуі; 3. Көлеңкелі секторды дамыту.	Нарықты реттеудегі және өтпелі процесті басқарудағы мемлекеттің рөлін төмендету

* [14] ақпарат көзі деректері бойынша құрылған.

Экономика

Мұның бәрі, нарықтық экономиканың жағымсыз жақтарын зерттеу қажеттілігіне әкеледі.

Нарықтық экономиканың жағымсыз жақтары:

- мұндай еркіндік дәрежесі болған кезде бүкіл жүйенің тұрақсыздығы және инфляция, жұмыссыздық сияқты дағдарыстық құбылыстардың болуы ықтималдығы жоғары;

- нарыққа қатысушылардың жаңа тауарлар немесе қызметтер шығару, сондай-ақ нарықтың басқа қатысушыларымен келісім жасау арқылы монополия құру мүмкіндігі;

- еркін баға белгілеу және ұсыныстың қолданыстағы сұранысқа тәуелділігі жағдайында көптеген арзан, бірақ әлеуметтік маңызды тауарлар мен қызметтер өндірілмейді немесе жеткіліксіз мөлшерде шығарылады;

- нарықтың осы үлгісімен халықтың табысы өте әртүрлі, әлеуметтік таптар құрып, азаматтардың үлкен қаржылық саралануын тудырады;

- өндіріске қол жетімді барлық ресурстарды пайдалануға мүмкіндік бере отырып, нарықтық экономика олардың сақталуын бақыламайды және олардың сарқылуына ықпал етеді [15].

Қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық жүйені өзгерту, әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешу бойынша шараларды мемлекет уақтылы және дұрыс қабылдауы тиіс. Қоғамдағы жағдай ушығып кетсе, әлеуметтік шиеленістің пайда болуына әкеледі. Бұл жағдайда әлеуметтік шиеленіс, әлеуметтік-экономикалық ортаға жағымсыз әсер етеді.

Аймақтарда өндіріс қарқынының төмендеуі, халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеуі, жұмыссыздықтың жоғары деңгейі, демографиялық, экологиялық, әлеуметтік қызметтер көрсету саласындағы мәселелердің күшеюі және т.б. пайда болады.

Нарықтық трансформациялануының жағымсыз салдарын алдын алу шаралары үнемі мемлекет тарапынан қадағалауды қажет етеді. Нарық мемлекеттің араласуын талап ететін мәселелерді туындатады. Мемлекет біріншіден, кірістерді әділ бөлу мәселесін қарастыруы қажет. Нарық үшін өндіріс факторларына салымдарға сәйкес келетін бөлу тән. Осындай бөлінуден мүгедектер, науқастар, басқа да еңбекке жарамсыз азаматтар тыс қалады. Екіншіден, жұмыс істей

алатын және қалайтындар еңбек ету құқығымен қамтамасыз етілуі тиіс.

Әлеуметтік-экономикалық мәселелерге кейбір экономистер қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыруды жатқызады, оны ақшалай өлшеу және төлемге қабілетті сұранысқа айналдыру мүмкін емес. Бірде-бір мемлекет ұлттық қорғаныс жүйесінсіз, халыққа білім берусіз, біртұтас энергетикалық жүйесіз, қоғамдық тәртіпті сақтау күштерінсіз, мемлекетті басқару аппаратынсыз және т.б. болмайды. Бұл тауарлар мен қызметтерді «өндіруді» мемлекет толығымен өзіне алуға мәжбүр. Өндірістік қызмет нәтижесінде қоршаған ортаның ластануы, табиғи қорлардың таусылуы және т.б. нарықтық тетіктің қол жетімділігінен тыс жатқан мәселелер неғұрлым маңызды болып табылады. Қажет болған жағдайда аймақтық сыртқы әсерлердің пайда болуын қадағалап, реттеуді мемлекет өзіне алуы тиіс.

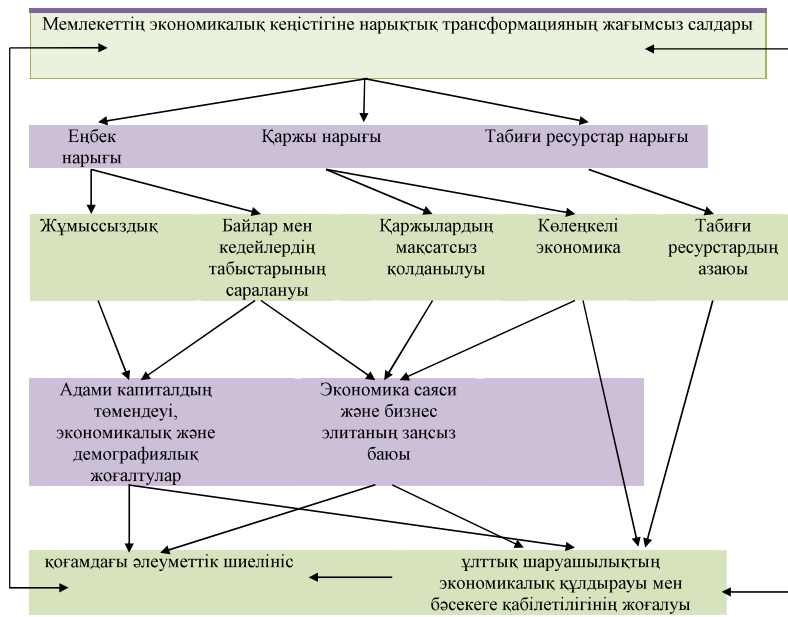
Нарықтық трансформацияның жағымсыз салдарының экономиканы дамуға әсер ететін факторларын қарастырамыз. Нарықтық трансформацияның жағымсыз салдары бірі бірімен тығыз байланысты еңбек, капитал, табиғи ресурстар нарығын қамтиды.

Еңбек нарығында жұмыссыздықтың өсуінен, байлар мен кедейлердің табыстарының саралануы мен алшақтануынан көрінеді.

Қаржылардың мақсатсыз қолданылуы және көлеңкелі экономика қаржы нарығында байқалады.

Табиғи ресурстар нарығында табиғи ресурстардың азаюы.

Жұмыссыздық пен байлар мен кедейлердің табыстарының саралануы өз кезегінде адами капиталдың төмендеуін, экономикалық және демографиялық жоғалтуларды тудырады. Байлар мен кедейлердің табыстарының саралануы, қаржы нарығында қаржылардың мақсатсыз қолданылуы және көлеңкелі экономика саяси және бизнес элитаның заңсыз баюына әкеледі. Көлеңкелі экономика мен табиғи ресурстардың азаюы ұлттық шаруашылықтың экономикалық құлдырауы мен бәсекеге қабілеттілігінің жоғалуын тудырады. Мұның барлығы және экономикалық және демографиялық жоғалтулар мен саяси және бизнес элитаның заңсыз баюы қоғамдағы әлеуметтік шиеленісті күшейтеді.

1-сурет. Мемлекеттің экономикалық кеңістігіне нарықтық трансформацияның жағымсыз салдары

* [15] ақпарат көзі деректері бойынша құрылған

Қорытынды. Нарықтың жағымсыз салдарын төмендету объективті және экономикалық тиімділік пен әлеуметтік әділеттіліктің, экономикалық еркіндік пен экономикалық теңдіктің арақатынасы қажеттілігінен туындайды.

Нарықтық механизмде айтарлықтай кемшіліктер – мемлекеттің экономикалық өмірге араласуы арқылы реттеу қажеттілігіне әкеледі.

Нарықтық экономикасы дамыған елдерде мемлекеттік басқару органдары нарықтық өзін-өзі реттеудің жағымсыз салдарын болдырмауға немесе әлсіретуге тырысады. Экономиканы мемлекеттік реттеу әртүрлі әдістермен жүзеге асырылуы мүмкін: құқықтық, әкімшілік, экономикалық.

Құқықтық реттеу меншік иелерінің, кәсіпкерлердің, қызметкерлердің, тұтынушылардың құқықтарын қорғауға және нарықтық инфрақұрылымның жұмыс істеуінің құқықтық нормаларын белгілеуге бағытталған заңдарды әзірлеуден тұрады.

Нарықтың бәсекеге қабілетті жағдайын қолдау үшін мемлекет кәсіпорындар, ресурстарды жеткізушілер және тұтынушылар арасындағы қатынастарды реттейтін заңнаманы әзірлейді.

Әкімшілік құралдар мемлекеттік билік жүйесіне негізделген және тыйым салу, рұқсат беру және мәжбүрлеу шараларын қамтиды. Олар

монополияланған құрылымдардың қызметін бақылау үшін және «көлеңкелі» экономикаға қарсы күресте кеңінен қолданылады.

Реттеудің экономикалық әдістері экономикаға тікелей араласу жолы (экономикалық дамудың ұлттық немесе өңірлік бағдарламаларын әзірлеу, мемлекеттік сатып алу) және жанама ықпал етудің түрлі құралдарын пайдалану арқылы (бюджет-салық, ақша-кредит, валюта және кеден саясаты арқылы) жүзеге асырылуы мүмкін. Осы құралдардың көмегімен мемлекет ресурстарды дамуы нарықтық тетікті қамтамасыз етпейтін салалар мен аяларға қайта бөледі. Ол субсидиялау немесе кейбір жағдайларда – толық қаржыландыру. Әлеуметтік шиеленісті болдырмау, халықтың әртүрлі топтарының кірістеріндегі теңсіздікті азайту үшін, кірістерді қайта бөледі.

Нарық шаруашылықты ұйымдастырудың ең тиімді тәсілі болғанымен, өте маңызды кемшіліктері бар, ол мемлекеттің түрлі нысандарының араласуының көмегімен бейтараптандырылуы немесе жұмсартылуы мүмкін және болуы тиіс.

Тұжырымдама – аймақтар үшін жағымсыз салдарларды азайта немесе бейтараптандыра отырып, аймақтардың дамуы үшін қажетті жағдайларды қалыптастыру негізінде тиімді нәтижені арттыру.

1. Стародубровский В. Переход к рынку. Некоторые уроки опыта // Вопросы экономики. – М., 1991. – № 2. – С. 125.
2. Есентугелов А. Экономика независимого Казахстана: история рыночных реформ // Под ред. К.К. Еженовой. – Алматы. – 2008. – 356 с.
3. Абалкин Л.И. Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики // Вопросы экономики. – 1997. – № 6. – 135 с.
4. Гайдар Е.Т., Шаталин С.С. Экономическая реформа; причины, направления, проблемы. М.: Экономика. – 1989. – 110 с.
5. Кенжегузин М.Б. Казахстанская модель социально-экономического развития: научные основы построения и реализации. – Алматы, ИЭ МОН РК. – 2005. – 368 с.
6. Есентугелов А.Е. Институционально-структурные преобразования экономики в Казахстане. – Алматы: НИИЭРО. – 1994. – 124 с.
7. Алиев В.Г., Атабаев Д.М., Алимуратов М.К. и др. Региональные проблемы переходной экономики. Вопросы теории и практики. – Москва, «Экономика». – 2002. – 645 с.
8. Колесников Ю.С. Регионализм в экономике // Научная мысль Кавказа. – 1997. – № 4. – 37 с.
9. Әубәкірова Ж.Я., Құдабаева Ж.М. Аймақтық экономика: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті. – 2014. – 162 б.
10. Мұхтарова Қ.С., Смағұлова Г.С. Аймақтық экономиканы басқару: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті. – 2013. – 149 б.
11. Сатыбалдин А.А., Нурланова Н.К. Политика пространственного развития экономики Казахстана: новые принципы, ключевые приоритеты и механизмы реализации. Коллективная монография / Алматы: ИЭ КН МОН РК. – 2017. – 484 с.
12. Кухарская Н.А. Сущность трансформации экономического развития Украины в условиях рыночных реформ // Економічні інновації. Шляхи та механізми реалізації відтворювальної функції національної економіки: зб. наук. праць. – Одесса, 2013. – Вып. 52. – С. 113-123.
13. Akerlof G., Spence M., Stiglitz J. L'asymetrie au coeur de la nouvelle microeconomie // Problemès econ. – 2001. – N 2734. – P. 19-24.
14. Теоретический анализ особенностей формирования рыночной экономики в РК. – http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Economics/16_kolos.doc.htm.
15. Базылев Н.И., Гурко С.П., Базылева М.Н. и др. Экономическая теория: Пособие для преподават., аспирантов и стажеров. – 4-е изд., стереотип. – Мн.: Книжный Дом; Экосперспектива, 2005. – 637 с.

REFERENCES

1. Starodubrovskij V. Perekhod k rynku. Nekotorye uroki opyta // Voprosy ekonomiki. – М., 1991. – № 2. – S. 125 [in Russian].
2. Esentugelov A. Ekonomika nezavisimogo Kazahstana: istoriya rynochnyh reform // Pod red. K.K. Ezhenovoj. – Almaty, 2008. – 356 s. [in Russian].
3. Abalkin L.I. Rol' gosudarstva v stanovlenii i regulirovanii rynochnoj ekonomiki // Voprosy ekonomiki. – 1997. – № 6. – 135 s. [in Russian].
4. Gajdar E.T., SHatalin S.S. Ekonomicheskaya reforma; prichiny, napravleniya, problemy. М.: Ekonomika. – 1989. – 110 s. [in Russian].
5. Kenzheguzin M.B. Kazahstanskaya model' social'no-ekonomicheskogo razvitiya: nauchnye osnovy postroeniya i realizacii. – Almaty, IE MON RK. – 2005. – 368 s. [in Russian].
6. Esentugelov A.E. Institucional'no-strukturnye preobrazovaniya ekonomiki v Kazahstane. NIIERO, 1994. – 124 s. [in Russian].
7. Aliev V.G., Atabaev D.M., Alimuradov M.K. i dr. Regional'nye problemy perekhodnoj ekonomiki. Voprosy teorii i praktiki. – Moskva, «Ekonomika», 2002. – 645 s. [in Russian]
8. Kolesnikov YU.S Regionalizm v ekonomike // Nauchnaya mysl' Kavkaza. – 1997. – № 4. – 37 s. [in Russian].

9. Әубәкірова ЗН.ҰА., Құдәбаева ЗН.М. Аймақтық экономика: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 162 б. [in Kazakh].

10. Мұһтарова Қ.С., Смағұллова Г.С. Аймақтық экономиканы басқару: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 149 б. [in Kazakh].

11. Satybaldin A.A., Nurlanova N.K. Politika prostranstvennogo razvitiya ekonomiki Kazahstana: novye principy, klyuchevye priority i mekhanizmy realizacii. Kollektivnaya monografiya / Алматы: ІЕ КН МОН РК. – 2017. – 484 б. [in Kazakh].

12. Kuharskaya N.A. Sushchnost' transformacii ekonomicheskogo razvitiya Ukrainy v usloviyah rynochnyh reform // Ekonomichni innovacii. SHlyahi ta mekhanizmi realizacii vidtvoryuval'noї funkcii nacional'noї ekonomiki: zb. nauk. prac'. – Odessa, 2013. – Vyp. 52. – S. 113-123.

13. Akerlof G., Spence M., Stiglitz J. L'asymetrie au coeur de la nouvelle microeconomie // Problemès econ. – 2001. – N 2734. – P. 19-24.

14. Teoreticheskij analiz osobennostej formirovaniya rynochnoj ekonomiki v RK. – http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Economics/16_kolos.doc.htm [in Russian].

15. Bazylev N.I., Gurko S.P., Bazyleva M.N. i dr. Ekonomicheskaya teoriya: Posobie dlya prepodavat., aspirantov i stazherov. – 4-e izd., stereotip. – Mn.: Knizhnyj Dom; Ekoperspektiva, 2005. – 637 s. [in Russian]

К.Т. Нуралина, Ж.А. Абылкасимова, Б. Куанткан

**ИССЛЕДОВАНИЕ НЕГАТИВНЫХ ПОСЛЕДСТВИЙ РЫНОЧНОЙ
ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА И РЕГИОНА**

Аннотация

Данная статья посвящена 30-летию рыночной трансформации экономики Казахстана. Рассматривается ряд выводов, касающихся экономических реформ, проводимых в постсоветских странах. В статье рассмотрены вопросы исследования, разъяснения негативных аспектов рыночной экономики. В том числе отражены социально-экономические последствия рыночной трансформации. Были классифицированы негативные последствия и причины использования в нашей стране теоретических подходов, предложенных зарубежными исследователями и экспертами.

Хотя рынок является наиболее эффективным способом организации хозяйства, он имеет очень существенные недостатки. Рассмотрены значение изучения ряда негативных аспектов рыночной экономики, негативное влияние на экономику государства и региона.

Проделана большая работа по развитию экономики страны и решению социальных проблем, достигнуты значительные успехи, но негативные последствия рыночной трансформации не уменьшились.

Обоснована необходимость снижения негативных последствий рынка.

Рынок порождает ряд проблем, требующих вмешательства государства, которые необходимо контролировать и регулировать. Автор формулирует необходимость нейтрализации или смягчения негативных аспектов рыночной трансформации с помощью вмешательства различных форм государства.

Наличие существенных недостатков в рыночном механизме приводит к необходимости регулирования путем вмешательства государства в экономическую жизнь. Показана необходимость, методы государственного регулирования экономики.

K. Nuralina, J. Abylkasimova, B. Kuantkan

**STUDY OF THE NEGATIVE CONSEQUENCES OF THE MARKET
TRANSFORMATION OF THE ECONOMY OF KAZAKHSTAN AND THE REGION**

Annotation

This article is devoted to the 30th anniversary of the market transformation of the economy of Kazakhstan. A number of conclusions concerning economic reforms carried out in post-Soviet countries are considered. The article discusses the issues of research, explanations of the negative aspects of the market economy. In particular, the socio-economic consequences of market transformation are reflected. The negative consequences and reasons for the use of theoretical approaches proposed by foreign researchers and experts in our country were classified.

Although the market is the most effective way of organizing the economy, it has very significant drawbacks.

Экономика

The importance of studying a number of negative aspects of the market economy, the negative impact on the economy of the state and the region are considered.

A lot of work has been done to develop the country's economy and solve social problems, significant successes have been achieved, but the negative consequences of market transformation have not decreased.

The necessity of reducing the negative consequences of the market is justified.

The market generates a number of problems that require state intervention, which must be controlled and regulated. The author formulates the need to neutralize or mitigate the negative aspects of market transformation through the intervention of various forms of the state.

The presence of significant shortcomings in the market mechanism leads to the need for regulation by state intervention in economic life. The necessity and methods of state regulation of the economy are shown.

Е.А. Ставбунник*, PhD, доцент¹
О.В. Жидкоблинова, PhD, доцент¹
А. Мукатай, к.э.н., ассоц. профессор²
Б.К. Джазыкбаева, PhD, доцент¹
Карагандинский университет Казпотребсоюза¹
г. Караганда, Казахстан
Казахстанско-Американский свободный
университет (КАСУ)²
г. Усть-Каменогорск, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: sea826@yandex.kz

ОСНОВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ КАЗАХСТАНА В РЕАЛИЗАЦИИ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ

В данной статье отмечается, что на экономику Республики Казахстан оказало воздействие мировой пандемии коронавируса. По-прежнему существует неопределенность относительно будущего экономического роста, доступности капитала, а также стоимости капитала, что может негативно повлиять на реализацию конкурентных преимуществ предприятий.

Особое место занимает проблема повышения эффективности использования производственных мощностей предприятия. Возникает необходимость в совершенствовании механизма повышения эффективности использования основного капитала предприятий в целях обеспечения снижения издержек производства и роста производительности труда.

Исследование факторов, влияющих на использование основных фондов, позволит выявить направления повышения эффективности использования основных фондов.

Авторами приведены показатели валового внутреннего продукта методом доходов, технического состояния основного капитала промышленных предприятий Республики Казахстан, инвестиции в основной капитал, динамика прибыли промышленных предприятий за последние годы.

Отмечается, что амортизация в основной своей части практически перестала нести выполнять функции и роль главного источника финансового обеспечения воспроизводственных процессов элементов основного капитала, в лучшем случае обслуживая текущие потребности реновации. С помощью целенаправленной современной государственной политики необходимо создание предпосылок экономического роста.

Ключевые слова: амортизация, валовой внутренний продукт, промышленность, инвестиции, инновации, основной капитал, износ, обновление, прибыль, убыток, конкурентоспособность, финансовое обеспечение.

Кілт сөздер: амортизация, жалпы ішкі өнім, өнеркәсіп, инвестиция, инновация, негізгі капитал, амортизация, жаңарту, пайда, шығын, бәсекеге қабілеттілік, қаржылық қауіпсіздік.

Keywords: depreciation, gross domestic product, industry, investment, innovation, fixed capital, depreciation, renewal, profit, loss, competitiveness, financial security.

Введение. Реализация конкурентоспособных преимуществ экономики любой страны должна быть направлена на решение проблем, которые привели бы к масштабным прорывам в формировании и развитии технологий сопряженных производств, производящих конкурентоспособные товары и услуги. Обновление технологической базы требует инвестиций в особо крупных размерах с характерным долгосрочным периодом вовлечения. Существование и привлечение таких инвестиций в условиях платежного и ресурсного дефицита становятся главной проблемой казахстанских предпринимательских структур.

Последние несколько лет в условиях мировой пандемии коронавируса характеризуются спадом процессов инвестирования, что изначально исходит из проблем поиска и привлечения ресурсов в реальные проекты отечественных предприятий. Недостаток как внутренних, так и внешних финансовых ресурсов в сфере реального производства, снижающиеся показатели технического состояния основного капитала, в совокупности вызвали диспропорции финансовых отношений промышленных предприятий в сфере управления основным капиталом. То есть фактически снизились пер-

спективы выхода предприятий на траекторию производственного роста и увеличения ими основной базы деятельности. В связи с этим, актуальность и цель данного исследования механизма экономического развития предприятий в условиях реализации конкурентных преимуществ не вызывает сомнений.

Методами исследования явились диалектические принципы с использованием структурно-уровневого подхода и методов статистического анализа и др.

Информационной базой послужили труды казахстанских и зарубежных авторов в которых рассматриваются вопросы экономических отношений субъектов реального сектора экономики, статистические данные Министерства национальной экономики Республики Казахстан за последние годы.

Обзор литературы. Экономическая наука прошла долгий и сложный путь от исследования сущности предпринимателя и государства в качестве самостоятельных элементов инновационного процесса до рассмотрения их как взаимосвязанных звеньев сложной системы. Первым экономистом, привлекшим внимание к глубинным причинам и механизмам развития экономики и государства, стал И. Шумпетер. [1]

Проблемам исследования механизма экономической деятельности предприятий, в том числе и проблемам использования основного капитала посвящены работы таких ведущих ученых-экономистов: Абельданова А., Берстембаева Р., Глеужанова Д., Емелина Н., Омарова А., которые считают, что осуществление анализа финансового состояния предприятия является необходимым условием раннего обнаружения признаков финансового кризиса [2,3,4].

Однако изучение специальной экономической литературы показало, что имеется необходимость в дальнейших исследованиях факторов, влияющих на экономическое развитие иннова-

ционной деятельности предприятий, современного понимания природы инвестиций в реальный сектор экономики, привлечения инвестиций в техническое развитие производства и т.д.

В связи с этим, требуется согласованное решение целого комплекса задач реализации конкурентных факторов отечественного производства Казахстана, поддержки отраслей национальной экономики – драйверов экономического роста, целенаправленной современной государственной политики.

Основная часть. Негативная макроэкономическая динамика последних лет показала, что собственные ресурсы предприятий являются одним из источников реальных инвестиций и значимым ориентиром для инвесторов, что требует фундаментального исследования механизмов формирования доходов и расходов субъектов реального сектора экономики. Практика показала, что прибыль и амортизационные отчисления являются собственными ресурсами, за счет которых можно увеличить объем финансирования инвестиций.

Амортизация, в первую очередь, является источником финансовых ресурсов предприятия и обновления основных средств [5]. Воздействуя на этот процесс, государство имеет возможность регулировать процессы расширенного воспроизводства путем обновления и модернизации основного капитала, которое является первым шагом на пути повышения конкурентоспособности предприятий Казахстана. В целом, в структуре расходов на производство доля расходов, связанных с износом основных средств и амортизацией нематериальных активов в целом имеет тенденцию к росту (табл. 1).

Данные таблицы 1 показывают, что потребление основного капитала за анализируемый период возросло на 41,8% или 2 173 млрд тенге. Однако можно наблюдать, что его доля в валовом внутреннем продукте в 2015 году составляла лишь 12,7%, а в 2019 году снизилась до 9,4%.

Таблица 1

Валовой внутренний продукт методом доходов, млн тенге [6]*

Наименование	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
Оплата труда	13 161352,4	14 253 989,5	16 610 443,3	18 825 518,4	21 199 133,2
Налоги на производство и импорт	2 685 592,6	3 465 723,7	3 973 441,9	4 890 902,8	5 778 552,1
Субсидии на производство и импорт (-)	122 810,6	143 451,8	188 984,9	164 369,2	206 349,3

1	2	3	4	5	6
Потребление основного капитала	5 199 146,5	5 009 473,7	5 726 334,4	6 394 457,4	7 372 240,6
Чистая прибыль и чистые смешанные доходы	19 960 852,7	24 385 414,9	28 257 623,1	31 873 027,0	35 389 049,9
Валовой внутренний продукт в рыночных ценах	40 884 133,6	46 971 150,0	54 378 857,8	61 819 536,4	69 532 626,5

* Составлено по данным комитета по статистике

То есть, амортизационный фонд уже практически не представляется главным источником инвестиционных ресурсов и механизмом формирования основного капитала и фактически утратил стоимостную ценность амортизационных накоплений. Усугубляется данный фактор и показателем моральной и физической устарелости технических парков, что говорит о том, что амортизация отражает лишь процесс начисления износа, определяя и фиксируя границу между работоспособной и изношенной частью основных средств.

В результате анализа данных, приведенных на рисунке 1, нами выявлено, что средняя сте-

пень износа основного капитала предприятий по республике за последние 5 лет составляет 37,2 %, при среднем уровне его ввода и выбытия – 9,5% и 1,2% соответственно. То есть наращивание и обновление основного капитала происходит только в отношении их 1/11 части, а ликвидируется и списывается с оборота – 1/83 часть имеющихся основных средств. Такой разрыв между двумя последними показателями (в 7,5 раза) говорит о малых объемах и скорости выбытия из оборота изношенных и непригодных к производству средств труда, что особенно важно при переходе на ускоренное становление внутреннего производства.

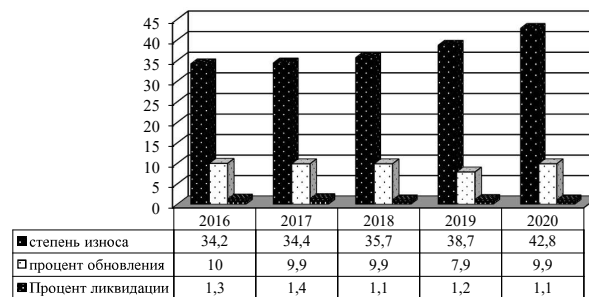

Рисунок 1. Техническое состояние основного капитала промышленных предприятий Республики Казахстан за 2016-2020 годы [6]

Наряду с этим, можно отметить некоторое повышение коэффициента годности основного капитала отечественных предприятий за рассматриваемый период времени. Если в 2020 году степень износа основных средств равнялась 42,8%, то в 2019-2020 годы степень пригодности имущественного комплекса увеличилась на 2,0%.

То есть, один из главных источников инвестиций – амортизационные отчисления – не задействован. В связи с этим, назрела необходимость выработать прогрессивную амортизационную политику, обеспечивающую быстрее восстановление конкурентоспособности реального сектора и активизацию инвестиционной деятельности. В частности, для упорядоче-

ния кругооборота амортизационных отчислений и повышения их роли в воспроизводственном процессе необходимо: законодательное закрепление капитального характера амортизационных отчислений, переоценка основных фондов в соответствии с их реальной стоимостью с учетом морального и физического износа, усиление контроля и ответственности хозяйствующих субъектов за целевым использованием амортизационных средств, подготовка независимых экспертов-оценщиков, издание справочных материалов, методик и т.д.

Ключевым принципом государственной инвестиционной политики в отношении использования собственных средств предприятий

Экономика

и организаций всех форм собственности на инвестиционные цели должно стать невмешательство в деятельность частных инвесторов и максимальное стимулирование их инвестиционной активности. Таким образом, отечественные предприятия к настоящему моменту обладают финансово-производственным механизмом, лишенным всякого инвестиционного потенциала, что, в первую очередь, отражается на целях работы, в большинстве случаев, связанные с решением тактических задач, тогда как экономические условия сегодняшнего дня требуют перспективных подходов к приоритетам государства.

Нельзя не отметить зарождающийся механизм становления и укрепления инвестиционной работы в части формирования основного капитала и повышения его количественной

основы. Основной капитал, как главная часть национального достояния, является наиболее быстрорастущим активным элементом производства, что в основном связано с его функциональными характеристиками. Абстрагируя этот процесс от воздействия иного рода факторов, можно отметить некоторую оживленность в сфере инвестирования основного капитала промышленных предприятий за 2016-2020 годы, где наблюдается увеличение доли инвестирования основного капитала на 58,1%, хотя с 2019 по 2020 годы идет его некоторое снижение на 2,4%.

Анализ динамики развития инвестиций в основной капитал предприятий по республике за последние пять лет позволил установить, что средние темпы их роста и прироста составляют соответственно 152 % и 52 % (рис. 2).

Рисунок 2. Инвестиции в основной капитал, млн тенге [6]

Выявляется ряд негативных тенденций в учете и амортизации основных фондов на действующих предприятиях Казахстана, что в значительной степени снижает эффективность использования собственных источников финансирования инвестиционной деятельности. Образовавшаяся диспропорция между размерами стоимости основных фондов и производимой продукцией является следствием сокращения производства и сохранения на балансах предприятий нерабо-

тающих основных фондов.

В Казахстане наблюдается положительная динамика роста удельного веса предприятий и организаций, получивших прибыль (рисунок 3). Данные рисунка 3 показывают, что прибыль промышленных предприятий выросла с 4,3 млрд тенге до 8,5 млрд тенге или почти в два раза. В 2020 году она достигла уровня 2016 года, снизившись до 4,5 млрд тенге, что связано с пандемией коронавируса.

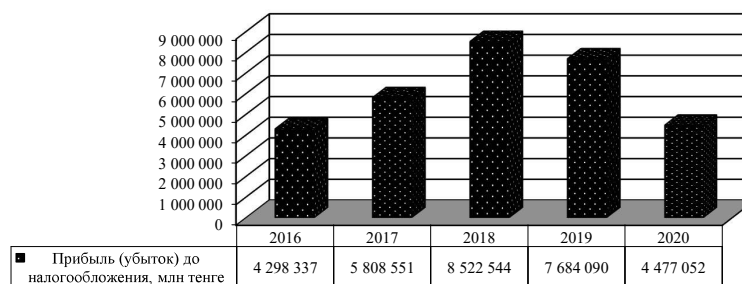

Рисунок 3. Динамика прибыли промышленных предприятий, млн тенге [6]

То есть, прибыль является следующим важным собственным источником увеличения объема финансирования инвестиций, фактором экономического и социального развития предприятий.

Заключение. Таким образом, в современной экономике Казахстана в инвестиционной деятельности одним из основных источников инвестиций в здоровой экономике являются собственные средства предприятий – прибыль и амортизационные отчисления. Однако при темпах современной инфляции они практически иссякают. Сокращение производства, инфляция, платежный кризис привели к практической остановке внутренней инвестиционной активности. Сегодня предприятия республики

не располагают не только инвестиционными ресурсами, но и рабочим капиталом. Кроме того, высокие рыночные процентные ставки, устанавливаемые в соответствии с темпами инфляции, не позволяют использовать кредитные ресурсы в инвестиционных целях. Следовательно, низкая эффективность большого числа предприятий и особенности образования финансовых результатов производственной деятельности в основном исключают прибыль из числа реальных источников инвестиций. Для повышения уровня конкурентоспособности предприятий следует иметь четкую государственную концепцию привлечения отечественных и иностранных инвестиций в казахстанскую экономику.

ЛИТЕРАТУРА

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития: Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры: пер.с нем. – М.: Прогресс, 1982. – С. 455.
2. Abeldanova A., Smailova Z. Modelling the Functional System of Small Business Development in the Republic of Kazakhstan // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2017. – Volume VIII, Fall, 6 (28). – P. 1671-1678.
3. Berstembayeva R., Tleuzhanova D. Financial Aspects of Integration in the Conditions of Formation of the Eurasian Economic Union. Entrepreneurial Environment in the Current Financial Politics of Kazakhstan // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2017. – Volume VIII, Summer, 4 (26). – P. 1088-1094.
4. Yemelina N., Omarova A. Modelling of Sustainable Development // Journal of Environmental Management and Tourism. – 2018. – Volume IX, Spring, 1 (25). – P. 67-74. – DOI:10.14505/jemt.v9.1(25).09.
5. Ильясов Г.К. Оценка финансового состояния предприятия: Методология и методика // Экономист. – 2016. – №6. – 55 с.
6. Официальная статистическая информация Комитета статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электрон. ресурс]. – URL: <http://stat.gov.kz>

REFERENCES

1. Shumpeter J. Teorija jekonomicheskogo razvitija: Issledovanie predprinimatel'skoj pribyli, kapitala, kredita, procenta i cikla konjunktury: per.s nem. – М.: Progress. – 1982. – S. 455 [in Russian].
2. Abeldanova A., Smailova Z. Modelling the Functional System of Small Business Development in the Republic of Kazakhstan // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2017. – Volume VIII, Fall, 6(28). – P. 1671-1678.
3. Berstembayeva R., Tleuzhanova D. Financial Aspects of Integration in the Conditions of Formation of the Eurasian Economic Union. Entrepreneurial Environment in the Current Financial Politics of Kazakhstan // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2017. – Volume VIII, Summer, 4(26). – P. 1088-1094.
4. Yemelina N., Omarova A. Modelling of Sustainable Development // Journal of Environmental Management and Tourism. – 2018. – Volume IX, Spring, 1(25). – P. 67-74. – DOI:10.14505/jemt.v9.1(25).09.
5. Iljasov G.K. Ocenka finansovogo sostojanija predprijatija: Metodologija i metodika // Jekonomist. – 2016. – №6. – 55 s. [in Russian].
6. Oficial'naja statisticheskaia informacija Komiteta statistiki Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan [Jelektron. resurs]. – URL: <http://stat.gov.kz> [in Russian].

Е.А. Ставбуник, О.В. Жидкоблинова, А. Мукатай, Б.К. Джазыкбаева

**ҚАЗАҚСТАН КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІКТЕРІН
АРТТЫРУ БОЙЫНША ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІ**

Аннотация

Бұл мақалада жаһандық коронавирустық пандемияның Қазақстан Республикасының экономикасына әсері қарастырылған. Экономиканы қалпына келтірудің кейбір көрсеткіштеріне қарамастан, отандық кәсіпорындардың бәсекелестік артықшылықтарын іске асыруға теріс әсер етуі мүмкін болашақ экономикалық өсімге, капиталдың қолжетімділігіне және капитал құнына қатысты әлі де белгісіздік бар. Кәсіпорынның негізгі қорларын және өндірістік қуаттарын пайдалану тиімділігін арттыру мәселесі басты орын алатыны атап көрсетілген. Негізгі қорлардың әрбір элементінің өндіріс процесіндегі рөлін, олардың физикалық және моральдық тозуын, негізгі қорларды пайдалануға әсер ететін факторларды нақты түсіне отырып, негізгі қорларды пайдаланудың және өндірістің тиімділігін арттырудың әдістерін, бағыттарын анықтауға болады. Өндірістің өзіндік құнын төмендетуді және еңбек өнімділігін арттыруды қамтамасыз ететін кәсіпорынның қуаттары артады. Табыс әдісі бойынша жалпы ішкі өнімнің көрсеткіштері, Қазақстан Республикасының өнеркәсіп кәсіпорындарының негізгі капиталының техникалық жағдайы, негізгі капиталға салынған инвестициясы, өнеркәсіптік кәсіпорындардың пайдасының динамикасы келтірілген. Амортизация өзінің негізгі бөлігінде негізгі капитал элементтерінің ұдайы өндіріс процестерін қаржылық қамтамасыз етудің негізгі көзінің функциялары мен рөлін ең жақсы жағдайда жаңартудың ағымдағы қажеттілігіне қызмет етуді атқаруды тоқтатқаны атап өтілген.

Y. Stavbunik, O. Zhidkoblinova, A. Mukatay, B. Jazykbayeva

**BASIS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES
OF KAZAKHSTAN IN THE REALIZATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES**

Annotation

This article notes that the economy of the Republic of Kazakhstan was affected by the global coronavirus pandemic. Despite some indicators of economic recovery, there is still uncertainty about future economic growth, the availability of capital, and the cost of capital, which could negatively affect the realization of the competitive advantages of domestic enterprises. It is highlighted that the problem of increasing the efficiency of the use of fixed assets and production capacities of the enterprise occupies a central place. Having a clear understanding of the role of each element of fixed assets in the production process, their physical and moral deterioration, factors affecting the use of fixed assets, it is possible to identify methods, directions by which the efficiency of using fixed assets and production capacities of an enterprise is increased, providing a reduction in production costs and an increase in labor productivity. The indicators of gross domestic product by the method of income, the technical condition of the fixed capital of industrial enterprises of the Republic of Kazakhstan, investments in fixed capital, the dynamics of profits of industrial enterprises are given. It is noted that depreciation in its main part has practically ceased to perform the functions and role of the main source of financial support for the reproduction processes of fixed capital elements, at best serving the current needs of renovation.

A. Bolganbayev*, *PhD*
K. Myrzabekkyzy, *PhD*
S. Baimaganbetov, *PhD*
D. Kelesbayev, *PhD, assoc. professor*
Khoja Akhmet Yassawi International
Kazakh-Turkish University
Turkestan, Kazakhstan
 * – main author (author for correspondence)
 e-mail: dinmukhamed.kelesbayev@ayu.edu.kz

INCREASE THE OIL PRICES AND THE EFFECT OF REAL EXCHANGE RATE ON REGIONAL ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF KAZAKHSTAN

An increase of oil prices will affect the Kazakhstan economy in various ways. However, in the world each country has regions with its economic structure, level of development, and system. There are differences between regions in terms of economic, physical, and social conditions, and these differences can affect their levels of economic development. This study examines 14 regions of Kazakhstan and two big cities with special status and the relations between Gross Regional Product (GRP) per Capita, Brent type crude oil prices, and real exchange rate. In this article: to study the short-term impact of changes in oil prices on regional growth in Kazakhstan and the real exchange rate, the ADF Unit Root Test and Granger causality test were used. The results showed that Aktobe, Almaty, West Kazakhstan, and Pavlodar Regions are affected by oil prices, while the oil price is not a Granger cause for other regions. In addition, it has been concluded that while the real exchange affects Akmola, Karaganda, Kyzylorda, and East Kazakhstan regions, it is not a Granger reason for the other regions.

This study investigated the reasons for the development of the Kazakhstan regions. Two variables were included in the model as external factors. These are oil prices and real exchange rates. It is also tested whether the real exchange rate is the Granger cause of the development of the regions.

Keywords: gross regional product per capita, oil price, real effective exchange rate, regions, unit root test, Granger causality test, economic growth, theories of regional development, external growth factors, Kazakhstan.

Кілт сөздер: жан басына шаққандағы жалты өңірлік өнім, мұнай бағасы, нақты тиімді айырбас бағамы, аймақтар, бірлік түбір сынағы, Гранджер себеп-салдар тесті, экономикалық өсу, аймақтық даму теориялары, сыртқы өсу факторлары, Қазақстан.

Ключевые слова: валовой региональный продукт на душу населения, цена на нефть, реальный эффективный обменный курс, регионы, тест на единичный корень, тест причинности по Грейнджеру, экономический рост, теории регионального развития, внешние факторы роста, Казахстан.

JEL classification: C22, Q43, R11

Introduction. The concept of development gained different meanings in different periods and even has been used in different meanings in the same period. The concept of regionalism, which is becoming increasingly important, is of interest in many ways; therefore, it requires serious attention. The concentration of production in some regions has increased the interest to these regions; and as a natural consequence, these regions began to receive intensive immigration. Just like the other concept, this concept also gained different meanings in different periods and even has been used in different meanings in the same period [1].

Unlike the increase in national income per capita, the development can be defined as an increase

in people's living standards, the ease of access to products that will increase their quality of life, and the development of social and economic fields. The concept of regional development, on the other hand, is defined as a set of studies that takes the vision of the region formed by the mutual interaction with the surrounding regions, and the world into account, adopts participation and sustainability as its basic principles and aims to increase the welfare of the region through the development of human resources and the mobilization of economic and social potential [2].

Among the theories of development economics, the growth poles theory is a well-known theory and is used in regional planning studies. This the-

ory was first developed by the French economist François Perroux in his article titled «Economic Space: Theory and Applications» published in 1950. In addition, Gunnar Myrdal and Albert Hirschman contributed to the theory in their books published, respectively in 1952 and 1958.

Development economics theory is closely linked with social, cultural, political, and psychological factors as well as economic factors. Unlike growth, the development includes five elements, namely a change in production and consumption patterns; technological development; social, political, and institutional modernization; development in human capital, and sustainable growth [3].

The spatial development differences between countries and between regions within countries are not homogeneous. Some regions may become more attractive than others in terms of production factors, develop their production capacity by attracting more capital and more qualified human resources, and as a result, may develop faster. In terms of production factors and dynamics, development differences between regions widen in time to the detriment of underdeveloped regions; thus, the developed, developing and underdeveloped categories that emerge between countries in the world also emerge between regions within a country [4].

Regional development aims to break this «vicious circle of poverty» at the regional level; this requires revealing the potential of the region, activating this potential, attracting foreign capital, and using them as a driving force. To be an economic planning and analysis unit, the region must be neither as small as a city nor as large as a country. In administrative terms, the region is defined as an administrative local government unit. The meaning of the region varies in time as a result of globalization, which causes the world to be perceived as a single space in terms of social, economic, technological, scientific, political, and cultural aspects [5].

The main purpose of the study is to study the short-term impact of Brent oil prices on the regional development of Kazakhstan and the real exchange rate on the basis of empirical analysis.

To achieve this goal, we must achieve the following objectives:

- Study of the dynamics of development of the regions of Kazakhstan;
- Use the unit root test to verify the stability of the data;

- Examining the Granger hypothesis of regional development of oil prices;

- Check the Granger hypothesis of the real exchange rate of oil prices.

Three factors stand out as the determinants of economic growth. The first is capital accumulation, which is accepted as the basic dynamic of economic growth. Investment is the basic condition for the development of a region. Investment, on the other hand, depends on the savings that only high income can provide. Therefore, the low income of underdeveloped areas is an important barrier, and this vicious circle can be overcome by increasing capital accumulation. The second factor is technological development. Technological development provides the possibility of producing more with the same input, as well as saving labor and capital. The third and last factor is population and labor force growth, and the most important factor that accelerates economic growth is labor force growth [6].

Theoretical explanations. Large capitals earning lower returns in rich regions migrate to poorer regions where they will receive higher returns. This migration creates upward pressure on the interest rates in the rich regions where the capital exits, and downward pressure on the interest rates in the poor regions where the capital enters. To put it more succinctly, interest rates start to rise in the rich regions where the capital factor decreases, and interest rates start to decrease in the poor regions where the capital factor increases. This capital factor migration between the rich region and the poor region continues until the interest rates are equal. The same is true for labor. Labor migration from regions with low wages to regions with high wages will continue until wages are equal. The neoclassical model predicts that the inequality between regions will disappear in competitive markets where the free movement of production factors between regions is not prevented and the economy is not interfered with. In this assumption that there are no structural differences between regions and the disappearance of inequality between regions is called absolute convergence [7].

In his work, Özel (2012) assumed that growth occurs within the dynamics of the economic system and technology develops internally through the interaction of some factors, and thus they departed significantly from the neoclassical growth approach, which links growth to factors outside

the economic system. The difference between the Internal Growth Theory and the Neoclassical Model, which provides a more satisfactory explanation about the differences in development rates between countries and regions of a country, can be grouped under two headings. First, if the technological development in a region, unlike the neoclassical model, depends on the level of technology that was previously available, in other words, if technology develops more rapidly in regions with high technological knowledge, this will result in an income disparity. Because regions with high technology will increase the rate of economic growth by increasing the necessary investments to further develop technologies. In this case, the poor region, which is technologically backward due to the past conditions, will never catch up with the advanced technology of the rich region, unless the necessary precautions are taken, and the interregional income differences will not converge over time, but will diverge, in other words, will increase over time [8].

While the export-based development model explains the development differences between regions with exporting capacity, it is expected to reveal the conditions under which the regional economies will grow or decline and the reasons for the specialization of the exporting region. The fact that some regions specialize in exports and therefore export more than other regions in a country is explained by the theory of comparative advantage. The region, which has a comparative advantage, grows by exporting goods and services to other regions due to its initial advantages. As incomes increase due to exports, local demand also starts to increase. While the increase in the demand causes the production (to meet both export and local needs) to grow exponentially, the development differences between regions gradually increase with the involvement of external economies. This approach assumes that there is no fluidity of factors of production between regions. If there is factor fluidity between regions, production factor prices will be equalized according to the “Heckscher-Ohlin Model” and the development differences between the exporting region or regions and the non-exporting region or regions will disappear over time [9].

Literary review. In the research of Kose and Baimaganbetov (2015), using the monthly data covering 2000-2013 periods, the effects of asymmetric shocks in real Brent oil prices on Kazakhstan’s pro-

duction, inflation and real exchange rate were analyzed empirically in the framework of SVAR model. In this study, they try to show that, the positive shock in oil prices is positive and negative shocks negatively affect Kazakhstan’s industrial production. It was also determined that, the response of industrial production to negative shocks was greater than the response in positive shocks [10].

In this study examines the effect of Brent oil prices on the regional real per capita income in Kazakhstan by a panel data analysis of sixteen states and a quarterly time series between the years of 2008 and 2015. The long-term relationship between the series was examined with the help of Westerlund (2007) cointegration test. In this context, a positive and significant relationship was found between long-term oil price changes and per capita regional real income growth. In addition, causal relations between variables were investigated by Dumitrescu and Hurlin (2012) using panel Granger causality test. Empirical findings from both the co-integration and the Granger causality test show that the increase in oil prices has an important positive effect on the real income of the Kazakhstan regions [11].

This study explores the connection between oil price, stock prices, and exchange rate in Kazakhstan employing a monthly data from October 2007 to December 2017. Time series data were collected from National Bank of Kazakhstan, Kazakhstan Stock Exchange, and Energy Information Administration. Both bivariate and multivariate cases were employed. At the same time, the Johansen and Juselius cointegration procedures were employed in the study. The analysis was conducted for bivariate as well as multivariate cases. Empirical tests demonstrate that all the series are nonstationary in levels but stationary in differences. Results of this analysis do not find long-run correlation between the variables in a bivariate model; however, detect one in a multivariable model. Results demonstrate that stock prices and exchange rate are affected by oil price in Kazakhstan based on Granger causality test. Our findings imply that policy wise, monetary authorities in Kazakhstan in attaining their exchange rate policy objective should be considering the implications for financial market. These results are important to regulatory exchange authorities when deciding on policy to improve the market conditions [12].

The paper aims to assess the relationship between Azerbaijani and Kazakhstani exchange rates

and crude oil prices volatility. The study applies the structural vector autoregressive (SVAR) model. The impulse response functions suggest that the rise of crude oil prices is associated with the exchange rates decrease and thus with an Azerbaijani manat and Kazakhstani tenge appreciation against the U.S. dollar. Moreover, the results suggest that an oil price increase leads to the rise of Azerbaijani international reserves. However, the results are insignificant for the Kazakhstani foreign exchange reserves. Additionally, the study reveals a negative and significant relationship between crude oil prices and USD/KZT in both pre-crisis and the COVID-19 crisis periods. We reveal that the correlation has been stronger during the COVID-19 pandemic. However, the relationship is not significant in the case of the Azerbaijani manat. The USD/AZN exchange rate has been stable since 2017, and the first phase of the COVID-19 pandemic has not caused a change in the exchange rate and a weakening of the Azerbaijani currency, despite significant drops in crude oil prices[13].

In this study, the relationship between KASE stock market closing prices and oil prices is analyzed using ADF and Zivot-Andrews' (1992) unit root tests and monthly data for the period of 2016-2021. First, the variables are tested for causality. Results show that there is a causal relationship between the real exchange rate and closing prices and between oil prices and the real exchange rate. The short-term effects of the variables are investigated using the VAR method. Results show that Brent crude oil prices have a positive effect on KASE closing prices, while the real exchange rate has a negative

effect. In conclusion, changes in oil prices affect the formation of stock prices[14].

Due to the restrictions introduced as part of the fight against the spread of the new coronavirus infection, entrepreneurs of Russia found themselves in a difficult economic situation: many of them forced to switch to online mode of work or suspend their activities. The aim of the research is diagnostics of the consequences of the crisis phenomena in social and economic life in the Russian Federation in certain risky spheres of economic activity taking Samara region as the case study. The main result of the research is the analysis of opportunities and development of targeted proposals for effective measures to bring enterprises out of the crisis [15].

Economic overview of Kazakhstan regions.

The administrative organization of Kazakhstan consists of three cities with special status and 14 states. These are regions of Akmola, Aktobe, Almaty, Atyrau, East Kazakhstan, Jambyl, Karagandy, Kostanay, Kyzylorda, Mangystau, North Kazakhstan, Pavlodar, Turkistan (formerly South Kazakhstan), West Kazakhstan, and cities of Astana Almaty and Shymkent. Geographically, it consists of five regions. These are Central Kazakhstan, North Kazakhstan, East Kazakhstan, South Kazakhstan and Western Kazakhstan, respectively. As in the rest of the world, the level of economic development and living standards vary among the regions of Kazakhstan. The reasons for this difference can be listed as the investments in the regions, the regional development potential and the regions distance from the centers of commercial or strategic importance.

Table 1

Gross regional product per capita in Kazakshtan 2020 year*

№	Gross regional product per capita	thousand tenge
1	2	3
1.	Akmola Region	3 102,5
2.	Aktobe Region	3 329,8
3.	Almaty	6 913,0
4.	Almaty Region	1 805,2
5.	Atyrau Region	11 883,2
6.	West Kazakhstan Region	4 151,2
7.	Jambyl Region	1 675,8
8.	Karaganda Region	4 431,7
9.	Kostanay Region	3 314,5
10.	Kyzylorda Region	2 033,3
11.	Mangystau Region	4 335,1
12.	Nur-Sultan	6 873,6

1	2	3
13.	Pavlodar Region	4 151,4
14.	North Kazakhstan Region	2 877,7
15.	Turkistan Region	1 174,2
16.	East Kazakhstan Region	3 369,8
Kazakhstan		3 766,8

* Calculated by the authors based on sources [16]

The per capita income of the Kazakhstan regions is given in Table 1 above. According to this table, we can divide the regions into different income groups. The first group is wealthy regions with incomes that are twice the national average. These are Almaty, Atyrau, and Nur-Sultan regions. The second group is the regions whose income is equal to or more than the national average income. These are West Kazakhstan, Karaganda, Mangystau, and Pavlodar regions. The third group is the regions below the national average income. These are Akmola, Aktobe, Almaty, Jambyl, Kostanay, Kyzylorda, North Kazakhstan, Turkistan, and East Kazakhstan regions. The underlying reason of this difference between regions is the level of development of the regions. Regions in the first group are Kazakhstan's capital, financial centers, and oil-producing regions. The second group is the high-level metal-exporting and oil-producing regions. While the Karaganda region produces metal, West Kazakhstan Region and Mangystau Region produce oil.

Methods and discussion.

The study used data from 16 regions of Kazakhstan regional product per capita (thousand tenge), Brent oil prices (US dollars) and the Real Exchange Rate Index (2013 = 100).

The first method we used is the unit root test. Unit root tests are the basis of co-integration tests, which help to determine whether there is a long-term relationship between time series. The power of unit root tests in rejecting the null hypothesis is very important in terms of co-integration. Therefore, it is necessary to investigate the effect of temporal aggregation on the power of unit root tests. The disappearance of features such as seasonality and general trend, which were previously in the series, after the aggregation may lead to different findings in unit root testing.

Augmented Dickey-Fuller (ADF) test the hypothesis:

$$H_0: \beta = 0 \text{ (equivalent to } \varphi = 1)$$

$$H_1: \beta < 0 \text{ (equivalent to } \varphi < 1)$$

If $|\varphi| = 1$, we have what is called a unit root (i.e. the time series is not stationary).

It is noteworthy that there are a limited number of studies focusing on the effect of temporal aggregation on unit root tests in the empirical literature. To fill this gap, this study examines the differences revealed by the temporal aggregation on the findings of traditional unit root tests over a few selected time series from Kazakhstan [17]. It is seen that the variables in the time series analysis tend to either increase or decrease. If there is only a stochastic trend in the process, it is made stationary by taking the difference, and if there is a deterministic one, transformation is made. The degree of difference is determined with the help of unit root tests. If the studied series is not stationary, the results are often not significant. Therefore, to make predictions and obtain some statistical results, first of all, the stationarity of the series should be tested. Statistically inaccurate results may occur if the possibility of stationarity is ignored. In addition, unit root tests are also used to determine how stationary the difference is in the time series [18].

One of the most preferred unit root tests in practice is the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test. If the ADF approach developed to prevent autocorrelation is arranged by considering the time series processes, the lagged values of the dependent variable can be added to the model and the equation can be written as follows:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t$$

$$\Delta Y_t = a + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t$$

$$\Delta Y_t = a + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta Y_{t-i} + \gamma T + \epsilon_t$$

While the stationarity of the series is examined with the ADF test, the test statistic value

calculated according to the $H_0: \delta = 0$ hypothesis is compared with the tau critical value. If the H_0 hypothesis is not rejected, the ΔY series is not stationary, that is, it contains a unit root. Otherwise,

that is, if the H_0 hypothesis is rejected, the ΔY series is stationary. This series is called the first-order integrated series and is expressed as I(1) in the literature [19].

Table 2

Unit root test analysis

Regions	Level		First difference	
	t- Statistics	P-value	t- Statistics	P-value
Akmola Region	-0,016108	0,9484	-7,516777	0,0000
Aktobe Region	-1,161749	0,6742	-5,872239	0,0001
Almaty	-2,453204	0,1384	-5,670170	0,0001
Almaty Region	1,924590	0,9997	-3,765750	0,0094
Atyrau Region	-1,244036	0,6386	-5,101947	0,0004
West Kazakhstan Region	-1,448921	0,5422	-8,227356	0,0000
Jambyl Region	0,041157	0,9540	-4,846565	0,0008
Karaganda Region	-0,875141	0,7791	-4,821518	0,0008
Kostanay Region	0,749703	0,9909	-3,346354	0,0262
Kyzylorda Region	-2,026734	0,2742	-10,00081	0,0000
Mangystau Region	-1,868380	0,3408	-5,725191	0,0001
Nur-Sultan	-3,671916	0,0113	-8,991653	0,0000
Pavlodar Region	-1,937348	0,3108	-3,396673	0,0213
North Kazakhstan Region	-6,250828	0,0000	-	-
Turkistan Region	-1,009621	0,7337	-6,385439	0,0000
East Kazakhstan Region	-6,385439	0,0000	-	-

Table 2 above shows the unit root test analyses of the regions. In the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test, the error terms are assumed to be independent and homogeneous. According to these results, the integration order of North Kazakhstan and East Kazakhstan regions is 0 and stationary. It is seen that the other regions become stationary with the order of integration I(1) and the first-order difference.

Today, determining and testing the relationships between variables primarily depends on the internal or external separation of the variables. However, since economic relations are complex, it is very difficult to determine which variable is internal and which variable is external. The most cited test in examining the causality relationship between variables is the Granger Causality Test [20].

The standard Granger causality test is a general approach used to determine the existence of a causal relationship between two (or more) variables. The Standard Granger causality test is widely used because of its simplicity of implementation.

Using Monte Carlo simulations, Guilkey-Salemi and Geweke-Meese-Dent determined that the Granger causality test is appropriate, especially in empirical studies using small samples. The standard Granger causality test for two variables is as follows:

$$Y_t = a_{10} + \sum_{i=1}^{L_{11}} a_{11i} Y_{t-i} + \sum_{j=1}^{L_{12}} a_{12j} X_{t-j} + u_{1t}$$

$$X_t = a_{20} + \sum_{i=1}^{L_{21}} a_{21i} Y_{t-i} + \sum_{j=1}^{L_{22}} a_{22j} X_{t-j} + u_{2t}$$

$$H_0: a_{12j} = 0 \quad j = 1, \dots, L_{12}$$

$$H_1: a_{12j} \neq 0$$

If α_{10} is a constant parameter and the error term is (u_{1t}) in equation (1), it has zero mean and constant variance [$u_t \sim ND(0, \sigma_u^2)$] and it is a white noise process. L_{11} , L_{12} , L_{21} , and L_{22} are optimal lag lengths determined according to one or more of the criteria such as Akaike Information Criterion (AIC),

Schwarz Information Criterion (SC), Log-likelihood Ratio (LR). If the basic hypothesis that the vector of coefficients of the lagged values of variable X (α_{12j}) is equal to zero is rejected, then variable X is the Granger cause of variable Y. Likewise, it is tested whether the Y variable is also the Granger cause of the X variable using equation (2). If the basic hypothesis is rejected for both equations (1) and (2), then it is possible to talk about bidirectional

causality. According to the hypothesis test results, other possible situations are one-way causality and no causal relationship [21].

If the basic hypothesis H_0 is rejected, as in the Standard Granger causality test, then variable X is the cause of variable Y. Similarly, if the basic hypothesis that the coefficients vector (λ_{21}) of ΔY is equal to zero for equation (2) is rejected, then the variable Y is the Granger cause of the variable X.

Table 3

Causality test analysis

Regions	Oil price does not Granger Cause		Does not Granger Cause Oil price		Real effective exchange rate does not Granger Cause		Does not Granger Cause Real effective exchange rate	
	F Statistics	P value	F Statistics	P value	F Statistics	P value	F Statistics	P value
Akmola Region	0,8176	0,4572	0,5369	0,5936	23,2120	1,E-05	3,0943	0,0700
Aktobe Region	6,9189	0,0059	1,9424	0,1723	0,4936	0,6184	0,1731	0,8424
Almaty	5,0091	0,0186	0,1956	0,8240	2,5495	0,1059	0,1415	0,8690
Almaty Region	0,0036	0,9964	0,1749	0,8409	0,7293	0,4960	0,4725	0,6309
Atyrau Region	3,2494	0,0624	0,1877	0,8305	1,5117	0,2472	0,4465	0,6467
West Kazakhstan Region	5,3344	0,0152	0,4602	0,6383	0,9115	0,4197	0,0917	0,9127
Jambyl Region	1,7857	0,1961	2,9234	0,0795	3,0622	0,0717	0,6009	0,5590
Karaganda Region	2,1919	0,1406	1,0472	0,3713	4,0426	0,0355	0,4350	0,6539
Kostanay Region	1,8051	0,1930	1,1517	0,3383	0,2917	0,7504	0,0360	0,9647
Kyzylorda Region	2,9283	0,0792	0,5566	0,5827	3,5975	0,0485	0,2608	0,7733
Mangystau Region	2,2697	0,1321	0,0105	0,9895	0,1829	0,8343	0,8965	0,4254
Nur-Sultan	0,3261	0,7259	0,2811	0,7582	0,0030	0,9970	0,5279	0,5987
Pavlodar Region	5,5102	0,0136	7,2046	0,0050	0,6968	0,5111	0,7342	0,4937
North Kazakhstan Region	0,3685	0,6969	0,2578	0,7755	0,2471	0,7836	1,9284	0,1742
Turkistan Region	0,1377	0,8722	1,1037	0,3530	0,2969	0,7467	1,3292	0,2894
East Kazakhstan Region	3,6320	0,0473	1,1460	0,3400	4,1173	0,0337	0,4693	0,6329

The results of the analysis showed that at the first lag level, oil prices are not the cause of the regions and the null hypothesis is analyzed at the 5% significance level (See Table 3). While the null hypothesis is rejected for Aktobe, Almaty, West Kazakhstan, and Pavlodar regions, it is not rejected for other regions. On the other hand, it is tested whether the real exchange rate is the Granger cause of the regions. The results showed that regions such as Akmola, Karaganda, Kyzylorda, and East Kazakhstan are more affected by exchange rate fluctuations.

Conclusion. This study investigated the reasons for the development of the Kazakhstan regions. Two variables were included in the model as external factors. These are oil prices and real exchange rates. These two variables are determined as the most influential external factors. Since

Kazakhstan is rich in oil reserves, most of its export revenues come from the foreign exchange from oil exports. In the first part, we have given the theoretical content of the reasons for growth. The main source of regional growth is investigated by discussing classical and neoclassical endogenous growth theories. When the current situation of the Kazakhstan regions is analyzed, it is seen that one is developing, while the others are underdeveloped. This proves that the income distribution is very unequal. The main reason for this inequality is that the income level of the Atyrau region, which is rich in oil reserves, is almost three times the average national income. On the other hand, we can see that the city of Almaty has an income level higher than the average national income. The reason for this is that most of the banks have their head of-

office in Almaty and the big wholesale markets are in this city. In addition, the city with the highest growth is Nur-Sultan. Because most of the head offices of national companies are located in this city. Jambyl and Turkistan are the least developed regions. These regions are underdeveloped because they have high populations and are very far from the big markets (Russia and China). After the analysis is completed, the effect of external factors on the growth of the regions is examined with the help of the Granger causality test. The results showed that Aktobe, Almaty, West Kazakhstan, and Pavlodar regions are affected by oil prices. Although the only

oil-producing region among these regions is the Aktobe region, other regions are also affected by the oil price. We can list the main reasons why other regions are affected by external factors as follows: Almaty is the most developed city in Kazakhstan and is the old capital. Therefore, the change in oil prices is important in the development of this big city. In the second part of the analysis, it is tested whether the real exchange rate is the Granger cause of the development of the regions. While it is effective in regions such as Akmola, Karaganda, Kyzylorda, East Kazakhstan, it has been concluded that there is no Granger reason for other regions.

REFERENCES

1. Kaya A.A. İçsel Büyüme Kuramları içinde Erol Kutlu // İktisadi Kalkınma ve Büyüme, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. – 2004. – Vol. 1575. – P. 291-307.
2. Ildırrar M. Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri // İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık. – 2004. – P. 250.
3. Erbay E.R., Özden M. İktisadi kalkınma kuramlarına eleştirel yaklaşım // Sosyal Bilimler Metinleri. – 2013. – Vol. 1. – P. 1-27.
4. Şahin M.T., Altuğ F. Yerel ve bölgesel kalkınmada değişen dinamikler-teori, politikalar ve uygulamalar // İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık. 2021. – P. 460.
5. Kırankabeş M.C. Yeni bölgesel kalkınma politikasının yerel aktörleri olarak kalkınma ajanslarının etkinliğinin değerlendirilmesi: Türkiye örneği // Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. – 2013. – Vol. 35. – P. 253-268.
6. Alper F.O. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye Örneği // Fiscoeconomia. – 2019. – Vol. 3(1). – P. 202-227.
7. Dinler Z. Bölgesel İktisat // Bursa. – Ekin Yayınevi. – 2014. – P. 499.
8. Özel H.A. Ekonomik büyümenin teorik temelleri // Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. – 2012. – Vol. 2(1). – P. 63-72.
9. Deviren N.V., Yıldız O. Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri // Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi. – 2014. – Vol. 44. – P. 1-35.
10. Köse N., Baimaganbetov S. The asymmetric impact of oil price shocks on Kazakhstan macroeconomic dynamics: A structural vector autoregression approach // International Journal of Energy Economics and Policy. – 2015. – Vol. 5(4). – P. 1058-1064.
11. Baimaganbetov S., Kelesbayev D., Yermankulova R., Izzatullaeva B., Almukhambetova B. Effects of oil price changes on regional real income per capita in Kazakhstan: Panel data analysis // International Journal of Energy Economics and Policy. – 2019. – Vol. 9(4). – P. 356-362.
12. Nurmakhanova M., Katenova M. Are stock market and exchange rate affected by oil price in Kazakhstan? // International Journal of Engineering Business Management. – 2019. – Vol. 11. – P. 1-9.
13. Czech K., Niftiyev I. The Impact of Oil Price Shocks on Oil-Dependent Countries' Currencies: The Case of Azerbaijan and Kazakhstan // Journal of Risk and Financial Management. – 2021. – Vol. 14(9). – P. 431.
14. Kelesbayev D., Myrzabekkyzy K., Bolganbayev A., Baimaganbetov S. The Impact of Oil Prices on the Stock Market and Real Exchange Rate: The Case of Kazakhstan // International Journal of Energy Economics and Policy. – 2022. – Vol. 12(1). – P. 163-168.
15. Zotova A.S., Chudaeva A.A., Svetkina I.A. Russian Economy in Risk Zone: The Most Affected Industries (Regional Analysis Case Study). In Business Under Crisis. – 2022. – Vol. III. – P. 181-203. Palgrave Macmillan, Cham.

16. Gross regional product per capita in Kazakshtan, Bureau of national statistics Of the Agency for strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan, available at: <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/8> (Accessed: 10.06.2021).
17. Eyüboğlu S., Abdioğlu Z. Zamansal Toplulaştırmanın Birim Kök Testleri Üzerindeki Etkisi // Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi. – 2019. – Vol. 24. – P. 233-258.
18. Yamak R., Erdem H.F. Uygulamalı Zaman Serisi Analizleri // 1. Baskı Trabzon: Celepler Matbaacılık. – 2017. – P. 496.
19. Zhang X., Liu Y., Zhang R., Lu Z. Exponential tilted likelihood for stationary time series models // Statistical Theory and Related Fields. – 2021. – Vol. 2. – P. 1-10.
20. Bozkurt H.Y. Zaman Serileri Analizi, Genişletilmiş // Bursa: Ekin Yayınevi. – 2013. – 2. Baskı. – P. 261.
21. Çınar M., Sevüktekin M. Ekonometrik Zaman Serileri Analizi // Bursa: Dora Yayıncılık. – 2014. – P. 667.

ЛИТЕРАТУРА

1. Kaya A.A. İçsel Büyüme Kuramları” içinde Erol Kutlu // İktisadi Kalkınma ve Büyüme, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. – 2004. – Vol. 1575. – P. 291-307.
2. İldırar M. Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri // İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık. – 2004. – P. 250.
3. Erbay E.R., Özden M. İktisadi kalkınma kuramlarına eleştirel yaklaşım // Sosyal Bilimler Metinleri. – 2013. – Vol. 1. – P. 1-27.
4. Şahin M.T., Altuğ F. Yerel ve bölgesel kalkınmada değişen dinamikler-teori, politikalar ve uygulamalar // İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık. – 2021. – P. 460.
5. Kırankabeş M.C. Yeni bölgesel kalkınma politikasının yerel aktörleri olarak kalkınma ajanslarının etkililiğinin değerlendirilmesi: Türkiye örneği // Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. – 2013. – Vol. 35. – P. 253-268.
6. Alper F.O. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye Örneği // Fiscoeconomia. – 2019. – Vol. 3(1). – P. 202-227.
7. Dinler Z. Bölgesel İktisat // Bursa. – Ekin Yayınevi. – 2014. – P. 499.
8. Özel H.A. Ekonomik büyümenin teorik temelleri // Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. – 2012. – Vol. 2(1). – P. 63-72.
9. Deviren N.V., Yıldız O. Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri // Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi. – 2014. – Vol. 44. – P. 1-35.
10. Köse N., Baimaganbetov S. The asymmetric impact of oil price shocks on Kazakhstan macroeconomic dynamics: A structural vector autoregression approach // International Journal of Energy Economics and Policy. – 2015. – Vol. 5(4). – P. 1058-1064.
11. Baimaganbetov S., Kelesbayev D., Yermankulova R., Izzatullaeva B., Almukhambetova B. Effects of oil price changes on regional real income per capita in Kazakhstan: Panel data analysis // International Journal of Energy Economics and Policy. – 2019. – Vol. 9(4). – P. 356-362.
12. Nurmakhanova M., Katenova M. Are stock market and exchange rate affected by oil price in Kazakhstan? // International Journal of Engineering Business Management. – 2019. – Vol. 11. – P. 1-9.
13. Czech K., Niftiyev I. The Impact of Oil Price Shocks on Oil-Dependent Countries' Currencies: The Case of Azerbaijan and Kazakhstan // Journal of Risk and Financial Management. – 2021. – Vol. 14(9). – P. 431.
14. Kelesbayev D., Myrzabekkyzy K., Bolganbayev A., Baimaganbetov S. The Impact of Oil Prices on the Stock Market and Real Exchange Rate: The Case of Kazakhstan // International Journal of Energy Economics and Policy. – 2022. – Vol. 12(1). – P. 163-168.
15. Zotova A.S., Chudaeva A.A., Svetkina I.A. Russian Economy in Risk Zone: The Most Affected Industries (Regional Analysis Case Study) // In Business Under Crisis. – 2022. – Vol. III. – P. 181-203. Palgrave Macmillan, Cham.
16. Валовой региональный продукт на душу населения, Bureau of national statistics Of the Agency for strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan, available at: <https://stat.gov.kz>

kz/ official/industry/31/statistic/8 (Accessed: 10.06.2021).

17. Eyüboğlu S., Abdioğlu Z. Zamansal Topluştırmanın Birim Kök Testleri Üzerindeki Etkisi // Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi. – 2019. – Vol. 24. – P. 233-258.

18. Yamak R., Erdem H.F. Uygulamalı Zaman Serisi Analizleri // 1. Baskı Trabzon: Celepler Matbaacılık. – 2017. – P. 496.

19. Zhang X., Liu Y., Zhang R., Lu Z. Exponential tilted likelihood for stationary time series models // Statistical Theory and Related Fields. – 2021. – Vol. 2. – P. 1-10.

20. Bozkurt H.Y. Zaman Serileri Analizi, Genişletilmiş // Bursa: Ekin Yayınevi. – 2. Baskı. – 2013. – P 261.

21. Çınar M., Sevüktekin M. Ekonometrik Zaman Serileri Analizi // Bursa: Dora Yayıncılık. – 2014. – P. 667.

А.Д. Болганбаев, К. Мырзабеккызы, С.Т. Баймағанбетов, Д.Н. Келесбаев

**МҰНАЙ БАҒАСЫ МЕН НАҚТЫ ВАЛЮТА БАҒАМЫНЫҢ АЙМАҚТЫҚ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСІМГЕ ӘСЕРІ: ҚАЗАҚСТАН МЫСАЛЫНДА**

Аннотация

Әр елде өзіндік экономикалық құрылымы, даму деңгейі мен жүйесі бар аймақтар бар. Сондықтан экономикалық, физикалық және элеуметтік жағдайлары бойынша аймақтар арасында айырмашылықтар болады. Ал осы өңіраралық даму айырмашылықтары экономикаларының дамуы мен даму деңгейіне әсер етуі мүмкін. Сол себепті бұл зерттеу жұмысында Қазақстанның 14 облысы мен республикалық маңызы бар екі үлкен қаланың айырмашылықтары жан басына шаққандағы жалпы өңірлік өнімі, Brent маркалы мұнай бағасы және нақты валюта бағамы сияқты үш айнымалыларды қолданылды және мұнай бағасындағы өзгерістердің Қазақстанның аймақтық өсіміне және нақты валюта бағамына қысқа мерзімдегі әсерін зерттеу үшін – ADF Бірлік түбір тесті және Гренджер себеп салдар тесті пайдаланылды. Нәтижелерге сәйкес, Ақтөбе, Алматы, Павлодар және Батыс Қазақстан облыстары үшін мұнай бағасы әсерлі болғанымен, басқа өңірлер үшін мұнай бағасы өзгерістерге (Гранджерге) себепші емес екен. Сонымен қатар, Ақмола, Қарағанды, Қызылорда және Шығыс Қазақстан облысы сияқты аймақтарда нақты валюта бағамы әсерлі болғанымен, басқа өңірлер үшін өзгерістерге (Гранджерге) себепші емес екендігі анықталды.

А.Д. Болганбаев, К. Мырзабеккызы, С.Т. Баймағанбетов, Д.Н. Келесбаев

**ВЛИЯНИЕ ЦЕН НА НЕФТЬ И РЕАЛЬНОГО ОБМЕННОГО КУРСА
НА РЕГИОНАЛЬНЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ: НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНА**

Аннотация

В каждой стране есть регионы со своей экономической структурой, уровнем развития и систематичностью. Между регионами существуют различия в экономических, физических и социальных условиях, и эти различия могут повлиять на их уровень экономического развития. В данной работе исследуются 14 регионов Казахстана и 2 города республиканского значения, а также отношения между 3 переменными валовым региональным продуктом (ВРП) на душу населения, ценами на сырую нефть марки Brent и реального обменного курса. Для изучения краткосрочного влияния изменения цен на нефть на региональный рост в Казахстане и на реальный обменный курс были использованы тест единичного корня ADF и тест причинно-следственных связей Грейнджера. Результаты показали, что Актюбинская, Алматинская, Западно-Казахстанская и Павлодарская области подвержены влиянию цен на нефть, в то время как цена на нефть не является причиной изменения (Грейнджера) для других регионов. Кроме того, был сделан вывод, что хотя реальный обмен курса валют затрагивает Акмолинскую, Карагандинскую, Кызылординскую и Восточно-Казахстанскую области, он не является причиной изменения (Грейнджера) для других регионов.

Г.А. Асанова*, к.э.н., доцент
М.Б. Сагинбаева, к.с/х.н., ассоц. профессор
С.К. Айтхожин, магистр
Н.Д. Нурпеисов, магистр
Казахский агротехнический университет
имени С. Сейфуллина
г. Нур-Султан, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: assanga@mail.ru

АНАЛИЗ ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ СЕЛЬСКИХ ЖИТЕЛЕЙ МЕТОДОМ ИНТЕГРАЛЬНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

Статья посвящена разработке методического инструментария интегральной оценке деловой активности поселка. В качестве объектов исследования выступил поселок Научный Акмолинской области. На примере данного поселка был проведен анализ структуры занятости поселка, с выделением доли предпринимательской составляющей; количества реализованных кредитов; выявлено наличие предпринимательского мышления и наличие личных подсобных хозяйств.

В работе были исследованы методики оценки количественного и качественного аспектов деловой активности сельской среды и формирование методических инструментов, предназначенных для интегральной оценки состояния деловой активности в регионах РК.

Актуализируются методы количественных оценок качественных данных, таких как деловая активность. Рассматриваются основные факторы, влияющие на деловую активность. И в этой связи приводятся методики определения индексов деловой активности. Используются статистические методы, метод ранжирования, метод балльных оценок.

Так же разработана система опросников для опроса населения поселка на предмет деловой активности владельцев личных подсобных хозяйств.

Данная статья написана по результатам двух лет исследования в ходе реализации проекта Грантового финансирования Министерства образования Республики Казахстан № AP08053217 «Разработка модели эффективного функционирования личных подсобных хозяйств на примере производства мяса птицы», 2020-2022 г.г.

Ключевые слова: интегральные показатели, деловая активность, личные подсобные хозяйства, сельские жители, диффузный индекс PMI, методические подходы, предпринимательство, продуктивная занятость, устойчивое развитие регионов, предпринимательское мышление.

Кілт сөздер: интегралдық көрсеткіштер, кәсіпкерлік белсенділік, жеке қосалқы шаруашылықтар, ауыл тұрғындары, PMI диффузиялық индексі, әдістемелік тәсілдер, кәсіпкерлік, өнімді жұмыспен қамту, аймақтардың тұрақты дамуы, кәсіпкерлік ойлау.

Keywords: integrated indicators, business activity, personal subsidiary plots, rural residents, diffuse PMI index, methodological approaches, entrepreneurship, productive employment, sustainable development of regions, entrepreneurial thinking.

Введение. Существующий парадокс высокого вклада сельских домохозяйств в производстве сельскохозяйственной продукции до 79% продукции [1], призывает ученых аграриев в серьез рассматривать деятельность личных подсобных хозяйств с научной точки зрения.

Сегодня для казахстанских и зарубежных ученых значимой задачей становится развитие методических подходов к оценке состояния деловой активности сельского населения в условиях современной экономики.

Если для определения деловой активности

предприятия подведены методические основания и ясны основные мотивы, есть опора на ряд экономических показателей, то для определения мотивов и деловой активности сельских жителей – владельцев личных подсобных хозяйств показателей не достаточно. Здесь требуется понимание комплексной оценки деловой активности как экономической категории.

Необходимость разработки системы качественных и количественных показателей для оценки деятельности ЛПХ является основным мотивом написания данной статьи.

Экономика

На наш взгляд, осуществление *оценки деловой активности сельских жителей* возможно путем рассмотрения факта наличия предпринимательской или иной схожей деятельности на его территории. Для этого, по нашему мнению, возможно рассмотрение нескольких показателей, определяющих деловую активность села:

- *Занятость населения поселка* (количество и структура занятости) с выделением доли предпринимательской составляющей.
- Количество реализованных *кредитов*, выданных под малый бизнес.
- Выявление наличия *предпринимательского мышления* среди населения, способствующего дальнейшему росту деловой активности.
- Наличие в поселке *личных подсобных хозяйств* у жителей поселка.

В статье обосновывается выбор каждого из данных показателей, и приводится анализ деятельности сельчан на основе интегрального показателя деловой активности.

Обзор литературы. Ученые стран, где ЛПХ существует как экономическое явление, все детальной изучают их деятельность в своих трудах.

Такой показатель как деловая активность имеет многоуровневый характер: он рассматривается и на уровне отдельной личности, и на уровне предприятия, и на региональном уровне [1].

Деловая активность на сегодняшний день является фактором, влияющим на динамику рынка труда – подчеркивают исследователи Кулнязова С.К. [2]

Ряд исследований Дорошенко С.В. Санаева О.В. изучают влияние таких институциональных факторов, как доступность кредитования, качество правовой среды, административная нагрузка, на развитие малого предпринимательства и деловой активности населения [3].

Автор Лепешкин В.М. фокусируется на исследовании количественного аспекта эффективности функционирования предпринимательского сектора. Видят в нем отражение не только юридических и экономических факторов, а также его социальную значимость [4].

Другие авторы оценивают состояние деловой активности среды с точки зрения эффективности государственной поддержки. Они выделяют следующие показатели, характеризующие эффективность государственных услуг для малого бизнеса: среднее время регистрации ИП и юридических

лиц, количество административных процедур, среднее количество проверок и др [5].

При разработке и анализе методики определения уровня деловой активности исследователи Тяглов С.Г., Такмашева И.В. используют интегральную оценку множества факторов. К ним относятся уровень образования предпринимателя, стаж основной деятельности, знание актуальных проблем развития малого и среднего бизнеса на соответствующей территории, владение основами осуществления предпринимательской деятельности, знание специфики функционирования региональной деловой среды и др [6].

Весьма значимыми представляются исследования уровня развития деловой активности, проведенные зарубежными учеными. Зарубежные исследователи поднимают такие актуальные вопросы в области предпринимательства как:

- оценка регионального предпринимательства [7-10],
- изучение перспектив оценочных исследований эффективности государственной политики в сфере предпринимательства [7-10],
- международные рейтинг и как метод оценки эффективности государственной поддержки предпринимательства [7],
- оценка влияния образования на эффективность осуществления предпринимательской деятельности [7-10],
- поддержка предприниматель с кого образования с точки зрения развития компетенций команды и др. [7-10].

Основная часть. На данный момент население посёлка составляет 1290 человек, из них 679 – женщины, 611 – мужчины. Средняя зарплата в посёлке Научный – 116 тысяч тенге. На территории поселка расположен также центр занятости. Безработные жители поселка приглашаются на работу с зарплатой в пределах 75 тысяч тенге. Делопроизводители, осуществляющие свою деятельность непосредственно на территории села или в близлежащих регионах ежеквартально предлагают до 3 вакансий с заработной платой до 43 тысяч тенге.

Среди крупных организаций, определяющих специфику занятости поселка, выделяют:

ТОО «Научно-производственный центр зернового хозяйства имени А.И. Бараева», основанный в 1956 году. Количество работников –

228 человек. Средняя зарплата в 2020 году составила 123,9 тыс. тенге.

РГУ «Республиканский научно-методический центр агрохимической службы» МСХ РК был образован в 2003 году. Работают в основном штате – 150 человек, Средняя ежемесячная зарплата – 113,1 тыс. тенге (2020 г.).

Интродукционно – карантинный питомник зерновых культур филиал ГУ «РЦКР» образован 2003 году. Количество работников – 6 человек. Средняя зарплата на 2020 год составила 68 тыс. тенге.

Комитет государственной инспекции в агропромышленном комплексе республиканского государственного учреждения «Республиканский методический центр фитосанитарной диагно-

стики и прогнозов» Шортандинского района филиал Акмолинской области. Количество работников – 6 человек. Средняя зарплата на 2020 г. составила 75 тыс. тенге.

Как видно из представленных выше данных основная сфера деятельности в поселке напрямую связана с развитием сельскохозяйственной отрасли (рис. 1). При этом 10 человек осуществляют свою трудовую деятельность в акимате, 7 – во врачебной амбулатории, 150 – в центре агрохимической службы, 6 – в центре фитосанитарной диагностики, 63 – в образовательных учреждениях, 228 – в центре зернового хозяйства и 6 – в питомнике.

Таким образом, общее число работников составляет 470 человек, что в свою очередь достигает 36% всего населения поселка.

Рисунок 1. Занятость населения в разрезе учреждений, реализующих деятельность на территории поселка Научный в 2020 году, чел*

* Составлено автором по данным исследования [11]

Для проведения качественной оценки деловой активности населения и дальнейшего ее перевода в количественные значения, опрос формируется по трем направлениям:

- Оценка работников: работникам необходимо дать качественную оценку организаций, в которых осуществляется их непосредственная деятельность
- Оценка жителей поселка
- Оценка третьими лицами, не входящими в

первые две категории, проживающими на близлежащих территориях: экономическим агентам необходимо дать качественную оценку деятельности анализируемых предприятий с точки зрения их репутации, конкурентоспособности на рынке

Каждая группа в рамках опроса характеризует предложенные авторами для оценки деловой активности критерии по трем категориям: негативная оценка, нейтральное положение, положительная оценка (табл. 1):

Таблица 1

Критерии и оценки опроса работников анализируемых предприятий*

Критерий	Оценка
1	2
Широта рынков сбыта	<ul style="list-style-type: none"> • Негативно (единственный мелкомасштабный рынок сбыта) • Нейтрально (несколько малых рынков сбыта) • Положительно (наличие нескольких средних, крупных рынков сбыта)
Инновационность	<ul style="list-style-type: none"> • Негативно (отсутствие личных разработок) • Нейтрально (единичные разработки в рамках более года) • Положительно (единичные разработки в рамках года)

Экономика

1	2
Репутация	<ul style="list-style-type: none"> • Негативно (отрицательная оценка репутации на рынке) • Нейтрально • Положительно
Конкурентоспособность (только для первой и третьей опросной категории: работники предприятий и сторонние лица)	<ul style="list-style-type: none"> • Негативно • Нейтрально • Положительно

* Составлено автором в ходе исследования

При расчете индекса деловой активности используем формулу (1) по принципу составления диффузного индекса [11]:

$$PMI = (P1 \times 1) + (P2 \times 0,5) + (P3 \times 0) \quad (1)$$

где:

• P1 – процент респондентов с позитивными оценками

• P2 – процент респондентов с нейтральными оценками

• P3 – процент респондентов с негативными оценками

Результаты и их обсуждение.

Результаты проведенного опроса представлены в таблице 2

Таблица 2

Результаты проведенного опроса населения поселка Научный Акмолинской области*

Критерий	PMI		
	работники	население	третьи лица
Широта рынков сбыта	0,4	0,3	0,3
Инновационность	0,3	0,2	0,3
Репутация	0,6	0,8	0,5
Конкурентоспособность	0,5	-	0,3

* рассчитано автором по данным исследования [11]

Таким образом видно, что как сами работники, так и местное население и конкуренты не оценивают показатели, характеризующие деловую активность поселка, как высокие или даже средние.

Деловая активность поселка с позиции работников предприятий составляет 0,45 (2):

$$PMI(1) = (0,4 + 0,3 + 0,6 + 0,5) / 4 = 0,45 \quad (2)$$

Деловая активность поселка с позиции населения составляет 0,43 (3):

$$PMI(2) = (0,3 + 0,2 + 0,8) / 3 = 0,43 \quad (3)$$

Деловая активность поселка с третьих лиц, проживающих на близлежащих территориях, составляет 0,35 (4):

$$PMI(3) = (0,3 + 0,3 + 0,5 + 0,3) / 4 = 0,35 \quad (4)$$

Далее, вычислив частные диффузионные индексы для каждого вопроса по каждой группе, важно учесть, что работники в большей степени владеют информацией о деятельности компании,

что необходимо принимать во внимание при переводе качественных оценок в количественный показатель. Так, при конечном расчете индекса оценки деловой активности распределяем категории опрашиваемых по удельным весам, где 60% – доля отзывов работников предприятий, 15% – населения, 25% – сторонних лиц (5).

$$PMI = 0,45 * 0,6 + 0,43 * 0,15 + 0,35 * 0,25 = 0,422 \quad (5)$$

Таким образом, рассчитав деловую активность предприятий поселка, можно сделать вывод, что анализируемый показатель имеет довольно низкое значение, что свидетельствует о низкой деловой активности в бюджетной сфере поселка. Данный фактор, возможно, также обусловлен тем, что в ближайших районах поселка расположены более крупные предприятия. Это повлияло на оценку деловой активности третьими лицами, которые в большей степени оценили деловую активность как низкую, в сравнении с местным населением и работ-

никами предприятий, которые в свою очередь показали наиболее оптимистичные показатели в сравнение с другими группами респондентов.

Помимо работников предприятий, однако, есть и другие занятые категории граждан, участвующих в формировании делового климата поселка (рис. 2)

По данным акимата поселка около 100 человек работают в городе Нур-Султан. Детей

в поселке 180, пенсионеров – 260. Общее число всех перечисленных сельчан – 1010, выходит так, что остальные 280 человек – самозанятые.

Самозанятые граждане – это физические лица, которые получают доходы от предпринимательской деятельности, при осуществлении которой у граждан нет работодателя, и они не привлекают наёмных работников в рамках трудовых договоров.

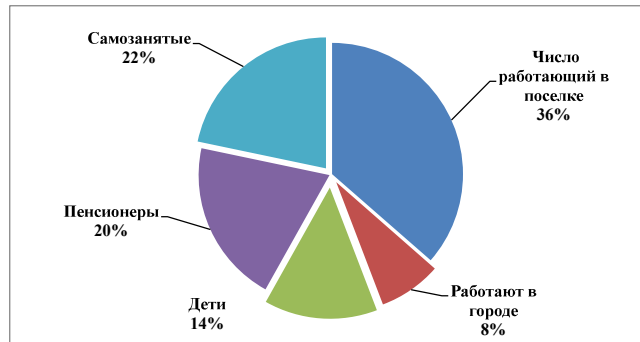

Рисунок 2. Структура трудоспособного населения поселка Научный в 2020 г.*

* Составлено автором по данным исследования [11]

Самозанятые граждане – это физические лица, которые получают доходы от предпринимательской деятельности, при осуществлении которой у граждан нет работодателя, и они не привлекают наёмных работников в рамках трудовых договоров.

В результате опроса (рис. 3), проведенного среди населения, включенного в состав рабочей силы

Как видно из результатов опроса большинство населения оказалось самозанятыми. В результате анкетирования населения выяснено,

что среди самозанятых и работников в г. Нур-Султан имеют место следующие виды занятости (профессии): сбор пластиковых окон; фото и видеосъемка; услуги социально-культурного сервиса (магазин, парикмахерская, баня, кафе и т.д.); ремонт техники; химчистка мебели и ковров; таксисты; электрики; дворники; уборщики; предприниматели, которые живут в посёлке Научный, но имеют предприятие в посёлке Шортанды. Например, маслозавод, колбасный цех и т.д.; личные подсобные хозяйства.

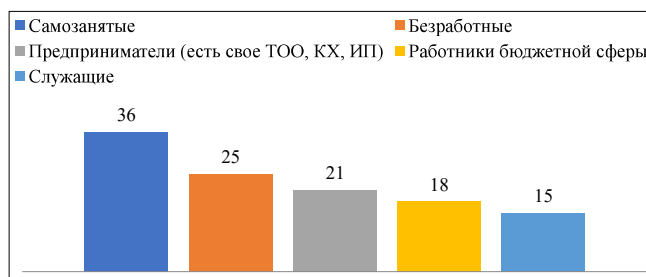

Рисунок 3. Структура рабочей силы поселка Научный в 2020 г.*

* Составлено автором по данным исследования [11]

Осуществление оценки деловой активности среди самозанятых граждан возможно путем соответствующих оценок трех из четырех ранее

предложенных показателей, а именно:

Количество реализованных кредитов, выданных под малый бизнес

Экономика

Выявление наличия предпринимательского мышления среди населения, способствующего дальнейшему росту деловой активности

Наличие в поселке личных подсобных хозяйств у жителей поселка

Для оценки данных показателей необходимо провести опрос среди самозанятого населения по трем вышеизложенным направлениям.

Количество реализованных кредитов, выданных под малый бизнес, является показателем того, что население стремится открывать собственное дело, что в свою очередь также явля-

ется косвенным показателем развития деловой активности в поселке.

В результате опроса (табл. 3) было выяснено, что большая часть имеет потребительские кредиты на личные нужды. При этом наличие кредитов имеется у 10% самозанятого населения, в данный момент реализующих собственное дело, в то время как среди безработных кредиты на данный момент не берутся и только у 14% безработных оформление кредита под реализацию предпринимательской деятельности рассматривается, как дальнейшие планы.

Таблица 3

Результаты опроса о кредитовании самозанятых и безработных поселка Научный Акмолинской области в 2020 году*

	Самозанятые		Безработные		Занятые	
	Да	Нет	Да	Нет	Да	Нет
Имеется ли у Вас кредит	70%	30%	40%	60%	80%	20%
Имеется ли у Вас кредит, взятый с целью реализации собственного бизнеса	10%	90%	0%	100%	0%	0%
Был когда-то ли у Вас кредит, взятый с целью реализации собственного бизнеса	22%	78%	0%	100%	0%	0%
Собираетесь ли Вы оформить кредит с целью реализации собственного бизнеса	0%	100%	14%	86%	0%	0%
Собираетесь ли Вы открывать собственное дело на личные средства	0%	0%	0%	0%	0%	0%

* Расчитано автором по данным исследования [11]

Так, анализируя результаты опроса, можно сделать вывод о том, что среди населения очень низкий уровень реализации кредитов под предпринимательскую деятельность. Более того, в перспективе также крайне низкая доля респондентов планирует открывать собственное дело, занимая капитал в банке, при этом никто из опрошенных не имеет личных средств для осуществления такого рода деятельности. Данный критерий свидетельствует о низкой деловой активности в поселке среди занятых, самозанятых и безработных.

При этом, среди причин, сдерживающих людей брать кредит под осуществление предпринимательской деятельности (что распространено в мировой практике) респонденты выделяют следующие:

- Высокие ставки по кредитам.
- Отсутствие подходящих государственных программ.

- Боязнь осуществления предпринимательской деятельности в силу отсутствия осведомленности базовых понятий экономической конъюнктуры рынка.

- Отсутствие опыта и должного (по словам респондента) образования.

- Страх, связанный с большой долей ответственности.

Отсюда возникает третий критерий оценки деловой активности населения: наличие предпринимательского мышления. В результате проведения экспертного интервью с респондентами на базовые знания правил функционирования рынка можно сделать вывод о достаточной осведомленности граждан. При этом из всех респондентов, принимавших участие в опросе, высшее образование имеют 35%, среднее (профессиональные училища) – 25%, средне-специальное (колледж, техникум) – 50%. Также

в результате интервьюирования установлено, что большинство жителей не решается на предпринимательство в виду боязни риска, нежелания переездов в город, стремления к стабильности, отсутствия идей для бизнеса, а также в результате неуверенности в собственных силах и боязни конкуренции со стороны городских жителей.

В результате анализ можно судить о готовности местных жителей к организации предпринимательской деятельности, что в дальнейшем не оказывает положительного влияния на развитие деловой активности в поселке.

Последний, четвертый критерий, позволяющий судить о деловой активности в поселке – развитие личных подсобных хозяйств, вида деятельности, характерного сельской местности (по своей сути ЛПХ являются альтернативой собственному бизнесу). В поселке Научный около 70% населения имеют личные подсобные хозяйства, что является высоким показателем для наличия среднего или высокого уровня деловой активности.

Заключение. Таким образом, проанализировав деловую активность поселка Научный путем оценки четырех факторов:

- занятость населения поселка (количество и структура занятости) с выделением доли предпринимательской составляющей говорит нам о низком уровне предпринимательской активности населения поселка, о стремлении найти стабильную работу; также на данный показатель имеет влияние близкое расположение города Нур-Султан, где также работают 8% населения поселка и 22% самозанятых ориентированы на город;

- количество реализованных кредитов, выданных под малый бизнес, в объеме 10% говорит нам о низком предпринимательском потенциале и низкой деловой активности;

- выявление наличия предпринимательского мышления среди населения, осведомленности о возможности начать свое дело, способствующего дальнейшему росту деловой активности;
- наличие у 70% жителей поселка личных подсобных хозяйств;

Эти факторы говорят с одной стороны о низкой степени деловой активности, с другой стороны о заинтересованности населения в предпринимательстве по всем четырем исследованным направлениям.

ЛИТЕРАТУРА

1. Асанова Г.А., Сагинбаева М.Б., Темирова А.Б., Нургалиева Ж.Е. Разработка модели повышения деловой активности личных подсобных хозяйств в республике Казахстан // Вестник КазУЭФМТ. – 2021. – (3). – С. 74-82. – DOI 10.52260/2304-7216.2021.3(44).9.
2. Кунязова С.К., Кунязов Е.К., Каримбергенова М.К., Кадырова А.С. Занятость как один из инструментов социально-экономической политики Казахстана // Вестник КазУЭФМТ. – 2021. – (3). – С. 15-21. – DOI 10.52260/2304-7216.2021.3(44).2.
3. Дорошенко С.В., Санаева О.В. Оценка влияния институциональных факторов на развитие малого предпринимательства // ЭТАП: экономическая теория, анализ, практика. – 2021. – № 1. – С. 63-80. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-vliyaniya-institutsionalnyh-faktorov-na-razvitie-malogo-predprinimatelstva>.
4. Лепешкин С.М. Количественная оценка уровня развития предпринимательства в регионе // Российское предпринимательство. – 2013. – №1. – С. 158-162. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kolichestvennaya-otsenka-urovnya-razvitiyapredprinimatelstva-v-regione>.
5. Маликов Р.И., Зайнашев Р.Р. Методические подходы к оценке эффективности государственного регулирования предпринимательской деятельности в контуре региональной деловой среды // Управленческие науки в современном мире. – 2017. – № 1. – С. 233-240.
6. Белкина Е.Н., Мусаева К.Р., Адашев М.М. Методика оценки уровня развития предпринимательской среды // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2017. – № 125. – С. 611-622. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-otsenki-urovnyarazvitiya-predprinimatelskoy-sredy>.
7. TauslProchazkova P., Krechovska M., Lukas L. Effectiveness of Entrepreneurship Policies: Some Evaluation Research Perspectives. *Amfiteatru Economic*. – 2015. – vol. 17, iss. 39. – P. 706-722. – URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/168943/1/aej-v17-i39-p0706.pdf>.
8. Williams C.C., Round J. Explaining Participation in Off-the-Books Entrepreneurship in Ukraine:

A Gendered Evaluation // *International Entrepreneurship and Management Journal*. – 2009. – vol. 5, iss. 4. – P. 497-513. – URL: <https://doi.org/10.1007/s11365-009-0125-4>.

9. Williams C.C., Dzhokova R. Evaluating the Cross-National Transferability of Policies: A Conceptual Framework // *Journal of Developmental Entrepreneurship*. – 2014. – vol. 19, iss. 4. – URL: <https://doi.org/10.1142/S1084946714500228>.

10. Weber S., Funke S. An «Instructional» Perspective on Entrepreneurship Education – Focusing on the Development of Team Competencies. *Empirical Research in Vocational Education and Training*. – 2012. – V. 4, iss. 1. – P. 49-72. – URL: <https://www.oalibrary.org/papers2/1349e0e3-3123-4ab6-8314-00f88b0b50a6/>

11. Отчет о научно-исследовательской работе «Разработка модели эффективного функционирования личных подсобных хозяйств на примере производства мяса птицы», УДК 338.2, № гос. регистрации 0120PK 00085. – Нур-Султан. – 2021. – 70 с.

12. Индекс деловой активности PMI (National Association of Purchasing Managers – PMI index). – URL: <http://enc.fxeuroclub.com/55/>.

REFERENCES

1. Assanova G.A., Saginbaeva M.B., Temirova A.B., Nurgalieva Zh.E. Razrabotka modeli povysheniya delovoy aktivnosti lichnyh podsobnyh hozjajstv v respublike Kazahstan // *Vestnik KazUEFIT*. – 2021. – (3). – S. 74-82. – DOI 10.52260/2304-7216.2021.3(44).9 [in Russian].

2. Kunjazova S.K., Kunjazov E.K., Karimbergenova M.K., Kadyrova A.S. Zanjatost' kak odin iz instrumentov social'no-jekonomicheskoy politiki Kazahstana // *Vestnik KazUEFIT*. – 2021. – (3). – S. 15-21. – DOI 10.52260/2304-7216.2021.3(44).2 [in Russian].

3. Doroshenko S.V., Sanaeva O.V. Ocenka vlijanija institucional'nyh faktorov na razvitie malogo predprinimatel'stva // *JeTAP: jekonomicheskaja teorija, analiz, praktika*. – 2021. – №1. – S 63-80. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-vliyaniya-institutsionalnyh-faktorov-na-razvitie-malogo-predprinimatelstva> [in Russian].

4. Lepeshkin S.M. Kolichestvennaja ocenka urovnja razvitija predprinimatel'stva v regione // *Rossijskoe predprinimatel'stvo*. – 2013. – №1. – S. 158-162. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kolichestvennaya-otsenka-urovnja-razvitiyapredprinimatelstva-v-regione> [in Russian].

5. Malikov R.I., Zajnashev R.R. Metodicheskie podhody k ocenke jeffektivnosti gosudarstvennogo regulirovanija predprinimatel'skoj dejatel'nosti v konture regional'noj delovoj sredy // *Upravlencheskie nauki v sovremennom mire*. – 2017. – № 1. – S. 233-240 [in Russian].

6. Belkina E.N., Musaeva K.R., Adashev M.M. Metodika ocenki urovnja razvitija predprinimatel'skoj sredy // *Politematicheskij setevoy jelektronnyj nauchnyj zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*. – 2017. – № 125. – S. 611-622. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-otsenki-urovnyarazvitiya-predprinimatel'skoj-sredy> [in Russian].

7. TauslProchazkova P., Krehovska M., Lukas L. Effectiveness of Entrepreneurship Policies: Some Evaluation Research Perspectives. *Amfiteatru Economic*. – 2015. – vol. 17, iss. 39. – P. 706-722. – URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/168943/1/aej-v17-i39-p0706.pdf>.

8. Williams C.C., Round J. Explaining Participation in Off-the-Books Entrepreneurship in Ukraine: A Gendered Evaluation // *International Entrepreneurship and Management Journal*. – 2009. – vol. 5, iss. 4. – P. 497-513. – URL: <https://doi.org/10.1007/s11365-009-0125-4>.

9. Williams C.C., Dzhokova R. Evaluating the Cross-National Transferability of Policies: A Conceptual Framework // *Journal of Developmental Entrepreneurship*. – 2014. – vol. 19, iss. 4. – URL: <https://doi.org/10.1142/S1084946714500228>

10. Weber S., Funke S. An «Instructional» Perspective on Entrepreneurship Education – Focusing on the Development of Team Competencies. *Empirical Research in Vocational Education and Training*. – 2012. – V. 4, iss. 1. – P. 49-72. – URL: <https://www.oalibrary.org/papers2/1349e0e3-3123-4ab6-8314-00f88b0b50a6/>

11. Отчет о научно-исследовательской работе «Разработка модели эффективного функционирования личных подсобных хозяйств на примере производства мяса птицы», УДК 338.2, № гос. регистрации 0120RK 00085. – Нур-Султан. – 2021. – 70 с. [in Russian.]

12. Indeks delovoj aktivnosti PMI (National Association of Purchasing Managers – PMI index). – URL: <http://enc.fxneuroclub.com/55/> [in Russian].

Г.А. Асанова, М.Б. Сагинбаева, С.К. Айтхожин, Д.Н. Нурпеисов

**ИНТЕГРАЛДЫҚ КӨРСЕТКІШТЕР ӘДІСІМЕН
АУЫЛ ТҮРҒЫНДАРЫНЫҢ ІСКЕРЛІК БЕЛСЕНДІЛІГІН ТАЛДАУ**

Аннотация

Мақала кенттің іскерлік белсенділігін интегралды бағалаудың әдістемелік құралдарын әзірлеуге арналған. Зерттеу нысаны ретінде Ақмола облысының Научный кенті болды. Осы кенттің мысалында кәсіпкерлік құрамдас бөлігінің үлесін бөле отырып; кенттің жұмыспен қамтылу құрылымына талдау жасалды; іске асырылған несиелер саны; кәсіпкерлік ойлаудың және жеке қосалқы шаруашылықтардың болуы анықталды.

Жұмыста ауылдық ортаның іскерлік белсенділігінің сандық және сапалық аспектілерін бағалау әдістемесі және ҚР өңірлеріндегі іскерлік белсенділіктің жай-күйін интегралды бағалауға арналған әдістемелік құралдарды қалыптастыру зерттелді.

Іскерлік белсенділік сияқты сапалы деректерді сандық бағалау әдістері өзектендірілді. Іскерлік белсенділікке әсер ететін негізгі факторлар қарастырылады. Осыған байланысты іскерлік белсенділік индекстерін анықтау әдістері келтірілген. Статистикалық әдістер, рейтинг әдісі, балдық бағалау әдісі қолданылды.

Бұл мақала Қазақстан Республикасы Білім Министрлігінің № АР08053217 «Құс етін өндіру мысалында жеке қосалқы шаруашылықтардың тиімді жұмыс істеу моделін әзірлеу» Гранттық қаржыландыру жобасын іске асыру барысындағы екі жылдық зерттеу нәтижелері бойынша жазылған, 2020-2022 ж.ж.

G. Assanova, M. Saginbayeva, S. Aitkhozhin, D. Nurpeisov

**ANALYSIS OF BUSINESS ACTIVITY OF RURAL RESIDENTS
WITH INTEGRATED INDICATORS METHOD**

Annotation

The article describes the development of methods for integral indicators of business activity in the rural population. The object of the study was focused on the residents of the village of Nauchny, Akmola region. On the example of this village, an analysis of the employment structure of the village was carried out, with the allocation of the share of the entrepreneurial component; the number of loans sold; the presence of entrepreneurial thinking and the presence of personal subsidiary farms were revealed.

The study of methods for assessing quantitative and qualitative indicators of business activity in the rural environment and methodological toolkit designed for integral assessment of business activity in the regions of the Republic of Kazakhstan.

Methods of quantitative assessments of qualitative data, such as business activity, take on increasing importance. The main factors influencing business activity are considered. In this regard, methods for determining business activity indices are given. Statistical methods, ranking method, and scoring method were utilized.

The proposed methodological toolkit makes it possible to assess business activity in the regions of the Republic of Kazakhstan, as well as to analyze the effectiveness of implemented measures. The results obtained can be used for designing state programs for the development of rural areas.

Д.Е. Канаашаев, PhD докторанты
 А.Е. Есболова, PhD
 А.С. Тулеметова*, э.ғ.к., профессор
 М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
 университеті
 Шымкент қ., Қазақстан
 * – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
 e-mail: aygul.tulemetova@mail.ru

КІЛЕМ ӨНЕРКӘСІБІ КӘСІПОРЫНДАРЫН ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Мақалада кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында цифрландыруды енгізу барысында ұйымдастырушылық-экономикалық негіздерін тиімді қолдану мәселелері қарастырылады. Мақалада басты назар цифрландыруды өндіріске енгізу кезінде, кілем өнеркәсібі кәсіпорындарының әлеуеттік мүмкіндігін, бәсекелестерден артықшылығын және өмір сүру кезеңдерін ескерген ғалымдардың еңбектері зерттелген.

Мақала авторлары Қазақстан Республикасындағы кілемдер мен кілем бұйымдарын заттай түрде өндіруді талдай отырып, кілем өнеркәсібінің дамуына кері әсер етіп мәселерді ашып көрсеткен: сапалы шикізаттың болмауы; кілем дизайнын жасау мерзімінің ұзақтығы; технологиялық үдерістің артта қалуы. Цифрландыруды кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында енгізу барысында, ұйымдастырушылық-экономикалық бағыттың жағымды (өндіріс тиімділігінің өсуі; адами факторлар қателіктерінің азаюы) және жағымсыз (кибер-қауіпсіздіктің өсуі; жұмыс күшінің азаюы) әсерлері ашылды.

Мақалада кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында цифрландыруды енгізуден алынатын мүмкіндіктер көрсетілген: нақты уақыт аралығындағы құрылғылардың жұмысын реттейді; өндірістік шығындарды азайтады; еңбек жағдайы мен қауіпсіздігін жақсартады; тұтынушылардың жеке тапсырыстарын қанағаттандырады; өнімнің сапасын жоғарылатады.

Авторлар кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында цифрландыруды енгізудің ұйымдастырушылық-экономикалық негіздері бойынша нақты ұсыныстар жасаған: «смарт-кәсіпорын» тұжырымын толықтай енгізу; бәсекелес кәсіпорындардың жоғары қосымша құндық өндірісіне таргетинг жүргізу; жоғары білікті техникалық мамандарды мақсатты түрде дайындау және қайта даярлау.

Кілт сөздер: кілем өнеркәсібі, кәсіпорын, шикізат, өнім, цифрландыру, технология, ұйымдастырушылық әсер, экономикалық әсер, тұтынушы, сапа

Ключевые слова: ковровая промышленность, предприятие, сырье, продукция, цифровизация, технология, организационный эффект, экономический эффект, потребитель, качество

Keywords: carpet industry, enterprise, raw materials, products, digitalization, technology, organizational effect, economic effect, consumer, quality

Кіріспе. Қазіргі уақытта кілем өнеркәсібінің кәсіпорындары тұтынушылардың қажеттіліктерін ескере отырып, бәсекеге қабілетті сапалы өнімдерді шығару үшін өз бизнесін цифрлық тәсілдер негізінде есепке ала отырып қалыптастыруы керек.

Қазақстан Республикасында өнеркәсіпті цифрландыру мәселесіне басты назар аударылып отыр. Мәселен, «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында көрсетілген бес негізгі бағыттың бірі экономика салаларын цифрландыруға арналған.

Бағдарламаға сәйкес, экономика салаларын цифрландыруды «еңбек өнімділігін арттыруға

және капиталдандырудың өсуіне алып келетін озық технологиялар мен мүмкіндіктерді пайдалана отырып, Қазақстан Республикасы экономикасының дәстүрлі салаларын түрлендіру бағыты» деп көрсеткен [1].

Кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында цифрлық технологияларды енгізу ынталандыру факторларына ерекше назар аударуды қажет етеді. Негізінен кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында цифрландыруды ынталандыратын маңызды факторлар қатарына қазіргі заманғы цифрлық және желілік технологиялардың, жаңа бағдарламалық қамтамасыз етудің, сан алуан цифрлық құрылғылар мен жабдықтардың, Интернет

желісі мен ұялы байланыс базасындағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қолжетімділігін жатқызуға болады.

Цифрлық технологиялар ақпараттарды ұтымды қолдана отырып, оларды жинақтаудың, сақтаудың және өндеудің жоғары сапасы арқасында, нарыққа қажетті бәсекеге қабілеттілікті өнімдердің өсуіне септігін тигізеді. Алынған ақпараттардың жылдамдығы, сенімділігі және басқа да қасиеттері есебінен еңбек өнімділігі, инновацияларды әзірлеу мен оларды өндірістік үдерістерге енгізу шешімдері уақытылы іске асуы керек. Бұл жағдайда цифрландырудың ұйымдастырушылық-экономикалық жақтарын ескерген жөн. Осыған орай мақала өзекті болып келеді.

Мақаланың мақсаты кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында цифрландыруды енгізу барысында ұйымдастырушылық-экономикалық жақтарын ұтымды анықтау болып табылады.

Осы мақсатқа жету үшін:

- цифрландырудың өндіріске қажеттілігі зерттеледі;
- отандық кілемдер мен кілем бұйымдарын заттай түрде өндіру мәселесі талданады;
- кілем өнеркәсібі кәсіпорындарындағы цифрландырудың ұйымдастырушылық-экономикалық негіздері ескеру бойынша нақты ұсыныстар беріледі.

Зерттеу әдістері. Мақаланың теориялық және әдістемелік негізін цифрландыруды енгізуге қатысты ғылыми еңбектер құрайды. Зерттеудің әдіснамалық негізі статистикалық мәліметтерді топтау және салыстыру әдістері арқылы жүргізілді.

Әдебиеттік шолу. Қазақстандық кілем өнеркәсібі кәсіпорындары озық технологияларды қолданатын шетелдік бәсекелестерінің қызметіне төтеп бере алмайды. Олардың әлеуеттік мүмкіндігі, бәсекелестерден артықшылығы және өмір сүру кезеңдері цифрландыру арқылы жетістікке жетумен қамтамасыз етілуі тиіс. Сондықтан цифрландырудың өндіріске әсерін зерттеп көрейік.

Абдикаримова К.А. «цифрлық технологиялар қазақстандық өнеркәсіп кәсіпорындарына еңбек өнімділігін арттыру, шығарылатын өнім ассортиментін кеңейту және жаңа бизнес-модельдерді дамыту есебінен бәсекеге қабілеттіліктің жаңа деңгейіне шығуға мүмкіндік береді» деп есептейді [2].

Саиди Д.Р., Махмудова Ф.М. жеңіл өнеркәсіпті цифрландырудың артықшылықтарын ескере отырып, цифрлық және компьютерлік технологияларды енгізу арқылы кәсіпорындарда жобалау мен өндірудің көптеген рәсімдері жеңілдетілетінін және жеделдетілетінін атап көрсеткен [3].

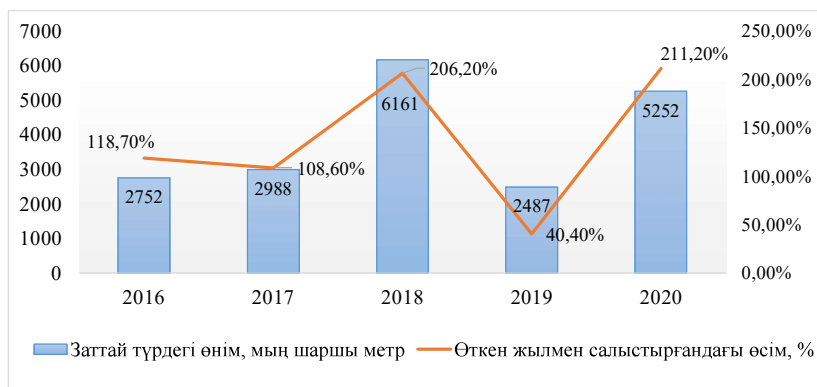
Глезман Л.В., Буторин С.Н., Главацкий В.Б. пікірінше, өнеркәсіптік цифрлық технологияларға мыналар жатады: робототехникалық құрылғылар, қалдықсыз және адамсыз технологиялар, икемді өндеу кешендері, сандық сенсорлармен жабдықталған өндірістік үдерістің әртүрлі кезеңдеріндегі автоматтандырылған техникалық-технологиялық құралдар [4].

Сапалы кілем өндірісі тартымды дизайнымен танымал болғандықтан, цифрландыру бойынша шешімдерді қабылдау кезінде әлеуметтік, ұйымдастырушылық және экономикалық мақсаттылықты алға қою керек [5].

Жоғары зерттелген ғалымдар, өндіріске цифрландыруды енгізудің артықшылықтарын ескере отырып, кәсіпорынның бизнес-үдерісін басқару кезінде бәсекеге қабілеттілікті сақтауды, әлеуметтік, ұйымдастырушылық және экономикалық факторларды ескеруді ұсынады.

Негізгі бөлім. Кілемдер мен кілем бұйымдарын шығаратын кәсіпорындар қылшық үшін қолданылатын шикізаттың құрамы бойынша таза жүннен жасалған, жартылай жүннен немесе аралас және химиялық талшықтардан әзірленген кілемдерді өндірумен айналысады. Сонымен қатар кілем шығарушы кәсіпорындар тұтынушыларына ұсынатын өнімнің дизайнына, қолдану рөліне және түстеріне аса мән беруі керек. Дәстүр бойынша, кілемде қолданылған барлық өрнектер қолмен жасалады. Түрлі-түсті дизайнды жасау дизайнерлердің шығармашылығына толығымен байланысты. Дизайн эскиздері ақ қағазға дайындалып, содан кейін тоқушылар оларды нақты түсінуі үшін әртүрлі графикалық қағаздарға түрлендіріліп салынады. Әзірлеу аяқталғаннан кейін қысқартылған графикалық нысаннан толық дизайн дайындалып, тоқушыларға беріледі. Әдетте бүкіл жобалау үдеріс кілемнің ықшамдылығы мен мөлшеріне байланысты шамамен 20-25 күнді қажет етеді.

Статистикалық деректерді қолдана отырып, 2016-2020 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасындағы кілемдер мен кілем бұйымдарын заттай түрде өндіруін салыстырып көрейік (сур. 1).

1-сурет. Қазақстан Республикасында кілемдер мен кілем бұйымдарын заттай түрде өндіру*

* Авторлармен [6] негізінде әзірленген

Отандық кілемдер мен кілем бұйымдарын заттай түрде өндіру бірқалыпты емес. Егер 2020 жылы 2016 жылмен салыстырғанда 2752 мың шаршы метрден 5252 шаршы метрге дейін өссе, ал 2019 жылы 2018 жылға қарағанда 40,4%-ға төмендеген. Бұған себеп кілем өндіруші кәсіпорындарда жаңа технологияның болмауы, шикізаттың аздығы әсер етуі мүмкін. Елімізде кілем өнеркәсібі кәсіпорындары үшін синтетикалық және жасанды материалдар өндіретін кәсіпорындар жоқ болғандықтан, бұл шикізаттар толығымен импортталады.

Жаңа технологияларды қолданатын кәсіпорындар шикізат нарығына акрил, полиэфир және полипропилен жіптерінен бастап вискозаға, бамбукқа және басқаларға дейін қолданылатын әртүрлі шикізаттардың (иірілген жіптер мен талшықтар) кең ауқымын ұсынады. Жетекші кілем компаниялары жоғарыда аталған иірілген жіптерді қолданады. Олар жаңа технологиялардың арқасында, кілем өнеркәсібін-

де «бірінші» болу үшін және бәсекелестерден алыстау үшін қолдана алатын шикізатты іздейді.

Мысалы, бүгінгі таңда «Бал Текстиль» жауапкершілігі шектелген серіктестігі – Қазақстандағы кілем және кілем бұйымдарын өндіретін жалғыз ірі өндіруші. Кілемдер мен кілем бұйымдары «BCF», «Heat-Set» маркалы синтетикалық пропилен жіптерінен жасалады. Кәсіпорын отандық шикізатты пропилен жіптері үшін бастапқы түйіршік түрінде сатып алуға тырысты, бірақ өнім кілем өнімдерін өндіру үшін қажетті техникалық сипаттамаларға сәйкес келмеді [7].

Әрбір аймақтардың қалыптасқан экономикалық ерекшеліктеріне сүйене отырып, бірқатар аймақтарда экономикалық қызметтің жекелеген түрлерін дамыту экономикалық тиімді болып табылады. Қазақстан аймақтары бойынша кілемдер мен кілем бұйымдарын өндірудің 2016-2020 жылдар аралығындағы өзгерісін қарастырайық (1-кесте).

1-кесте

Кілемдер мен кілем бұйымдарының Қазақстан аймақтары бойынша заттай көріністегі өндіруінің 2016-2020 жылдар аралығындағы өзгерісі* (мың шаршы метр)

Көрсеткіштер	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл
Жалпы өндірілгені	2 751,7	2 988,3	6 160,7	2 487,4	5 252,2
Жамбыл облысы	-	-	-	-	2,3
Қызылорда облысы	-	0,6	0,6	0,1	0,2
Шығыс Қазақстан облысы	-	0,1	-	1,0	7,3
Шымкент қаласы	2 751,7	2 987,6	6 160,1	2 486,3	5 242,4

* Авторлармен [6] негізінде әзірленген

Кестеден көріп отырғанымыздай, кілем және кілем бұйымдарын өндірісінің басым бөлігі Шымкент қаласында орналасқан, ал қалған аймақтарда (Жамбыл облысы, Қызылорда облысы, Шығыс Қазақстан облысы) енді ғана кілем өнеркәсібі дамып келеді.

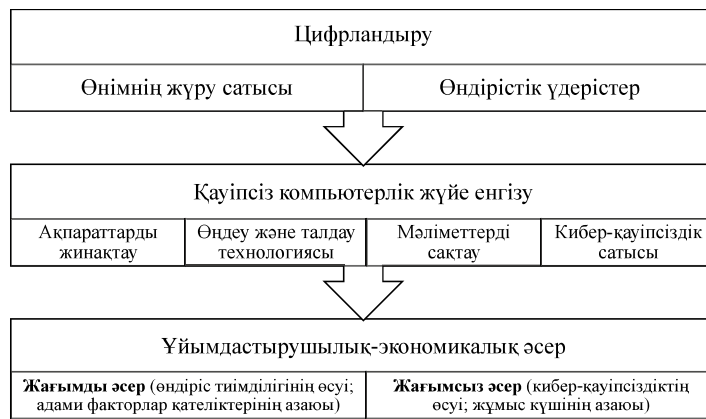
Тоқыма және тігін өнеркәсібін дамыту үшін Қазақстанда «Оңтүстік» арнайы экономикалық аймағының құрылуы, Шымкент қаласында кілем өнеркәсібінің дамуына мүмкіндік жасап отыр. Арнайы экономикалық аймақта орналасқан кәсіпорындар 2030 жылға дейінгі мерзімге корпоративтік табыс салығын, мүлік және жер салығын, кедендік баждарды төлеуден босатылады.

Қазіргі уақытта Қазақстанда шығарылған кілем және кілем бұйымдары отандық нарықты толығымен қамти алмай отыр, сондықтан көптеген өңірлер дайын өнімдерді шет елдерден алуға мәжбүр.

Сонымен кілем өнеркәсібінің дамуына кері әсер етіп отырған мынадай мәселерді көрсетуге болады:

- сапалы шикізаттың болмауы;
- кілем дизайнын жасау мерзімінің ұзақтығы;
- технологиялық үдерістің артта қалуы.

Анықталған мәселелерді шешу үшін, кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында цифрландыруды енгізудің ұйымдастырушылық-экономикалық әсерін ескерген жөн (сур. 2).

2-сурет. Кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында цифрландыруды енгізудің ұйымдастырушылық-экономикалық әсері*

* Авторлармен әзірленген

Кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында цифрландыруды енгізу мынадай мүмкіндіктер береді:

- нақты уақыт аралығындағы құрылғылардың жұмысын реттейді;
- өндірістік шығындарды азайтады;
- еңбек жағдайы мен қауіпсіздігін жақсартады;
- тұтынушылардың жеке тапсырыстарын қанағаттандырады;
- өнімнің сапасын жоғарылатады.

Қорытынды. Кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында цифрландыруды енгізудің ұйымдастырушылық-экономикалық негіздері мынадай бағыттар бойынша жүзеге асырылуы керек:

- «смарт-кәсіпорын» тұжырымын толықтай енгізу. Бұл сенсорларды пайдалану, «бұлтты» есептеу, сымсыз байланыс, қашықтықтан басқару және техникалық қызмет көрсету, кибер-

қауіпсіздік, басқару жүйелерін біріктіру, қосылған құн тізбегіндегі ынтымақтастық, 3D басып шығару арқылы әртүрлі өндірістік үдерістерді тиімдірек етуге мүмкіндік береді;

- бәсекелес кәсіпорындардың жоғары қосымша құндық өндірісіне таргетинг жүргізу. Бұл зерттеу агенттіктерін таңдауды, тиісті түсініктерді алуды, өсу драйверлерін анықтауды, коммуникацияны ұйымдастыруды білдіреді. Зерттеудің нәтижесі кәсіпорындарға қаражат салатын әлеуетті инвесторлардың тәуекелдерін одан әрі жоспарлау және азайту үшін сенімді ақпарат алуға жағдай жасайды;

- жоғары білікті техникалық мамандарды мақсатты түрде дайындау және қайта даярлау. Кәсіпорындар жергілікті жерлерде қызметкерлердің біліктілігін арттыру жөніндегі іс-шараларға жеткіліксіз көңіл бөледі, бұл өндірістік

үдерістердің тиімділігін, ал ең бастысы әлемдік өнім мен көрсетілетін қызметтердің бәсекеге стандарттарға жауап беретін, шығарылатын қабілеттілігін төмендетеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсанындағы №827 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz>.
2. Абдиқаримова К.А. О цифровизации промышленности Казахстана // Научный вестник: Финансы, банки, инвестиции. – 2018. – №1. – С. 167-174 // <https://cyberleninka.ru/article/n/o-tsifrovizatsii-promyshlennosti-kazahstana>
3. Саиди Д.Р., Махмудова Ф.М. Преимущества цифровизации легкой промышленности // Universum: Технические науки: электрон. научн. журн. – 2020. – № 1(70). – URL: <http://7universum.com/ru/tech/archive/item/8688>.
4. Глезман Л.В., Буторин С.Н., Главацкий В.Б. Цифровизация промышленности как фактор технологического развития региональной пространственно-отраслевой структуры // Вопросы инновационной экономики. – 2020. – Том 10. – № 3. – С. 1555-1570.
5. Mirmahdi Darbanhosseiniamirkhiz, Shagieh Shabanifar, Wan Khairuzzaman Wan Ismail. Adoption of Technology in the Hand Woven Carpet Industry: The Case of Alinasab Carpet Company // Australian Journal of Basic and Applied Sciences. – 2011. – 5(10). – P. 551-559. – https://www.researchgate.net/publication/282869694_Adoption_of_technology_in_the_hand_woven_carpet_industry_The_case_of_Alinasab_Carpet_Company.
6. Қазақстан Республикасының өнеркәсібі. 2016-2020 жылдар. – Нұр-Сұлтан: Статистикалық жинақ. – 201 б. – <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.
7. Абишев У.С. Отчет по результатам маркетингового исследования. Производство текстильных изделий. – 2020. – URL: www.atameken.kz/uploads/content/files/Производство%20текстильных%20изделий.pdf.

REFERENCES

1. «Cifryk Kazakstan» memlekettik bagdarlamasyн bekitu turaly [On approval of the state program «Digital Kazakhstan»]. Kazakstan Respublikasy үkimetinин 2017 zhylygy 12 zheltoksanynыdаgy №827 kaulysy // <https://adilet.zan.kz/kaz> [in Russian].
2. Abdikarimova K.A. O cifrovizatsii promyshlennosti Kazahstana [About digitalization of Kazakhstan's industry] // Nauchnyj vestnik: Finansy, banki, investicii. – 2018. – №1. – S. 167-174. – <https://cyberleninka.ru/article/n/o-tsifrovizatsii-promyshlennosti-kazahstana> [in Russian].
3. Saidi D.R., Mahmudova F.M. Preimushhestva cifrovizatsii legkoй promyshlennosti [Advantages of digitalization of light industry] // Universum: Tehnicheskie nauki: jelektron. nauchn. zhurn. – 2020. – № 1(70). – URL: <http://7universum.com/ru/tech/archive/item/8688> [in Russian].
4. Glezman L.V., Butorin S.N., Glavackii V.B. Cifrovizatsiya promyshlennosti kak faktor tehnologicheskogo razvitija regional'noй prostranstvenno-otraslevoй struktury [Digitalization of industry as a factor of technological development of the regional spatial and industrial structure] // Voprosy innovacionnoй jekonomiki. – 2020. – Tom 10. – № 3. – S. 1555-1570 [in Russian].
5. Mirmahdi Darbanhosseiniamirkhiz, Shagieh Shabanifar, Wan Khairuzzaman Wan Ismail. Adoption of Technology in the Hand Woven Carpet Industry: The Case of Alinasab Carpet Company // Australian Journal of Basic and Applied Sciences. – 5(10). – 2011. – P. 551-559. – https://www.researchgate.net/publication/282869694_Adoption_of_technology_in_the_hand_woven_carpet_industry_The_case_of_Alinasab_Carpet_Company.
6. Kazakstan Respublikasynyn onerkasibi [Industry of the Republic of Kazakhstan]. 2016-2020 zhyldar. – Nur-Sultan: Statistikalыk zhinak. – 201 b. – <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection> [in Kazakh].
7. Abishev U.S. Otchet po rezul'tatam marketingovogo issledovanija. Proizvodstvo tekstil'nyh izdelij [Report on the results of marketing research. Textile production]. – 2020. – URL: www.atameken.kz/uploads/content/files/Proizvodstvo%20tekstil'nyh%20izdelij.pdf [in Russian].

Д.Е. Канашаев, А.Е. Есболова, А.С. Тулеметова

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
ЦИФРОВИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ КОВРОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы эффективного применения организационно-экономических основ внедрения цифровизации на предприятиях ковровой промышленности. В статье основное внимание уделено трудам ученых, которые учитывали потенциальные возможности, преимущества перед конкурентами и жизненный цикл предприятий ковровой промышленности при внедрении цифровизации в производство. Авторы статьи, анализируя производство ковров и ковровых изделий в Республике Казахстан в натуральном выражении, выявили проблемы, негативно влияющие на развитие ковровой промышленности: отсутствие качественного сырья; длительность сроков изготовления дизайна ковров; отставание технологического процесса. В ходе внедрения цифровизации на предприятиях ковровой промышленности были раскрыты положительные (рост эффективности производства; снижение ошибок человеческих факторов) и отрицательные (рост кибер-безопасности; сокращение рабочей силы) эффекты организационно-экономического направления. В статье определены получаемые возможности от внедрения цифровизации на предприятиях ковровой промышленности: регулирует работу устройств в реальном времени; снижает производственные затраты; улучшает условия и безопасность труда; удовлетворяет индивидуальные заказы потребителей; повышает качество продукции. Авторами выработаны конкретные рекомендации по организационно-экономическим основам внедрения цифровизации на предприятиях ковровой промышленности: полное внедрение концепции «смарт-предприятие»; проведение таргетинга на производство высокой добавленной стоимости конкурирующих предприятий; целенаправленная подготовка и переподготовка высококвалифицированных технических специалистов.

D. Kanashayev, A. Yesbolova, A. Tulemetova

**ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC BASES
OF DIGITALIZATION OF CARPET INDUSTRY ENTERPRISES**

Annotation

The article covers the issues of effective application of organizational and economic bases in the implementation of digitalization at carpet industry enterprises. It also examines the works of scientists who took into account the stages of digitalization in production, the potential capabilities of carpet industry enterprises, their superiority over competitors and their existence. Analyzing the production of carpets and carpet products in the case of Kazakhstan, the authors revealed the problems that negatively affect the development of the carpet industry: lack of high-quality raw materials; the length of time for creating carpet designs; lag in the technological process. During the introduction of digitalization at the enterprises of the carpet industry presented the positive effects of the organizational and economic direction (increase in production efficiency; decrease in errors of Human Factors) and negative effects (increase in cybersecurity; decrease in labor force). The article shows the possibilities of introducing digitalization at carpet industry enterprises: regulates the operation of devices in real time; reduces production costs; improves working conditions and safety; satisfies individual orders of consumers; improves product quality. The authors made specific proposals on the organizational and economic basis of digitalization at the enterprises of the carpet industry: the full implementation of the concept of “smart enterprise”; targeting the high value-added production of competing enterprises; targeted training and retraining of highly qualified technical specialists.

Д.М. Турекулова*, д.э.н., профессор¹
 Б.Б. Айдарханова, к.э.н., ст. преподаватель¹
 Е.Б. Бейсенгалиев, докторант¹
 А.И. Естурлиева, к.э.н., доцент²
 Учреждение «Esil University»¹
 г. Нур-Султан, Казахстан
 Каспийский государственный университет
 технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова²
 г. Актау, Казахстан
 * – основной автор (автор для корреспонденции)
 e-mail: dametken.t@gmail.com

СОВРЕМЕННОЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В данной статье приведен сравнительный анализ социально-экономического развития регионов Республики Казахстан за десять лет с 2011 по 2020 годы. Анализ проведен на основе статистических данных основных макроэкономических показателей таких, как: Валовый региональный продукт, удельный вес региона в структуре ВРП, темпы роста экономики региона, ВРП на душу населения. На основе проведенного анализа были выявлены диспропорции в региональном экономическом развитии, в частности, были выявлены регионы доноры, вносящие наибольший вклад в структуру ВРП страны и регионы-реципиенты, осуществляющие наименьший вклад в экономику страны. Также были выявлены регионы с наиболее быстрорастущими темпами роста ВРП за последнее десятилетие и регионы, показывающие низкие темпы экономического развития. Кроме того, основной макроэкономической характеристикой региона является показатель ВРП на душу населения, отражающий уровень благосостояния населения региона. В результате проведенного анализа были выявлены регионы с наиболее высоким и наиболее низким уровнем ВРП на душу населения. Таким образом, на основе проведенного сравнительного анализа регионов за последние 10 лет, были выявлены диспропорции в региональном развитии, имеющиеся экономические проблемы, отраженные в различной динамике основных макроэкономических показателей. На основе проведенного анализа были предложены рекомендации по дальнейшему совершенствованию государственной политики регулирования социально-экономического развития регионов в Республике Казахстан.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие регионов, Валовый региональный продукт, темпы роста экономики, доля ВРП регионов, ВРП на душу населения, анализ регионального развития, государственная региональная политика, диспропорции регионального развития, регулирование экономического развития регионов, конкурентоспособность регионов, экономическое развитие регионов Казахстана, структура ВРП регионов, динамика экономического развития регионов.

Кілт сөздер: аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуы, жалпы өңірлік өнім, экономиканың өсу қарқыны, аймақтардың ЖӨӨ үлесі, жан басына шаққандағы ЖӨӨ, аймақтық дамуды талдау, мемлекеттік аймақтық саясат, аймақтық дамудың диспропорциясы, аймақтардың экономикалық дамуын реттеу, аймақтардың бәсекеге қабілеттілігі, Қазақстан аймақтарының экономикалық дамуы, аймақтардың ЖӨӨ құрылымы, аймақтардың экономикалық даму динамикасы.

Keywords: socio-economic development of regions, Gross Regional Product, economic growth rates, share of GRP of regions, GRP per capita, analysis of regional development, state regional policy, imbalances in regional development, regulation of economic development of regions, competitiveness of regions, economic development of the regions of Kazakhstan, the structure of the GRP of the regions, the dynamics of the economic development of the regions.

JEL classification: O11, R11

Введение. Социально-экономическое развитие регионов Республики Казахстан является особенно актуальным вопросом государственного регулирования экономики в настоящее время. В современной научной литературе широко рассматриваются вопросы регионального развития, проблемы

диверсификации экономики регионов, несбалансированности регионального развития, проблемы уровня жизни населения, перехода от ресурсоемкой к более устойчивой модели экономики, способствующей национальному росту с одновременным повышением благосостояния местного населения.

Учитывая разнообразие природно-климатических, географических, экономических условий производства в различных регионах, социально-экономическое развитие регионов в Республике Казахстан характеризуется определёнными особенностями и характеристиками развития. В связи с этим, целью данного исследования является проведение сравнительного анализа социально-экономического развития регионов за последнее десятилетие, а именно за 2011-2020 годы. Основными источниками данных являются статистические данные Комитета по статистике Республики Казахстан. Основными задачами данного исследования, является проведение сравнительного анализа социально-экономического развития регионов на основе анализа макроэкономических характеристик регионов, включающих в себя такие основные макроэкономические показатели, как Валовой региональный продукт (далее – ВРП), доля региона в структуре ВРП, темпы роста ВРП или индекс физического объема, ВРП на душу населения и другие макроэкономические показатели.

В ходе исследования использовались общенаучные методы исследования, диалектический подход к изучению экономических явлений и процессов, который предполагает всестороннее выявление закономерностей, тенденций и взаимозависимостей. Конкретными методами исследования являются методы системного и логического подходов, метод нормативно-логического анализа, статистический метод, метод сравнительного анализа, экспертных оценок и др.

Обзор литературы. Социально-экономическое развитие регионов Республики Казахстан является актуальным вопросом в современной научной литературе и рассматривается в трудах ученых на различных уровнях. Так например, с точки зрения макроэкономики был проведен анализ макрорегионального развития Республики Казахстан, где регионы были сгруппированы в крупные макрорегионы на основе схожих по своим экономическим, природным и социально-демографическим характеристикам [1]. На основе проведенного макроэкономического анализа были выявлены основные характеристики и особенности макрорегионов и предложены рекомендации по дальнейшему совершенствованию макроэкономической политики государственного регулирования региональной политики.

С точки зрения конкурентоспособности регионов, были исследованы методы оценки конкурентоспособности регионов, проведен анализ существующих методик и выработаны рекомендации по их применению [2]. Кластерный подход при анализе экономики региона обоснован необходимостью создания производственных кластеров с целью повышения конкурентоспособности каждой отрасли и региона в условиях современной рыночной экономики [3]. В частности, оценка влияния производственной инфраструктуры на экономику регионов была исследована с помощью эконометрических методов. С целью оценки влияния на экономику регионов была рассмотрена региональная эконометрическая модель по областям, а на субрегиональном уровне была построена эконометрическая модель по районам. В результате которых были оценены эффекты влияния инфраструктурных проектов на региональную экономику в краткосрочном и среднесрочном периодах [4].

Кроме того, важным аспектом в социальном развитии регионов является проблемы демографических регионов и их влияния на окружающую среду: анализ особенностей и тенденций их развития [5]. Многие процессы, происходящие в современной экономике, способствуют повышению значимости социальной политики в решении современных задач устойчивого социально-экономического развития на региональном уровне [6].

С точки зрения государственной региональной политики, государством были приняты ряд стратегических документов по основным направлениям в области региональной политики. В частности, в декабре 2019 года была принята «Программа развития регионов на 2020-2025 годы», основной целью которой является повышение экономической конкурентоспособности регионов и улучшение качества жизни населения через управляемую урбанизацию [7]. Основными задачами данной государственной программы являются: развитие функциональных городских районов – агломераций с центрами в крупных городах страны, развитие функциональных городских районов с центрами в областных центрах, развитие моногородов, развитие приграничных моно- и малых городов с прилегающими территориями, развитие сельских населенных пунктов.

Экономика

В рамках государственного регулирования регионального развития в 2019 году была принята также «Прогнозная схема территориально-пространственного развития страны до 2030 года», которая является стратегическим документом, определяющим долгосрочное видение развития страны на региональном уровне [8]. Территориально-пространственное планирование призвано регулировать распределение экономической деятельности и расселение населения по стране, призвано обеспечить рациональное использование земельных ресурсов, сбалансированность потребностей экономического развития регионов. Прогнозная схема была разработана в целях реализации Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года [9].

Несмотря на принятые государственные программы в области регионального развития, на местных и областных уровнях продолжают сохраняться проблемы неравенства социально-экономического развития регионов, низкого уровня жизни населения в некоторых регионах республики, замедленные темпы экономического развития некоторых регионов в последние годы и другие экономические проблемы регионального развития. В связи с этим, в рамках данного исследования мы рассматриваем проблемы социально-экономического развития регионов

на основе анализа макроэкономических показателей регионов за последние 10 лет с 2011 по 2020 годы и приводим основные результаты проведенного исследования.

Основная часть. Основным сводным макроэкономическим показателем на уровне региона является Валовый региональный продукт, это обобщающий показатель экономической деятельности региона, характеризующий процесс производства товаров и услуг для конечного использования. Одновременно ВРП представляет собой валовую добавленную стоимость, созданную резидентами региона, и определяется как разница между выпуском и промежуточным потреблением, ВРП рассчитывается в текущих основных ценах [10]. В таблице 1 представлен анализ динамики Валового регионального продукта за 2011-2020 годы по регионам Республики Казахстан, на основе статистических данных Комитета по статистике РК [11]. Как видно из таблицы, в целом по республике ВРП в 2020 году увеличилось на 43 млрд тенге или в 2,6 раз по сравнению с 2011 годом. Наибольший рост развития экономики за последнее десятилетие наблюдается в столице г. Нур-Султан – в 3,7 раз, г. Шымкент – 3,5 раз, г. Алматы – 2,8 раз. Наименьший рост наблюдался в Кызылординской области – 1,4 раза.

Таблица 1

Валовой региональный продукт за 2011-2020 годы, млрд тенге

Регионы РК	2011	2016	2020	Прирост 2020/2011 гг, млн тг	Рост 2020/2011 гг, раз	Доля в 2020 г. (%)
1	2	3	4	5	6	7
Республика Казахстан	27 527	45 623	70 649	43 122	2,6	100,0%
Акмолинская	805	1 344	2 284	1 479	2,8	3,2%
Актюбинская	1 562	2 071	2 957	1 395	1,9	4,2%
Алматинская	1 237	2 190	3 731	2 494	3,0	5,3%
Атырауская	3 792	5 201	7 738	3 947	2,0	11,0%
Западно-Казахстанская	1 358	2 033	2 736	1 378	2,0	3,9%
Жамбылская	634	1 183	1 901	1 268	3,0	2,7%
Карагандинская	2 388	3 712	6 100	3 712	2,6	8,6%
Костанайская	1 134	1 522	2 872	1 738	2,5	4,1%
Кызылординская	1 139	1 308	1 645	506	1,4	2,3%
Мангистауская	1 868	2 463	3 074	1 206	1,6	4,4%
Павлодарская	1 520	1 975	3 120	1 600	2,1	4,4%
Северо-Казахстанская	667	918	1 572	905	2,4	2,2%
Туркестанская	797	1 441	2 384	1 588	3,0	3,4%

Восточно-Казахстанская	1 621	2 794	4 606	2 985	2,8	6,5%
г. Нур-Султан	2 146	4 865	7 975	5 829	3,7	11,3%
г. Алматы	4 860	10 601	13 460	8 600	2,8	19,1%
г. Шымкент	716	1 348	2 493	1 777	3,5	3,5%

* Составлено на основе данных Комитета по статистике РК

Различия в социально-экономическом развитии регионов, возникают в силу объективных и субъективных причин. К объективным можно отнести природно-климатические различия, выгодное географическое месторасположение, наличие минерально-сырьевого потенциала, избыток трудовых ресурсов и др. К субъективным относятся недостаточно эффективное регулирование механизмов действия и продвижения экономических интересов, отражающихся на проводимой региональной политике, малоэффективное применение конкурентных механизмов, неэффективное использование имеющихся материальных, природных, трудовых и других экономических ресурсов.

Далее рассмотрим структуру ВРП в разрезе регионов, которая показывает, каков вклад каждого региона в общее экономическое развитие

страны, поэтому является важным экономическим показателем при рассмотрении регионального социально-экономического развития. На рисунке 1 представлена диаграмма структуры ВРП в разрезе регионов. В качестве сравнительного индикатора мы взяли среднее значение показателя удельного веса ВРП региона за десять лет или за период 2011 по 2020 годы. Как видно из диаграммы, наибольший удельный вес в структуре ВРП регионов занимает г. Алматы в среднем 20,1% за исследуемый период. Далее, как следует из диаграммы, большие удельные веса от 7-11% занимают Атырауская область (11,6%), г. Нур-Султан (10,2%), Карагандинская область (7,8%). Наименьшую долю в структуре ВРП занимают Кызылординская область (2,2%), Северо-Казахстанская (2,3%), Жамбылская (2,5%), Акмолинская (2,8%) области.

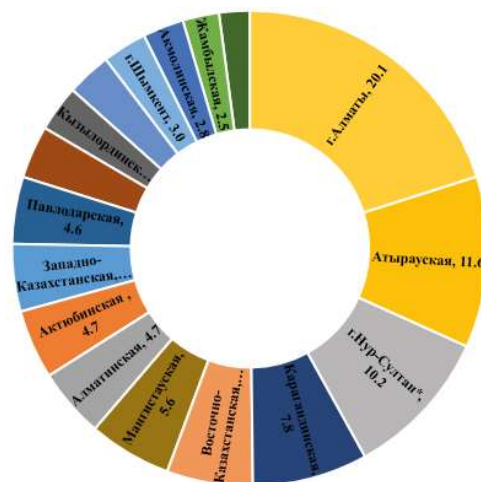

Рисунок 1. Структура Валового регионального продукта в среднем за 2011-2020 годы, %*

* Составлено автором на основе данных Комитета по статистике РК

На основе проведенного сравнительного анализа следует, что существует довольно сильная дифференциация между регионами республики. Одни регионы вносят большой вклад в Валовый внутренний продукт республики и являются таким образом, донорами национальной

экономики, такие как нефтегазодобывающие области, крупные городские агломерации, с другой стороны, есть регионы, которые являются реципиентами в региональном развитии, имеющие небольшую долю в ВРП республики. В связи с этим, вопрос о необходимости поиска новых

Экономика

эффективных подходов и механизмов в решении проблемы дисбалансов на уровне развития регионов, рациональное и эффективное развитие всех территорий страны представляется важнейшим вопросом в государственной политике регулирования социально-экономического развития регионов, назрела необходимость модернизации политики в данном направлении на основе современных принципов и подходов.

Следующим наиболее важным макроэкономическим показателем, отражающим динамику развития регионов, являются темпы развития экономики или индекс физического объема ВРП регионов. На рисунке 2 представлена динамика темпов развития регионов в среднем за 2011-2020 годы. Как видно из графика, наиболее

высокие среднегодовые темпы развития экономики за последнее десятилетие показала столица нашего государства город Нур-Султан (6,4%). Также высокие темпы роста развития показывают г. Алматы (5,2%), Восточно-Казахстанская область (4,5%), Алматинская область (4,8%), Туркестанская область (4,5%), Атырауская область (4,2%). Наиболее низкие темпы развития за последнее десятилетие показали Кызылординская область (-0,7%), Мангистауская (0,6%), Западно-Казахстанская области (1,9%), возможно на темпы развития данных регионов отражается волатильность цен на нефтегазодобывающую продукцию в этих регионах, которая в последние годы была нестабильной и зависела от мировых цен на энергоресурсы на мировых товарных рынках.

Рисунок 2. Индекс физического объема Валового регионального продукта, %*

* Составлено автором на основе данных Комитета по статистике РК

Также одним из важных макроэкономических показателей, характеризующих уровень жизни населения в регионе, является ВРП на душу населения. Если ВРП является важным агрегированным значением социально-экономического развития всего региона в целом, то одной из его производных выступает ВРП на душу населения, косвенно характеризующий уровень благосостояния населения на проживающей территории. На рисунке 3 представлен показатель уровня ВРП на душу населения в различных регионах Республики Казахстан в среднем за 2016-2020 годы. Как видно из графика, наибольшее значение ВРП на душу населения за последние пять лет наблюдается в Атырауской области (11 454 тыс. тенге),

при этом данный показатель превышает аналогичные показатели других регионов в несколько раз. Высокие значения данного показателя характеризуется тем, что Атырауская область является одним из основных нефтегазодобывающих регионов республики и своего рода донором экономического развития страны в целом. Также высокие уровни ВРП на душу населения показывают крупные городские агломерации, как г. Алматы (6713 тыс. тенге), г. Нур-Султан (6270 тыс. тенге), а также западные нефтедобывающие регионы республики, такие, как Мангистауская, Западно-Казахстанская области. При этом, наименьшее значение ВРП на душу населения наблюдается в Туркестанской, Алматинской, Жамбылской областях, что свя-

зано в основном с густонаселенностью данных областей по сравнению с другими регионами

республики, и соответственно, с уменьшением ВРП на душу населения в среднем.

Рисунок 3. Валовой региональный продукт на душу населения в тыс. тенге в среднем за 2016-2020 гг.*

* Составлено автором на основе данных Комитета по статистике РК

Данные диспропорции в уровне доходов населения по регионам возможно снижать путем диверсификации экономики в рамках государственной программы индустриально-инновационного развития, развития предпринимательства в рамках государственных программ поддержки и развития предпринимательства, продуктивной занятости и малого предпринимательства.

Заключение. Как следует из вышеприведенного сравнительного анализа регионов, социально-экономическое развитие регионов различается по размерам экономик, по темпам развития регионов, по вкладу региона в общую структуру ВВП, по уровню доходов населения регионов. В связи с этим, видится целесообразным снижение диспропорций в экономическом развитии регионов, улучшение качества жизни населения, повышение экономической конкурентоспособности регионов и эффективное использование имеющихся ресурсов.

Государство может оказывать поддержку экономически слабым регионам в форме развития производственной инфраструктуры, стимулирования притока частных инвестиций, некоторых налоговых и кредитных льгот и пре-

ференций, селективного дотирования предприятий, обеспечивающих занятость и т.п.

В целях совершенствования регионального развития экономики Республики Казахстан необходимо развитие межрегиональной конкуренции и кооперации. В связи с этим, актуальным является продолжение проведения сравнения регионов в виде рейтинга, построенного на экономических показателях и результатах опросов бизнеса. Результаты рейтинга позволяют стимулировать конкуренцию между регионами в части экономического развития, развитие условий для бизнеса.

Кроме того, в целях дальнейшего совершенствования оценки социально-экономического развития регионов Республики Казахстан рекомендуется расширение показателей оценки экономической активности регионов по таким показателям, как: создание стимулов для развития сотрудничества между регионами, легкости ведения бизнеса, рост производительности, технологическое обновление, цифровизацию, выпуск экспортоориентированных товаров и т.д. Повышение конкурентоспособности регионов будет в дальнейшем способствовать повышению конкурентоспособности национальной экономики в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бейсенғалиев Б.Т., Айдарханова Б.Б. Макрорегиональное развитие Республики Казахстан // Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. – 2021. – № 4(45). – С. 8-14.
2. Дуламбаева Р.Т., Турекулова А.Н., Жаныбаева З.К., Беделбаева А.Е. Өңірлердің бәсекеге қабілеттілігін талдау және бағалау әдістерін зерттеу // Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. – 2020. – № 4(41). – С. 88-95.
3. Турекулова Д.М., Бейсенғалиев Б.Т., Оразбаева К.Н., Еркулова Г.С. Қазақстан экономикасын дамытуда кластерлік тәсілдеменің маңызы мен болашағы // Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. – 2021. – № 3(44). – С. 5-14.
4. Aidarkhanova B. Measuring Impacts and Financing Infrastructure in Kazakhstan // Asian Development Bank Institute Working Paper. – June 2020. – № 1159. – P. 35.
5. Turekulova D., Mukhambetova L., Beisengaliyev B., Orazbayeva K., Satkanova R., Nurgaliyeva Z. Influence of the Demographic Regions on the Environment: Features and Development Trends // Journal of Environmental Management and Tourism. – 2021. – Vol. 12, Is. 7(55). – P. 1796-1810. – DOI:10.14505/jemt.v12.7(55).06.
6. Sutbayeva R., Beisengaliyev B., Madiyarova D., Turekulova A., Kapenova A. Impact of Social Economy on the Environmental Protection // Journal of Environmental Management and Tourism. – 2021. – Vol. 12, Is. 3(51). – P. 690-702. – DOI:10.14505/jemt.v12.3(51).09.
7. Постановление Правительства Республики Казахстан. Об утверждении Государственной программы развития регионов на 2020-2025 годы: утв. 27 декабря 2019 года, № 990. – <https://adilet.zan.kz/>.
8. Указ Президента Республики Казахстан. Об утверждении Прогнозной схемы территориально-пространственного развития страны до 2030 года: утв. 9 октября 2019 года, № 185.
9. Указ Президента Республики Казахстан. Об утверждении Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года: утв. 15 февраля 2018 года, № 636. – <https://adilet.zan.kz>
10. Методологические положения по статистике // Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. – Изд. 4 доп. – Астана. – 2018. – 502 с.
11. Статистика // Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2021. – URL: [http:// www.stat.kz](http://www.stat.kz).

REFERENCES

1. Beysengaliyev B.T., Aidarkhanova B.B. Makroregionalnoye razvitiye Respubliki Kazakhstan // Vestnik Kazakhskogo universiteta ekonomiki, finansov i mezhdunarodnoy trgovli. – 2021. – № 4(45). – S. 8-14.
2. Dulambayeva R.T., Turekulova A.N., Zhanybayeva Z.K., Bedelbayeva A.E. Study of methods for analyzing and assessing the competitiveness of regions // Vestnik Kazakhskogo universiteta ekonomiki, finansov i mezhdunarodnoy trgovli. – 2020. – № 4(41). – S. 88-95.
3. Turekulova D.M., Beysengaliyev B.T., Orazbayeva K.N., Erkulova G.S. Importance and prospects of the cluster approach in the development of Kazakhstan's economy // Vestnik Kazakhskogo universiteta ekonomiki. finansov i mezhdunarodnoy trgovli. – 2021. – № 3(44). – S. 5-14.
4. Aidarkhanova B. Measuring Impacts and Financing Infrastructure in Kazakhstan // Asian Development Bank Institute Working Paper. – June 2020. – № 1159. – P. 35.
5. Turekulova D., Mukhambetova L., Beisengaliyev B., Orazbayeva K., Satkanova R., Nurgaliyeva Z. Influence of the Demographic Regions on the Environment: Features and Development Trends // Journal of Environmental Management and Tourism. – 2021. – Vol. 12, Is. 7(55). – P. 1796-1810. doi:10.14505/jemt.v12.7(55).06.
6. Sutbayeva R., Beisengaliyev B., Madiyarova D., Turekulova A., Kapenova A. Impact of Social Economy on the Environmental Protection. // Journal of Environmental Management and Tourism. – 2021. – Vol. 12, Is. 3(51). – P. 690-702. – DOI:10.14505/jemt.v12.3(51).09.
7. Postanovleniye Pravitelstva Respubliki Kazakhstan. Ob utverzhdenii Gosudarstvennoy programmy razvitiya regionov na 2020-2025 gody: utv.27 dekabrya 2019 goda. № 990. – <https://adilet.zan.kz/>.

8. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan. Ob utverzhdenii Prognoznoy skhemy territorialno-prostranstvennogo razvitiya strany do 2030 goda: utv. 9 oktyabrya 2019 goda. № 185. – <https://adilet.zan.kz>

9. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan. Ob utverzhdenii Strategicheskogo plana razvitiya Respubliki Kazakhstan do 2025 goda: utv. 15 fevralya 2018 goda. № 636. – <https://adilet.zan.kz>

10. Metodologicheskkiye polozheniya po statistike // Komitet po statistike Ministerstva natsionalnoy ekonomiki Respubliki Kazakhstan. – Izd. 4 dop. – Astana. – 2018. – 502 s.

11. Statistika // Komitet statistiki Ministerstva natsionalnoy ekonomiki Respubliki Kazakhstan [Elektronnyy resurs]. – 2021. – URL: <http://www.stat.kz>.

Д.М. Турекулова, Б.Б. Айдарханова, Е.Б. Бейсенғалиев, А.И. Естурлиева

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОБЛЫСТАРЫНЫҢ
ҚАЗІРГІ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ**

Андатпа

Бұл мақалада Қазақстан Республикасы аймақтардың 2011 жылдан 2020 жылға дейінгі он жылдағы әлеуметтік-экономикалық дамуына салыстырмалы талдау берілген. Талдау мынадай негізгі макроэкономикалық көрсеткіштер бойынша статистикалық мәліметтер негізінде жүргізілді: Жалпы өңірлік өнім, ЖӨӨ құрылымындағы аймақтың үлесі, аймақ экономикасының өсу қарқыны, халықтың жан басына шаққандағы ЖӨӨ. Талдау негізінде аймақтық экономикалық дамудағы теңгерімсіздіктер анықталды, атап айтқанда, елдің ЖӨӨ құрылымына ең көп үлес қосатын донорлық аймақтар және ел экономикасына ең аз үлес қосатын реципиент аймақтар анықталды. Сондай -ақ, соңғы онжылдықта ЖӨӨ өсу қарқыны ең жылдам өсетін аймақтар және экономикалық даму қарқыны төмен аймақтар анықталды. Сонымен қатар, аймақтың негізгі макроэкономикалық сипаттамасы жан басына шаққандағы ЖӨӨ көрсеткіші болып табылады, ол аймақ тұрғындарының әл-ауқатының деңгейін көрсетеді. Талдау нәтижесінде жан басына шаққандағы ЖӨӨ ең жоғары және ең төменгі деңгейдегі аймақтар анықталды. Осылайша, соңғы 10 жыл ішінде өңірлерді салыстырмалы талдау негізінде аймақтық дамудағы теңгерімсіздіктер, негізгі макроэкономикалық көрсеткіштердің әр түрлі серпінінде көрініс тапқан қазіргі экономикалық проблемалар анықталды. Жүргізілген талдау негізінде Қазақстан Республикасындағы аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеудің мемлекеттік саясатын одан әрі жетілдіру жөнінде ұсыныстар ұсынылды.

D. Turekulova, B. Aidarkhanova, Y. Beisengaliyev, A. Yesturliyeva

**CURRENT SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
OF THE REGIONS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Annotation

This article provides a comparative analysis of the socio-economic development of the regions of the Republic of Kazakhstan for ten years from 2011 to 2020. The analysis was carried out on the basis of statistical data on the main macroeconomic indicators such as: Gross regional product, the share of the region in the structure of GRP, the growth rate of the region's economy, GRP per capita. Based on the analysis, imbalances in regional economic development were identified, in particular, donor regions that make the greatest contribution to the country's GRP structure and recipient regions that make the least contribution to the country's economy were identified. In addition, the regions with the fastest GRP growth rates over the past decade and regions showing low rates of economic development were also identified. Along with this, the main macroeconomic characteristic of the region is the GRP per capita, which reflects the level of well-being of the region's population. As a result of the analysis, the regions with the highest and lowest levels of GRP per capita were identified. Thus, on the basis of a comparative analysis of the regions over the past 10 years, imbalances in regional development, existing economic problems, reflected in the different dynamics of the main macroeconomic indicators, were identified. Based on the analysis, recommendations were proposed for further improving the state policy of regulating the socio-economic development of regions in the Republic of Kazakhstan.

Д.Н. Улыбышев*, к.э.н., доцент
Н.Д. Кенжебеков, к.э.н., доцент
А.Л. Шевякова, к.э.н.
Е.Б. Жайлауов, PhD
ТОО «RATIONAL SOLUTION»
г. Караганда, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: d.n.ulybyshev@mail.ru

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНДУСТРИАЛЬНО-ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА

По мнению авторов, недостаточно высокие темпы индустриально-инновационного развития Казахстана обусловлены ошибками, заложенными в базисную индустриально-инновационную политику. Соответственно, необходимо осуществить критический разбор ее механизмов для того, чтобы понять, какие из них были эффективны, а какие нет. В рамках статьи рассмотрены такие важные вопросы, как перечень основных механизмов развития национальной инновационной системы Казахстана, их типология и степень внедрения в экономические процессы; механизмы развития отдельных секторов национальной инновационной системы Казахстана, их классификация и степень эффективности воздействия. Рассмотрены такие механизмы как партнерство государства с частным капиталом, изменение подходов к финансированию НИОКР, создание и развитие технопарков, технологических бизнес-инкубаторов, опытно-конструкторских бюро и инжиниринговых организаций, формирование информационной базы данных патентов и инновационных проектов. Определено, что механизмы прямого воздействия кейнсианского толка не возымели достаточного влияния ввиду ограниченности финансовых ресурсов. Механизмы косвенного воздействия, в свою очередь, не оказали достаточного влияния на развитие национальной инновационной системы, так как не могли заменить собой нехватку ресурсного обеспечения инновационного процесса в Казахстане. Сделан вывод о том, что базисная индустриально-инновационная политика не была в полной мере проработанной в части обеспечения ее реализации необходимыми ресурсами со стороны государства.

Ключевые слова: индустриально-инновационная политика, инновация, промышленность, наука, государственное регулирование, государственное управление, стратегия, национальная инновационная система, прямой механизм, косвенный механизм.

Кілт сөздер: индустриялық-инновациялық саясат, инновация, өнеркәсіп, ғылым, мемлекеттік реттеу, мемлекеттік басқару, стратегия, ұлттық инновациялық жүйе, тікелей тетік, жанама тетік.

Keywords: industrial innovation policy, innovation, industry, science, government regulation, public administration, strategy, national innovation system, direct mechanism, indirect mechanism.

JEL classification: O38

Введение. В Республике Казахстан индустриально-инновационная политика получила свое практическое воплощение в ряде документов стратегического характера, в частности четыре из них являлись профильными стратегиями и программами: стратегия индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы, Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы, Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы и Государственная программа индустриально-инновационного развития

Республики Казахстан на 2020-2025 годы.

Кроме того, отдельные элементы индустриальной или инновационной политики были отражены в законодательных актах, программных или стратегических документах, посвященных развитию малого бизнеса, стимулированию инвестиций, развитию отдельных территорий и т.д. То есть в целом, в отличие, например, от структурной политики, индустриально-инновационная политика нашей страны имеет конкретное воплощение в нормативно-правовых актах, обязательных к исполнению.

Однако, с нашей точки зрения, требуется не только и не столько поиск новых решений, но и в целом глубокий анализ условий и мето-

дологии формирования изначальной (базисной) индустриально-инновационной политики, ее содержания, оценка тенденций трансформации под воздействием различных внутренних и внешних факторов и определение «провалов» актуальной индустриально-инновационной политики и ее системных разрывов с другими видами экономической политики.

В этом контексте в рамках данной статьи нами предпринята попытка оценить методологические основы формирования индустриально-инновационной политики Казахстана с позиции разбора ее соответствия базовым экономическим теориям и концепциям (например, дихотомия «либерализм-кейнсианство»), выявления заложенных в нее комплементарных и противоречащих методов и механизмов управления и регулирования. Таким образом, целью данного исследования является методологический разбор базисной индустриально-инновационной политики Республики Казахстан в период ее формирования и становления.

Обзор литературы. Следует признать, что многие отечественные и зарубежные авторы в своих трудах указывали на тот факт, что содержание и реализация данных программ не отвечают запросам хозяйствующих субъектов и экономики в целом. Здесь в качестве примера можно привести труды таких известных отечественных ученых-экономистов как А.А. Алимбаев, Ф.М. Днишев, Ф.Г. Альжанова, А.А. Таубаев, А.А. Сатыбалдин, Ж.К. Бописева и др. [1-7], российских авторов С.Ю. Глазьева, Н.И. Ивановой, Е.Л. Смольяновой [8-10]. Все они концентрировали свое внимание на проблемах, связанных с неэффективностью проводимой государством индустриально-инновационной политикой: отставание от развитых стран по уровню технологического развития промышленности, перекос структуры промышленности в сторону добывающих отраслей, низкую ин-

новационную активность отечественных фирм, слабое финансирование научной сферы и, как следствие, невозможность реального формирования инновационных кластеров в промышленности и сфере услуг.

Существует большое количество исследований индустриально-инновационной политики, выполненных авторитетными учеными-экономистами [11-13], однако эти исследователи, концентрировались на долгосрочных исследованиях своих стран или мировой экономики в целом. В Казахстане же сегодня ускорение экономического роста является главной проблемой, и возможным в этом контексте представляется только попытка адаптации опыта развитых стран к нашим реалиям. Следовательно, требуется не только и не столько поиск новых решений, но и в целом глубокий анализ условий и методологии формирования изначальной (базисной) индустриально-инновационной политики, ее содержания, оценка тенденций трансформации под воздействием различных внутренних и внешних факторов и определение «провалов» актуальной индустриально-инновационной политики и ее системных разрывов с другими видами экономической политики.

Основная часть. Анализ методологических основ формирования индустриально-инновационной политики Республики Казахстан был осуществлен в рамках рассмотрения основных методов и механизмов Стратегии [1] с позиции их отнесения к либеральной или кейнсианской экономической парадигме, поскольку либеральные экономические реформы к началу действия Стратегии не позволили осуществить полномасштабных экономических реформ и восстановить докризисную структуру экономики Казахстана. В основу развития национальной инновационной системы Казахстана, согласно Стратегии, были заложены следующие базовые механизмы (табл. 1).

Таблица 1

Механизмы развития национальной инновационной системы Казахстана*

Предложенный механизм	Тип механизма	Итоги имплементации в НИС
1	2	3
партнерство государства с частным капиталом	прямой	Внедрен, используется при коммерциализации технологий, в строительстве, социальной сфере
изменение подходов к финансированию прикладных научно-технических программ; грантовое финансирование инновационных идей	прямой	Внедрен, не привел к значительному увеличению расходов на НИР

1	2	3
создание и развитие технопарков, технологических бизнес-инкубаторов, опытно-конструкторских бюро и инжиниринговых организаций; создание опытно-конструкторских бюро и инжиниринговых организаций	косвенный	Внедрен, используется для экономии капитальных затрат при финансировании НИР
формирование информационной базы данных патентов и инновационных проектов	косвенный	Внедрен, но не показал прямых конкретных результатов
привлечение страховых организаций с целью перераспределения коммерческих рисков инновационного бизнеса	косвенный	Не внедрен, не используется в силу высоких финансовых рисков инновационных проектов, слабого развития финансового рынка

* составлена авторами на основе [14]

Очевидно, основой развития национальной инновационной системы стали механизмы роста выделения бюджетных финансовых ресурсов как на финансирование научных исследований, так и на развитие системы субъектов инновационной инфраструктуры. И если в первом случае мы можем наблюдать чисто кейнсианский подход роста объемов совокупного спроса на услуги научных организаций, то во втором случае нам следует отметить более консервативный либеральный подход косвенного регулирования, когда нет прямого фи-

нансирования, но есть создание равных условий для ведения инновационной деятельности. Опыт применения указанных механизмов показал, что не все из них обеспечили полноценное функционирование отечественной НИС, поскольку не произошло реального увеличения объемов финансирования НИР за счет средств государственного бюджета и объемов привлеченного частного капитала в сектор коммерциализации имеющихся научных разработок.

Особое внимание в Стратегии было уделено также системе трансферта технологий (табл. 2).

Таблица 2

Механизмы развития трансферта технологий*

Предложенный механизм	Тип механизма	Итоги имплементации в НИС
предоставление грантов на приобретение передовых технологий в Казахстане и за рубежом	прямой	Внедрен, использован через предоставление государственных натуральных грантов
развитие инфраструктуры по коммерциализации и трансферта технологий (создание офисов коммерциализации)	косвенный	Внедрен, но показал низкую эффективность
совершенствование нормативной правовой базы в области интеллектуальной собственности	косвенный	Внедрен, но без указания механизмов определения справедливой стоимости интеллектуальной собственности, вносимой в уставные капиталы
стимулирование международного сотрудничества между казахстанскими и зарубежными научно-исследовательскими организациями	косвенный	Внедрен, но только для государственных исследовательских организаций
обеспечение доступа к передовым технологиям посредством покупки зарубежных компаний	прямой	Доступен, но не используется
подготовка кадров в сфере инновационного менеджмента	косвенный	Внедрен, применяется
внедрение современных управленческих технологий	косвенный	Внедрен, применяется
обновление основных фондов	прямой	Внедрен, применяется через программы государственной финансовой поддержки бизнеса на более поздних этапах развития НИС

* составлена авторами на основе [14]

Применение указанных механизмов обеспечило некоторый рост темпов развития малого инновационного предпринимательства. Однако, следует отметить, что предлагаемыми механизмами в основном пользовались действующие компании, заинтересованные в обновлении основных производственных фондов для повышения эффективности своей деятельности и роста конкурентоспособности.

Роль государства в данном случае практически полностью сконцентрировалась на предоставлении грантов на обновление оборудования и кредитования фирм на льготных условиях для модернизации действующего парка оборудования, то есть на прямых методах воздействия. Косвенные же методы регулирования сферы трансфера технологий хоть и были внедрены, тем не менее не показали требуемого уровня отдачи и впоследствии были практически нивелированы, в том числе и после коррупционных дел в Центре инжиниринга и трансфера технологий и ряде других субъектов инновационной инфраструктуры.

Для развития науки в Стратегии были предусмотрены более 10 направлений поддержки, в том числе, с нашей точки зрения, наиболее значимые: 1) создание системы механизмов и стимулов, способствующих практической реализации научных достижений; 2) всемерное стимулирование восприимчивости экономики к нововведениям (стимулирование спроса) и создание условий для их наработки отечественным научно-техническим потенциалом (стимулирование предложений); 3) укрепление материальной базы для проведения научных исследований; 4) сохранение и развитие кадрового потенциала, подготовка и аттестация научных кадров высшей квалификации по приоритетным направлениям научно-технологического развития; 5) развитие системы аттестации и аккредитации научных организаций для повышения эффективности и качества научных исследований; 6) развитие государственно-частного партнерства в научно-технической сфере, создание государственных механизмов его поддержки; 7) стажировка специалистов в лучших научных центрах мира; 8) создание и совершенствование механизмов финансирования научных исследований на грантовой основе.

Однако по факту только некоторые из них показали свою эффективность. В частности,

следует отметить институт аккредитации государственных и частных исследовательских организаций, который уравнивал их права на получение грантового и программно-целевого финансирования (но без учета базового финансирования для государственных организаций). А также определенную отдачу показал механизм подготовки научных кадров через программу «Болашак», которая позволила привлечь в систему науки и высшего образования кадры новой формации, подготовленные по оригинальным зарубежным программам обучения.

Остальные механизмы, будучи косвенными и не имея материальной поддержки, не оказали существенного влияния на развитие научной сферы и не дали результатов, поскольку, как это уже неоднократно указывалось, не привели по факту к росту объемов выполняемых научных работ.

Также формирование индустриальной инфраструктуры, согласно Стратегии, предполагало создание и развитие специальных экономических и индустриальных зон. Этот механизм, сочетающий в себе элементы косвенного и прямого воздействия на реализацию научно-технического и инновационного потенциала, показал свою высокую эффективность в части содействия развитию бизнесу, поскольку предполагает рост инвестиций в развитие бизнеса через снижение налоговой нагрузки и использования этих высвобожденных средств на развитие новых направлений хозяйственной деятельности. Однако, эффект от внедрения данного типа инновационной инфраструктуры оказался отложенным ввиду длительного временного лага между принятием решения об открытии СЭЗ и их наполнением действующими инновационными производствами.

Отдельное внимание в Стратегии было уделено формированию новой торговой политики, начатой в рамках присоединения к ВТО и экономической интеграции на постсоветском пространстве. В качестве основных мер, направленных на стимулирование высокотехнологичного экспорта, были отмечены следующие:

- формирование механизма продвижения экономических и политических интересов Казахстана, направленного на создание для казахстанских товаров и услуг равного доступа к внешним рынкам с учетом требований ВТО;
- формирование механизмов поддержки

национальных экспортеров в целях продвижения казахстанских товаров;

- совершенствование системы государственного регулирования торговой деятельности, основанного на принципе транспарентности;

- совершенствование торговой инфраструктуры, в том числе создание условий для инновационного развития в торговле, и ряд других.

Следует признать, что в целом данные косвенные механизмы, направленные на либерализацию международной торговли, облегчение выхода отечественных товаров на зарубежные рынки, стандартизацию отдельных видов товаров и товарных групп, нельзя считать ориентированными на развитие именно экспорта инновационных товаров. В данном случае речь идет только о снижении государственного вмешательства в международные торговые операции, а равно изменение регламента международной торговли. Только отдельные меры по поддержке национальных экспортеров в будущем найдут свое отражение в рамках программы «Экспорт 2020», где будут представлены конкретные мероприятия по предоставлению финансовой и информационной помощи экспортерам. В данной же Стратегии указанные механизмы развития высокотехнологичного экспорта развития не получили.

Также в Стратегии был сделан акцент на перспективах развития отдельных отраслей промышленности. В отраслях сельского хозяйства, нефте- и газодобычи и переработки и ГКМ не было предложено никаких конкретных механизмов по их развитию и диверсификации. Акцент был сделан на общие положения о необходимости углубления переработки и удлинение цепочек добавленных стоимостей, что не реализовано ни в рамках реализации Стратегии индустриально-инновационного развития до 2015 года, ни в рамках дальнейших программ. Общие рекомендации по развитию добывающих отраслей сведены по сути к реализации программы импортозамещения и роста отечественного содержания в себестоимости производимой продукции. В конечном итоге, данный косвенный механизм показал свою эффективность в рамках переноса производства части потребляемых сырья и материалов на территорию Казахстана, однако не дал результатов в части приоритета отечественных товаров или товаров, производимых благодаря оказываемой государствен-

ной поддержке, при участии в системе закупок государственных учреждений и предприятий.

Создание глобально устойчивых казахстанских корпораций как одна из целей Стратегии также была реализована по факту только на примерах крупных отечественных корпораций АО «Казатомпром» и АО «НК «Казмунайгаз», где высокий уровень доходности бизнеса, обеспечивал постоянную модернизацию производства и внедрение передовых методов управления. Наиболее эффективными государственными компаниями стали национальные холдинги АО «ФУР «Қазына», АО «КХУГА «Самрук», АО «НХ «КазАгро», на которые были возложены функции не только развития подчиненных им государственных предприятий, но равно и функции прямого участия в деятельности тех секторов экономики, в которых они работали.

Социально-предпринимательские корпорации как институт, на который ученые-экономисты Казахстана возлагали особые надежды, был введен в рамках Стратегии с особой задачей развития регионов и, в первую очередь, кластерных инициатив в них. Однако, перечень полномочий и ограниченное ресурсное обеспечение корпораций показали их неэффективность ни как прямого метода воздействия (участие в капитале вновь созданных компаний), и ни как косвенного метода регулирования (содействие в создании системы сбыта и хранения продукции, распределение прав на недропользование и т.п.).

Также действенным инструментом стимулирования и поддержки предпринимательской деятельности должны были стать бизнес-инкубаторы, однако и они свою функцию не выполняли в нужном масштабе: объемы инкубирования были малы, консультационные услуги со временем были переданы палатам предпринимателей. В конечном итоге, государственные бизнес-инкубаторы были закрыты, а частные компании такого типа деятельности так и не появились.

В остальном в части кадровой, финансовой, фискальной, экологической и тарифной политики Стратегия не предлагала новых методов и механизмов воздействия на развитие инновационного бизнеса, а в целом включала в себя концептуальные направления регулирования и дерегулирования в соответствующих сферах.

Заключение. Таким образом, нами сделаны следующие основные выводы:

1. Определено, что формирование специализированной индустриально-инновационной политики Республики Казахстан стало ответом на сравнительно низкую результативность проводимой до 2003 года экономической политики либерального направления, в рамках которой создавался режим наибольшего благоприятствования инвестициям любой направленности и любого характера при необходимости снижения безработицы, роста благосостояния населения, увеличения доходной базы государственного бюджета для финансирования растущих потребностей населения в общественных благах.

2. Выявлено, что с принятием Стратегии индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы начался постепенный переход от методов косвенного воздействия на экономику (либеральная экономическая парадигма) на методы прямого участия государства в экономических процессах (кейнсианская экономическая парадигма).

3. Показано, что в рамках стратегии индустриально-инновационного развития были заложены такие инструменты государственного регулирования экономики, как выделение финансовых ресурсов на реализацию инновационных проектов (как компенсация дефицита инвестиционных ресурсов ввиду низкого уровня сбере-

жений в экономике страны), упор на импортозамещение и содействие удлинению цепочек добавленных стоимостей (как попытка расширить совокупный спрос), формирование стратегий развития государственных и квазигосударственных корпораций (для формирования специализированных бюджетов развития и четкой регламентации инвестиционных предпочтений этих компаний).

4. В Стратегию был заложен широкий спектр инструментов государственного регулирования развития инновационного бизнеса, однако использование значительной части этих механизмов не оказало никакого воздействия на экономические процессы в национальной инновационной системе ввиду отсутствия их реального ресурсного, методического или иного подкрепления.

5. Сделан вывод о том, что применение указанных механизмов экономической политики кейнсианского толка должно было обеспечить комплементарность и баланс интересов государства и бизнеса в части развития новых инновационных и модернизации действующих производств.

Статья подготовлена в рамках гранта Комитета науки МОН РК по проекту AP08857451 «Индустриально-инновационная политика Республики Казахстан: генезис, эволюция, современное состояние, векторы совершенствования».

ЛИТЕРАТУРА

1. Таубаев А.А., Улыбышев Д.Н., Кенжебеков Н.Д. и др. Национальные инновационные системы стран Евразийского экономического союза: механизмы развития, предпосылки взаимодействия и перспективы интеграции. – Караганда: PEGASO. – 2017. – 262 с.
2. Алимбаев А.А. Реиндустриализация – ключ к технологической модернизации экономики Казахстана // Экономика: стратегия и практика. – 2017. – № 2 (42). – С. 6-14.
3. Алимбаев А.А., Битенова Б.С. Цифровая экономика: особенности формирования и тенденции развития // Экономика: стратегия и практика. – 2019. – Т. 14. – № 1 (49). – С. 57-69.
4. Бопиева Ж.К. Устойчивый рост и производительность: отсутствие альтернатив // Журнал ЭФИ. – 2010. – №3 (19). – С. 73-77.
5. Днишев Ф.М., Альжанова Ф.Г. Развитие инноваций и прогрессивных технологических укладов в экономике Казахстана в условиях индустриальной модернизации: институты, механизмы и приоритеты. – Вена: Восток-Запад. – 2015. – 532 с.
6. Сатыбалдин А.А. Реальный сектор экономики Казахстана: индустриально-технологические преобразования. – Алматы: ИЭ КН ИОН РК. – 2016. – 364 с.
7. Улыбышев Д.Н., Кенжебеков Н.Д., Шевякова А.Л. Инновации в контексте современной структурной политики Республики Казахстан // Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера. – 2020. – № 3. – С. 75-84.
8. Глазьев С.Ю. Приоритеты опережающего развития российской экономики в условиях смены технологических укладов // Экономическое возрождение России. – 2019. – № 2. – С. 12-16

9. Модернизация российской экономики: структурный потенциал / Отв. ред. Н.И. Ивановой. – М.: ИМЭМО РАН. – 2010. – 228 с.
10. Смольянова Е.Л. Государственное регулирование развития институциональной среды инвестиционного процесса // Теоретические и прикладные вопросы экономики и сферы услуг. – 2012. – № 1. – С. 58-62.
11. McGahan A.M., Porter M.E. How Much Does Industry Matter, Really? // Strategic Management Journal. – 1997. – 18 (Summer Special Issue). – P. 15-30.
12. Nelson R.R., Romer P.M. Science, Economic Growth and Public Policy. – 1996. – <http://apps.eui.eu/Personal/rmarimon/courses/nelsonromerChallenge96.pdf>.
13. Krugman P.R. Development, Geography, and Economic Theory (Ohlin Lectures). Cambridge, Mass.: MIT Press. – 1995. – 117 p.
14. Указ Президента Республики Казахстан от 17 мая 2003 года N 1096. О Стратегии индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/U030001096_

REFERENCES

1. Taubaev A.A., Ulybyshev D.N., Kenzhebekov N.D. i dr. Nacional'nye innovacionnye sistemy stran Evrazijskogo jekonomicheskogo sojuza: mehanizmy razvitija, predposylki vzaimodejstvija i perspektivy integracii [National innovation systems of the countries of the Eurasian Economic Union: development mechanisms, prerequisites for interaction and prospects for integration]. – Karaganda: PEGASO. – 2017. – 262 p. [in Russian].
2. Alimbaev A.A. Reindustrializacija – ključ k tehnologičeskoj modernizacii jekonomiki Kazahstana [Reindustrialization is key to technological modernization of Kazakhstani economy] // Jekonomika: strategija i praktika. – 2017. – № 2 (42). – P. 6-14 [in Russian].
3. Alimbaev A.A., Bitenova B.S. Cifrovaja jekonomika: osobennosti formirovanija i tendencii razvitija [Digital economy: features of formation and development trends] // Jekonomika: strategija i praktika. – 2019. – № 1 (49). – P. 57-69 [in Russian].
4. Bopieva Zh.K. Ustojchivyj rost i proizvoditel'nost': otsutstvie al'ternativ [Sustained growth and productivity: no alternatives] // Zhurnal JeFI. – 2010. – №3 (19). – P. 73-77 [in Russian].
5. Dnishev F.M., Al'zhanova F.G. Razvitie innovacij i progressivnyh tehnologičeskikh ukladov v jekonomike Kazahstana v uslovijah industrial'noj modernizacii: instituty, mehanizmy i priorityety [Development of innovations and progressive technological structures in the economy of Kazakhstan in the conditions of industrial modernization: institutions, mechanisms and priorities]. – Vena: Vostok-Zapad. – 2015. – 532 p. [in Russian].
6. Satybal'din A.A. i dr. Real'nyj sektor jekonomiki Kazahstana: industrial'no-tehnologičeskie preobrazovanija [Real sector of Kazakhstan's economy: industrial and technological transformations]. – Almaty: IJe KN ION RK. – 2016. – 364 p. [in Russian].
7. Ulybyshev D.N., Kenzhebekov N.D., Shevjakova A.L. Innovacii v kontekste sovremennoj strukturoj politiki Respubliki Kazahstan [Innovation in the context of modern structural policy of the Republic of Kazakhstan] // Korporativnoe upravlenie i innovacionnoe razvitie jekonomiki Severa. – 2020. – № 3. – P. 75-84 [in Russian].
8. Glaz'ev S.Ju. Priorityety operezhajushhego razvitija rossijskoj jekonomiki v uslovijah smeny tehnologičeskikh ukladov [Priorities of the advanced development of the Russian economy in the conditions of technological changes] // Jekonomicheskoe vozrozhdenie Rossii. – 2019. – № 2. – P. 12-16 [in Russian].
9. Modernizacija rossijskoj jekonomiki: strukturnyj potencial [Modernization of the Russian economy: structural potential] / Ed. by N.I. Ivanova. – М.: ИМЭМО РАН. – 2010. – 228 p. [in Russian].
10. Smol'janova E.L. Gosudarstvennoe regulirovanie razvitija institucional'noj sredy investicionnogo processa [Government regulation of the development of the institutional environment of the investment process] // Teoreticheskie i prikladnye voprosy jekonomiki i sfery uslug. – 2012. – № 1. – P. 58-62 [in Russian].
11. McGahan A.M., Porter M.E. How Much Does Industry Matter, Really? // Strategic Management Journal. – 1997. – 18 (Summer Special Issue). – P. 15-30.

12. Nelson R.R., Romer P.M. Science, Economic Growth and Public Policy. – 1996. – <http://apps.eui.eu/Personal/rmarimon/courses/nelsonromerChallenge96.pdf>.

13. Krugman P.R. Development, Geography, and Economic Theory (Ohlin Lectures). Cambridge, Mass.: MIT Press. – 1995. – 117 p.

14. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 17 maja 2003 goda N 1096. O Strategii industrial'no-inovacionnogo razvitija Respubliki Kazahstan na 2003-2015 gody. [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan of May 17, 2003 No. 1096. On the Strategy for Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan for 2003-2015]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U030001096> [in Russian].

Д.Н. Улыбышев, Н.Д. Кенжебеков, А.Л. Шевякова, Е.Б. Жайлауов

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИНДУСТРИЯЛЫҚ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ
САЯСАТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

Аңдатпа

Авторлардың пікірінше, Қазақстанның индустриялық-инновациялық дамуының жоғары қарқыны базистік индустриялық-инновациялық саясатқа енгізілген қателіктерге байланысты. Тиісінше, қайсысы тиімді және қайсысы тиімді емес екенін түсіну үшін оның тетіктерін сыни тұрғыдан талдау қажет. Мақала шеңберінде Қазақстанның ұлттық инновациялық жүйесін дамытудың негізгі тетіктерінің тізбесі, олардың типологиясы және экономикалық процестерге енгізу дәрежесі; Қазақстанның ұлттық инновациялық жүйесінің жекелеген секторларын дамыту тетіктері, олардың жіктелуі және әсер ету тиімділігінің дәрежесі сияқты маңызды мәселелер қаралды. Мемлекеттің жеке капиталмен әріптестігі, ҒЗТКЖ-ны қаржыландыруға тәсілдерді өзгерту, технопарктерді, технологиялық бизнес-инкубаторларды, тәжірибелік-конструкторлық бюроларды және инжинирингтік ұйымдарды құру және дамыту, патенттер мен инновациялық жобалардың ақпараттық деректер базасын қалыптастыру сияқты тетіктер қаралды. Кейіннің тікелей әсер ету тетіктері қаржылық ресурстардың шектеулі болуына байланысты жеткілікті әсер етпегені анықталды. Жанама ықпал ету тетіктері, өз кезегінде, Ұлттық инновациялық жүйесінің дамуына жеткілікті әсер еткен жоқ, өйткені олар Қазақстандағы инновациялық процесті ресурстық қамтамасыз етудің жетіспеушілігін алмастыра алмады. Базистік индустриялық-инновациялық саясат оны іске асыруды мемлекет тарапынан қажетті ресурстармен қамтамасыз ету бөлігінде толық көлемде пысықталмаған деген қорытынды жасалды.

D. Ulybyshev, N. Kenzhebekov, A. Shevyakova, Ye. Zhailauov

**METHODOLOGICAL BASIS OF FORMATION
OF INDUSTRIAL-INNOVATIVE POLICY OF KAZAKHSTAN**

Annotation

According to the authors' opinion, the insufficiently high rates of industrial-innovative development of Kazakhstan are caused with errors embedded in the basic industrial-innovative policy. Accordingly, its mechanisms need to be critically reviewed in order to understand which ones were effective and which ones were not. Within the framework of the article, such important issues as the list of the main mechanisms for the development of the national innovation system of Kazakhstan, their typology and the degree of introduction into economic processes, mechanisms for the development of certain sectors of Kazakhstan's national innovation system, their classification and degree of impact effectiveness were considered. Such mechanisms as partnership of the state with private capital, change of approaches to R&D financing, creation and development of technology parks, technological business incubators, development bureaus and engineering organizations, formation of information database of patents and innovative projects are researched. It has been determined that Keynesian direct impact mechanisms have not had sufficient impact due to limited financial resources. Indirect mechanisms, in turn, did not have a sufficient impact on the development of the national innovation system, as they could not replace the lack of resource support for the innovation process in Kazakhstan. It was concluded that the basic industrial-innovative policy was not fully developed in terms of providing its implementation with the necessary resources from the state.

З.С. Гельманова*, к.э.н., профессор¹

С.К. Мажитова, к.э.н., доцент²

Карагандинский индустриальный университет¹

г. Темиртау, Казахстан

Карагандинский экономический университет

Казпотребсоюза²

г. Караганда, Казахстан

* – основной автор (автор для корреспонденции)

e-mail: zoyakgiu@mail.ru

ОЦЕНКА ВКЛАДА ЦИФРОВИЗАЦИИ В ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

В статье рассматривается формирование и развитие научных представлений о процессе цифровизации. Сформулирована собственная трактовка определения цифровизации и цифровой экономики. Представлен инструмент повышения эффективности деятельности фирмы. Уточнена сущность понятия «цифровая трансформация» и выявлены различия между автоматизированными и цифровыми процессами. Показана взаимосвязь автоматизации, цифровизации и цифровой трансформации.

В работе сформулирована модель элементов цифровой трансформации фирмы, показана блок-схема проведения подготовки к цифровой трансформации, представлена модель цифровой трансформации в виде матрицы, дана их краткая характеристика.

Для оценки вклада цифровизации и цифровых компаний в экономический рост, оценки общего уровня развития цифровизации, в настоящий момент, наиболее объективным подходом выступает модель статистического измерения цифровой экономики, предложенной и используемой Национальным исследовательским университетом «Высшая школа экономики» (НИУ ВШЭ). Модель основана на подходах, используемых Евростатом и Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР).

Ключевые слова: цифровизация, этапы эволюции цифровой экономики, промышленная революция, автоматизация, цифровая трансформация, эффективность, инструмент.

Кілт сөздер: цифрландыру, цифрлық экономика эволюциясының кезеңдері, өнеркәсіптік революция, автоматтандыру, цифрлық трансформация, тиімділік, құрал.

Keywords: digitalization, stages of digital economy evolution, industrial revolution, automation, digital transformation, efficiency, tool.

Введение. Актуальность статьи обусловлена тенденциями развития мировой экономики и общества в целом. «Цифровизация» охватила все сферы жизни общества, а экономическую сферу, деятельность фирм затронула наиболее заметно. Все это обуславливает необходимость новых исследований влияния цифровизации на деятельность фирмы.

Проблема формирования и развития научных представлений о процессе цифровизации на разных уровнях экономики возникла относительно недавно других рассматриваемых проблем в экономической науке. Прежде всего, это связано с тем, что процесс цифровизации экономики, и в целом явление цифровизации начался в столь недавнее время. Здесь стоит рассмотреть зарождение и развитие процесса цифровизации на практике, параллельно рассматривая развитие научных представлений о процессе цифровизации в экономике.

Методы и модели. Опирается на фундаментальные исследования различных теоретических школ и направлений по вопросам цифровизации, представленные в работах ведущих зарубежных и отечественных ученых и лучшие практики процесса цифровизации деятельности фирм и возможностей их тиражирования. Модели цифровой трансформации фирмы. Модель статистического измерения цифровой экономики.

Обзор литературы и обсуждение. Предтечей процесса цифровизации современные авторы называют так называемую цифровую революцию (или «Третья промышленная революция»). «Цифровая революция» зародилась в 1980-ых годах XX века в странах запада, преимущественно в США и продлилась до середины 2000-ых годов XXI века.

Первым из авторов понятия «цифровизация», «цифровая экономика» стоит считать американ-

ского информатика греческого происхождения Николаса Негропонта. Под цифровизацией (цифровой экономикой), в узком смысле понимается преобразование информации в цифровую форму,

которое в большинстве случаев ведет к снижению издержек, появлению новых возможностей..»[1].

За сорок лет процесс цифровизации экономики прошел 4 этапа, таблица 1.

Таблица 1

Этапы эволюции цифровой экономики

Этапы	Временной промежуток	Характеристика
1	1980-е годы XX века	Начало цифровой революции. Появление Интернета. Развитие компьютерной техники.
2	1995-2000 годы	Появление цифровизации как явления. Массовое внедрение компьютеров. Начало развития мобильной связи. Проникновение Интернета в повседневную жизнь. Становление интернет-торговли (появление первых интернет-магазинов), электронной коммерции и банкинга.
3	2000-2010-е годы	Повсеместное внедрение мобильной связи и мобильного Интернета. Зарождение виртуальных товаров и средств оплаты. Появление первых смартфонов.
4	2010 - по настоящее время	Зарождение и внедрение цифровых технологий (большие данные, виртуальная реальность, блокчейн, 3D печать) в бизнес. Выделение цифровой экономики в отдельную отрасль. Зарождение индустрии 4.0.

В настоящее время нет общей и универсальной трактовки понятий «цифровизация» и «цифровая экономика». К содержанию понятий «цифровизация», «цифровая экономика» в настоящее время учеными выделены два подхода: системный и технологический. В Европе главенствует системный подход, в США технологический подход.

С позиции системного подхода, «цифровизация», «цифровая экономика» представляет собой совокупность видов экономической деятельности, основанной на применении цифровых технологий, и, характеризующейся активным внедрением и использованием цифровых технологий хранения, обработки и передачи информации во все сферы человеческой деятельности. Если рассматривать позицию технологического подхода, то «цифровизация», «цифровая экономика» определяется четырьмя трендами [2]: мобильные технологии; бизнес-аналитика; облачные вычисления; социальные медиа (социальные сети, такие как Facebook, Twitter, YouTube, Instagram).

Американский бизнес для обозначения такого явления как «цифровизация» использует понятие API-экономика (API-economy). В программировании API (Application Program Interface – программный интерфейс приложения) означает описание процедур, при помощи

которых одна компьютерная программа может взаимодействовать с другой.

API-экономика (API-economy) – цифровой автоматический обмен бизнес-компетенциями, позволяющий организациям интегрировать ключевые сервисы для развития и расширения бизнес-кейсов и рынков.

Согласно американскому, технологическому подходу, цифровизацию следует рассматривать с точки зрения использования новых технологий, таких как Интернет вещей (IoT), мобильные сервисы, облачные хранилища, «умный дом», «умный город», геоинформационные системы (ГИС) и другие.

Некоторые авторы противопоставляют термину «цифровая экономика» понятие «электронная экономика». Мы считаем, что «цифровая экономика» и «электронная экономика» схожи и характеризуют один и тот же процесс. Проанализировав множество существующих определений авторами была сформулирована собственная трактовка определения цифровизации и цифровой экономики.

По нашему мнению, «цифровизация» – это процесс создания и использования цифровых технологий во всех сферах жизни общества, изменяющий способы использования, передачи и хранения информации. В свою очередь, «цифровая экономика» есть экономика, в ос-

нове которой лежит использование цифровых технологий, с целью повышения эффективности производства, технологических и управленческих процессов.

Как описывалось выше, явление цифровизации вышло из так называемой цифровой революции («третья промышленная революция»), которая продлилась с 80-х годов XX века до середины 2000-ых годов XXI века. Собственно, здесь мы можем наблюдать зарождение и развитие процесса цифровизации.

Истоки четвертой промышленной революции исходят из Европы, в первую очередь из Германии, где данный процесс получил название «Индустрия 4.0. Данный термин вышел на международный уровень благодаря книге «Технологии Четвертой промышленной революции», написанная Клаусом Швабом (2016г). Шваб под Индустрией 4.0 понимает переход на полностью автоматизированное цифровое производство, управляемое интеллектуальными системами в режиме реального времени в постоянном взаимодействии с внешней средой, выходящее за границы одного предприятия, с перспективой объединения в глобальную промышленную сеть вещей и услуг. Среди технологий, которые относят к ключевым в Индустрии 4.0, выделяют: большие данные (англ. Big Data); интернет вещей (англ. IoT); виртуальная и дополненная реальность (англ. virtual reality, augmented reality); 3D-печать; печатная электроника; кван-

товые вычисления; блокчейн (англ. Blockchain).

Основная часть. «Цифровая трансформация» является глубоким процессом реорганизации деятельности фирмы, которая затронула значительную часть бизнеса, многие фирмы активно включились в процесс цифровой трансформации. Уточним сущность понятия «цифровая трансформация» и выявим различия между автоматизированными и цифровыми процессами. В настоящее время, современные технологии (Интернет, компьютеры, мобильные устройства), изменили коммуникацию между людьми, фирмами и государством. В основе этих технологий лежат принципы алгоритма. Переход к алгоритмическому взаимодействию в сочетании с сетевыми эффектами приводит к многократному увеличению эффективности взаимодействия участников. Алгоритмы являются содержательной основой цифровой трансформации.

«Цифровая трансформация» – это глубокая реорганизация бизнес-процессов с широким применением цифровых инструментов для их исполнения, которая приводит к существенному улучшению их характеристик и/или появлению принципиально новых их качеств и свойств.

Существует разница между автоматизацией, цифровизацией и цифровой трансформацией. Данные процессы взаимосвязаны, каждый процесс вытекает из предыдущего, но между ними есть значительные отличия. Взаимосвязь и отличия данных понятий представлена в таблице 3 [3].

Таблица 3

Взаимосвязь автоматизации, цифровизации и цифровой трансформации

Автоматизация	Цифровизация	Цифровая трансформация
Внедрение IT решений, повторяющих изменяющие процессы	Улучшение существующих процессов путем внедрения IT. Реинжиниринг процессов Lean – методы для оптимизации процессов Анализ данных для принятия решений	Резкое снижение транзакционных издержек за счет платформ. Соединение возможностей технологий и традиционной сферы деятельности фирмы приводит к появлению новых продуктов и процессов с принципиально иным качеством

Необходимо сделать акцент на том, что «цифровая трансформация» является высшей стадией развития процессов автоматизации и цифровизации.

Основной целью цифровой трансформации предприятия выступает получение конкурентных преимуществ по сравнению с остальными фирмами на рынке, благодаря кото-

рым достигаются другие цели коммерческой фирмы: максимизация прибыли и минимизация издержек.

Процесс цифровой трансформации осуществляется из отдельных стадий, которые так или иначе взаимосвязаны между собой. В таблице 4 представлена модель элементов цифровой трансформации фирмы.

Модель элементов цифровой трансформации фирмы [4]

I. Работа с клиентами		
1. Глубокое понимание клиентов	2. Увеличение выручки от действующих клиентов	3. Поиск новых точек взаимодействия с клиентами
II. Операционный процесс		
4. Автоматизация производственных процессов	5. Реализация творческого потенциала сотрудников	6. Управление производительностью на основе анализа «больших данных»
III. Бизнес-модель		
7. Точечное внедрение новых технологий	8. Внедрение новых, ранее не существовавших, цифровых бизнес-моделей	9. Цифровая глобализация

Модель составлена Джорджем Вестерманом, Дидье Боннэ и Эндрю Макафи, сотрудниками Массачусетского технологического института. Они провели исследование, опросив 157 руководителей из 50 компаний. На основе опроса была сформулирована модель элементов цифровой трансформации фирмы. В ее основе лежат три взаимосвязанных направления: работа с клиентами, операционный процесс, бизнес-модель. В каждом из направлений имеются свои собственные элементы, рассмотрим их подробнее.

I. Работа с клиентами.

1. Глубокое понимание клиентов. Фирмы стараются через социальные сети узнать предпочтения своих клиентов. Благодаря этому, фирмы выстраивают более лояльные отношения с клиентами, также продвигают свой бренд, свои товары и услуги[5,6].

2. Увеличение выручки от действующих клиентов. Более глубокое понимание уже действующих клиентов позволяет увеличить прибыль. Фирмы, на основе анализа поведения клиентов предлагают персонализированные предложения.

3. Поиск новых точек взаимодействия с клиентами. Для того чтобы удержать клиента, повысить свою лояльность, необходимо искать новые точки взаимодействия. Как правило, усилия направлены на экономию времени клиента. Для этого выстраиваются комплексные системы поддержки клиента, в виде чат-ботов поддержки, голосовых помощников, мобильных приложений. Это позволяет клиенту удаленно решить возникшие проблемы.

II. Операционный процесс.

4. Автоматизация производственных и управленческих процессов, что повышает уро-

вень безопасности, улучшает качество выпускаемой продукции.

5. Реализация творческого потенциала сотрудников. Внедряя цифровизацию в свою деятельность, фирма уменьшает долю «рутинной работы» для сотрудников, что позволяет им работать более творчески, кроме этого, «цифровизация» подталкивает сотрудников повышать свои навыки. Цифровизация способствует распространению удаленной работы.

6. Управление производительностью на основе анализа больших данных. Технология BigData позволяет анализировать большие объемы данных и исходя из этого управлять производством продукции, на основе анализа решать: сколько единиц выпустить, где и как его реализовать.

III. Бизнес-модель.

7. Точечное внедрение новых технологий. Для каждой фирмы подход должен быть индивидуальным, во многом это зависит от отраслевой принадлежности. Так, к примеру мобильные операторы активно внедряют технологию «больших данных», так как при помощи нее они формируют персональные предложения клиентам. В сфере авиастроения данная технология имеет меньшую значимость, чем технология цифровых двойников.

8. Внедрение новых, ранее не существовавших, цифровых бизнес-моделей. Внедрение в практическую деятельность фирм новых технологий изменяет привычные ранее бизнес-модели. К примеру, распространение платформ «совместного потребления» в виде каршеринга автомобилей, аренды жилья изменили традиционные схемы бизнеса, убрав большую часть посредников и снизив стоимость услуг.

9. Цифровая глобализация. Современные цифровые технологии позволяют фирмам получить от цифровой трансформации «глобальный синергетический эффект», при этом сохранить свою идентичность.

Подготовка фирмы к осуществлению цифровой трансформации состоит из пяти этапов: планирование, обеспечение административным ресурсом, выбор партнеров, доведение плана до сотрудников, старт цифровой трансформации (рис. 1).

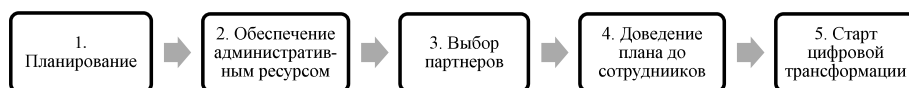

Рисунок 1. Подготовка к цифровой трансформации

Рассмотрим каждый из этапов.

1. Первый этап – планирование. В начале фирме необходимо составить план будущей цифровой трансформации, который, в свою очередь, состоит из трех направлений: оценка положения; определение и постановка целей; определение и составление бюджета.

2. Второй этап – обеспечение административным ресурсом. На данном этапе необходимо заручиться поддержкой руководства и владельцев фирмы на проведение цифровой трансформации.

3. Третий этап – выбор партнеров. Для осуществления успешной цифровой трансформации необходимо подобрать партнеров по производственной цепочке.

4. Четвертый этап – доведение плана до сотрудников. Это позволит заручиться доверием персонала, цифровая трансформация пройдет успешнее.

5. Пятый этап – старт цифровой трансформации. В трансформации должны участвовать все сотрудники фирмы. Во время трансформации важно держать фокус на те направления, которые были изначально прописаны в плане.

«Цифровая трансформация» фирмы состоит из трех этапов:

- 1) первый этап – базовая автоматизация управления (Индустрия 3.0);
- 2) второй этап – продвинутая Индустрия 3.0+;
- 3) третий этап – цифровое производство («умный завод», «Индустрия 4.0).

Рассмотрим каждый этап цифровой трансформации подробнее.

I. Первый этап – базовая автоматизация управления (Индустрия 3.0).

На данном этапе необходимо решить следующие задачи: сокращение непроизводительных

трудозатрат на процессы управления; синхронизация планов и исполнения всей производственно-логистической цепочки (с постановкой правильных процессов и их автоматизацией).

Для решения поставленных задач проводятся следующие мероприятия: автоматизация внутренней и внешней цепочки поставок (до площадки/цеха/участка); локальное (детализированное) планирование и автоматизация исполнения.

При проведении первого этапа цифровой трансформации реализуются следующие проекты:

- 1) Постановка СПМ (Системы Планирования и Мониторинга производства и снабжения) для обеспечения синхронизированного планирования и исполнения планов по всей цепочке поставок для следующих областей управления: ведение позаказного (производственного) состава изделий; планирование производства и снабжения, до уровня цехов или участков; управление поставками и кооперацией; управление складами (запасами) снабжения и производства; управление производством; мониторинг.

2) Постановка процессов продвинутого управления исполнением: внутрицеховое планирование; распределение работ по оборудованию/операторам; управление очередями; сменносуточные задания; пооперационный учет, включая управление качеством.

3) Автоматизация учетных действий с использованием штрих кодирования; цеховых терминалов.

В результате первого этапа цифровой трансформации создается автоматизированная базовая производственная система (Индустрия 3.0).

II. Второй этап – продвинутая Индустрия 3.0+.

На этом этапе необходимо решить следующие задачи: сокращение непроизводительных трудозатрат процессов управления и сокраще-

ние некоторых традиционных ролей управления, как класса; сокращение «буферов» страховых запасов и времени; сокращение себестоимости продукции; создание базы («входа») для киберфизической системы Индустрии 4.0.

Решение поставленных задач осуществляется через повышение точности планирования за счет достоверной входящей информации, используемой при планировании; повышение уровня детализации исполнения; повышение точности планирования.

При проведении второго этапа цифровой трансформации реализуются следующие проекты:

Реализация процессов PLM (Жизненный цикл изделия): моделирование производства и логистики завода; моделирование производства изделий, с минимизацией времени/себестоимости.

Создание цифровых двойников производства.

Внедрение информационной системы технического обслуживания и ремонта (ТОиР): учет оборудования, съем факта работы/простоев; расчет будущей эффективности, предсказание поломок, расчет графика ТОиР.

Использование системы управления кадрами: управление кадрами; сбор информации по выработке, расчет эффективности.

Внедрение MDC-систем, системы мониторинга промышленного оборудования.

Использование автоматической идентификации объектов: автоматический учет движений товарно-материальных ценностей и любых других материальных объектов с использованием «маячков».

В результате проведения второго этапа цифровой трансформации происходит переход на ступень продвинутой Индустрии 3.0+.

III. Третий этап – цифровое производство. На этом этапе цифровой трансформации необходимо решить следующие задачи: автоматизация («цифровизация») процессов планирования, учета и исполнения; практически полное устранение человеческого фактора в управленческих процессах.

При проведении третьего этапа цифровой трансформации реализуются следующие проекты:

1) Сокращение циклов, ресурсоемкости и стоимости собственно процесса производства через преобразование физических потоков:

моделирование новых процессов (через средства имитационного моделирования, цифровые двойники); роботизация/оптимизация процессов производства (применение Интернета вещей, 3Дпечать); оптимизация процессов производства и сборки (при помощи технологий виртуальной и дополненной реальности); оптимизация микрологистических процессов (использование автоматической идентификации объектов, RFID).

2) Повышение эффективности работы оборудования: внедрение Интернета вещей; использование технологии прогнозного обслуживания.

3) Максимизация точности учета.

4) Повышение эффективности внешней цепочки поставок: использование технологии блокчейн для отслеживания цепочки поставки.

В результате проведения третьего этапа цифровой трансформации создается цифровое производство («умный завод», «Индустрия 4.0»).

«Цифровая трансформация» уже происходит на практике, лидерами в данной области выступают зарубежные компании, но и отечественные фирмы за последние несколько лет активно участвуют в данном процессе. Немалую роль в этом сыграл экономический кризис, вызванный глобальной пандемией COVID-19. Так, к примеру, американские ритейлеры Walmart и Best Buy, которые еще до кризиса инвестировали средства в цифровизацию, проводя цифровую трансформацию, с начала «коронакризиса» увеличили свою прибыль за 2020 год на 97 и 242% соответственно [7].

На данным момент, стоит выделить следующие отрасли экономики, которые наиболее активно затронула «цифровая трансформация»[8]: ретейл; финансовый сектор; ИТ-сектор; телекоммуникации; здравоохранение; автомобилестроение; сельское хозяйство; транспорт; логистика; образование.

На сегодняшний день существует несколько подходов, характеризующих цифровую трансформацию. Наиболее полный подход был дан центром исследования информационных технологий в Школе менеджмента Слоуна при Массачусетском технологическом институте. Модели цифровой трансформации фирмы в виде матрицы представлены на рисунке 2 [9].

		Структура бизнеса	
		Цепочка добавленной стоимости	Экосистема
Знание конечного клиента	Полная	Оmnikanальность	Драйвер экосистемы
	Частичная	Поставщик	Модульный производитель

Рисунок 2. Модели цифровой трансформации

Центром исследования информационных технологий в Школе менеджмента Слоуна выделено четыре модели цифровой трансформации фирмы:

1. Омниканальность: «присвоение» отношений с клиентом; клиент выбирает каналы; создание многопродуктового клиентского опыта в соответствии с событиями в его жизни; интегрированная цепочка добавленной стоимости. Примеры по данной модели – банки, ретейл, энергетические компании.

2. Драйвер экосистемы: становление точкой назначения в своем пространстве; создание вспомогательных и конкурирующих продуктов; обеспечение превосходного клиентского опыта; извлечение данных о клиенте из всех его взаимодействий; подбор поставщика под потребности клиента; извлечение ренты. Примерами являются: Amazon, Fidelity, Flip, WeChat.

3. Поставщик: продаже через фирмы посредники; низкая стоимость производства; постепенная цифровизация. Примерами фирм являются: страховые компании, брокерские и трейдерские фирмы.

4. Модульный производитель: предлагают готовые к использованию продукты и/или услуги; способность адаптироваться к любой экосистеме; постоянные инновации продуктов и/или услуг. Примеры – PayPal, Kabbage.

В оценке практического эффекта от цифровой трансформации и его влиянии на эффективную деятельность фирмы все исследования авторов можно разделить на две группы:

- 1) определение набора показателей, отражающих эффекты цифровой трансформации;
- 2) практическое исследование влияния цифровой трансформации на эффективность компании.

По первому направлению сложилось два подхода к оценке эффекта от цифровой трансформации фирмы, таблице 5 [10]

Первый из них – традиционный, основанный на классических финансовых показателях. Второй подход – смешанный, который объединяет традиционные показатели и цифровые показатели. Показатели, отражающими эффекты цифровой трансформации: рост доходности, прибыльности, капитализации.

Таблица 5

Подходы к оценке эффекта от цифровой трансформации фирмы

Характеристика подхода	Авторы
Традиционный – измерение эффектов цифровой трансформации компании на основе традиционных (финансовых и (или) операционных) показателей в парадигме нецифровой эпохи	Ю. Укко
Смешанный – измерение эффектов цифровой трансформации компании на основе традиционных (затраты на обслуживание, рентабельность инвестиций, рентабельность активов) и цифровых (потребительский опыт, количество уникальных и активных пользователей цифровых сервисов, цифровой обмен) показателей	В. Верхоэф

По второму, часть авторов, заявляют об отсутствии положительного влияния процессов цифровой трансформации на эффективность компании. По данным исследовательской ком-

пании Cbinsights установлено, что доходность компаний, осуществляющих цифровую трансформацию (определены по критерию наличия у таких компаний должности руководителя цифро-

вой трансформации), ниже, чем у компаний, не проводящих такой трансформации [19]. Другая часть авторов говорят об обратном, что «цифровая трансформация» деятельности фирмы оказывает положительное влияние. Например, фирмы, проводящие активную цифровую трансформацию, получают на 9% больше доходов от физических активов, их чистая прибыль выше на 26% и рыночная стоимость больше на 12%.

Наиболее объективным подходом оценки развития цифровой экономики, оценки вклада

цифровизации и цифровых компаний в экономический рост, оценки общего уровня развития цифровизации выступает модель статистического измерения цифровой экономики, предложенной и используемой Национальным исследовательским университетом «Высшая школа экономики» (НИУ ВШЭ). Модель основана на подходах, используемых Евростатом и Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). Модель статистического измерения цифровой экономики представлена на рисунке 3.

Рисунок 3. Модель статистического измерения цифровой экономики [196]

Международный рейтинг развития цифровизации и цифровой экономики. представлен рядом показателей, таких как: индекс готовности к сетевому обществу; всемирный рейтинг цифровой конкурентоспособности; глобальный рейтинг сетевого взаимодействия; индекс инклюзивного интернета; индекс развития электронного правительства; индекс электронной торговли B2C (англ. Business-to-consumer, Бизнес для Потребителя).

Индекс готовности к сетевому обществу характеризует уровень развития цифровых технологий и их влияние на экономический рост стран. С 2019 года рассчитывается Институтом Портуланс (Portulans Institute) на основе 60 индикаторов как среднее арифметическое четырех субиндексов: Технологии (Technology), Люди (People), Управление (Governance) и Воздействие (Impact) (рис. 4).

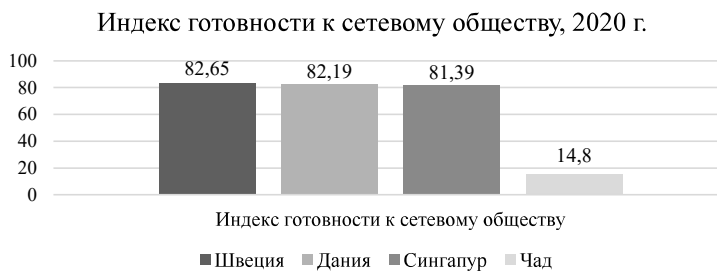

Рисунок 4. Индекс готовности к сетевому обществу, 2020 г. [11]

Лидерами индекса являются Швеция (82,65), Дания (82,19), Сингапур (81,39). Аутсайдером является Чад – 148 место (14,8).

Всемирный рейтинг цифровой конкурентоспособности (World Digital Competitiveness Ranking) позволяет оценить интенсивность разработки и применения страной цифровых технологий, ведущих к трансформации государственного управления, бизнес-моде-

лей и общества в целом. Рассчитывается Международным институтом управленческого развития (International Institute for Management Development, IMD) для 63 стран. Индекс включает 51 индикатор и представляет собой среднее арифметическое трех субиндексов: Знания (Knowledge), Технологии (Technology) и Готовность к будущему (Future Readiness), рисунок 5, данные за 2020 год.

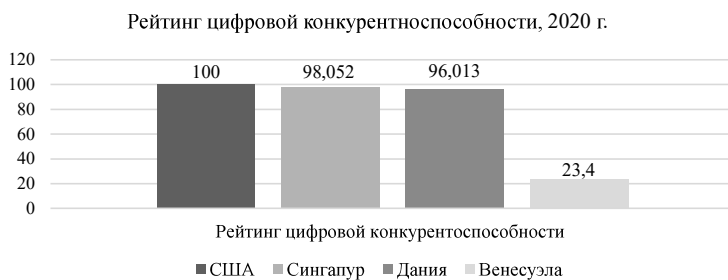

Рисунок 5. Рейтинг цифровой конкурентоспособности, 2020 г. [11]

Лидерами рейтинга являются США (100), Сингапур (98,052), Дания (96,013). Последнее место в рейтинге у Венесуэлы – 63 место (23,4).

Глобальный рейтинг сетевого взаимодействия (Global Connectivity Index) позволяет оценить уровень и динамику развития ИКТ-инфраструктуры, а также проследить взаимосвязь между уровнем развития циф-

ровых технологий в стране и экономическим ростом. Рассчитывается компанией Huawei на основе 40 индикаторов как среднее арифметическое четырех субиндексов: Спрос (Demand), Предложение (Supply), Алгоритмы взаимодействия (Experience) и Потенциал (Potential). Рассчитывается для 79 стран, как показано на рисунке 6.

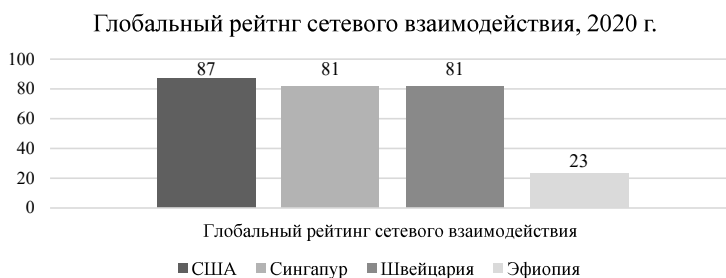

Рисунок 6. Глобальный рейтинг сетевого взаимодействия, 2020 г. [11]

Лидерами рейтинга являются США (87), Сингапур (81), Швейцария (81). Последнее место в рейтинге у Эфиопии – 79 место (23).

Индекс инклюзивного интернета (Inclusive Internet Index) создан для оценки и сопоставления степени охвата интернетом в 120 странах. Рассчитывается аналитическим отделом журнала The Economist (The Economist Intelligence Unit) на

основе четырех субиндексов: Доступ (Availability), Доступность (Affordability), Актуальность (Relevance) и Готовность (Readiness).

Лидерами индекса являются Швеция (87,4), США (86,8), Испания (85,7). Россия (80,6). Последнее место в рейтинге у Бурунди – 120 место (20,3). На рисунке 7 представлен индекс инклюзивного интернета, данные за 2021 год.

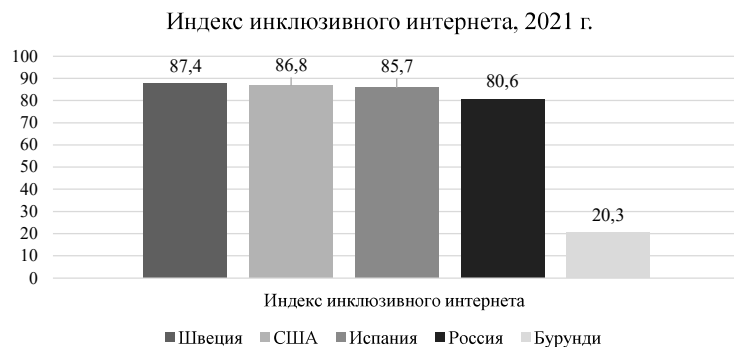

Рисунок 7. Индекс инклюзивного интернета, 2021 г. [11]

Индекс развития электронного правительства (E-Government Development Index) демонстрирует степень готовности стран к реали-

зации и использованию услуг электронного правительства. На рисунке 8 представлены данные за 2020 год.

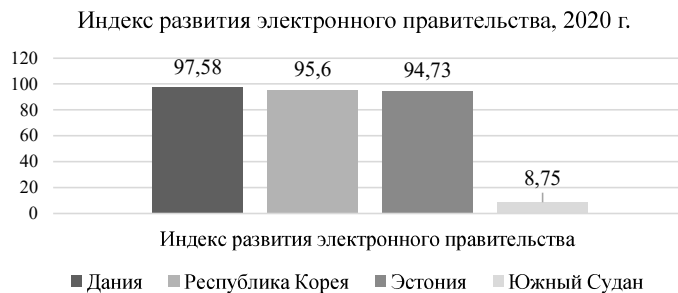

Рисунок 8. Индекс развития электронного правительства, 2020 г. [11]

Индекс рассчитывается Департаментом по экономическим и социальным вопросам ООН (The United Nations Department of Economic and Social Affairs, UN DESA) на основе трех суб-индексов: Государственные онлайн-сервисы (Online Service Index), Телекоммуникационная инфраструктура (Telecommunication Infrastructure Index) и Человеческий капитал (Human Capital Index). Индекс рассчитывался для 193 стран, лидерами являются Дания (97,58), Республика

Корея (95,6), Эстония (94,73). Аутсайдер в списке – Южный Судан, 193 место (8,7).

Индекс электронной торговли B2C (B2C E-Commerce Index) оценивает возможности стран по ведению электронной торговли в сегменте «бизнес для потребителя» (business-to-consumer, B2C). Рассчитывается Конференцией ООН по торговле и развитию (United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD). В 2020 г. Индекс рассчитывался для 152 стран (рис. 8).

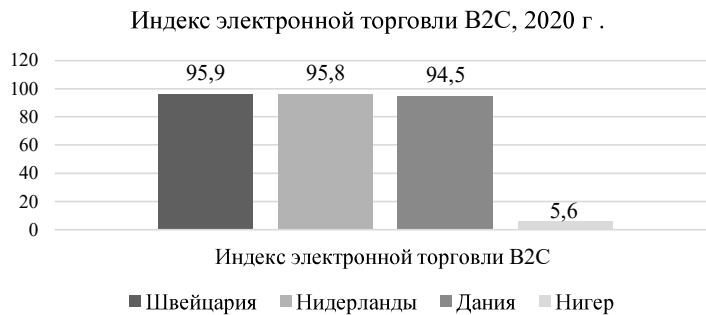

Рисунок 8. Индекс электронной торговли B2C, 2020 г. [11]

Индекс представляет собой среднее арифметическое четырех показателей: Доля населения, использующего интернет (Share of individuals using the Internet); Доля населения в возрасте 15 лет и старше, имеющего банковский счет (Share of individuals with an account); Число безопасных серверов на 1 млн человек населения (Secure Internet servers) и Показатель почтовой надежности Интегрированного индекса развития почтовой связи Всемирного почтового союза (UPU Postal Reliability Score). Лидерами являются Швейцария (95,9), Нидерланды (95,8), Дания (94,5). На последнем 152 месте – Нигер (5,6).

Индекс цифровизации бизнеса разработанный ИСИЭЗ НИУ ВШЭ, характеризует уровень использования определенного набора цифровых технологий, создающих стартовые условия цифровизации. Индекс цифровизации бизнеса демонстрирует уровень использования широкополосного интернета, облачных сервисов, RFID-технологий, ERP-систем, включенность организаций в электронную торговлю. Индекс цифровизации рассчитывается как среднее арифметическое значение показателей удельного веса организаций (в общем числе организаций сегментов экономики), использующих

соответствующие виды цифровых технологий, (с округлением до целого значения). Данный ин-

декс цифровизации бизнеса был рассчитан для стран мира, который представлен на рисунке 9.

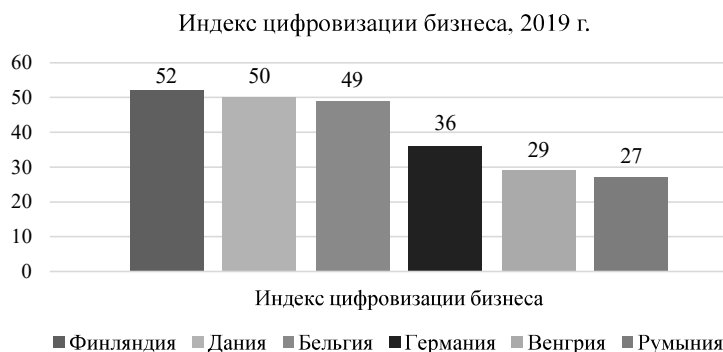

Рисунок 9. Индекс цифровизации бизнеса, 2019 г. [11]

Мировым лидером цифровизации бизнеса является Финляндия (52), следом идут Дания (50) и Бельгия (49), Германия (36). Замыкают рейтинг Венгрия (29) и Румыния (27).

Выводы. Подводя итог, стоит отметить, что существуют различные модели и показатели, которые позволяют оценить развитие цифровизации, и ее вклада в экономический рост. Существует множество различных определений цифровизации, и подходов к оценке ее роли в деятельности фирмы.

Важным элементом исследования можно признать анализ основных этапов цифровой трансформации фирмы. Авторами представлен обобщенный анализ и характеристика цифровой трансформации. Она состоит из трех этапов: базовая автоматизация управления (Индустрия 3.0),

продвинутая Индустрия 3.0+, цифровое производство («умный завод», «Индустрия 4.0»). Это позволяет проследить, на каком этапе цифровой трансформации находится фирма в данный момент времени.

Определены основные показатели развития цифровой экономики в мире. Представлена модель оценки развития цифровой экономики в мире. Проведен анализ состояния цифровой экономики в общемировых рейтингах развития цифровой экономики. Анализ основывается на следующих показателях: индекс готовности к сетевому обществу, всемирный рейтинг цифровой конкурентоспособности, глобальный рейтинг сетевого взаимодействия, индекс инклюзивного интернета, индекс развития электронного правительства, индекс электронной торговли B2C.

ЛИТЕРАТУРА

1. Negroponte N. Being Digital [Electronic resources] // NY : Knopf. – URL: <https://clck.ru/QpR6U> (дата обращения: 2.03.2022).
2. Панышин Б. Цифровая экономика: особенности и тенденции развития // Наука и инновации. – 2016. – № 3(157). – С. 17-20.
3. Государства как платформа: люди и технологии // Российская академия народного хозяйства и государственной службы при президенте Российской Федерации РАНХиГС. – URL: <https://www.ranepa.ru/images/News/2019-01/16-01-2019-GovPlatform.pdf> (дата обращения: 2.03.2022).
4. Digital Transformation: A Roadmap For Billion-Dollar Organizations [Electronic resources] // Capgemini. – URL: <https://www.capgemini.com/resources/digital-transformation-a-roadmap-for-billion-dollar-organizations/> (дата обращения: 26.01.2022).
5. Гельманова З.С., Петровская А.С. Клиентоориентированный подход к развитию фирмы // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 10-2. – С. 292-298. – URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10337> (дата обращения: 2.03.2022).
6. Мажитова С.К., Райымбекова А.К. Основные показатели инновационных процессов развития Республики Казахстан на современном этапе. статья // Вестни КазУЭФМТ. – 2021. – №2(43). – С. 5-13. – DOI 10.52260/2304-7216.2021.2(43).

7. Revenue in the eCommerce [Electronic resources] // Statista. – URL: <https://www.statista.com/outlook/dmo/ecommerce/worldwide> (дата обращения: 2.03.2022).
8. Как проводить цифровую трансформацию и зачем // РБК. – URL: <https://trends.rbc.ru/trends/industry/5ec2bcda9a7947a41681dee2> (дата обращения: 2.03.2022).
9. Разработка и реализация стратегии цифровизации // vc.ru. – URL: <https://vc.ru/u/558207-frce/144192-razrabotka-i-realizaciya-strategii-cifrovizacii> (дата обращения: 2.03.2022).
10. Кочетков Е.П. Цифровая трансформация компаний как инструмент антикризисного управления: эмпирическая оценка влияния на эффективность / Е.П. Кочетков, А.А. Забавина, М.Г. Гафаров // научная электронная библиотека «Киберленинка». – 2021 – № 1. – URL: <https://clck.ru/ZCyrf> (дата обращения: 2.03.2022).
11. Индикаторы цифровой экономики: 2021 [Электронный ресурс] // Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – URL: <https://www.hse.ru/primarydata/ice2021> (дата обращения 2.03.2022)

REFERENCES

1. Negroponte N. Being Digital [Electronic resources] // NY: Knopf. – URL: <https://clck.ru/QpR6U> (дата обращения: 2.03.2022).
2. Panshin B. Tsifrovaya ekonomika: osobennosti i tendentsii razvitiya // Nauka i innovatsii. – 2016. – № 3(157). – S. 17-20 [in Russian].
3. Gosudarstva kak platforma: lyudi i tehnologii // Rossiyskaya akademiya narodnogo hozyaystva i gosudarstvennoy sluzhby pri prezidente Rossiyskoy Federatsii RANHiGS. – URL: <https://www.ranepa.ru/images/News/2019-01/16-01-2019-GovPlatform.pdf> (дата обращения: 2.03.2022) [in Russian].
4. Digital Transformation: A Roadmap For Billion-Dollar Organizations [Electronic resources] // Capgemini. – URL: <https://www.capgemini.com/resources/digital-transformation-a-roadmap-for-billiondollar-organizations/> (дата обращения: 26.01.2022).
5. Gelmanova Z.S., Petrovskaya A.S. Klientoorientirovannyiy podhod k razvitiyu firmy // Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnyih i fundamentalnyih issledovaniy. – 2016. – №10-2. – S. 292-298. – URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10337> (дата обращения: 2.03.2022) [in Russian].
6. Mazhitova S.K., Rayymbekova A.K. Osnovnyie pokazateli innovatsionnyih protsessov razvitiya Respubliki Kazahstan na sovremennom etape. statya // Vestni KazUEFMT. – 2021. – №2 (43). – S. 5-13. – DOI 10.52260/2304-7216.2021.2(43) [in Russian].
7. Revenue in the eCommerce [Electronic resources] // Statista. – URL: <https://www.statista.com/outlook/dmo/ecommerce/worldwide> (дата обращения: 2.03.2022).
8. Kak provodit tsifrovuyu transformatsiyu i zachem // RBK. – URL: <https://trends.rbc.ru/trends/industry/5ec2bcda9a7947a41681dee2> (дата обращения: 2.03.2022) [in Russian].
9. Razrabotka i realizatsiya strategii tsifrovizatsii // vc.ru. – URL: <https://vc.ru/u/558207-frce/144192-razrabotka-i-realizaciya-strategii-cifrovizacii> (дата обращения: 2.03.2022) [in Russian].
10. Kochetkov E.P. Tsifrovaya transformatsiya kompaniy kak instrument antikrizisnogo upravleniya: empiricheskaya otsenka vliyaniya na effektivnost / E.P. Kochetkov, A.A. Zabavina, M.G. Gafarov // nauchnaya elektronnyaya biblioteka «Kiberleninka». – 2021 – №1. – URL: <https://clck.ru/ZCyrf> (дата обращения: 2.03.2022) [in Russian].
11. Indikatoryi tsifrovoy ekonomiki: 2021 [Elektronnyiy resurs] // Nats. issled. un-t «Vyisshaya shkola ekonomiki». – URL: <https://www.hse.ru/primarydata/ice2021> (дата обращения 2.03.2022) [in Russian].

З.С. Гельманова, С.К. Мажитова

ЦИФРАНДЫРУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУГЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІН БАҒАЛАУ

Андатпа

Мақалада цифрандыру процесі туралы ғылыми түсініктердің қалыптасуы мен дамуы қарастырылды. Цифрандыру мен цифрлық экономиканы анықтаудың өзіндік түсіндірмесі тұжырымдалған. Фирма қызметінің тиімділігін арттыру құралы ұсынылған. «Цифрлық трансформация» ұғымының мәні нақты-

ланды және автоматтандырылған және цифрлық процестер арасындағы айырмашылықтар анықталды. Автоматтандыру, цифрландыру және цифрлық трансформацияның өзара байланысы көрсетілген.

Жұмыста фирманың цифрлық трансформация элементтерінің моделі тұжырымдалған, цифрлық трансформацияға дайындық схемасы көрсетілген, матрица түрінде сандық трансформация моделі ұсынылған, олардың қысқаша сипаттамасы берілген.

Цифрландырудың және цифрлық компаниялардың экономикалық өсуге қосқан үлесін бағалау, цифрландырудың жалпы даму деңгейін бағалау үшін қазіргі кезде «экономиканың Жоғары Мектебі» Ұлттық зерттеу университеті (ЭЖМ ҒЗУ) ұсынған және пайдаланатын цифрлық экономиканы статистикалық өлшеу моделі неғұрлым объективті тәсіл болып табылады. Модель Еуростат пен экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) пайдаланатын тәсілдерге негізделген.

Z. Gelmanova, S. Mazhitova

ASSESSMENT OF THE CONTRIBUTION OF DIGITALIZATION TO ECONOMIC GROWTH

Annotation

The article discusses the formation and development of scientific ideas about the process of digitalization. The author formulates his own interpretation of the definition of digitalization and the digital economy. A tool for improving the efficiency of the company's activities is presented. The essence of the concept of «digital transformation» is clarified and the differences between automated and digital processes are revealed. The relationship between automation, digitalization and digital transformation is shown.

The paper formulates a model of the elements of a company's digital transformation, shows a flowchart for preparing for digital transformation, presents a model of digital transformation in the form of a matrix, and gives a brief description of them.

To assess the contribution of digitalization and digital companies to economic growth, to assess the overall level of digitalization development at the moment the most objective approach is the model of statistical measurement of the digital economy, proposed and used by the National Research University «High School of Economics» (HSE). The model is based on the approaches used by Eurostat and the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD).

M. Bekebayeva*, PhD student¹
K. Kalykulov, c.e.s., assoc. professor²
D. Kelesbayev, PhD, assoc. professor¹
 Khoja Akhmet Yassawi International
 Kazakh-Turkish University¹
 Turkistan, Kazakhstan
 Shymkent University²
 Shymkent, Kazakhstan
 * – main author (author for correspondence)
 e-mail: bekebayevam90@mail.ru

IMPACT OF STRATEGIC INDUSTRY-UNIVERSITY PARTNERSHIPS ON ECONOMY GROWTH

This paper analyses the effect of partnership between industry and university on economic performance of a country. In order to indicate the industry and university relationship, several works are reviewed and compared by using secondary data. Authors noticed that solid partnership between industries and universities have the potential to speed up innovation and deliver solutions to some of social challenges. The new role of teaching to tackling major social challenges and ensuring economic growth momentum is maintained.

A review of scientific literature on the topic of research, sociological methods to obtain the necessary information based on research sample. This kind of research has not previously been carried out on the objects under study R.

Higher education is one of the main factors of economic competitiveness in a global economy that is increasingly based on knowledge. The urgent need for countries to improve skills in employment requires quality teaching in educational institutions. National and transnational debates such as the Bologna process, direct government regulation or incentives, competition between private and public institutions all encourage institutions to place teaching quality issues on their agenda. Moreover, national quality assurance agencies encourage reflection on this topic, even if their influence is controversial.

The article reveals that the modified academic structure and roles will aim at producing graduates that are highly skilled and will make up a workplace that are ready for the competitive business world. The study will analyze the quality indicators of the partnership between industry and the university, taking into account effective initiatives in the field of quality of interaction between higher education institutions that contribute to understanding; based on the foregoing, in turn, it can help educational institutions improve the quality of teaching, there by improving the country's economy.

Keywords: strategy, partnership, strategic industry, university, economic growth, quality of education, management process, higher education, diversification, industry influence.

Ключевые слова: стратегия, партнерство, стратегическая отрасль, университет, экономический рост, качество образования, процесс управления, высшее образование, диверсификация, влияние индустрии.

Кілт сөздер: стратегия, серіктестік, стратегиялық индустрия, университет, экономикалық өсу, білім сапасы, басқару процесі, жоғары білім, әртараптандыру, салалық әсері.

Introduction. Today's business world is complex and dynamic hence industry-university collaborations are necessary to enhance to ensure to maintain global competition. For instance, in the United States, there have been intense advancements in innovation and competition in industries and this is supported by increased research activities at the universities. Research activities at the universities have produced outcomes, which have useful in sustaining the vibrant economy. Success of various high technology centers can be linked to collaborations between universities and industry

specific companies [1]. Various emerging firms in regions where the major universities have been developed to commercialize on the technologies and innovations that have been developed by the universities at the regions [2]. In order to create a knowledge-based economy, countries have to integrate the element of business in their education systems with the major drive being the need to enhance innovation by enhancing the link between higher education, business and research [3]. Research universities are also key players in an economy and there is an essential need to sup-

port the strategic factors that link the education to industry in order to enhance technology-transfer plans. Universities have the potential to ensure growth in a country and this is a bonus to their primary roles of being the centers of knowledge. In order for universities to perform both roles, the academic formations have to be modified in order to ensure that they support change and stability. This shows that the traditional pedagogy techniques are not sufficient to meet the outcomes of economic growth and the organizational perspective of pedagogy has to be widened. Pedagogical models have a direct impact on the learning outcomes as shown in Figure 1 below. When these have been attained, the research university will efficiently collaborate with the companies and compete in the current knowledge society that has prioritized innovations and creativity. In this paper, the impact of strategic industry-university partnerships on economy growth will be analyzed.

Materials and methods. For this study, this section seeks to describe the specific methodology that was adopted in reviewing the impact of strategic industry university partnerships on economic growth. This includes the data collection procedure, research instruments, research design and the data analysis technique used in examining the data.

The research design refers to the specific technique used to perform the research. Qualitative techniques were adopted as the researchers primarily employed secondary sources of data. Ideally, secondary research involved an examination of information from journals papers and other literature on university-business partnerships and their impact on economic growth. Therefore, the researchers analyzed, interpreted and reviewed past data and compared the same in relation to its research.

Evidence based research was used in this case with the secondary data examined stemming from research studies that reviewed how strategic partnerships between universities and industries worked and their impact to the economy. Moreover, purposive sampling of the data was adopted to allow the researchers to utilize cases that possessed the required information in relation to the research objectives. The data collected was qualitative in nature and was derived from three different journals each examining the research objective. As a result, reflective and comparative analysis was adopted to review all these papers. The reflective approach offers a

stepwise examination of the secondary data while the comparative approach allows the researchers to examine how the papers support the overall research.

For this research, studies done by Kaklauskas et al., on university-industry partnership sustainability, Edmondson et al. on making industry university partnership work lessons from successful collaborations, and Panarina, on university –industry partnership as a key strategy for innovative sustainable economic growth will be assessed. Through these research papers, the study seeks to illustrate how partnerships between universities and industries if done well revolutionize the economy.

Literature review. Strategic permanent partnerships that have built-in flexibility are the best kind for industry university collaborations. A major feature of sustainable partnership is the ability to allow the industry to do things that the partnership cannot solely attain (Hytti, Blackburn, Fletcher, & Welter) [4]. For instance, the leading technology multinational companies have developed arrays of strategic partnerships with universities and the current trend aims at reducing the focus to a few strategic partnerships with higher goals and with the aim of being long lasting and getting increased funding. According to (Edmondson, Valigra, Kenward & Hudson), the new kind of partnerships will have the abilities to create better benefits to a handful of universities [5]. Besides, Edmondson et al, demonstrate the growth of such university industry partnerships will reflect the advancement in corporate research and development from basic research to research, which is closer to the immediate needs of the firm. Because of the demand for such partnerships, there is a gap in the ability of the industries to make forecast in future hence the firms are quickly turning to the research universities to gather updates. In addition, Edmondson et al, also claims that strategic partnerships built for the long term directs in focus of creativity and talent to the promising future innovations which can be adopted to ensure social benefits within five and ten years. Such long-term partnerships require the development of a shared vision and a stable strategy (Frølund, Riedel & Schwab) [6]. The firms step to ensure healthy partnerships is by determining the academic strengths of a university and the competence of a company to identify attractive opportunities for collaborations. According to Edmondson et al, senior members at the companies should work tougher with experts

from universities to come out with research challenges and other crucial questions that have common benefits for them. Such high-level information exchange will encourage sufficient brainstorming and will allow common interest to integrate. There are three types of partnerships, they include strategic partnerships, transactional and operational, and for these partnerships to be sustainable there is need for a wider and flexible agreement. The outcome of strategic collaborations is that they have the potential to influence the strategies of the universities and the forms. In operational partnerships, the partners have a research project in a research and development and such partnerships may last for one to three years and are important as they build ties, which lead to strategic partnerships. In transactional partnerships, there is minimal interactions between the partners and have the potential to create bigger projects in the long term. Successful partnerships occur when there is a win-win situation for all the parties involved (Shane) [7].

Various authors have discussed the sustainability of the industry university partnerships from different perspectives over the past decades. According to (Kaklauskas, Banaitis, Ferreira, Ferreira, Amaratunga, Lepkova, Ubarte, Banaitiene) university industry partnerships are influenced by different elements such as globalization, market, framework conditions, competition. In addition, the industry university partnerships depend on various factors such as research and innovation, technology development, and the transfer and absorbance capability (Kaklauskas et al.) [8]. The university-industry linkage process has stages. The first phase, the pre linking stage leads to the agreement of working together. The next stage is establishment, which leads to a contract. The next stage is engagement and it supports the project delivery process. The advancement strategy follows and is responsible for the development of ongoing partnerships. Finally, the latent phase allows possible future cooperation and incase a project arises. (Ankrah, & Al-Tabbaa) came up with systematic method of analyzing literature on the university industry collaboration and they focused on three phases namely formation, organization forms and operational activities [9]. While the formation phases identified partners and ensures agreements are signed, the organizational form makes personal relations. In the operational phase activities, com-

munication, employment, trainings, and meetings are done. In order to make the university industry partnerships more sustainable, there is need to develop varied databases, creation of intelligent systems as well as the evaluation of techniques.

1. Reflective Analysis

Paper 1: An Evaluation System for University-Industry Partnership Sustainability: Enhancing Options for Entrepreneurial Universities. Sustainability

Kaklauskas et al. examined the idea of university industry partnership sustainability (UIPS). Basically, UIPS seeks to ensure continuity between universities and industries both currently and in the future. In this study the researchers examined literary work on how UIPS was adopted and used this information to develop an evaluation system for UIPS [10]. Ideally, the study sought to improve the university- industry partnership relations and offer recommendations that would be vital for universities particularly those that could be entrepreneurial. The system was reviewed from the micro level, which entails aspects such as research and innovation performance, the meso level that involves communication networks among others and finally the macro level which involves technology, supply and demand, and regulations.

Paper 2: Making Industry-University Partnerships Work Lessons from Successful Collaborations

According to Edmondson et al., interactions between universities and the industry are ground breaking as the knowledge shared instigates immeasurable innovations and economic advancements. The report indicates that collaborations that were both strategic and long-term were highly productive. The paper examined various case studies and how the interactions between the universities and industries influences economic growth for each sector. The case studies were categorized based on a) partnerships that increased funding to the universities, b) partnerships that extensively influenced learning and teaching, and c) those that instigated a reconsideration of what role universities play on research.

From the case studies, Edmondson et al. argued that long term strategic partnerships require an equal long term strategic policy and not necessarily for budgeting purposes but because the effects of new technologies are immeasurable. Moreover, the research proposes for independence of universities to form partnerships including budget decisions. Including the government as key players in these

engagements by having them reward productive collaborative relations between industries and universities will also encourage more relations of this nature [11]. Given that breakthroughs were observed in companies that collaborated with universities, the authors attested the importance of assisting universities achieve excellence. Ultimately, it was opined that strategic partnerships between the industry and academia were pivotal towards ensuring continued success in innovation and economic growth; the government is equally responsible for facilitating this natural phenomenon.

Paper 3: University-industry Partnership as a Key Strategy for Innovative Sustainable Economic Growth

According to Panarina, solutions to some of the most pressing society and economic problems are easily resolved by the formation of university and industry partnerships. This paper examines Russia and how it adopted strategic partnership between universities and industries to foster economic growth. Actually, the Russian government called for a transformation of the universities into key economic players.

The journal pointed out various stratagems employed by the Russian government to promote these collaborations for instance the establishment of Centers of Competence (CC). These are ecosystems for innovation development where the knowledge provided by universities is incorporated in the industry and based on the government’s support these aspects can be used to foster economic advancements. Figure 2 below provides a simplified overview on how CC works towards enhancing communication between government agencies, academic institutions, professional associations, and the industry. Panarina supports the assertion by Edmondson et al on the need for university industry collaborations to create long-term strategic partnerships that promote university creativity and future innovations in the industry. To achieve this, the author encourages diversity where different disciplines are incorporated in projects, participation in long-term projects, ensuring continuity in relations even after completion of projects, and ensuring efficient knowledge flow between the university and the company.

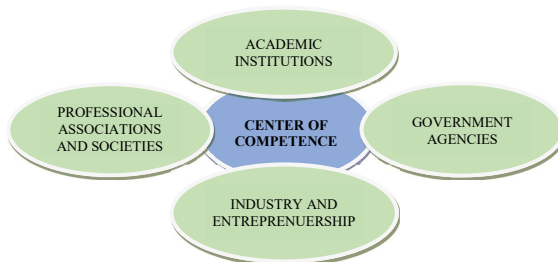

Figure 1. The CC as a center for innovative development (Panarina)

2. Comparative analysis

Here a qualitative case study approach was utilized in examining the journals. Although this technique is not capable of isolating individual factors and examining how each influence strategic partnerships between universities and industries, it allows for presentation of the outcomes of each explaining how these relations foster economic growth.

Each journal examined above pointed out on the significance of university – industry collaborations towards economic growth and innovation. In fact, Edmondson et al. opines that the role of universities has shifted in the 21st century and can be seen as a significant center of expertise that addresses social challenges and fosters

economic growth. In support, Panarina warns against the consideration of universities as idea generators and argues for them to be considered as institutions of knowledge and competence whose collaboration will address innumerable society problems. Figure 3 presents an overview of the consequence of collaboration between universities and companies. Worth noting is that higher values indicate a higher level of progress (1 = low progress; 5 = major progress).

Notably, these strategic partnerships help companies achieve their long-term objectives as they gain access to scientific and technological advancements that will be of interest to future generations. As a result, they are able to position themselves

early thus able to enjoy the optimal profits that arise from such innovations. Universities equally

participate in research that is timely and able to meet the high demand of the market.

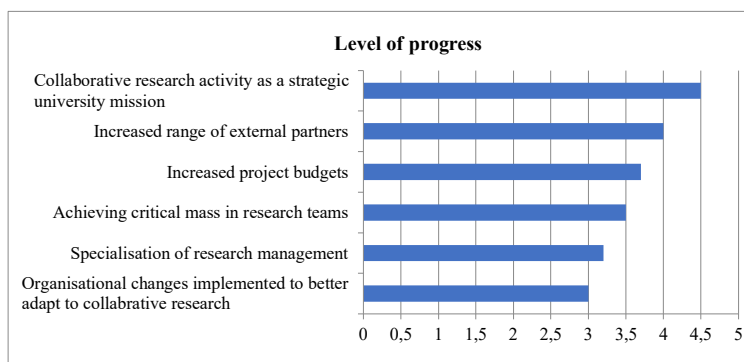

Figure 2. Impact of long-term collaboration between the university and companies

Discussion. This study highlighted the impact of collaboration between universities and industrial companies. The impact with the highest progress was the collaborative research activity as a strategic mission for the universities [12]. Other impacts that were identified included a wider range of external partners, an increase in the number of project budgets and research teams as well as specialty in research management. The impact with the lowest progress identified in the study was the organizational changes taken up to adapt with the university-industry partnerships.

As presented by Edmonson et al., the productive collaborations between universities and companies are those that have been developed around a mutual research vision, which offers them potential to proceed for decades or more. Besides, such strategic partnerships tend to create shared benefits that develop a link between industry and academia. To ensure that the mission of the partnerships are successful therefore, the collaboration has to be a strategic mission of the university. Changing the organizational structure in universities and companies is essential to enable them compete effectively for change and stability. One way through which universities are responding to competition and changes in the business environment is by incorporating partnerships with industries. The collaborations between universities and industries are significant in ensuring economic development in a region. These partnerships allow sharing of knowledge, increased innovations, intense research and development as well as the development of a country’s organizational capacity. Close university-industry

partnerships have the potential of ensuring national economic growth and both parties should desire to improve graduate skills in order to ensure that the transition between university and industry is effective. Graduate skills can be enhanced through business matching, community networks, knowledge transfer programs, as well as networking with the industry to achieve economic development.

The development of strategic industry-university partnerships has led to the attainment of various benefits especially on the economy. Industry-university linkages refer to major collaborative efforts between the academia and industries that uses resources efficiently and effectively with the aim of attaining goals such as innovation that will enhance global competitiveness and steer economic growth. In the current knowledge based economy, universities have emerged as the main actor since they are the core agents of economic growth. As universities work towards diminishing the tower mentality that is present between them and the local communities, their collaborations with industry relevant companies have increased. In addition to establishing good relations with the community, the collaborations target the strengthening of economic forces.

Governments across the globe have identified the potential of industry-university partnerships hence the science-based knowledge of innovation has been supported greatly. The associations between the universities and the industries have become a core agenda in higher education policy and in the economic environment in national level. The impact of industry university coloration on the economic development cannot go unnoticed

since they have the potential to upgrade the skills and knowledge of the workforce. In order to ensure economic benefits are attained, universities play some roles such as undertaking the process of scientific research, producing knowledge that is relevant for application in the industry. In addition, the universities have to offer more inputs in terms of human capital for the purpose of industrial innovation (Ankrah, & Al-Tabbaa). Long-term strategic partnerships between the industry and universities tend to develop trust, professional ties, and mutual benefits that are helpful in ending the cultural divide that exists between industry and academia. For such partnerships to be successful, it is necessary to have strong leadership that makes the partnerships a priority.

Conclusion. To ensure successful partnerships, the industry university partnerships must be prioritized, there has to be the creation of an advisory board that will help in the development and com-

prehension of important scientific and technological questions. Moreover, other solutions to enhancing industry university partnerships include encouraging industry involvement, designing clear incentives, as well as encouraging diversity and inclusion. According to the findings of this study, solid partnership between industries and universities have the potential to speed up innovation and deliver solutions to some of social challenges. To support continuity of these programs, the missions of the research universities have to be modified. The new role will then go beyond teaching to tackling major social challenges and ensuring economic growth momentum is maintained. The modified academic structure and roles will aim at producing graduates that are highly skilled and will make up a workplace that are ready for the competitive business world. The current research universities across the globe should therefore be viewed as sources of competence and knowledge that are useful for socio-economic growth.

REFERENCES

1. Panarina E. University-industry Partnership as a Key Strategy for Innovative Sustainable Economic Growth // *Journal of International Business Research and Marketing*. – 2015. – Vol. 1(1). – P. 24-27.
2. Galbraith B. Abstract of papers: Presenter at the 9th European Conference in Innovation and Entrepreneurship: ECIE 2014 // *Reading: Academic Conferences and Publishing International*. – 2014. – P. 500-507.
3. Kruss G. Human Sciences Research Council. Working partnerships in higher education, industry and Innovation: Creating knowledge networks // *Cape Town: HSRC*. – 2006. – P. 155.
4. Hytti U., Blackburn R.A., Fletcher D.E., Welter F. Entrepreneurship, universities & resources: *Frontiers in European entrepreneurship research*. – 2016. – P. 195.
5. Edmondson G. et al. Making industry-university partnerships work: Lessons from successful collaborations // *Science Business Innovation Board AISBL*. – 2012. – T. 16. – P. 1-52.
6. Frolund L., Riedel M. (ed.). *Strategic Industry-University Partnerships: Success-Factors from Innovative Companies*. – Elsevier. – 2018. – P. 193.
7. Shane S.A. (ed.). *Economic development through entrepreneurship: Government, university and business linkages*. – Edward Elgar Publishing. – 2007. – P. 241.
8. Kaklauskas A. et al. An evaluation system for university–industry partnership sustainability: Enhancing options for entrepreneurial universities // *Sustainability*. – 2018. – T. 10. – №1. – P. 119.
9. Ankrah S., Omar A.L.T. Universities-industry collaboration: a systematic review // *Scandinavian Journal of Management*. – 2015. – T. 31. – №3. – P. 387-408.
10. Nawaz W., Koç M. Industry, University and Government Partnerships for the Sustainable Development of Knowledge-Based Society: Drivers, Models and Examples in US, Norway, Singapore and Qatar. – Springer Nature. – 2019. – P. 177.
11. Гринберг Р.С., Рубинштейн А.Я., Нуреев Р.М. Экономика общественного сектора (новая теория): Учебник / М.: Инфра-М, РИОР. – 2016. – 440 с.
12. Елисеев В.С., Веленто И.И. Теория экономического права. Теория отраслей права, обеспечивающих экономические отношения: Учебное пособие / М.: Проспект. – 2020. – 416 с.

ЛИТЕРАТУРА

1. Panarina E. University-industry Partnership as a Key Strategy for Innovative Sustainable Economic Growth // *Journal of International Business Research and Marketing*. – 2015. – 1(1). – P. 24-27.
2. Galbraith B. Abstract of papers: Presenter at the 9th European Conference in Innovation and Entrepreneurship: ECIE 2014 // *Reading: Academic Conferences and Publishing International*. – 2014. – P. 500-507.
3. Kruss G., Human Sciences Research Council. Working partnerships in higher education, industry and Innovation: Creating knowledge networks. Cape Town: HSRC. – 2006. – P. 155.
4. Hytti U., Blackburn R.A., Fletcher D.E., Welter F. Entrepreneurship, universities & resources: *Frontiers in European entrepreneurship research*. – 2016. – 195.
5. Edmondson G., Valigra L., Kenward M., Hudson R.L., Belfield H. Making industry-university partnerships work: Lessons from successful collaborations. Science Business Innovation Board AISBL. – 2012. – 16. – P. 1-52.
6. Frolund L., Riedel M. (Eds.). *Strategic Industry-University Partnerships: Success-Factors from Innovative Companies*. Elsevier. – 2018. – 193.
7. Shane S.A. (Ed.). *Economic development through entrepreneurship: Government, university and business linkages*. Edward Elgar Publishing. – 2007. – 241.
8. Kaklauskas A., Banaitis A., Ferreira F.A., Ferreira J.J., Amaratunga D., Lepkova N., Banaitienė N. An evaluation system for university-industry partnership sustainability: Enhancing options for entrepreneurial universities. *Sustainability*. – 2018. – 10(1). – 119.
9. Ankrah S., Omar A.T. Universities–industry collaboration: A systematic review // *Scandinavian Journal of Management*. – 2015. – 31(3). – 387-408.
10. Nawaz W., Koç M. Industry. University and Government Partnerships for the Sustainable Development of Knowledge-Based Society: Drivers, Models and Examples in US, Norway, Singapore and Qatar. *Springer Nature*. – 2019. – 177.
11. Grinberg R.S., Rubinshtejn A.Ya., Nureev R.M. *Ekonomika obshchestvennogo sektora (novaya teoriya): Uchebnik / M.: Infra-M, RIOR*. – 2016. – 440 s. [in Russian].
12. Eliseev V.S., Velento I.I. *Teoriya ekonomicheskogo prava. Teoriya otraslej prava, obespechivayushih ekonomicheskie otnosheniya: Uchebnoe posobie / M.: Prospekt*. – 2020. – 416 s. [in Russian].

М.О. Бекебаева, К.М. Калыкулов, Д.Н. Келесбаев

**СТРАТЕГИЯЛЫҚ САЛА ЖАСАУ-УНИВЕРСИТЕТ
СЕРІКТЕСТІГІНІҢ ЭКОНОМИКАНЫҢ ӨСУІНЕ ӘСЕРІ**

Андатпа

Бұл мақалада өнеркәсіп пен университет арасындағы серіктестіктің елдің экономикалық көрсеткіштеріне әсері талданады. Сала мен университеттің өзара байланысын көрсету үшін бірнеше жұмыстар қарастырылып, екінші деректерді қолдана отырып салыстырылады. Авторлар өнеркәсіп пен университеттер арасындағы берік серіктестік инновацияларды жеделдету және кейбір әлеуметтік мәселелерді шешу үшін әлеуетке ие екенін атап өтті. Негізгі әлеуметтік проблемаларды шешуде және экономикалық өсу қарқынын қамтамасыз етуде оқытудың жаңа рөлі сақталуда.

Зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми әдебиеттерге шолу, зерттеу үлгісі негізінде қажетті ақпаратты алудың социологиялық әдістері. Мұндай зерттеулер бұрын зерттелген объектілерде жүргізілмеген.

Жоғары білім-бұл білімге негізделген жаһандық экономикадағы экономикалық бәсекеге қабілеттіліктің негізгі факторларының бірі. Елдердің жұмыспен қамту саласында біліктілікті арттыруға деген қажеттілігі оқу орындарында сапалы оқытуды талап етеді. Болон процесі, тікелей мемлекеттік реттеу немесе ынталандыру, жеке және мемлекеттік мекемелер арасындағы бәсекелестік сияқты ұлттық және трансұлттық пікірталастар оқу орындарын оқыту сапасы мәселелерін күн тәртібіне енгізуге итермелейді. Сонымен қатар, ұлттық сапа агенттіктері олардың әсері даулы болса да, осы тақырып бойынша ойлауды қолдайды.

Мақалада өзгертілген академиялық құрылым мен рөлдер бәсекеге қабілетті бизнес әлеміне дайын жұмыс орнын құратын жоғары білікті тұлғаларды дайындауға бағытталатыны көрсетілген. Зерттеуде өзара түсіністікке ықпал ететін жоғары оқу орындары арасындағы өзара іс-қимыл сапасы саласындағы тиімді бастамаларды ескере отырып, өнеркәсіп пен университет арасындағы әріптестік сапасының көр-

сеткіштері талданатын болады; жоғарыда баяндалғанның негізінде бұл өз кезегінде оқу орындарына оқыту сапасын арттыруға, сол арқылы елдің экономикасын жақсартуға көмектесуі мүмкін.

М.О. Бекебаева, К.М. Калыкулов, Д.Н. Келесбаев

ВЛИЯНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПРОМЫШЛЕННО-УНИВЕРСИТЕТСКОГО ПАРТНЕРСТВА НА РОСТ ЭКОНОМИКИ

Аннотация

В данной статье анализируется влияние партнерства между промышленностью и университетом на экономические показатели страны. Чтобы указать на взаимосвязь отрасли и университета, несколько работ рассматриваются и сравниваются с использованием вторичных данных. Авторы отметили, что прочное партнерство между промышленностью и университетами обладает потенциалом для ускорения инноваций и решения некоторых социальных проблем. Сохраняется новая роль преподавания в решении основных социальных проблем и обеспечении темпов экономического роста.

Обзор научной литературы по теме исследования, социологические методы для получения необходимой информации на основе исследовательской выборки. Такого рода исследования ранее не проводились на исследуемых объектах.

Высшее образование является одним из основных факторов экономической конкурентоспособности в глобальной экономике, которая все больше основывается на знаниях. Насущная потребность стран в повышении квалификации в сфере занятости требует качественного преподавания в учебных заведениях. Национальные и транснациональные дебаты, такие как Болонский процесс, прямое государственное регулирование или стимулы, конкуренция между частными и государственными учреждениями – все это побуждает учебные заведения включать вопросы качества преподавания в свою повестку дня. Более того, национальные агентства по обеспечению качества поощряют размышления на эту тему, даже если их влияние является спорным.

В статье показано, что измененная академическая структура и роли будут направлены на подготовку высококвалифицированных выпускников, которые создадут рабочее место, готовое к конкурентному деловому миру. В исследовании будут проанализированы показатели качества партнерства между промышленностью и университетом с учетом эффективных инициатив в области качества взаимодействия между высшими учебными заведениями, которые способствуют взаимопониманию; на основе вышеизложенного, в свою очередь, это может помочь учебным заведениям повысить качество преподавания, тем самым улучшая экономику страны.

R. Sergaliyeva*, *c.e.s.*¹
R. Bugubayeva, *PhD in economics, professor*¹
L. Tretyakova, *doctor of economics, professor*²
*Karaganda University of Kazpotreboyz*¹
Karaganda, Kazakhstan
*Belgorod State National Research University*²
Belgorod, Russia
* – main author (author for correspondence)
e-mail: sergalieva89@mail.ru

DEVELOPMENT OF DIGITAL COMPETENCIES OF CIVIL SERVANTS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The system of state administration is becoming more digital and convenient for citizens. In this regard, there are growing requirements for personnel who manage the digitalization processes, they must have a wide range of digital competencies. A modern civil servant who is responsible for the implementation of digital projects and the transfer of work to a digital environment must first of all have the skills to work in the digital world.

The development of the unified information space of the civil service and the widespread introduction of e-government technologies place increased demands on the digital competencies of civil servants.

When studying this research topic, the main strategic programs for the implementation of digitalization are considered and analyzed. In the course of the research, special attention is paid to the study of the current state of the electronic government of the republic, as well as an overview of upcoming projects on the introduction of digitalization.

The result of the study is methodological recommendations on the transformation of competencies in the field of ICT, which have practical significance for improving the selection process of civil servants in the conditions of digitalization of the civil service. They will contribute to increasing the level of development of digital competencies of applicants for civil service positions.

Keywords: *civil service, digitalization, civil servant, digital competencies, digital literacy, e-government, digital state, selection of civil servants, reserve, digital transformation, information and communication technologies.*

Кілт сөздер: *мемлекеттік қызмет, цифрландыру, мемлекеттік қызметші, цифрлық құзыреттер, цифрлық сауаттылық, электрондық үкімет, цифрлық мемлекет, мемлекеттік қызметшілерді іріктеу, резерв, цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар.*

Ключевые слова: *государственная служба, цифровизация, государственный служащий, цифровые компетенции, цифровая грамотность, электронное правительство, цифровое государство, отбор государственных служащих, резерв, цифровая трансформация, информационно-коммуникационные технологии.*

JEL classification: H 70 – State and Local Government: Intergovernmental Relations: General

Introduction. «Digit» is now becoming the basis for a profound transformation of all aspects of life and society. The process of digitalization today affects almost all spheres of activity, in all countries of the world. The pandemic and its consequences have once again demonstrated how important the work on digitalization is. Digital technologies accelerate the pace of economic development and improve the quality of life of the population. They create a new society where human capital, i.e. knowledge, skills and competencies, is actively developing. The efficiency and speed of work is increased due to automation and other new technologies, and the dialogue between citizens and the state becomes simpler and more open. The digital

revolution is happening at a tremendous pace.

The purpose of this study is to develop recommendations for improving the selection criteria, the selection of civil servants in terms of qualification requirements for competencies in the field of information and communication technologies, based on the study of the experience of Russia and Denmark.

To achieve this goal, the following tasks were set:

- to reveal the essence of the concepts of «digital literacy» and «digital competence»;
- to study the evolution of the electronic government of Kazakhstan;
- to investigate the competence models of civil servants in Russia and Denmark;
- to consider the main competencies required of

state civil servants in the conditions of the new format of public service in the Republic of Kazakhstan;

- summarize the conclusions based on the results of the study and offer recommendations for improving the criteria of recruitment, the selection of civil servants.

The methodological basis of the research was such methods as: historical, systematic, comparative, theoretical analysis, comparison, generalization, concretization and information collection.

In 2021, significant changes are expected in the civil service of the Republic of Kazakhstan, the reduction of the state apparatus is expected. A new selection will be made for the presidential personnel reserve, where only 50 people will be selected instead of 300. The selection criteria will be tightened, in this regard, the recommendations presented are timely, practical and relevant.

Countries themselves determine the priorities of digital development. National digitalization programs are currently being implemented in more than 15 countries around the world. The leaders in this direction are China, Singapore, South Korea, Denmark, etc.

Digitalization has noticeably affected the state administration system. It is being reorganized and modernized through the prism of the introduction of digital technologies. The era of universal digitalization set special demands on the personnel who will be able to work in the new conditions and become leaders of change. New technologies are growing new views in a new, service - based state. Automated processes created with the help of public service portals and platforms for automatic data generation pose tasks for civil servants that require a special creative approach. Today, Kazakhstan has a shortage of digital competencies necessary for working in the technological environment in all areas, in particular in the civil service. In the Republic of Kazakhstan, government agencies do not have a systematic approach to analysis and IT architecture, there is no focus on solving user problems, and there is no coordination of IT projects. The introduction of digital technologies expands the work tools of civil servants, which requires updating their competence profiles. In this regard, the issue of developing digital competencies of civil servants in the Republic of Kazakhstan is relevant. Kazakhstan needs to transform the paradigm of training civil servants and review existing approaches, training models, as well as improve

the criteria for selection and selection of personnel.

Literature review. The concepts of «digital literacy» and «digital competence» are increasingly used in Kazakhstan after the adoption of the «Digital Kazakhstan» program, the main purpose of which is to accelerate the pace of development of the republic's economy and improve the quality of life of the population through the use of digital technologies [1].

The authors analyzed this strategic program, namely, the «Transition to a digital state» – the direction of transforming the functions of the state as an infrastructure for providing services to the population and business, anticipating its needs.

The result of the research work on the creation of the competence model of the digital transformation team in the state administration system made it possible to thoroughly study the structure of the competence model, basic digital competencies, personal competencies in the field of digital development, professional competencies in the field of digital development [2].

Features and fundamentals of digitalization are revealed by O.A. Polyushkevich, I. A. Zhuravleva, G.V. Druzhinin, N.V. Moskvitina. Digitalization has been studied precisely as a mechanism of transformation of public administration, as a method of solving management problems in public administration. The disadvantages of digitalization of public administration are clearly highlighted:

- 1) partial duplication of information systems by different departments;
- 2) substitution of the assessment of the impact of digital technologies on the effectiveness of state administration;
- 3) provision of state services without a request for them;
- 4) the lack of a reasonable system for predicting the introduction of digital technologies [3].

The main components of the competence models of civil servants of Russia [4], the USA [4], the USA [5], Canada [6], Great Britain and Finland [7] were analyzed, the features were identified, recommendations were formed.

The issues of digitalization of the civil service are reflected in many scientific works of domestic and foreign researchers. However, a review of the literature indicates the insufficiency of research on the introduction of digital technologies in the work of government agencies in the process of hiring.

Main part. Digital literacy is a mandatory

factor for the effective use of the digital educational environment. This concept first appeared in 1997 in the work of P. Gilster [8]. By this term, the American writer and journalist meant the ability to critically evaluate and apply the data that an individual receives through interaction with a computer in various forms from a variety of sources. According to P. Gilster, the constant presence on the Internet, in the field of hypertext, which makes it possible to quickly navigate from one resource to another, forms new patterns of human behavior, information search techniques, and communication features. This leads to the formation of network thinking, the main feature of which is a high degree of information and communication activity.

This definition was further elaborated by the Australian scholar-historian Allan Martin. He added that digital literacy is the understanding, attitudes and ability of an individual to effectively use digital tools and opportunities for identification, access, evaluation, integration, management, synthesis and analysis of digital resources, compilation of the latest knowledge systems, interaction with other individuals for more constructive social interactions in the paradigm of certain situations [9].

Increasing the level of understanding of the term «digital literacy», operating with the term «digital competence», which has become popular recently, is caused by a number of significant prerequisites. The rapid growth of opportunities provided by the Internet and its popularity make it insufficient to consider the Internet only as a specific sphere of human activity. The network for a modern person is a whole world, which is not inferior to the «offline» world in terms of the richness of opportunities and activities and mediates all spheres of life.

Digital literacy is based on digital competencies. The transition to the concept of digital competence has practical grounds, as it implies the constant acquisition of new competencies (motivation, knowledge, responsibility, skills), the ability of a person to critically, confidently, safely and effectively identify and use communication and information technologies in all areas of their activities. Digital competence means not only the presence of any skills and knowledge, but also the desire to get the maximum effect from their activities. In other words, digital competence is not only the sum of general user and professional knowledge and skills that are

represented in various models of ICT competence, information competence, but also an attitude to effective activity and a personal attitude to it based on a sense of responsibility [10].

Digital literacy thus includes the personal, technical, and intellectual skills that are necessary to live in a digital world. Digital competence includes the ability to collaborate digitally, provide security, and solve problems. Digital competence of civil servants is the skills and abilities to perform their duties while modernizing the entire system of state administration through the introduction of technologies and digitalization of all aspects of life.

The policy of digitalization in Kazakhstan was taken in the 90s. Thus, the state program for accelerated industrial and innovative development was launched, and the Bolashak international education program was initiated. A number of elements of the innovation ecosystem were also created, the special economic zone of the PIT «Alatau», «Nazarbayev University», the international technopark Astana Hub was launched [11].

For the first time, the idea of creating an «electronic government» in Kazakhstan was announced by N.A. Nazarbayev in the State Program «Kazakhstan-2030» in 1997.

Today, the e-government portal of Kazakhstan offers 237 types of services and services. So, in 2007 the site started with 20 services, by 2010 their number tripled, and in 2011 the portal already provided 74 types of public online services. In 2014, 235 interactive and transactional services were offered to users of the portal. The range of services and payments on the portal increases every year. For the convenience of citizens, a Telegram bot was launched in Kazakhstan in 2015. Messenger has become a convenient channel for receiving a wide variety of online services. Many developers have started to create analogues of various applications and services in the form of chatbots, interaction with which is carried out using pre-defined commands in the chat mode. To date, more than 20 public services are available through the bot of the e-government portal. In 2019, 24.4 million services were provided through PSCs (Population Service Centers), and the number of services received by citizens independently through self-service zones increased by 4 million compared to last year.

Due to the declaration of the state of emergency in the country in 2020, private companies and

public authorities have switched to a remote format of work and provision of services. On behalf of the President of the country, 70% of civil servants were transferred to remote work. 21 government agencies have been transferred to cloud document management. In the country, more than 80% (565) of public services are available online. Since the closure of the PSC, citizens have independently received more than 2.5 million services. In total, since the beginning of the year, the population has received more than 9 million public services in electronic form – this figure is growing every day,

and the pace is accelerating.

In 2020, the Republic of Kazakhstan rose to 10 positions in the world ranking of e-government development, which is formed by the UN. The country is now in 29th place and follows just behind Canada.

This rating is compiled every 2 years on the basis of 3 components: 1) Online Service Index (OSI), 2) Human capital index (HCI), and 3) Telecommunications infrastructure index (TII). It evaluates 193 UN member states. When compiling the current rating, the work carried out by the states in 2018-2019 was taken into account.

Figure 1. Kazakhstan is in the UN global ranking for the development of e-government in 2008-2020

According to the «Digital Kazakhstan» program, the «Transition to a digital state» involves providing citizens and businesses with open, transparent and convenient opportunities that are available online at any time. It is expected that by 2022, the share of public services received in electronic form will increase to 80%, and large Kazakh cities will switch to the «Smart City» concept. Within the framework of the «State – to-Citizens» initiative, it is planned to reduce the paper document flow and the demand for certificates. The «State – to-Business» initiative involves the creation of a «Single Window», which will save business from the need to submit documents to customs on paper. Entrepreneurs are expected to use electronic invoices using Blockchain technology [1].

Thus, there are quite a few achievements in the field of e-government in Kazakhstan. However, there are also drawbacks, namely weak legislation, lack of professional staff, imperfect interface, and an imperfect platform e.gov, insufficient funding, cybersecurity, data loss, internet attacks. Kazakhstan does not independently develop its own information systems, borrowing advanced digital technologies and cybersecurity systems developed in other countries. In such a situation, critical objects of the state information and communication infrastructure can be attacked at any time. And the result is unpredictable. There is also a potential threat of espionage and data disclosure. In terms of personnel management, this is primarily protected

personal data of employees.

In many countries, including Kazakhstan, such competencies of civil servants as focus on results, skills of organizing their own time, discipline, stress resistance are put in the first places, and adaptability, readiness for change, creativity, initiative, skills of applying novelties and innovations are put in the last places [12].

In connection with the digitalization of the civil service, it is necessary to improve the digital skills of civil servants in Kazakhstan, so that, first, they can provide one hundred percent security to existing programs, second, create our domestic platforms, and third, provide high-quality public services.

In Kazakhstan, there are no uniform templates for the design of requirements for professional knowledge and skills in the digital sphere. Thus, the process of entering the civil service consists of the following stages:

1. testing for knowledge of the state language and legislation of the Republic of Kazakhstan;
2. testing for the assessment of personal qualities;
3. competition for holding an administrative public position.

Testing to assess the personal qualities of candidates for the position of Corps «B» includes 10 tasks to identify: the level of stress resistance; customer orientation and informing; management of activities, etc.

This is the basic necessary set of qualities for a civil servant. Taking into account the level of the

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

position, additional competencies are checked, such as system management, etc.

In this case, it is noteworthy that digital competencies are not taken into account, either in the basic set or in additional competencies. Although, without regularly updated digital skills, without information literacy, today the work of civil servants will not give the expected result.

The basic qualification requirements that determine the general level of qualification for public service positions should include the following requirements:

- general knowledge of information technology;
- electronic office management skills.

As for additional digital competencies, it is considered appropriate to refer to the experience of Russia.

Table 1

The list of digital competencies of civil servants recommended based on the analysis of competency models of foreign countries*

Competencies	Description of competencies
Digital information management	Knowledge of information and analytical systems that provide data collection, processing, analysis and storage
Provision of digital public services	Knowledge of digital technologies for the provision of state and municipal services
Deploying digital solutions	Knowledge of the basics of computer science and trends in modern cross-cutting digital technologies
Digital Project Management	Knowledge of the basics of project management (methods and tools) using digital technologies
Digital Security	Knowledge of general issues in the field of information security, information security systems, sources of threats, means and methods of information protection, measures to counter external influences
Digital Ethics	Knowledge of the rules and norms of behavior, risks and threats in the process of using digital technologies

* Compiled on the basis of the source [13]

In December 2020, the Academy of Civil Service under the President of the Republic of Kazakhstan launched a digital coworking center, which implements key digital competencies, the Academy revised all training programs, and included the study of such competencies as the introduction of the principles of the digital state, the transition to smart government, etc. A project has also been launched: a thousand civil servants will be trained in basic digital and communication skills to improve the efficiency of their work in remote conditions. A unique quality of the program is its inclusiveness: 342 civil servants with special needs participate in it.

However, this is not enough. The availability of digital competencies for civil servants should be legalized. In this regard, having studied the above list, the following recommendations for the inclusion of additional digital competencies in the regulations of state bodies are offered: for executive positions, include all basic digital skills, as well as the provision of digital public services, digital security, digital ethics; for down management – the

deployment of digital solutions; the competencies of middle management should be supplemented with digital information management skills, digital project management. Since civil servants of executive positions in the context of the transition to digitalization are required to possess basic digital skills, such as the use of ICT, information exchange, personal computer skills, knowledge of the specifics of the informatization of government bodies in accordance with industry specifics, as well as the skills of performing the duties of a civil servant in providing E-Government services to citizens and representatives of the business community. Down management must possess modern digital skills, such as knowledge of the basics of cybersecurity, understanding digital trends, and implementing innovations. Mid-level managers need to implement ICT in the personnel management system, use non-standard methods to solve problems related to the implementation of ICT, own systems for collecting, processing, analyzing and storing data. For the higher positions of the «A» corps, along with these competencies, it is necessary to have the skills of

coordinating the actions of civil servants through special software, constantly improving information systems, databases, platforms, and adapting the professional activities of the state body to changes in the digital environment.

According to UN estimates, in 2018, the first place in the ranking of e-governments was taken by Denmark, which is one of the most digital countries in Europe, 88% of citizens use the opportunity of digital interaction with public authorities at least once a year. In this case it is appropriate to consider the experience of this country in the field of digital transformation of public administration and improving the model of competencies of civil servants. Denmark has made an exceptional transition to digital state administration.

Actively using breakthrough technologies such as blockchain, big data, the Internet of things, artificial intelligence, etc., the country has created a platform that allows simplifying business management and reducing its administrative burden by introducing automatic reporting. A public services portal, *borger.dk*, has been created. It contains a personalized page with services available to a particular citizen, a digital mailbox that is mandatory for individuals and businesses, and a portal that provides access to personal health data (*sundhed.dk*). Effective communication with business is established through *Virk.dk* resources and *NemHandel* – an open e-business environment that allows businesses to send standardized electronic invoices safely and securely [14].

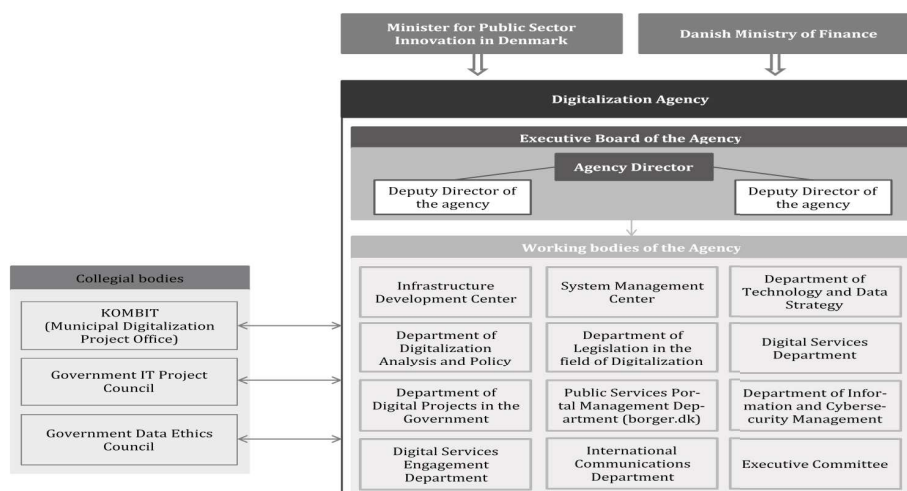

Figure 2. Organizational structure of the digital transformation management system in Denmark*

** Compiled on the basis of the source [15]*

Such a digital transformation requires that civil servants have digital skills. The successful implementation of the digitalization process in the country was due to the trained personnel. In Denmark, mass training of employees and local governments in digital skills and technologies was carried out, and the selection of civil servants was improved.

The Danish Agency for Digitalization is responsible for defining and implementing the Danish digitalization policy. The Agency was established in 2011 by the Ministry of Finance. The agency operates 11 centers and 3 digitalization management communities. Having studied the activities of these departments, the authors analyzed the skills required by civil servants, which should be trained by our employees to achieve results:

- ensuring the use of data and technological capabilities of their processing, data exchange between all authorities and organizations (a single data lake);
- implementation of a program for the formation of a common data architecture in the public sector, a strategy for data processing and the use of artificial intelligence technologies;
- development and promotion of draft laws regarding the digitalization of society and the organization of digital transformation, including the improvement of procurement activities, data protection, ethics of data use.

Since the beginning of 2020, the Agency of the Republic of Kazakhstan for Civil Service Affairs has been conducting a large-scale digitization of personnel analytics and office work. The *i-Kyzmet* project

involves digitization of the entire personnel service and paperwork, which will actually reduce to zero the «exchange of papers» between departments. In the future, it is assumed that this platform will become a single digital workspace for government employees. Therefore, the state needs a strict selection of personnel who will ensure these transformations.

In August, 2021, a project was launched to increase the capacity of civil servants and practitioners involved in the introduction of innovations in the public administration system and digitalization of public services in Central Asian countries. The project is designed for three years and will be implemented by the Hub, the United Nations Development Program in Kazakhstan in partnership with the Ministry of Internal Affairs and Security (MOIS) and the National Information Society Agency (NIA) of the Republic of Korea. The project is funded by the Government of the Republic of Korea. It is noticeable that significant steps have been taken, but improving the selection process will only accelerate the implementation of this project.

Conclusion. Based on the results of the study, the following conclusions were made: 1) all processes in the portal of the electronic government of the Republic of Kazakhstan are automated, documents are submitted electronically. Therefore, data processing skills and artificial intelligence are very important; 2) in our country there is an urgent need for a substantial elaboration of the regulatory framework governing the formation of the data market and

access to them. The level of digital literacy of civil servants in Kazakhstan not high. 3) such competencies as improving laws and legal support of digital services are relevant for our country. It is necessary to increase the selection criteria and qualification requirements for civil servants. In this regard, we consider it necessary to use the experience of Denmark, in particular, to supplement the criteria for selection and selection of personnel with the above competencies. 4) A number of digitalization projects have been launched in the public service system. Large-scale work lies ahead. To implement these and other projects, unique personnel with digital skills are needed.

Digitalization is rapidly being introduced into all spheres of human life, becoming an integral part of it. Today's realities dictate the need for public managers to build up their IT capacity, be flexible and adaptive to changes, and use new technologies and a project-based approach in their activities.

It is digital competencies that help civil servants better understand themselves, feel confident, control emotions, build effective communications, find ways out of problematic situations, which, of course, has a positive effect on the efficiency and productiveness of work in digital transformation. The development of digital competencies of civil servants in the Republic of Kazakhstan will lead to an increase in the image of the civil service, increase public confidence, customer focus, increase income, the functioning of a secure platform, accessibility and transparency.

REFERENCES

1. Государственная Программа «Цифровой Казахстан». Утверждена Постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>
2. Шклярчук М.С., Гаркуши Н.С. Модель компетенций команды цифровой трансформации в системе государственного управления / М.: РАНХиГС. – 2020. – 84 с.
3. Полюшкевич О.А., Журавлева И.А., Дружинин Г.В., Москвитина Н.В. Основы цифровизации государственного и муниципального управления: учеб. пос. / И.: ИГУ. – 2020. – 163 с.
4. Камолов С.Г., Коржов И.А. Проблемы повышения квалификации государственных и муниципальных служащих // Право. Журнал Высшей школы экономики. – 2012. – №2(3). – С. 185-189.
5. Карапетян Н.С., Каунов Е.Н. Трансформация компетенций государственных служащих в условиях развития цифровых технологий // Креативная экономика. – 2020. – Том 14. – №6. – С. 993-1010. – DOI: 10.18334/ce.14.6.110503.
6. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. – 2004. – 42 с.
7. Кауфман Н.Ю. Трансформация управления знаниями в условиях развития цифровой экономики // Креативная экономика. – 2018. – Том 12. – №3. – С. 401-405.
8. Glister P. Digital literacy / New York: Wiley Computer Pub. – 1997. – P. 276.

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

9. Martin A., Madigan D. Digital Literacies for Learning // London: Facet Publishing. Journal of information literacy. – 2006. – №1 (3). – P. 19
10. Солдатова Г.У., Рассказова Е.И. Психологические модели цифровой компетентности российских подростков и родителей // Национальный психологический журнал. – 2014. – №2(14). – С. 27-35.
11. Интернет ресурс: https://www.inform.kz/ru/cifrovoy-kazahstan-realii-i-perspektivy_a3179860
12. Васильева Е.В., Пуляева В.Н., Юдина В.А. Развитие цифровых компетенций государственных гражданских служащих Российской Федерации // Бизнес-информатика. – 2018. – №4(46). – С. 28-42. – DOI: 10.17323/1998-0663.2018.4.28.42.
13. Приказ №41 от 24 января 2020 года Об утверждении методик расчета показателей федерального проекта «Кадры для цифровой экономики» национальной программы «Цифровая экономика Российской Федерации» // https://www.economy.gov.ru/material/dokumenty/prikaz_minekonomrazvitiya_rossii_ot_24_yanvarya_2020_g_41.html.
14. Лопатова Н. Международный опыт формирования цифрового правительства // Наука и инновации. – 2019. – №5. – С. 24-28. – <https://doi.org/10.29235/1818-9857-2019-5-24-28>.
15. Интернет ресурс: https://hr.cdto.ranepa.ru/os_1.

ЛИТЕРАТУРА

1. Gosudarstvennaja Programma «Cifrovoy Kazahstan». Utverzhdena Postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 12 dekabrya 2017 goda № 827. [The State Program «Digital Kazakhstan». Approved by the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 12, 2017 No. 827]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>.
2. Shklyaruk M.S., Garkushi N.S. Model' kompetencij komandy cifrovoj transformacii v sisteme gosudarstvennogo upravlenija [The competence model of the digital transformation team in the public administration system] / М.: RANHiGS. – 2020. – 84 s. [in Russian].
3. Poljushkevich O.A., Zhuravleva I.A., Druzhinin G.V., Moskvitina N.V. Osnovy cifrovizacii gosudarstvennogo i municipal'nogo upravlenija: ucheb. pos. [Fundamentals of digitalization of public and municipal administration] / I.: IGU. – 2020. – 163 s. [in Russian].
4. Kamolov S.G., Korzhov I.A. Problemy povysheniya kvalifikacii gosudarstvennyh i municipal'nyh sluzhashhih [Problems of professional development of state and municipal employees] // Pravo. Zhurnal Vysshej shkoly jekonomiki. – 2012. – №2(3). – S. 185-189 [in Russian].
5. Karapetjan N.S., Kaunov E.N. Transformacija kompetencij gosudarstvennyh sluzhashhih v uslovijah razvitija cifrovyh tehnologij [Transformation of competencies of civil servants in the context of the development of digital technologies] // Kreativnaja jekonomika. – 2020. – Tom 14. – №6. – S. 993-1010 [in Russian].
6. Zimnjaja I.A. Kljuchevye kompetentnosti kak rezul'tativno-celevaja osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii [Key competencies as the effective-target basis of the competence approach in education] / М.: Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov. – 2004. – 42 s. [in Russian].
7. Kaufman N.Ju. Transformacija upravlenija znanijami v uslovijah razvitija cifrovoj jekonomiki [Transformation of knowledge management in the context of the development of the digital economy] // Kreativnaja jekonomika. – 2018. – Tom 12. – №3. – S. 401-405.
8. Glister P. Digital literacy / New York: Wiley Computer Pub. – 1997. – P. 276.
9. Martin A., Madigan D. Digital Literacies for Learning // London: Facet Publishing. Journal of information literacy. – 2006. – №1(3). – P. 19.
10. Soldatova G.U., Rasskazova E.I. Psihologicheskie modeli cifrovoj kompetentnosti rossijskih podrostkov i roditelej [Psychological models of digital competence of Russian teenagers and parents] // Nacional'nyj psihologicheskij zhurnal. – 2014. – №2(14) – S. 27-35 [in Russian].
11. Internet resource: https://www.inform.kz/ru/cifrovoy-kazahstan-realii-i-perspektivy_a3179860.
12. Vasil'eva E.V., Puljaeva V.N., Judina V.A. Razvitie cifrovyh kompetencij gosudarstvennyh grazhdanskih sluzhashhih Rossijskoj Federacii [Development of digital competencies of State civil servants of the Russian Federation] // Biznes-informatika. – 2018. – № 4(46). – S. 28-42 [in Russian]. – DOI: 10.17323/1998-0663.2018.4.28.42.

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

13. Prikaz № 41 ot 24 janvarja 2020 goda Ob utverzhenii metodik rascheta pokazatelej federal'nogo proekta «Kadry dlja cifrovoj jekonomiki» nacional'noj programmy «Cifrovaja jekonomika Rossijskoj Federacii» [Order No. 41 of January 24, 2020 On Approval of Methods for Calculating Indicators of the Federal Project «Personnel for the Digital Economy» of the national program «Digital Economy of the Russian Federation»]. – https://www.economy.gov.ru/material/dokumenty/prikaz_minekonomrazvitiya_rossii_ot_24_yanvarya_2020_g_41.html [in Russian].

14. Lopatova N. Mezhdunarodnyj opyt formirovaniya cifrovogo pravitel'stva [International experience of digital government formation] // Nauka i innovacii. – 2019. – №5. – S. 24-28 [in Russian]. – <https://doi.org/10.29235/1818-9857-2019-5-24-28>.

15. Internet resource: https://hr.cdto.ranepa.ru/os_1.

Р.Т. Сергалиева, Р.О. Бугубаева, Л.А. Третьякова

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ДАМУ

Аннотация

Мемлекеттік қызметтің бірыңғай ақпараттық кеңістігін дамыту және электрондық үкімет технологияларын жаппай енгізу мемлекеттік қызметшілердің цифрлық құзыреттеріне жоғары талаптар қояды.

Тақырыпты зерттеу барысында теориялық және салыстырмалы талдау әдістері, салыстыру әдістері, ақпарат жинау әдістері қолданылды. Цифрландыруды енгізу бойынша негізгі стратегиялық бағдарламалар қаралды және талданды. Зерттеу барысында республиканың электрондық Үкіметінің ағымдағы жай-күйін зерделеуге ерекше назар аударылды, сондай-ақ цифрландыруды енгізу жөніндегі алдағы жобаларға шолу жасалды.

Зерттеу нәтижесі мемлекеттік қызметті цифрландыру жағдайында мемлекеттік қызметшілерді іріктеу процесін жетілдіру үшін практикалық маңызы бар АКТ саласындағы құзыреттерді трансформациялау бойынша әдістемелік ұсынымдар болып табылады. Олар мемлекеттік қызмет лауазымдарына үміткерлердің цифрлық құзыреттерін дамыту деңгейін арттыруға ықпал ететін болады.

Р.Т. Сергалиева, Р.О. Бугубаева, Л.А. Третьякова

РАЗВИТИЕ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Система государственного управления становится более цифровой и удобной для граждан. В связи с этим, растут требования к кадрам, которые управляют процессами цифровизации, они должны обладать широким спектром цифровых компетенций. Современный госслужащий, ответственный за реализацию цифровых проектов и перевод рабочих процессов в цифровую среду, должен прежде всего иметь навыки работы в цифровом мире.

Развитие единого информационного пространства государственной службы и повсеместное внедрение технологий электронного правительства предъявляет повышенные требования к цифровым компетенциям государственных служащих.

При изучении данной темы исследования использовались методы теоретического и сравнительного анализа, методы сравнения, сбор информации. Рассмотрены и проанализированы основные стратегические программы по внедрению цифровизации. В процессе исследования особое внимание уделено изучению текущего состояния электронного правительства республики, а также приведен обзор предстоящих проектов по внедрению цифровизации.

Результатом исследования являются методические рекомендации по трансформации компетенций в области ИКТ, имеющие практическую значимость для совершенствования процесса отбора государственных служащих в условиях цифровизации государственной службы. Они будут способствовать повышению уровня развития цифровых компетенций претендентов на должности государственной службы.

S. Shakeyev, c.e.s., assoc. professor¹

K. Nevmatulina, PhD^{2*}

Academician Y.A. Buketov Karaganda State University¹

Karaganda, Kazakhstan

Karaganda university of Kazpotreboyzuz²

Karaganda, Kazakhstan

* – main author (author for correspondence)

e-mail: sayan.79@mail.ru

PRIORITY AREAS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENERGY INDUSTRIES IN KAZAKHSTAN

Purpose of the study: The authors investigated the main directions of development of mineral resources of Kazakhstan, such as oil and gas industries, nuclear energy. From the point of view of developing the economic potential of the country, the mineral and raw materials sector of Kazakhstan is very promising. The development of competitive mining industry in Kazakhstan contributes to the expansion of the tax base and high revenues to the state budget. Research methods used: Statistical analysis, analysis and synthesis methods, comparative analysis, system analysis and an evolutionary approach were used. The results of the study: based on the analysis of hydrocarbon and nuclear reserves, the authors identified the main factors for the sustainable development of these commodity industries, proposed directions for their sustainable development, as well as state stimulus measures. Conclusions of the study: the main task of the state is to create conditions for the development of the industry, attracting investments and building the appropriate infrastructure, which will contribute to the maximum use of the competitive advantages of the industry. Due to the intensive development of production and export of raw materials, the national economy in recent years has managed to achieve high rates of economic growth, strengthen investment potential, and subsequently take the lead in the world arena.

Keywords: mining industry, oil, gas, fuel and energy complex, nuclear power, sustainable development, mineral resources, industry, hydrocarbons, investments.

Кілт сөздер: минералды ресурстар, мұнай, газ, тау-кен өнеркәсібі, отын-энергетикалық кешен, атомдық энергия, тұрақты даму, минералдық ресурстар, өнеркәсіп, көмірсутектер, инвестициялар.

Ключевые слова: минерально-сырьевые ресурсы, нефть, газ, добывающая промышленность, топливно-энергетический комплекс, атомная энергетика, устойчивое развитие, минеральные ресурсы, промышленность, углеводороды, инвестиции.

Introduction. The primary sector of the economy of Kazakhstan, mineral resources and especially export-oriented industries, which form the basis of the country's fuel and energy complex, represent the most important material resource for economic growth and maintaining the level and dynamics of export income.

Mineral resources are and in the foreseeable future will remain the main natural wealth and a prerequisite for the transition to high technologies. The Republic of Kazakhstan occupies a leading position among the raw material powers of the world and plays an important role in the world market, is a monopoly on the Eurasian subcontinent, and has a significant impact on the regional market. The latter is especially important during the period of accelerated development of the technological potential of the manufacturing sector of industry, construction and transport.

The main task at this stage is to create such conditions for the sustainable development of the industry and attracting investment, which will contribute to the maximum use of the competitive advantages of the industry in the future. And the implementation of the conditions for achieving sustainable development is possible if there are adequate laws, regulations, as well as a system of institutional structures that ensure the implementation of these laws.

The practical basis of the research is the materials of statistical collections, as well as research by leading domestic and foreign scientists in the field of the mining industry.

Materials and methods. Methods of statistical analysis, analysis and synthesis, comparative analysis, system analysis and evolutionary approach were used in the work.

Literature review. A significant contribution to the development of approaches to assessing the impact of mineral resources on economic growth, solving the problems of the development of the domestic raw materials complex in the context of global competition was made by: Kontorovich A.J., Burshtejn L.M., Livshic V.R., Ryzhkova S.V. [1, p. 1095-1104] and others. In Kazakhstan, research in the field of sustainable development, efficient use of energy resources is carried out by such leading Kazakhstani scientists as Koshanov A.K. [2, p.14-12] and Satybaldin A.A [3, p.9]. A.K. Koshanov: «... measures are being taken to overcome the raw material export model of the economy and a task has been put forward for high-tech modernization of the economy. The export-raw material model, formed after the large-scale denationalization of the main industries and industries, supports the high profitability of the extraction and export of raw materials at one pole and the low profitability of the processing sectors at the other...». A. Satybaldin: «...Sustainable economic growth should be ensured by accelerating diversification through industrialization and infrastructure development...».

Despite the high level of development of the above issues, the sustainable development of the energy industries of the Republic of Kazakhstan in the context of ever increasing competition is an urgent problem, since a thorough assessment

of this process is required at the present stage to develop proposals for the implementation of the most effective proposals for its implementation.

Main part. Oil occupies a central position in meeting the energy needs of the entire world, which predetermines the role of oil-producing countries as guarantors of market stability. These include Kazakhstan. In the last 10 years alone, the volume of oil production in the republic has more than doubled – from almost 40 million to 80 million tons. The number of contracts with subsoil users has increased from about 100 to over 400. In the most attractive geological region - on the Caspian shelf - about fifteen new oil and gas projects.

As a result, recoverable oil reserves increased from 2.9 billion tons to more than 4.8 billion tons, while gas reserves increased from 1.8 trillion m³ to 3.7 trillion m³. At the same time, the forecasted oil reserves can reach 17 billion tons, gas – 8 trillion m³. Kazakhstan's oil reserves now account for 3.2% of the world's total, and the country itself is among the ten largest owners of this type of hydrocarbons. In terms of gas, our country has 1.7% of the world's reserves [4, p. 3]. The oil and gas industry in Kazakhstan relies on a strong resource base. Most of the developed oil and gas reserves are at the growth stage. Now hydrocarbon reserves have been identified in 8 regions and are distributed extremely unevenly throughout the country. This information is reflected in the table 1.

Table 1

Distribution of hydrocarbon reserves by regions of Kazakhstan*

Republic, region	Oil, million tons		Condensate, million tons		Gas, billion	
	Balance sheet	Recoverable	Balance sheet	Recoverable	Balance sheet	Recoverable
Aktobe	806,3	212,3	53,7	32,7	53,5	1,5
Atyrau	1211,5	839,2	18,3	12,6	373,4	79,4
Mangystau	2524,8	742,9	7,1	3,3	33,3	114,8
West Kazakhstan	338,1	191,4	855,9	638,4	133,2	1338,2
Karaganda	167,2	94,0	-	-	8,7	1,0
Kyzylordinskaya	87,2	27,4	0,1	0,1	0,3	0,8
Zhambyl	-	-	0,2	0,2	-	14,8
Total for the Republic of Kazakhstan	6293,0	2095,0	944,0	688,0	602,4	1528,0

* Compiled according to the source [4]

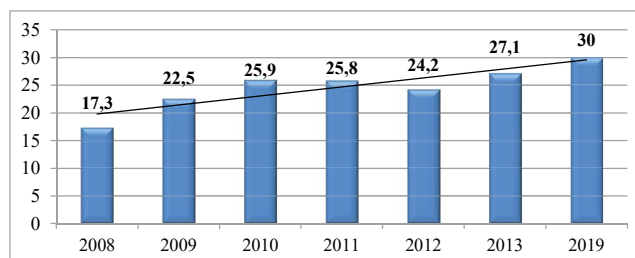
Today in Western Kazakhstan there are 90% of the explored deposits, which account for 98.2% of the exploited deposits. The largest of them in terms of explored reserves are the Tengiz, Karachaganak,

Zhanazhol, Zhetybai, Kenbai, Kalamkas, Karazhanbas, Kumkol, Uzen fields. Their total recoverable reserves are: for oil – 1.565 billion tons, for gas condensate – 650 million tons [5, p.10].

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

In recent years, a significant part of oil production in Kazakhstan has been provided by consortia such as TCO and Karachaganak Petroleum. Thus, JV Tengizchevroil LLP (TCO), which develops the giant Tengiz and Korolevskoye fields, in 2008, TCO reached a production volume of 17.3 million tons, in

2009 – 22.5 million tons, in 2010 – 25,9 million tons, in 2011 – 25.8 million tons, in 2012 – 24.2 million tons, in 2013 – 27.1 million tons and in 2019 TCO's production volume reached 30 million tons. Dynamics of crude oil production by Tengizchevroil JV LLP are shown in the figure 1.

Picture 1. Dynamics of crude oil production by Tengizchevroil JV LLP, million tons*

*Compiled according to the source [4]

The implementation of the State Program of Forced Industrial and Innovative Development and the fulfillment of the outlined tasks will increase the business attractiveness of Kazakhstan in the next 10 years. Due to these projects, the government plans to more than double oil production by 2020, bringing it to the level of more than 160 million tons and, as a result, Kazakhstan will enter the top five world oil producers [5, p.2].

In recent years, the gas industry and the econ-

omy of KazTransGas JSC have become stronger both inside the country, and outside it, they increase the international role and income of Kazakhstan. Over the past 10 years, KazTransGas JSC has turned the stagnant gas transportation business into a powerful factor in the development of energy, industry, social and geopolitical life of the country. Implementation (or expected) of important investment projects are reflected in the table 2.

Table 2

Investment projects of KazTransGas JSC*

Project	Aim	Status
Construction of new sections on the SATs-4 pipeline	Increase in throughput capacity from 54.6 to 60 billion cubic meters per year	Implemented
Construction of a reserve line Uzen-Aktau	Ensuring uninterrupted supply of Mangistau region	Implemented
Modernization of the gas distribution system of the South Kazakhstan region	Uninterrupted and trouble-free gas supply to Shymkent and the South Kazakhstan region, an increase in the guaranteed service life of gas pipelines	Projecting
Reconstruction of gas pipelines in Almaty and Almaty region	Satisfy future consumption growth, security of supply	Projecting
Gasification of Western and Southern Kazakhstan	Gas supply to enterprises and households	Realize
Construction of the first stage of the Kazakhstan-China gas pipeline	Export of Central Asian Gas to China	Implemented
Construction of the Beineu-Shymkent gas pipeline	Substitution of imports by West Kazakhstan gas	Projecting
Construction of the Caspian gas pipeline	Transit of Turkmen and export of Kazakh gas	Projecting
Transfer of motor transport in Almaty to compressed natural gas	Development of the compressed natural gas market, as well as improvement of the ecological situation in the air basin of Almaty	Implementing

* Compiled according to the source [5]

It is expected that in 2030 Kazakhstan will produce 100 billion cubic meters of gas per year. Such promising gas resources, including those on the Caspian shelf, are of great interest to a number of foreign companies and states. It is not difficult to assume that the North, and in the

future the East and the West - these will be the directions of export of Kazakhstani gas. This multi-vector nature provides strategic guarantees to Kazakhstan of maintaining favorable prices and tariffs for transit and export gas supplies, which we can see at the table 3.

Table 3

Directions for the development of nuclear power*

Kind of resources	Years			
	1990	2000	2020	2050
Total	100	100	100	100
Oil	43	38	28	20
Natural gas	19	23	23	23
Coal	28	27	25	21
Nuclear fuel	5	6	7	14

* Compiled according to the source [5]

As the analysis of the presented data shows, the share of nuclear fuel in the world energy balance has increased from 5% in 1990 to 7% in 2020 and it is planned to bring this growth to 14% in 2050. At the same time, until now, nuclear energy occupies a special place due to the significant unused potential and the ambiguous attitude towards it of various segments of the population, even the governments of a number of countries [6, p. 23].

129 uranium deposits and ore occurrences have been explored on the territory of Kazakhstan. Kazatomprom JSC is the national operator of Kazakhstan for the export of uranium and its compounds, rare metals, nuclear fuel for nuclear power plants, special equipment, technologies and dual-use materials. Since its inception, Kazatomprom JSC has increased uranium production from 6,632.9 tons in 2007 (13th in the world) to 13,291 tons in 2019 (first in the world). Today there are 21 mines in the republic. Kazatomprom JSC from 2015 to 2040 intends to invest over \$ 220 million in geological exploration [7, p.27].

Since energy is one of the main branches of the national economy of any country, the level of its development and potential capabilities can be used to judge the economic power of the country. At the current rate of growth in the consumption of fossil fuels, oil reserves will last for about 75 years, natural gas for 100 years, and coal for 200 years. Global consumption of primary energy resources may increase by 65%, and the share of fossil fuels in the world energy balance by 2020 should be reduced to 76% and by 2050 - up to 64% [8, p.3].

To do this, it is necessary to strengthen the study of the republic's subsoil, using the potential of the older generation of geologists, using the latest geological exploration technologies for forecasting and searching for hidden deposits, stimulating advanced scientific support for the geological industry [9].

It follows that the stability of the mineral processing industry is determined by the reserves of mineral raw materials and the need for it by society, the volume of mining, the amount of extracted and processed raw materials, the efficiency of the technology for extracting minerals, environmental friendliness and safety of processes [10, p. 6].

One of the prerequisites for achieving sustainable development is the existence of adequate laws, regulations and standards or mining legislation, as well as a system of institutional structures that ensure the implementation of these laws [11, p.14].

The development of this area must be stimulated at the state level in three main areas:

- 1) involve in the zone of internal consumption as many types of minerals produced in the country as possible;
- 2) create conditions for the creation of finished products at the highest possible technological level;
- 3) stimulate innovation processes and the development of more advanced technologies for deep processing of ores and the extraction of a useful component from them.

Based on the indicated factors that determine the conditions for sustainable development of Kazakhstan in relation to the mining industry, we

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

will formulate the following basic principles of sustainable development of the mining complex of the Republic of Kazakhstan [12, p. 35]:

- satisfaction of basic life needs, both of the modern generation and future ones;
- ensuring environmental and technical safety of mining operations;
- maintaining the balance of interests of the state, society and representatives of the mining business;
- preservation of existing ecosystems and restoration of damaged ones;
- timely and adequate to the volume of mining production replenishment of the mineral resource base;
- expansion of the mineral resource base by types of mined mineral raw materials;
- development of technologies for deep extraction of useful components from ores, intensive and extensive development of technological modes of the country's industry.

In turn, on the basis of the above basic principles, it is possible to form the Concept of sustainable development of the extractive industry, which should be organically integrated into the Concept of sustainable development of the Republic of Kazakhstan.

The next step in this direction should be the Program for the implementation of the developed Concept, within the framework of which it is necessary to outline specific ways, stages and mechanisms for its implementation. [13, p.160, 14, p. 203].

Conclusion. Currently, there is an urgent need for the republic to move away from the raw material orientation. However, it should be understood that the path to high-tech production is the use of income from the sale of raw materials and products of a low level of processing into more and more technological and science-intensive ones. The result of such an industrial policy should be a change in the structure of the economy due to an increase in the share of manufacturing in GDP, which by 2020 will amount to at least 13%, an increase in the share of non-resource exports in total exports to 45%, and an increase in the potential of non-resource budget revenues. Support for non-resource exporters is considered in the President's Address to the people of Kazakhstan (January, 2010) as a «key area of industrialization» designed to expand the export opportunities of the Kazakhstani industry in international markets.

REFERENCES

1. Конторович А.Э., Бурштейн Л.М., Лившиц В.Р., Рьжкова С.В. Главные направления развития нефтяного комплекса России в первой половине XXI века // Вестник Российской академии наук. – 2019. – № 11. – С. 1095-1104.
2. Кошанов А.К. Динамика посткризисного экономического роста и современные тенденции неоиндустриальной модернизации развитых и развивающихся стран // Вестник Евразийского национального университета им. Л. Гумилева, Серия экономическая. – 2012. – №3. – С. 4-12.
3. Сатубалдин А.А. Социально-экономическое развитие Казахстана: основные тренды, проблемы и перспективы // Общество и экономика. – 2017. – № 9. – С. 9-25.
4. Бренд нефтяных возможностей: К 2020 году Республика Казахстан войдет в мировую пятерку производителей «черного золота» // Казахстанская правда. – 2010. – С. 5.
5. Шакуликова Г. Вопросы потенциала нефтегазового комплекса Казахстана // Қаржы-қаражат – финансы Казахстана. – 2005. – № 4. – С. 43.
6. Нова А. Ядерная энергетика в XXI веке // Промышленность Казахстана. – 2005. – № 6 (33).
7. Смирнова Е. Настоящее и будущее казахстанского атома // Промышленность Казахстана. – 2006. – № 4 (37).
8. Спицын А. Россия и Казахстан в энерго-экологической интеграции // Экономист. – 2009. – № 5. – 34 с.
9. Жарменов А., Галиев С. Необходимость разработки стратегии устойчивого развития горной промышленности // Промышленность Казахстана. – 2007. – № 4(43).
10. Чантурия В.А. Перспективы устойчивого развития горно-перерабатывающей индустрии России // Горный журнал. – 2007. – № 2. – С. 2-9.
11. Бурцев И. Проблемы достижения устойчивого развития в горной промышленности // Вестник. – 2005. – № 6. – С. 12-16.
12. Приоритеты концепции перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию / Алматы: Материалы МООС РК. – 006. – С. 40.

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

13. Каренов Р.С. Формирование рынка минерально-сырьевых ресурсов Казахстана / Караганда: ИПЦ «Профобразование». – 2008. – С. 276.

14. Каренов Р.С. Приоритеты стратегии индустриально-инновационного развития горнодобывающей промышленности Казахстана / Астана: Изд-во КазУЭФМТ. – 2010. – С. 539.

ЛИТЕРАТУРА

1. Kontorovich A.J., Burshtejn L.M., Livshic V.R., Ryzhkova S.V. Glavnye napravlenija razvitija neftjanogo kompleksa Rossii v pervoj polovine XXI veka [The main directions of the oil complex of Russia in the first half of the XXI century] // Vestnik Rossijskoj akademii nauk. – 2019. – № 11. – S. 1095-1104 [in Russian].

2. Koshanov A.K. Dinamika postkrizisnogo jekonomicheskogo rosta i sovremennye tendencii neoindustrial'noj modernizacii razvityh i razvivajushhijhsja stran [Dynamics of post-crisis economic growth and current trends in neo-industrial modernization of developed and developing countries] // Vestnik Evrazijskogo nacional'nogo universiteta im. L. Gumileva, Serija jekonomicheskaja. – 2012. – №3. – S. 4-12 [in Russian].

3. Satubaldin A.A. Social'no-jekonomicheskoe razvitie Kazahstana: osnovnye trendy, problemy i perspektivy [Socio-economic development of Kazakhstan: main trends, problems and prospects] // Obshhestvo i jekonomika. – 2017. – № 9. – S. 9-25 [in Russian].

4. Brend neftjanyh vozmozhnostej: K 2020 godu Respublika Kazahstan vojdet v mirovujju pjaterku proizvoditelej «chernogo zolota» [Oil Opportunity Brand: By 2020, the Republic of Kazakhstan will enter the world's five "black gold" producers] // Kazahstanskaja Pravda. – 2010. – 5 s. [in Russian].

5. Shakulikova G. Voprosy potenciala neftegazovogo kompleksa Kazahstana [Issues of the potential of the oil and gas complex of Kazakhstan] // Karzhy-karazhat – finansy Kazahstana. – 2005. – № 4. – 43 s. [in Russian].

6. Nova A. Jadernaja jenergetika v XXI veke [Nuclear Energy in the 21st Century] // Promyshlennost' Kazahstana. – 2005. – № 6 (33). – S. 22-26 [in Russian].

7. Smirnova E. Nastojashhee i budushhee kazahstanskogo atoma [Present and future of the Kazakhstani atom] // Promyshlennost' Kazahstana. – 2006. – № 4 (37). – S. 42-46 [in Russian].

8. Spicyn A. Rossija i Kazahstan v jenergo-jekologicheskoj integracii [Russia and Kazakhstan in energy-ecological integration] // Jekonomist. – 2009. – № 5. – 34 s. [in Russian].

9. Zharmenov A., Galiev S. Neobhodimost' razrabotki strategii ustojchivogo razvitija gornoj promyshlennosti [The need to develop a strategy for the sustainable development of the mining industry] // Promyshlennost' Kazahstana. – 2007. – № 4(43) [in Russian].

10. Chanturija V.A. Perspektivy ustojchivogo razvitija gorno-pererabatyvajushhej industrii Rossii [Prospects for sustainable development of the mining and processing industry in Russia] // Gornyj zhurnal. – 2007. – № 2. – S. 2-9 [in Russian].

11. Burcev I. Problemy dostizhenija ustojchivogo razvitija v gornoj promyshlennosti [Problems of Achieving Sustainable Development in the Mining Industry] // Vestnik. – 2005. – № 6. – S. 12-16 [in Russian].

12. Priorityty koncepcii perehoda Respubliki Kazahstan k ustojchivomu razvitiju [Priorities of the concept of transition of the Republic of Kazakhstan to sustainable development] / Almaty, Materialy MOOS RK. – 006. – S. 40 [in Russian].

13. Karenov R.S. Formirovanie rynka mineral'no-syr'evykh resursov Kazahstana [Formation of the market of mineral resources in Kazakhstan] / Karaganda: IPC «Profobrazovanie». – 2008. – S. 276 [in Russian].

14. Karenov R.S. Priorityty strategii industrial'no-innovacionnogo razvitija gornodobyvajushhej promyshlennosti Kazahstana [Priorities of the strategy of industrial and innovative development of the mining industry in Kazakhstan] / Astana: Izd-vo KazUJFMT. – 2010. – S. 539 [in Russian].

С.С. Шакеев, К.А. Невматулина

**ҚАЗАҚСТАНДА ЭНЕРГЕТИКА САЛАЛАРЫН
ТҰРАҚТЫ ДАМУЫДЫҢ БАСЫМ БАҒЫТТАРЫ**

Адапта

Зерттеудің мақсаты: Авторлар Қазақстанның мұнай-газ өнеркәсібі, атом энергетикасы сияқты минералдық ресурстарды игерудің негізгі бағыттарын зерттеді. Елдің экономикалық әлеуетінің дамуы тұрғысынан Қазақстанның минералды-шикізат секторының болашағы зор. Қазақстанда бәсекеге қабілетті тау-кен өнеркәсібінің дамуы салық салу базасының кеңеюіне және мемлекеттік бюджетке жоғары түсімдердің түсуіне ықпал етеді. Қолданылатын зерттеу әдістері: Статистикалық талдау, талдау және синтез, салыстырмалы талдау, жүйелік талдау және эволюциялық көзқарас әдістері қолданылды. Зерттеу нәтижелері: көмірсутегі және ядролық шикізат қорын талдау негізінде авторлар осы шикізаттық салалардың тұрақты дамуының негізгі факторларын анықтады, олардың тұрақты дамуының бағыттарын ұсынды, сондай-ақ оларды мемлекеттік ынталандыру шараларын белгіледі. Зерттеудің қорытындылары: мемлекеттің негізгі міндеті – саланың бәсекелестік артықшылықтарын барынша пайдалануға ықпал ететін саланы дамытуға, инвестиция тартуға және тиісті инфрақұрылымды құруға жағдай жасау. Өндіріс пен шикізат экспортының қарқынды дамуының арқасында ұлттық экономика соңғы жылдары экономикалық өсудің жоғары қарқынына қол жеткізіп, инвестициялық әлеуетті нығайтып, кейіннен әлемдік аренада жетекші орынға шықты.

С.С. Шакеев, К.А. Невматулина

**ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ
ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ОТРАСЛЕЙ В КАЗАХСТАНЕ**

Аннотация

Цель исследования: Авторами исследованы основные направления развития минерально-сырьевых ресурсов Казахстана, таких как нефтяная и газовая отрасли, ядерная энергетика. С точки зрения развития экономического потенциала страны, минерально-сырьевой сектор Казахстана является весьма перспективным. Развитие конкурентоспособной добывающей промышленности Казахстана способствует расширению налогооблагаемой базы и высоким поступлениям в государственный бюджет. Использованные методы исследования: Использованы методы статистического анализа, анализа и синтеза, сравнительный анализ, системный анализ и эволюционный подход. Результаты исследования: на основе проведенного анализа запасов углеводородного и ядерного сырья авторами обозначены основные факторы устойчивого развития этих сырьевых отраслей, предложены направления их устойчивого развития, а также обозначены меры их государственного стимулирования. Выводы исследования: основной задачей государства является создание условий для развития отрасли, привлечения инвестиций и строительства соответствующей инфраструктуры, что будет способствовать максимальному использованию конкурентных преимуществ отрасли. За счет интенсивного развития производства и экспорта сырьевых ресурсов национальная экономика в последние годы сумела достичь высоких темпов экономического роста, укрепить инвестиционный потенциал, а в последующем выйти в лидирующие позиции на мировой арене.

А.Б. Коккозова*, докторант PhD¹
Т.П. Притворова, д.э.н., профессор²
Л.А. Третьякова, д.э.н., профессор³
Карагандинский университет Казпотребсоюза¹
г. Караганда, Казахстан
Карагандинский университет имени
академика Е.А. Букетова²
г. Караганда, Казахстан
Белгородский государственный университет³
г. Белгород, Россия
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: aiman_93@mail.ru

ПРОЕКТ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА ПРОГРАММЫ ЗАНЯТОСТИ КАК ОБЪЕКТ СТРУКТУРНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ

Актуальность исследования заключается в оценке устойчивости результатов проекта «Профессиональная подготовка» государственной программы занятости. Цель статьи выявить объективные и субъективные факторы, оказывающие влияние на конечные результаты проекта для разработки рекомендаций по их улучшению. Методология исследования базируется на социологическом опросе 182 выпускников проекта через 1-1,5 года после его окончания. Результаты опроса обработаны в программе PLS-PM. Структурное моделирование выявило сильные и слабые стороны проекта. Сильной стороной проекта является достаточно высокий уровень удовлетворенности участников. Одновременно с этим, почти 40% через 1-1,5 года после выхода из проекта не имеют трудового контракта и 36% отметили отсутствие связи своей настоящей занятости с проектом. Положительная связь между участием в проекте и наличием официального трудового контракта по истечении времени наблюдается только у 55% участников. Уровень конкурентоспособности на рынке труда и мотивация участника проекта оказывают на его статус в настоящее время большее влияние, в отличие от таких характеристик как место проживания, год окончания последнего учебного заведения, ступень образования. Профилирование и индивидуальный подход к соискателю позволяют снизить риски проекта со стороны Центров занятости.

Ключевые слова: программа занятости, проект профессиональная подготовка, рынок труда, трудовые ресурсы, курсы повышения квалификации, курсы переподготовки, структурное моделирование, Центры занятости, активные меры содействия занятости, эконометрический анализ.

Кілт сөздер: жұмыспен қамту бағдарламасы, кәсіби оқыту жобасы, еңбек базары, еңбек ресурстары, біліктілікті жогарылату курстары, қайта дайындау курстары, құрылымдық модельдеу, Жұмыспен қамту орталықтары, жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шаралары, эконометриялық талдау.

Keywords: employment program, vocational training project, labor market, labor resources, refresher courses, retraining courses, structural modeling, employment centers, active measures to promote employment, econometric analysis.

JEL classification: J08 Labor Economics Policies

Введение. Профессиональная подготовка и переподготовка безработных является наиболее очевидной мерой содействия ищущим работу гражданам. Официальная политика во всех странах делает акцент на активных мерах содействия занятости на рынке труда. В то же время, в среднем по ОЭСР объем обучающих программ в процентах к ВВП за период с 2009 по 2018 годы снизился: в 2009 – 0,15%, в 2014 – 0,14%, в 2018 – 0,11%. Одновременно снижается число участников в процентах от рабочей силы: в 2009 – 1,1%, в 2014 – 1,1%, в 2018 – 0,94% [1].

Необходимо отметить, что в структуре пакета обучающих программ в целом по ОЭСР доминирует направление институционального обучения: в 2009 – 0,11%, 2014 – 0,10%, 2018 – 0,07%. Направление Integrated training, которое ближе всего по содержанию к проекту «Профессиональная подготовка», стабильно за период 2009-2018 годы составляет 0,01% от ВВП.

Новизна нашего исследования заключается в оценке факторов, влияющих на устойчивость конечного результата проекта профессиональной подготовки в форме трудоустройства на

основе структурного моделирования.

Цель статьи – выявить факторы, оказывающие влияние на конечные результаты проекта «Профессиональная подготовка работников» государственной программы занятости, для разработки рекомендаций по их улучшению.

Методология исследования базируется на социологическом опросе выпускников проекта «Социальные рабочие места» через 1-1,5 лет после его окончания. В выборку вошло 182 человека, проживающих в крупном городе (Караганда), малом городе (Сарань) и районе (Абайский).

Результаты опроса были обработаны статистическим методом структурного анализа и программе PLS-PM, которая позволяет построить структурную модель, описывающую взаимосвязи между зависимой переменной Y и независимыми переменными X на основе метода частичных наименьших квадратов. Метод позволяет оценивать сложные модели причинно-следственных связей со скрытыми переменными, которые значимы, но не наблюдаемы, а также определить взаимосвязь между ними.

Обзор литературы. Содействие занятости населения в форме профессиональной подготовки и переподготовки работников является первой исторически сложившейся мерой поддержки работников в условиях структурной перестройки экономики, массового перехода работников из одной отрасли в другую, данная тема подробно была описана Вишневецкой Н.Т. [2].

Эконометрические исследования, оценивающие конкретные программы и проекты в разных странах, расходятся в своих результатах. Дж. Ключе на основе мета-анализа 137 оценок программ из 19 стран делается вывод, что конечные результаты зависят содержания и инструментов самой программы, а также эффективности менеджмента в службах занятости [3].

Согласно В. Баккели и Э. Брейт, государственные политики, менеджеры и исследователи обращают внимание на инновационные подходы к оказанию услуг соискателю работы, которые позволяют агентствам повышать эффективность своей деятельности, формировать социальные эффекты для соискателей [4]. Мы согласны

с Дж. Ингольд, Д. Адаascalитей и П. Морано, что социальные эффекты обусловлены улучшением качества обслуживания на местном уровне и большей гибкостью в адаптации услуг к индивидуальным возможностям и особенностям жизненной ситуации клиента [5,6].

По мнению Петренко Е.С., Притворова Т.П. и Спановой Б.К. эффективность менеджмента в службах занятости обеспечивается процедурой направления соискателя в конкретный проект программы, базирующейся на технологии профилирования [7].

Важную роль играет официально признанная законодательством методология оценки и настрой на ее реальные результаты [8]. Нами были изучены и проанализированы работы как зарубежных, так и казахстанских авторов по вопросам эффективности социальных программ, измерения социального эффекта проводимых программ в разных странах мира, относительно устойчивости социального эффекта во времени и мы согласны с мнением, о недостаточности используемых методов оценки программ ввиду того, что они не раскрывают вопросы несовершенства управления ими и устойчивости их результатов.

Основная часть. Современные обучающие программы в рамках институтов рынка труда диверсифицированы. В Казахстане участие соискателей работы в проекте «Социальные рабочие места» государственной программы продуктивной занятости и массового предпринимательства составляет за период с 2017 по 2020 годы в среднем 0,51% от совокупной рабочей силы [1].

Для исследования эффективности и результативности проекта ПП нами было проведен социологический опрос выпускников проекта. Он позволит выявить удовлетворенность полученными услугами выпускников проекта, проанализировать сильные и слабые стороны данной программы, получить обратную связь от соискателей.

В опросный лист были включены следующие блоки и составляющие их элементы, каждый из которых оценивался по 5-балльной шкале (табл. 1).

Структура опросного листа и условные обозначения в модели PLS-PM*

№	Блоки		Компоненты блоков	Обозначение
1	Положение на рынке труда в настоящее время	X1	Количество мест работы за трудовую жизнь	1.1
			Количество специальностей	1.2
			Общий трудовой стаж	1.3
2	Параметры участия в проекте «Профподготовка»	X2	Мотивация для участия в проекте	2.1
			Продолжительность пребывания в проекте	2.2
			Удовлетворенность курсами профессиональной подготовки в проекте	2.3
3	Место работы в настоящее время	Y1	Связь с проектом ПП	3.1
			Информационный канал трудоустройства	3.2
			Действующий трудовой контракт	3.3
4	Оценка участия в проекте	Y2	Оценка полезности опыта для профессиональных навыков и компетенций	4.1
			Оценка в целом опыта участия в проекте	4.2
			Оценка организации процесса в Центре занятости	4.3
5	Личные данные	X3	Фактическое место жительства	5.1
			Уровень образования	5.2
			Год окончания учреждения образования	5.3
			Самый продолжительный период вынужденной безработицы	5.4

* Составлено авторами

ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКА, ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЖАРШЫСЫ, 2022 – №1(46)

Общая характеристика группы респондентов по результатам структурного анализа может быть представлена следующими статистическими параметрами:

- 61,5% группы имели на протяжении трудовой жизни пять и более мест работы, в этой же группе 24% никогда не работали;

- 62% имеют стаж от 5 до 10 лет, а 21% от 2 до 5 лет; 53% имеют 1-2 специальности;

- 41% хотели получить новую востребованную специальность, 26% стать более конкурентоспособными, но в то же время, 33% были точно не знали чего хотят, их устраивал любой вариант, предложенный Центром занятости;

- 43% учились более 3 месяцев, остальные меньший срок.

- 90% участников были удовлетворены курсами, предложенными для освоения. Но 51,8%

сказали, что поработали по профилю подготовки 1-2 месяца и уволились, а 27,7% из них, в настоящее время без работы.

- только 4% отметили, что работают в той же организации и на том же рабочем месте, 20,5% работают в той же организации, но на другом рабочем месте. 36% отметили отсутствие связи своей настоящей работы с проектом, вместе с теми, группа безработных составила 63,7%.

- 36% отметили, что у них есть годовой контракт, 39,7% сказали, что нет контракта (безработные и неформальные работники).

- 71% закончили учебное заведение в последние 10 лет, 34% отметили опыт пребывания в статусе безработного более 1 года.

По результатам социологического опроса была построена структурная модель в программе PLS-PM (рис. 1).

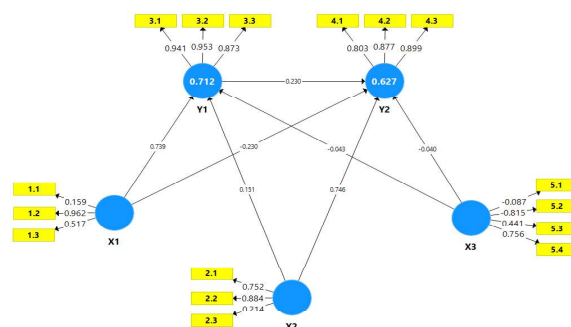

Рисунок 1. Структурная модель PLS-PM

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

Процесс оценивания полученной модели состоит из двух этапов:

- 1) Валидизации модели: подтверждающий факторный анализ (confirmatory factor analysis).
- 2) Тестирование структурной модели: путевой (path) анализ.

1 этап. Подтверждающий факторный анализ количественно описывает структуру данных модели.

1.1 Оценка согласованности вопросов внутри каждого из пяти блоков модели, т.е. коэффициентов при переменных X и Y.

Из 16 коэффициентов 11 имеют значение больше 0,7, что удовлетворяет требованиям модели. Тем не менее, в модели преобладают корректные значения и в целом статистика пригодности удовлетворительная.

1.2 Проверка внутренней согласованности тестовых вопросов в каждом блоке и измерение влияния каждого вопроса на латентную переменную. Эта оценка проводится с помощью

коэффициента Cronbach's Alpha. Он служит показателем однородности (внутренней согласованности) оценивания индикаторов. Результаты расчетов дают основание сделать вывод, что четыре из пяти переменных удовлетворяют требованиям внутренней согласованности, а независимая переменная X3 характеризует выборку как смещенную в зону средневозрастных работников крупного города. Это ожидаемый эффект не умаляет значения полученных результатов. Поскольку обследование было сплошным по предоставленной базе данных, то можно сделать вывод, что это сложившийся в реальности социальный портрет участника проекта профессиональной подготовки в крупном городе.

2 этап. Поскольку все критерии соблюдены, выполняется проверка гипотез. Для этого проводится Bootstrapping тестирование, которое показывает статистическую значимость результатов анализа (табл. 2). Гипотезы со значением коэффициента P Values ниже 0,05 подтверждаются.

Таблица 2

Результаты Bootstrapping тестирования*

№	Гипотеза	Original Sample (O)	T Statistics (O/STDEV)	P Values
1	Y1 -> Y2	0.230	1.992	0.048
2	X1 -> Y1	0.739	12.702	0.000
3	X1 -> Y2	-0.230	1.987	0.049
4	X2 -> Y1	0.151	2.166	0.031
5	X2 -> Y2	0.746	8.839	0.000
6	X3 -> Y1	-0.043	0.518	0.605
7	X3 -> Y2	-0.040	0.392	0.695

* Разработана авторами в программе PLS-PM

Способность структурной модели объяснить взаимосвязи для Y1 в рамках модели оценена на 71%, что является достаточно высоким показателем.

На Y1 (место работы в настоящее время) влияют X1 (конкурентная позиция соискателя на рынке труда) и X2 (параметры участия в проекте). Сила влияния со стороны X1 (0,739) в пять раз больше, чем со стороны X2 (0,151). Это говорит о том, что на наличие действующего трудового контракта у респондента больше влияет его накопленный потенциал (количество мест работы и специальностей, общий опыт работы), чем участие в конкретном краткосрочном проекте профессиональной подготовки. Гипотеза 2 имеет идеальный показатель P Values (0.000), в то время как гипотеза 4 статистически значи-

ма, но коэффициент P Values (0.031). Более низкий уровень коэффициента определен тем, что фактически участие в проекте и его параметры имеют значение для 48% респондентов, которые отметили, что работают в той же или другой организации, но по специальности, полученной в ходе курсов профессиональной подготовки.

Для Y2 подтвердились три гипотезы. Участники проекта достаточно высоко оценивают опыт участия в целом, независимо от конечного результата в форме социального эффекта для них.

Значительное положительное воздействие на оценку участия в проекте оказывают его параметры: мотивация соискателя рабочего места, продолжительность обучения, удовлетворенность

курсами профессиональной подготовки. Значение коэффициента 0,746 представляет самую сильную связь в модели. Оно обусловлено тем, что 67% пришли в проект замотивированными и после обучения 91% респондентов отметили, что удовлетворены участием. Гипотеза 5 подтвердилась с идеальным значением P Values (0.000).

Подтвердилась гипотеза 3 об отрицательной связи между конкурентоспособностью соискателя (количество специальностей, общий трудовой стаж, количество мест работы) и оценкой проекта. Очевидно, что соискатели с относительно более высокой конкурентоспособностью сказали, что социальный эффект от участия в проекте для них отсутствует или имеет низкий уровень.

Подтвердилась гипотеза 1 о влиянии настоящего положения респондента на рынке труда на его оценку участия в проекте «Профессиональная подготовка». Связь имеет положительный коэффициент 0,230, но значение P Values (0.048) близко к максимальному значению критерия, превышение которого говорит о статистической незначимости связи. Это связано с тем, что 36% отметили отсутствие связи своей настоящей работы с проектом, вместе с теми, у кого сейчас нет работы эта группа составила 63,7%. То есть положительная связь формируется далеко не у всех респондентов.

Опровержение гипотез 6 и 7 подтверждает, что личные данные не оказывают значимого влияния на действующий статус индивида на рынке труда и оценку им своего опыта пребывания в проекте. Мы согласны с результатами мета-анализа в работе [4], что результаты проекта зависят не столько от уровня развития страны и экономического цикла, сколько от содержания и менеджмента в Центрах занятости.

Мы также поддерживаем точки зрения [5,6,7] и считаем, что казахстанским менеджерам надо отойти от безличного подхода к направлению граждан в проект профподготовки без учета их внутренних психологических компетенций и возможностей вертикальной мобильности.

Поддерживаем мнение, представленное в работе [9] о необходимости совершенствования действующей методологии оценки результатов с позиций их устойчивости с среднесрочном периоде, по истечении 1-1.5 лет после выхода из проекта.

Заключение. Проект профессиональная подготовка представляет одно из традиционных направлений в государственной программе занятости. В настоящее время он реализуется «под заказ» от конкретного работодателя в работниках соответствующей профессиональной квалификации.

Результаты оценки проекта позволяют сделать вывод, что проект имеет как сильные, так и слабые стороны. Сильной стороной проекта является достаточно высокий уровень удовлетворенности участников: трое из четырех участников указали на развитие своих профессиональных навыков и компетенций, оценили опыт участия скорее положительно. Одновременно с этим, почти 40% через 1-1,5 года после выхода из проекта не имеют трудового контракта и 36% отметили отсутствие связи своей настоящей работы с проектом. Положительная связь между участием в проекте и наличием официального трудового контракта по истечении времени наблюдается только у 55% участников. То есть результаты проекта не вполне устойчивы.

Влияние со стороны параметров проекта на конечный его результат в форме контракта на трудоустройство характеризуется статистически значимым результатом, тем не менее каждый четвертый участник имеет пассивную мотивацию. 10% участников находятся в проекте менее месяца. Это говорит о том, что часть респондентов идет в проект без определения своих внутренних компетенций, предрасположенности к специальности, по которой было обучение в проекте. Центрам занятости необходимо применение в процессе работы с клиентом инструментов определения его психологической предрасположенности к той или иной работе, что необходимо для его правильного мотивирования. То, что 25% респондентов говорят, «немного поработал и уволился», является основанием для диагностики проблемы управления проектом с позиций обеспечения устойчивости его результатов. Профилирование и индивидуальный подход к соискателю позволят снизить риски проекта со стороны Центров занятости.

Уровень конкурентоспособности участника проекта на рынке труда и его мотивация оказывают на его статус в настоящее время большее влияние, в отличие от таких характеристик как место проживания, год окончания последнего учебного заведения, степень образования.

Это говорит о том, что влияние краткосрочных курсов профподготовки на статус респондента на рынке труда меньше, чем уровень базового институционального образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Занятость в Казахстане в 2016-2020 годах. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Нур-Султан. – 2021. – 245 с. – <https://stat.gov.kz/official/industry/25/publication>
2. Вишневская Н.Т. Государственная политика на рынке труда: реформирование институтов в странах ОЭСР // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2019. – №01. – С. 35-60.
3. Kluge J., The effectiveness of European active labor market programs. *Labour Economics*. – 2010. – 7(6). – P. 904-918.
4. Bakkeli V., Breit E. From «what works» to «making it work»: A practice perspective on evidence-based standardization in frontline service organizations. *Social Policy and Administration*. – 2021. – P. 1-16. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/spol.12757>
5. Ingold J. Employers' perspectives on benefit conditionality in the UK and Denmark. *Social Policy & Administration*. – 2020. – 54(2). – P. 236-249.
6. Adascalitei D., Morano P. Drivers and Effects of Labour Market Reforms: Evidence from a Novel Policy Compendium // *IZA Journal of Labor Policy*. – 2016. – 5(15). P. 1-32.
7. Петренко Е.С., Притворова Т.П., Спанова Б.К. Профилирование безработных при оказании услуг содействия занятости населения: мировой опыт и модель для Казахстана // Экономика труда. – 2019. – Том 6. – № 1. – С. 357-376.
8. Притворова Т., Бектлеева Д. Метод оценки социального эффекта проектов в активных программах занятости населения Казахстана // Вестник Омского университета. - Серия экономика. – 2017. – №3. – С.70-79.

REFERENCES

1. Zanyatost' v Kazahstane v 2016-2020 godah (2021). Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan. [Employment in Kazakhstan in 2016-2020 (2021). Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan] Nur-Sultan: 245 s. <https://stat.gov.kz/official/industry/25/publication> [in Russian]
2. Vishnevskaya N.T. Gosudarstvennaya politika na rynke truda: reformirovanie institutov v stranah OESR [Public Labor Market Policy: Reforming Institutions in OECD Countries] // *Voprosy gosudarstvennogo i municipal'nogo upravleniya*. – 2019. – №01. – S. 35-60 [in Russian]
3. Kluge J. The effectiveness of European active labor market programs. *Labour Economics*. – 2010. – 7(6). – P. 904-918.
4. Bakkeli V., Breit E. From «what works» to «making it work»: A practice perspective on evidence-based standardization in frontline service organizations. *Social Policy and Administration*. – 2021. – P. 1-16. – Retrieved from <https://doi.org/10.1111/spol.12757>
5. Ingold J. Employers' perspectives on benefit conditionality in the UK and Denmark. *Social Policy & Administration*. – 2020. – 54(2). P. 236-249.
6. Adascalitei D., Morano P. Drivers and Effects of Labour Market Reforms: Evidence from a Novel Policy Compendium // *IZA Journal of Labor Policy*. – 2016. – 5(15). P. 1-32.
7. Petrenko E.S., Pritvorova T.P., Spanova B.K. Profilirovanie bezrabortnyh pri okazanii uslug sodejstviya zanyatosti naseleniya: mirovoj opyt i model' dlya Kazahstana [Profiling of the unemployed in the provision of services to promote employment of the population: global experience and a model for Kazakhstan] // *Ekonomika truda*. – 2019. – Том 6. – № 1. – S. 357-376 [in Russian].
8. Pritvorova T., Bektleeva D. Metod ocenki social'nogo effekta proektov v aktivnyh programmah zanyatosti naseleniya Kazahstana [Method for assessing the social effect of projects in active employment programs for the population of Kazakhstan] // *Vestnik Omskogo universiteta*. – Seriya ekonomika. – 2017. – №3. – S. 70-79 [in Russian].

**ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ КӘСІПТІК ОҚЫТУ ЖОБАСЫ
ҚҰРЫЛЫМДЫҚ МОДЕЛЬДЕУ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ**

Аннотация

Зерттеудің өзектілігі мемлекеттік жұмыспен қамту бағдарламасының «Кәсіби дайындық» жобасы нәтижелерінің тұрақтылығын бағалау болып табылады. Мақаланың мақсаты оларды жақсарту бойынша ұсыныстар әзірлеу үшін жобаның соңғы нәтижелеріне әсер ететін объективті және субъективті факторларды анықтау. Зерттеу әдістемесі жоба аяқталғаннан кейін 1-1,5 жыл өткен соң 182 түлектің әлеуметтік сауалнамасына негізделген. Сауалнама нәтижелері PLS-PM бағдарламасында өңделді. Құрылымдық модельдеу жобаның күшті және әлсіз жақтарын анықтады. Жобаның күшті жағы болып қатысушылардың қанағаттанушылығының жеткілікті жоғары деңгейі табылады. Сонымен қатар, жобадан шыққаннан кейін 1-1,5 жыл өткен соң 40% дерлік еңбек шарты жоқ, ал 36% олардың нақты жұмыс орны мен жоба арасындағы байланыстың жоқтығын атап өтті. Жобаға қатысу мен уақыт өткеннен кейін ресми еңбек шартының болуы арасындағы оң байланыс қатысушылардың 55%-ында ғана байқалады. Еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілік деңгейі және жобаға қатысушының уәждемесі қазіргі уақытта оның тұрғылықты жері, соңғы оқу орнын бітірген жылы, білім деңгейі сияқты сипаттамаларға қарағанда, оның мәртебесіне үлкен әсер етеді. Жұмыс іздеушіге бейіндеу және жеке көзқарас жұмыспен қамту орталықтары тарапынан жобаның тәуекелдерін төмендетуге мүмкіндік береді.

A. Kokkozova, T. Pritvorova, L. Tretyakova

**PROJECT PROFESSIONAL TRAINING EMPLOYMENT PROGRAM
AS AN OBJECT OF STRUCTURAL MODELING**

Annotation

The relevance of the study lies in assessing the sustainability of the results of the «Vocational Training» project of the state employment program. The purpose of the article is to identify objective and subjective factors influencing the final results of the project in order to develop recommendations for their improvement. The research methodology is based on a sociological survey of 182 project graduates 1-1.5 years after its completion. The survey results were processed in the PLS-PM program. Structural modeling highlighted the strengths and weaknesses of the project. The strong point of the project is the rather high level of participant satisfaction. At the same time, almost 40%, 1-1.5 years after leaving the project, do not have an employment contract, and 36% noted the lack of connection between their real employment and the project. A positive relationship between participation in the project and the presence of an official labor contract after the expiration of time is observed in only 55% of the participants. The level of competitiveness in the labor market and the motivation of the project participant has a greater impact on his status at the present time, in contrast to such characteristics as place of residence, year of graduation from the last educational institution, level of education. Profiling and an individual approach to the applicant will reduce the risks of the project on the part of the Employment Centers.

Н.Н. Нурмухаметов*, к.э.н., и.о. профессора¹

А.Б. Темирова, к.э.н., ассоц. профессор¹

Ж.Е. Нургалиева, к.э.н., доцент²

Г.О. Тансыкбаева, магистр, ст. преподаватель²

НАО «Казахский агротехнический университет
имени С. Сейфуллина»¹

г. Нур-Султан, Казахстан

Учреждение «Esil University»²

г. Нур-Султан, Казахстан

* – основной автор (автор для корреспонденции)

e-mail: nurbahit73@mail.ru

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В КОНТЕКСТЕ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

В статье рассмотрены основные условия характерные для развития государственного предпринимательства в рамках инновационной экономики, в контексте повышения экономической активности данной формы бизнеса как одной из стратегических направлений экономики страны.

Определение значимости данной формы бизнеса рассматривается с различных его функциональных характеристик и предназначения, при этом особая роль государственного предпринимательства направлена на развитие социально-ориентированной модели рынка.

Раскрытие экономической сущности государственного предпринимательства в контексте инновационной экономики требует переосмысление его роли и значения в условиях системного развития всех форм бизнеса.

В современных условиях роль государственного предпринимательства возрастает в развитии новшеств, научно-технического потенциала национальных компаний с целью определения результативности их влияние на социально-экономическое развитие страны в целом. Поэтому вопросы государственного бизнеса в контексте развития инновационной экономики в целом неизбежны на всех этапах развития шестого технологического уклада.

В научной статье определены роль и задачи государственного предпринимательства в экономической реальности, с учетом определения конкурентоспособности государственного бизнеса в контексте цифровых реалии. Предложены меры и направления перспективы развития данной формы бизнеса в Казахстане.

Ключевые слова: предпринимательство, глобализация, государство, государственное предпринимательство, конкуренция, национальные компаний, рынок, инновация, цифровые технологий, общественные блага.

Кілт сөздер: кәсіпкерлік, жаһандану, мемлекет, мемлекеттік кәсіпкерлік, бәсеке, ұлттық компаниялар, нарық, инновация, цифрлық технологиялар, қоғамдық игіліктер.

Keywords: entrepreneurship, globalization, state, state entrepreneurship, competition, national companies, market, innovation, digital technologies, public goods.

Введение. Цифровая экономика еще раз подтверждает необходимость развития государственного предпринимательства, что обусловлено усилением конкуренции в условиях глобализации экономики. Глобальные вызовы подтверждают, что на практике нет такой чистой модели рынка, в которой экономические отношения между субъектами экономики регулируются на основе рыночных инструментов - спроса и предложения. Соответственно, имеет место, регулируемый рынок - смешанная модель рынка, в которой институт государства выступает в роли экономически активного субъекта рыночных отношений.

Гипотеза научной статьи определена тем, что развитие государственного предпринимательства ориентирована на более перспективные отрасли экономики, при этом способствует формированию не только экономических моделей развития бизнеса, но и социального предпринимательства в целом.

В процессе исследования данной темы были использованы методы обобщения и обзора литературы, статистики и сравнительного анализа.

Обзор литературы. Сущность понятия «государственное предпринимательство» трактуется с разных точек зрения и в современном обществе значимость применения данного термина

усиливается с учетом развития института государства в организации предпринимательской деятельности. Представители различных научных школ экономики достаточно глубоко исследовали вопросы влияния и рамки вмешательства института государства в рыночной экономике [1], раскрыли экономическую природу понятия «государственное предпринимательство», определяя его как основного субъекта рынка, предпринимательская деятельность, которой направлена на решение социальных проблем путем производства общественных благ с целью удовлетворения неограниченных потребностей общества [2]. Таким образом, данная форма предпринимательства рассматривается как широкая группа людей, предоставляющих общественные блага в обмен на политические выгоды государства. Национальные компаний и государственные предприятия как форма организации государственного предпринимательства имеет прямые экономические последствия. Доказано, что комбинация трех основных функций предпринимателя - принятие риска, внедрение инноваций, организация и управления бизнесом – в равной степени соответствуют как работе частных фирм, так и государственным органам, и организациям [3]. Следовательно, главная цель государственного бизнеса в условиях инновационной экономики направлена на формирование экономических ресурсов для организаций эффективного производства общественных благ.

Таким образом, экономическая сущность понятия «государственное предпринимательство», в современной экономической науке, с учётом его характерных признаков рассматривается как субъект рынка, осуществляющая предпринимательскую деятельность, направленную на получение предпринимательской прибыли с целью извлечение выгоды и удовлетворения социальной потребности общества.

Конкуренция как движущая сила и механизм развития предпринимательства, охватывает деятельность всех участников рынка (государство, фирмы и домохозяйства), и при этом инновационная составляющая экономики становится новым трендом в обеспечении конкурентоспособности и экономического роста страны.

Современная экономика характеризуется новым этапом развития инновационного предпринимательства в условиях шестого

технологического уклада. Вопросы влияние предпринимательских инноваций, считая их дестабилизирующим рыночным фактором, поскольку новые технологии и практики, используемые предпринимателями, приводят к новым способам использования и распределения ресурсов в экономике, нарушая установившееся равновесие [4]. Следует отметить, функциональная направленность организации государственной предпринимательской деятельности идентично, как и для субъектов частного бизнеса. Государства имеет достаточно большой потенциал в развитии инновации в государственной сфере, в результате происходят изменения экономической и политической ситуации: старые институты прекращают свою деятельность и появляются новые, отвечающие потребностям общества и бизнеса. При этом инициированные государством изменения и новшества зачастую могут рассматриваться рынком как фактор неопределенности, негативно влияя на установившийся баланс [5]. Обеспечение конкурентных преимуществ экономики Казахстана в условиях инновационной экономики возможно при осуществлении производства конечных продуктов и оказания услуг. Поэтому, производство характеризуется высокой сложностью, капиталоемкостью и энергоемкостью, сами предприятия заинтересованы в получении постоянной поддержки на внутреннем и внешнем рынках государства и усилении его регулирующей роли [6]. Внедрение инновации в производство не гарантирует обеспечение экономического роста на основе рыночных механизмов. Система рынка рассматривает не только экономический потенциал развития (природный, человеческий, технологический и инвестиционный), но и факторы сдерживающие развитие инновационной экономики. Поэтому, в решении проблемы препятствующих развитию инновационной экономики, будет целесообразно применение вертикальной функции государства относительно регулирования экономических отношений субъектов рынка. Государство регулирует государственный сектор экономики и рынка в равной степени как горизонтальный особый субъект экономических отношений.

Основная часть. Государственное предпринимательство направлено на развитие инновационной активности в экономике Казахстана в контексте современных тенденции развития

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

всех форм предпринимательской деятельности.

Результаты изучения теоретических подходов к вопросам развития государственного предпринимательства подчеркивает значимость в современной инновационной экономике государственного предпринимательства как одного из стратегических субъектов бизнеса и тактических основ реализации экономической политики страны. Прежде всего, необходимо отметить, зарубежная практика развития государственного предпринимательства характеризуется развитием инфраструктуры поддержки данной формы бизнеса, что выражается в обеспечении инвестиционными ресурсами за счет государственного и региональных (местных) бюджетов. Финансовые возможности способствует расширению внутреннего рынка инвестиции с целью развития и организации государственного предпринимательства в масштабе экономики страны и регионов. В этом случае институт государства должен обеспечить рациональное формирование и распределение инвестиции между всеми субъектами бизнеса с целью повышения инновационной активности, а главное – это сохранение репутации и деловых отношений самого государства в условиях глобальных изменений. Для преодоления возникающего здесь неизбежного конфликта интересов бизнеса применяются следующие эффективные пути решения [7]:

- использование временно свободных бюджетных средств на возвратной основе;
- возможность уполномоченных государственных органов исполнительной власти устанавливать жесткий контроль за частным предпринимательством;
- государственные субсидии убыточным компаниям для предотвращения монополизации рынка другими фирмами;
- государственные субсидии вредным отраслям народного хозяйства.

Национальные компании как субъекты экономических отношений осуществляют процесс управления государственным имуществом, и регулирует приоритетные сектора экономики, что характеризует уникальность их взаимозависимости и взаимосвязи с государственным сектором. Участие национальных компаний в государственном управлении является как эффективный механизм реализации экономи-

ческой политики государства, особенно в условиях развития инновации. Поэтому развитие государственного сектора экономики имеет свою значимость в контексте развития инновации совместно с субъектами частного бизнеса, стимулируя их деловую активность и обеспечивая сокращение экономических пробелов в стратегии развития малых и средних предприятий, деятельность которых направлена на повышение рентабельности, предпринимательской прибыли и устойчивости их развития.

Государственный сектор экономики можно охарактеризовать не только как сектор государственного предпринимательства, но и как некоммерческий сектор социально-экономической деятельности государства и реализации основных задач государства [8].

Анализ трудов ученых и исследователей по данной проблеме, позволяет сделать вывод о том, что в современном Казахстане государственное предпринимательство обусловлено решением ряда задач, направленных на повышение инновационной активности субъектов рынка в экономике:

1. В целях повышения роли государственного сектора экономики необходимо создание инновационной инфраструктуры развития государственного предпринимательства с целью решения социально значимых проблем общества.

2. Развитие экономических отношений государственного сектора экономики и с субъектами частного бизнеса необходимо осуществлять через систему государственно-частного партнерства, где роль государственного бизнеса будет проявляться в прозрачности реализации совместных социально значимых бизнес-проектов.

3. Необходимо четко определить границы инструментов вмешательства государства в регулировании экономики. Инструменты бюджетно-налоговой и кредитно-денежной политики государства должны создавать стимулирующие и мотивационные условия для государственного сектора экономики.

Основные предпосылки развития государственного инновационного предпринимательства основана в контексте Национальной инновационной системы, цель которой ориентирована на переход экономики с ресурс ориентированного на инновационный тип развития. Поэтому роль

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

государства в развитии данной системы предлагает его участие в организации предпринимательской деятельности страны.

Инновации – это не государственные программы, а способ мышления, активная жизненная позиция и конкурентная стратегия субъектов бизнеса, что неразрывно связаны сегодня с понятием коммерциализации инвестиционных проектов, а значит, субъекты рынка, занимающиеся инновациями, должны мыслить о них в категориях бизнес-процесса и постоянно совершенствовать производимый им инновационной продукции.

За 2018-2021гг в Казахстане расходы на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы колеблется в пределах от 0,16 % до 0,28 % от валового внутреннего продукта, в то время как данный показатель составляет в

Финляндии – 3,49 %, Корею – 3,64 %, США – 2,6 %, Китае – 1,44 % от валового внутреннего продукта страны, а в среднем в странах. Организации экономического сотрудничества и развития – 2,24 %. Результативность данных показателей НИОКР стран лидеров свидетельствуют о внедрении научных инновационных разработок субъектов экономики путем коммерциализации в реальный сектор экономики.

Анализируя статистические данные по Казахстану, приведенные в таблице 1, выявлено, что наибольшие расходы НИОКР приходится организациям высшего и послевузовского образования, рейтинг продолжает затем государственный сектор и предпринимательские структуры. При этом доля коммерциализации инновационных проектов от общей суммы затрат составляет менее 2%.

Таблица 1

Внутренние расходы на НИОКР по видам работ и секторам деятельности, в 2020 году*

Показатели	Государственный сектор	Сектор высшего и послевузовского образования	Предпринимательский сектор	Некоммерческий сектор
Затраты на НИР, тыс тенге	16767306,8	17220365	11608638,4	5970012,7
Затраты на ОКР, тыс тенге	1537060	1705728,4	6542293,6	32153
Затраты на НИОКР всего тыс тенге	18304366,8	18926093,4	18150932,0	62911265,7
Доля секторов в общем объеме затрат на НИОКР, %	29,68%	30,69%	29,43%	10,20%

* Источник [9]

Следовательно, это связано с низким спросом на национальные инновационные проекты, что является ключевым фактором, сдерживающий процесс продвижение и коммерциализацию инновационных проектов. Не смотря на расширение возможностей для участия ученых и субъектов к развитию инновационной инфраструктуры и системы государственной поддержки инновационной деятельности субъектов рынка, эффективность их использования и распределения требует более гибких механизмов применения. В связи с этим необходимо развитие инновационной инфраструктуры с учетом новых условий участия государственного сектора экономики в распределении общественных благ.

Анализ статистических данных констатирует о том, что инновационная инфраструктура Казахстана представлена офисами коммерциализа-

ции (9), региональными технопарками (4), отраслевыми конструкторскими бюро (12) и центрами трансфера технологий (7). В количественном измерении данные показатели достаточно не способствует развитию инновационной инфраструктуры, но с качественной характеристики деятельности данных структур следует рассматривать путем создания полноценных региональных инновационных систем в контексте реализации Региональных программ инновационного развития.

Региональные инновационные системы позволит систематизировать инновационную деятельность местных органов власти и хозяйствующих субъектов экономики (малых, средних и крупных предприятий) с учетом специфики развития экономики регионов и инновационного потенциала, позволит учитывать интересы всех заинтересованных сторон, прежде всего предпри-

нимателер, ученых университетов и новаторов. Данный процесс имеет как социальный, так и экономический эффект от реализации инновационной политики в целом стране. Поэтому основные направления стратегии государственного управления экономикой в области инновации на современном этапе должна учитывать:

- развитие государственного сектора в контексте приоритетов отраслей экономики с внутренней инновационной инфраструктурой;
- систему государственной поддержки промышленных предприятий осуществляющих инновационную деятельность в условиях цифровых технологий;
- формирование новых элементов инновационной инфраструктуры, прежде всего развитие информационных рынка, рынка цифровых технологий и трансфера технологий;
- государственное управление инновационной системой на региональном уровне.

Данные направления определены с целью процесса формирования инновационной политики регионов Казахстана с учетом интереса государственного сектора экономики, что подтверждает проведенный анализ, в котором выявлено пробелы в неэффективности управления инновационной инфраструктурой и ее отставания от реальных процессов в производстве, образовании и науке.

В промышленности Республике Казахстан государственное предпринимательство функционирует в 1315 предприятиях, что составляет 10.1%, но здесь велика доля средних и крупных предприятий (30,5% и 40,6% соответственно). По результатам проведенных исследований выявлено, что интерес промышленных предприятий к инновациям возрастает. В региональном разрезе наибольшее количество субъектов

рынка (малых, средних и крупных предприятий), имеющих завершённые технологические инновации, приходится предприятиям Алматы (37,9%); Карагандинской области (16,7%); Восточно-Казахстанской области (6,8%) и Актюбинской области (5,5%). Это обусловлено промышленно-производственным потенциалом экономики регионов, иная ситуация представлена на предприятиях с государственным участием, где инновации в 2020 годы были внедрены на сумму 197501 млн. тенге, или 27,1% от общего объема промышленного производства. Однако по прогнозам доля государственного предпринимательства в промышленности Казахстана и в макроэкономическом показателе ВВП страны по итогам 2021 года должен составить около 8%, но эксперты аналитики, утверждают, что ВВП не превысит 2,7% по итогам 2021 года. Однако, это можно подтвердить тем, что на фоне пандемии корона вируса ожидается снижение мировой экономики на 4,9%.

В период экономического кризиса (причина COVID-2019) совершенствование и согласование системы управления экономикой должно основываться на праве государственной собственности, что не менее важно, чем частная собственность. В таблице 2 представлены аналитические данные о доли государственной собственности в РК в основных отраслях промышленности. Анализ данных подтверждает, что права государственной формы собственности сосредоточена именно на приоритетных отраслях экономики и в совокупности доля государственной собственности в приоритетных отраслях экономики составила 25,3% и при этом исходя из-за того, что доля крупных и средних предприятий в общем объеме производства промышленности составляет от 85% до 98%.

Таблица 2

Доля государственной собственности в РК в основных отраслях промышленности по размерам, в % на 2020 год*

Отрасли	Всего	В том числе		
		Малые	Средние	Крупные
1	2	3	4	5
Республика Казахстан	25,3	12,4	53,7	43,2
Промышленность	14,1	7,2	34,4	45,6
Горнодобывающая промышленность	12,2	4,2	21,9	41,4
Металлургическая промышленность	11,1	3,2	33,5	48,4
Химическая промышленность	7,0	2,7	23,2	54,5

1	2	3	4	5
Производства кокса и перегонка нефти	5,5	1,1	1,8	100
Производство машин и оборудование	33,8	8,2	44,5	75
Производство электро-энергии газа и воды	32,5	21,2	70,2	70,7

* Источник [9]

Таким образом, можно отметить, с учетом зарубежного опыт развития государственного предпринимательства, что развитые страны приблизились к оптимальной системе инноваций благодаря системе государственной поддержки и государственного предпринимательства. Высокотехнологичное производство развитых стран – это результат инновационных процессов при тесном взаимодействии промышленности, науки и инновации. Опыт Японии к тому пример, где увеличили финансирование объема своих научных исследований, учитывая их важность для будущего экономического роста. При этом государственная поддержка развития инновационного процесса в соответствии стратегическими целями развития общества направлена на обеспечение конкурентоспособности всех субъектов экономики, через инструменты стимулирующей фискальной, налогово-бюджетной, внешнеэкономической и кредитно-денежной политики. Государственные предприятия развитых стран устраняют инновационные пробелы малых и средних предприятий, способствуя им сохранить свои конкурентные преимущества.

Доля государственного сектора колеблется до 1 % в США, до 17% во Франции, до 7 % в Германии. В некоторых странах Организации экономического сотрудничества и развития на долю госпредприятий приходится до 40% добавленной стоимости, примерно 10% занятых и до 50% рыночной капитализации. Регулирование рынка государством происходит исключительно с целью минимизации тех недостатков, которые свойственны модели несовершенной конкуренции [10].

Проведенный анализ свидетельствует, что в Казахстане инновационный бизнес очень рискован, и инвесторы могут привлекать средства от местных и иностранных инвесторов, компенсируя риск или используя государственные гарантии в рамках хорошо контролируемых структур.

Развития государственного предпринимательства в организации и внедрения инно-

вации в государственном секторе экономики Казахстана возможно в рамках предпринимательской деятельности национальных компаний. Организационная структура национальных компаний обеспечена производственной инфраструктурой, которая представлена научно-исследовательскими и опытно-конструкторских предприятиями - в основном государственными холдингами, созданных в соответствии с отраслевыми нормативными актами.

На сегодня отечественная практика, свидетельствует о развитии и формирования государственно-частного партнёрства и корпораций. Опыт в данной сфере бизнеса предполагает решение ряда комплексных задач по реализации проектов государственно-частного партнерства. Анализ статистических данных о современном состоянии и развития предпринимательства в Казахстане позволяет принять ряд мер со стороны государства в направлении процесса оптимизации государственного и государственно-частного предпринимательства. При этом необходимо:

- определить рациональные рамки вмешательства государственного предпринимательства в национальную экономику, суть сводится к тому, что государственный бизнес необходимо развивать только в приоритетных отраслях экономики страны. Это обосновано тем, что малый и средний бизнес, а зачастую и крупные промышленные предприятия не всегда склонны к реализации инвестиционных проектов из-за их высокой капиталоемкости, длительных сроков окупаемости, высокой степени риска, предотвращении захвата иностранным капиталом отраслей, обеспечивающих национальную безопасность страны, путем включения их в состав государственного или государственно-частного сектора;

- установить общественный контроль за эффективными по назначению расходованием государственных средств и использованием государственного имущества;

- привлекать к управлению государствен-

ной собственностью региональные органы власти, профсоюзы, общества потребителей и ассоциации;

- ввести обязательный аудит государственной собственности;

- упорядочить механизм управления государственным имуществом, переданным в хозяйственное ведение или оперативное управление, на основе учета особенностей управления в коммерческом и некоммерческом субсекторах государственного сектора экономики;

- развивать государственно-частное партнерство как модель взаимодействия частного сектора и института государства, что способствует усовершенствованию механизмов развития смешанной экономической системы в приоритетных отраслях экономики;

- введение на макроуровне системы индикативного (договорного) планирования с установлением ряда обязательных показателей для казенных предприятий [11].

Государственные холдинги организуют управление государственным имуществом с использованием инструментов и методов корпоративного управления. Экономически независимые предприятия, работающие на этом рынке в интересах государства, являются собственниками, указанными в законодательстве. Назначение государственных холдингов - обеспечение национальной экономической безопасности и экономического развития страны. Эти цели, а также конкретные задачи определяются государством через индикативные планы [12].

Эффективность государственного регулирования государственного предпринимательства в период научно-технической революции во многом определяется влиянием на инновационный процесс. Основным преимуществом системы управления является способность концентрировать ресурсы и исследовательский персонал в стратегических инновационных областях.

В последние годы, в связи с новыми вызовами мировой экономики (пандемии COVID-19), Казахстан столкнулся с появлением наиболее сложных и долговременных проблем, разрешение которых имеет стратегическое значение для развития государственного предпринимательства и его устойчивости к внешним воздействиям. Главным вызовом стало развитие цифровой экономики, что непосредственно связано с раз-

витиём новых подходов к управлению государственным предпринимательством. Однако, конкурентоспособность государственных предприятий снижается из-за недостаточности научных разработок в области научно-технического прогресса и внедрения их результаты как инновационный продукт, что снижает экономическую активность и приводит к ухудшению основных финансово-экономических показателей национальной компании – предпринимательской прибыли, рентабельности, издержек производства, производительности труда, затраты и т.д.

Одним из элементов инфраструктуры инновации выступает технопарк. Цель данной производственной структуры направлена на концентрацию регионального научного потенциала к активному производству научно-технических инноваций, их коммерческому применению, переходу от развития высоких технологий к производству. В результате это ускорит научно-технический прогресс, повысит конкурентоспособность продукции на мировых рынках, положительные структурные изменения в экономике, повысит ее эффективность, а также создаст программы устойчивого развития, учитывающие современные интересы будущие поколения с учетом социальных, экономических и экологических требований [11].

С созданием технопарков и изменения инфраструктуры инновации помогут скоординировать деятельность субъектов государственного предпринимательства, ориентированного на социально-экономическое развитие страны. Важным составляющим инновационной экономики является инфраструктура информационного рынка как инструмент продвижения и развития государственного предпринимательства. Государство как главный субъект информационного рынка обеспечивает управление и контроль экономикой предпринимательства, предоставляя системную маркетинговую информацию для всех субъектов рынка, что позволит повышение эффективности функционирования субъектов бизнеса.

В эпоху глобализации в целом стремление каждой страны к обеспечению конкурентоспособности основано на инновациях. В целях повышения конкурентных преимуществ государственного предпринимательства институт государства регулирует транзакцион-

ные издержки государственного бизнеса, и это особенно важно для малых и средних предприятий. На этом этапе государству следует определить возможности создания механизмов для оперативного и экономического развития конкурентных преимуществ и крупных институциональных моделей, их применение в современных информационных технологиях и практике экономической жизни общества. Учитывая положительные аспекты данной практики, необходимо создание целенаправленного специального государственного органа, обеспечивающего эффективность реализации новых задач инновационного развития в контексте стратегического управления экономикой и развития государственного предпринимательства.

Заключение. Субъектам государственного предпринимательства в Казахстане являются национальные компании, результаты их финансово-хозяйственной деятельности оценивает, эффективность деятельности государственного сектора экономики. Эффективность реализации государственного предпринимательства путем развития национальных компаний, обеспечивается контроль рационального управления ресурсами страны.

Национальные компании государства напрямую контролируют экономическо-производственные процессы, обеспечивая тем самым развитие государственного предпринимательства. Национальная компания участвует в фор-

мировании и реализации государственной политики в установленной экономической сфере и непосредственно выполняет функции, возложенные на государственный орган.

Стимулирование региональных инновационных систем как инфраструктуры развития государственного предпринимательства будет способствовать формированию инновационных процессов с учетом социально-экономических факторов экономики региона и участием бизнес-структур частного сектора, местных органов властей и ученых университетов. Основная цель инновационных систем направлена на обеспечение качества реализации инвестиционных проектов, содержание которых определяет стратегическое направление развития экономики, обеспечивая финансирование, предусмотренное законом о науке, при соблюдении соответствующих статей бюджетного финансирования государственного предпринимательства.

Результаты достижения инновационной деятельности государственного предпринимательства влияет на развитие научно-технического прогресса как элемента инновационной инфраструктуры экономики. Необходимо подчеркнуть, что качества новых технологий определяются в зависимости от характера новшеств внедряемых в производства, следовательно, положительно сказываются на развитии всех форм предпринимательства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Милль Дж. С. Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии. – М.: Эксмо. – 2007. – 1040 с.
2. Wagner R.E. Pressure groups and political entrepreneurs: a review article // Public Choice. – 1966. – № 1. – P. 165-166.
3. Элинор Остром Governing the commons The evolution of institutions for collective action / пер. сангл. – М.: ИРИСЭН, Мысль. – 2010. – 447 с.
4. Schumpeter J.A. Entrepreneur / Translated by Knudsen T. and Becker M.C. // Advances in Austrian Economics. – 2003. – Vol. 6. – P. 235-266.
5. Завьялов Д.В., Нагалин В.Ю., Завьялова Н.Б. Государственное предпринимательство в национальной экономике // Российское предпринимательство. – 2016. – Т. 17. – № 20. – С. 2755-2764.
6. Мергалиева Л.И. Государственная собственность в условиях глобализации экономики / Монография, Алматы., Экономика. – 2009. – С. 568.
7. Шупыро В. Преобразование государственной собственности в период экономических реформ. – М. – 2017. – С. 244.
8. Александрин Ю.Н. Государственная инновационная политика в сфере малого предпринимательства: критерии и показатели эффективности // Менеджмент и бизнес-администрирование. – М.: ИД Экономическая газета. – 2011. – № 4. – С. 21.

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

9. Экономика Казахстана 2020: Итоги, статистика, анализ. – <https://marketing.center.kz/20/economy-kazakhstan-2020.html>.
10. Газетов А.Н. Управление предприятиями государственного сектора в странах ОЭСР и России // Всероссийский экономический журнал ЭКО. – 2017. – №5. – С. 95-111.
11. Бобылев С.Н. Устойчивое развитие в интересах будущих поколений: экономические приоритеты / Мир новой экономики. – №3. – 2017. – С. 91-96
12. Романенко Е.В. Особенности институционально-эволюционного взаимодействия государства и малого предпринимательства // Международный научно-исследовательский журнал. – 2013. – № 8-3. – С. 51.

REFERENCES

1. Mill Dzh. S. Osnovy politicheskoy ekonomii s nekotoryimi prilozheniyami k sotsialnoy filosofii. – М.: Eksmo. – 2007. – 1040 s. [in Russian].
2. Wagner R.E. Pressure groups and political entrepreneurs: a review article // Public Choice. – 1966. – №1. – P. 165-166.
3. Elinor Ostrom Governing the commons The evolution of institutions for collective action/ per. sangl. – М.: IRISEN, Myisl. – 2010. – 447 s.
4. Schumpeter J.A. Entrepreneur / Translated by Knudsen T. and Becker M.C. // Advances in Austrian Economics. – 2003. – Vol. 6. – P. 235-266.
5. Zavyalov D.V., Nagalin V.Yu., Zavyalova N.B. Gosudarstvennoe predprinimatelstvo v natsionalnoy ekonomike // Rossiyskoe predprinimatelstvo. – 2016. – Т. 17. – №20. – S. 2755-2764 [in Russian].
6. Mergaliev L.I. Gosudarstvennaya sobstvennost v usloviyah globalizatsii ekonomiki / Monografiya, Almaty., Ekonomika. – 2009. – S. 568 [in Russian].
7. Shupyiro V. Preobrazovanie gosudarstvennoy sobstvennosti v period ekonomicheskikh reform. – М. – 2017. – S. 244 [in Russian].
8. Aleksandrin Yu.N. Gosudarstvennaya innovatsionnaya politika v sfere malogo predprinimatelstva: kriterii i pokazateli effektivnosti // Menedzhment i biznes-administrirovanie. – М.: ID Ekonomicheskaya gazeta. – 2011. – №4. – S. 21 [in Russian].
9. Экономика Казахстана 2020: Итоги, статистика, анализ. – <https://marketing.center.kz/20/economy-kazakhstan-2020.html> [in Russian].
10. Gazetov A.N. Upravlenie predpriyatiyami gosudarstvennogo sektora v stranah OESR i Rossii // Vserossiyskiy ekonomicheskiy zhurnal EKO. – 2017. – №5. – S. 95-111 [in Russian].
11. Bobylev S.N. Ustoychivoe razvitie v interesah buduschih pokoleniy: ekonomicheskie prioritety / Mir novoy ekonomiki. – №3. – 2017. – S. 91-96 [in Russian].
12. Romanenko E.V. Osobennosti institutsionalno-evolyutsionnogo vzaimodeystviya gosudarstva i malogo predprinimatelstva // Mezhdunarodnyy nauchno-issledovatel'skiy zhurnal. – 2013. – № 8-3. – S. 51 [in Russian].

Н.Н. Нурмухаметов, А.Б. Темірова, Ж.Е. Нургалиева, Г.Ө. Тансыкбаева

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАСЫ
КОНТЕКСІНДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК КӘСІПКЕРЛІК**

Андатпа

Мақалада ел экономикасының стратегиялық бағыттарының бірі ретінде бизнестің осы түрінің экономикалық белсенділігін арттыру контекстінде инновациялық экономика аясында мемлекеттік кәсіпкерлікті дамытуға тән негізгі шарттар қарастырылған.

Бизнестің осы нысанының маңыздылығын анықтау оның әртүрлі функционалдық сипаттамалары мен мақсаттарынан қаралады, бұл ретте мемлекеттік кәсіпкерліктің ерекше рөлі нарықтың әлеуметтік бағдарланған моделін дамытуға бағытталған.

Инновациялық экономика контекстінде мемлекеттік кәсіпкерліктің экономикалық мәнін ашу бизнестің барлық нысандарының жүйелі дамуы жағдайында оның рөлі мен маңызын қайта қарастыруды талап етеді.

Қазіргі жағдайда мемлекеттік кәсіпкерліктің рөлі ұлттық компаниялардың инновацияларын, ғылы-

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

ми-техникалық әлеуетін дамытуда олардың тұтастай алғанда елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына әсерінің нәтижелілігін айқындау мақсатында артады. Сондықтан, инновациялық экономиканы дамыту тұрғысынан мемлекеттік бизнес мәселелері алтыншы технологиялық құрылымды дамытудың барлық кезеңдерінде сөзсіз.

Ғылыми мақалада цифрлық шынайылық мәнінде мемлекеттік бизнестің бәсекеге қабілеттілігін анықтауды ескере отырып, мемлекеттік кәсіпкерліктің экономикалық болмыстағы рөлі мен міндеттері айқындалған. Қазақстанда бизнестің осы түрін дамыту перспективасының шаралары мен бағыттары ұсынылды.

N. Nurmukhametov, A. Temirova, Z. Nurgaliyeva, G. Tansykbayeva

PUBLIC ENTREPRENEURSHIP IN THE CONTEXT OF KAZAKHSTAN'S INNOVATION ECONOMY

Annotation

The article considers the main conditions characteristic for the development of state entrepreneurship within the framework of innovation economy, in the context of increasing economic activity of this form of business as one of the strategic directions of the country's economy.

Determination of the significance of this form of business is considered from its various functional characteristics and purpose, with a special role of state entrepreneurship aimed at the development of a socially-oriented market model.

Disclosure of the economic essence of state entrepreneurship in the context of innovation economy requires rethinking its role and importance in the context of systemic development of all forms of business.

In modern conditions the role of state entrepreneurship increases in the development of innovations, scientific and technological potential of national companies in order to determine the effectiveness of their impact on the socio-economic development of the country as a whole. Therefore, the issues of state business in the context of development of the innovation economy as a whole are inevitable at all stages of development of the sixth technological mode.

The scientific article defines the role and tasks of state entrepreneurship in the economic reality, taking into account the definition of the competitiveness of state business in the context of digital realities. Proposed measures and directions for the prospects of development of this form of business in Kazakhstan.

Н.М. Оразаева, PhD докторанты¹

А.П. Жакешова*, э.э.к., профессор¹

А.М. Есиркепова, э.э.д., профессор²

М. Әуезов атындағы Оңтүстік

Қазақстан университеті¹

Шымкент қ., Қазақстан

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы

Мемлекеттік басқару академиясы

Шымкент қ. бойынша филиалы²

Шымкент қ., Қазақстан

* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

e-mail: Zhakesh_a@mail.ru

ТОҚЫМА ӨНЕРКӘСІБІ КӘСІПОРЫНДАРЫН БАСҚАРУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМДЕРІ

Мақалада тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының нарықтық ортаның өзгеретін жағдайларына тез бейімделуі ерекшеліктері қарастырылады. Мақала авторлары тақырыпты одан әрі дамытуға итермелейтін құбылыстар мен заңдылықтармен байланысты «экономикалық механизмі» ұғымына басты назар аударады. Авторлар салық салынуға дейінгі пайда мен табыстылықты ескере отырып, Қазақстан Республикасының тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындары қызметінің экономикалық көрсеткіштерінің серпініне талдау жасаған. Талдау барысында тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындары табыстылығының өсуін шектейтін факторлар айқындалды: отандық шикізат ресурстарының жеткіліксіздігі; арзан импорттық тауарлардың болуы; нақты даму стратегиясының болмауы; инвестициялық тартымдылықтың төмен деңгейі. Мақалада экономикалық механизм негізінде тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын басқару алгоритмі ұсынылған: инвестициялық тартымдылықты талдау және бағалау; тұрақты даму стратегиясын әзірлеу; басқарушылық шешім қабылдау. Мақала авторлары тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын басқару үшін экономикалық механизмді қолдану бойынша нақты ұсыныстар берген: корпоративтік құрылымдарды қалыптастыру стратегиясы шеңберінде тоқыма кәсіпорынының инвестициялық тартымдылығының жоспарын әзірлеу; ғылыми негізделген тәсілдерді ескере отырып, баға саясатын жетілдіру; көрсеткіштердің теңдестірілген жүйесі негізінде тоқыма кәсіпорынының даму стратегиясын бағалау үшін ғылыми-зерттеу орталықтарын құру; кәсіпорынды техникалық қайта жарақтандырудың әртүрлі ұйымдастырушылық-экономикалық нысандарын қолдану.

Кілт сөздер: тоқыма өнеркәсібі, кәсіпорын, шикізат, өнім, стратегия, инвестиция, салық, табыстылық, экономикалық механизм, басқару

Ключевые слова: текстильная промышленность, предприятие, сырьё, продукция, стратегия, инвестиция, налог, рентабельность, экономический механизм, управление

Keywords: textile industry, enterprise, raw materials, products, strategy, investment, tax, profitability, economic mechanism, management

Кіріспе. Қазіргі кезде тоқыма өнеркәсібінің кәсіпорындарына өндірістің ең жоғары ұтқырлығы тиесілі. Әлемдегі жағдайға қарамастан, тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының өніміне деген сұраныс маусым мерзіміне байланысты өзгере береді, бірақ сату көлемін аса жоғалтпайды. Тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындары көбінесе, өндіріске қажетті шикізаты мол және жұмыс күші арзан дамушы мемлекеттерде шоғырланған. Дамыған елдер сән үлгілері мен жаңа технологияларды үнемі жетілдірумен айналысады. Олар дайын маталарды импорттай отырып,

дайын тоқыма бұйымдарды шығарумен, кейде сол дамушы елдерде өндірістерін де орналастыруы мүмкін.

Осы негізде отандық тоқыма кәсіпорындары арзан импорттық тоқыма өнімдерімен бәсекелеске түсе алмай отыр. Сондықтан олардың біршамасы нарықтан кетуге де мәжбүр болып отыр. Сол себепті отандық тоқыма кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін түбегейлі өзгерістер қажет.

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарына сәйкес елдің

өнеркәсіптік саясаты отандық кәсіпорындардың халықаралық бәсекеге қабілеттілігін ынталандыру үшін жағдай жасауға бағыттала-тын болады [1].

Нәтижесінде, қалыптасқан жағдай сыртқы және ішкі ортаның өзгеретін жағдайларына тез бейімделу негізінде, тиімді жұмыс істеуді қамтамасыз ететін тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын басқарудың жаңа тиімді экономикалық механизмдерін іздеуді талап етеді.

Осыған байланысты тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын тиімді экономикалық механизмдерді қолдана отырып басқару қажеттілігі ерекше өзектілікті болып келеді.

Мақаланың мақсаты тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын басқарудың экономикалық механизмдерін тиімді қолданудың бағыттарын анықтау болып табылады.

Осы мақсатқа жету үшін:

- «экономикалық механизм» ұғымы зерттеледі;
- отандық тоқыма өнеркәсібі талданады;
- тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын басқару үшін экономикалық механизмді қолдану бойынша нақты ұсыныстар беріледі.

Зерттеу әдістері. Мақаланың теориялық және әдістемелік негізін экономикалық механизмге және тоқыма өнеркәсібіне қатысты ғылыми еңбектер құрайды. Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде салыстыру және жалпылау әдістері қолданылды.

Әдебиеттік шолу. Тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын тұрақты дамыту саясатын іске асыру үшін экономикалық механизмдердің маңызы өте жоғары. Оларды тиімді қолдану тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының нарыққа тез бейімделуіне тиімді әсер етеді. Сондықтан «экономикалық механизм» ұғымына ғалымдардың көзқарастарын зерттеп көрейік.

Кульман А. ойынша «егер белгілі бір бастапқы экономикалық құбылыс басқа құбылыстарға әкелсе және олардың пайда болуы үшін қосымша өзгеріс қажет болмаса ғана экономикалық механизм пайда болады. Олар бірінен соң бірі белгілі бір ретпен жүреді және белгілі бір нәтижелерге әкеледі» [2].

Семин А.Н. жалпы алғанда, «экономикалық механизм әртүрлі экономикалық құбылыстар арасында пайда болған өзара байланыс ретінде анықталады деп санайды. Осылайша, экономикалық механизм бастапқы өзгерістің

әсерінен белгілі бір жағдайларда пайда болған өзара байланысты экономикалық құбылыстар жүйесі ретінде ұсынылуы мүмкін» [3].

Бычкова А.Н. «экономикалық механизмді субъектілердің басқару және өзара әрекеттесу тәсілдерінің жиынтығы деп санайды, оның мақсатты функциясы ұтымды басқару және экономиканың дамуында тұрақты заңдылықтарды қалыптастыру болып табылады» [4].

Көріп отырғандай, жоғарыда аталған ғалымдардың пікірінше, «экономикалық механизм» ұғымы субъектіні одан әрі дамытуға итермелейтін құбылыстар мен заңдылықтарға байланысты.

Біздің жағдайда тоқыма кәсіпорыны субъект болып табылады, ал экономикалық механизм ұдайы өндіріс үдерісінің әсер ету факторларына тікелей байланысты.

Дмитриев Ю.А. тоқыма өнеркәсібінің қызметі үнемі өзгеріп отыратын нарық ортасына, теңдестірілген ассортиментке тез жауап беруге, өнім өндіруге жұмсалатын шығындарды азайтуға байланысты деп санайды [5].

В.Н. Яковенконың пікірінше, «тоқыма кәсіпорынының бәсекеге қабілеттілігін арттыру өнеркәсіптік, ғылыми және білім беру әлеуетін пайдалану тиімділігіне тәуелді» [6].

Қазақстандық ғалымдар (Д.К. Дурру, А.М. Есиркепова, П.Т. Байнеева) тоқыма өнеркәсібінің дамуына әсер ететін факторлар қатарына шикізаттың жетіспеушілігі мен сапасының төмендігін, айналым қаражатының тапшылығын, негізгі құралдардың қатты тозуын және тағы басқа факторларды жатқызады [7].

Сонымен, тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын басқару экономикалық механизмді ұтымды қолдануды талап етеді. Ол үшін тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының дамуына әсер ететін факторларды анықтап, оларды реттеудің бағыттарын ұсыну қажет.

Негізгі бөлім. Тоқыма өнеркәсібі кез келген мемлекет үшін әлеуметтік сипаттағы маңызды саланың бірі болып келеді. Өйткені, тоқыма саласының дайын өнімдері халық шаруашылығының қажеттіліктері үшін ғана емес, сонымен қатар қорғаныс өнеркәсібі, құрылыс, медицина және ел үшін өмірлік маңызы бар басқа да салалар үшін қажет. Осыған байланысты бүгінгі таңда саланы экономикалық механизмдер арқылы тиімді басқару керек.

Сол себепті, статистикалық деректерді қол-

дана отырып, 2016-2020 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасындағы тоқыма өнер-кәсібінің экономикалық қызметтерінің өзгерісін қарастырайық (1-кесте).

Кесте 1

«Тоқыма бұйымдарын өндіру» қызметінің экономикалық көрсеткіштерінің 2016-2020 жылдар аралығындағы өзгерісі*

Көрсеткіштер	2016 жыл	2017жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл
Өндіріс көлемі, млн. теңге	37 601,0	43 489,0	52 594,0	60 238,0	75 997,0
Салық салуға дейінгі пайда (залал), -млн. теңге	1 770,0	1 320,0	711,0	3 998,0	1 800,0
-үлесі (%)	4,7	3,0	1,4	6,6	2,3
Кәсіпорындар саны, бірлік	165,0	164,0	147,0	157,0	153,0
Табыстылық, (%)	3,4	2,6	0,7	5,4	2,9

* Авторлармен [8] негізінде әзірленген

Кестеден көріп отырғанымыздай, тоқыма өнеркәсібінің өндіріс көлемі 2016 жыл мен 2020 жыл аралығында үнемі өсіп келеді. Егерде 2016 жылы 37601 млн.теңге өнім өндірілсе, ал 2020 жылы оның көлемі 75997 млн.теңгеге жеткен. Бұл өз кезегінде өндіріс көлемінің 2 есе өсуіне мүмкіндік берді.

Өндіріс көлемінің өсуі салық салуға дейінгі пайданың өсуіне мүмкіндік бермеді. Бұл экономикалық көрсеткіштің үлесі 1,4% -бен (2018 жылы) 6,6% (2019 жылы) аралығында болып отыр.

Салық салуға дейінгі пайданың аз мөлшері өз кезегінде табыстылық деңгейінің төмендеуіне алып келді (1-сур.).

1-сурет. Қазақстан Республикасында тоқыма бұйымдарын шығаратын кәсіпорындардың өзгерісі*

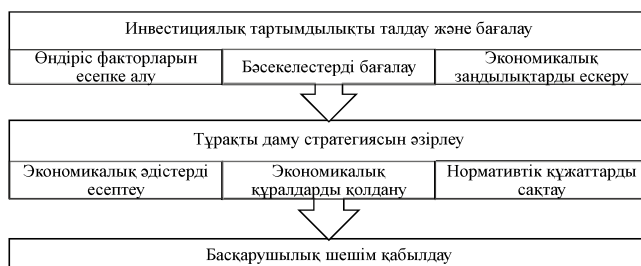
* Авторлармен [8] негізінде әзірленген

Бәсекелестік жоғарылығы, табыстылық деңгейінің төмендігі тоқыма бұйымдарын шығарумен айналысатын кәсіпорындардың санының азаюына әкелді. Кәсіпорындар саны 2020 жылы 2016 жылмен салыстырғанда 12 бірлікке, ал 2019 жылмен салыстырғанда 4 бірлікке төмендеді.

Талдау барысында тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындары рентабельділігінің өсуін шектейтін мынадай факторларды көрсетуге болады:

- отандық шикізат ресурстарының жеткіліксіздігі;
- арзан импорттық тауарлардың болуы;
- нақты даму стратегиясының болмауы;
- инвестициялық тартымдылықтың төмен деңгейі.

Аталған факторлардың кері әсерін төмендету үшін экономикалық механизм негізінде тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын басқару алгоритмі ұсынылады (2-сур.).

2-сурет. Экономикалық механизм негізінде тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын басқару алгоритмі*

* Авторлармен әзірленген

Суретте ұсынылған басқару алгоритмі тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарына мынадай мүмкіндіктер береді:

- кәсіпорынның нарықтағы қалыпты жағдайын бәсекелестерімен салыстыра отырып анықтап береді;
- өндірістің тікелей нәтижелеріне тәуелді ішкі және сыртқы факторларды есепке алады;
- экономикалық заңдылықтардың (сұраныс мен ұсыныс, пайда мен шығыс, баға қалыптастыру) тиімді қолдануын ескереді;
- тиімді басқарушылық шешімді қабылдайды.

Қорытынды. Сонымен, тоқыма кәсіпорындарын басқару үшін экономикалық механизмді қолдану келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылуы керек:

- корпоративтік құрылымдарды қалыптастыру стратегиясы шеңберінде тоқыма кәсіпорынының инвестициялық тартымдылығының жоспарын әзірлеу. Ол үшін инновациялық технологиялардың қуатын, шикізаттың сапасын, қаржы ресурстарының болуын, импорттық та-

уарлардың отандық нарыққа әсерін және тағы басқаларды ескеру қажет.;

- ғылыми негізделген тәсілдерді ескере отырып, баға саясатын жетілдіру. Осы негізде алынған бағалар тоқыма өнеркәсібі дамуының тұрақтылығы мен оң серпінін қамтамасыз ететін болады;

- көрсеткіштердің теңдестірілген жүйесі негізінде тоқыма кәсіпорынының даму стратегиясын бағалау үшін ғылыми-зерттеу орталықтарын құру. Бұл шара тоқыма кәсіпорынының инновациялық қызметінің тиімділігін арттыру, жандандыру және шоғырландыру үшін қажет;

- кәсіпорынды техникалық қайта жарактандырудың әртүрлі ұйымдастырушылық-экономикалық нысандарын қолдану. Тоқыма кәсіпорынының құрылымын тиімді жүргізудің маңызды шарты оны қайта құру, техникалық қайта жарактандыру, технологиялық үдерістерді жетілдіру, түбегейлі жаңа технологияларды құру және пайдалану негізінде өндірістің бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Национальный план развития Республики Казахстан до 2025 года. Утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 15.02.2018 года №636 (Переутвержден Указом Президента Республики Казахстан от 26.02.2021 года №521).
2. Кульман А. Экономические механизмы: Пер. с. фр. / Общ. ред. Н.И. Хрустальной. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс». – 1993. – 192 с.
3. Семин А.Н. Научные основы формирования экономических механизмов: формы, типы, виды // Агропродовольственная политика России. – 2012. – №5. – С. 5–12.
4. Бычкова А.Н. Экономический механизм: определение, классификация и применение // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». –2010. – №4.– С. 37–43.
5. Дмитриев Ю.А. Состояние и перспективы развития легкой и текстильной промышленности // Известия высших учебных заведений. Технология текстильной промышленности. – 2014. – №4 (352). – С. 17-24.
6. Яковенко В.Н. Тенденции и перспективы развития текстильной промышленности депрессивного региона (Ивановская область) // Вестник Волгоградского государственного университета.

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

Сер. 3, Экон. Экол. – 2015. – № 4 (33). – С. 121-129.

7. Дурру Д.К., Есиркепова А.М., Байнеева П.Т. Қазақстан Республикасында тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын мемлекеттік қолдаудың келешектері // Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің жаршысы. – 2021. – №4. – 171-176 б.

8. Қазақстан Республикасының өнеркәсібі. 2016-2020 жылдар. – Нұр-Сұлтан: Статистикалық жинақ. – 201 б. – <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.

REFERENCES

1. Nacional'nyj plan razvitija Respubliki Kazahstan do 2025 goda [National Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025]. Utverzhden Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 15.02.2018 goda №636 (Pereutverzhden Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 26.02.2021 goda №521) [In Russian].

2. Kul'man A. Jekonomicheskie mehanizmy [Economic mechanisms]: Per. s. fr. / Obshh. red. N.I. Hrustalevoj. – M.: Izdatel'skaja grupa «Progress», «Univers». – 1993. – 192 s. [in Russian].

3. Semin A.N. Nauchnye osnovy formirovaniya jekonomicheskix mehanizmov: formy, tipy, vidy [Scientific foundations of the formation of economic mechanisms: forms, types, types] // Agroprodovol'stvennaja politika Rossii. – 2012. – №5. – S. 5-12 [in Russian].

4. Bychkova A.N. Jekonomicheskiy mehanizm: opredelenie, klassifikacija i primenenie [Economic mechanism: definition, classification and application] // Vestnik Omskogo universiteta. Serija «Jekonomika». – 2010. – №4. – S. 37-43 [in Russian].

5. Dmitriev Ju.A. Sostojanie i perspektivy razvitija legkoj i tekstil'noj promyshlennosti [The state and prospects of development of the light and textile industry] // Tehnologija tekstil'noj promyshlennosti. – 2014. – №4 (352). – S. 17-24 [in Russian].

6. Jakovenko V.N. Tendencii i perspektivy razvitija tekstil'noj promyshlennosti depressivnogo regiona (Ivanovskaja oblast') [Trends and prospects for the development of the textile industry in the depressed region (Ivanovo region)] // Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser. 3, Jekon. Jekol. – 2015. – № 4 (33). – S. 121-129 [in Russian].

7. Durru D.K., Esirkepova A.M., Bajneeva P.T. Kazakstan Respublikasynda tokyma onerkasibi kasiporyndaryn memlekettik koldaudyn keleshekteri [Prospects of state support for textile industry enterprises in the Republic of Kazakhstan] // Kazak ekonomika, karczhy zhane halykaralyk sauda universitetinin zharshysy. – 2021. – №4. – 71-176 b. [in Kazakh].

8. Kazakstan Respublikasynyn onerkasibi [Industry of the Republic of Kazakhstan]. 2016-2020 zhyldar. – Nur-Sultan: Statistikalık zhinak. – 201 b. – <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection> [in Kazakh].

Н.М. Оразаева, А.П. Жакешова, А.М. Есиркепова

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Аннотация

В статье рассматривается быстрая адаптация предприятий текстильной промышленности к изменяющимся условиям рыночной среды. Авторами статьи основное внимание уделено термину «экономический механизм», который связан с явлениями и закономерностями, подталкивающий субъекта к дальнейшему развитию. Авторами проанализирована динамика экономических показателей деятельности предприятий текстильной промышленности Республики Казахстан с учетом налогооблагаемого дохода и рентабельности. В ходе анализа определены факторы, ограничивающие рост рентабельности предприятий текстильной промышленности: недостаток отечественных сырьевых ресурсов; наличие дешевых импортных товаров; отсутствие четкой стратегии развития; низкий уровень инвестиционной привлекательности. В статье предложен алгоритм управления предприятиями текстильной промышленности на основе экономического механизма: анализ и оценка инвестиционной привлекательности; разработка стратегии устойчивого развития; принятие управленческого решения. Авторами статьи определены рекомендации по применению экономического механизма для управления текстильными предприятиями: разработать план инвестиционной привлекательности текстильного предприятия в рамках стратегии формирования

корпоративных образований; совершенствовать ценовую политику с учетом научно-обоснованных подходов; создать научно-исследовательские центры для оценки стратегии развития текстильного предприятия на основе сбалансированной системы показателей; применить различные организационно-экономические формы технического перевооружения предприятия.

N. Orazayeva, A. Zhakeshova, A. Yessirkepova

**ECONOMIC MECHANISMS OF MANAGEMENT
OF TEXTILE INDUSTRY ENTERPRISES**

Annotation

The article deals with the rapid adaptation of textile industry enterprises to the changing conditions of the market environment. The authors of the article focus on the category of "economic mechanism". Which is associated with phenomena and patterns, pushing the subject to further development. The authors analyzed the dynamics of economic indicators of the textile industry enterprises of the Republic of Kazakhstan, taking into account taxable income and profitability. The analysis identified factors limiting the growth of profitability of textile industry enterprises: lack of domestic raw materials; availability of cheap imported goods; lack of a clear development strategy; low level of investment attractiveness. The article proposes an algorithm for managing textile industry enterprises based on an economic mechanism: analysis and evaluation of investment attractiveness; development of a sustainable development strategy; management decision-making. The authors of the article underlined some recommendations for the use of an economic mechanism for the management of textile enterprises: to develop a plan for the investment attractiveness of a textile enterprise within the framework of a strategy for the formation of corporate entities; to improve pricing policy taking into account science-based approaches; to create research centers to evaluate the development strategy of a textile enterprise based on a balanced system of indicators; to apply various organizational and economic forms of technical re-equipment of the enterprise.

Ж.А. Садыков*, PhD, ст. преподаватель¹
А.С. Саванчиева, магистр, ст. преподаватель²

А.А. Алдашева, к.и.н., ст. преподаватель²

Ш.С. Нурмухамедова, к.э.н., доцент³

Учреждение «Esil University»¹

г. Нур-Султан, Казахстан

Казахский национальный педагогический университет имени Абая²

г. Алматы, Казахстан

Международный университет туризма и гостеприимства³

г. Туркестан, Казахстан

* – основной автор (автор для корреспонденции)

e-mail: zhass83@mail.ru

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА

В данной статье отмечается, что неопределенность последствий пандемии показала необходимость развития внутреннего туризма, создание современных курортно-оздоровительных и туристических услуг и повышения качества туристской инфраструктуры путем привлечения инвестиций для обслуживания и обеспечения транспортом и разработку туристских продуктов и услуг, внедрение природоохранных мероприятий.

Используя, приведенные статистические данные развития индустрии туризма и гостеприимства Республики Казахстан, авторами проведен анализ влияния некоторых факторов, влияющих на развитие индустрии туризма.

Приведены показатели структуры расходов населения на платные услуги, распределение посетителей-резидентов по целям поездок в местах размещения за 2020 год, количество обслуженных посетителей в местах размещения туристов в целом по Казахстану, основные показатели финансово-хозяйственной деятельности в сфере туризма за 2016-2020 годы, показатели деятельности объектов туристской инфраструктуры за анализируемый период.

Даны предложения по преобразованию наиболее значимых туристских объектов, вошедших в Карту туристской инфраструктуры Казахстана, в один туристский кластер с уникальной доминирующей экспериментальной структурой с передачей в будущем на внешние рынки туризма.

Выводы и практические рекомендации могут способствовать разработке мероприятий по совершенствованию процесса деятельности объектов туристской инфраструктуры, эффективного управления инновационной деятельностью индустрии туризма и гостеприимства.

Ключевые слова: туризм, туристическая отрасль, туристская дестинация, туристский рынок, цифровизация, гостеприимство, цифровая экономика, инфраструктура, инновации, расходы населения.

Кілт сөздер: туризм, туризм индустриясы, туристік бағыт, туризм нарығы, цифрландыру, қонақ-жайлылық, цифрлық экономика, инфрақұрылым, инновациялар, халық шығыны.

Keywords: tourism, tourism industry, tourist destination, tourism market, digitalization, hospitality, digital economy, infrastructure, innovations, population spending.

Введение. Доля туризма в ВВП многих развитых стран достигает уровня более 20%, принося при этом хорошие доходы в бюджет. Сфера туризма дает огромные преимущества в изучении культуры и самобытности своей страны, оценке природных богатств и быта других стран и также является источником обеспечения жизненных благ многих представителей данной отрасли.

Пандемия COVID-19 нанесла туризму огромный урон и ограничила возможности в получении доходов лиц, работающих в данной

сфере. В связи с этим, как никогда остро одной из приоритетных задач государства должно быть восстановление туристской деятельности путем осуществления инноваций, цифровизации, проведения целенаправленной и взвешенной политики с учетом соблюдения интересов бизнеса и государства и улучшения социально-экономического развития страны в целом.

Требует глубокого акцента проведение фундаментальных преобразований в области регулирования и развития гостиничной индустрии,

инфраструктуры и сферы услуг в каждом конкретном регионе. Восстановление внутренних туристских направлений зависит от продвижения на рынок новых продуктов, использования цифровых платформ для повышения конкурентоспособности, создания достойных рабочих мест и использования эффективных протоколов охраны здоровья. В связи с этим, актуальность данного направления исследования не вызывает сомнений и цель состоит в изучении специфических особенностей развития индустрии отечественного туризма и разработке предложений по совершенствованию инфраструктуры индустрии туризма и гостиничного бизнеса в Республике Казахстан.

Методы исследования. В процессе исследования применялись методы: методы системного анализа, экономического сравнения, экспертных оценок и т.д.

Обзор литературы. Открытие новых туристских направлений и маршрутов в стране, внедрение нового туристского и ресторанного продукта, предоставление новых гостиничных услуг, применение новой техники и технологий и методов организации бизнес-процесса являются важными критериями развития современной туристской отрасли.

Анализ факторов по формированию рынка туризма и перспектив его развития, а также определению специфических особенностей развития индустрии туризма в условиях цифровизации экономики, посвящены следующие статьи отечественных и зарубежных авторов: А.Т. Тлеубердинова, Д.М. Салауатова [1], Р. Шокан, Э.Б. Тлесова [2], X. He, J. Cheng, S.R. Swanson [3], A. Biraglia, Gerrath M.H.E.E., B. Usrey [4].

Однако такие вопросы как цифровизация, экономическая глобализация, инновации в разработке новых технологий, социальные изменения в формировании развития туризма, совершенствование инфраструктуры индустрии туризма и гостиничного бизнеса и туристской дестинации требуют дальнейших глубоких разработок и новых подходов в изучении этой научной проблемы.

Исследование проведено с использованием общих методов, применяемых в экономической науке, на основе логического описания компонентов и функций цифровых технологий, отображающих их существенные свойства с применением системного подхода, обеспе-

чивающих необходимую глубину проработки научной проблемы. Источниками исследования послужили труды казахстанских и зарубежных авторов в которых рассматриваются вопросы индустрии туризма и гостеприимства, данные Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан.

Основная часть. Эффективность принимаемых управленческих решений, направленных на развитие отечественной туристской отрасли, в большей мере зависит от степени развития гостиничной индустрии, инфраструктуры и сферы услуг в конкретном регионе страны. В условиях жестких ограничений, вызванных распространением коронавирусной инфекции, быстро растущими требованиями и правилами предоставления туристских услуг потребовало проведения анализа влияния некоторых факторов, влияющих на развитие индустрии туризма.

В составе туристской инфраструктуры выделяются два основных элемента: предприятия по оказанию услуг гостеприимства, предоставляющие услуги размещения и питания и предприятия, участвующие в формировании туристского продукта (места развлечений, культурно-событийные объекты, национальные парки и т.д.), что и показывает состояние туристских ресурсов дестинаций. Основными показателями деятельности объектов туристской инфраструктуры являются: количество объектов, количество обслуженных ими посетителей, объем оказанных услуг и др. [5].

Анализируя туристскую отрасль в Казахстане, отметим, что на ее развитие, оказывает, безусловно, неопределенность, замедление глобальной экономики снижение покупательской способности, уровня удовлетворения культурных потребностей населения и напряженность в ряде регионов. Рисунок 1 показывает, что в расходы населения на санаторно-курортные организации в среднем составили 0,2% за анализируемый период. В 2020 году данный показатель снизился до 0,1%, что обусловлено влиянием пандемии и ограничением деятельности в области предоставления туристских услуг. Основной статьей расходов посетителей являлись транспортные расходы – 3,2% и услуги связи – 3,6%. Незначительная часть расходов приходится на рестораны, кафе – 1,0% и услуги по организации досуга и культуры – 0,7%.

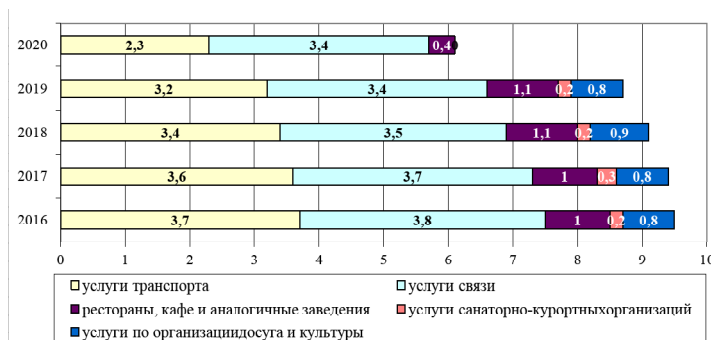

Рисунок 1. Структура расходов населения на платные услуги за 2016-2020 годы [6]

Закрытие границ для въезда нерезидентов из-за пандемии COVID-19, привело к тому, что из 34,2% женщин и 65,8% мужчин в возрасте от 35 до 44 лет – 41,3%, от 25 до 34 лет – 25,3%, приезжали с личной целью – 68,4%, а остальные 31,6% – с деловой и профессиональной целью. На первом месте были посетители из РФ – 30,2%, Узбекистана – 18%, Кыргызстана - 12,3%, Турции – 11,3%, Украины – 8,5%. Анализ распределения посетителей-резидентов по целям поездок в местах размещения показывает, что в 2020 году

лидерами по количеству посещений по личным причинам являются города Алматы – 625,0 тыс. человек и Нур-Султан 357,3 тыс. чел. При этом 2081,3 тыс. чел. посещали места назначений с личными целями и 1247,2 тыс. человек с деловыми и профессиональными целями. Основными местами посещений и туристскими зонами также являются: Алматинская область – 482,2 тыс. человек, Акмолинская область – 235,0 тыс. человек, Карагандинская – 193,2 тыс. человек, Восточно-Казахстанская – 102,5 тыс. человек (рис. 2).

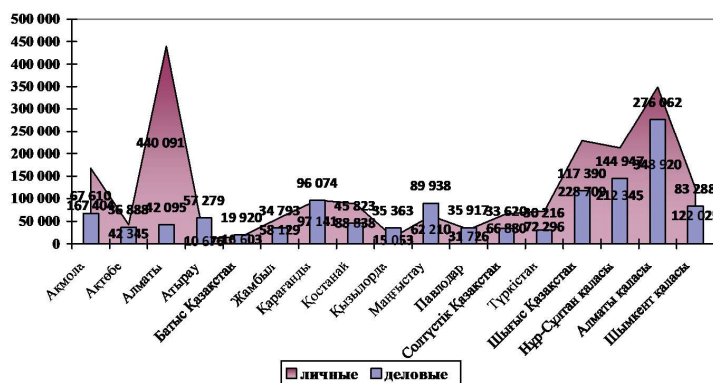

Рисунок 2. Распределение посетителей-резидентов по целям поездок в местах размещения за 2020 год, чел. [6]

Всего в Казахстане по состоянию на 2020 год функционировали 153 санаторно-курортных организаций, более 4 тыс. туристских организаций, занимающихся организацией и предоставлением туристских услуг, из них более 3,3 тыс. турагента и 669 туроператоров. Количество обслуженных посетителей в местах размещения туристов в целом по Казахстану за период с 2016-2020 годы на рисунке 3 показывает, что в 2020 году эта цифра составила 3,8 млн человек, из них резиденты занимают 86,8%, в 2019 году – 6,3 млн чел. и 83,9% резиденты, в

2018 году – 5,5 млн чел. и 85,5% резиденты, в 2017 году – 5,3 млн чел. и 83,0% резиденты, в 2016 году – 4,2 млн чел. и 83,3% резиденты. Рост удельного веса обслуживаемых резидентов в 2020 году показал увеличение спроса на отечественный туризм из-за запрета выезда зарубеж, а также последствий ограничительных мер пандемии, что приводит к необходимости повышения качества оказываемых услуг гостеприимства на основе инновационных подходов в управлении, повышения уровня инфраструктуры в условиях минимизации инвестиций.

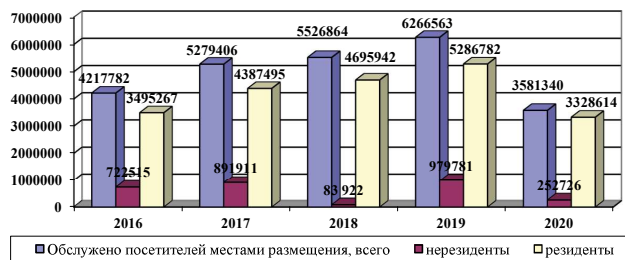

Рисунок 3 Количество обслуженных посетителей в местах размещения туристов в целом по Казахстану за период с 2016-2020 годы, человек

Возмещение затрат инвесторов на приобретение оборудования при строительстве туробъектов и объектов придорожного сервиса, а также содержания санитарно-гигиенических узлов, создания благоприятных условий для отдыхающих являются правомерными методами поддержки субъектов отечественного предпринимательства, тем более, что в 2020 году объем произведенной продукции

и оказанных услуг в сфере туризма составил всего 473,3 млрд тенге, что меньше предыдущего периода на 18,6 млрд. тенге или 3,8%. Доход от деятельности также снизился до 437,5 млрд тенге или 7,2%, расходы при этом увеличились до 928,6 млрд тенге или 23,2%. То есть, самые лучшие показатели финансово-хозяйственной деятельности показывают данные до пандемийного периода (рис. 4).

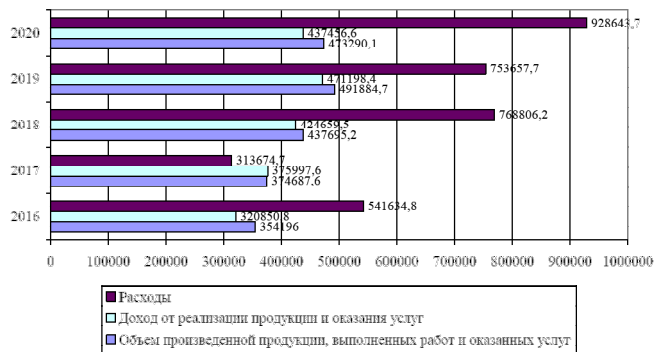

Рисунок 4. Основные показатели финансово-хозяйственной деятельности в сфере туризма за 2016-2020 г., млн тенге [6]

Наличие мест размещения, их достаточность и уровень сервиса существенно влияют на объем туристского потока. Произошло увеличение числа мест размещения в 2020 году на 27,6% – 3 514 единиц, заполняемость койко-мест составила 17,3%. Показатели материально-технической базы следующие: количество номеров – 77,1 тыс. ед., общее количество сданных номеров – 3307,7 тыс. ед.,

что обусловлено расширением сегмента гостиниц низкой категории и без категории. Средняя стоимость койко-суток составила 8500 тенге, что выше 2019 года на 13,3% или 996 тенге. Данные рисунка 4 показывают, что заметно выросли и показатели номерного фонда, так в 2020 году общее количество сданных номеров выше общего номерного показателя почти в 42,9 раза.

Рисунок 4. Показатели деятельности объектов туристской инфраструктуры за 2016-2020 годы

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

Несмотря на высокий потенциал по количеству культурных объектов, природных объектов всемирного наследия сильно снижают казахстанский рейтинг в сфере туризма следующие факторы: низкое качество туристской инфраструктуры (отели, курорты, культурно-развлекательные объекты, и т.д.), качество дорог, отсутствие эффективного маркетинга и брендинга. Повышение уровня развития туристских ресурсов должно являться одной из главных приоритетов государства и бизнеса.

Закключение. Динамичная тенденция развития отечественного туризма подтверждает его возрастающее воздействие на социально-экономическую политику Казахстана. Туризм можно рассматривать как крупную сферу национально-хозяйства, направленную на удовлетворение

специфичных потребностей, которые возникают у людей во время отдыха и путешествия.

Неопределенность последствия пандемии показала необходимость развития внутреннего туризма, создание современных курортно-оздоровительных и туристических услуг и повышения качества туристской инфраструктуры путем привлечения инвестиций для обслуживания и обеспечения транспортом и разработку туристских продуктов и услуг, внедрение природоохранных мероприятий.

Должна быть продолжена работа по преобразованию наиболее значимых туристских объектов, вошедших в карту туристификации Казахстана, в один туристский кластер с уникальной доминирующей экспериментальной структурой с передачей в будущем на внешние рынки туризма.

ЛИТЕРАТУРА

1. Глеубердинова А.Т., Салауатова Д.М. Система показателей, определяющих конкурентоспособность услуг туристских дестинаций // Вестник КазУЭФМТ – 2021. – № 3 (44). – С. 58-63.
2. Шокан Р., Тлесова Э.Б., Беспяев М.Е. COVID-19 пандемиясы жағдайында отандық туризм индустриясының дамуы. Вестник КазУЭФМТ – 2021. – № 4 (45). – С. 184-189.
3. He X., Cheng J., Swanson S.R., Su L., Hu D. The effect of destination employee service quality on tourist environmentally responsible behavior: A moderated mediation model incorporating environmental commitment, destination social responsibility and motive attributions. *Tourism Management*. – Т. 90, 104470. – 2022. – DOI: 10.1016/j.tourman.2021.104470.
4. Biraglia A., Gerrath M.H.E.E., Usrey B. Examining How Companies' Support of Tourist Attractions Affects Visiting Intentions: The Mediating Role of Perceived Authenticity // *Journal of Travel Research*. – 2018. – 57 (6). – P. 811-823. – <http://www.sagepub.com/journals/details/j0255.html>. – DOI: 10.1177/0047287517718352.
5. Государственная программа развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019-2025 годы. – <https://adilet.zan.kz/rus/>.
6. Статистика // Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2021. – URL: <http://www.stat.kz> (дата обращения: 30.12.2021).

REFERENCES

1. Gleuberdinova A.T., Salauatova D.M. Sistema pokazatelej, opredeljaushih konkurentosposobnost' uslug turistskih destinacij // *Vestnik KazUJEFMT*. – 2021. – № 3 (44). – S. 58-63 [in Russian].
2. Shokan R., Tlesova Je.B., Bespaev M.E. COVID-19 pandemijasy zhařdajynda otandyq turizm industrijasynuң damuy // *Vestnik KazUJFMT*. – 2021. – № 4 (45). – S. 184-189.
3. He X., Cheng J., Swanson S.R., Su L., Hu D. The effect of destination employee service quality on tourist environmentally responsible behavior: A moderated mediation model incorporating environmental commitment, destination social responsibility and motive attributions. *Tourism Management*. – Т. 90, 104470. – 2022. – DOI: 10.1016/j.tourman.2021.104470.
4. Biraglia A., Gerrath M.H.E.E., Usrey B. Examining How Companies' Support of Tourist Attractions Affects Visiting Intentions: The Mediating Role of Perceived Authenticity // *Journal of Travel Research*. – 2018. – 57 (6). P. 811-823. – <http://www.sagepub.com/journals/details/j0255.html>. – DOI: 10.1177/0047287517718352.
5. Gosudarstvennaja programma razvitija turistskoj otrasli Respubliki Kazahstan na 2019-2025

gody. <https://adilet.zan.kz/rus/> [in Russian].

6. Statistika // Komitet statistiki Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan [Elektronnyj resurs]. – 2021. – URL: <http://www.stat.kz>. (data obrashhenija: 30.12.2021) [in Russian].

Ж.С. Садықов, А.С. Саванчиева, А.А. Алдашева, Ш.С. Нурмухамедова

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИЗМ САЛАСЫНЫҢ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫН ЖЕТІЛДІРУ

Аңдатпа

Бұл мақалада пандемия салдарларының белгісіздігі ішкі туризмді дамыту, заманауи санаторий-курорттық-туристік қызметтерді құру және көлік пен көлікті ұстауға және қамтамасыз етуге инвестициялар тарту арқылы туристік инфрақұрылымның сапасын арттыру қажеттілігін көрсеткені атап өтіледі. туристік өнімдер мен қызметтерді дамыту, қоршаған ортаны қорғау шараларын енгізу. Қазақстан Республикасының туризм және қонақжайлылық индустриясының дамуы туралы берілген статистикалық мәліметтерді пайдалана отырып, авторлар туризм индустриясының дамуына әсер ететін кейбір факторлардың әсерін талдады. Халықтың ақылы қызметтерге жұмсаған шығыстарының құрылымының көрсеткіштері, 2020 жылға арналған тұру орындарында саяхаттау мақсаттары бойынша резидент келушілерді бөлу, жалпы Қазақстан бойынша туристерді орналастыру орындарында қызмет көрсетілген келушілер саны, негізгі қаржылық көрсеткіштер және туризм саласындағы 2016-2020 жылдарға арналған шаруашылық қызметі берілген, талданған кезеңдегі туристік инфрақұрылым объектілерінің қызмет көрсеткіштері берілген. Қазақстанның Туристік картасына енгізілген ең маңызды туристік объектілерді болашақта шетелдік туристік нарықтарға көшірумен бірегей басым эксперименттік құрылымы бар бір туристік кластерге айналдыру бойынша ұсыныстар берілді. Қорытындылар мен практикалық ұсыныстар туристік инфрақұрылым объектілерінің үдерісін жақсарту, туризм және қонақжайлылық индустриясындағы инновациялық қызметті тиімді басқару бойынша шараларды әзірлеуге ықпал ете алады.

Z. Sadykov, A. Savanchiyeva, A. Aldasheva, Sh. Nurmukhamedova

IMPROVING THE INFRASTRUCTURE OF THE TOURISM INDUSTRY OF KAZAKHSTAN

Annotation

This article notes that the uncertainty of the consequences of the pandemic has shown the need for the development of domestic tourism, the creation of modern health resort and tourism services and improving the quality of tourism infrastructure by attracting investments for maintenance and provision of transport and the development of tourism products and services, the introduction of environmental protection measures. Using the given statistical data on the development of the tourism and hospitality industry of the Republic of Kazakhstan, the authors analyzed the influence of some factors influencing the development of the tourism industry. The indicators of the structure of the population's expenditures on paid services, the distribution of resident visitors by purpose of travel at places of accommodation for 2020, the number of visitors served at places of accommodation for tourists in general in Kazakhstan, the main indicators of financial and economic activities in the field of tourism for 2016-2020 are given, performance indicators of tourism infrastructure facilities for the analyzed period. Proposals are given to transform the most significant tourist sites included in the Touristification Map of Kazakhstan into one tourist cluster with a unique dominant experimental structure with transfer to foreign tourism markets in the future. Conclusions and practical recommendations can contribute to the development of measures to improve the process of tourism infrastructure facilities, effective management of innovative activities in the tourism and hospitality industry.

Г.Т. Садыкова*, докторант PhD

Евразийский национальный университет

имени Л.Н. Гумилева

г. Нур-Султан, Казахстан

* – основной автор (автор для корреспонденции)

e-mail: guldanas@mail.ru

КОНЦЕПЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КОРИДОРА КАК ЭФФЕКТИВНАЯ ФОРМА СБАЛАНСИРОВАННОСТИ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫХ СВЯЗЕЙ

В современный период развития интеграционных процессов с особой силой актуализируется тенденция отхода от моделей глобализма к моделям регионального и субрегионального объединения стран в условиях появления китайской инициативы экономического коридора «Один пояс – один путь».

Анализ теоретико-методологических основ современных мировых интеграционных процессов позволяет сделать вывод о нераскрытом в полной мере потенциале концепции «Экономический коридор».

Автором сделан вывод, что до сих пор нет приемлемой теоретико-методологической основы, опираясь на которую, можно было бы принимать обоснованные решения по формированию тех или иных экономических коридоров различных уровней.

Также выявлено, что не выработан формализованный научно-методический инструментарий, позволяющий рассчитывать достаточно обоснованные оценки социально-экономической эффективности Экономического коридора, и в первую очередь, для стран, участвующих в их формировании и реализации.

Автором показано, что среди авторов нет единства в вопросах определения Экономического коридора. В ракурсе исследуемой темы автора интересует сущность трансграничных или региональных экономических коридоров, которые характеризуются беспрепятственным перемещением товаров и населения через границы и широкими трансграничными торговыми и инвестиционными потоками между двумя или более стран.

Ключевые слова: концепция, экономический коридор, эффективность, сбалансированность, интеграция, Азиатский банк развития, транспортные коридоры, центры промышленного производства, города, концепт «Один пояс и один путь».

Кілт сөздер: концепция, экономикалық дәліз, тиімділік, теңгерімшілік, интеграция, Азиялық даму банкі, көліктік дәліздер, өнеркәсіптік өндіріс орталықтары, қала, «Бір белдеу және бір жол».

Keywords: concept, economic corridor, efficiency, balance, integration, Asian Development Bank, transport corridors, industrial production centers, cities, «One Belt and One Road» concept.

Введение. В последние годы все более набирает обороты тенденция отхода не только в теоретико-методологическом плане, но и в реальной практике от моделей глобализма к моделям регионального и субрегионального объединения стран. Об этом, по нашему убеждению, все более свидетельствуют процессы формирования в последние годы всевозможных концепций региональных экономических коридоров.

Анализ теоретико-методологических основ современных мировых интеграционных процессов, проведенный нами, позволяет нам сделать вывод о нераскрытом в полной мере потенциале концепции «Экономический коридор» как возможного инструмента формирования эффективной и непротиворечивой схемы торгово-экономических связей в контексте перерастания

в плоскость более тесной интеграции.

Целью данной статьи является раскрыть в полной мере потенциал концепции «Экономический коридор» как возможного инструмента формирования эффективной и непротиворечивой схемы торгово-экономических связей в контексте перерастания в плоскость более тесной интеграции.

Задачи исследования заключается в выявлении сущности трансграничных или региональных экономических коридоров и рассмотрении подходов к определению данного понятия.

Обзор литературы. Исследования показали, что среди авторов нет единства в вопросах определения Экономического коридора. Появлению данного термина мы обязаны Азиатскому банку развития, который ввел данный термин еще в 1998 году [1].

Некоторые авторы ЭК представляют как огромную магистраль, соединяющая большое расстояние, которая протягивается через огромные территории.

Экономический коридор (ЭК) некоторые исследователи представляют себе как особую дорогу, но надо отметить? что он может не иметь ничего общего непосредственно с дорогами. В качестве примера такие авторы, как Brunner, Hans-Peter, приводят реки Конго и Меконг. Эти реки, как экономические коридоры связывают территорий, находящиеся на огромных расстояниях [2].

Экономический коридор надо характеризовать как пространственную концепцию, так как он определяет географический регион, где экономическая деятельность сосредотачивается на определенных секторах.

Экономические коридоры, как отмечает Mulenga Gadzeni, имеют интегрированные сети инфраструктуры и функционируют в разных точках Азии [3], Африки, Европы и северной

Америки и, как показывает международный опыт, они создаются в целях стимулирования экономического развития как внутри страны, так и между странами.

По мнению Trishia P. Octaviano Экономический коридор, имея интегрированную инфраструктуру (автомагистрали, железные дороги и порты), могут связывать города или страны. Целью формирования Экономических коридоров может быть и создание связи между производственными центрами, районами с высоким спросом и предложением и производителями товаров с добавленной стоимостью [4].

При реализации концепции экономического коридора учитываются различные меры по развитию инфраструктуры, визовые, транспортные соглашения и стандартизация, развитие торговли, туризма, образования, а также и социальные потребности [5-6].

Основная часть. Экономические коридоры обычно состоят из следующих взаимодополняющих компонента:

Рисунок 1. Три Взаимодополняющих компонента Экономического коридора

* Составлено автором на основе источника [7]

Основным из компонентов является транспортный коридор. Он определяет географическое пространство коридора. Такой коридор облегчает поток товаров и услуг.

Центры промышленного производства производят эти товары, а третий компонент – города являются основными рынками для потребления этих товаров. Кроме того, он – важный источник рабочей силы, технологий и инноваций. Они стимулируют экономическое развитие регионов, которые находятся вдоль Экономического коридора [7].

В целом Азиатский банк развития разработал набор из трех характеристик, которые типичны для экономического коридора:

1) он охватывает небольшое географическое пространство, охватывающее транспортную артерию, такую как дорога, железная дорога или канал;

2) особое внимание уделяется двусторонним, а не многосторонним инициативам с упором на стратегические узлы на пограничных переходах между двумя странами;

3) в нем подчеркивается физическое планирование, чтобы развитие инфраструктуры приносило положительные результаты.

В национальном контексте эта концепция сейчас все чаще используется в программах развития [8, 218].

Более обстоятельно, на наш взгляд, раскрыли сущность Экономического коридора специалисты Азиатского Банка Развития (АБР). Так, по их мнению, экономический коридор, именуемый также коридором развития, можно определить, как географический район, где имеются высокоразвитая транспортная связанность, высокая плотность жителей и активная экономическая деятельность. Как правило,

в такие ЭК входят и крупные города и районы, которые находятся вокруг и между этими городами. Все они, включая мелкие и средние города, выигрывают от улучшенного транспортного сообщения и развития экономики агломерации. При этом крупные города являются основными экономическими узлами (хабами) коридора [4].

В ракурсе исследуемой темы нас более может интересовать сущность трансграничных или региональных экономических коридоров (ТНЭК). Это экономический коридор, охватывающий две или более стран, характеризующийся беспрепятственным перемещением товаров и населения через границы и широкими трансграничными торговыми и инвестиционными потоками.

ТНЭК предоставляет агломерационным экономикам преимущества регионального экономического сотрудничества и интеграции. Подобное сочетание факторов обеспечивает значительный прирост благосостояния за счет снижения операционных издержек, более эффективного распределения ресурсов, более акцентированной специализации, экономии масштаба, распространения знаний, положительного сетевого эффекта и др. Функционирование ТНЭК также стимулирует долгосрочный экономический рост за счет усиления конкуренции, привлечения частных инвестиций и продвижения инноваций.

ТНЭК начинают создаваться во многих регионах мира, включая Азию, Африку, Европу и Северную Америку.

Анализ опыта стран показывает, что для стимулирования трансграничной торговли и экономической активности вдоль ТНЭК, страны реализуют инвестиционные проекты в различных секторах – в транспорте, электроэнергетике, туризме, образовании и др. Во многих случаях все это сопровождается принятием мер по упрощению и гармонизации процедур перехода границ в целях снижения правовых, нормативных и процедурных барьеров на пути межгосударственного перемещения населения, транспортных средств и товаров. В некоторых случаях страны создают специальные экономические зоны в рамках ТНЭК для увеличения трансграничных инвестиционных потоков и развития региональных производственных сетей [9, 3-4].

С подобным пониманием концепции экономического коридора не расходится и мнени

е экспертов Африканского банка развития (AFDB). Так, в их представлении, подход на базе экономического коридора рассматривает региональные транспортные маршруты не только как средство транспортировки товаров и услуг или в качестве шлюза для стран, не имеющих выхода к морю, но также и как инструмент стимулирования социально-экономического развития территорий вокруг маршрута, путем строительства промышленных и социальных объектов в сочетании с транспортной инфраструктурой.

Учитывая огромный опыт Банка AFDB и его центральную роль в региональной интеграции, торговле, участии в проблемах развития частного сектора и сокращении бедности в Африке, исключительно важно, что Банк принимает участие в преобразовании транспортных коридоров Африки в экономические коридоры [3].

Опять же, по мнению экспертов АБР, экономические коридоры соединяют экономических агентов в определенной географии, обеспечивая необходимые связи между экономическими узлами или хабами, которые обычно сосредоточены в городах. В принципе, считают эксперты, нет стандартной картины полного описания развития экономического коридора и возможностей на его основе. Для каждого конкретного Экономического коридора результаты региональной экономической интеграции зависят, прежде всего, от того, каковы характеристики конкретных существующих экономических сетей, в которые встроены данный экономический коридор, а во-вторых - какие характеристики коридора предназначены для ввода или усиления.

В модели, которые делают это взаимодействие явным, вкладываются комбинированные элементы обновленной экономической географии. Используя этот опыт моделирования, АБР имеет значительные результаты успешного применения подходов к развитию коридоров с ежегодными инвестициями в региональное сотрудничество и интеграцию в размере 2 млрд долларов и более [2].

Применение концепта регионального экономического коридора (РЭК) достаточно широко практикуется в рамках известных региональных и субрегиональных программ в Азии.

Значительный интерес к концепции РЭК в последние несколько лет стал проявляться в связи с глобальными интеграционными иници

циативами Китая, в частности, инициативы по мега-проекту «Один пояс и один путь», которая в существенной форме затрагивает интересы практически всех стран не только на Евразийском континенте [10].

Надо заметить, что мощное продвижение мега-проекта BRI с неизбежностью будет вовлекать в свою орбиту многие страны и объединения стран.

Таким образом, Экономический коридор дает возможность мобилизовать все ресурсы и способствует пространственно-сбалансированному экономическому росту и развитию. Другими словами, экономический коридор превращает транспортные коридоры в двигатели социально-экономического развития.

Заключение. В целом по результатам проведенного нами аналитического исследования можно сделать следующие выводы:

1) анализ теоретико-методологических основ современных мировых интеграционных процессов, проведенный нами, позволяет сделать вывод о нераскрытом в полной мере потенциале концепции «Экономический коридор» как возможного инструмента формирования эффективной и непротиворечивой схемы торгово-экономических связей в контексте перерастания в плоскость более тесной интеграции.

2) на наш взгляд, до сих пор нет приемлемой теоретико-методологической основы, опираясь на которую, можно было бы принимать обосно-

ванные решения по формированию тех или иных экономических коридоров различных уровней, в особенности региональных межгосударственных;

3) не выработан формализованный научно-методический инструментарий, позволяющий рассчитывать достаточно обоснованные оценки социально-экономической эффективности Экономического коридора, и в первую очередь, для стран, участвующих в их формировании и реализации.

Выводы: «Экономический коридор» стимулирует экономический рост и по мере углубления регионального сотрудничества страны Центральной Азии могут извлечь выгоду, устанавливая торгово-экономические связи. В этом Экономический коридор как возможный инструмент формирования эффективной и непротиворечивой схемы торгово-экономических связей в контексте перерастания в плоскость более тесной интеграции обладает огромным потенциалом.

Полученные результаты могут быть использованы исследователями при формировании и развитии теоретико-методологических основ экономического коридора.

Одним из направлений дальнейших исследований может быть выработка научно-методического инструментария, позволяющего рассчитывать достаточно обоснованные оценки социально-экономической эффективности Экономического коридора.

ЛИТЕРАТУРА

1. Banomyong R. Benchmarking Economic Corridors logistics performance: a GMS border crossing observation // World Customs Journal. – 2010. – Т. 4. – № 1. – P. 29-38.
2. Brunner H-P. What is Economic Corridor Development and What Can It Achieve in Asia's Subregions? – 2013. – <https://www.adb.org>.
3. Gadzeni M. Developing Economic Corridors In Africa // NEPAD, Regional Integration and Trade Department. – 2013. – № 1. – P. 1-12.
4. Trishia P. Octaviano. Economic corridors boost markets, living conditions. – 2014. – <http://research.bworldonline.com>
5. Интернет-ресурс: http://ntl.bts.gov/lib/jpodocs/repts_te/14273.htm.
6. Азиатский Банк Развития. Операционализация экономических коридоров в Центральной Азии: Исследование на примере Коридора Алматы-Бишкек. – 2014. – <https://www.adb.org>.
7. Садыкова Г. Концептуальные подходы к определению экономического коридора // Экономическая серия Вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. – 2021. – № 1. – С. 108-118.
8. Asian Development Bank. Developing Economic Corridors in South Asia. – 2014. – <https://www.adb.org>
9. Азиатский Банк Развития. Дорожная карта развития экономического коридора Шымкент-Ташкент-Худжанд. – 2021. – <https://www.adb.org/publications/road-map-shymkent-tashkent-khujand-corridor>
10. Инициатива «Один пояс и один путь». – 2017. – <https://newmarkfinance.com/bri>.

REFERENCES

1. Banomyong R. Benchmarking Economic Corridors logistics performance: a GMS border crossing observation // World Customs Journal. – 2010. – Т. 4. – № 1. – P. 29-38.
2. Brunner H-P. What is Economic Corridor Development and What Can It Achieve in Asia's Subregions? 2013. – <https://www.adb.org>.
3. Gadzeni M. Developing Economic Corridors In Africa // NEPAD, Regional Integration and Trade Department. – 2013. – № 1. – P. 1-12.
4. Trishia P. Octaviano. Economic corridors boost markets, living conditions. – 2014. – <http://research.bworldonline.com>
5. Internet-resource: http://ntl.bts.gov/lib/jpodocs/repts_te/14273.htm [in Russian].
6. Aziatskiy Bank Razvitiya. Operatsionalizatsiya ekonomicheskikh koridorov v Tsentralnoy Azii: Issledovaniye na primere Koridora Almaty-Bishkek [Asian Development Bank. Operationalizing Economic Corridors in Central Asia: A Case Study of the Almaty-Bishkek Corridor]. – 2014. – <https://www.adb.org> [in Russian].
7. Sadykova G. Kontseptualnye podkhody k opredeleniyu ekonomicheskogo koridora [Conceptual Approaches to Defining the Economic Corridor] // Ekonomicheskaya seriya Vestnika ENU imeni L.N.Gumilyova. – 2021. – №1. – S. 108-118 [in Russian].
8. Asian Development Bank. Developing Economic Corridors in South Asia. – 2014. – <https://www.adb.org>
9. Aziatskiy Bank Razvitiya. Dorozhnaya karta razvitiya ekonomicheskogo koridora Shymkent-Tashkent-Khujand [Asian Development Bank. A Road Map for Shymkent–Tashkent–Khujand Economic Corridor Development]. – 2021. – <https://www.adb.org/publications/road-map-shymkent-tashkent-khujand-corridor> [in Russian].
10. Initsiativa «Odin Poyas – Odin Put». [«Belt and Road» Initiative]. – 2017. – <https://newmark-finance.com/bri> [in Russian].

Г.Т. Садыкова

**САУДА-ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕМЛЕКЕТАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАР ТЕНГЕРІМДІЛІГІНІҢ
ТИІМДІ НЫСАНЫ РЕТІНДЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДӘЛІЗ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ**

Аңдатпа

Қазіргі интеграциялық үдерістердің даму кезеңінде ерекше күшпен жаһанданушылық үлгісінен Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» бастамасының пайда болу жағдайында елдердің аймақтық пен субаймақтық бірігу үлгісіне көшу үрдісі өзекті болуда.

Әлемдік интеграциялық үдерістердің қазіргі теория-әдіснамалық негіздерін талдау «Экономикалық дәліз» концепциясы әлеуетін толық деңгейде ашылмағандығы туралы қорытынды шығаруға мүмкіндік береді.

Мақаланың авторы осы күнге дейін әртүрлі деңгейдегі экономикалық дәлізді құру бойынша негізделген шешім қабылдауда сүйеніп, қабыл алатындай теория-әдіснамалық негіз жоқ деген тұжырымға келген.

Сол сияқты Экономикалық дәліздің, және де ең алдымен, оларды құру мен іске асыруға қатысатын елдер үшін әлеуметтік-экономикалық тиімділігін жеткілікті деңгейде бағалауды есептеуге мүмкіндік беретін формалданған ғылыми-әдістемелік құралдары жасалмағандығы айқындалған.

Автор Экономикалық дәлізді анықтайтын сұрақтар бойынша авторлардың арасында бірліктің жоқ екендігін көрсеткен. Зерттелетін тақырып шеңберінде авторды шекара арқылы тауарлар мен тұрғындардың шекара арқылы кедергісіз қозғалысымен және екі немесе одан да көп елдердің арасындағы кең трансшекаралық сауда мен инвестициялық ағындармен сипатталатын трансшекаралық немесе трансұлттық аймақтық экономикалық дәліздердің мәні қызықтырады.

G. Sadykova

**THE ECONOMIC CORRIDOR CONCEPT AS AN EFFECTIVE
FORM OF TRADE AND ECONOMIC INTERSTATE RELATIONS BALANCE**

Annotation

In the modern period of the integration processes development, the trend to shift from the globalism models

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

to the models of countries' regional and subregional unification is becoming more urgent in the context of the Chinese initiative of the economic corridor «One Belt – One Road».

The author comes to the conclusion that there is still no acceptable theoretical and methodological basis, serving as foundation for taking balanced decisions on certain economic corridors formation of various levels.

An analysis of the theoretical and methodological background of the modern world integration processes allows us to conclude that the potential of the “Economic Corridor” concept is not fully achieved.

Furthermore, it was revealed that a formalized scientific and methodological toolkit has not been developed, that allows calculating reasonably validated assessment of the socio-economic efficiency of the Economic Corridor, and first of all, for the countries participating in its formation and implementation.

The author shows that there is no consistency among the authors on the Economic Corridor definition. From the perspective of the examined topic, the author is interested in the essence of cross-border or regional economic corridors, which are characterized by the unhindered movement of goods and population across borders and wide cross-border trade and investment flows between two or more countries.

Ю.Ю. Ким*, докторант PhD¹

Д.Р. Сихимбаева, д.э.н., профессор¹

Л.А. Третьякова, д.э.н., профессор²

Карагандинский Университет Казпотребсоюза¹

г. Караганда, Казахстан

ФГАОУ ВО «Белгородский государственный

национальный исследовательский университет²

г. Белгород, Россия

* – основной автор (автор для корреспонденции)

e-mail: ego-uk@mail.ru

НЕОБХОДИМОСТЬ МОТИВАЦИОННЫХ АСПЕКТОВ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ В СИСТЕМЕ ОПЛАТЫ ТРУДА ГОССТРУЖАЩИХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье обоснована необходимость системы мотивации и управления персоналом госслужащих, так как социально-экономические и политические изменения, а также ускоряющийся темп общественной жизни требуют оценки системы оплаты труда государственных служащих с целью повышения эффективности и результативности профессиональной деятельности граждан, особенно имеющих отношение к государственной службе. При оценке системы оплаты труда государственных служащих следует учитывать взаимозависимость и взаимодополняемость тех подходов, которые в условиях реалий адекватно подходят системе государственного управления, основанных на парадигме ресурсов и возможностей. Авторы выдвигают гипотезу о влиянии среднемесячной заработной платы государственных служащих на такие показатели, как «занятость государственных служащих», «административные и оборонные услуги и услуги обязательного социального обеспечения». Гипотезы, выдвинутые авторами в ходе исследования, подтверждают, что материальные стимулы действительно играют важную роль в механизме трудовой мотивации государственных служащих в Казахстане. Поэтому соблюдение эффективных способов мотивации, требует применения определенных подходов, способов и методов управления. Для обоснованного вывода и проведения полноценного анализа в процессе исследования были применены методы, необходимые для изучения экономических явлений и обработки информации. Проводимая реформа организаций государственной службы требует от чиновников приобретения новых знаний по кадровым вопросам, освоения новых методов и способов аттестации, а также оценки ресурсов, которые необходимо концептуализировать на уровне государственной службы.

Ключевые слова: система оплаты труда, государственная служба, государственная политика, управление, стратегия развития, мотивация, госслужащие, кадровые ресурсы, профессионализм, карьерный рост.

Кілт сөздер: еңбекақы төлеу жүйесі, мемлекеттік қызмет, мемлекеттік саясат, басқару, Даму стратегиясы, мотивация, мемлекеттік қызметкерлер, кадр ресурстары, кәсібилік, мансаптық өсу.

Keywords: remuneration system, public service, public policy, management, development strategy, motivation, civil servants, human resources, professionalism, career development.

JEL classification: I10, I 18

Введение. Сегодняшние реалии меняются все быстрее, а постоянные технологические и информационные инновации глобализации ставят перед правительствами все новые и новые задачи и проблемы, причем одной из главных задач считается реформа традиционных методов управления и постоянное повышение эффективности работы государственной службы. Для развития государственной службы важно постоянно совершенствовать ее кадровый потенциал, включая привлечение и удержание лучших

талантов и создание привлекательной среды для молодых специалистов. С другой стороны, эта задача не гарантирована должным образом системой государственной службы Казахстана. Поэтому в системе оплаты труда государственных служащих Республики Казахстан формирование управленческих резервов на различных уровнях управления и совершенствование мотивации управления персоналом являются очень серьезными проблемами. На протяжении развития и реформирования государственная служба прошла определенные этапы

с целью дальнейшего ее правового регулирования, о чем свидетельствует законодательная основа, регулирующая основные аспекты государственной службы в Республике Казахстан. Целью данного исследования является демонстрация применения эффективных механизмов обоснования, необходимых для комплексного сочетания инструментов и методов, используемых в управлении заработной платой государственных служащих в Республике Казахстан.

Обзор литературы. Согласно теориям многих авторов в области управления человеческими ресурсами, оплата труда является одним из важнейших мотивирующих факторов для производительности сотрудников [1; 2; 3]. Stelina J. рассматривает концептуальные основы правового статуса государственных служащих в государственной правовой системе и системе оплаты их труда на основе анализа институциональной структуры и правового сравнения [4, с. 21]. Изменения социально-экономического и политического характера требуют повышения эффективности и результативности профессиональной деятельности государственных служащих [5]. Учитывая российский опыт, необходимо сформировать систему мотивов, чтобы их частные интересы работали на реализацию общей цели интересов государства [6]. Важным элементом этого является рост административных институтов на международном уровне. Расширение административных структур как идея поддержало новые теоретические и административные аспекты международных организаций. Аспекты международных организаций имеют административный подход, такие как их автономия, действие и влияние. Обеспечение справедливого правоприменения на фоне широкого спектра политических и административных интересов является ключевой задачей.

Административная реформа – это мощная концепция. В ряде случаев государственные администраторы принимали тот или иной подход к изменениям в качестве общего организационного принципа того, как все должно быть сделано. Частые реформы могут истощить и повредить правительствам. Очевидно, что существуют как новые возможности избежать проблем, связанных с реформами, так и новые виды рисков, с которыми сталкиваются реформаторы открытого правительства. Анализируя тенденции развития

государственного управления, мы обнаружили, что в Казахстане качество значительно улучшилось в результате таких изменений, как стратегическое бюджетное планирование и оцифровка данных. Но, тем не менее, все еще существует ряд проблем, которые препятствуют долгосрочному устойчивому росту относительно государственного управления.

Основная часть. Эффективное функционирование механизма управления и его аргументация зависят от грамотно продуманной системы оценки деятельности, как самих государственных органов, так и государственных служащих, где необходимы реальные и объективные данные. В соответствии с законом РК «О государственной службе в РК» от 23 ноября 2015 года №416-V ЗРК, осуществляется оценка качества работы государственных служащих [7], где основой для принятия решений о выплате премий и поощрений являются следующие этапы:

I этап – 1991-1996 гг. - становление государственной службы, формирования основ механизма мотивации государственных служащих.

II этап – 1997-2011 гг. - этап совершенствования мотивационного механизма.

III этап – 2011-2020 гг. - новая модель государственной службы Республики Казахстан.

Эта необходимость была вызвана тем, что система стимулирования государственных служащих, которая имела место быть, не предоставляла достаточной мотивации труда и не позволяла государству поддерживать предпринимательство.

Это подтверждается гипотезами о влиянии среднемесячной заработной платы государственных служащих на такие показатели, как «занятость на государственной службе», «государственная служба и оборона, услуги обязательного социального страхования». Для этого были составлены два уравнения парной линейной регрессии, где:

y_1 – занятое население на госслужбе (тысяч человек);

y_2 – услуги, характеризующие государственное управление и оборону (млн. тенге);

x – среднемесячная заработная плата госслужащих (тенге).

Общее уравнение регрессии будет иметь вид:

$$y_i = a + bx \quad (1)$$

Используем метод наименьших квадратов (табл. 1).

Динамика показателей, необходимых для моделирования*

Год	Среднемесячная заработная плата госслужащих, тенге	Занятое население на госслужбе, тысяч человек	услуги, характеризующие государственное управление и оборону, млн тенге
2010	70437	376,5	815065,7
2011	84987	391,9	1009479,9
2012	98293	385,8	1225449,9
2013	103467	402,4	1386994,2
2014	106000	467,7	1516375,2
2015	107924	470,8	1708422,4
2016	118868	472,8	1645153,2
2017	125247	479,3	1814341,0
2018	134835	500,5	1948244,8
2019	157152	495,3	2316089,2
2020	184704	489,3	2683934,6

* Составлена автором на основе источника [8]

Получены следующие уравнения линейных регрессий:

$$y_1 = 309,677 + 0,001x \quad y_2 = -315395,718 + 16,672x$$

Также были определены дополнительные параметры, которые позволяют проанализировать качество моделей (табл. 2).

Таблица 2

Параметры, необходимые для анализа качества уравнений*

Параметр	Зависимая переменная	
	Занятое население на госслужбе, тыс. человек	Услуги в области государственного управления; услуги по обязательному соц. обеспечению, млн тенге
Коэффициент корреляции	0,792	0,986
Коэффициент детерминации	0,626	0,972
Значение Фишера	15,096	312,991
Критическое значение Фишера ($\alpha = 0,05, k_1 = 1, k_2 = 9$)	5,117	
Наблюдаемое значение Стьюдента для свободного члена	8,388	-2,756
Наблюдаемое значение Стьюдента для коэффициента регрессии	3,885	17,692
Критическое значение Стьюдента ($\alpha = 0,05, k = 9$)	2,262	

* Составлена на основе произведенных расчетов

Коэффициенты корреляции свидетельствуют о тесной взаимосвязи результирующих признаков с факторным признаком. Коэффициенты детерминации объясняют в первом случае 62,6%, а во втором – 97,2% вариации зависимой переменной полученных регрессий. В результате произведенных расчетов было определено, что значения критерия Фишера больше критического, а значит уравнения регрессии статистически значимы и надежны.

Гипотеза, выдвинутая автором в ходе исследования, подтверждает, что значимость материального стимулирования в мотивационном механизме государственных служащих Казахстана действительно значительна. Поэтому, как и в других областях работы, для обеспечения соблюдения эффективного мотивационного механизма необходимо комплексное сочетание методов применения и управления (рис. 1).

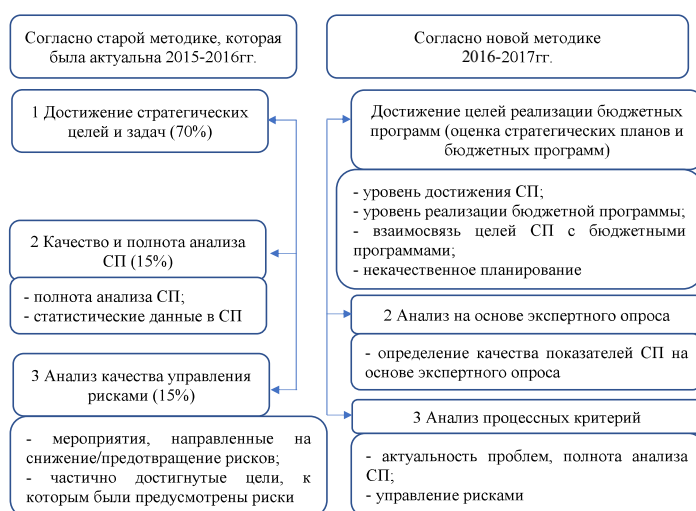

Рисунок 1. Анализ сравнения методов оценки госслужащих РК в соответствии со стратегическим планом развития*

* Составлено автором

Таким образом, на основе проведенного анализа можно сделать вывод о том, что необходима дальнейшая проработка вопросов относительно системы государственного управления госслужащих, основанных на достижении целей реализации бюджетных программ и оценке стратегических планов.

Заключение. В этом контексте автор отметил, что существующая система стимулирования недостаточно проработана, так как существуют определенные недостатки в области мотивирующих факторов, которые бы способствовали эффективной системе мотивации труда и уровня государственного управления госслужащих. Это подтверждает гипотезу о том, что среднемесячная заработная плата государственных служащих влияет на такие показатели, как «занятость в государственном секторе» и «государственное управление и оборона, услуги обязательного социального обеспечения», подтверждая актуальность значимости материального стимулирования в механизме трудовой мотивации государственных служащих в Казахстане. Поэтому, как и в других областях управления необходима разработка такого стимулирующего механизма, который бы способствовал качественной оценке применяемых методов и подходов. Без постоянного развития и совершенствования управления человеческими ресурсами экономические и социальные реформы не могут быть успешными. Это воз-

можно только при активном сотрудничестве органов государственной власти и граждан, предъявляющих высокие требования к современным государственным услугам, а именно повысить эффективность кадровой работы в государственных органах и уровень профессионализма служащих за счет:

- создания конкурентной среды с привлечением современных технологий и высокой инновационности управления;
- обеспечения тесной двусторонней связи с гражданским обществом, предполагающую глубокую включенность органов государственной власти и широких масс граждан в формирование нормативных актов, регламентирующих деятельность госслужбы.

Учитывая факторы, влияющие на систему мотивации госслужащих, можно предложить более конкретизированное понимание подходов, вызывающих развитие навыков, профессионального карьерного роста и мастерства у госслужащих. При этом каждый из выделенных факторов, влияющих на формирование и развитие кадров государственного управления, должен быть сформирован посредством учета влияния современных тенденций развития казахстанского общества и национальной экономики, что обусловлено необходимостью соблюдения принципов системного подхода и комплексностью проводимого научного исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Mr.Sc. Naim Ismajli, Ermira Qosja The impact of civil servants' remuneration on the efficiency of local authorities // ILIRIA International Review. – 2(2). – P. 332.
2. Электронный ресурс. – Режим доступа: www.gov.uk/government/publications/civil-service-pay-remit-guidance-2020.
3. Электронный ресурс. – Режим доступа: www.gov.uk/government/publications/civil-service-pay-remit-guidance-2019-to-2020/civil-service-pay-remit-guidance-2019-to-2020#glossary-of-terms.
4. Stelina J. Theoretical concepts of public service law // Law enforcement - review of law enforcement practices. – 2019. – Vol. 3, no. 2. – P. 21-30. – <https://doi.org/10.24147/2542-1514>.
5. Rodriguez D., Patel R., Bright A., Gregory D., Gowing M.K. Development of competence model to promote integrated human resource management practices // Human resource management. – 2002. – 41 (3). – P. 309-324. – DOI: 10.1002/hrm.10043.
6. Луковцева Е.Н. Формирование эффективной системы мотивации для государственных гражданских служащих // Лидерство и менеджмент. – 2017. – Том 4. – № 4. – С. 207-219. – DOI: 10.18334/lm.4.4.38333.
7. Закон РК «О государственной службе в РК» от 23.11.2015г. №416-V ЗРК [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/>.
8. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.stat.gov.kz> за 2013-2019 гг.

REFERENCES

1. Mr.Sc. Naim Ismajli, Ermira Qosja The impact of civil servants' remuneration on the efficiency of local authorities // ILIRIA International Review. – 2(2). – P. 332.
2. Elektronnyy resurs. – Rezhim dostupa: www.gov.uk/government/publications/civil-service-pay-remit-guidance-2020.
3. Elektronnyy resurs. – Rezhim dostupa: www.gov.uk/government/publications/civil-service-pay-remit-guidance-2019-to-2020/civil-service-pay-remit-guidance-2019-to-2020#glossary-of-terms
4. Stelina J. Theoretical concepts of public service law. Law enforcement - review of law enforcement practices. – 2019. – Vol. 3, no. 2. – P. 21-30. – [https://doi.org/10.24147/2542-1514.2019.3\(2\).21-30](https://doi.org/10.24147/2542-1514.2019.3(2).21-30)
5. Rodriguez D., Patel R., Bright A., Gregory D., Gowing M.K. Development of competence model to promote integrated human resource management practices // Human resource management. – 2002. – 41 (3). – P. 309-324. – DOI: 10.1002/hrm.10043.
6. Lukovtseva Ye.N. Formirovaniye effektivnoy sistemy motivatsii dlya gosudarstvennykh grazhdanskikh sluzhashchikh // Liderstvo i menedzhment. – 2017. – Tom 4. – № 4. – С. 207-219. – DOI: 10.18334/lm.4.4.38333 [in Russian].
7. Zakon RK «O gosudarstvennoy sluzhbe v RK» ot 23.11.2015g. №416-V ZRK [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/> [in Russian].
8. Biuro natsionalnoi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa: <https://www.stat.gov.kz> za 2013-2019 gg [in Russian]

Ю.Ю. Ким, Д.Р. Сихимбаева, Л.А. Третьякова

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРІНЕ
ЕҢБЕКАҚЫ ТӨЛЕУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПЕРСОНАЛДЫ БАСҚАРУДЫҢ
УӘЖДІ АСПЕКТІЛЕРІНІҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Аңдатпа

Мақалада мемлекеттік қызметшілерді ынталандыру және персоналды басқару жүйесінің қажеттілігі негізделген, өйткені әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер, сондай-ақ қоғамдық өмірдің жедел қарқыны азаматтардың, әсіресе мемлекеттік қызметке қатысы бар азаматтардың кәсіби қызметінің тиімділігі мен тиімділігін арттыру мақсатында мемлекеттік қызметшілерге еңбекақы төлеу жүйесін баға-

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

лауды талап етеді. Мемлекеттік қызметшілердің еңбегіне ақы төлеу жүйесін бағалау кезінде шындық жағдайында ресурстар мен мүмкіндіктер парадигмасына негізделген мемлекеттік басқару жүйесіне барабар келетін тәсілдердің өзара тәуелділігі мен өзара толықтырылуын ескерген жөн. Авторлар мемлекеттік қызметшілердің орташа айлық жалақысының «мемлекеттік қызметшілерді жұмыспен қамту», «әкімшілік және қорғаныс қызметтері және міндетті әлеуметтік қамсыздандыру қызметтері» сияқты көрсеткіштерге әсері туралы болжам жасайды. Зерттеу барысында авторлар ұсынған гипотезалар материалдық ынталандыру Қазақстанда мемлекеттік қызметшілерді еңбекке ынталандыру тетігінде маңызды рөл атқаратынын растайды. Сондықтан мотивацияның тиімді әдістерін сақтау белгілі бір тәсілдерді, әдістер мен басқару әдістерін қолдануды талап етеді. Зерттеу барысында негізделген қорытынды жасау және толық талдау жүргізу үшін экономикалық құбылыстарды зерттеу және ақпаратты өңдеу үшін қажетті әдістер қолданылды. Мемлекеттік қызмет ұйымдарын реформалау шенеуніктерден кадр мәселелері бойынша жаңа білім алуды, аттестаттаудың жаңа әдістері мен тәсілдерін игеруді, сондай-ақ мемлекеттік қызмет деңгейінде тұжырымдалуы қажет ресурстарды бағалауды талап етеді.

Y. Kim, D. Sikhimbayeva, L. Tretiakova

THE NEED FOR MOTIVATIONAL ASPECTS OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE REMUNERATION SYSTEM OF CIVIL SERVANTS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Annotation

The article substantiates the need for motivation and personnel management system of civil servants, as socio-economic and political changes, as well as the accelerating pace of public life require the evaluation of the system of remuneration of civil servants in order to improve the efficiency and effectiveness of professional activities of citizens, especially those related to public service. In assessing the system of remuneration of public servants should take into account the interdependence and complementarity of those approaches that, under the conditions of realities, adequately fit the system of public administration, based on the paradigm of resources and opportunities. The authors hypothesize the impact of the average monthly salary of civil servants on such indicators as "employment of civil servants", "administrative and defense services and mandatory social security services". The hypotheses put forward by the authors in the course of the study confirm that material incentives do play an important role in the mechanism of labor motivation of civil servants in Kazakhstan. Therefore, compliance with effective ways of motivation, requires certain approaches, ways and methods of management. In order to reach a reasonable conclusion and conduct a full-fledged analysis in the process of research, the methods necessary for the study of economic phenomena and information processing were applied. The ongoing reform of public service organizations requires officials to acquire new knowledge on personnel issues, to master new methods and ways of appraisal, as well as evaluation of resources, which should be conceptualized at the level of public service.

С.С. Ыдырыс*, д.э.н., профессор

Б. Шарханова, докторант PhD

Международный Казахско-Турецкий

Университет имени Кожы Ахмет Ясауи

г. Туркестан, Казахстан

* – основной автор (автор для корреспонденции)

e-mail: balzhan.sharkhanova@ayu.edu.kz

ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКА, ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЖАРШЫСЫ, 2022 – №1(46)

ПРЯМЫЕ ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ЛИДЕРЫ, СПОСОБЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ, ПЕРСПЕКТИВЫ

Привлечение прямых иностранных инвестиций является одной из важных условий устойчивого экономического и социального развития для стран Центральной Азии. Регион богатый природными и человеческими ресурсами, стратегическое расположение которого между богатой природными ресурсами Россией и одной из самых больших рынков потребления, и экономического развития Китаем, и не стабильным Афганистаном привлекает международных игроков в сферах экономики, политической стабильности и безопасности.

В статье приводится сравнительный анализ по пяти странам Центральной Азии – Казахстан, Туркменистан, Кыргызстан, Узбекистан и Таджикистан по потенциалу привлечения прямых иностранных инвестиций, структуре экономики, перспективам долгосрочного экономического развития. За 30 лет после обретения независимости страны Центральной Азии развивались неоднородно, но структура экономик всех пяти стран схожая, сырьевая экономика, направленная на добычу и экспорт природных ресурсов. На протяжении всех лет становления прямые иностранные инвестиции направлялись в добывающие секторы экономики. Но снижение и волатильность цен на мировом рынке энергоресурсов, зависимость от внешних шоков, увеличение населения региона, желание самих стран диверсифицировать экономику вынуждает правящие элиты республик принимать законы и проводить реформы для улучшения инвестиционного климата для привлечения прямых иностранных инвестиций в приоритетные секторы экономики.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции (ПИИ), Центральная Азия, устойчивое экономическое развитие, валовый внутренний продукт (ВВП), природные ресурсы, производственные цепочки, внутри региональная торговля, диверсификация экономики, инвестиционный климат, политика привлечения ПИИ.

Кілт сөздер: тікелей шетелдік инвестициялар (ТШИ), Орта Азия, тұрақты экономикалық даму, жалпы ішкі өнім (ЖІӨ), табиғи ресурстар, құн тізбегі, аймақ іші сауда, экономиканы әртараптандыру, инвестициялық климат, ТШИ тарту саясаты.

Keywords: foreign direct investment (FDI), Central Asia, sustainable economic development, gross domestic product (GDP), natural resources, value chains, intra-regional trade, economic diversification, investment climate, FDI attraction policy.

Введение. Поток прямых иностранных инвестиций способствует приобретению ценных материальных и нематериальных активов, таких как усовершенствованная технология, управленческие навыки, ноу-хау, инновационные возможности, накопление капитала и получение связанных с ними физических активов [1]. Структура экономики всех пяти стран Центральной Азии схожа и однородна, это экспорт природного, углеводородного сырья (Казахстан, Туркменистан, отчасти Узбекистан) и экспорт трудовых мигрантов (Узбекистан, Таджикистан, Кыргызстан).

Потенциал данного региона не реализован, а он значителен, так согласно данных Организации экономического сотрудничества и

развития (ОЭСР) последние двадцать лет регион демонстрировал впечатляющую экономическую динамику. В 2000-2010 гг. ВВП региона рос на 8% в год, темпы повышения производительности труда обгоняли среднемировые показатели, а приток ПИИ в Центральную Азию увеличился в 9 раз. С 2010 г. ВВП региона вырос на 25% [2]. Главными причинами для положительной динамики роста стали высокие цены энергоресурсов на мировых рынках и экономический бум Китая, демонстрирующий последние 30 лет устойчивого роста и развитие потребительского рынка.

Центральная Азия является источником углеводородных энергоресурсов для экономики Китая и не только. Пекин через активную ин-

вестиционную деятельность и использование своих производственных мощностей вкладывает в проекты по добыче урана, цветных и драгоценных металлов, а последнее десятилетие и на сферы строительства, сборочных производств и сельского хозяйства. Благодаря инициативе «Один пояс – один путь» (Belt and Road Initiative) Китай начал проводить глобальные инфраструктурные проекты как строительство железнодорожного сообщения Китай – Европа, проходящий через территорию Казахстана, России, Польши и Германии. Строительство железнодорожного сообщения Китай-Кыргызстан-Узбекистан, строительство скоростных автомагистралей Западный Китай - Западная Европа, строительство больших автомагистралей в Таджикистане и Кыргызстане. Регион также для Китая является рынком сбыта своей продукции. Реализация проектов в рамках инициативы «Один пояс - один путь» в целом открывает новые перспективы для стран Центральной Азии, делая её своего рода транспортным коридором и торговым хабом между Китаем, Европой и Западной Азии [3].

Растущая экономическая экспансия Китая с одной стороны и амбиции России считающая эти пять республик бывшего СССР ареалом своего политического влияния ставит Казахстан, Туркменистан, Кыргызстан, Узбекистан и Таджикистан в условия проведения много векторной политики с учётом своих национальных интересов. И в этой ситуации одним из важных инструментов долгосрочного устойчивого экономического развития и балансировки сил основных игроков в регионе является привлечение прямых иностранных инвестиции в не сырьевые секторы экономики, а также диверсификация состава инвесторов. Для достижения целей по привлечению ПИИ страны региона провели и проводят колоссальные реформы по упрощению ведения торговли, получение разрешительной документации и лицензий, изменение и принятие правовых норм, определяющие роль субъектов предпринимательства, защите интересов бизнеса.

Целью данного исследования является оценить степень инвестиционной привлекательности Центральной Азии. Провести сравнительный анализ потенциала Казахстана с основными конкурентами и игроками в ре-

гионе. Определить ряд мер необходимый для разработки многофункциональной политики привлечения ПИИ. В исследовании проведён анализ научно-теоритических основ разработки различных теорий привлечения и влияний прямых иностранных инвестиций для устойчивого экономического развития. Методами исследования служат статистические методы сравнения, системный подход и анализ, группировка, рейтинги и ранжирование.

Обзор литературы. Вопрос о привлечении ПИИ и степень влияния на экономический рост в стране-реципиенте (принимающей стране), за последние три десятилетия нашёл отражение в различных эмпирических исследованиях. И результаты не всегда однозначны. Например, Choe 2003, Yao 2006, Mullen and William 2005 пришли к выводу, что ввод ПИИ оказывает положительное влияние на экономический рост. С другой стороны, исследования Alfaro, Chanda, Kalemli-Ozcan и Sayek 2004, Borensztein, De Gregorio и Lee 1998 [4] и Alfaro, Kalemli-Ozcan и Volosovysh 2008 привели к выводу, что ввод ПИИ может привести к положительному экономическому росту, только когда существуют основополагающие факторы, такие как компетентные людские ресурсы [1].

Türkan, Duman и Yetkiner 2008 проверили эндогенные отношения между ПИИ и экономическим ростом с использованием набора панельных данных для 23 стран ОЭСР за период 1975-2004 годов. Они заявили, что ПИИ и рост ВВП являются важными детерминантами друг для друга. Они также обнаружили, что темпы роста экспорта являются статистически значимыми детерминантами ПИИ и экономическим ростом. Их результаты показывают, что существует эндогенная связь между ПИИ и экономическим ростом. Gürsoy and Kalyoncu 2012 эмпирически исследовали влияние ПИИ на экономический рост Грузии в период 1997-2010 годов. Для анализа были использованы коинтеграция Энгл-Грейнджера и тесты причинности Грейнджера на предмет причинно-следственной связи между ПИИ и экономическим ростом. Утверждается, что эти две переменные коинтегрированы. Их эмпирические данные свидетельствуют о том, что именно ПИИ привели к увеличению ВВП в Грузии [1].

Нужно отметить и отрицательные стороны

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

привлечения не качественных ПИИ, которые приводят в своих исследованиях Duttaray et al., Tang et al. 2008, это репатриация денежных переводов, ситуации, ведущие к монополии, старые технологии и оборудование, снижение уровня конкуренции, отрицательные внешние эффекты. В модели эндогенного роста в исследовании Sharofiddin Ashurov, Anwar Hasan Abdullah Othman, Romzie Bin Rosman, Razali Bin Haron 2020 результаты показали, что пять переменных являются значимыми факторами, определяющих привлечение ПИИ в странах Центральной Азии: ПИИ (предыдущий год), ВВП, рабочая сила, открытость торговли и улучшение налогового законодательства [5].

Основная часть. Совокупный ВВП региона за 2020 составил более \$288 млрд при населении региона более 75 млн человек. Меж-дународные

организации и фонды прямых инвестиций считают страны Центральной Азии новым направлением для ПИИ благодаря двум характеристикам: огромные запасы природных ресурсов и большая численность населения, которая обеспечивает высокую емкость рынка [2]. Несмотря на географическое положение, общность культуры и истории, которая насчитывает сотни лет, нельзя воспринимать регион как единое целое. Размер экономик, разные пути развития с момента обретения независимости, наличие или отсутствие запасов природных ресурсов, а также конфликты причиной которых выступают территориальные претензии между странами (Кыргызстан, Таджикистан), все эти факторы являются причиной нахождения стран на разных этапах развития и соответственно регион не привлекателен для потенциальных инвесторов как единый рынок.

Таблица 1

Основные показатели экономики и рейтинги за 2020 г.*

Страна	ВВП (\$ млн)	Рейтинг среди стран	Население (тыс. чел)	Рейтинг среди стран	ВВП на душу населения, (\$)
Казахстан	169 835,43	53	18 754,44	62	9 055,7
Туркменистан	45 231,43	91	6 031,19	113	7 612,0
Кыргызстан	7 735,98	148	6 591,6	110	1 173,6
Узбекистан	57 707,19	80	34 233,05	41	1 685,8
Таджикистан	8 194,15	146	9 537,64	97	859,1
Итого	288 704,18		75 147,92		

* Составлено авторами на основе данных интернет – ресурса World Bank за 2020 г. [3]

Казахстан лидирует в регионе по социально-экономическим показателям, на неё приходится около 60% ВВП региона (рис 1) 53 место в мировом рейтинге [3], с 25% населения региона. Казахстан добился значительных темпов экономического роста на уровне 5,9% в среднем в течение последних 20 лет. [4]. Чистый приток ПИИ в Казахстан за период 2013-2020 гг составил \$89 млрд [6]. Основные отрасли экономики, привлекаемые ПИИ - добыча сырой нефти и природного газа, металлургическая промышленность, а также проведение геологической разведки и изысканий. Что делает экономику Казахстана уязвимой и зависящей от мировых цен на углеводородные ресурсы. Основными странами инвесторами ПИИ в Казахстан яв-

ляются Нидерланды, США, Китай и Россия.

Нефтегазовый сектор генерирует до 50% доходов государства. Республика остается в тяжелой зависимости от сырьевой составляющей экономики, что делает диверсификацию одним из главных приоритетов для экономики. В Казахстане наблюдается большая зависимость от уровня технологий, наукоёмкого производства, качества и стоимости рабочей силы. Ограниченный доступ к финансированию мешает развитию частного сектора, сдерживая процесс диверсификации. Банковское кредитование – ключевой источник финансирования для компаний, однако соотношение внутреннего кредитования частного сектора к ВВП остается относительно низким (27%) [4].

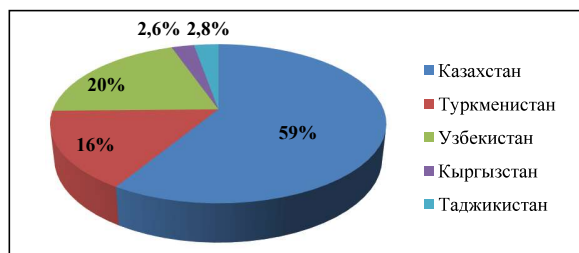

Рисунок 1. Доля Валового внутреннего продукта по странам Центральной Азии по результатам 2020 г.

Казахстан проводит существенные реформы для улучшения инвестиционного климата, так в 2015 году был принят Предпринимательский кодекс, в котором чётко определена роль предпринимательства и государства, правовые нормы, защищающие интересы бизнеса. В 2017 г. утверждена Национальная инвестиционная стратегия. В рейтинге Doing Business-2020 занимает 25 место из 190 стран мира [8]. Согласно исследованию Boston Consulting Group потенциал привлечения ПИИ в Казахстан оценивается в объеме до \$100 млрд, в том числе до \$40 млрд в не сырьевые отрасли следующие 7-10 лет.

В 2004-2016 гг. темпы экономического роста Узбекистана составляли 7-9% в год. За период 2010-2017 гг. поток ПИИ составил \$10,3 млрд, основные сектора для иностранных инвестиций являются нефть и газ [2]. Основными инвесторами в разрезе стран являются Россия и Китай.

Узбекистан обладает обширными природными ресурсами, но при этом и относительно диверсифицированной экономикой. На экономику Узбекистана сказалось замедление экономического роста Китая и падение цен на газ, медь и хлопок – основные статьи сырьевого экспорта Узбекистана [4]. Узбекистан – страна с самым многочисленным в Центральной Азии населением в 34 млн человек, соответственно с самой многочисленной рабочей силой в регионе, что делает её привлекательной для размещения ПИИ в сфере промышленного производства и сельского хозяйства.

Инвестиционный климат Узбекистана улучшается, в стране идут многочисленные реформы, призванные упростить нормативно-правовую базу, таможенные и налоговые системы и сделать их более прозрачными. Одна из самых важных реформ после смены руководства страны явилась валютная реформа, проведенная в сентябре 2017 г. В рейтинге Doing Business-2020 занимает

69 место [8]. Согласно исследованию Boston Consulting Group общий объем ПИИ ожидается на уровне до \$65 в течение следующих 10 лет, из которых в не сырьевые отрасли – до \$20 млрд.

Несмотря на размер экономики и относительно небольшое население Кыргызстан показывает положительную динамику ВВП, в течении нескольких лет рост ВВП составил 4% [9]. За 2010-2017 гг. поток ПИИ в Кыргызстан составил \$39,9 млрд, основные секторы экономики для инвестиций: Горнодобывающая промышленность, строительство и строительные материалы [2]. Ресурсная база Кыргызстана представлена золотом, ртутью, сурьмой, оловом, вольфрамом, редкими и цветными металлами. Экспорт золота составляет более 90% в экспорте всех предприятий горнодобывающей отрасли страны.

Многие квалифицированные жители Киргизии находят привлекательную работу за рубежом, так как зарплаты в стране относительно невелики (в среднем – \$216 в месяц). Эта миграция оказывает значительное влияние на экономику, поскольку на денежные переводы киргизских трудовых мигрантов, работающих преимущественно в России и Казахстане, приходится более 25% ВВП страны [10].

Правительство Киргизии работает над улучшением нормативно-правовой базы для предпринимательской деятельности. В 2019 году в Кыргызстане был создан институт бизнес-омбудсмена с гражданином Великобритании. В рейтинге Doing Business-2020 занимает 80 место [8].

Экономика Таджикистана росла очень быстрыми темпами, ВВП увеличился с \$0,86 млрд до \$7,11 млрд в 2017 г. Поток ПИИ за 2010-2017 гг. составил \$2,8 млрд [2]. Таджикистан зависит от сельского хозяйства, природных ресурсов, денежных переводов мигрантов из-за рубежа и волатильных экспортных цен на ключевые товары, что сдерживает его экономическое развитие.

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

Таджикистан страдает от узкой экспортной базы (преимущественно хлопок, переработанный алюминий и электроэнергия), слабой позиции на внешнем рынке и зависимости от денежных переводов трудовых мигрантов, доля которых в ВВП составляет более 25% [10]. В стране находятся самые большие в мире залежи серебра, а также богатые месторождения золота.

Благодаря возросшему притоку ПИИ, преимущественно из Китая, Таджикистану удалось увеличить сбыт золота до \$98 млн в 2016 г. Таджикистан также является крупнейшим в Центральной Азии производителем алюминия. Страна не располагает залежами алюминиевой руды, однако ей принадлежит крупный алюминиевый завод, построенный еще в СССР с производственной мощностью до 500 тыс. тонн в год. В рейтинге Doing Business-2020 занимает 106 место [8]. Таджикистану необходимо продолжать проводить комплексные реформы для улучшения инвестиционного климата. Страна получает низкую долю ПИИ как по региональным, так и по международным стандартам.

Туркменистан – третья по величине эконо-

мика региона, которая в основном зависит от нефтегазового сектора: на экспорт углеводородов приходится до 25% ВВП страны. Туркменистан обладает четвертыми по величине запасами газа в мире, согласно данным британской компании Gaffney, Cline & Associates доказанные резервы составляют 25,13 трлн кубометров. За период 2003 – 2016 ПИИ в новые проекты составила \$12 млрд. Китай остается крупнейшим рынком для экспорта углеводородов из Туркменистана. В попытке диверсифицировать экспорт газа страна приступает к строительству трубопровода Туркменистан-Афганистан-Пакистан-Индия (ТАПИ). Жесткий административный контроль и в целом значительная роль государственного сектора в экономике остаются главными препятствиями для развития частного сектора в Туркменистане.

Согласно докладу Всемирного Банка по мере постепенного выхода из ограничительного режима 2020-2021 гг, оказавшего поддержку росту розничной торговли, началось оживление внутреннего спроса, который способствовал подъему уровня активности в Центральной Азии (таб. 2).

Таблица 2

Прогноз экономического роста

Страны	2021	2022	2023
Казахстан	3.5	3.7	4.8
Узбекистан	6.2	5.8	5.8
Кыргызстан	2.3	4.7	4.3
Таджикистан	6.0	5.0	5.0

** Составлено авторами согласно Докладу Всемирного Банка об экономике регионов Европы и Центральной Азии [7]. По Туркменистану данных нет*

В Казахстане, крупнейшей экономике региона, рост частного потребления обеспечили также дополнительные меры бюджетной поддержки. Кроме того, укрепление внешнего спроса стимулировало расширение экспорта многих товаров. Тем не менее, процесс восстановления не завершен: объем экспорта нефти все еще не достиг до пандемического уровня, а приток ПИИ остается незначительным на фоне вялой инвестиционной активности в добывающих отраслях[7].

Заключение. По результатам исследования можно определить, что страны Центральной Азии имеют колоссальный нереализованный потенциал для устойчивого экономического развития. По естественным причинам: как со-

седство с крупными развивающимися рынками, динамика по увеличению населения в самом регионе, наличие колоссальных запасов природных ресурсов, что определило структуру экономики стран Центральной Азии как сырьевые. В регионе сложился внутренний рынок, оборот, которого составляет более \$150 млрд.

Не достаточное экономическое сотрудничество и взаимодействие стран Центральной Азии между собой, ослабляет позицию региона в целом. Рост внутри региональной торговли способствует созданию производственных цепочек и цепочек сбыта, что может являться одним из важнейших инструментов для диверсификации экономик всех участников региона с одной сто-

роны и с другой регион будет привлекателен для международного капитала как единый рынок.

Казахстан стремящийся сохранить своё экономическое лидерство в регионе стоит перед вызовом скорейшей диверсификации экономики. С учётом глобальных изменений и трендов на постепенный переход Европейских рынков на возобновляемые источники энергии, Казахстан имеет ограниченное время для перестройки структуры экономики. Необходимо разработать многофункциональную политику привлечения ПИИ в приоритетные секторы экономики, нуждающиеся в развитии и в инвестициях, таких как перерабатывающая промышленность, сель-

ское хозяйство, нефтепереработка, химическое производство, машиностроение и металлургия. Казахстан имеет колоссальный потенциал в выработке возобновляемых источников энергии в частности солнечной энергии и энергии ветров. Помимо привлечения ПИИ, в Казахстане необходимо генерировать государственные инвестиции на развитие социальных и инфраструктурных проектов как строительство автомагистралей, подключение воды в самые отдалённые районы, модернизация основных фондов электросетей, доступность и покрытие интернета в сельских районах, что способствует большей привлекательности Казахстана для внешних инвесторов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Dilek T., Aytaç G. FDI inflow as an international business operation by MNCs and economic growth: An empirical study on Turkey // *International Business Review*. – Vol. 23, Issue 1. – February 2014. – P. 145-154.
2. Investing in Central Asia report: One region, many possibilities // Boston Consulting Group. – December 2018. – URL: <https://www.bcg.com/investing-in-central-asia-one-region-many-opportunities>.
3. Данные Всемирного Банка [Электронный ресурс]. – URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.
4. Borensztein E., De Gregorio J., Lee J-W. How does foreign direct investment affect economic growth? // *Journal of International Economics*. – 1998. – 45. – P. 115-135.
5. Ashurov Sh., Anwar H.A.O., Romzie B.R., Razali H. The determinants of foreign direct investment in Central Asian region: A case study of Tajikistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Uzbekistan (A quantitative analysis using GMM) // *Russian Journal of Economics*. – 2020. – 6. – P. 162-176. – <https://doi.org/10.32609/j.ruje.6.48556>.
6. Данные Национального банка Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – URL: <https://nationalbank.kz/ru/news/pryamye-investicii-po-napravleniyu-vlozheniya>.
7. Конкуренция и восстановление предприятий после пандемии COVID-19. Доклад об экономике региона Европы и Центральной Азии // *Международный банк реконструкции и развития / Всемирный банк, Осень 2021*. ISBN (electronic): 978-1-4648-1802-8. – <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1802-8>.
8. Данные Рейтинга Doing Business [Электронный ресурс]. – URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/rankings>.
9. Официальный сайт Национального статистического комитета Кыргызской Республики [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.stat.kg/ru/>.
10. Интернет ресурс: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2021/11/17/remittance-flows-register-robust-7-3-percent-growth-in-2021>.

REFERENCES

1. Dilek T., Aytaç G. FDI inflow as an international business operation by MNCs and economic growth: An empirical study on Turkey // *International Business Review*. – Vol. 23, Issue 1. – February 2014. – P. 145-154.
2. Investing in Central Asia report: One region, many possibilities // Boston Consulting Group. – December 2018. – URL: <https://www.bcg.com/investing-in-central-asia-one-region-many-opportunities>
3. Dannye Vsemirnogo Banka [Elektronnyj resurs]. – URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.
4. Borensztein E., De Gregorio J., Lee J-W. How does foreign direct investment affect economic

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

growth? // Journal of International Economics. – 1998. – 45. – P. 115-135.

5. Ashurov Sh., Anwar H.A.O., Romzie B.R., Razali H. The determinants of foreign direct investment in Central Asian region: A case study of Tajikistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Uzbekistan (A quantitative analysis using GMM) // Russian Journal of Economics. – 2020. – 6. – P. 162-176. – <https://doi10.32609/j.ruje.6.48556>.

6. Dannye Nacional'nogo banka Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – URL <https://nationalbank.kz/ru/news/pryamyie-investicii-po-napravleniyu-vlozheniya> [in Russian].

7. Konkurencija i vosstanovlenie predpriyatij posle pandemii COVID-19. Doklad ob jekonomike regiona Evropy i Central'noj Azii // Mezhdunarodnyj bank rekonstrukcii i razvitija / Vsemirnyj bank, Osen' 2021. ISBN (electronic): 978-1-4648-1802-8 [in Russian].

8. Dannye Rejtinga Doing Business [Jelektronnyj resurs]. – URL <https://russian.doingbusiness.org/ru/rankings> [in Russian].

9. Oficial'nyj sajt Nacional'nogo statisticheskogo komiteta Kyrgyzskoj Respubliki [Jelektronnyj resurs]. – URL: <http://www.stat.kg/ru/>.

10. Internet resource: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2021/11/17/remittance-flows-register-robust-7-3-percent-growth-in-2021>

С.С. Ыдырыс, Б. Шарханова

**ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНДЕГІ ТІКЕЛЕЙ ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАР:
КӨШБАСШЫЛАР, ТАРТУ ӘДІСТЕРІ, ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ**

Андатпа

Тікелей шетелдік инвестицияларды тарту Орталық Азия елдері үшін тұрақты экономикалық және әлеуметтік дамудың маңызды шарттарының бірі болып табылады. Орта Азия ресурсқа бай Ресей, ірі тұтыну нарықтарының бірі және экономикалық даму жоғары Қытай, сондай-ақ тұрақсыз Ауғанстан арасында стратегиялық орналасуына байланысты экономика, саяси тұрақтылық және қауіпсіздік салаларда халықаралық ойыншыларға тартымды табиғи және адам ресурстарына бай аймақ болып табылады.

Мақалада Орталық Азияның бес мемлекеті – Қазақстан, Түркіменстан, Қырғызстан, Өзбекстан және Тәжікстан елдеріне тікелей шетелдік инвестицияларды тарту әлеуеті, экономика құрылымы, ұзақ мерзімді экономикалық даму перспективалары тұрғысынан салыстырмалы талдау жасалған.

Тәуелсіздік алғаннан кейінгі 30 жыл ішінде Орталық Азия елдері біркелкі дамымады, бірақ барлық бес елдің экономикасының құрылымы ұқсас, табиғи ресурстарды өндіруге және экспорттауға бағытталған ресурсқа негізделген экономика. Қалыптасу жылдарында тікелей шетелдік инвестициялар экономиканың өндіруші салаларына бағытталды. Бірақ әлемдік табиғи ресурс нарығындағы бағаның құлдырауы мен құбылмалылығы, сыртқы күйзелістерге тәуелділік, аймақ халқының санының артуы, елдердің өздерінің экономикаларын әртараптандыруға ұмтылысы елдердің басқарушы элиталарын экономиканың басым секторларына тікелей шетелдік инвестицияларды тарту мақсатында инвестициялық ахуалды жақсарту үшін заңдар қабылдауға және реформалар жүргізуге мәжбүрлеуде.

S. Ydyrys, B. Sharkhanova

**FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN CENTRAL ASIAN COUNTRIES:
LEADERS, METHODS OF ATTRACTION, PROSPECTS**

Annotation

Attracting foreign direct investment is one of the important conditions for sustainable economic and social development for the countries of Central Asia. The region rich in natural and human resources, the strategic location of which between resource-rich Russia and one of the largest consumption markets, and economic development in China, and unstable Afghanistan attracts in the spheres: economy, political stability and security.

The article provides a comparative analysis of five Central Asian countries - Kazakhstan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan in terms of the potential for attracting foreign direct investment, the structure of the economy, and the prospects for long-term economic development.

Over the 30 years after gaining independence, the countries of Central Asia have developed unevenly, but

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

the structure of the economies of all five countries is similar, a resource-based economy focused on the extraction and export of natural resources. Throughout the years of formation, foreign direct investment was directed to the extractive sectors of the economy. But the decline and volatility of prices in the world market for natural resources, dependence on external shocks, an increase in the population of the region, the desire of the countries themselves to diversify their economies are forcing the ruling elites of countries to adopt laws and implement reforms to improve the investment climate to attract foreign direct investment in priority sectors of the economy.

М.Ж. Тұрсымбаева*, э.ғ.к., доцент
А.К. Дарибаева, к.э.н., қауымд. профессор
А.К. Шаймерденова, магистр, аға оқытушы

«Esil University» мекемесі

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

e-mail: tursumbayeva_m@mail.ru

ИНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ БАЙЛАНЫСТЫҢ ЗАМАНАУИ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Мақалада электронды түрде сауданы жүзеге асыруда интернеттегі маркетингі қолданудың өзектілігі қарастырылды. Авторлармен интернет маркетингінің қазіргі заманда қалай қолданыста болып жатқанына зерттеулер жүргізілді.

Интернеттің қазіргі дамуы оны бизнестің жаңа ақпараттық желілік инфрақұрылымы ретінде қарастыруға жол ашады. Зерттеу барысында қазіргі кездегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде маркетингтік қызметтің бұрынғы қалыптасқан әдістерді жетілдіруге, сол арқылы олардың қызметін өзінің тұтынушыларына жақындатуға жол ашатын бағыттары талданды. Оған қоса, интернет жеке қосымша қызметтер (қаржылық, ақпараттық, консалтингтік және т.б.) қатарында ғана емес, бизнестің инновациялық дамуы ретінде қарастыруға болатыны атап көрсетілді.

Мақалада интернет-маркетингі қолданудың қазіргі кездегі заманауи құрал ретінде артықшылықтары қарастырылды, сонымен қатар, Қазақстан Республикасында электронды сауданың соңғы жылдардағы даму көрсеткіштері талданып, интернет-маркетинг саласындағы қазіргі жағдайды жақсарту жолдары ұсынылады.

Авторлармен қазіргі заманғы компанияларда интернет-маркетингтік технологияларды қолдану мүмкіндіктері және осыған байланысты анықталған мәселелер қарастырылды. Интернет маркетинг - арқылы жүзеге асырылатын маркетингтік қызметтің құрамдас элементтері, заманауи бизнес құрылымдарын дамыту мүмкіндіктері сипатталды. Фирмалардың нарықта тауарлар мен қызметтерді жылжытудағы интернет-маркетингінің қазіргі кездегі орыны, оның тиімділігіне баға беруде, интернет-технологияларды енгізуде кәсіпорындардың маркетингтік құзіретін арттыру мүмкіндіктері ұсынылды.

Кілт сөздер: маркетинг, интернет, ақпараттық технологиялар, әлеуметтік желі, таргет, жарнама, электронды сауда, тұтынушы, интернет-дүкен, вирустық контент.

Ключевые слова: маркетинг, интернет, информационные технологии, социальная сеть, таргетинг, реклама, электронная коммерция, потребитель, интернет-магазин, вирусный контент.

Keywords: marketing, internet, information technology, social network, targeting, advertising, e-commerce, consumer, online store, viral content.

JEL classification: M 37

Кіріспе. Елімізде IT технологиялардың дамуы интернет-маркетингінің мүмкіндіктерін және оның құралдарын қолдану шекарасын едәуір кеңейтті. Интернетті, мобильді қосымшаларды және желілерді пайдаланушылардың үнемі өсіп келе жатқан динамикасы мен белсенділігінің арқасында интернет-маркетинг қол жетімді болды, ал Интернеттегі жарнама сатылымның тиімді арнасы болып келеді. Интернет-маркетинг заманауи, перспективалы байланыс құралы және тұтынушылармен қуатты байланыс арнасы деп айтуға болады. Қазақстанда осы сектордың келешегі айқын, ал құрылған ресурстарды пайдалану интернет маркетинг құралдарын қолдану үшін зор мүм-

кіндіктер береді. Алайда, осындай әлеуетке ие бола отырып, Қазақстанда интернет-маркетинг нарығы жеткілікті дамымаған. Интернет-маркетинг әдістерін қолдану қаражатты (сату бөлімі қызметкерлерінің жалақысына және жарнамаға) үнемдеуге, сондай-ақ компанияның қызметін кеңейтуге (жергілікті нарықтан ұлттық және халықаралық нарыққа шығаруға) бағытталған. Бұл орайда ірі компаниялардың да, сол сияқты шағын компаниялардың да нарық үшін күресуге неғұрлым тең мүмкіндіктері болады. Дәстүрлі жарнамалық медиадан (баспасөз, радио мен теледидар) өзгешелігі, интернет арқылы нарыққа кіру аса тым шығынды емес болып саналады. Тауарды жылжытудың дәстүрлі

маркетингтік әдістерінен өзгешелігі интернет-маркетингтің маркетингтік компания тиімділігінің анық статистикалық суретін беретіндігі, оның маңызды жағы болып есептеледі [1].

Осыған байланысты «Интернет-маркетинг» ұғымы мәнін түсіну үшін жаңартуды талап етеді. Қалыптасқан көзқарастар бойынша, интернет-маркетинг тұтынушылармен қарым-қатынасты дамытуға бағытталған [2].

Бүгінгі күнде жарнама ісіндегі аса күрделі проблемалардың бірі жарнама беруші мен әлеуетті аудитория арасында табысты коммуникация құру болып табылады. Клиентті тарту үшін жарнама берушілермен жарнамалық хабарламаны берудің жаңа тәсілдері жасалып, оны орналастырудың жаңа арналары таңдалады. Осындай жаңа, жылдам дамып келе жатқан арналардың бірі Интернет маркетинг болып табылады. Бұл бағытта жарнаманың жаңа түрлерін әзірлеу бойынша тұрақты жұмыс жүргізілуде: орналастырудың қолайлы құралдары, жарнама контентімен және мақсатты аудиториямен өзара іс-қимыл тәсілдері қарастырылады.

«Интернет-маркетинг» концепциясы осы саланың барлық даму кезеңдерін зерттеу және сәйкестендіру болып табылады.

Зерттеу мақсаты. Интернеттің пайда болуы мен дамуын зерттеп, ақпараттық технологиялардың, жүйелердің және олардың өзара әрекеттесу стандарттарының болашақта жетілдірілу жолдары, қазіргі заманғы бизнестің жаңа бағытындағы электрондық бизнесті құру туралы мәселелерді қарастыру.

Зерттеу үшін теориялық және эмпирикалық әдістер қолданылды: аналитикалық және экономикалық-статистикалық әдістер, жүйелік, салыстырмалы және құрылымдық-логикалық талдаудың жалпы ғылыми әдістері. Қорытындылар отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулерінде тұжырымдалған теорияларға, Қазақстан Республикасының электронды сауда нарығының дамуы туралы статистикалық деректерді талдауға негізделді.

Әдебиеттік шолу. Интернет маркетингті зерттеудің теориялық негіздерімен көптеген отандық және шетелдік ғалымдар айналысуда. Интернет маркетингтің дамуы бойынша еңбектерде Товма Н.А., Плошай А.К [4], Астахова Е.В., Герасикова Е.Н. [5], Векшинский А.А., Тывин Л.Ф. [6], Karipova A. [7], Ко-

нонов В.О. [8], Миннивалеев Ф.М. [9], Бейжанова А.Т. [10], электронды сауданы дамытуда қолданылатын интернет маркетингтің негізгі құралдары берілген. Әйтседе бұл бағытта ғаламдық компьютерлік интернет желісі, жылдам ақпарат алмасу перспективалары және оның мүмкіндіктерін ескере отырып маркетингтік зерттеулер жүргізу, сондай-ақ байланыс орнату, саудуды ұйымдастырудың тиімді жолдарын талдау, интернет маркетингті қолданудағы артықшылықтар мен кемшіліктерді әрі қарай зерттеуді қажет етеді.

Соңғы бірнеше жыл ішінде Интернет-маркетинг саласындағы инновациялық зерттеулер даму векторын теориялық тұрғыдан практикалық бағытқа ауыстырды. Бұл экономикалық ортаның өзгеруіне және технологиялық прогрестің әсеріне байланысты және бизнестегі өзгерістерге сөзсіз алып келеді. Сондықтан көптеген компаниялар өздерінің маркетингтік саясатын Интернетте қайта құруда [5,6]. Осыған байланысты «Интернет-маркетинг» ұғымы ақпараттық орта жасаған барлық әрекеттердің мәнін түсіну үшін өзектендіруді талап етеді. Қалыптасқан түсініктерге сәйкес, Интернет-маркетинг тұтынушылармен қарым-қатынасты дамытуға бағытталған [8,9]. Оған ақпараттық технологиялармен байланысты барлық нәрсе кіреді. Алайда, бұл бағытты негіздеудің бұл әдістемесі дұрыс емес, өйткені Интернет-маркетинг саласының технологиялық деңгейі аз сегментацияға ие. Осы техникалық ерекшеліктерге қарамастан, әлеуметтік қызметтің жаңа саласы тек өзінің негізгі ережелерін қалыптастырады, сондықтан «Интернет-маркетинг» ұғымын қалыптастырудың оңтайлы шешімі-бұл саланың дамуының барлық кезеңдерін зерттеу және жетекші отандық және шетелдік авторлардың тұжырымдамалық және категориялық аппараттарында соңғы жылдары болған өзгерістерді анықтау. Экономикалық қоғамдастықта «Интернет-маркетинг» термині алғаш рет шетелдік әдебиеттер беттерінде қолданыла бастады, ол белгілі бір концептуалды айырмашылықтармен сипатталады.

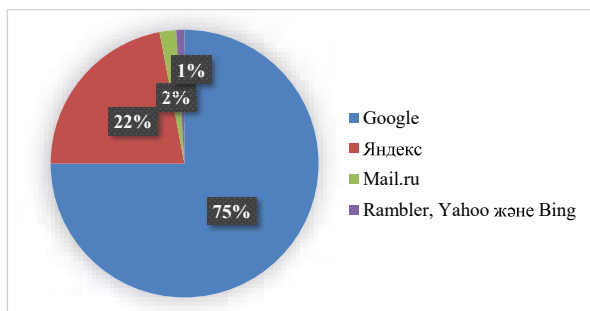
Негізгі бөлім. Елімізде бірқатар мемлекеттік бағдарламалар мен бастамаларды қабылдау интернет технологияларды дамытудың драйверлеріне айналды. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы – экономикалық өсуге,

халықтың әлеуметтік әл – ауқатына және экономиканың жаңа вектор – болашақтың цифрлық экономикасына көшуі үшін жағдай жасауға бағытталған кешенді бағдарлама. Мемлекеттік бағдарлама және электрондық коммерцияны дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған Жол картасында ұлттық компанияларды халықаралық электрондық платформаларға жылжыту шаралары қарастырылған. Электрондық коммерцияны дамыту жөніндегі 2019-2025 жылдарға арналған Жол картасы шеңберінде үш бағыт келісілді: электрондық саудадағы экспорттың өсуі, кәсіпкерлерді тарту және инфрақұрылымды дамыту, электрондық сауданы ілгерілету және тұтынушылардың құқықтарын қорғау. Алайда халықтың интернет дағдыларының болмауы бұл интернет технологиясының дамуына айтарлықтай кедергі келтіреді. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарында 2022 жылға қарай халықтың цифрлық сауаттылығы деңгейінің көрсеткішін 83%-ға дейін арттыру жоспарлануда [11].

The World Factbook деректеріне сүйенсек,

Интернетті пайдаланушылар саны бойынша Қазақстан Республикасы әлемде 44 – ші орында, қазақстандықтардың 81,3 %-ы интернетті пайдаланады (2019 ж. 78,9% – 14,8 млн), 2021 жылдың басында Интернетті пайдаланушылар саны ел тұрғындарының 81,9 %-ын (15,47 млн адам) құрады, бұл 2020 жылдың басынан бастап 5%-ға (741 000 адам) артты. Әлеуметтік желілерді Қазақстан халқының 70%-ы пайдаланады. 2021 жылдың басында олардың саны 12 млн адамды құрады, 2020 жылмен салыстырғанда өсім 26% (+2,5 млн адам) [12], өсім пандемия кезіндегі шектеу шараларымен және елде Интернеттің таралуымен байланысты болды. Технологиялық саланың дамуына байланысты соңғы жылдары сатуда интернет-маркетинг технологияларының бағыттарын пайдалану өте маңызды болып отыр.

Елде іздеу жүйелері арасында көшбасшы – Google. 2020 жылы Google үлесі 75%, Яндекс – 22%, Mail.ru – 2%, Rambler, Yahoo және Bingтің үлесі іздеу трафигінің шамамен 1%-ын құрайды (1-сур.)

1-сурет. Қазақстан Республикасында интернетте іздеу жүйелерінің үлесі

Ұлттық іздеу жүйесі kaz.kz пайдаланушылар арасында танымал емес. Халықты интернетпен ауқымды қамтудың арқасында компаниялар мен тауарларды Интернет желісінде ілгерілету мүмкіндігі жасалды. Интернет-маркетинг құралдары сатудың, жарнаманы таратудың, ақпаратқа қол жеткізудің және т.б. тиімді арналарына айналуға тиіс, Change PR Kazakhstan компаниясы ҚР жұртшылықпен байланыс жөніндегі ұлттық қауымдастығының қолдауымен PR нарығы құралдарының жай-күйін зерделеу және өзектілігін айқындау мақсатында елдің PR агенттіктері арасында сауалнама жүргізді. Зерттеу көрсеткендей, агенттіктердің 86%-ы Digital PR-ны

PR-дың ең өзекті бағыты ретінде қарастырады. Респонденттердің пікірінше, Digital-PR және интернет маркетингтің ең танымал құралдары: әлеуметтік желілердегі жарияланымдар, таргеттік жарнама (80%), контекстік жарнама және инфлюенсерлермен жұмыс (73%), блогерлермен жұмыс (80%) екенін көре аламыз. Сауалнамаға қатысушылардың 47%-ның пікірі бойынша офлайн құралдар (сыртқы жарнама, ТВ және радиодағы жарнама) аса өзекті болмайды. Мобильді қосымшалардың дамуына тоқталатын болсақ, 2019 жылы бүкіл әлемдегі смартфон қолданушылары 200 миллиардтан астам мобильді қосымшаларды жүктеп алған, олардың

барлығы 120 миллиард долларды қосымшалар мен байланысты сатып алуларға жұмсады, яғни сегменттің әлеуеті орасан екеніне дәлел [12].

Қазақстанда электрондық сауда интернет дүкендер, электрондық төлемдер мен ақша арқылы көрінеді. Электрондық коммерцияның пайдасы жыл сайын 30% ға өсуде. Ішкі нарық қарқынды дамып келеді, елімізде 2 мыңнан астам интернет-дүкен жұмыс істейді. Қазақстанда 2020 жылы интернет – дүкендерден сатып алу көлемі 435 млрд теңгені (бөлшек сауда көлемінің 9,4%), халықаралық алаңдарда – 280 млрд теңгені құрады. Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша, онлайн сауда нарығының көлемі 2020 жылы 1,8 есеге артып, 596 млрд теңгені құрады [13]. Алайда, сауда жасау үшін негізінен қытайлық және американдық алаңдарды белсенді пайдаланғанын, ал қазақстандық онлайн алаңдардың нашар пайдаланылғанын атап өтуге болады.

Жасалған транзакциялар саны 20%-ға, орташа чек сомасы 52%-ға өсті. Смартфон арқылы сатып алу үлесі де артып, 2019 жылы 65%-ды, 2020 жылы 88%-ды құрады (әлемдік орташа көрсеткіш 55%). 2020 жылғы 1 мамырдағы жағдай бойынша еліміздегі қолма-қол ақшасыз операциялардың көлемі 3 есеге артып, шамамен 7,5 трлн теңгені құрады [13]. Осылайша, қолма-қол ақшасыз төлемдер көлемі интернет арқылы сатып алуға деген танымалдық пен сенімнің өскенін айғақтайды. Қолма-қол ақшасыз төлемдердің өсуі азаматтардың электрондық саудаға деген сенімсіздігін ішінара төмендетеді деп болжануда. Электрондық сауда мәселелері жөніндегі заңнама үнемі толықтырылып отырады. Атап айтқанда, электрондық коммерцияны дамытудың 2019–2025 жылдарға арналған Жол картасы және сауданы дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасының Тұжырымдамасы қабылданды. Электронды сауда нарығындағы негізгі үрдіс маркетинг-электрондық коммерция платформасы, операциялары оның операторымен өңделетін үшінші тұлғалардың өнімі немесе қызметі туралы ақпарат беретін онлайн электрондық сауда дүкені болып табылады.

2018 жылы ҚР сауда және интеграция министрлігі Wildberries компаниясымен меморандумға қол қойды, оның мақсаты осы платформа арқылы қазақстандық тауарлардың экспортын

ұлғайтуға мүмкіндік беретін инфрақұрылымды дамыту. Бүгінгі таңда 21 отандық компания мен 594 тауар түрі ЕАЭО елдерінің платформасында ұсынылған. 50 компания жаһандық аудиторияға қол жеткізе алатын Alibaba платформасына «алтын жеткізуші» ретінде таңдалды [12]. Қазақстанның ең ірі 30 сауда интернет алаңдарының қатарына үш маркетинг-плейс енді: Kaspi, Chocofamily, Technodom, Mechta сияқты Қазақстандық интернет алаңшаларда тауарлар мен қызметтердің 20-ға жуық санаты бар. Қазақстанда Onay Bazar, Happy Food.kz, Agro Labs сияқты түрлі мекемелерден тамақ өнімдерін жеткізумен, курьерлік жеткізумен айналысатын электрондық платформалар белсенді дамуда. Бұл әсіресе пандемия және кейбір шектеулер енгізу кезеңінде өзекті болды. Интернет инфрақұрылымын дамытудың арқасында онлайн сауда деңгейі жыл сайын өсіп келеді және қазір өзінің өмірлік циклінің өсу сатысында тұр. Әлемдік саудадағы интернет-сауданың үлесі артып келеді, ал сауданың дәстүрлі түрі жыл сайын өз позициясын жоғалтады. Әрине, интернет-бизнес пен сауда қарқын алуда және кейбір адамдар үшін ақша табудың бір әдісіне айналуға. Қазіргі заманғы IT технологиялардың кеңінен таралуы ел экономикасының дамуына әсер етеді, халықаралық сауданың ауқымы кеңейеді. Өткізу нарықтарын кеңейту интернет арқылы да жүзеге асырылады. Интернет-маркетинг құралдарының көмегімен әлемдік нарыққа шығу әлдеқайда тиімді. Қазақстанның әлемдегі ең ірі державалар – Ресей мен Қытайға көршілес болуы елдегі интернет-маркетингтің дамуына түрткі болуы тиіс.

Өз компаниясының қызметінде интернет-маркетингті пайдаланудың арқасында өндіруші келесі артықшылықтарға қол жеткізе алады:

- жарнаманың қосымша түрлері: SMS хабарламалар, мобильді желі арқылы тауарлар немесе қызметтер үшін төлемді автоматтандыру, кері байланыс функциясын орнату;
- мақсатты аудиторияны кеңейту;
- тауарларды өткізу процестерін жеделдету және автоматтандыру;
- әрбір клиент үшін жеке қызмет көрсету деңгейін арттыру мүмкіндігі.

Интернет желілерінде ілгерілетуге бағытталған маркетингтік қызмет келесі бағыттарды анықтады: ұйымның жеке блогын тікелей жылжыту; әлеуметтік желілердегі аккаунттарды пайдала-

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

ну; фото және бейне материалдарды пайдалану.

Сондай-ақ, кейбір вирустық жарнамаларды желілерде тарату болып табылатын «вирустық» маркетинг ретінде бағыттың осы түрін дамытуға біраз көңіл бөлу керек. Бұл бағыттың негізгі мақсаты – сайтқа кірушіге ақпараттық контент беру, ол өз кезегінде оны басқа пайдаланушылармен алмасады [3].

Интернет-маркетингтің осы бағыттағы сапалық айырмашылықтарының бірі келесі позицияларда жатыр:

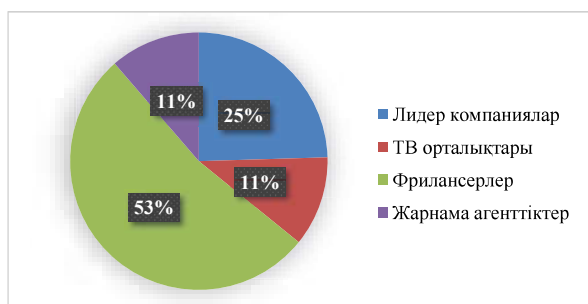
– Компанияның белгілі бір брендіне және жалпы оның өнімдеріне адал тұтынушы позициясын қалыптастыру мүмкіндігі. Жарнамаланатын тауарға белгілі бір оң көзқарасты қалыптастыру әлеуетті сатып алушының осы өнімді сатып алу ықтималдығының деңгейін арттырады.

– Заңнамалық деңгейде негіздің ішінара болмауы мұндай компаниялардың жарнамалық мүмкіндіктерін кеңейтеді, олардың бұқаралық

ақпарат құралдарында жарнамалық өнімдерді ұсынуға нақты мүмкіндігі жоқ.

Ресейде, Еуропа мен АҚШ елдері вирустық маркетинг мүмкіндіктерін барынша пайдалануда. Олар көптен бері YouTube, Rutube және т.б. сайттарда бұл бағыттың серпінді дамуын қамтамасыз етіп келеді, сонымен қатар «вирустық» маркетингті қолдану әлеуметтік желілерде бейне және аудио роликтерді ойнату арқылы жүзеге асады.

Елімізде интернет-нарықта «вирустық» контентті пайдалану осы сегментте көшбасшы болып табылатын ұйымдардың белгілі бір тобының қалыптасқанын көрсетті: Affect, MyDuck's Vidion, Grape ұйымдары вирустық жарнамаға арналған бюджеттің 50%-дан астамын иеленеді. Мұндай ұйымдар дәл «вирустық» маркетингтік өнімдерді өндіруге маманданған. Нарықтың қалған бөлігі ірі жарнама агенттіктері, телестудиялар және фриланс топтары арасында бөлінген (2-сур.) [12].

2-сурет. 2019 жылы компаниялардың «вирустық» жарнамалық өнімді өндіру құрылымы

Елімізде интернет-маркетингтің жылдам кеңеюі өз бизнесін табысты етуді жоспарлаған компаниялар үшін басымдық болуы керек. Еуропалық электронды нарықтардың статистикасы компанияларға жаһандық трендтерді бақылауға және интернет-технологияларды өз платформаларында қолдануға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта, Интернет-маркетингті пайдаланбай, компания дәстүрлі жарнаманы пайдаланудан бас тартады, өйткені дәстүрлі жарнама әлі де қымбат. Сонымен қатар, мұндай жарнаманың қайтарымын бақылау қиын, оған жұмсалған қаражат ұзақ уақыт бойы төленеді. Сондықтан қазіргі заманғы компаниялар өз тауарлары мен қызметтерін жылжыту кезінде Интернет-маркетингті қолдануды қажет етеді. Бұл сала әлі жетілмеген және дәстүрлі маркетинг сияқты дамымаған,

бірақ ол тез өсу қарқынын көрсетеді [8].

Қорытынды. Қазіргі уақытта электрондық сауда нарығында өзекті болып табылатын келесі бағыттарды анықтауға болады:

- өз өнімдері мен брендтерін жылжыту мақсатында бейнехостингті пайдалану;
- нақты нарық, өндірушілер мен дистрибьюторлар туралы ақпаратты қамтитын виртуалды платформаларды құру;
- әлеуметтік медиа мен бейне платформалардың танымалдылығынан вирустық маркетингтің артуы.

Интернет-маркетинг саласындағы жағдайды жақсарту бойынша ұсыныстар:

- жеке деректерді қорғау, вирустардан қорғау;
- интернет саласында заңнамалық база құру және қолданыстағы заңнаманы бұзғаны үшін

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

жауапкершілікті күшейту;
- электрондық коммерцияны дамыту бойынша бірлескен бағдарламалар жасау;
- халықтың, Интернет пайдаланушылардың сауаттылығын арттыру үшін білім беру саласында өзгерістер енгізу;
- интернет желісіндегі маркетингтің дәстүрлі тәсілдерін бейімдеу;

- бірыңғай төлем жүйесін құру және т.б.
Жаһандық желіні қолдана отырып, маркетингті жүзеге асыру өзінің дамуын жалғастыратынын атап өткен жөн. Тұтынушылармен осындай қуатты байланыс арнасын елемеу қателік болады. Интернет-маркетингті дамыту мен жетілдіруді жалғастыру қажет, бұл сөзсіз оны пайдаланудың прогрессивті нәтижелеріне әкеледі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Осик Ю.И., Борбасова З.Н., Прокопенко О.В., Валеева В.З. Инновациялар маркетингі және инновациялық маркетинг: Оқу құралы. – Қарағанды: ҚарМУ баспасы. – 2016. – 164 б.
2. Вебер Л. Эффективный маркетинг в Интернете. Социальные сети, блоги, Twitter и другие инструменты продвижения в Сети. – М.: Манн, Иванов и Фербер. – 2010. – 320 с.
3. Тұрсымбаева М.Ж., Шаймерденова А.Қ. Қазақстан Республикасының жарнама нарығының дамуын талдау // Вестник КазУЭФМТ. – Нұр-Сұлтан. – 2020. – №4. – 123-131 б.
4. Товма Н.А., Плошай А.К. Анализ тенденции развития интернет маркетинга в Казахстане // Вестник КазНУ. – Алматы. – 2015. – №2/1 (108). – С. 120-124.
5. Астахова Е.В., Герасикова Е.Н. Изучение опыта функционирования сети гипермаркетов // В сборнике: Вестник Калужского филиала РАНХиГС. – Калуга. – 2015. – С. 13-16.
6. Векшинский А.А., Тывин Л.Ф. Интернет-маркетинг как новое направление в современной концепции маркетинга взаимодействия // ТТПС. – 2015. – №2. – С. 102-108.
7. Karipova A. and others. Monitoring of industrial enterprises' performance in emerging economy: a case study // Entrepreneurship and sustainability issues. – 2020. – V. 8, № 2 (December). – P. 1177-1196.
8. Кононов В.О. Интернет-продвижение продукта. Тенденции развития // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. – 2008. – № 76-1. – С. 177-181.
9. Миннивалеев Ф.М. Интернет-маркетинг как современное средство коммуникации // Актуальные проблемы экономики и права. – 2011. – №3 (19). – С. 112-115.
10. Бейжанова А.Т. Маркетингтің заманауи бағыттары: Оқу құралы / Алматы: Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. – 2017. – 178 б.
11. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы. – <https://adilet.zan.kz/kaz>.
12. TNS Central Asia компаниясының зерттеу нәтижелері. – <http://kantar.kz/>.
13. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетінің ресми сайты: <http://www.stat.gov.kz>.

REFERENCES

1. Osik Yu.I., Borbasova Z.N., Prokopenko O.V., Valeeva V.Z. Inovasiyalar marketini jáne inovasiyalyq marketini: Oqy quraly. – Qaraǵandy: Qarmy baspasy. – 2016. – 164 b. [Osik Yu.I., Borbasova Z.N., Prokopenko O.V., Valeeva V.Z. Marketing of innovations and innovative marketing: Training manual. - Karaganda: publishing house KarSU. – 2016. – 164 p.] [in Kazakh].
2. Veber L. Jeffektivnyj marketing v Internetе. Social'nye seti, blogi, Twitter i drugie instrumenty prodvizhenija v Seti. – M.: Mann, Ivanov i Ferber. – 2010. – 320 s. [Weber L. Effective marketing on the Internet. Social networks, blogs, Twitter and other online promotion tools. – M: Mann, Ivanov and Ferber. – 2010. – 320 p.] [in Russian].
3. Tursymbaeva M.J., Shaimerdenova A.Q. Qazaqstan Respýblikasynyń jarnama naryǵynyń damýyn taldaý // Vestnik Kazýefmt. – Nur-Sultan. – 2020. – №4. – 123-131 b. [Tursumbayeva M. Zh., Shaimerdenova A. K. Analysis of the development of the advertising market of the Republic of Kazakhstan // Bulletin Kazuefmt. – Nur-Sultan. – 2020. – No. 4. – P. 123-131] [in Kazakh].
4. Tovma N.A., Ploshaj A.K. Analiz tendencii razvitija internet marketinga v Kazahstane // Vestnik

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

KazNU. – Almaty. – 2015. – №2/1(108). – С. 120-124 [Tovma N.A., Ploshay A.K. Analysis of trends in the development of Internet marketing in Kazakhstan // Bulletin of the Treasury. – Almaty. – 2015. – No. 2/1 (108). – P. 120-124] [in Russian].

5. Astahova E.V., Gerasikova E.N. Izuchenie opyta funkcionirovaniya seti gipermarketov // V sbornike: Vestnik Kaluzhskogo filiala RANHiGS. – Kaluga. – 2015. – S. 13-16 [Astakhova E.V., Gerasimova E.N. Studying the experience of functioning of a hypermarket network // In the collection: Bulletin of the Kaluga branch of RANEPА. – Kaluga. – 2015. – P. 13-16] [in Russian].

6. Vekshinskij A.A., Tyvin L.F. Internet-marketing kak novoe napravlenie v sovremennoj koncepcii marketinga vzaimodejstvija // TTPS. – 2015. – №2. – С. 102-108 [Vekshinsky A.A., Tyvin L.F. Internet marketing as a new direction in the modern concept of interaction marketing // TTPS. – 2015. – №2. – P. 102-108] [in Russian].

7. Karipova A. and others Monitoring of industrial enterprises' performance in emerging economy: a case study // Entrepreneurship and sustainability issues. – 2020. – V. 8, № 2 (December). – P. 1177-1196

8. Kononov V.O. Internet-prodvizhenie produkta. Tendencii razvitija // Izvestija RGPU im. A.I. Gercena. – 2008. – №76-1. – С. 177-181 [Kononov V.O. Online product promotion. Development trends // Izvestiya RSPU named after A.I. Herzen. – 2016. – No.76-1. – P. 177-181] [in Russian].

9. Minnivaliev F.M. Internet-marketing kak sovremennoe sredstvo kommunikacii // Aktual'nye problemy ekonomiki i prava. – 2017. – №3 (19). – С. 112-115 [Minnivaliev F. M. Internet marketing as a modern means of communication // Actual problems of economics and law. – 2017. – №3 (19). – P. 112-115] [in Russian].

10. Bejjanova A.T. Marketinǵın zamanaǵı baǵyttary: Oqú quraly / Almaty: Ál-Farabı atyndaǵy Qazaq ulttyq ýniversiteti. – 2017. – 178 b. [Beizhanova A. T. modern trends in marketing: textbook / Almaty: Al-Farabi Kazakh National University. – 2017. – 178 p.] [in Kazakh].

11. Sıfrlyq Qazaqstan" memlekettik baǵdarlamasyn bekitý týraly Qazaqstan Respýblikasy Úkimetiniń" 2017 jylǵy 12 jeltoqsandaǵy № 827 qaylysy. – <https://adilet.zan.kz/kaz> [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 12, 2017 No. 827" on approval of the state program" Digital Kazakhstan". – <https://adilet.zan.kz/kaz>] [in Kazakh].

12. TNS Central Asia kompaniasynyn zertteu natizheleri [TNS Central Asia company research results]. – <http://kantar.kz/> [in Kazakh].

13. Kazakstan Respublikasy Ulttyk ekonomika ministriginin Statistika komitetinin resmi sajty [The website of Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan]. – <http://www.stat.gov.kz> [in Kazakh].

М.Ж. Турсумбаева, А.К. Дарибаева, А.К. Шаймерденова

ИНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ КАК СОВРЕМЕННЫЙ ИНСТРУМЕНТ КОММУНИКАЦИИ

Аннотация

В статье рассматривается актуальность использования интернет-маркетинга в электронной коммерции. Авторы провели исследование того, как сегодня используется интернет-маркетинг.

Современное развитие Интернета позволяет рассматривать его как новую информационную сетевую инфраструктуру для бизнеса. В ходе исследования проанализированы направления маркетинговой деятельности на основе современных информационно-коммуникационных технологий, которые позволяют совершенствовать существующие методы, тем самым приближая свою деятельность к своим потребителям. Было отмечено, что Интернет можно рассматривать не только как комплекс отдельных дополнительных услуг (финансовых, информационных, консалтинговых и т.п.), но и как инновационное развитие бизнеса.

В статье отмечены преимущества использования интернет-маркетинга как современного инструмента, а также проанализировано развитие электронной коммерции в Республике Казахстан в последние годы и предлагаются пути улучшения сложившейся ситуации в сфере интернет-маркетинга. Авторами рассмотрены проблемы и возможность использования технологий интернет-маркетинга в современных компаниях. Охарактеризованы основные элементы маркетинговой деятельности, реализуемой в Интернет-маркетинге, возможности развития современных бизнес-структур. Предложено современное место интернет-маркетинга фирм в продвижении товаров и услуг на рынке, возможности повышения маркетинговой компетентности предприятий в оценке его эффективности, внедрении интернет-технологий.

INTERNET MARKETING AS A MODERN COMMUNICATION TOOL

Annotation

The article discusses the relevance of the use of Internet marketing in e-commerce. The authors conducted a study of how Internet marketing is used today.

The modern development of the Internet allows us to consider it as a new information network infrastructure for business. The research analyzes the directions of marketing activities based on modern information and communication technologies that allow improving existing methods, thereby bringing their activities closer to their consumers. It was noted that the Internet can be considered not only as a set of separate additional services (financial, information, consulting, etc.), but also as an innovative business development.

The article discusses the advantages of using Internet marketing as a modern tool, as well as analyzes the development of e-commerce in the Republic of Kazakhstan in recent years and suggests ways to improve the current situation in the field of Internet marketing. The authors consider the problems and the possibility of using Internet marketing technologies in modern companies. The main elements of marketing activities implemented in Internet marketing, opportunities for the development of modern business structures are characterized. The modern place of Internet marketing of firms in the promotion of goods and services on the market, the possibility of increasing the marketing competence of enterprises in assessing its effectiveness, the introduction of Internet technologies are proposed.

А.А. Кайгородцев, д.э.н., академик МАИ

И.В. Бордияну*, PhD

Г.Ж. Сарсембаева, PhD

А.Е. Мамбетказиев, PhD

Казахстанско-Американский свободный университет

г. Усть-Каменогорск, Казахстан

* – основной автор (автор для корреспонденции)

e-mail: bordianuilona@mail.ru

ВЫСШИЕ УЧЕБНЫЕ ЗАВЕДЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

В статье рассматривается актуальная проблема модернизации высших учебных заведений Казахстана в условиях формирования цифровой экономики. Университет, осуществляющий подготовку кадров, востребованных на рынке труда, должен адаптировать свои образовательные программы к требованиям цифровой экономики. При этом необходимо учитывать потенциал автоматизации различных видов экономической деятельности. Дана характеристика компетенций выпускников университета. Определен уровень соответствия этих компетенций требованиям бизнес-среды. Сделан вывод о том, что современный университет должен быть инновационным. Дана характеристика инновационного университета. Определены факторы, сдерживающие инновационное развитие университетов в Казахстане. Дана характеристика системы стратегического партнерства университета с бизнес-структурами как фактора повышения качества подготовки специалистов. Построена многофакторная регрессионная модель зависимости объема научных исследований, проведенных высшими учебными заведениями Казахстана, от группы воздействующих на него факторов. Даны рекомендации по преобразованию классического университета в инновационный: активизация научных исследований преподавателей и сотрудников; развитие инновационной инфраструктуры; развитие материально-технической базы инновационной деятельности; эффективное использование интеллектуального потенциала вуза; активное участие студентов в реализации инновационных проектов; сотрудничество с зарубежными вузами и научными центрами в образовательной, научной и научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: Казахстан, цифровая экономика, образование, высшие учебные заведения, исследовательский университет, инновационный университет, человеческий капитал, компетенции выпускников, регрессионный анализ, научный потенциал, качество подготовки.

Кілт сөздер: Қазақстан, цифрлық экономика, білім беру, жоғары оқу орындары, зерттеу университеті, инновациялық университет, адами капитал, түлектердің құзыреттілігі, регрессиялық талдау, ғылыми әлеует, мамандарды даярлау сапасы.

Keywords: Kazakhstan, digital economy, education, higher education institutions, research university, innovation university, human capital, competencies of graduates, regression analysis, scientific potential, quality of training

Введение. В условиях перехода к цифровой экономике при стратегическом планировании развития системы высшего образования и каждого конкретного университета необходимо учитывать изменения, происходящие на рынке труда в связи с увеличением масштабов комплексной механизации и автоматизации производства.

Высшие учебные заведения, осуществляющие подготовку кадров для цифровой экономики, должны быть не только образовательными центрами, но и центрами фундаментальных и прикладных научных исследований. Они должны: заниматься созданием, внедрением и распространением инноваций; являться производителями

и потребителями знаний; быть инновационно-активными хозяйствующими субъектами. Таким образом, университеты XXI века должны быть исследовательскими, инновационными.

Целью исследования является обоснование требований, предъявляемых к высшим учебным заведениям в условиях формирования в Казахстане цифровой экономики.

Теоретической и методологической основой исследования являются произведения отечественных и зарубежных ученых по проблемам перехода к цифровой экономике, развития человеческого капитала, экономики и управления системой высшего образования.

Авторы использовали системный подход, абстрактно-логический метод исследования, а также метод регрессионного анализа. Расчет параметров регрессионной зависимости был произведен с использованием функции Пакета анализов в программе Microsoft Excel.

Научная новизна результатов проведенного авторами исследования заключается в том, что на основе множественной регрессии разработана модель зависимости объема выполненных вузами НИОКР от группы влияющих на него факторов.

Практическая значимость результатов исследования заключается в возможности использования рекомендаций по преобразованию классического университета в инновационный республиканскими и региональными органами государственного управления при разработке программ развития высшего образования, а также высшими учебными заведениями при разработке и реализации их стратегии.

Обзор литературы. Проблемы приспособления системы высшего образования к постоянно изменяющимся требованиям рынка труда исследуются в многочисленных произведениях отечественных и зарубежных ученых.

Концепция исследовательского университета, которой руководствовались авторы настоящей статьи, разработана Л.Ф. Жандаровой. Она считает, что исследовательский университет представляет собой научно-образовательный комплекс, осуществляющий на базе высоко-развитой инновационной инфраструктуры широкий спектр фундаментальных и прикладных научных исследований, результаты которых внедряются как в учебный процесс, так и на предприятиях высокотехнологичного сектора экономики. Результатом деятельности такого вуза является подготовка востребованных рынком труда специалистов, имеющих компетенции для ведения инновационного бизнеса [1].

В работе А.В. Воронковой [2] дано обоснование компетенций, которыми должны обладать работники в условиях цифровой трансформации.

В Казахстано-Американском свободном университете в течение многих лет проводятся по развитию отечественной высшей школы.

Так, в статье Г.А. Конопьяновой и Ж.Е. Байкенова [3] проведен анализ соответствия компетенций выпускников казахстанских университетов требованиям рынка труда.

Авторы статьи [4] предлагают свое видение стратегии развития вуза в условиях постоянно изменяющейся рыночной среды.

В результате проведенного авторами настоящей статьи анализа результатов исследований казахстанских и российских ученых был сделан вывод о необходимости развития теоретико-методологических основ функционирования учебных заведений системы высшего и послевузовского образования при переходе Республики Казахстан к цифровой экономике, в частности разработки концепции трансформации классических университетов в инновационные (исследовательские).

Основная часть. Для ответа на запросы рынка труда, университеты должны адаптировать свои образовательные программы к вызовам цифровизации, в частности к комплексной механизации и автоматизации технологических процессов.

По мнению экспертов, в настоящее время потенциал автоматизации различных производств, то есть удельный вес работ, которые можно автоматизировать с использованием существующих технологий, колеблется в диапазоне от 30 до 75%. Наиболее высокий потенциал автоматизации имеют гостиничный бизнес (75%), добывающая промышленность (63%), сфера технологий, средства массовой информации и телекоммуникации (51%), строительство (49%), наименьший – образование (35%), государственная служба (31%) и промышленность (30%) [5].

В результате использования в технологическом процессе высокотехнологичных инструментов и перехода к обусловленной этим комплексной механизации и автоматизации производства многие профессии становятся не востребованными. При этом появляются новые профессии, новые высокотехнологичные рабочие места, требующие от работников решения иного круга задач, а, следовательно, других компетенций.

Для того чтобы быть востребованными на рынке труда работники должны иметь следующие, характерные для цифровой экономики, компетенции:

- наличие системного мышления;
- умение принимать решения в условиях неопределенности;
- владение навыками программирования;
- креативность мышления и эстетический вкус;

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

- обладание навыками межкультурной коммуникации; клиентоориентированность и т.п. [2, с. 63].

Переход к цифровой экономике обуславливает изменение требований к качеству человеческого капитала, которые необходимо учитывать в процессе подготовки и переподготовки кадров. Во второй четверти XXI века наиболее востребованными рынком труда будут следующие профессии, необходимые предприятиям для работы в условиях автоматизации производства: инженеры по 3D моделированию и дополненной реальности; специалисты по системам межмашинного обучения; инженеры по возобновляемым источникам энергии; специалисты по аддитивным технологиям производства; архитекторы и проектировщики инфраструктуры «умного» города; разработчики беспилотных авиационных систем; мультимедийные дизайнеры [6].

Для подготовки кадров по перечисленным профессиям, вузам и колледжам необходимо осуществлять научно-исследовательскую деятельность, неразрывно связанную с образовательным процессом, так как участие в выполнении поисковых и прикладных научных исследований и разработок дает возможность преподавателям обновлять и пополнять свои профессиональные компетенции [7].

Современный университет должен быть инновационным. Однако в настоящее время эффективность инновационной деятельности казахстанских высших учебных заведений является низкой. Большинство университетов страны развиваются экстенсивно, поскольку большая часть прироста показателей их деятельности не связана с осуществлением научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ (НИОКР). Это объясняется отсутствием комплексного инновационного подхода к развитию высших учебных заведений, а именно системного внедрения инноваций во все сферы их деятельности: научную; образовательную; финансовую; сферу управления; воспроизводство научно-педагогических кадров.

Для инновационно активного университета характерно:

- наличие инновационного потенциала;
- внедрение в образовательный процесс достижений науки и техники;
- разработка и реализация преподавателя-

ми и сотрудниками внутривузовских инновационных проектов;

- привлечение студентов к участию в реальных научных исследованиях и коммерциализации их результатов, без чего невозможна подготовка инновационно ориентированных специалистов, способных работать в условиях постоянного изменения технологий;

- тесное взаимодействие с потребителями результатов НИОКР и т.п.;

- развитие сотрудничества с отечественными и зарубежными вузами и научными центрами [8, 9].

Инновационное развитие казахстанских университетов сдерживается вследствие:

- недооценки роли маркетинга при организации НИОКР, в результате чего возникают проблемы с коммерциализацией результатов научных исследований;

- неразвитости материально-технической базы НИОКР;

- не достаточного уровня развития инновационной инфраструктуры;

- неразвитости региональных инновационных систем и обусловленного этим неэффективного взаимодействия университетов с академическим и отраслевым секторами науки;

- отсутствия устойчивых связей университетов с предпринимательскими структурами регионов.

Последний из перечисленных факторов не только сдерживает инновационную активность высших учебных заведений, но и отрицательно влияет на качество подготовки специалистов для региональной экономики. Так, результаты исследований Г.А. Конопьяновой и Ж.Е. Байкенова свидетельствуют о том, что работодателям необходимо, чтобы выпускники высшей школы обладали следующими (в порядке убывания значимости) компетенциями:

1. Высокий уровень профессиональной подготовки.
2. Высокий уровень практической подготовки.
3. Умение самостоятельно принимать решения.
4. Умение работать в команде.
5. Ответственность.

В действительности, лишь от 7 до 12 процентов опрошенных руководителей предприятий отметили наличие у выпускников университетов качеств 1-4, а наличие у выпускников

ответственности – 34 %. Это свидетельствует о несоответствии качества подготовки специалистов требованиям рынка труда [3, с. 257].

Для того чтобы университеты имели возможность сместить акцент в процессе обучения в сторону практической подготовки, они должны иметь современную учебно-лабораторную базу, максимально адаптированную к условиям реального производства. Для ее создания требуются значительные финансовые ресурсы. Альтернативным вариантом решения проблемы практической ориентации образовательного процесса в высших учебных заведениях является предоставление им возможности использования производственной базы предприятий в рамках системы стратегического партнерства, под которым понимаются договорные отношения университета со своими партнерами, являющимися потребителями научно-образовательных услуг, реализующими совместно с вузом целевые программы его развития [10].

С другой стороны, предприниматели должны быть заинтересованы и иметь возможность участвовать в: разработке образовательных программ; организации производственных практик студентов; организации стажировки преподавателей и научных сотрудников университетов на производстве; работе государственных аттестационных комиссий; развитии материально-технической базы университетов. Это также даст возможность осуществлять подготовку специалистов в максимальном соответствии с потребностями экономики и социальной сферы региона.

Для того чтобы количественно оценить влияние различных факторов на результативность НИОКР, нами была разработана модель зависимости объема научных исследований, выполненных казахстанскими вузами, от группы влияющих на него факторов.

Для построения многофакторной регрессионной модели в качестве результативного показателя был взят объем выполненных вузами научных исследований (Y), а в качестве независимых переменных использованы следующие показатели:

x_1 – количество высших учебных заведений в стране;

x_2 – количество вузов, осуществлявших научные исследования и разработки;

x_3 – численность магистрантов, принимающих участие в НИОКР;

x_4 – численность докторантов, выполнявших исследования и разработки;

x_5 – численность работников в высшем образовании, выполнявших НИОКР;

x_6 – численность ППС, с учеными степенями и званиями, выполняющих научные исследования и разработки.

x_7 – количество публикаций ППС в рейтинговых журналах.

Для построения многофакторной регрессионной модели были использованы официальные данные Министерства образования и науки РК за 2009-2018 годы.

Полученная в результате расчетов с помощью Пакета анализа в программе Microsoft Excel модель многофакторного регрессионного уравнения имеет вид:

$$Y = 12,2403 - 0,00122x_1 - 0,1161x_2 + 0,00225x_3 + 0,00131x_4 - 0,00451x_5 + 0,00073x_6 - 0,00121x_7 \quad (1)$$

Коэффициент детерминации равный 0,99 показывает, что результативный признак зависит от включенных в модель факторных признаков на 99% и только на 1% от других факторов. Показателем качества модели является $R^2 = 0,98$. Он превышает значение 0,9 – следовательно, между результативным и факторными признаками наблюдается высокая теснота связи.

Экономическая интерпретация параметров модели:

– коэффициент a_1 показывает, что при увеличении показателя x_1 (количество вузов) на 1 единицу собственного измерения (ед. изм.) приводит к уменьшению объема выполненных вузами научных исследований (Y), в среднем на 0,00122 ед. изм.;

– коэффициент a_2 показывает, что увеличение x_2 (количество вузов, осуществлявших НИР) на 1 ед. изм. приводит к уменьшению Y (объем научных исследований, выполненных вузами) в среднем на 0,116 ед. изм.;

– коэффициенты a_3, a_4, a_6 показывают положительную динамику влияния увеличения численности магистрантов, докторантов и ППС с учеными степенями и званиями, выполняющих НИОКР, на результирующий показатель;

– коэффициенты a_5, a_7 показывают отрицательное влияние соответствующих факторов на

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

объем научных исследований, выполненных вузами, но при этом данное влияние закономерно, так как увеличение числа работников в высшем образовании и публикаций не существенно влияет на объем выполненных вузами НИОКР.

Статистическая значимость уравнения проверена с помощью критерия Фишера. Фактическое значение $F = 57,18$, а критическое значение $F_{кр}(7;2) = 19,4$. Поскольку фактическое значение $F > F_{кр}$, то коэффициент детерминации является статистически значимым, а уравнение регрессии статистически надежно.

Расчеты регрессионного уравнения показали вклад каждого из факторов в рост объема научных исследований, который отражается в экономическом росте Казахстана.

Заключение. В условиях формирования в Казахстане цифровой экономики наиболее адек-

ватной этому моделью высшего учебного заведения является инновационный университет.

Для преобразования классического университета в инновационный необходимо реализовать следующий комплекс мероприятий:

- активизация участия преподавателей и сотрудников в исследованиях и разработках;
- развитие инновационной инфраструктуры, способствующей эффективной коммерциализации результатов НИОКР;
- развитие информационной и материально-технической базы инновационной деятельности;
- совершенствование и эффективное использование интеллектуального потенциала вуза;
- активное участие студентов и молодых ученых в инновационной деятельности вуза;
- развитие сотрудничества с зарубежными вузами и научными центрами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жандарова Л.Ф. Национальные исследовательские университеты как базовые составляющие инновационной системы // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 6. – URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=16724> (дата обращения: 08.03.2022).
2. Воронкова А.В. Цифровая экономика как фактор промышленной и трудовой эволюции // Междунар. науч. конф. «Национальная экономическая безопасность: потенциал развития и вызовы цифровой экономики: сб. тезисов. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2019. – С. 60-63.
3. Конопьянова Г.А., Байкенов Ж.Е. Побудительные мотивы интеграции образования и бизнеса // Вестник университета «Туран». – 2016. – № 2 (70). – С. 255-261.
4. Кайгородцев А.А., Сарсембаева Г.Ж., Кайгородцева Т.Ф. Концепция стратегии вуза в условиях рыночной экономики // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 11. – Часть 3. – С. 379-382.
5. Лишние люди XXI века. Как роботы оставят без работы «синих» и «белых воротничков». – URL: <https://www.rbc.ru/business/19/01/2017/58806fe19a794712678e210e> (дата обращения: 08.03.2022).
6. Минтруд назвал 100 самых востребованных сервисных и промышленных профессий. – URL: <https://iac.enbek.kz/ru/node/645> (дата обращения: 08.03.2022).
7. Баталов Ю.В., Пестунова Г.Б. Подготовка инженерных кадров в условиях развития экономики знаний // Российская экономика знаний: вклад региональных исследователей. Сборник статей Всероссийской научной конференции с международным участием. – Кемерово: Изд-во КГТУ им. Т.Ф. Горбачева. – 2017. – С. 145-150.
8. Гуськова Н.И., Краковская И.Н. Реализация инновационной стратегии вуза: программа инвестиций в человеческий капитал // Экономика образования. – 2014. – № 2. – С. 76-80.
9. Sargaeva N.Y. Features of the assessment of innovative development of the higher education system // Развитие системы менеджмента Республики Казахстан в условиях глобализации. Сборник материалов международной научной конференции. – Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. – 2016. – С. 180-185.
10. Логутова Т.Г., Сафарова Р.В. Роль стратегического партнерства «вуз-предприятие». – Экономика и управление. – 2013. – № 1. – С. 59-62.

REFERENCES

1. Zhandarova L.F. Nacional'nye issledovatel'skie universitety kak bazovye sostavlyayushchie innovacionnoj sistemy // Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya. – 2014. – № 6. – URL: <https://>

- science-education.ru/ru/article/view?id=16724 (data obrashcheniya: 08.03.2022) [in Russian].
2. Voronkova A.V. Cifrovaya ekonomika kak faktor promyshlennoj i trudovoj evolyucii // Mezhdunar. nauch. konf. «Nacional'naya ekonomicheskaya bezopasnost': potencial razvitiya i vyzovy cifrovoj ekonomiki: sb. tezisev. – M.: MGU im. M.V. Lomonosova. – 2019. – S. 60-63 [in Russian].
 3. Konop'janova G. A., Bajkenov Zh. E. Pobuditel'nye motivy integracii obrazovaniya i biznesa // Vestnik universiteta «Turan». – 2016. – № 2 (70). – S. 255-261 [in Russian].
 4. Kaigorodcev A.A., Sarsembaeva G.Zh., Kaigorodceva T.F. Konceptsiya strategii vuza v usloviyah rynochnoj ekonomiki // Mezhdunarodnyj zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya. – 2015. – № 11. – Chast' 3. – S. 379-382 [in Russian].
 5. Lishnie ljudi XXI veka. Kak roboty ostavjat bezraboty «sinih» i «belyh vorotnichkov». – <https://www.rbc.ru/newspapar/2017/01/20/58806fe19a794712678e210e> [in Russian].
 6. Mintrud nazval 100 samyh vostrebovannyh servisnyh i industrial'nyh professij. – <https://www.enbek.gov.kz/ru/node/361176> [in Russian].
 7. Batalov Yu.V., Pestunova G.B. Podgotovka inzhenernyh kadrov v usloviyah razvitiya ekonomiki znaniy // Rossijskaya ekonomika znaniy: vklad regional'nyh issledovatelej. Sbornik statej Vserossijskoj nauchnoj konferencii s mezhdunarodnym uchastiem. – Kemerovo: Izd-vo KGTU im. T.F. Gorbacheva. – 2017. – S. 145-150 [in Russian].
 8. Gus'kova N.I., Krakovskaja I.N. Realizacija innovacionnoj strategii vuza: programma investicij v chelovecheskij kapital // Jekonomika obrazovaniya. – 2014. – № 2. – S. 76-80 [in Russian].
 9. Sargaeva N.Y. Features of the assessment of innovative development of the higher education system // Razvitie sistemy menedzhmenta Respubliki Kazakhstan v usloviyakh globalizatsii. Sbornik materialov mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii – Astana: ENU im. L.N. Gumileva. – 2016. – С. 180-185.
 10. Logutova T.G., Safarova R.V. Rol' strategicheskogo partnerstva «vuz-predpriyatie». – Ekonomika i upravlenie. – 2013. – № 1. – S. 59-62 [in Russian].

А.А. Кайгородцев, И.В. Бордияну, Г.С. Сарсембаева, А.Е. Мамбетказиев

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫ

Андатпа

Мақалада цифрлық экономиканы қалыптастыру жағдайында Қазақстанның жоғары оқу орындарын жаңғыртудың өзекті мәселесі қарастырылады. Еңбек нарығында сұранысқа ие кадрлар даярлауды жүзеге асыратын университет өзінің білім беру бағдарламаларын цифрлық экономиканың талаптарына бейімдеуі тиіс. Бұл ретте экономикалық қызметтің әртүрлі түрлерін автоматтандыру әлеуетін ескеру қажет. Университет түлектерінің құзыреттілігіне сипаттама берілді. Бұл құзыреттердің бизнес-орта талаптарына сәйкестік деңгейі анықталды. Қазіргі заманғы университет инновациялық болуы керек деген қорытынды жасалды. Инновациялық университетке сипаттама берілді. Қазақстандағы университеттердің инновациялық дамуын тежейтін факторлар анықталды. Мамандарды даярлау сапасын арттыру факторы ретінде университеттің бизнес-құрылымдармен стратегиялық серіктестік жүйесіне сипаттама берілді. Қазақстанның жоғары оқу орындары жүргізген ғылыми зерттеулер көлемінің оған әсер ететін факторлар тобына тәуелділігінің көп факторлы регрессиялық моделі жасалды. Классикалық университетті инновациялыққа айналдыру бойынша ұсыныстар берілді: оқытушылар мен қызметкерлердің ғылыми зерттеулерін жандандыру; инновациялық инфрақұрылымды дамыту; инновациялық қызметтің материалдық-техникалық базасын дамыту; университеттің зияткерлік әлеуетін тиімді пайдалану; студенттердің инновациялық жобаларды іске асыруға белсенді қатысуы; білім беру, ғылыми және ғылыми-зерттеу қызметінде шетелдік университеттермен және ғылыми орталықтармен ынтымақтастық.

A. Kaigorodtsev, I. Bordianu, G. Sarsembayeva, A. Mambetkazyev

HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION

Annotation

The article deals with the actual problem of modernization of higher educational institutions of Kazakhstan in the conditions of the formation of the digital economy. A university that trains personnel in demand in the labor

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

market should adapt its educational programs to the requirements of the digital economy. At the same time, it is necessary to take into account the potential of automation of various types of economic activity. The characteristics of the competencies of university graduates are given. The level of compliance of these competencies with the requirements of the business environment is determined. It is concluded that a modern university should be innovative. The characteristic of the innovative university is given. The factors constraining the innovative development of universities in Kazakhstan are identified. The characteristics of the system of strategic partnership of the university with business structures as a factor of improving the quality of training of specialists are given. A multifactorial regression model of the dependence of the volume of scientific research conducted by higher educational institutions of Kazakhstan on a group of factors affecting it is constructed. Recommendations on the transformation of a classical university into an innovative one are given: activation of scientific research of teachers and staff; development of innovative infrastructure; development of the material and technical base of innovative activities; effective use of the intellectual potential of the university; active participation of students in the implementation of innovative projects; cooperation with foreign universities and research centers in educational, scientific and research activities.

А.Ш. Сулейменова, докторант PhD,
научный сотрудник
З.Т. Сатпаева*, PhD,
ведущий научный сотрудник
Д.М. Кангалакова, PhD,
ведущий научный сотрудник
К.Н. Жангалиева, докторант PhD,
научный сотрудник
Институт экономики Комитета науки
Министерства образования и науки
Республики Казахстан
г. Алматы, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: szt_kz@mail.ru

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА В РЕГИОНАХ КАЗАХСТАНА

Интеллектуальная нация – является одной из стратегических целей развития Казахстана. Существенное влияние на развитие интеллектуального потенциала страны в целом, так и в регионах в частности, оказывают институциональные факторы. Важным из которых является государство и государственная политика. Цель данного исследования заключалась в анализе институциональных факторов, которые способствуют повышению интеллектуального потенциала регионов на примере Казахстана. Был использован институциональный подход на базе статистических данных Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, данных акиматов областей, а также государственных программ и стратегий.

В ходе анализа институциональных факторов развития интеллектуального потенциала в регионах республики была подтверждена гипотеза о том, что республике и регионах сформирована благоприятная институциональная среда для повышения интеллектуального потенциала. Было выявлено, что несмотря на то, что вопросам интеллектуального потенциала в государственной системе уделяется достаточное внимание, в настоящее время отсутствует утвержденная государственная программа или концепция интеллектуального потенциала на национальном и региональном уровне с четким описанием задач и критериями оценки. Результаты исследования могут быть использованы в ходе реализации государственной политики в области развития интеллектуального капитала страны.

Ключевые слова: интеллектуальные ресурсы, интеллектуальный капитал, образовательный потенциал, научно-технический потенциал, инновационный потенциал, культурный потенциал, институциональная среда, государственная политика, социально-экономическая политика, контент-анализ.

Кілт сөздер: интеллектуалдық ресурстар, интеллектуалдық капитал, білім беру әлеуеті, ғылыми-техникалық әлеует, инновациялық әлеует, мәдени әлеует, институционалдық орта, мемлекеттік саясат, әлеуметтік-экономикалық саясат, контент-талдау.

Keywords: intellectual resources, intellectual capital, educational potential, scientific and technical potential, innovation potential, cultural potential, institutional environment, public policy, socio-economic policy, content analysis.

JEL classification: O18, R11, R58

Введение. Формирование интеллектуальной нации является одной из стратегических целей развития Казахстана. При этом главными векторами определены качественное образование и поддержка подрастающего поколения, развитие научной отрасли и повышение научного потенциала, а также развитие инновационных систем, направленных на формирование нового поко-

ления казахстанцев [1]. И значительное влияние на развитие интеллектуального потенциала страны в целом и регионов в частности оказывают институциональные факторы, в особенности институт государства, что подтверждается активным использованием прямых административных методов управления (государственные программы, доля в структуре собственности).

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

Цель данного исследования заключалась в анализе институциональных факторов, способствующих повышению интеллектуального потенциала регионов, на примере Республики Казахстана (РК). Исследование было направлено на то, чтобы ответить на следующий вопрос: в какой мере существующая институциональная среда в стране способствует повышению интеллектуального потенциала в регионах. В соответствии с поставленным вопросом исследования проверялась следующая гипотеза: в республике и регионах сформирована благоприятная институциональная среда для повышения интеллектуального потенциала.

Исследование проводилось на основе институционального подхода с использованием вторичных данных, в частности статистических данных Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, данных акиматов регионов, а также государственных программ (ГП) и стратегий, от наиболее масштабных к наиболее специализированным: Стратегия «Казахстан-2050», Стратегический план развития РК до 2025 года, Национальный проект «Интеллектуальная нация – 2020», План нации – 100 конкретных шагов, ГП развития регионов на 2020-2025 гг., ГП «Цифровой Казахстан», ГП развития и функционирования языков в РК (ГП РФЯ РК) на 2011-2020 гг., ГП развития образования и науки РК (ГП РОН РК) на 2020-2025 гг., ГП индустриально-инновационного развития РК (ГП ИИР РК) на 2020-2025 гг., ГП по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в РК (ГП ПРЭТ РК) на 2018-2022 гг., Государственная стипендиальная программа «Болашақ», ГП развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017-2021 годы «Еңбек», Программа «Рухани жаңғыру», ГП поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса-2025», ГП инфраструктурного развития РК «Нұрлы жол» на 2020-2025 гг.

К отобранным в источниковую базу текстам был применен количественный и качественный контент-анализ по каждой составляющей интеллектуального потенциала посредством выявления ключевых слов и расчета общей суммы их употребления. Также проведен анализ текстов и статистических данных на предмет наличия в регионах главных элементов институциональной среды.

Обзор литературы. По нашему мнению, интеллектуальный потенциал (ИП) представляет собой «совокупность врожденных способностей и приобретенных человеком на протяжении всей жизни навыков, а также ресурсов, направленных на изобретение важных достижений в области науки, техники, технологий и духовно-нравственной сферы». В свою очередь, под ИП региона подразумевается возможность реализации культурного, образовательного, научного и инновационного потенциала региона с целью превращения его в интеллектуальную основу нового качества для решения возникающих в перспективе проблем. Таким образом, основными его составляющими являются научный, инновационный, образовательный и культурный потенциалы [2].

Согласно Терещенко Д.С., на развитие интеллектуального потенциала региона и страны в целом оказывают влияние различные факторы, в том числе институциональные, которые подразумевают под собой движущие силы, причины и условия, оказывающие воздействие на интеллектуальный потенциал региона и связанные с формированием и развитием институтов [3]. Следует отметить, что институты подразделяются на формальные (нормы и обычаи в виде нормативно-правовых актов, законов, правил и инструкций) и неформальные (принятые в обществе, но не закрепленные законами и документами, негласные правила поведения или деятельности). При этом государство, как отмечают Панзабекова А.Ж. и др., является как институтом, так и субъектом, оказывающим влияние на их формирование и развитие [4].

Институциональные факторы могут как способствовать, так и препятствовать развитию интеллектуального потенциала в регионах. Следует отметить, что институциональная среда определяет эффективность ведения хозяйственной деятельности в регионах и их конкурентоспособность, чем она слабее, тем больше барьеров, сдерживающих развитие интеллектуального потенциала. Исследование Устиновой К.А. и Гордиевской А.Н. показывают, что существуют различные институциональные барьеры, «связанные с территориальной мобильностью, социальными лифтами и доступностью качественных социальных услуг населению» [5].

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

Гатина Ф.Ф. и другие выявили, что на интеллектуальный потенциал регионов влияют как институты национального уровня, так и институты, отличающиеся региональной спецификой. К первым можно отнести национальные институты развития, имеющие свои филиалы в регионах, законодательную базу по государственной поддержке науки, инноваций, образования и культуры в стране и др. К институциональным факторам, влияющим на развитие интеллектуального потенциала в конкретном регионе, можно отнести разработанную стратегию развития региона, в частности научно-технической, инновационной, образовательной и культурной сфер, приоритетные региональные проекты в этом направлении, развитую инфраструктуру рынка, совершенствование законодательной и нормативно-правовой базы в целях модернизации [6].

Основная часть. К институтам регулирования, влияющим на интеллектуальный потенциал РК и ее регионов, относятся Президент, Парламент, Правительство, отраслевое министерство, в особенности Министерство образования и науки, Министерство информации и общественного развития, Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности и Министерство культуры и спорта Республики Казахстан, местные государственные органы (маслихаты, акиматы, управления), в особенности Управления образования, культуры, по делам религии, предпринимательства и промышленности и др.

К числу институтов развития, которые на

прямую или опосредованно влияют на развитие интеллектуального потенциала можно отнести АО «Национальный инфокоммуникационный холдинг «Зерде», НАО «Национальный аграрный научно-образовательный центр», НАО «Казахский национальный исследовательский технический университет имени К.И. Сатпаева», АО «Национальное агентство по развитию инноваций «Qaz-Innovations», АО «QazTech Ventures», АО «Инвестиционный фонд Казахстана», АО «Банк Развития Казахстана», АО «Астана Innovations».

Исходя из составляющих интеллектуального потенциала страны, можно проанализировать задачи государственных программ Казахстана и их реализацию в плане формирования и развития интеллектуального потенциала регионов как в стране в целом, так и в отдельно взятом регионе (табл. 1-2). Согласно таблице 1 повышение ИП является важным направлением государственных программ и стратегий Казахстана. Так, в стратегических документах развития страны вопросы, связанные с интеллектуальным потенциалом, охвачены на 50% и 70%, что свидетельствует о важности формирования интеллектуальной нации в целях вхождения Казахстана в число 30 наиболее развитых стран мира с наукоемкой экономикой и общества всеобщего труда в республике. Следует отметить, что в некоторых государственных программах нет четко выделения вопроса по развитию интеллектуального потенциала в качестве ключевой задачи или направления, однако они охватывают развитие отдельных его составляющих.

Таблица 1

Контент-анализ государственных программ и стратегий РК в целях формирования и развития интеллектуального потенциала

№	Государственная программа	Кол-во задач или направлений по ИП	Охват, %	Интеллектуальный потенциал в регионах																								
				Образовательный								научный				инновационный		культурный										
				регион*	интелект*	потенц*	знани*	образова*	школ*	колледж*	вуз*/университет	обуч*	студен*	кадр*	наук/ч*	учены*	исслед*	PhD*	инновац*	технолог*	стартап*	культур*	религ*/дух*	язык/ч*	традиц*	обыча*	ценност*	театр*/музе*/библиот**
1	«Казахстан-2050»	5 из 7	71	47	4	2	11	40	16	1	7	10	0	17	21	2	11	0	13	32	0	29	33	41	20	1	11	0
2	Стратегический план развития РК до 2025 года	4 из 8	50	128	12	16	20	102	40	4	47	74	8	55	96	11	27	1	57	237	12	59	14	28	17	1	8	1

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКА, ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЖАРШЫСЫ, 2022 – №1(46)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
3	План нации – 100 конкретных шагов	2 из 5	40	7	0	1	0	5	5	1	7	4	1	3	9	0	2	0	5	5	0	5	0	3	0	0	1	0
4	ГП развития регионов на 2020-2025 годы	0 из 5	0	174	1	24	3	40	34	1	12	4	1	7	24	0	7	0	21	38	0	18	0	1	0	0	0	8
5	«Цифровой Казахстан»	6 из 17	35	8	13	4	12	43	7	0	36	15	8	11	23	12	16	0	83	159	64	18	1	2	0	0	2	
6	ГП РОН РК (2020-2025 гг.)	11 из 11	100	43	16	18	11	393	276	50	218	179	57	50	288	43	100	24	14	22	1	8	9	23	0	0	15	3
7	«Болашақ»	1 из 1	100	1	2	0	18	16	4	0	2	67	3	11	5	0	3	8	0	0	0	0	52	0	0	0	0	0
8	ГП ИИР РК (2020-2025 гг.)	2 из 4	50	83	3	9	5	8	0	1	11	11	0	15	42	0	24	0	167	193	6	2	0	0	0	0	0	0
9	«Еңбек» (2017-2021 гг.)	6 из 12	50	122	0	1	5	232	10	10	41	253	29	97	17	0	4	0	1	11	2	4	0	4	0	0	0	0
10	«Дорожная карта бизнеса-2025»	2 из 6	33	16	0	3	0	4	1	0	6	12	0	0	3	0	1	0	13	8	0	1	0	0	0	0	0	2
11	«Нұрлы жол» (2020-2025 гг.)	1 из 5	20	67	4	2	2	18	0	2	3	6	1	14	38	0	18	0	21	126	0	1	0	0	0	0	0	0
12	ГП РФЯ РК (2011-2020 гг.)	3 из 3	100	5	5	3	21	46	18	0	10	70	5	5	36	2	17	2	10	4	0	65	3	1	607	0	1	2
13	ГП ПРЭТ РК (2018-2022 гг.)	1 из 4	25	4	0	0	0	8	0	0	0	10	1	1	7	0	10	0	1	4	0	4	96	1	0	0	1	0
14	«Рухани жаңғыру»	-	100	10	2	0	4	14	5	0	5	2	3	3	5	2	0	0	0	3	0	37	10	23	7	2	3	1
Всего			715	62	83	112	969	416	70	405	717	117	289	614	72	240	35	406	852	85	251	166	785	45	4	44	23	
Итого			972			2983			961			1343			1318			7577										

Таблица 2

Институциональные факторы развития интеллектуального потенциала в регионах, Казахстан, 2019*/2020 [7, 8]

№	Регион (население)	Упоминание в ГП и стратегиях	Стратегия развития региона	Законодательная и нормативно-правовая база	Инфраструктура (количество, ед.)								
					СПК	школы	колледжи	вузы	НИИ	музеи	библиотеки	театры	культурные объекты
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Акмолинская (736,7 тыс. чел.)	35	+	+	«Есиль»	566	34	4	12*	14*	345*	2*	151
2	Актюбинская (881,7 тыс. чел.)	77	+	+	«Актобе»	402	42	4	15*	19*	237*	2*	85
3	Алматинская (2 077, 967 тыс. чел.)	61	+	+	«Жетісу»	760*	63*	3*	9*	30*	278*	2*	644
4	Атырауская (657,1 тыс. чел.)	54	+	+	«Атырау»	198*	24*	3*	10*	17*	144*	1*	-
5	Западно-Казахстанская (661,1 тыс. чел.)	51	+	+	«Орал»	388	34*	4*	10*	9*	366*	2*	-
6	Жамбылская (1139,2 тыс. чел.)*	61	+	+	«Тараз»	467*	44*	2	9*	17*	275*	2*	-
7	Карагандинская (1 375,9 тыс. чел.)*	58	+	+	«Сарыарқа»	519*	65*	9*	29*	22*	315*	5*	-
8	Костанайская (868,5 тыс. чел.)*	51	+	+	«Тобол»»	509	35	7	13*	10*	344*	4*	-
9	Кызылординская (814,5 тыс. чел.)*	47	+	+	«Байқоныр»	293	30	3	7*	14*	209*	1*	189
10	Мангистауская (698,796 тыс. чел.)	78	+	+	«Каспий»	143	27	2	6*	7*	66*	2*	-
11	Туркестанская (2 044,7 тыс. чел.)*	52	+	+	«Туркестан»	930*	52*	3*	8*	27*	392*	2*	-
12	Павлодарская (751 тыс. чел.)*	53	+	+	«Павлодар»	367*	42*	4*	10*	11*	230*	3*	-
13	Северо-Казахстанская (543,7 тыс. чел.)	41	+	+	«Солтүстік»	484	25*	2*	5*	13*	321*	3*	164

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
14	Восточно-Казахстанская (1 363,8 тыс. чел.)*	96	+	+	«Eptic»	677*	72*	7*	30*	17*	306*	2*	-
15	г. Нур-Султан (1 136,2 тыс. чел.)	130	+	+	«Astana»	118	33	15	76*	8*	24*	9*	-
16	г. Алматы (1 977,2 тыс. чел.)*	162	+	+	«Алматы»	300	82	41	135*	17*	31*	17*	175
17	г. Шымкент (1 038,2 тыс. чел.)	122	+	+	-	169	40	10	12*	1*	42*	6*	120

Проведенный анализ подтверждает, что образование является главной детерминантой повышения интеллектуального потенциала как в стране, так и в регионах, при этом важное значение приобретает подготовка как школьников, так и студентов вузов. Следующим по важности является инновационный потенциал, в частности внедряемые технологии и инновации. Научный потенциал упоминается чаще, чем культурный потенциал, культурный потенциал значительно повышается за счет программы по развитию языков. При этом основными регионами, упоминаемыми в рассматриваемых программах, являются г. Алматы, г. Нур-Султан, г. Шымкент, а также Восточно-Казахстанская, Мангистауская и Актюбинская области, что может говорить о высоком интеллектуальном потенциале в данных регионах. В то время как наименее упоминаемыми являются Акмолинская, Северо-Казахстанская и Кызылординская области. Следует отметить, что в каждом регионе Казахстана имеется филиал АО «Фонд развития предпринимательства «Даму», а также социально-предпринимательские корпорации (СПК), имеющие промышленные зоны и соответствующие объекты инфраструктуры. Регионы Казахстана обеспечены инфраструктурой по развитию интеллектуального потенциала, имеются объекты индустриально-инновационной инфраструктуры, объекты по обеспечению образовательных услуг и генерации знаний, а также культурные и культовые объекты. Во многих регионах функционируют проекты «Жас маман» и «Мейірім», а также другие проекты, направленные на развитие интеллектуального потенциала: «Жетісу Адалдық Алаңы», «Инженеры будущего», «RoboLand 2020», «Концепция воспитания молодого поколения», «Шаңырақ», «Менің Туым», «Bala business», «Family day», «Адал friends», «Білікті маман», бесплатные IT-классы для детей, образовательные порталы «bilimkportal.kz» и «bilimalmaty.kz» и т.д. Больше всего проектов в Павлодарской

и Восточно-Казахстанской областях. Следует отметить, что многие программы направлены на повышение интеллектуального потенциала посредством поддержки детей и развития у молодежи цифровых и технологических компетенций.

Заключение. Таким образом, анализ институциональных факторов развития интеллектуального потенциала в регионах Казахстана показал, что в республике и регионах сформирована благоприятная институциональная среда для повышения интеллектуального потенциала. На основе анализа нормативно-правовой базы, инфраструктуры, институтов регулирования и развития в Казахстане и регионах можно сделать вывод, что в г. Алматы, г. Нур-Султан, г. Шымкент, Карагандинская, Восточно-Казахстанская, Алматинская и Туркестанская области наблюдается высокий интеллектуальный потенциал и имеются большие возможности для его реализации. В то время, как Мангистауская, Северо-Казахстанская, Жамбылская и Кызылординская области обладают низким интеллектуальным потенциалом.

Несмотря на то, что в государственных программах достаточно внимания уделено вопросам повышения интеллектуального потенциала, анализ государственных программ и стратегий показал, что в настоящее время на национальном уровне отсутствует утвержденная государственная программа или концепция повышения интеллектуального потенциала с четкой постановкой задач и критериями оценки эффективности реализации, отсутствуют такие программы и на региональном уровне. Разработка подобной программы выходит на первый план в связи с истечением срока реализации программы «Интеллектуальная нация – 2020».

Статья подготовлена в рамках проекта грантового финансирования Министерства образования и науки Республики Казахстан «Интеллектуальный потенциал регионов Республики Казахстан: оценка и перспективы развития» (ИРН АР08052800).

ЛИТЕРАТУРА

1. Султанбаева Г.С., Велитченко С.Н., Ложникова О.П. Интеллектуальная нация в фокусе гуманитарных технологий: монография. – Алматы: Қазақ университеті. – 2014. – 160 с.
2. Зияткерлік әлеуетті дамытудың тұжырымдамалық негіздерін негіздеу: отчет о НИР (промеж.) / Институт экономики КН МОН РК; рук Кангалакова Д.М. – Алматы. – 2020. – 100 с. – № ГР АР08052800. – Инв №. 0120РК00176.
3. Терещенко Д.С. Институциональные факторы экономического роста: идентификация, оценка и выявление нелинейности влияния // Вестник НГУЭУ. – 2016. – № 3. – С. 299-314.
4. Панзабекова А.Ж., Тажиева А.Е., Нурлихина Г.Б., Аппакова Г.Н. Институциональные механизмы повышения качества жизни населения в условиях формирования информационного общества // Экономика: стратегия и практика. – 2021. – № 1. – С. 20-33. – DOI: 10.51176/JESP/vol_16_issue_1_T2.
5. Устинова К.А., Гордиевская А.Н. Анализ влияния социально-демографических и институциональных факторов на человеческий капитал // Экономика труда. – 2019. – № 4. – С. 1505-1522. – DOI: 10.18334/et.6.4.41312.
6. Гатина Ф.Ф., Артамонычева А.Р., Газизова Р.Р. Институциональная среда как основной фактор, определяющий инновационное становление региона (на примере Республики Татарстан) // Вестник Казанского ГАУ. – 2012. – № 4 (26). – С. 25-28.
7. Акиматы регионов Казахстана // <https://www.gov.kz/memleket/entities>.
8. Перечень департаментов статистики областей, городов Нур-Султан, Алматы и Шымкент // <https://stat.gov.kz/region/list>.

REFERENCES

1. Sultanbayeva G.S., Velitchenko S.N., Lozhnikova O.P. Intellektual'naya natsiya v fokuse gumanitarnykh tekhnologiy [Intellectual nation in the focus of humanitarian technologies]: monografiya. – Almaty: Kazak, universiteti. – 2014. – 160 s. [in Russian].
2. Ziyatkerlik aleuyetti damytudyn tuzhyrymdamalyk, negizderin negizdeu [Substantiation of the conceptual framework for the development of intellectual potential]: otchet o NIR (promesh.) / Institut ekonomiki KN MON RK; ruk. Kangalakova D.M. – Almaty. – 2020. – 100 s. – № GR AR08052800. – Inv №. 0120RK00176. [in Kazakh].
3. Tereshchenko D.S. Institutsional'nyye faktory ekonomicheskogo rosta: identifikatsiya, otsenka i vyyavleniye nelineynosti vliyaniya [Institutional factors of economic growth: identification, assessment and detection of nonlinearity of influence] // Vestnik NGUEU. – 2016. – № 3. – S. 299-314 [in Russian].
4. Panzabekova A.ZH., Tazhiyeva A.Ye., Nurlikhina G.B., Appakova G.N. Institutsional'nyye mekhanizmy povysheniya kachestva zhizni naseleniya v usloviyakh formirovaniya informatsionnogo obshchestva [Institutional mechanisms for improving the quality of life of the population in the conditions of the information society formation] // Ekonomika: strategiya i praktika. – 2021. – № 1. – S. 20-33. – DOI: 10.51176/JESP/vol_16_issue_1_T2 [in Russian].
5. Ustinova K.A., Gordiyevskaya A.N. Analiz vliyaniya sotsial'no-demograficheskikh i institutsional'nykh faktorov na chelovecheskiy kapital [Analysis of the impact of socio-demographic and institutional factors on human capital] // Ekonomika truda. – 2019. – № 4. – S. 1505-1522. – DOI: 10.18334/et.6.4.41312 [in Russian].
6. Gatina F.F., Artamonycheva A.R., Gazizova R.R. Institutsional'naya sreda kak osnovnoy faktor, opredelyayushchiy innovatsionnoye stanovleniye regiona (na primere Respubliki Tatarstan) [Institutional environment as a main factor determining the region's innovation status (on the example of the Republic of Tatarstan)] // Vestnik Kazanskogo GAU. – 2012. – № 4 (26). – S. 25-28 [in Russian].
7. Akimaty regionov Kazakhstana [Akimats of Kazakhstan's regions] // <https://www.gov.kz/memleket/entities> [in Russian].
8. Perechen' departamentov statistiki oblastey, gorodov Nur-Sultan, Almaty i Shymkent [List of statistics departments of regions, cities of Nur-Sultan, Almaty and Shymkent] // <https://stat.gov.kz/region/list> [in Russian].

**ҚАЗАҚСТАН ӨНІРЛЕРІНДЕ ЗИЯТКЕРЛІК ӘЛЕУЕТТІ ДАМУДЫҢ
ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ФАКТОРЛАРЫ**

Аңдатпа

Интеллектуалды ұлт – Қазақстанның стратегиялық даму мақсаттарының бірі. Институционалдық факторлар тұтастай алғанда елдің, оның ішінде өңірлердің зияткерлік әлеуетінің дамуына айтарлықтай әсер етеді. Олардың ішіндегі ең маңыздыларына – мемлекет және мемлекеттік саясат жатады. Зерттеудің мақсаты Қазақстан мысалында өңірлердің зияткерлік әлеуетін арттыруға ықпал ететін институционалдық факторларды талдау болып табылады. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының статистикалық деректеріне, облыс әкімдіктерінің деректеріне, сондай-ақ мемлекеттік бағдарламалар мен стратегияларға негізделген институционалдық тәсіл қолданылды.

Республика өңірлерінде зияткерлік әлеуетті дамытудың институционалдық факторларын талдау барысында Республикада және өңірлерде зияткерлік әлеуетті арттыру үшін қолайлы институционалдық орта қалыптастырылғаны туралы гипотеза расталды. Мемлекеттік жүйеде зияткерлік әлеует мәселелеріне жеткілікті көңіл бөлінгеніне қарамастан, қазіргі уақытта ұлттық және өңірлік деңгейде бекітілген мемлекеттік бағдарлама немесе міндеттер мен бағалау критерийлері нақты сипатталған зияткерлік әлеует тұжырымдамасы жоқ екені анықталды. Зерттеу нәтижелері еліміздің зияткерлік капиталын дамыту саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру барысында пайдаланылуы мүмкін.

A. Suleimenova, Z. Satpayeva, D. Kangalakova, K. Zhangaliyeva

**INSTITUTIONAL FACTORS OF INTELLECTUAL POTENTIAL
DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN'S REGIONS**

Annotation

Intellectual nation – is one of the strategic goals of development of Kazakhstan. Institutional factors have a significant impact on the development of the intellectual potential of the country as a whole, and in the regions in particular. The most important of which is the state and public policy. The purpose of this study was to analyze the institutional factors that contribute to increasing the intellectual potential of the regions on the example of Kazakhstan. There are used an institutional approach based on statistical data from the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, data from regional akimats, as well as government programs and strategies.

During the analysis of institutional factors of intellectual potential development in the regions of the republic, the hypothesis was confirmed that the republic and the regions have formed a favorable institutional environment for increasing intellectual potential. It was revealed that despite the fact that sufficient attention is paid to intellectual potential issues in state system, there is currently no approved state program or concept of intellectual potential at the national and regional levels with a clear description of tasks and evaluation criteria. The results of the study can be used in the implementation of the state policy in the field of intellectual capital development of the country.

Ж.Қ. Әбжан*, PhD, аға оқытушы¹

Н.Т. Шайкенова, PhD, профессор м.а.²

Т.М. Асқарова, магистр, аға оқытушы¹

Учреждение «Esil University»¹

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

С. Сейффуллин атындағы Қазақ

Агротехникалық университеті²

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

e-mail: Zhanetta.kalieva@mail.ru

ЖАСТАРДЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУ МЕН ЕҢБЕК НАРЫҒЫНЫҢ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫНА КОНЦЕПТУАЛДЫҚ КӨЗҚАРАСТАР

Ғылыми мақалада Қазақстан жастарын жұмысқа орналастыру барысындағы мемлекеттік саясатты қолданудың маңыздылығы мен болашағы қарастырылған. Жастарды жұмысқа орналастыруға анықтама беріле отырып, жастардың өз мамандықтары бойынша жұмыс таба алмау мәселелері айтылған.

Жұмыста жастардың еңбек нарығы инфрақұрылымы ұйымдастыру-құқықтық нысандар, әртүрлі ресми және бейресми сипаттағы институттар, жастар еңбек нарығына қызмет көрсететін, оның қызмет етуін қамтамасыз ететін және еңбек нарығындағы жастардың жағдайына ерекше назар аударатын ұйымдар жиынтығы ретінде түсіндірілген.

Және де сонымен қатар жастар еңбек нарығында қолданылатын инфрақұрылымның элементтеріне қазіргі көзқарастар берілген. Мақалада авторлар инфрақұрылымды алты элементке бөлген, онда мемлекеттің жастарды жұмысқа орналастыру бойынша дайындалған нормативтік-құқықтық актілердің іске асырылуы барысындағы кедергілер; жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдардың атқаратын қызметтерін жүйелеу маңыздылығы; білім беру саласында сапалы білім берудің қолжетімділігін шектеумен, білім беру қызметтерін тұтынушылардың болжамдарымен, сапалы білімнің құлдырауымен, оқу орындары мен бизнес саласындағы еңбек нарығындағы серіктестік қатынастардың белсенді түрде дамуымен байланысты елеулі өзгерістер орын алуы өзекті мәселе болып отыр; әлеуметтік қорғау және жұмысқа орналастыру саласындағы мәселелер, атап айтқанда жастарды еңбек саласына сәтті түрде тартылуын қамтамасыз ету үшін жастарға арналған әлеуметтік қорғау шараларын іске асыру қажеттілігі көрсетілген.

Кілт сөздер: инфрақұрылым, еңбек нарығы, жұмыссыздық, халықаралық қоғамдастық, механизмдер, еңбек нарығының субъектілері, жастар еңбек нарығы, толық жұмыс уақыты, жұмысқа орналастыру, инфрақұрылым.

Ключевые слова: инфраструктура, рынок труда, безработица, международное сообщество, механизмы, субъекты рынка труда, молодежный рынок труда, полная занятость, трудовые ресурсы, занятость, инфраструктура.

Keywords: infrastructure, labor market, unemployment, international community, mechanisms, labor market actors, youth labor market, full employment, labor resources, employment, infrastructure.

Кіріспе. Жастарды жұмысқа орналастыру процесін қазіргі заман тұрғысынан түсіну кеңестік кезеңдегі түсініктен айтарлықтай ерекшеленеді. Ол заманда мемлекет жастарды жұмыспен қамтып, оған кепілдік беретін еді. Жұмысқа орналасуды теориялық тұрғыдан түсіну де еліміздегі жұмысқа орналасу процесінің өзінде болған өзгерістерге байланысты бірқатар өзгерістерге ұшырады.

Сонымен қатар айта кетуге болады «толық жұмыс уақытында жұмысқа орналасу» және

«толық емес жұмыс уақытқа жұмысқа орналасу» деген ұғымдар да бар. Дамыған елдерде әрбір төртінші жұмыс істеуші толық емес жұмыс күніне жұмысқа орналасады.

Зерттеудің мақсаты. Қазақстандағы жастарды жұмыспен қамтуға қазіргі замандық түсінік бере отырып, жастардың еңбек нарығы инфрақұрылымын оның элементтерін іске асырудың нақты тетіктерін анықтау болып табылады.

Қойылған мақсатқа қол жету үшін төмендегідей міндеттерді шешу көзделді:

- жастарды жұмыспен қамтуға байланысты теоретиктердің қазіргі заманғы көзқарастарына теориялық шолу жасау;

- еңбек нарығы инфрақұрылымын оны ұйымдастыру-құқықтық нысандарын анықтау;

- еңбек нарығы инфрақұрылымының элементтерін ашу.

Зерттеу әдістері. Экономикалық әдістер, оның ішінде салыстырмалы талдау, қойылған міндеттерді шешу кезінде экономикалық құбылыстардың мәнісін танудың диалектикалық әдісі пайдаланылды.

Жұмысқа орналастырудың қазіргі заманғы түсінігі мынадай: «жұмысқа орналастыру» – жұмыспен қамту саласында әлеуметтік саясатты жүзеге асыру кезінде азаматтардың, жұмыс берушілердің және мемлекеттің мүдделерін ескерумен мемлекеттік және өзге өкілетті органдардың оған жұмыс табу және орналастыру бойынша қызметтер көрсетуі арқылы жұмыспен қамтуға жәрдемдесу тәсілі боп табылатын азаматтардың еңбек және жұмыспен қамту саласындағы құқықтарын іске асыру кепілдігі» Яғни қазіргі уақытта жұмысқа орналастыру процесі әлеуметтік құрамдастарды белсенді түрде көрсетеді, алайда жұмысбастылықты қамтамасыз ету кепілдіктеріне залалы да жоқ емес.

Осылайша, жұмысқа орналастыру саласында іске асырылатын мемлекеттік саясаттың бағыттары елеулі өзгерістерге ұшырады. Бұл, ең алдымен, барлық қадамдарды анық айқындаған жастарды әкімшілік бөлуден бастап жұмысқа орналастыру барысында мемлекеттік қатысуды толық жойғанға дейін дерлік көшумен және барлық жауапкершілік пен бастамаларды жастардың өзіне ауыстырумен байланысты болды. Алайда, бір жағынан, кәсіби салада белгілі бір тәжірибенің, біліктіліктің болмауы салдарынан, екінші жағынан, жас мамандарды жұмысқа орналастыруға жұмыс берушілердің қызығушылығы болмауы салдарынан, жастар үшін олардың еңбек нарығындағы жағдайының нашарлауы, жұмыссыздықтың, тиімсіз жұмыспен қамтудың өсуі және т.б. орын алды. Қазіргі уақытта мемлекет тарапынан еңбек, жұмыссыздықтан қорғау, кемсітушілікке тыйым салу, еңбекті қорғау және еңбек қауіпсіздігі және т.б. көбіне толық шамада орындалмайтын әртүрлі құқықтар реттемесі ғана байқалады, бұл оларды іске асырудың шынайы механизмдерінің бол-

мауымен, дұрыс әзірленбеуімен байланысты [1]. Алайда дағдарыстық құбылыстар еңбек нарығындағы халықтың, соның ішінде жастардың да жағдайын тұрақтандыру бойынша бірқатар нормативтік-құқықтық құжаттардың қабылдануына, жұмыссыздық бойынша жәрдемақы мөлшерінің ұлғайтылуы, еңбек нарығында қосымша іс-шаралар жүргізу, нарықтағы шиеленісті азайту жөніндегі дағдарысқа қарсы бағдарламаны және басқаларын іске асыруға себеп болды.

Әдебиеттік шолу. Жұмыспен қамтуға байланысты теоретиктердің көзқарастарына тоқталып кететін болсақ. Жастарды жұмысқа орналастыру процесін қазіргі заман тұрғысынан түсіну кеңестік кезеңдегі түсініктен айтарлықтай ерекшеленеді. Ол заманда мемлекет жастарды жұмыспен қамтып, оған кепілдік беретін еді. Жұмысқа орналасуды теориялық тұрғыдан түсіну де еліміздегі жұмысқа орналасу процесінің өзінде болған өзгерістерге байланысты бірқатар өзгерістерге ұшырады. Сонымен, Ф.А. Хайек жұмысқа орналастыруға былайша анықтама берген: «азаматтардың ерікті түрде өз еркін білдіруі негізінде еңбек не оқу шартын жасаумен тоқталатын ерекше құқықтық қатынастардың туындауын білдіретін азаматтарды жұмыспен (кәсіпорындарды кадрлармен) оперативтік түрде қамтамасыз етуге мемлекеттік және қоғамдық органдардың жүзеге асыратын жоспарлы жәрдемі» [2]. Көріп отырғанымыздай, 1960 жылдары жұмысқа орналастыру процесі халықты еңбек әрекетіне тартудың тек қана әкімшілік әдістерін ескерумен еңбек бойынша жоспармен жүрумен шартталған реттеленген сипатта болған, бұл елдегі еңбек ресурстарының теңгерімін қамтамасыз етті.

Отандық ғалым Р.Ә. Байжолова өзінің монографиясында «Толық жұмыспен қамту – еңбекке жарамды барлық еңбек ресурстарын толық пайдалану болып табылады. Бірақ толық жұмыспен қамтылу өнімді болса ғана ол экономика үшін тиімді бола алады» деп анықтама берген. Бұдан жұмыспен қамту мәселесі қызметкерлердің еңбек нарығын, ең алдымен, сұраныс пен ұсыныстың арақатынасын есепке алатын жұмыс күшін сатып алу-сату механизмі ретінде зерттейтіндігін көруге болады [3].

Тажигулова Ж.Ж. «Жастарды жұмысқа орналастыруға анықтама бере отырып, оның бірнеше түрлерін: территориялық, салалық, кәсіптік,

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

жас мөлшерлік, біліктілік бөліп көрсетеді [4].

Сонымен қатар айта кетуге болады «толық жұмыс уақытында жұмысқа орналасу» және «толық емес жұмыс уақытқа жұмысқа орналасу» деген ұғымдар да бар. Дамыған елдерде әрбір төртінші жұмыс істеуші толық емес жұмыс күніне жұмысқа орналасады.

Халықаралық еңбек ұйымы тұлғасындағы Халықаралық қоғамдастық 1960 жылдардың өзінде еңбек нарығының сипаттамаларын, инфрақұрылымдарын белсенді түрде зерттеп, мынадай түрде анықтама берген болатын: «еңбек нарығының инфрақұрылымы – еңбек нарығына қызмет көрсететін және оның қызмет етуін қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық-құқықтық нысандардың, түрлі институттардың, ұйымдардың жиынтығы».

Біздің ойымызша, бұл анықтама инфрақұрылым мәнін біршама толық көрсетеді, алайда бұл түсіндірме инфрақұрылымның маңызды сипаттамаларының бірін ескермейді, бұл – оның элементтерінің қызмет етуінің тиімділігі, ол жұмыспен қамтуды көтеру және жұмысқа орналастырудың жағымды жағдайын жасау сияқты еңбек нарығындағы жұмыспен қамту саясатының мақсаттарына жетуді қамтамасыз ететін қажет фактор боп табылады.

Негізгі бөлім. Еліміздегі жастар қазіргі кездегі еңбек нарығының талаптарына сәйкес келеді, дегенмен еңбек нарығын реттеу бойынша кейбір дәстүрлі әдістердің қолданылуы жастардың еңбек нарығы инфрақұрылымын дамытуға кедергілер келтіреді және ол жастардың талаптарын қанағаттандырмайды.

Жастардың еңбек нарығы инфрақұрылымын – ұйымдастыру-құқықтық нысандар, әртүрлі ресми және бейресми сипаттағы институттар, жастар еңбек нарығына қызмет көрсететін, оның қызмет етуін қамтамасыз ететін және еңбек нарығындағы жастардың жағдайына ерекше назар аударатын ұйымдар жиынтығы ретінде түсінетін боламыз.

Еңбек нарығы инфрақұрылымының элементтері:

1. Заң шығарушы және реттеуші функцияларға ие мемлекет.

Еңбек нарығы инфрақұрылым элементтерінің бірі ретіндегі мемлекеттің негізгі мақсаты – нормативтік-құқықтық актілерді дайындау оны іске асыратын ортаны қалыптастырады,

оның аясында жекелеген ұйымдар мен индивидтер стратегияларын іске асырады, сонымен қатар күллі нарық және оның құрылымдық бөлімдерінің қызметі жүзеге асырылады. Осылайша, Мемлекет тікелей және жанама әсер ету арқылы еңбек нарығы қатысушылары үшін әрекеттің қандай да бір шекараларын жасайды, бұл ретте Қазақстанға қатаң нормативтік реттеу тән. Алайда қабылданған заңнамалық-құқықтық актілерді орындау және атқару механизмдері жөнінен кемшіліктер ресми «қағидалардың» әсерінің төмендеуіне және нарықтағы әрекет-тестіктің бейресми нысандарының дамуына септеседі, бұл жасырын жұмыссыздық жайлы статистикалық деректермен де, жұмыс беруші тарапынан бақыланатын нақты міндеттемелерді бұзушылықтармен де және т.б. расталады [5].

Институционалдық теорияға сәйкес «мемлекет институционалдық ортаның генераторы боп табылады, ол шаруашылық субъектілердің таңдауын шектеуді айқындайды, оларды ынталандырылу және оларға басымдылық беру құрылымын қалыптастырады, қызмет бағыттары бойынша оңтайландыру дәрежесіне әсер етеді, әрекеттер үйлестігін қамтамасыз етеді және тәуекел мен анықсыздық дәрежесін төмендетеді». Демек, мемлекет, бір жағынан, экономикалық ахуалды тұрақтандыруға бағытталған «ойын ережесін» жасайды. Ал екінші жағынан, еңбек нарығында өз әрекеттерін іске асыру немесе ондағы жағдайға немқұрайлылық таныту арқылы аталмыш нарықтағы қатысушыларының мүдде қақтығысын тудыруы мүмкін. Бұл жағдайлар еңбек нарығындағы «ережелердің» қалыптасуын ынталандырады немесе мемлекеттің еңбек нарығында болып жатқан құбылыстарға бей-жай қарауы салдарынан бұл нарықтың жағдайды тұрақсызданады. Осы жағдайларды ескеретін болсақ; біріншіден, мемлекет нарықтың әлеуметтік және экономикалық процестеріне айтарлықтай белсенді түрде араласады; екіншіден, мемлекет еңбек нарығы мен экономиканың өздігінен реттелуіне көмектесіп, шамадан тыс араласуы шектей отырып, тек бағыт көрсету қызметтерін атқарушы субъект ретінде қарастырылады. Бірінші жағдайда нарықтың реттелуі, мемлекеттің субъект ретінде емес, жоғары тұрған орган ретінде монополиясын, ал екінші жағдайда, керісінше, нарықтық күштер әрекетінен бөлектену және араласпауды

байқауға болады, алайда мемлекеттің нарыққа орташа деңгейде қатысуы бірқатар әлеуметтік мәселелердің өсуін тежейді.

Еңбек нарығында мемлекет – жұмысшылар мен жұмыс берушілер қатынасының негізгі реттеуші ретінде белсенділігінің күшеюі және төмендеуіне байланысты қажеттігі мәселесі алғашқы экономикалық мектептердің пайда болған кезінен бері әлі де өзекті. Сонымен, мысалы, кейнсиандық экономикалық теория мемлекеттің нарықта міндетті түрде болуына назар аударған, ал классикалық мектеп керісінше экономикаға араласуға қарсы шыққан. Қазақстанның еңбек нарығы үшін заңнамалық негіздерді дайындау және қабылдау, мақсаттар мен міндеттерді қою мәселелерінде мемлекеттің қатысуы тән, бірақ олардың шынайы орындалу механизмдерін қамтамасыз етудің нақты құралдары жеткіліксіз деп есептейміз.

Сондықтан да, нормативтік-құқықтық құжаттардың айтарлықтай мөлшері қабылданғанына қарамастан, еңбек нарығындағы өзара әрекеттестік көбіне жұмысшылардың жұмыс берушілермен және басқа да нарық қатысушыларымен әрекеттестігі кезінде қалыптасып жатқан және қалыптасқан бейресми «ережелері аясында орын алады. 3-қосымшада еңбек нарығы субъектілерінің мінез-құлқын реттейтін заңнамалық негіздер базасы жүйеленген.

2. Еңбек нарығы және жұмыспен қамту саласындағы ұйымдар (мемлекеттік және мемлекеттік емес).

Инфрақұрылымның аталған элементі еңбек нарығында халықтың жұмыспен қамтылуының өсуіне, жұмыссыздық пен еңбек нарығындағы шиеленістің төмендеуіне оң әсер ететін әрекетті жүзеге асыратын мемлекеттік әрі мемлекеттік емес әртүрлі ұйымдастырушылық-құқықтық нысандар ұйымдарының жиынтығы. Қазақстандық еңбек нарығында қазіргі уақытта әрекет ететін негізгі ұйымдар ретінде ҚР Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі, оның құрамындағы бірқатар департаменттер, мысалы,

Әкімшілік жұмыс департаменті, халықаралық ынтымақтастық және интеграция департаменті, заң қызметі департаменті, стратегиялық даму департаменті, әдеп жөніндегі уәкіл, еңбек және әлеуметтік әріптестік департаменті, халықты жұмыспен қамту және еңбек нарығын дамыту департаменті, әлеуметтік көмек депар-

таменті, әлеуметтік қамсыздандыру және әлеуметтік сақтандыру департаменті, әлеуметтік қызметтер департаменті, техникалық қамсыздандыру және ақпараттық қауіпсіздік департаменті, ішкі бақылау департаменті, мемлекеттік құпияларды қорғау және жұмылдыру жұмысы басқармасы. Сонымен қатар, министрліктің құрамында еңбек, әлеуметтік қорғау және көші-қон комитеті жұмыс жасайды.

Еңбек нарығы бойынша дағдарыстық ахуал салдарын ескеру, жұмыспен қамту шараларын іздестіру және дамыту қажеттігі қоғамдық талаптарға сәйкес үнемі жаңартуды талап етеді. Осындай әлеуетке компаниялар, ұйымдар, фирмалар тұлғасындағы жұмыс берушілермен әрекеттестікте оқу орындары тұлғасындағы білім беру саласы ие. Оқу орындары кадрлық және білім беру қажеттіліктерін ескерумен ұзақ мерзімдік қарым-қатынас құру арқылы түлектерді жұмысқа орналастыру процестерін белсендіруге қабілетті. Жұмыс берушілер өз кезегінде кадрлық тапшылықты күте отырып, білім беру процесінің көбірек тәжірибелік бағдар алуына, жүйелер, іс-тәжірибелер мен тағылымдамалардың бекітілуіне мүмкіндіктер қалыптастырады. Олар жоғары оқу орындарымен әрекеттестікті дамытуға мүдделі, бұл кәсіптік салада қажет дағдылар мен тәжіриелік білімдердің жинағына ие жас маманды қалыптастыруға мүмкіндік береді [6].

Осылайша, еңбек нарығын дамыту, оны жетілдіруде, оның икемділігін арттыруда еңбек нарығы және жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдар маңызды рөл атқарады.

3. Білім беру саласы.

Қазіргі уақытта білім беру саласында сапалы білім берудің қолжетімділігін шектеумен, білім беру қызметтерін тұтынушылардың болжамдарымен, сапалы білімнің құлдырауымен, оқу орындары мен бизнес саласындағы еңбек нарығындағы серіктестік қатынастардың белсенді түрде дамуымен байланысты елеулі өзгерістер орын алуда.

Білім беру жүйесі кадрларды даярлау және қайта даярлаудың қосалқы жүйелерін қоса алғанда бастауыш кәсіптік білім беру жүйесі, орта кәсіптік білім беру жүйесі және жоғары кәсіптік білім беру жүйесінен тұрады. Біздің зерттеу жоғары кәсіптік оқыту саласының даму ерекшеліктерін қарау тұрғысынан іске асыры-

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

лады, бұл, бір жағынан, аталған саладағы мәселелердің ушығуымен және айтарлықтай өсуімен, көбінесе жоғары білімді тұлғалар арасында жұмыссыздықтың өсуімен, екінші жағынан, зерттеудің мәселені нақты бір сала аясында, бірақ жан-жақты зерделеуге зейін қоюы қажеттігімен шартталған.

Жоғары кәсіптік білім беру саласының негізгі мәселелерді келесілермен түсіндіруге болады. Біріншіден, бұл жоғары білім алу процесін қабылдауды көрсететін жастар тарапынан болатын болжам. Мысалы, жастар арасында жоғары білім туралы диплом «сауалнама алынған 15-35 жастағы азаматтар арасында 53%» жақсы жалақы төлейтін жұмыс табу мүмкіндігі ретінде

ғана қарайды. Мұндай түрдегі болжамдар мемлекеттік емес жоғары оқу орындарының және жеке меншік білім мекемелері санының өсуіне, сол сияқты жоғары біліммен қамтылған халық үлесінің көбеюіне септеседі.

Екіншіден, осының салдарынан жоғары білім беруде оның сапасына залал келтіретін бағдарламалар жаппай ұсыныла бастайды. Білім беру деңгейі әлеуетті жұмысшылардың кәсіптік сапасына қатысты еңбек нарығы үшін қандай да бір «белгі» болуын қояды, сондықтан да жұмыс берушілер өз назарын, ең алдымен, ізденушінің дипломы мен ондағы бағаларына емес, кәсіптік саладағы тәжірибесіне аударатын болады (1-кесте)

1-кесте

Жұмыс беруші көзқарасы тұрғысынан ізденуші сипаттамаларының рейтингі*

№	Сипаттамалар	Көрсеткіштер
1	Еңбек кітапшасындағы жазбалар	4,2
2	Басқа жұмыс орындарынан пікірлер	3,9
3	Жоғары оқу орнының беделі, белгілі болуы	3,6
4	Пәндер жинағы	2,9
5	Диплом қосымшасындағы бағалар	2,8

** Кесте авторлармен құрастырылған*

Үшіншіден, осының салдарынан ұсынылатын білім беру қызметтерінің сапасы төмендеп кетті, оған сәйкес жұмыс берушілердің студенттермен және түлектермен әрекеттесуге дайындығының төмендеуі орын алады. Сонымен қатар, біршама толығырақ ақпарат бере алатын жарнамалық материалдар, тәуелсіз рейтингтер Қазақстанда енді ғана қалыптасып келеді.

Осылайша, қазіргі уақытта қазақстандық білім беру жүйесі реформалау жағдайында тұр, мемлекеттік деңгейде оның дамуының алдағы стратегиясын айқындау жүріп жатыр. Алайда білім беру қызметтері сапасының төмендеп кетуі, орта сападағы білімнің қолжетімділігінің бұқаралық сипаты, еңбек нарығындағы жұмыс берушілер мен жастардың болжамы, ақпараттық асимметрия – осының бәрі түлектердің жұмысқа орналасуға қатысты «сенімділігінің» пайда болуының және әлемдік деңгейде қазақстандық білім берудің бәсекеге қабілеттілігінің көтерілуінің тежеуші факторлары болып табылады. Бұл шетелде қазақстандық дипломдардың қабылдануына да, қазақстандық

білімнің абыройына да кері әсерін тигізеді [7].

4. Әлеуметтік қорғау және жұмысқа орналастыру саласы.

Халықтың ерекше санаты ретінде жастар кәсіптік және жеке тұлғалық, кәсіптік бағдар алу, жұмысқа орналасу, білім беру, баспанамен, әлеуметтік кепілдіктермен, медициналық қызметтермен қамтамасыз ету мәселелері тұрғысынан өз тағдырын өзі шешуге қатысты көптеген әсерлерді бастан өткереді. Сонымен қатар, ата-ана білімі, ақпаратқа қолжетімділік, өмір сүру деңгейі, және де отбасындағы табыс деңгейі, жастарға кәсіптік бағдар беру жөніндегі бағдарламалардың әртүрлілігі және сапасы, білімнің қолжетімділігі, бағдарламалар, жұмыспен қамтуға жәрдем және жұмыс жасауға тартылу, жұмыссыздық жағдайында қолдау және қорғау және басқалары, осы факторлардың барлығы әртүрлі дәрежеде еңбек нарығында жастардың жүріс-тұрысының алдағы стратегияларына әсер етеді [8].

Сондықтан да оның еңбек саласына сәтті түрде тартылуын қамтамасыз ету үшін жастарға

арналған әлеуметтік қорғау шараларын іске асыру қажет. Әлеуметтік қорғау деп «адамның әлауқаты нашарлауы, денсаулығы мен өміріне қауіп төну, оған тәуелсіз себептерден еңбек әлеуетін іске асыру мүмкін болмауы салдарынан оны экономикалық, әлеуметтік, физикалық құлдыраудан шынайы қорғайтын құқықтық кепілдіктер мен қорғау шаралары жүйесін» атайды [9].

5. Еңбек нарығы институттары.

Еңбек нарығы оның қатысушылары арасындағы ресми және бейресми байланыстар мен қарым-қатынастар арқылы қызмет етеді және дамиды, бұл ретте ресмилер қолданыстағы бірқатар нормативтік және заңнамалық актілермен шартталған, ал бейресмилер – қалыптасқан мінез-құлық дәстүрлерімен, осы тұрғыдан алып қарағанда еңбек нарығының институционалдық құрамдасы зерттеушілер назарына бұрынға қарағанда жиі шалынуда. Осылайша, еңбек нарығының институционалдық құрамдасын түсіну нарықтың әлеуметтік және жүріс-тұрыс аспектілерін ерекшелеуге мүмкіндік береді, олар, бір жағынан, бейресми негізде орын алатын жұмысқа алу кезіндегі әртүрлі кемсітушіліктер сияқты жағымсыз аспектілерге ұрындыруы мүмкін, ал екінші жағынан, жұмыссыздықты төмендетуге, жұмыспен қамту деңгейінің көтерілуіне, жұмыс берушілердің кадрлық қажеттіліктерінің қанағаттандырылуына және т.б. септесетін қатысушылардың стратегияларын іске асыруда олардың әрекеттестігінің тиімді механизмдерін енгізуді қамтамасыз ете алады.

6. Еңбек нарығының субъектілері.

Еңбек нарығының субъектілері ретінде жұмысшыларды, жұмыс берушілерді, сондай-ақ кәсіподақтар – жұмыс берушілер одақтары түріндегі олардың өкілдік органдарын ерекшелеу қабылданған. Бірқатар экономистер ерекше нарық субъектісі ретінде мемлекетті де ерекшелейді. Алайда, біздің ойымызша, қоғам дамуының заманауи кезеңінде еңбек нарығының ерекше сараланымы ретінде мемлекеттен бөлек

білім беру жүйесін де қарастыру қажет [10]. Біздің ұстанымымыз, ең алдымен, жұмыспен қамту саласында жүргізілетін мемлекеттік саясатты талдауға негізделеді, ол жұмыспен қамту қызметтерімен әрекеттестікте жастарды жұмысқа орналастыру барысына да, ұйымдар жұмысшыларын, жұмыссыз азаматтарды даярлау және қайта даярлаудың әртүрлі деңгейлерін қоса алғанда білім берудің үздіксіз жүйелеріне негіз қалай отырып та, оқу орындарын белсенді түрде қатарына алады. Сонымен қатар, дәл осы білім беру мекемелері аталған нарықтың кадрлық әлеуетін құратын еңбек нарығындағы қандай да бір делдалға айналады.

Қорытынды. Жоғарыда мазмұндалған зерттеу нәтижелері бойынша келесідей қорытынды жасауға болады: қазіргі уақытта басты экономикалық және әлеуметтік міндеттерді орындау үшін, соның ішінде жұмыспен қамту саласында мемлекет, бизнес және білім беру жүйесі әрекеттестігінің әртүрлі нысандарының дамуы байқалуда, ал еңбек нарығы инфрақұрылымы мұндай әрекеттестік үшін базалық жағдайлар жасауға бағытталу керек.

Осылайша, жалпы жастар еңбек нарығының қалыптасып болғанына және жастар үшін еңбек нарығында жағымды жағдайды дамытуға көмектесетін әлеуетке ие екенін атап өтуге болады. Алайда оның элементтерінің қызмет етудегі шашыраңқы үрдістер, жастардың жекелеген санаттарын жұмысқа орналастыруға бағытталған, сондай-ақ жұмыссыздықты төмендетуге бағытталған жастарға арналған мамандандырылған бағдарламалардың болмауы – осының бәрі мемлекеттің еңбек нарығында жүргізіп отырған жұмыспен қамту саласындағы саясат тиімділігінің төмендеуіне алып келеді. Біздің зерттеу жұмысымызда аталмыш нарықтың инфрақұрылым элементтерін талдай отырып, әр элементте қандай шаралар жасау керек екендігі ұсынылды. Сонымен қатар, еңбек нарығында «әрекеттестіктің базалық ережелерін» қалыптастыруда мемлекеттің негізгі рөл атқаратындығы көрсетілді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сабирова Р.К. Заманауи қоғамда жастар арасындағы жұмыссыздықты шешу жолдары / Р.К. Сабирова, Б.С. Кружиев, А.Д. Мукашева // ҚазҰУ хабаршысы = Вестник КазНУ. Экономика сериясы. – 2016. – № 6. – 93-98 б.

2. Хайек Ф.А. Безработица и денежная политика. Правительство как генератор делового цикла // Экономические науки. – 1991. – № 11. – С. 57-66.

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

3. Байжолова Р.А. Жаһандану және ұлттық еңбек нарығы: өзара байланысы мен жұмыспен камту мәселесі Монография: Астана, Л.Н. Гумелев атындағы ЕҰУ. – 2012. – Астана. – 400 б.
4. Тажиғұлова Ж.Ж. Еңбек нарығы экономикасы, оқу құралы, ҚазҰАУ. – Алматы. – 2012. – 201 б.
5. Әбжан Ж.К., Аскарова Т.М., Жуматаева Б.А. Жастар жұмыссыздығын төмендетудің механизмдері және модельдері: қазақстандық және шетелдік тәжірибеде // ҚазЭҚХСУ Жаршысы // Нұр-Сұлтан. – 2020. – №1. – 195-204 б.
6. Молдажанова А.А., Джумажанова Г.К., Аманова А.К., Кокораева А.К. Совершенствование механизма трудоустройства молодежи в Содружестве независимых государств в глобальном контексте. Журнал предпринимательского образования. – 2019. – Том 22, выпуск 1. – С. 1-13.
7. Бекжанова Т.К. Элементы инфраструктуры рынка труда казахстана // IV оразов оқулары: ұлы жібек жолы мұрасы: өркениет диалогы. өткеннен болашаққа. Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция еңбектер жинағы. 16 қараша 2018 ж. – Шымкент қ. Silk Way Халықаралық университеті. – 2018. – 218-224 б.
8. Абжан Ж.К., Бекжанова Т.К., Ешпанова Д.Д. Современные тенденции безработицы среди молодежи в Казахстане, доклады Национальной академии наук Республики Казахстан. ISSN 2224-5227. – 2018. – Том 4, номер 320. – С. 95-102.
9. Балабанова А. Переход к социально-ориентированной модели экономического роста // Человек и труд. – 2016. – №4. – С. 11-15.
10. Абжан Ж.К., Амирбекулы Е., Ешпанова Д. Проблемы занятости молодежи на рынке труда Казахстана, Espacios, Венесуэла. – Том 40. Выпуск 42 7(4). – 2019. – С. 30-37.

REFERENCES

1. Sabirova RK. Ways to solve youth unemployment in modern society / R.K. Sabirova, B.S. Kruzhiyev, A.D. Mukasheva // KazNU Bulletin = Bulletin of KazNU. Economics series. – 2016. – № 6. – P. 93-98.
2. Hayek F.A. Unemployment and monetary policy. Government as a business cycle generator // Economic Sciences. – 1991. – No. 11. – P. 57-66.
3. Baizholova R.A. Globalization and the national labor market: the problem of interrelationship and employment monograph: Astana, Enu named after L.N. Gumelev. – 2012. – Astana. – 400 p.
4. Tazhigulova Zh.Zh. Labor market economics, textbook, KazNAU. – Алматы. – 2012. – 201 p.
5. Abzhan Zh.K., Askarova T.M., Zhumataeva B.A. Mechanisms and models of reducing youth unemployment: in Kazakhstan and foreign practice, Bulletin of the Kazakh University of economics, finance and international trade // Nur-Sultan. – 2020. – No. 1. – P. 195-204.
6. Moldazhanova A.A., Dzhumazhanova G.K., Amanova A.K., Kokoraeva A.K. Improving the mechanism of youth employment in the commonwealth of independent states in the global context // Journal of Entrepreneurship Education. – 2019. – Volume 22, Issue 1. – P. 1-13.
7. Bekzhanova T.K. Elements of the labor market infrastructure of Kazakhstan // IV Orazov readings: heritage of the Great Silk Road: dialogue of Civilizations. collection of works of the International Scientific and practical conference from the past to the future. November 16. 2018. – International University of the Silk Road, Shymkent. – 2018. – 218-224 b.
8. Abzhan Zh.K., Bekzhanova T.K., Yeshpanova D.D. Modern trends of youth unemployment in Kazakhstan, reports of the national academy of sciences of the republic of Kazakhstan. ISSN 2224-5227 – Volume 4, Number 320. – 2018. – P. 95-102.
9. Balabanova A. Transition to a socially-oriented model of economic growth // Man and labor. – 2016. – №4. – С. 11-15.
10. Abzhan Zh.K., Amirbekuly E., Yeshpanova D. Youth employment problems in the labor market of Kazakhstan, Espacios, Venezuela. – Vol. 40 (Issue 42) 7(4). – 2019. – P. 30-37.

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВЗГЛЯДЫ К ЗАНЯТОСТИ
МОЛОДЕЖИ И ИНФРАСТРУКТУРЕ РЫНКА ТРУДА**

Аннотация

В научной статье рассмотрены перспективы и перспективы применения государственной политики при трудоустройстве молодежи Казахстана. Комментируя трудоустройство молодежи, отмечаются проблемы, по которым молодежь не может найти работу по своей специальности.

В работе инфраструктура молодежного рынка труда трактуется как совокупность организационно-правовых форм, различных институтов формального и неформального характера, организаций, обслуживающих молодежный рынок труда, обеспечивающих его функционирование и уделяющих особое внимание положению молодежи на рынке труда.

Также даны современные подходы к элементам инфраструктуры, используемой на молодежном рынке труда. В статье авторы разделили инфраструктуру на шесть элементов, в которых барьеры государства в ходе реализации подготовленных нормативно-правовых актов по трудоустройству молодежи; актуальным вопросом является важность систематизации деятельности государственных и негосударственных организаций в сфере занятости; в сфере образования произошли существенные изменения, связанные с ограничением доступности качественного образования, прогнозами потребителей образовательных услуг, падением качественного образования, активным развитием партнерских отношений на рынке труда в сфере учебных заведений и бизнеса; обозначены вопросы в области социальной защиты и трудоустройства, в частности, необходимость реализации мер социальной защиты для молодежи для обеспечения успешного вовлечения молодежи в сферу труда.

Zh. Abzhan, N. Shaikeno,va, T. Askarova

**CONCEPTUAL APPROACHES TO YOUTH EMPLOYMENT
AND LABOR MARKET INFRASTRUCTURE**

Annotation

The research article analyses the significance and prospects of applying a state policy in the field of youth employment in Kazakhstan. Commenting on the employment of young people, it highlights the problems due to which young people cannot find work in their speciality.

The article explains the youth labor market infrastructure as a set of organizational and legal forms, institutions of various formal and informal nature, organizations that serve the youth labor market, ensure its functioning and pay special attention to the position of young people in the labor market.

Also given are modern approaches to the elements of infrastructure used in the youth labour market. In the article, the authors divided the infrastructure into six elements, which include obstacles to the implementation of the state's regulatory legal acts on youth employment; the importance of systematizing the activities of the state and non-governmental organizations in the field of employment; the problem of significant changes in the education sector is related to the restriction of access to quality education, the forecast of consumers of educational services, the decline of quality education, and the active development of partnership relations in the labor market in the field of educational institutions and business; issues in the field of social protection and employment, in particular, the need to implement social protection measures for young people to ensure successful involvement of young people in the labor sphere, are highlighted.

А.Т. Глеубердинова, д.э.н.¹

Н.К. Нурланова, д.э.н., профессор¹

Б.Т. Кальменов, докторант PhD²

Институт экономики КН МОН РК¹

г. Алматы, Казахстан

Казахский Национальный Университет

имени Аль-Фараби²

г. Алматы, Казахстан

* – основной автор (автор для корреспонденции)

e-mail: tleuberdinova@gmail.com

МЕТАБОЛИЗМ ГОРОДОВ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ: СУЩНОСТЬ, ФАКТОРЫ И РИСКИ (НА ПРИМЕРЕ МЕГАПОЛИСОВ КАЗАХСТАНА)

Целью статьи явилось исследование сущности процессов метаболизма городов, анализ зависимости его факторов от уровня урбанизации на примере мегаполисов Казахстана и обоснование значимости учета метаболизма в управлении городскими системами.

Для достижения цели проведен обзор теоретических взглядов на метаболизм городов, обоснована важность понимания сущности этого процесса, поскольку в нем отражается возрастающее воздействие урбанизации на окружающую среду. Рассмотрена эволюция концепций метаболизма городов, раскрыта трансформация его содержания. Исходя из обобщения сложившихся точек зрения на традиционную и расширенную модель городского метаболизма, предложено авторское видение этого понятия как сложного технико-экономического и экологического процесса накопления, хранения, потребления энергии, материальных ресурсов и производства отходов в результате функционирования городских систем и жизнедеятельности человека.

Учитывая тенденцию повышения метаболизма городов, аргументирована необходимость количественной оценки и рационального управления этим процессом для повышения эффективности потребления ресурсов, снижения и максимальной переработки отходов производства и жизнедеятельности человека. Осуществлен анализ зависимости между процессом урбанизации и потреблением электро-, теплоэнергии, а также выбросов загрязняющих веществ в атмосферу городов Алматы и Нур-Султан. Сделан вывод о линейном характере зависимости между численностью населения и ресурсными потоками мегаполисов.

Использованы методы логического анализа, аналогий и обобщений, экономической статистики, графического и корреляционного анализа.

Ключевые слова: урбанизация, городская система, городской метаболизм, устойчивое развитие городов, социально-экономические процессы, экология, ресурсы, потребление, отходы, Казахстан.

Кілт сөздер: урбандалу, қалалық жүйе, қалалық метаболизм, қалалардың тұрақты дамуы, әлеуметтік-экономикалық үдерістер, экология, ресурстар, тұтыну, қалдықтар, Қазақстан.

Keywords: urbanization, urban system, urban metabolism, sustainable urban development, socio-economic processes, ecology, resources, consumption, waste, Kazakhstan.

JEL classification: R19, R20, R29

Введение. В современных условиях экономический рост и развитие каждой страны, по мнению многих ученых, зависят от устойчивого развития городов [1], что подразумевает их экономическое процветание, экологическую и социальную безопасность, рациональное использование и экономное расходование ресурсов. Однако, процесс роста неконтролируемой урбанизации вызывает ряд проблем, связанных с обеспечением и потреблением необходимых ресурсов в процессе функционирования горо-

дов и их населения. Городские системы характеризуются большой сложностью и в процессе социально-экономического развития тесно взаимодействует с окружающей средой, следствием чего является метаболический обмен и его влияние на экологию. Другой стороной проблемы является вероятность возникновения дефицита ресурсов для удовлетворения потребностей городских систем, а также их неэффективное использование. Так, по прогнозам экспертов, к 2050 году две трети мирового населения мо-

гут пострадать из-за нехватки земли и воды, а также от отсутствия продовольствия. Неэффективный режим потребления всех видов ресурсов приводит к серьезным экологическим последствиям, влияющим на человека и биоразнообразие. Поэтому важной проблемой, требующей решения, является управление урбанизацией и метаболизмом городов для того, чтобы обеспечить рациональное потребление ресурсов и переработку отходов.

Действительно, концепция городского метаболизма дает возможность понять сущность устойчивого развития городов, проводя аналогию с метаболическими процессами организмов. С позиции биологии и биохимии «метаболизм» – это материальный обмен внутри организма, либо между организмами и окружающей средой, в процессе которого потребляемые питательные вещества преобразуются в энергию. Города, по оценке ученых, представляют собой сложные экосистемы, характеризующиеся различными пространственными, временными и организационными масштабами, образованными в результате взаимосвязи человека и природы, где социально-экономические и биофизические факторы регулярно взаимодействуют устойчивым образом [2]. Другими словами, функционирование городов связано с метаболизмом, подразумевающим наличие входных и выходных потоков ресурсов, определяющих жизненные циклы города.

Казахстанскими учеными проблема метаболизма городских систем до сих пор не рассматривалась. Поэтому крайне важным представляется понимание сути городского метаболизма и значимости управления этим процессом в интересах достижения устойчивого развития городов. Отсутствие научных исследований данной проблемы на фоне растущей и слабоуправляемой урбанизации в Казахстане обусловили выбор темы статьи.

Целью статьи явилось исследование сущности процессов метаболизма городов, анализ зависимости его факторов от уровня урбанизации на примере мегаполисов Казахстана и обоснование значимости учета метаболизма в управлении городскими системами. Для достижения поставленной цели решались следующие задачи: исследовать эволюцию концепции метаболизма городов и трансформацию содержания дефиниции «городской метаболизм»;

выявить основные тенденции его изменения и влияния на потребление ресурсов и городскую среду; осуществить оценку этих тенденций в казахстанских условиях на примере анализа влияния урбанизации на процесс метаболизма в городах Алматы и Нур-Султан.

Использованы методы логического анализа, аналогий и обобщений, экономической статистики, графического, корреляционного анализа.

Обзор литературы. Современные исследователи S. Derrible, L. Cheah, M. Arora, L.W. Yeow [3], изучая проблемы развития городов, отмечают, что термин «городской метаболизм (urban metabolism – UM)» был введен в оборот в 1965 году А. Вольманом. Согласно его утверждению в основе городского метаболизма лежит мониторинг процессов ежедневного обмена энергией и ресурсами, потребляемыми, хранящимися, импортируемыми в города или экспортируемыми и из них, что само по себе является чрезвычайно сложной задачей. Подход Вольмана помог его последователям сосредоточить внимание на последствиях потребления ресурсов и образования отходов в городах.

C. Kennedy и S. Pincetl определяют городской метаболизм как «сумму технических и социально-экономических процессов, происходящих в городах, приводящих к росту производства энергии и сокращению отходов» [4]. Определение Кеннеди охватывает основные компоненты городской системы с уклоном в сторону промышленной экологии. За рамки промышленной экологии выходит определение других ученых, понимающих городской метаболизм как «совокупность сложных социотехнических и социо-экологических процессов посредством материальных, энергетических, людских и информационных потоков» [5]. По мнению K. Saguin, городской метаболизм в широком смысле относится к процессу социозэкологического обмена [6].

Первые исследования метаболизма реальных городов (на примере Токио, Брюссель, Гонконг, Майами) междисциплинарного характера (с позиции химии, экологии, строительства), были проведены в 1970-е годы [4]. В 1980-1990 гг. интерес к изучению городского метаболизма снизился, но в начале 2000-х годов концепция UM вновь приобрела популярность, чему в значительной степени способствовал рост исследований в области устойчивого развития.

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

На рубеже тысячелетий были опубликованы результаты ряда исследований метаболизма таких мегаполисов, как Сидней, Вена, Гонконг. Особо следует выделить работу Р. Newtman, который он предложил расширенную модель метаболизма, включающую показатели здоровья, занятости, дохода, образования, обеспеченности жильем, общественного досуга и видов деятельности [7]. Связь между городским метаболизмом и качеством жизни впоследствии стала темой работ других ученых.

Все последующие труды, посвященные городскому метаболизму, сосредоточены главным образом на материальных потоках, городских запасах материалов и их изменениях. Объектами исследований стали такие города, как Лима, Лиссабон, Сингапур, Йорк (Великобритания), Гамбург, Вена, Лейпциг, Лос-Анджелес, Женева, Париж и др. [8, 9]. Многие авторы пытались провести количественную оценку метаболизма и разработать показатели его эффективности, экономии на масштабе для городских инфраструктурных систем; провести анализ характеристик городского метаболизма, а также его связи с городскими макроэкономическими моделями [9, 10].

Таким образом, исходя из обобщения сложившихся точек зрения на городской метаболизм, можно сделать вывод, что это сложный технико-экономический и экологический процесс, заключающийся в накоплении, хранении, потреблении энергии, материальных ресурсов и в производстве отходов в результате функционирования всех городских систем и жизнедеятельности человека. В нем отражается возрастающее воздействие урбанизации на окружающую среду. Помимо вопросов нехватки ресурсов и инфраструктуры на растущее число жителей, урбанизация усиливает социальные проблемы городов. От того, каким образом управляется

этот процесс, зависит экологическое состояние и устойчивость городских систем. Поэтому для повышения энергоэффективного и ресурсоэффективного потребления, снижения и максимальной переработки отходов производства и жизнедеятельности человека очень важно осуществлять количественную оценку и рациональное управление этими процессами.

Основная часть. Несоответствие уровня развития регионов тенденциям урбанизации может привести к возникновению множества экологических, экономических и социальных проблем. Поэтому для политики устойчивого развития очень важна оценка причин неконтролируемого роста урбанизации и его последствий.

Известно, что города, как правило, располагают более высоким уровнем жизни, чем сельская местность, поскольку диверсифицированная экономика предоставляет более широкие возможности для трудоустройства, получения более высоких доходов населению; доступности услуг образования, здравоохранения, культуры. Кроме того, в результате большей плотности городского населения значительно снижаются средние затраты коммунальных служб на строительство коммуникационных и транспортных сетей, предоставление жизненно важных услуг (водоснабжение, электричество). Более благоприятные условия жизни в городе обусловили рост общей численности городского населения в Республике Казахстан за период 2000-2020 гг. на 30% или 2,5 млн человек (с 8,4 млн до 10,9 млн) [11].

В то же время, нормальное функционирование городских систем требует обеспечения достаточным объемом ресурсов, необходимых для осуществления различных видов деятельности. Нарастающие темпы потребления отмечены и в крупнейших городах Казахстана – Алматы и Нур-Султан (рис. 1).

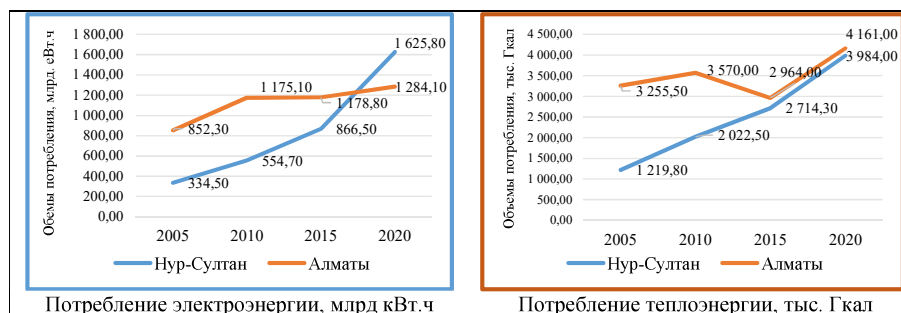

Рисунок 1. Динамика энергопотребления городами Нур-Султан и Алматы*

* Составлено авторами на основе данных [11].

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

Так, за последние 20 лет потребление электро- и теплоэнергии населением мегаполисов страны возросло в 2,45 и 1,82 раза соответственно. В то же время, следует отметить, что темпы роста спроса на электроэнергию в столице выше, чем в Алматы в 3 раза, на теплоэнергию – более, чем в 2 раза.

Иная ситуация сложилась в отношении выбросов загрязняющих веществ в атмосферу. За анализируемый период общий объем выбросов в двух мегаполисах увеличился на 70%, но в г. Алматы темпы роста загрязнения оказались выше, чем в г. Нур-Султан в 2,7 раза (рис. 2).

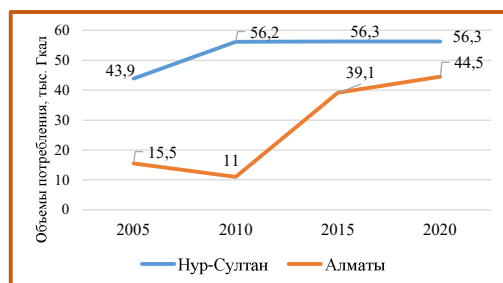

Рисунок 2. Выбросы загрязняющих веществ в атмосферу, тыс. т.*

* Составлено авторами на основе данных [11].

Основными источниками загрязнения являются автотранспорт, промышленность и отопительно-энергетическая система городов (работа ТЭЦ и отопление домов частного сектора углем). Большая роль г. Алматы в росте объемов выбросов, в первую очередь, связана с увеличением автотранспорта, как основного источника загрязнения мегаполисов. Причем число автомобилей в южной столице превышает их количество в г. Нур-Султане в 2,7 раза. Последствия выражены в самых высоких уровнях индекса загрязнения по республике: г. Алматы – 8,0; в г. Нур-Султан – 7,0 [11].

Многочисленные исследования проблем ур-

банизации учеными мира доказывают линейную зависимость потребления городами значительного количества ресурсов и производства тождественных объемов отходов, влияющих как в целом на городскую систему, так и на отдельные ее внутренние районы. Для того, чтобы убедиться в правомерности данной точки зрения, нами был проведен корреляционный анализ зависимости основных факторов городского метаболизма (потребление электро-, теплоэнергии, а также выбросы загрязняющих веществ в атмосферу) от масштабов урбанизации (численности населения) на примере городов Алматы и Нур-Султан (табл. 1).

Таблица 1

Коэффициенты корреляционной зависимости основных факторов метаболизма от численности населения городов Нур-Султан и Алматы*

Основные факторы метаболизма	Коэффициенты корреляционной зависимости	
	г. Нур-Султан	г. Алматы
Потребление электроэнергии	0,950768767	0,481822139
Потребление теплоэнергии	0,9901132	0,43095419
Выбросы в атмосферу загрязняющих веществ	0,666895176	0,866108818

* Рассчитано авторами на основе данных источника [11]

Расчеты показали, что положительная корреляционная связь между потреблением энергоресурсов, выбросами загрязняющих веществ и численностью населения отмечена по обоим городам во всех трех зависимостях. Однако, для г. Нур-Султан характерна более высокая степень зависимости потребления электро- и теплоэнер-

гии от уровня его урбанизации. Это объясняется наличием в г. Алматы альтернативного варианта энерго- и теплоснабжения, благодаря его подключению к газовым распределительным сетям страны. В то же время, южная столица отличается высокой корреляционной зависимостью атмосферных выбросов от численности населения.

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

В целом проведенный корреляционный анализ позволил доказать важность и необходимость учета основных факторов городского метаболизма в управлении функционированием городских систем и связанных с ними социально-технических процессов.

Практика показывает, что беспрецедентный рост потребления ресурсов, их нерациональное использование и связанное с ним образование отходов, отсутствие их переработки вызывают серьезные экологические последствия, негативно влияющие на устойчивое развитие города. Поэтому назрела необходимость поиска способов перехода городской экономической системы к ее циркулярной модели, основанной на повторном использовании, переработке и потреблении отходов и позволяющей сократить зависимость от ресурсов. При этом возможности повышения эффективности использования ресурсов и снижения его воздействия на окружающую среду зависят от управления городской средой. Рациональные меры и действия по управлению городской системой и ее метаболизмом могут повысить эффективность использования ресурсов и одновременно достичь других целей в области устойчивого развития (рост благосостояния и качества жизни населения). Поэтому концепция городского метаболизма, как политика, основанная на инструментах снижения потребления ресурсов, сокращения отходов производства и выбросов парниковых газов, явилась толчком для появления концепции устойчивых городов и способствовала развитию количественных подходов оценки потоков городских ресурсов.

Данный аспект обосновывает необходимость оценки параметров городского метаболизма в управлении и планировании городского развития для достижения целей устойчивого развития и эффективности использования ресурсов в городах.

Заключение. Проведенный обзор теоретических взглядов на проблему городского метаболизма, а также корреляционный анализ статистических данных мегаполисов Казахстана позволяют сделать следующие выводы:

1) Концепция метаболизма городов дает представление о сущности обменных процессов в городах в ходе потребления ресурсов (особенно энергии), и образования продуктов их использования – отходов.

2) Корреляционный анализ показал, что

урбанизация, экономический рост, потребление ресурсов (прежде всего, энергии) и загрязнение окружающей среды тесно взаимосвязаны, что определяет необходимость исследования основных проблем последствий урбанизации. В то же время анализ факторов метаболизма городов Алматы и Нур-Султан показал, что несмотря на их прямолинейную взаимозависимость, теснота связи может быть различной. Другими словами, рост численности населения города не всегда приводит к соответствующему росту потребления ресурсов. В случае благоустройства городов, рационального использования ресурсов, распространения альтернативных и возобновляемых источников энергии, при эффективной переработке отходов зависимость объемов потребляемых ресурсов от масштабов урбанизации уменьшается.

3) В городах необходимо на постоянной основе осуществлять мониторинг метаболизма, то есть обеспечить комплексный учет материальных и энергетических запасов и потоков, используемых при осуществлении различных видов городской деятельности, и образовавшихся отходов. Данные мониторинга в оперативном режиме позволят предоставить информацию о наличии или исчерпании запасов ресурсов и, тем самым, своевременно выявить критические точки для стабильного функционирования городских систем и жизнедеятельности населения. Это могут быть существующие физические и социальные ограничения устойчивости потоков энергии, материалов, товаров и рабочей силы, несбалансированность развития городских систем, изношенность или нехватка инфраструктурных сетей, загрязнение городской среды, экологические катастрофы и, как следствие, ухудшение здоровья населения и т.д.

4) Организация мониторинга метаболизма в городах позволит совершенствовать управление развитием города в интересах достижения целей устойчивого развития – обеспечение всеохватывающего роста городской экономики на основе рационального использования имеющихся ресурсов, повышение благосостояния и качества жизни горожан, улучшение экологической обстановки. На базе данных мониторинга возможна разработка соответствующих долгосрочных стратегических планов развития города.

5) Существует явная потребность в даль-

нейшем углубленном исследовании проблемы городского метаболизма и в разработке адекватной методики проведения анализа городских обменных процессов для получения более полной информации о городских энергетических и материальных потоках, а также оценки уровня экологической устойчивости и равномерности распределения социальных благ.

Информация о финансировании.

Статья подготовлена в рамках Программы целевого финансирования Министерства образования и науки Республики Казахстан «BR10965247 «Исследование факторов, особенностей и динамики демографических процессов, миграции, урбанизации в Казахстане, разработка цифровых карт и прогнозов».

ЛИТЕРАТУРА

1. Нурланова Н.К. Новые вызовы устойчивому развитию городов (на примере Казахстана) / В сб. материалов Международной научно-практической конференции: «Новая архитектура построения экономики в постпандемийном мире». – Ташкент. – 2021. – С. 194-199.
2. Iodice S., De Toro P. Waste and Wasted Landscapes: Focus on Abandoned Industrial Areas. *Detrius*. – 2020. – Volume 11. – P. 103-120.
3. Derrible S., Cheah L., Arora M., Yeow L.W. Urban Metabolism. Chapter 7 In book: *Urban Informatics*. – 2021. – P. 85-114. – DOI:10.1007/978-981-15-8983-6_7.
4. Kennedy C., Pincetl S., Bunje P. The study of urban metabolism and its applications to urban planning and design. *Environmental Pollution*. – Vol. 159, Is 8-9. – August–September 2011. – P. 1965-1973. – DOI:10.1016/j.envpol.2010.10.022.
5. Currie P.K., Musango J.K. African urbanization: assimilating urban metabolism into sustainability discourse and practice: African urbanization. *Journal of Industrial Ecology*. – 2016. – 21(5). – P. 1262–1276.
6. Saguin K. Urban Metabolism. *Wylie Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*. Edited by Anthony Oruma. Published in 2019 by John Wiley & Sons Ltd. – 2019. – DOI: 10.1002/9781118568446.eurs0378
7. Newman P.W. Sustainability and cities: extending the metabolism model, *Landscape and urban planning*. – 1999. – 44(4). – P. 219-226.
8. Maranghi S., Parisi M.L., Facchini A., Rubino A., Kordas O., Basosi R. Integrating urban metabolism and life cycle assessment to analyse urban sustainability. *Ecol. Indic.* 112:106074. – 2020. – DOI: 10.1016/j.ecolind.2020.106074.
9. Ulgiati S., Zucaro A. Challenges in urban metabolism: sustainability and well-being in cities. *Front. Sustain.* 1. – 2019. – P. 1-3. – DOI: 10.3389/frsc.2019.00001.
10. Martin P. Bockerhoff. An urbanizing world. *Population Bulletin*. – 2000. – 55(3). – P. 3-44.
11. Официальный сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – <http://www.stat.gov.kz>.

REFERENCES

1. Nurlanova N.K. Novye vyzovy ustojchivomu razvitiju gorodov (na primere Kazahstana) / V sb. materialov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii: Novaja arhitektura postroenija jekonomiki v postpandemijnom mire. – Tashkent. – 2021. – S. 194-199 [in Russian].
2. Iodice S., De Toro P. Waste and Wasted Landscapes: Focus on Abandoned Industrial Areas. *Detrius*. – 2020. – Vol. 11. – P. 103-120.
3. Derrible S., Cheah L., Arora M., Yeow L.W. Urban Metabolism. Chapter 7 In book: *Urban Informatics*. – 2021. – P. 85-114. – DOI:10.1007/978-981-15-8983-6_7.
4. Kennedy C., Pincetl S., Bunje P. The study of urban metabolism and its applications to urban planning and design. *Environmental Pollution*. – 2011. – Vol. 159, Is. 8-9. – August–September 2011. – P. 1965-1973. – DOI:10.1016/j.envpol.2010.10.022.
5. Currie P.K., Musango, J.K. African urbanization: assimilating urban metabolism into sustainability discourse and practice: African urbanization // *Journal of Industrial Ecology*. – 2016. – 21(5). – P. 1262-1276.
6. Saguin K. Urban Metabolism. *Wylie Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*. Edited by Anthony Oruma. Published in 2019 by John Wiley & Sons Ltd. – 2019. – DOI: 10.1002/9781118568446.eurs0378

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

7. Newman P.W. Sustainability and cities: extending the metabolism model, Landscape and urban planning. – 1999. – 44(4). – P. 219-226.
8. Maranghi S., Parisi M.L., Facchini A., Rubino A., Kordas O., Basosi R. Integrating urban metabolism and life cycle assessment to analyse urban sustainability. Ecol. Indic. 112:106074. – 2020. – DOI: 10.1016/j.ecolind.2020.106074.
9. Ulgiati S., Zucaro A. Challenges in urban metabolism: sustainability and well-being in cities. Front. Sustain. 1. – 2019. – P. 1-3. – DOI: 10.3389/frsc.2019.00001.
10. Brockhoff M.P. An urbanizing world. Population Bulletin. – 2000. – 55(3). – P. 3-44.
11. Ofitsial'nyy sayt Byuro natsional'noy statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. – <http://www.stat.gov.kz> [in Russian].

А.Т. Тлеубердинова, Н.К. Нурланова, Б.Т. Кальменов

**ҚАЛАЛАРДЫҢ МЕТАБОЛИЗМІ ЖӘНЕ ТҰРАҚТЫ ДАМУ:
МӘНІ, ФАКТОРЛАРЫ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРІ (ҚАЗАҚСТАН МЕГАПОЛИСТЕРІ МЫСАЛЫНДА)**

Аннотация

Бақыланбайтын урбандалудың өсуі қалалар мен олардың тұрғындарының жұмыс істеуі процесінде қажетті ресурстарды қамтамасыз ету мен тұтынуға байланысты бірқатар проблемаларды тудырады. Қалалық жүйелер үлкен күрделілікпен сипатталады және әлеуметтік-экономикалық даму процесінде қоршаған ортамен тығыз өзара әрекеттеседі, мұның салдары метаболизм және оның экологияға әсері. Мәселенің екінші жағы-қалалық жүйелердің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ресурстар тапшылығының ықтималдығы, сондай-ақ оларды тиімсіз пайдалану. Сарапшылардың болжамы бойынша, 2050 жылға қарай әлем халқының үштен екісі жер мен судың жетіспеушілігінен, сондай-ақ азық-түліктің болмауынан зардап шегуі мүмкін. Ресурстардың барлық түрлерін тұтынудың тиімсіз режимі адамға және биоәртүрлілікке әсер ететін елеулі экологиялық салдарға әкеледі. Сондықтан ресурстарды ұтымды тұтынуды және қалдықтарды қайта өңдеуді қамтамасыз ету үшін қалалардың урбанизациясы мен метаболизмін басқару шешуді талап ететін маңызды мәселе болып табылады.

Мақаланың мақсаты қалалар метаболизмі процестерінің мәнін зерттеу, Қазақстан мегаполистері мысалында оның факторларының урбандалу деңгейіне тәуелділігін талдау және қалалық жүйелерді басқаруда метаболизмді есепке алудың маңыздылығын негіздеу болып табылады.

Логикалық талдау, аналогия және жалпылау, экономикалық статистика, графикалық, корреляциялық талдау әдістері қолданылды.

Мақсатқа жету үшін қалалардың метаболизмі тұжырымдамасының эволюциясы қарастырылып, оның мазмұнының өзгеруі анықталды. Урбандалу процесі мен электр, жылу энергиясын тұтыну, сондай-ақ Алматы және Нұр-сұлтан қалаларының атмосфераға ластаушы заттар шығарындылары арасындағы тәуелділікке талдау жүзеге асырылды. Халық саны мен мегаполистердің ресурстық ағындары арасындағы тәуелділіктің сызықтық сипаты туралы қорытынды жасалды.

A. Tleuberdinova, N. Nurlanova, B. Kalmenov

**METABOLISM OF CITIES AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT:
ESSENCE, FACTORS AND RISKS (ON THE EXAMPLE OF MEGACITIES OF KAZAKHSTAN)**

Annotation

The growth of uncontrolled urbanization causes a number of problems related to the provision and consumption of necessary resources in the process of functioning of cities and their population. Urban systems are characterized by great complexity and in the process of socio-economic development closely interacts with the environment, the consequence of this is metabolism and its impact on the environment. The other side of the problem is the probability of a shortage of resources to meet the needs of urban systems, as well as their inefficient use. So, according to experts, by 2050, two thirds of the world's population may suffer due disadvantage of land and water, as well as disadvantage of food. Inefficient consumption of all types of resources leads to serious environmental consequences affecting humans and biodiversity. Therefore, an important problem that needs to be solved is the management of urbanization and the metabolism of cities in order to ensure the rational consumption of resources and waste recycling.

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

The purpose of the article was to study the essence of the processes of urban metabolism, analyze the dependence of its factors on the level of urbanization on the example of megacities in Kazakhstan and substantiate the importance of accounting for metabolism in the management of urban systems.

The methods of logical analysis, analogies and generalizations, economic statistics, graphical, correlation analysis are used.

To achieve the goal, the evolution of the concept of urban metabolism is considered, the transformation of its content is revealed. The analysis of the relationship between the process of urbanization and the consumption of electricity, heat, as well as emissions of pollutants into the atmosphere of the cities of Almaty and Nur-Sultan was carried out. It was made the conclusion about the linear nature of the relationship between the population and the resource flows of megacities.

S. Nurgaliyeva*, c.e.s.¹

S. Kaidarova, c.e.s.²

A. Mukhamejanova, PhD³

Pavlodar Pedagogical University¹

Pavlodar, Kazakhstan

Innovative University of Eurasia²

Pavlodar, Kazakhstan

Establishment «Esil University»³

Nur-Sultan, Kazakhstan

* – main author (author for correspondence)

e-mail: n_saltanat_zh@mail.ru

ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКА, ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЖАРШЫСЫ, 2022 – №1(46)

ANALYSIS OF THE SELF-EMPLOYED POPULATION OF THE PAVLODAR REGION

This article discusses issues related to the organization of the activities of the self-employed population in the region. The relevance of the study is due to the fact that self-employment is currently considered one of the most discussed forms of social and labor relations, but at the same time it is also an understudied type of employment in the country. On the basis of statistical data, the dynamics of the number of persons registered as self-employed is analyzed, and the factors that influenced the changes in the number of self-employed are given.

The article discusses the development of self-employment as a new form of labor relations. It is noted that self-employment is a broad concept that does not have a relevant assessment both in the current legal acts and in the public mind, which reduces the effectiveness of state policy in relation to citizens who decide to engage in their own activities, and does not allow society to understand the importance of the institution self-employment for the socio-economic development of the country. The authors substantiate that the formation of self-employment is an objective process, which is a consequence of changes in the nature of the modern economy: an increase in the share of services in the structure of GDP, an increase in labor market mobility, a large-scale introduction of innovations and digital technologies, increased requirements for the level of competencies of workers, the need to optimize production costs. The main attention is paid to the analysis of the state of the labor market of self-employed citizens.

In order to expand the entrepreneurial activity of citizens, reduce unemployment, reduce the informal sector in the labor market and the favorable development of the country's economy, it is necessary to increase the effectiveness of regulatory actions on the part of the state.

Keywords: self-employment, flexible employment, population, labor market, employment center, electronic labor exchange, productive self-employment, business, personnel, professions.

Кілт сөздер: өзін-өзі жұмыспен қамту, икемді жұмыспен қамту, халық, еңбек нарығы, жұмыспен қамту орталығы, электрондық еңбек биржасы, нәтижелі өзін-өзі жұмыспен қамту, бизнес, кадрлар, кәсіптер.

Ключевые слова: самозанятость, гибкая занятость, население, рынок труда, центр занятости, электронная биржа труда, продуктивная самозанятость, бизнес, кадры, профессии.

Introduction. The purpose of this work is to analyze the self-employed population and develop a set of measures to improve this segment of employment. This article examines the problem of employment of the population, which is considered throughout the world as one of the highest priority problems, since it is associated primarily with the prospects for the social stability of the state. To achieve the designated goal, the following tasks were set: to identify the essence and characteristics of the self-employed population; identify sources of labor resources.

Self-employment has become a modern trend in the development of the world labor market, which

determined the new nature of the relationship between workers and employers, formed an innovative model of labor organization and led to a special culture of behavior of citizens. A self-employed person is an individual who is self-employed, performs work and provides services, such as childcare, tutoring and/or housekeeping, and pursues a regular income. He has no employees, uses his own property to achieve business goals, relationships with customers are formed on the basis of an oral agreement, and the amount of remuneration depends on the amount of income received. In addition to these signs, it is important to note that the nature

of entrepreneurial activity of the self-employed is determined by the state and needs of the economy. Self-employed citizens assume all responsibility for the results of economic activity and risks.

This article publishes the relevance, theoretical and methodological approaches to solving the problems of the self-employed population. The methodological base of this article was made up of such research methods as a systematic analysis of information, generalization of the obtained material, comparison, systematization, methods of macroeconomic analysis, a systematic approach, statistical methods of economic research. With the help of these methods, the situation of the self-employed in the labor market, the dynamics of the number of persons registered as self-employed were considered, and an analysis of the problems and prospects for the development of self-employment in the region was also carried out. The information basis of the article is formed on the basis of regulations, statistical data, materials of analytical centers.

Literature review. For most countries of the world, and Kazakhstan is no exception, the priority direction of development is the effective use and improvement of human capital, because it is human capital that contributes to the growth of the quality of life and the efficiency of the national economy. Currently, the most important problem is the problem of human resources represented as human capital in the labor market [1]. Providing the country's economy with qualified personnel with a high level of competence and mobility is one of the seven tasks for the implementation of the state employment policy, which the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev set for the Government of the Republic of Kazakhstan [2].

Theoretical and practical issues of labor market research are devoted to the studies of a number of foreign and domestic scientists, including V.M. Zherebin [3], Agabekova B.F., Borkova E.A., Korotkova P.D. [4], Zh.A. Kulekeyev and others [5].

For most countries of the world, self-employment has come to be seen not only as an integral element of the labor market, but also as the most affordable way to provide employment for the population. Realizing the importance of self-employment for the stable development of society, the governments of most countries of the world began to pay serious attention to solving their problems [6].

Main part. Ensuring employment of the pop-

ulation, creating better conditions for the efficient use of labor resources is one of the most important problems of modern society, since the solution of many social problems, including such as a sustainable increase in the welfare of the entire population, smoothing social inequality between different strata of society, reducing poverty, increasing competitiveness of the country directly depends on its settlement.

Currently, the labor market is undergoing major changes all over the world due to demographic shifts, the accelerated development of technological progress, the widespread introduction of new information technologies in all areas of human activity, the automation of many technological processes, the COVID-19 pandemic, etc. The above factors, taken together, lead to a reduction in employment in many traditional sectors of the economy and an increase in the unemployed, whose number today in the world is more than 210 million people. Because of this, for most countries in the world, self-employment has come to be seen not only as an integral element of the labor market, but also as the most affordable way to ensure employment. Therefore, the number of self-employed people in the world continues to grow from year to year, reaching a significant share in the structure of the employed population. Understanding the importance of self-employment for the stable development of society, the governments of most countries of the world began to pay serious attention to solving their problems. To this end, special state programs are being developed to reform the existing employment policy, aimed at increasing the competence of the self-employed, on the one hand, and stimulating productive self-employment of the population through preferential lending and taxation mechanisms, on the other [7].

The problem of regulating employment in the regions is an urgent task, both in the near and long term, due to the deterioration of the demographic, labor and personnel situation, the need to create favorable conditions for the sustainable development of regions, which is one of the most important strategic goals of the state policy of the Republic of Kazakhstan.

Measures taken in recent years to stimulate the birth rate, increase employment, wages and incomes of rural residents as part of the implementation of the Concept of the state demographic policy of the Republic of Kazakhstan,

the state program «Agribusiness-2020», the state program «Productivity-2020», the state program «Exporter-2020», the state program «Business Roadmap-2020», the State program «Roadmap of Employment-2020», the state program «Regional Development until 2020» and a number of other measures gave a certain impetus and hope for stabilizing the labor potential of the regions of Kazakhstan.

Consider the employment map of the Pavlodar region (Table 1). The projected population growth (by 0.4% annually) is based on the dynamics of natural population growth (+3802) and net migration

(807). The growth in the number of economically active population (by 0.1% annually) is due to an increase in employees by 0.2%. The increase in this indicator is associated with the introduction of new jobs by attracting investments, financing activities of state and regional programs (GP FIIR, DKB 2020, DKZ 2020, development of single-industry towns, the State Health Development Program of the Republic of Kazakhstan «Salamatty Kazakhstan» for 2015-2020, the State education development programs of the Republic of Kazakhstan for 2015-2020, etc.).

Table 1

Employment map of Pavlodar region for 2018-2020, people*

Indicators	2018	2019	2020
Population	756528	760310	764112
Economically active population	439740	440100	440300
Employed population	418240	418700	419100
Wage-earners	329100	330200	331300
The self-employed, including	89140	88500	87800
productively employed	59230	59530	59900
unproductively employed	29910	28970	27900
Unemployed population	21500	21400	21200
Unemployed population registered with authorized bodies	1200	1150	1100
Low-income families living below the subsistence level, including	1174	1133	1105
Recipients of state child allowances (families), including	952	926	912
able-bodied persons	522	491	463
Recipients of targeted social assistance (families), including	222	207	193
able-bodied persons	198	168	151
Unemployment rate, %	4,9	4,9	4,8

* Compiled by [8]

Self-employment of the population is mainly represented by activities in agriculture (67.8%). This trend will continue in 2022. The share of unproductively employed among self-employed citizens in 2020 amounted to 11.5%. According to the results of the survey, the composition of unproductively employed citizens (27.9 thousand) is as follows:

by gender:

- women - 21.9 thousand people (57.1%);
- men - 16.4 thousand people (42.9%);

by age:

- youth under the age of 29 – 4.4 thousand people (11.4%);

- from 30 to 49 years old - 23.0 thousand people (60.1%);

- 50 and older - 10.9 thousand people (28.5%);

of Education:

- have higher education - 1.4 thousand people (3.6%);

- secondary professional - 10.1 thousand people (26.4%);

- secondary and basic general - 26.8 thousand people (70.0%)

The implementation of active measures under the 2021 Employment Roadmap will reduce the share of unproductively employed by 2022 to 8.5%.

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

In the region, the number of productively employed is 59.9 thousand people, of which more than 6 thousand people are employers. Productive employment is represented by the following activities: wholesale and retail trade - 20703 people. (34.5%), livestock - 15909 people. (26.6%), provision of individual services - 8129 (13.6%), crop production - 7173 people. (12.1%), transport and warehousing - 2476 people. (4.1%), construction - 1115 people. (1.8%), food and beverage production - 1045 people. (1.7%), other activities - 3350 people. (5.6%).

In 2021-2022, this category of self-employed citizens is projected to increase by 0.5-0.6 percent.

The number of unemployed population in the current year amounted to 21.2 thousand people. The unemployment rate is 4.8%.

In 2022, measures will be taken to prevent an increase in the unemployment rate and maintain a

stable situation in the labor market. In 2022, a decrease in the number of unemployed and a decrease in the unemployment rate to 4.7% is predicted.

The need for labor resources by enterprises in the context of professions and specialties (persons) in the Pavlodar region is 28077 (including permanent - 22843, temporary - 5234).

The greatest demand in 2018-2020 was in the following categories of workers:

- skilled workers of large and small industrial organizations, art crafts, construction, transport, communications, geology and mineral exploration - 26174 people;

- unskilled workers - 42529 people;

- operators, apparatchiks, machinists of installations and machines, mechanics - 14170 people.

The list of the most demanded professions and specialties is given in Table 2.

Table 2

List of the most demanded professions and specialties

Professions	In total	Including:		
		2018	2019	2020
Electric gas welder	1894	546	648	700
Painter	1723	596	507	620
Mason	1515	577	453	485
Engineer	1658	558	557	543
Electrician for repair and maintenance of electrical equipment	1481	501	470	510
Assembler for the installation of steel and reinforced concrete structures	1480	535	483	462
Driver	1688	646	451	591
Manual welding electric welder	1088	352	359	377

* Compiled by [8]

The sources of labor resources in the Pavlodar region include: graduates of universities, TVE, demobilized from the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, released from places of detention, repatriates, migrants and others. When analyzing the supply of labor force from among the graduates of universities and TVET, the dynamics of the output of vocational education institutions in recent years was taken into account. Also included are the results:

- analysis of the number of graduates who continue full-time education after completing TVET and universities - annually 10-15% of graduates continue their studies at universities, master's programs;

- analysis of the number of graduates leaving the region (employment, service in the Armed

Forces of the Republic of Kazakhstan, moving) - up to 15% leave the region;

- the dynamics of graduates' appeals to employment agencies for assistance in finding employment - annually up to 10% of graduates apply to employment agencies as unemployed.

In addition, during the survey of the population, it was found out where the graduate plans to find employment: to jobs at the place of permanent residence (registration) or in another region of the region or republic. Of the total number of university graduates (8.0 thousand people), 72.0% will apply for jobs available in the region. The rest plan further education in the magistracy, employment outside the region, service in the Armed Forces of the

Republic of Kazakhstan, employment in the civil service, etc. Applicants for employment have specialties: architecture, economics, accounting and auditing, public local government, programming, jurisprudence, oil and gas business, automation and management, etc.

Internal migrants are sources of labor resources in the cities of Pavlodar, Ekibastuz, Irtysh and Uspensky districts, where there is a positive balance of migration. In cities - due to high employment opportunities for existing vacancies, in rural areas - due to support for internal migration by the participation of employers in housing construction, organization of relocation and employment.

Most of the foreign labor force (85%) will be involved in projects implemented on the territory of the special economic zone (including priority ones), which will mainly take jobs created during the construction of facilities and installation of equipment.

Oralmans (1106 people, including 355 in 2018, 215 in 2019, and 181 in 2020) are priority applicants for jobs created under state and regional programs:

- 3151 demobilized from the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, incl. in 2018 - 1151, in 2019 - 1045, in 2020 - 955. According to the data of the authorized bodies and the Department of Defense Affairs of the region, the qualification composition of this category of sources of labor resources is mostly represented by skilled workers and specialists.

- 1214 graduates of secondary schools. The annual graduation of 11 classes of general education schools is more than 4 thousand people, of which an average of 90.3% enter higher educational institutions and TVET organizations.

- 1721 released from places of deprivation of liberty, incl. in 2018 - 556, in 2019 - 613, in 2020 - 552 prior learning).

- 150880 other categories (unemployed and unproductively self-employed), incl. in 2018 - 51410, in 2019 - 50370, in 2020 - 49100. As sources of labor resources, laid-off workers and the unemployed, unproductively self-employed, low-income citizens who will be involved in active programs in the labor market are taken into account.

When analyzing the sources of labor resources in the Pavlodar region for 2018-2020, the structure of the unemployed, low-income and unproductively employed population by specialty (profession) was taken into account. Considering that 57.7% of the unemployed, 70.0% of the self-employed, 58.5% of

the poor have secondary and basic general education, the main measure of state support for them was the organization of vocational training in popular professions with the participation of employers.

Despite the quantitative and qualitative changes that have taken place in the labor market, an effective mechanism for its regulation in the region has not been sufficiently formed. The presence of hidden unemployment in enterprises indicates the insufficient regulatory role of the market mechanism. At present, only separate organizational elements of the labor market infrastructure have arisen and formed, which perform some functions of regulating labor relations, but do not affect the deep foundations of the functioning of the labor market.

Conclusions. Thus, in order to achieve a balance in the labor market in the Pavlodar region, measures are being taken to employ categories of workers for which there is an excess of personnel, vocational training for unskilled workers and unclaimed specialists in professions for which there is a steady demand in the labor market.

In a market economy, self-employed people need to improve their level of education and move from the group of unproductively employed to the group of productively employed thanks to the Employment Roadmap 2020 program. The state is making every effort to improve the material condition and well-being of the unproductive self-employed population through the implementation of the Employment Roadmap 2020 program, and also takes care of the health of the self-employed by allowing them to make contributions to compulsory health insurance.

The development of the legal labor market for self-employed citizens is limited by the uncertainty of the economic situation in the country, high competition among other small and medium-sized businesses, low effective demand of the population for products (services) offered by the self-employed, lack of organizational, property and financial assistance for running their own business. All this determines the importance of coordinating regulatory actions on the part of the state and developing new approaches to their implementation. It seems relevant to adopt at the state level a program for the development of self-employment in the country, which should be aimed at solving the following tasks: spreading the preferential tax regime throughout the country, the procedure for registering and doing business; consolidation of

social guarantees and the formation of conditions for minimizing the risks of activities; creation of a unified information and service infrastructure, including through cloud technologies and mobile devices; increase in sales channels for manufactured products (services), in particular, by connecting to the public procurement system and removing barriers for the self-employed to enter electronic trading platforms; expanding the volume of pro-

viding self-employed citizens with comprehensive property assistance, including through the mechanism of leasing and preferential rental of premises; creation of service centers providing the self-employed with an information complex of services, which, among other things, include services for professional development and business literacy; elimination of administrative barriers to licensing and control over activities.

REFERENCES

1. Касенов М., Мухамбетова Л., Чимгентбаева Г. Самозанятое население: проблемы и направления развития // Экономика и статистика. – 2017. – №1. – С. 103-111.
2. Совещание Президента Республики Казахстан К.-Ж. Токаева по вопросам занятости и труда от 17 мая 2019 года. – https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/glava-gosudarstva-kasym-zhomart-tokaev-provel-soveshchanie-po-voprosam-zanyatosti-i-truda
3. Жеребин В.М. Самостоятельная занятость населения: основные представления и опыт кризисного периода / В.М. Жеребин, А.Н. Романов. – М.: ООО «Научно-издательский центр ИНФРА-М». – 2016. – 200 с.
4. Агабекова Б.Ф., Боркова Е.А., Короткова П.Д. Анализ методов контроля и регулирования деятельности самозанятых граждан в РФ // Экономика труда. – 2019. – №1. – С. 553-564. – DOI: 10.18334/et.6.1.40504.
5. Кулекеев Ж. А. Проблемы рынка труда и занятости в Казахстане / Алматы. – 2015. – 120 с.
6. Мусина Р., Сулейменова Г., Байкадамов Н. Особенности самозанятого населения в Республике Казахстан // Экономика и статистика. – 2020. – №1. – С. 95-101.
7. Кулекеев Ж., Туреханова Б., Исмурзина Г., Оразбекова С. Социальный портрет самозанятого населения в южных регионах Республики Казахстан. – Алматы. – 2018. – 124 с.
8. Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан // <https://stat.gov.kz/>.

ЛИТЕРАТУРА

1. Kasenov M., Muhambetova L., CHimgentbaeva G. Samozanyatoye naselenie: problemy i napravleniya razvitiya [Self-employed population: problems and directions of development] // Ekonomika i statistika. – 2017. – №1. – С. 103-111 [in Russian].
2. Soveshhanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan K.-Zh. Tokaeva po voprosam zanyatosti i truda ot 17 maja 2019 goda [Meeting of the President of the Republic of Kazakhstan K.-Zh. Tokayev on employment and labor issues dated May 17, 2019]. – https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/glava-gosudarstva-kasym-zhomart-tokaev-provel-soveshchanie-po-voprosam-zanyatosti-i-truda [in Russian].
3. ZHerebin V.M. Samostoyatel'naya zanyatost' naseleniya: osnovnye predstavleniya i opyt krizisnogo perioda [Self-employment of the population: basic ideas and experience of the crisis period] / V.M. ZHerebin, A.N. Romanov. – М.: ООО «Nauchno-izdatel'skij centr INFRA-M». – 2016. – 200 с. [in Russian].
4. Agabekova B.F., Borkova E.A., Korotkova P.D. Analiz metodov kontrolya i regulirovaniya deyatel'nosti samozanyatykh grazhdan v RF [Analysis of methods of control and regulation of the activities of self-employed citizens in the Russian Federation] // Ekonomika truda. – 2019. – №1. – С. 553-564. – DOI: 10.18334/et.6.1.40504 [in Russian].
5. Kulekeev ZH.A. Problemy rynka truda i zanyatosti v Kazahstane [Problems of the labor market and employment in Kazakhstan] / Almaty. – 2015. – 120 с. [in Russian].
6. Musina R., Sulejmenova G., Bajkadamov N. Osobennosti samozanyatogo naseleniya v Respublike Kazakhstan [Features of the self-employed population in the Republic of Kazakhstan] // Ekonomika i statistika. – 2020. – №1. – S. 95-101 [in Russian].

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

7. Kulekeev ZH., Turekhanova B., Ismurzina G., Orazbekova S. Social'nyj portret samozanyatogo naseleniya v yuzhnyh regionah Respubliki Kazahstan [Social portrait of the self-employed population in the southern regions of the Republic of Kazakhstan]. – Almaty. – 2018. – 124 c. [in Russian].

8. Komitet statistiki Ministerstva nacional'noj ekonomiki Respubliki Kazahstan [Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan] // <https://stat.gov.kz/> [in Russian].

С.Ж. Нурғалиева, С.Е. Кайдарова, А.А. Мухамеджанова

ПАВЛОДАР Өңірінің өзін-өзі жұмыспен қамтыған халқын талдау**Андатпа**

Бұл мақалада облыстағы өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықтың қызметін ұйымдастыруға қатысты мәселелер қарастырылған. Зерттеудің өзектілігі қазіргі уақытта өзін-өзі жұмыспен қамтудың әлеуметтік-еңбек қатынастарының ең көп талқыланатын нысандарының бірі ретінде қарастырылуымен байланысты, бірақ сонымен бірге ол елдегі жұмыспен қамтудың аз зерттелген түрі болып табылады.

Статистикалық деректер негізінде өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санының өзгеруіне әсер еткен факторлардың өз бетінше жұмыспен қамтылғандар санының динамикасы талданады.

Мақалада еңбек қатынастарының жаңа нысаны ретінде өзін-өзі жұмыспен қамтуды дамыту мәселелері қарастырылған. Өзін-өзі жұмыспен қамту – қолданыстағы нормативтік-құқықтық актілерде де, қоғам санасында да тиісті бағасы жоқ, өз қызметімен айналысуға шешім қабылдаған азаматтарға қатысты мемлекеттік саясаттың тиімділігін төмендететін кең ұғым екені атап өтілген. және қоғамның өзін-өзі жұмыспен қамту институтының елдің әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін маңыздылығын түсінуге мүмкіндік бермейді. Авторлар өзін-өзі жұмыспен қамтуды қалыптастыру объективті процесс екенін негіздейді, ол қазіргі экономиканың табиғатындағы өзгерістердің салдары болып табылады: ЖІӨ құрылымында қызмет көрсету үлесінің артуы, еңбек нарығының ұтқырлығының артуы, инновациялар мен цифрлық технологияларды кең көлемде енгізу, жаңа ынталандырулар мен еңбек мотивтерін дамыту, жұмысшылардың құзыреттілік деңгейіне қойылатын талаптарды арттыру, өндіріс шығындарын оңтайландыру қажеттілігі. Ол ұлттық экономиканың қажеттіліктеріне және дамыған елдерде қабылданған параметрлерге сәйкес келмейді. Азаматтардың кәсіпкерлік белсенділігін кеңейту, жұмыссыздықты азайту, еңбек нарығындағы бейресми секторды қысқарту және ел экономикасының қолайлы дамуы үшін мемлекет тарапынан реттеу шараларының тиімділігін арттыру қажет.

С.Ж. Нурғалиева, С.Е. Кайдарова, А.А. Мухамеджанова

АНАЛИЗ САМОЗАНЯТОГО НАСЕЛЕНИЯ ПАВЛОДАРСКОГО РЕГИОНА**Аннотация**

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с организацией деятельности самозанятого населения в регионе. Актуальность исследования обуславливается тем, что самозанятость в настоящее время считается одной из наиболее обсуждаемых форм социально-трудовых отношений, но в то же время является и недостаточно изученным видом занятости населения в стране. На основе статистических данных анализируется динамика числа лиц, зарегистрированных в качестве самозанятых, и приводятся факторы, повлиявшие на изменения количества самозанятых.

В статье рассматривается развитие самозанятости как новой формы трудовых отношений. Отмечено, что самозанятость – это широкое понятие, не имеющее релевантной оценки как в действующих нормативно-правовых актах, так и в общественном сознании, что снижает эффективность государственной политики в отношении граждан, решивших заниматься собственной деятельностью, и не позволяет достичь в обществе понимания важности института самозанятости для социально-экономического развития страны. Авторами обосновано, что формирование самозанятости является объективным процессом, являющимся следствием изменений характера современной экономики: увеличение доли услуг в структуре ВВП, повышение мобильности рынка труда, масштабное внедрение инноваций и цифровых технологий, развитие новых стимулов и мотивов труда, усиление требований к уровню компетенций работников, необходимость оптимизации издержек производства. Основное внимание уделено анализу состояния рынка труда самозанятых граждан. В целях расширения предпринимательской активности граждан, снижения безработицы, сокращения неформального сектора на рынке труда и благоприятного развития экономики страны необходимо повышение эффективности регулирующих действий со стороны государства.

Н.Е. Абдильдинова*, PhD
Г.М. Абауова, э.э.к., доцент
А.А. Мухамеджанова, PhD
Г.К. Замбинова, э.э.к.

«Esil University» мекемесі
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e-mail: nailya_abdildinova@mail.ru

АҚМОЛА ОБЛЫСЫНДАҒЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстанның қазіргі агроөнеркәсіптік кешені экономиканың аса маңызды стратегиялық және дамушы секторларының бірі болып табылады.

Ауыл шаруашылығындағы жұмыспен қамту және жұмыссыздық, еңбек нарығының мәселелері қазіргі кезеңде АӨК-нің маңызды әлеуметтік экономикалық мәселелерінің бірі болып табылады. АӨК еңбек нарығының негізгі айырмашылықтарына жұмыс күшіне сұраныс пен ұсыныстың өзіндік ерекшеліктері және оның балансыздығын, кәсіби дайындық пен ұтқырлық, инновациялық процестерді енгізудің төмен деңгейі жатады. АӨК нарықтық қатынастар жүйесінде ауыл халқын жұмыспен қамтудың маңызы зор екенін атап өткен жөн. Қазіргі уақытта материалдық өндіріс саласынан қызмет көрсету саласына қайта бөлінген кезде жұмыс күшінің азаюымен сипатталады.

Мақалада еңбек нарығының маңызды индикаторы болып табылатын Ақмола облысындағы қазіргі жұмыссыздықтың негізгі үрдістері қарастырылып, оның негізгі себептері анықталған. Ауыл халқының жұмыссыздығын төмендетудің басым бағыттары айқындалды, олардың ішіндегі маңыздылары ауыл тұрғындарының өмір сүру сапасын арттыру, әлеуметтік саланы жақсарту, ауылда шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау, агротуризмді дамыту, білім беру қызметтерін ұсыну сапасы мен қолжетімділігін арттыру болып табылады, АӨК нарығының әлеуетін арттыруға бағытталған бірқатар шаралар ұсынылды.

Кілт сөздер: еңбек нарығы, еңбек ресурстары, аграрлық сектор, еңбек әлеуеті, жұмыссыздық, жұмыссыздық деңгейі, жұмыспен қамту, жұмыс күші, ауыл халқы, көші-қон.

Ключевые слова: рынок труда, трудовые ресурсы, аграрный сектор, трудовой потенциал, безработица, уровень безработицы, занятость, рабочая сила, сельское население, миграция.

Keywords: labor market, labor resources, agricultural sector, labor potential, unemployment, unemployment rate, employment, labor force, rural population, migration.

Кіріспе. Қазақстанның солтүстік өңірі экономикасының қазіргі жай-күйі мен даму үрдістерін талдау жұмыс күшін пайдалану бағыттарының ғылыми негіздемесі үлкен өзектілікке ие болатынын көрсетіп отыр. Өндірістік ресурстардың шектелуі және еңбекке қабілетті халықтың қалыпты өсу серпіні жағдайында нақ осы проблема ұлттық экономика үшін өзекті болып отыр. Бұл ретте саланың қазіргі жай-күйі бірқатар объективті себептер бойынша халық санының өсу серпініне сәйкес келмейтін теріс үрдісті білдіреді.

Мұндай үрдіс халық санының өсуімен салыстырғанда саланың озыңқы даму қарқыны объективті қажеттілік болып табылады және қазіргі кезеңде ауыл халқының әл-ауқатын одан әрі көтеру міндеттерімен ғана емес, еліміздің азық-түлік тәуелсіздігі талаптарымен де талап етіледі. Оны іске асыру ұсынылатын рухани

тұтырудың ғылыми негізделген нормаларына оңтайлы мерзімде қол жеткізу мақсатында тамақ өнімдерін өндірудің басым өсуін айқындайды.

Ақмола облысы ҚР аграрлық өңірлерінің бірі болып табылады (2021 жылы ҚР ауыл шаруашылығының жалпы өнім құрылымында облыстың үлесі 10% құрады). Осы аграрлық саладағы ең күрделі проблемалардың бірі еңбек нарығының қалыптасуы мен жұмыс істеуі болып табылады. АӨК-дегі күрделі экономикалық жағдай ауыл халқының тиімді жұмыспен қамтылу деңгейінің күрт төмендеуіне алып келді, жұмыссыздықтың кең ауқымды тоқырауы және жағымсыз макроэкономикалық шындықтарға реакция және өмір сүру тәсілі ретінде қосымша аз табысты жұмыспен қамтудың әртүрлі нысандарының (ӨҚШ-дағы жұмыс, қайталама, толық емес, бейресми жұмыспен қамту және т.б.)

туындауына себепші болды.

Зерттеудің мақсаты облыстағы еңбек нарығында орын алған негізгі үрдістер мен құбылыстарды анықтау, сондай-ақ аграрлық сектордағы жұмыспен қамтылуын арттыру бағыттарын анықтау болып табылады.

Әдебиеттік шолу. Жұмыссыздық нарықтық қоғамның негізгі әлеуметтік мәселелерінің бірі болып табылады. Бұл дегеніміз, біріншіден, қоғамдық ресурстар жеткіліксіз пайдаланылады, екіншіден, халықтың бір бөлігі ақшалай табысы өте төмен. Жұмыссыздық экономикалық тұрғыдан табиғи құбылыс болып саналады, өйткені бұл нарық механизмінің қалыпты жұмысымен байланысты: Еңбек ұсынысы еңбекке деген сұраныстан аспауы керек. Алайда, әлеуметтік тұрғыдан алғанда, жұмыссыздық қоғамдағы жағымсыз құбылыс ретінде қарастырылады, өйткені бұл әлеуметтік проблемалар мен қоғамдық шиеленістердің шиеленісуіне әкеледі және қылмыстың өсуіне әкеледі. Жұмыссыз адам қоғамға пайда әкелмей, мемлекеттің есебінен өмір сүреді, бұл оның өмірін минималды деңгейде сақтауға мүмкіндік береді. Сондықтан жұмыссыздық экономикалық дамыған елдер үшін де күрделі және күрделі мәселе болып табылады.

Жұмыссыздық ұғымын ғалымдар К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю, Дж.М. Кейнс, К. Маркс, А. Пигу, В.Д. Нордхаус, П.А. Самуэлсон және т.б. кеңінен қолданған және дамытқан.

Жұмыссыздық феноменін түсіндіретін бірнеше ұғымдар бар. Марксистік теорияда жұмыссыздық капитализмге ішкі құбылыс ретінде қарастырған. Карл Маркстің пікірінше, адам өз жұмысында және осы жұмыстың нәтижелерінде өзін табады, бірақ еңбектің жалдамалы сипаты жағдайында адам өзін жоғалтады және өз қызметінің өнімдерін бөтен және жиі оған дұшпандық салада қабылдамауға мәжбүр болады. [1].

Батыс экономикалық ғылымында жұмыссыздық ресурстарды пайдаланудың экономикалық мақсаттылығын көрсетеді. Мұны еңбек нарығындағы құрылымдық теңгерімсіздікті көрсететін жұмыссыздықтың табиғи деңгейі деп атайды [2].

Халықаралық еңбек ұйымының әдіснамасына сәйкес, қазіргі уақытта жұмыс істемейтін, оны іздейтін, оған кірісуге дайын және ақы төленетін жұмыспен қамту саласындағы жалақыдан басқа табыс көздері жоқ адам жұмыссыз болып саналады [3].

ҚР Халықты жұмыспен қамту туралы Заңына сәйкес «жұмыссыздық – жұмыс күшінің бір бөлігінің еңбек нарығында қажет болмауынан туындайтын әлеуметтік-экономикалық құбылыс» деп қарастырған [4].

Еңбек қатынастарының жұмыспен қамту тұжырымдамасымен тығыз байланысты басқа екі санаты – жұмыссыздық және экономикалық белсенді емес халық [5].

Негізгі бөлім. Өткен жылы коронакризис тек еліміздің экономикасы мен денсаулығына ғана емес, сонымен бірге азаматтардың жұмыспен қамтылуына және сәйкесінше олардың жалғыз табыс көзіне қауіп төндіріп, еңбек нарығынан айналып өтпеді. Жалпыға ортақ «локдаун» еліміздің көптеген кәсіпорындардың қызметін толық немесе ішінара шектеуге әкелді, нәтижесінде бұл кәсіпорындардың қызметкерлері толық емес жұмыс уақытына көшуге, ақы төленбейтін және белгісіз демалысқа шығуға немесе мүлдем жұмысынан айрылуға мәжбүр болды. Жұмысшылардың тағы бір бөлігі эпидемиологиялық себептермен «қашықтан» жұмыс режиміне жіберілді. Нәтижесінде 2020 жылы жалпы жұмыспен қамту өткен 2019 жылмен салыстырғанда 10 мың адамға азайды.

2016-2020 жылдар аралығындағы Ақмола облысы бойынша негізгі экономикалық көрсеткіштер қарастырамыз (1-кесте).

1-кесте

2016-2020 жылдар аралығындағы Ақмола облысы бойынша жұмыс күші*

Жылдар	Жұмыс күші, мың адам	соның ішінде, мың адам		Деңгейі, пайызбен			
		жұмыспен қамтылған	жұмыссыз	жұмыс күші	жұмыспен қамылған		жұмыссыздық
					15 жас және одан жоғары жастағы халыққа шаққандағы	жұмыс күшіне	
1	2	3	4	5	6	7	8
2016	438,0	416,4	21,6	76,5	72,7	95,1	4,9
2017	428,9	408,3	20,6	76,3	72,6	95,2	4,8

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

1	2	3	4	5	6	7	8
2018	429,2	408,7	20,5	76,1	72,4	95,2	4,8
2019	428,3	408,0	20,3	76,1	72,5	95,3	4,7
2020	418,3	398,0	20,3	74,8	71,1	95,1	4,9
2020/16, %	97,6	98,7	79,2	100,3	98,8	101,2	81,0

* [6] ақпарат көзі деректері бойынша құрылған

Облыстың экономикасында 2020 жылы 398 мың адам жұмыспен қамтылды. Ағымдағы жылы жұмыс күші санының жұмыспен қамтылған халықтың үлестік салмағы 95,1% болды. 2020 жылда облыс экономикасында жұмыспен қамтылғандардың саны 398,0 мың адамды құрады, және 2016 жылмен салыстырғанда 18,4 мың адамға (4,4%), ал өткен 2019 жылмен – 10 мың адамға (2,5%) азайған. Жұмыспен қамту деңгейінің өзгеруін әртүрлі себептермен, соның ішінде демографиялық және экономикалық себептермен түсіндіруге болады.

2020 жылы жұмыспен қамту деңгейі жұмыс күшінің 95,1%, 15 және одан жоғары жастағы халыққа – 71,1% жетті. Жұмыспен қамтылған

дар құрылымындағы негізгі үлест – 73% 25-54 жастағы тұлғалар, 7,9% – 15-24 жастағы жастар, ал 15,4% – 55-64 жастағылар және 3,8% – 65 және одан асқан жастағылар құрады.

Аумақтық тиесілілігі бойынша жұмыссыз халықтың негізгі үлесі (58,1%) облыс қалаларында, қалған бөлігі (41,9%) – ауылдық елді мекендерде тұрады. Яғни 2020 жұмыссыз халық – 20,3 мың адамды құрап, жұмыссыздық деңгейі 4,9% қалыптастырды. Оның қалалық жерлердегі жұмыссыздардың жалпы санына тіркелгені – 8,5 мың адам, сәйкесінше олардың арасындағы жұмыссыздық деңгейі 4,4%, ал ауылдық жерлерде – 11,8 мың адам және жұмыссыздық деңгейі 5,3% болған (2-кесте).

2-кесте

Ақмола облысындағы жасы бойынша жұмыссыз халық, мың адам*

Көрсеткіштер	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	2020/2016 жылдар, %
Барлық халық, мың адам	21,6	20,6	20,5	20,2	20,3	94,0
Қала халық, мың адам	8,6	8,7	8,9	8,7	8,5	98,8
16-24 жас	0,4	0,4	0,6	0,5	0,5	125,0
25-34 жас	2,0	2,1	2,1	2,8	2,4	120,0
35-44 жас	2,9	2,3	3,2	2,3	2,5	86,2
45-54 жас	2,6	2,8	2,2	2,2	2,1	80,8
55-64 жас және одан жоғары	0,5	1,1	0,8	0,9	1,0	2 есе
Ауыл халқы, мың адам	12,5	11,9	11,6	11,5	11,8	94,4
16-24 жас	0,9	0,7	0,5	0,6	0,5	66,7
25-34 жас	3,7	2,9	3,7	3,3	3,9	102,7
35-44 жас	3,2	3,2	3,6	3,4	3,5	109,4
45-54 жас	2,6	3,3	2,4	3,1	2,3	88,5
55-64 жас және одан жоғары	2,0	1,7	1,4	1,1	1,6	80,0

* [6] ақпарат көзі деректері бойынша құрылған

Жұмыссыздар құрылымының 25-34 жастағы тұлғалардың үлесі 31%, 15-24 жастағылар – 4,9% құрады. Бұл көрсеткіш 2019 жылы жалпы жұмыссыз халық – 20,2 мың адамнан қалалық жерлердегі жұмыссыздардың саны – 8,7 мың адам, жұмыссыздық деңгейі – 4,3 %,

ал ауылдық жерлерде – 11,8 мың адамды және жұмыссыздық деңгейі – 5,1% құраған. Яғни 2020 жылы жұмыссыздық деңгейінің 0,1% артқанын байқауға болады.

Облыс бойынша жұмыссыздық деңгейінің пайыздық сипатталуын 3-кестеде қарастырамыз.

Ақмола облысындағы жұмыссыздық деңгейі, пайызбен*

Көрсеткіштер	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	2020/2016 жылдар, %
Барлығы	4,9	4,8	4,8	4,7	4,9	100,0
- ерлер	5,2	5,0	4,8	4,7	4,9	94,2
- әйелдер	4,6	4,6	4,7	4,8	4,9	106,5
Қала халқы	4,4	4,3	4,4	4,3	4,4	100,0
- ерлер	4,9	4,6	4,6	4,4	4,4	89,8
- әйелдер	3,9	4,1	4,2	4,2	4,4	112,8
Ауыл халқы	5,4	5,2	5,2	5,1	5,3	98,1
- ерлер	5,5	5,3	5,0	4,9	5,2	94,5
- әйелдер	5,3	5,1	5,3	5,3	5,3	100,0

* [6] ақпарат көзі деректері бойынша құрылған

2020 жылғы жұмыссыздық деңгейі 4,9 % болды, бұл 2019 жылға қарағанда 0,2 тармаққа артық. Жұмыссыз халық саны 20,3 мың адамды құрады және 2019 жылмен салыстырғанда 0,1 мың адамға артты.

Гендерлік аспектіде де жұмыссыздар санында айырмашылық сақталуда, жұмыссыз ерлер үлесі – 50,7 %, ал әйелдердікі – 49,3 % құрап

отыр. Жұмыссыз ерлер саны – 10,3 мың адам, әйелдер саны – 10,0 мың адам болған, тиісінше облыс бойынша жұмыссыздық деңгейі – 4,9 %. Ауылдық жерде бұл көрсеткіш ерлердің үлесі – 5,2%, әйелдердің үлесі – 5,3% құраған.

Еңбек нарығындағы өзгерістермен байланысты маңызды әлеуметтік проблемалардың бірі жұмыссыздық қаупі болып табылады (4-кесте).

4-кесте

Білім деңгейі бойынша жұмыссыз халық, мың адам

Көрсеткіштер	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	2020/2016 жылдар, %
Барлығы, мың адам	21,6	20,6	20,5	20,3	20,3	93,1
Жоғары білімді	4,3	3,8	5,4	4,8	4,2	133,3
Аяқталмаған жоғары	0,2	0,1	0,4	0,1	-	16,7
Арнаулы кәсіптік	9,5	9,1	8,3	9,2	9,8	108,2
Бастауыш кәсіптік	0,8	0,7	0,9	0,8	1,2	64,3
Жалпы орта	5,1	4,8	4,5	4,6	5,1	70,3
Жалпы негізгі	1,6	1,9	0,9	0,8	-	57,1
Жалпы бастауыш	0,1	0,2	0,1	-	-	-

* [6] ақпарат көзі деректері бойынша құрылған

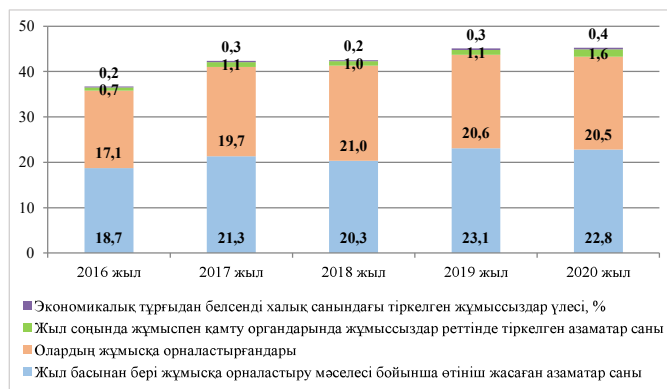
Статистика көрсеткендей, білім деңгейі неғұрлым жоғары болса, жұмыссыздық деңгейі соғұрлым төмен болады. Аз дәрежеде жоғары кәсіптік білімі бар адамдар жұмыссыздықтан зардап шегеді. Жұмыссыздар санының арасында жоғары білімділер 4,2 мың адам (20,7%), жалпы орта білімділер – 5,1 мың адам (25,1%), орта кәсіби білімділер – 9,8 мың адам (48,3%) болды.

Облыс бойынша 2020 жылы жұмыссыздар жалпы санынан 46,3% өз еркі бойынша жұмыстан босатылғандар, 13,8% – жұмысты табу мүмкіндігі жоқ, 12,3% – отбасылық (жеке)

жағдайларға байланысты.

3-кесте мәліметтері бойынша соңғы жылдары жұмыс күшінің жалпы санында арнаулы кәсіптік білімі бар адамдардың үлесі төмендеген емес (жұмыссыздар арасында да, жұмыспен қамтылғандар арасында да үлестің өсуі байқалады).

Жұмыс іздестіріп жүрген жұмыссыз халықтың ішінде 2020 жылы жалдамалы қызметкер ретінде – 17,9 мың адам (88,2%), өзін-өзі қамтыған қызметкер ретінде – 0,5 мың адам (1 %), кез-келген жұмысты іздегендер – 1,7 мың адам (11,3%) болды (1-сур.).

1-сурет. 2016-2020 жылдардағы жұмыспен қамту органдарында жұмыссыздар ретінде тіркелген азаматтар саны, мың адам [6]

Сонымен қатар, жұмыс іздеудегі қиындықтар жұмыссыздар арасында жұмыс іздеудің ұзақтығына да әсер етеді. Осылайша, бір жылдан астам уақыт жұмыс іздейтіндердің саны 17,5%-ға және 3 айдан 6 айға дейін жұмыс іздейтіндердің саны 23,2%-ға өсті.

Ауылдық жерлердегі жұмыссыздық деңгейі қаладағы жұмыссыздық деңгейінен асып түседі, облыстың аграрлық саласының көптеген кәсіпорындары үшін өзекті мәселе білікті кадрлардың тапшылығы болып қалуда. Бұл жоғары білікті мамандардың аграрлық сектордағы еңбекке деген мотивациясының жоқтығымен, жалақының төмендігімен, әлеуметтік тұрмыстық тауарларға қол жетімділіктің шектеулі болуымен және т.б. түсіндіруге болады, мұның бәрі оларды ауыл шаруашылық емес өндірісте жоғары жалақы төленетін жұмысқа көшуге және қалалық жерге көшуге итермелейді [7].

Ауылдық аймақтарда жұмыс күшіне сұранысының қалыптасуының басым бөлігі ауыл шаруашылығы салаларының есебінен болып отыр, бұл экономика секторлары бойынша ауылдағы жұмыспен қамтылу құрылымында да сипатталады. Ауыл шаруашылығы өндірісі айрықша ерекшеліктермен сипатталады, өндірістің маусымдылығы, көп салалы бағыттылығы, табиғи факторларды пайдалану, еңбектің маусымдылығы, территориялар бойынша шаруашылық субъектілерінің топталуы болып табылады.

Ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігін арттыру жұмыспен қамту саласындағы тиімді өзгерістерсіз мүмкін емес – еңбекке ынталандыруды күшейту, оның тиімділігін арттыру, білікті еңбектің ролін арттыру, құрылымдық ілгерілеулер мүддесі үшін жұмыс күшінің еркін құйы-

луы. Мемлекет еңбек саласындағы жағдайды халық шаруашылығының жұмыс істеуінің макроэкономикалық жағдайларымен байланыстыра отырып, макродеңгейде жұмыспен қамтуды реттеудің ролін өзіне алуы тиіс. Сонымен қатар ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының бәсекеге қабілетті өнімді шығаруы үшін, оларды кәсіби біліктілік деңгейі жоғары еңбек ресурстарымен қамтамасыз ету қажет [8].

Қорытынды. Осыған орай аграрлық секторындағы жұмыссыздықты азайту мен жұмыс күшін дамытуға бағытталған негізгі бағыттарын бөліп көрсетуге болады:

Қазақстанның аграрлық еңбек нарығының әлеуетін арттыру. Ауыл халқының жалақы мөлшерін арттыру. Сондай-ақ мүгедектерді қолдау және оларды өндіріс процесіне тарту болып табылады.

Ауыл тұрғындарының өмір сүру сапасын арттыру. Қоршаған ортаның жай-күйі, әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымның даму деңгейі, халықтың денсаулығы мен өмір сүру ұзақтығы, тұрғын үймен қамтамасыз ету, және т.б.

Ауылдық жерлердегі шағын бизнесті қолдау. Ауыл халқын жұмыспен қамтуды қолдау үшін шағын кәсіпкерлікті дамытудың ерекше маңызы бар.

Агротуризмді даму. Ауылдық аумақтарды сақтауға және дамытуға, олардың еңбек әлеуетін ұтымды пайдалану, табиғи тамақ өнімдеріне сұранысты кеңейте отырып, жеке қосалқы шаруашылықтардың дамуын ынталандырады.

Білім беру қызметтерін ұсынудың сапасы мен қолжетімділігін арттыру. Жұмыс күшін дамыту бағытының басты артықшылығы ғылым мен білімді дамыту болып табылады.

ӘДБИЕТТЕР

1. Дудина О.М., Арсельгова М.А. Социальные и экономические последствия безработицы // Экономика труда. – 2019. – №2. – С. 923-940.
2. Макконнелл К.Р., Брю С.Л., Флинн Ш.М. Экономикс: принципы, проблемы и политика.- пер. с англ. – 19-е изд. – М.: ИНФРАМ. – 2018. –1028 с.
3. Халықаралық еңбек ұйымының ресми сайты. – <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/#indicator-descriptions>.
4. Қазақстан Республикасының Халықты жұмыспен қамту туралы Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 482-V ҚРЗ. – <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000482>.
5. Сапарова Г.К. Развитие трудового потенциала в аграрном секторе Казахстана // Вестник КазУЭФимТ. – 2021. – №4. – С. 123-129.
6. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы. – <https://stat.gov.kz/>.
7. Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы: 2018 жылдың 12 шілдесі, №423 бекітілген. – <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000423>.
8. Тасмаганбетов А.Б., Көшкінбаев А.К. Қазақстан Республикасындағы ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын еңбек ресурстарымен қамтудың өзекті мәселелері // ҚазЭҚХСУ жаршысы. – 2021. – №4. – 117-122 б.

REFERENCES

1. Dudina O.M., Arselgova M.A. Social and economic consequences of unemployment // Labor economics. – 2019. – №2. – P. 923-940 [in Russian].
2. McConnell C.R., Brew S.L., Flynn S.M. Economics: principles, problems and policy.- translated from english. – 19th ed. – М.:INFRAM. – 2018. – 1028 p. [in Russian].
3. Official website of the International Labor Organization. – <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/#indicator-descriptions> [in Kazakh].
4. Law of the Republic of Kazakhstan on employment of the population dated April 6. – 2016. – No. 482-V Sam. – <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000482> [in Kazakh].
5. Saparova G.K. Development of labor potential in the agricultural sector of Kazakhstan // KazUEFIT Herald. – 2021. – № 4. – P. 123-129 [in Russian].
6. National Bureau of statistics of the agency of the Republic of Kazakhstan for Strategic Planning and reform. – <https://stat.gov.kz/> [in Kazakh].
7. Resolution Of The Government Of The Republic Of Kazakhstan. On approval of the state program for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. – July 12, 2018. – No. 423. – <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000423> [in Kazakh].
8. Tasmaganbetov A.B. Actual problems of providing agricultural enterprises with labor resources in the Republic of Kazakhstan. – KazUEFIT Herald. – 2021. – № 4. – P. 117-122 [in Kazakh].

Н.Е. Абдильдинова, Г.М. Абауова, А.А. Мухамеджанова, Г.К. Замбинова

ОСОБЕННОСТИ И ПРОБЛЕМЫ БЕЗРАБОТИЦЫ В АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

Современный агропромышленный комплекс Казахстана является одним из наиболее важных стратегических и развивающихся секторов экономики. Занятость и безработица в сельском хозяйстве, проблемы рынка труда на современном этапе являются одной из важнейших социально-экономических проблем АПК. К основным отличиям рынка труда АПК можно отнести специфические особенности спроса и предложения на рабочую силу и ее несбалансированность, профессиональную подготовку и мобильность, низкую степень внедрения инновационных процессов. Следует отметить, что в системе рыночных отношений АПК большое значение имеет занятость сельского населения. В настоящее время численность

рабочей силы сокращается при перераспределении от сферы материального производства к сфере услуг.

В статье рассмотрены основные тенденции современной безработицы в Акмолинской области, которые являются важным индикатором рынка труда. Определены приоритетные направления снижения безработицы сельского населения, наиболее значимые из которых являются повышение качества жизни, улучшение социальной сферы, поддержка малого и среднего предпринимательства на селе, развитие агротуризма, повышение доступности и качества предоставления образовательных услуг, предложен ряд мер, направленных на повышение потенциала рынка АПК.

N. Abdildinova, G. Abauova, A. Mukhamejanova, G. Zambinova

PECULIARITIES AND PROBLEMS OF UNEMPLOYMENT IN AKMOLA OBLAST

Annotation

The modern agro-industrial complex is one of the most important strategic and developing sectors of the economy in Kazakhstan. Employment and unemployment in agriculture are the most important socio-economic problems of agroindustrial complex, problems of labour market at the present stage. The main differences in the labour market in the agro-industrial complex include specific features of supply and demand for labour and its imbalance, vocational training and mobility, and a low degree of implementation of innovation processes. It should be noted that rural employment is of great importance in the system of market relations in the agroindustrial complex. Now, the number of the labour force is decreasing with the redistribution from the sphere of material production to the sphere of services.

The main tendencies of the modern unemployment in Akmola region, which is an important indicator of the labour market are considered in the article. The priority directions of decreasing the unemployment of the rural population are determined, the most significant of which are improvement of the life quality, improvement of the social sphere, support of small and medium enterprises in the countryside, development of agro-tourism, increase of the availability and quality of educational services and some measures aimed at increasing the potential of the agro-food market.

A. Yeginbayeva*, PhD student
A. Karipova, c.e.s., assoc. professor
E. Moldakenova, PhD

L.N. Gumilyov Eurasian National University
Nur-Sultan, Kazakhstan

* – main author (author for correspondence)

e-mail: e.akzhan@gmail.com

COMPARATIVE ANALYSIS OF SUGAR INDUSTRY DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN AND GERMANY

Germany has an effective experience in the development of the sugar industry, which allows the country to be fully self-sufficient with this type of product. The authors consider that this experience could be applied in Kazakhstan. To do this, a comparative analysis of the development of the sugar industry in Germany and Kazakhstan was conducted in the article in the following areas: production dynamics and its structure; sugar refineries revenue; cost of production; profitability of production; sugar price dynamics; production capacity use. After the comparative analysis preparation, the authors calculated differential indicators of the product competitiveness at a price and sales volumes in the local market, RXA (relative export advantage), RMA (relative import advantage) and RTA (relative trade advantage). The results obtained during the study revealed the main barriers that hinder the development of the sugar industry and increase its competitiveness in Kazakhstan. In order to address identified problems, relevant recommendations were made by the authors concerning to Germany's feasible experience of sugar industry development for Kazakhstan. The article may be useful for relevant national and government agencies of Kazakhstan in addressing the Concept of implementing the sectoral program for the development of sugar production for 2018-2027, as well as for the Eurasian Economic Commission in developing recommendations to support sugar production as a sensitive agricultural commodity.

Keywords: agroindustry, food industry, sugar industry, product competitiveness, enterprise profitability, relative export advantage, relative import advantage, relative trade advantage, Kazakhstan, Germany.

Кілт сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, тамақ өнеркәсібі, қант өнеркәсібі, өнімнің бәсекеге қабілеттілігі, кәсіпорынның табыстылығы, экспорттың салыстырмалы артықшылығы, импорттың салыстырмалы артықшылығы, сауданың салыстырмалы артықшылығы, Қазақстан, Германия.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, пищевая промышленность, сахарная промышленность, конкурентоспособность продукции, прибыльность предприятия, относительное преимущество экспорта, относительное преимущество импорта, относительное торговое преимущество, Казахстан, Германия.

JEL classification: Q 13, Q 18, L 66

Introduction. The relevance of the research topic is due to the fact that sugar is one of the strategic food products and increasing the level of self-sufficiency and competitiveness of this product affects the country's food security and the stabilization of the food market. The main purpose of the research paper is to make recommendations on the acceptance of Germany experience by Kazakhstan regarding the sugar industry development and increasing its competitiveness. In order to achieve the mentioned goal of the research paper development trends of the sugar industries in Kazakhstan and Germany between 2015-2021 years were identified on the basis of secondary data comparison sourced from statistics committee database.

In the research paper the authors chose the differential method of Svetunkov and Litvinov

(2000) in order to assess product competitiveness:

$$Di_p = \frac{P_{b(r)}}{P_p}, \quad (1)$$

where Di_p – differential indicator of product competitiveness at a price;

P_p – product price;

$P_{b(r)}$ – base, reference price.

$$Di_v = \frac{V_m}{V_p}, \quad (2)$$

where Di_v – differential indicator of product competitiveness in terms of sales volume in the market;

V_m – manufacture volume;

V_p – total volume of products offered in the market.

* Compiled by the author according to the source [1].

It is important to use the minimum price in investigated market as the base (reference) price while calculating the differential indicator of product competitiveness concerning to the price.

Furthermore, for the purpose of determine the competitive advantages of sugar product in Kazakhstan and Germany, the export and import dates were collected from national committee of statistics. In this study the relative export advantage (RXA), relative import advantage (RMA), relative trade advantage (RTA) of refined sugar product were calculated using the following formulas:

$$RXA_{ij} = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt}), \quad (3)$$

$$RMA_{ij} = (M_{ij} / M_{it}) / (M_{nj} / M_{nt}), \quad (4)$$

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMA_{ij}, \quad (5)$$

where, X – exports; M – imports;

i – sugar product;

n – other products;

j – Kazakhstan/Germany;

t – other countries.

* Compiled by the author according to the source [2].

Overall, the product will have competitive advantage if a value of RXA is greater than one, and conversely a value of RMA is lower than one. Thus, higher RTA resulted higher competitiveness level of researched product in the market [2].

Literature review. Within the framework of the theoretical part of the competitiveness of agricultural sector, a significant number of scientific works were held by foreign and domestic scholars, such as Kokenova, et al. (2020), Tireuov, et al (2020), Tsaurkubule, et al. (2020), Zhussupov et al. (2020), OECD (2019) [3-7]. However, the applied aspects and specific features of the competitive environment in the sugar industry of Kazakhstan has not been explored to great extent and comparative analysis of sugar industry with foreign country has not been conducted, that increase the significance of this study.

Wimmer and Sauer (2020) evaluated sugar beet

farming’s productivity and profitability in Germany in the period 2004-2013 using a Lowe quantity index for this purpose. The results showed that sugar beet trade losses partly compensated by growth in total factor productivity. In addition, production reallocation contributed to the increase in sugar sector productivity varying across the regions. These findings are important for industry policy as sugar market becoming more liberalized [8].

On average, for any economy, the optimal level of self-sufficiency in strategic food products should be at least 75%. The level of self-sufficiency of the economy of Kazakhstan with sugar is characterized by a relatively low indicator, which was equal to 52% in 2021 [9]. This indicator is significantly lower than the same indicator in Germany, which was 153% [10]. Therefore, the main purpose of the work is to conduct a qualitative comprehensive analysis of the competitiveness level of the sugar industry product in Kazakhstan and Germany, through the quantitative and qualitative research methods, to identify the complex of economic problems that hinder the competitiveness and to determine the factors that influence this process.

Main body. The trend in refined sugar production is cyclical with a dynamic downward tendency in Kazakhstan, as shown in table 1. The maximum volume of white refined sugar production was in 2016 and amounted to almost 412 thous.t. Despite the negative dynamics of refined sugar production, as of 2020, the overall growth rate of its production was 277% in 2021.

Concerning Germany, the total volume of refined sugar production reached the highest rate in 2017 at the level of almost 5200 thous.t., which in turn exceeds the same indicator in Kazakhstan approximately 12 times. In the period from 2015 to 2017 the volume of production had an increasing trend, then in the period from 2017 to 2018 it decreased by around 1 mln t. In general, if we look at the long-term perspective, from 2015 to 2021, the volume of sugar production in Germany showed a positive trend.

Table 1

Dynamics of refined sugar (white sugar) production* (thous. tonnes)

Indicators	Years						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8
Kazakhstan							
Cane sugar	225,34	370,93	264,53	161,17	146,84	96,86	181,84
Beet sugar	17,65	40,90	57,60	75,46	62,09	50,66	95,10

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

1	2	3	4	5	6	7	8
Total	242,99	411,83	322,13	236,63	208,93	147,52	276,94
Production growth rates, in %	-	169,50	78,20	73,50	88,30	70,60	187,70
Germany							
Cane sugar	20,92	23,96	32,74	26,67	27,28	26,35	28,82
Beet sugar	3299,17	3780,00	5164,49	4195,00	4302,90	4156,40	4545,60
Total	3320,09	3803,96	5197,23	4221,67	4330,18	4182,75	4574,42
Production growth rates, in %	-	114,57	136,63	81,23	102,57	96,60	109,36

* Own processing according to the source [11, 12]

It should be noted that in the structure of sugar production in Kazakhstan, the main share is occupied by the production of cane sugar, which is imported from foreign countries, mainly from Brazil. Despite the fact that more than 70% of refined sugar in Kazakhstan is produced from sugar cane, its production decreased by 43,5 thous.t. in the last seven years, whereas at the same time the production of refined sugar from sugar beet gradually increased by more than 77 thous.t. Research shows that in Germany, sugar is produced almost entirely from sugar beet of domestic production. The share of beet and cane sugar in the total volume of refined sugar production did not change much in the period under review.

Investigation of the cost price of sugar industry enterprises in Kazakhstan shows that despite the decline in production volumes, from 2017 to 2020,

there is an increase in specific production costs. The current situation fully corresponds to the economic law «economies of scale», as applied to the average industrial enterprise. The average unit cost of sugar production between 2015 and 2021 in Kazakhstan was 0,43 USD per kg or 431,85 USD per ton. In Germany the average unit cost of sugar production accumulated 0,51 USD per kg or 507,14 USD per ton. The cost of sugar production decreases in direct proportion to the increase in its production volume in Germany [10, 13].

In the study period, the production and economic activities of sugar industry enterprises is characterized by a relatively low profit, the maximum amount of which took place in 2016 in Kazakhstan (11,09 mln USD) and in 2017 in Germany (184,73 mln USD), table 2.

Table 2

Assessment of the dynamics of sugar refineries profits* (mln. USD)

Indicators	Years						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kazakhstan							
Enterprise's revenue	177,81	234,66	150,55	110,72	94,28	62,55	134,78
Cost price	150,07	198,05	127,06	93,45	79,26	52,54	113,22
Value added tax	19,05	25,14	16,13	11,86	10,10	6,70	14,44
Profit	8,69	11,47	7,36	5,41	4,92	3,31	7,12
Germany							
Enterprise's revenue	2690,69	2791,60	3172,77	2913,98	2488,59	2469,63	3057,36
Cost price	2042,25	2022,43	2331,15	2271,09	1943,58	1924,66	2322,53
Value added tax	530,72	600,09	656,72	576,92	503,00	502,95	623,17
Profit	117,72	169,43	184,73	65,70	41,84	42,02	111,66

* Own processing according to the source [9, 10, 13]

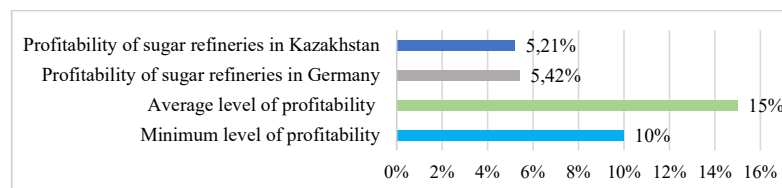

Figure 1. Comparison of the average profitability of sugar refineries with the theoretical and normative indicators of profitability of food industry enterprises

* Own processing according to the source [10, 12, 13].

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

Comparing the profit and cost price of sugar refineries allows us to assess the profitability of their production. Studies show that, the average profitability level in the study period in Kazakhstan and Germany accumulated only 5,21 and 5,42 % respectively, which, in accordance with figure 1, does not correspond to the average standard and minimum threshold profitability for food industry enterprises.

The study of the dynamics of refined sugar prices in Kazakhstan shows that the maximum price in national currency was in 2021 (207 672 KZT per t.), while the highest price in foreign currency was in 2015 (732 USD per t.). Refined sugar prices in Kazakhstan have a positive growth trend in the national currency and a declining trend in USD, which is due to the high volatility of the exchange rate of the national currency. Concerning Germany, refined sugar prices have declining tendency in both currencies, with highest price in 2015 and the lowest in 2020. The average price of refined sugar in national currency amounts to 458,50 EUR per t. and in foreign currency 521,09 USD per t. [10, 13].

The decrease in the volume of sugar production caused a decrease in the level of utilization of the production capacity. The average production capacity in Kazakhstan is 61,4%. As of 2020, the production capacity utilization rate is 36,3%. The failure of industrial enterprises to reach full production

capacity causes their system downtime, including seasonal downtime. Regarding Germany the average sugar production capacity utilization is 86,9% in the study period. Sugar producers in Germany tended to maximize the use of production capacity thereby saving on the scale effect of production [10, 12].

Results. The reference price as of 2021 is 414,31 USD per t. Manufacturer selling price for white refined sugar in Kazakhstan is 486,69 USD per t. Differential indicator of competitiveness of white refined sugar produced in Kazakhstan at a price is 85,13% [13].

Concerning Germany, the reference price as of 2021 is 476,72 USD per t., whereas manufacturer selling price for white refined sugar is 479,36 USD per t. Differential indicator of competitiveness of white refined sugar produced in Germany at a price is 99,45% [10].

It can be seen, through the calculations of the product competitiveness at a price, that sugar products produced in Kazakhstan and Germany have a relatively good competitiveness (higher 85%). Meanwhile, in terms of sales volumes, the competitiveness levels of sugar produced in Kazakhstan and Germany are different. According to table 3, there is a low competitiveness of refined sugar in Kazakhstan at the level 52,0% and a high competitiveness in Germany at the level of 90,8%.

Table 3

Calculation of the differential indicators of sugar competitiveness in terms of sales in the market in 2021*

Indicators	Kazakhstan	Germany
Refined sugar production volume, thous.t.	276,94	4574,42
The total volume of sugar product offered in the local market, thous.t.	532,91	5036,89
Competitiveness of white refined sugar in terms of sales volumes, %	52,00	90,80

* Own processing according to the table 1 and source [10]

Table 4

Calculation of the RXA, RMA, RTA for 2020*

Country	Total all commodities export (mln USD)	Total all commodities import (mln USD)	Sugar export (mln USD)	Sugar import (mln USD)	RXA	RMA	RTA
Kazakhstan	46949,20	38081,41	12,93	180,77	0,20	3,98	-3,78
Germany	1385852,26	1173167,33	633,86	359,62	0,34	0,26	0,08
World	16983483,58	17126530,36	23133,58	20432,95	-	-	-

* Own processing according to the source [14]

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

As it was previously noted in the theoretical part of the research paper, RXA value greater than zero indicates that the country has a comparative advantage in the export of a certain type of product. In the case under consideration, both countries Germany and Kazakhstan have indicators below zero for RXA of white refined sugar, however, this indicator is higher in Germany than in Kazakhstan. This suggests that Germany has a higher volume of sugar production and a higher level of self-sufficiency with this type of product, thus supplying rest of the sugar product for the export to third countries. Concerning import volumes, the lower RMA indicates higher relative advantage of the country in the import of a particular product. Due to the lack of raw materials for sugar production, the total volume of sugar in Kazakhstan does not allow the country to meet local demand, and this leads to a high volume of sugar imports. Current situation reflects the final RTA, in Germany at the level of 0,08 and in Kazakhstan at the level of - 3,78. In turn, the RTA value less than zero is interpreted as a «comparative disadvantage» in the trade of studied product. Germany where sugar industries have been facing a strong public support from the government shows higher RTA, whereas Kazakhstan presents great comparative disadvantage in the trade of refined sugar in 2020.

Conclusion. The assessment of the sugar refineries activities in Kazakhstan resulted in a range of economic problems inheriting in their production and business processes: a significant decline in sugar production, the absence of sugar refineries at full capacity, the relatively low level of profitability of production, the dynamic growth of prices for finished goods. To solve these problems, as well as to increase the competitiveness of sugar industry product, Kazakhstan should draw attention to the beneficial experience of Germany sugar industry development. Thus, the main success factors of the German sugar industry are:

- adaptation of the product assortment to market conditions. By offering healthier products certified according to the principle of fair trade, sugar producers can adapt their assortment to the increased awareness of health and environmental friendliness.

- optimal utilization of production capacities. Sugar refineries that use their production facilities to a large extent or completely can benefit from lower unit costs and thus increase their profits.

- proximity to the main markets. Geographical proximity to important consumer markets helps to minimize transportation costs and strengthen relationships with customers.

- proximity to important suppliers. Proximity to sugar beet and sugar cane suppliers is a crucial factor due to perishable raw materials and the costs associated with long transport routes.

- transfer of an increase in value. The ability to pass on the increased production costs that arise as a result of increased purchase prices for sugar beet or sugar cane to buyers through sales prices is crucial for the profitability of sugar producers [15].

In addition, the sugar market regime in Germany that consists of a set of rules, such as quotas, tariffs and subsidies to protect domestic sugar production and the cultivation of sugar beet. As a result, Germany, which had previously been a net importer, turned into a sugar exporter. Consequently, it is relevant for Kazakhstan to continue providing financial support to the industry and increase the acreage of sugar beet. However, the financial supports of the industry alone will not help until it gets back on track. Currently Kazakhstan needs to protect its sugar market through the state regulation measures by setting a minimum price and ensuring stable prices in this industry. Also, it is necessary to introduce protective customs duties and quotas for the import of white sugar from third countries and prohibit the purchase of sugar for state needs from non-local producers.

REFERENCES

1. Светушков С., Литвинов А. Конкуренция и предпринимательские решения: монография. – Ульяновск: Издательство «Корпорация технологий продвижения». – 2000. – 256 с. – Available at: <https://sergey.svetunkov.ru/wp-content/uploads/2020/08/LitSvet.pdf>. Date of access: 5 June, 2021 [in Russian].
2. Erdem T. Competitiveness of dried sector: A case study of world and Turkey. *Agricultural Economics*. – 2020. – 66. – P. 365-372. – <https://doi.org/10.17221/98/2020-AGRICECON>. ISSN 1805-9295. Date of access: 7 June, 2021.
3. Kokenova A., Sadykbekova A., Statsenko O. and etc. Mechanisms for ensuring the competitiveness of business structures in the agricultural sector. *Bulletin of National Academy of Sciences of the Republic*

of Kazakhstan. – 2020. – 6(388). – P. 154-161. – <https://doi.org/10.32014/2020.2518-1467.195> ISSN 2518-1467 (Online), ISSN 1991-3494 (Print). Date of access: 14 June, 2021.

4. Tireuov K., Kerimova U., Turekulov S. Ways to improve the competitiveness of agricultural production in Kazakhstan. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. – 2020. – 11(2). – P. 613-618. – ISSN 2068-696X. – Available at: <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/5129>. Date of access: 15 June, 2021.

5. Zhussupov Y. et al. Main directions of increasing competitiveness considering specificity of agriculture and its sustainable development. *Journal of Environmental Management and Tourisms*. – 2020. – 11(7). – P. 1829-1840. – ISSN 2068-7729. – Available at: <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/5735>. Date of access: 15 June, 2021.

6. Tsaurkubule Zh., Kenzhin Zh., Bekniyazova D. and etc. Assessment of competitiveness of regions of the Republic of Kazakhstan. *Insights into Regional Development, Entrepreneurship and Sustainability Center*. – 2020. – 2(1). – P. 469-479. – [http://doi.org/10.9770/IRD.2020.2.1\(6\)](http://doi.org/10.9770/IRD.2020.2.1(6)) ISSN 2669-0195 (online). Date of access: 15 June, 2021.

7. OECD. Monitoring the development of Agricultural Co-operatives in Kazakhstan, OECD Publishing. – Paris. – 2019. – Available at: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/central-asia/Kazakhstan-Monitoring-Agricultural-Co-operatives-2019-EN.pdf>. Date of access: 15 June, 2021.

8. Wimmer S., Sauer J. Profitability Development and Resource Reallocation: The Case of Sugar Beet Farming in Germany // *Journal of Agricultural Economics*. – 2020. – 71(3). – P. 816-837. – <https://doi.org/10.1111/1477-9552.12373>. Date of access: 20 June, 2021.

9. Қазақстан Республикасындағы ауыл, орман, аңшылық және балық шаруашылығы статистикасы. Статистикалық жинақ. – Нұр-Сұлтан. – 2020. – 134 б. – Available at: <https://stat.gov.kz/official/industry/14/publication>. Date of access: 9 June, 2021 [in Kazakh].

10. Euromonitor International (2020). Industrial: Euromonitor from trade sources/national statistics [Refined sugar Production / Profitability / Market and Prices, Germany, 2015-2021]. Passport. Retrieved June 10, 2021 from <https://www.portal.euromonitor.com/>

11. Bericht zur Markt- und Versorgungslage Zucker. Dieser Bericht wurde von der Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung gefertigt. – Bonn. – 2021. – 53 p. – <https://www.ble.de/SharedDocs/Downloads/DE/BZL/Daten-Berichte/Zucker/2021BerichtZucker.pdf>. Date of access: 15 June, 2021 [in German].

12. Қазақстан және оның өңірлерінің өнеркәсібі. Статистикалық жинақ. – Нұр-Сұлтан. – 2020. – 204 б. – Available at: <https://stat.gov.kz/official/industry/151/publication>. Date of access: 6 June, 2021 [in Kazakh].

13. Қазақстан Республикасындағы өнеркәсіптегі баға. Статистикалық жинақ. – Нұр-Сұлтан. – 2020. – 209 б. – Available at: <https://stat.gov.kz/official/industry/26/publication>. Date of access: 8 June, 2021 [in Kazakh].

14. trendeconomy.com, 2021. Imports and Exports / World / Germany / Kazakhstan / All Commodities / 1701. Cane and beet sugar and chemically pure sucrose, in solid forms / Value US\$ / 2020. – Available at: https://trendeconomy.com/data/commodity_h2?commodity=1701,TOTAL&indicator=TV,TV_wrld_share&trade_flow=Export,Import&time_period=2020. Date of access: 20 June, 2021.

15. IBISWorld (2021, May). Manufacture of sugar in Germany. Market research, key figures, statistics, studies and analyzes. IBISWorld Report – C10.81EN. – Available at: <https://www.ibisworld.com/de/branchenreporte/herstellung-zucker/422/>. Date of Access: 25 June, 2021.

REFERENCES

1. Svetun'kov S. Konkurencija i predprinimatel'skie reshenija: monografija. [Competition and business decisions: monograph] / S. Svetun'kov, A. Litvinov. – Ul'janovsk: Izdatel'stvo «Korporacija tehnologij prodvizhenija». – 2000. – 256 s. – Available at: <https://sergey.svetunkov.ru/wp-content/uploads/2020/08/LitSvet.pdf>. Date of access: 5 June, 2021 [in Russian].

2. Erdem T. Competitiveness of dried sector: A case study of world and Turkey. *Agricultural Economics*. – 2020. – 66. – P. 365-372. – <https://doi.org/10.17221/98/2020-AGRICECON>. ISSN 1805-9295. Date of access: 7 June, 2021.

3. Kokenova A., Sadykbekova A., Statsenko O. and etc. Mechanisms for ensuring the competitiveness of business structures in the agricultural sector. Bulletin of National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. – 2020. – 6(388). – P. 154-161. – <https://doi.org/10.32014/2020.2518-1467.195> ISSN 2518-1467 (Online), ISSN 1991-3494 (Print). Date of access: 14 June, 2021.

4. Tireuov, K., Kerimova U., Turekulov, S. Ways to improve the competitiveness of agricultural production in Kazakhstan. Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2020. – 11(2). – P. 613-618. – ISSN 2068-696X. – Available at: <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/5129>. Date of access: 15 June, 2021.

5. Zhussupov Y. et al. Main directions of increasing competitiveness considering specificity of agriculture and its sustainable development. Journal of Environmental Management and Tourisms. – 2020. – 11(7). – P. 1829-1840. – ISSN 2068-7729. – Available at: <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/5735>. Date of access: 15 June, 2021.

6. Tsaurkubule Zh., Kenzhin Zh., Bekniyazova D. and etc. Assessment of competitiveness of regions of the Republic of Kazakhstan. Insights into Regional Development, Entrepreneurship and Sustainability Center. – 2020. – 2(1). – P. 469-479. – [http://doi.org/10.9770/IRD.2020.2.1\(6\)](http://doi.org/10.9770/IRD.2020.2.1(6)) ISSN 2669-0195 (online). Date of access: 15 June, 2021.

7. OECD. Monitoring the development of Agricultural Co-operatives in Kazakhstan, OECD Publishing. – Paris. – 2019. – Available at: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/central-asia/Kazakhstan-Monitoring-Agricultural-Co-operatives-2019-EN.pdf>. Date of access: 15 June, 2021.

8. Wimmer S., Sauer J. Profitability Development and Resource Reallocation: The Case of Sugar Beet Farming in Germany. Journal of Agricultural Economics. – 2020. – 71(3). – P. 816-837. – <https://doi.org/10.1111/1477-9552.12373>. Date of access: 20 June, 2021.

9. Qazaqstan Respublikasyndaғы ауыл, орман, аңшылық және балық шаруашылығы статистикасы. Statistikalıq jınaq. [Agriculture, forestry and fisheries in the Republic of Kazakhstan. Statistical Compendium]. – Nūr-Sūltan. – 2020. – 134 b. Available at: <https://stat.gov.kz/official/industry/14/publication>. Date of access: 9 June, 2021 [in Kazakh].

10. Euromonitor International (2020). Industrial: Euromonitor from trade sources/national statistics [Refined sugar Production / Profitability / Market and Prices, Germany, 2015-2021]. Passport. Retrieved June 10, 2021 from <https://www.portal.euromonitor.com/>

11. Bericht zur Markt- und Versorgungslage Zucker. Dieser Bericht wurde von der Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung gefertigt. [Market and supply situation for sugar. Report by the Federal Agency for Agriculture and Food]. – Bonn. – 2021. – 53 p. – Available at: <https://www.ble.de/SharedDocs/Downloads/DE/BZL/Daten-Berichte/Zucker/2021BerichtZucker.pdf>. Date of access: 15 June, 2021 [in German].

12. Qazaqstan және onyñ öñirleriniñ önerkäsıbı. Statistikalıq jınaq. [Industry of Kazakhstan and its regions. Statistical Compendium]. – Nūr-Sūltan. – 2020. – 204 b. – Available at: <https://stat.gov.kz/official/industry/151/publication>. Date of access: 6 June, 2021 [in Kazakh].

13. Qazaqstan Respublikasyndaғы önerkäsıptegı baға. Statistikalıq jınaq. [Prices in industry in the Republic of Kazakhstan. Statistical Compendium]. – Nūr-Sūltan. – 2020. – 209 b. – Available at: <https://stat.gov.kz/official/industry/26/publication>. Date of access: 8 June, 2021 [in Kazakh].

14. trendeconomy.com, 2021. Imports and Exports / World / Germany / Kazakhstan / All Commodities / 1701. Cane and beet sugar and chemically pure sucrose, in solid forms / Value US\$ / 2020. Available at: https://trendeconomy.com/data/commodity_h2?commodity=1701,TOTAL&indicator=TV,tv_wrld_share&trade_flow=Export,Import&time_period=2020. Date of access: 20 June, 2021.

15. IBISWorld (2021, May). Manufacture of sugar in Germany. Market research, key figures, statistics, studies ana analyzes. IBISWorld Report – C10.81EN. – Available at: <https://www.ibisworld.com/de/branchenreporte/herstellung-zucker/422/>. Date of Access: 25 June, 2021.

**ҚАЗАҚСТАН МЕН ГЕРМАНИЯДАҒЫ ҚАНТ
ӨНЕРКӘСІБІНІҢ ДАМУЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ**

Аңдатпа

Германияның қант өнеркәсібін дамытуда тиімді тәжірибесі бар, бұл елге өнімнің осы түрімен өзін толық қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Авторлар бұл тәжірибені Қазақстанда қолдану қант өнімінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға өз септігін тигізеді деп пайымдайды. Бұл үшін мақалада келесі бағыттар бойынша Германия мен Қазақстанның қант өнеркәсібінің дамуына салыстырмалы талдау жүргізілді: өндіріс динамикасы және оның құрылымы; қант зауыттарының түсімі; өнімнің өзіндік құны; өндіріс рентабельділігі; қант бағасының динамикасы; өндірістік қуаттарды пайдалану деңгейі зерттелді. Салыстырмалы талдау жүргізгеннен кейін авторлар жергілікті нарықтағы сату бағасы мен көлемі бойынша өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің дифференциалды көрсеткіштерін, ЭСА (экспорттың салыстырмалы артықшылығы), ИСА (импорттың салыстырмалы артықшылығы) және ССА (салыстырмалы сауда артықшылығы) есептеді. Зерттеу барысында алынған нәтижелер қант өнеркәсібінің дамуына және оның Қазақстанда бәсекеге қабілеттілігін арттыруға кедергі келтіретін негізгі мәселелерді анықтауға мүмкіндік берді. Анықталған мәселелерді шешу мақсатында авторлар Қазақстан үшін қант өнеркәсібін дамытуда Германияның тәжірибесін қолдануға қатысты тиісті ұсынымдар берді. Мақала Қазақстанның тиісті ұлттық және мемлекеттік органдарына 2018-2027 жылдарға арналған қант өндірісін дамытудың салалық бағдарламасын іске асыру тұжырымдамасын қарастыру кезінде, сондай-ақ Еуразиялық экономикалық комиссия үшін сезімтал ауыл шаруашылығы тауары ретінде қант өндірісін қолдау жөніндегі ұсынымдарды әзірлеу кезінде пайдалы болуы мүмкін.

А.Е. Егинбаева, А.Т. Карипова, Е.К. Молдакенова

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ
САХАРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В КАЗАХСТАНЕ И ГЕРМАНИИ**

Аннотация

Германия имеет эффективный опыт в развитии сахарной промышленности, что позволяет стране полностью обеспечивать себя этим видом продукции. Авторы полагают, что применение данного опыта в Казахстане приведет к повышению конкурентоспособности сахарной продукции. Для этого в статье был проведен сравнительный анализ развития сахарной промышленности Германии и Казахстана по следующим направлениям: динамика производства и его структура; выручка сахарных заводов; себестоимость продукции; рентабельность производства; динамика цен на сахар; уровень использований производственных мощностей. После проведения сравнительного анализа авторы рассчитали дифференциальные показатели конкурентоспособности продукта по цене и объемам продаж на местном рынке, ОПЭ (относительное преимущество экспорта), ОПИ (относительное преимущество импорта) и ОТП (относительное торговое преимущество). Результаты, полученные в ходе исследования, позволили выявить основные барьеры, препятствующие развитию сахарной промышленности и повышению ее конкурентоспособности в Казахстане. В целях решения выявленных проблем авторами были даны соответствующие рекомендации относительно применения опыта Германии в развитии сахарной промышленности для Казахстана. Статья может быть полезна соответствующим национальным и государственным органам Казахстана при рассмотрении Концепции реализации отраслевой программы развития сахарного производства на 2018-2027 годы, а также для Евразийской экономической комиссии при разработке рекомендаций по поддержке производства сахара как чувствительного сельскохозяйственного товара..

А.Г. Аскеев*, докторант PhD

Р.А. Байжолова, д.э.н., профессор

Евразийский национальный университет
имени Л.Н. Гумилева

г. Нур-Султан, Казахстан

* – основной автор (автор для корреспонденции)

e-mail: a.askeyev@gmail.com

ИССЛЕДОВАНИЕ НАУЧНЫХ ОСНОВ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ В СФЕРЕ ТУРИЗМА

Данная статья посвящена интенсивному анализу существующих исследований, направленных на изучение вопросов повышения эффективности в сфере туризма и предоставлению панорамы наиболее развитых областей исследования. В процессе исследования были применены такие методы исследования, как наблюдение, описание, контент-анализ, дисперсионный анализ, а также сравнительный, формально-логический и другие методы познания. В качестве информационной базы исследования была использована наукометрическая база данных «Scopus». При этом подбор, расчет и интерпретация данных по исследованиям, посвященным изучению вопросов эффективности сферы туризма осуществлялись авторами самостоятельно на основе большого набора данных. В статье проанализирована и продемонстрирована актуальная количественная информация по научным исследованиям, посвященным вопросам эффективности в сфере туризма, в разрезе периодов публикаций, указателей ключевых слов, целевых стран и т.д. С помощью дисперсионного анализа проведено исследование наличия взаимосвязи между публикационной активностью стран в изучении вопросов эффективности сферы туризма и местом в рейтинге конкурентоспособности путешествий и туризма Всемирного экономического форума. В результате выявлены основные тренды публикационной активности, определены ведущие страны, наиболее привлекательные виды туризма, изученные категории эффективности, развитые области исследования. Статистически доказано, что публикационная активность стран в изучении вопросов эффективности сферы туризма связана с их позицией в рейтинге конкурентоспособности путешествий и туризма Всемирного экономического форума.

Ключевые слова: туризм, дестинации, эффективность, обзор литературы, экономика туризма, контент-анализ, дисперсионный анализ, рейтинг конкурентоспособности путешествий и туризма, панорама исследований, публикационная активность

Кілт сөздер: туризм, дестинациялар, тиімділік, әдебиетке шолу, Туризм экономикасы, контент-талдау, дисперсиялық талдау, саяхат және туризм бәсекеге қабілеттілігінің рейтингі, зерттеулер панорамасы, жарияланымдық белсенділік

Keywords: tourism, destinations, efficiency, literature review, tourism economics, content analysis, analysis of variance, travel and tourism competitiveness ranking, research panorama, publication activity

JEL classification: C20, JEL Z31

Введение. Динамика туризма, как вида деятельности и как отрасли, требует постоянных усилий по поиску новых подходов, инструментов и перспектив для получения новых знаний, а также более глубокого понимания дисциплины. В этой связи, в данной статье мы проанализировали развитие исследований, посвященных вопросам повышения эффективности в сфере туризма, с точки зрения того, где мы были, где мы находимся и где мы должны быть. В этом отношении было сделано очень мало таких попыток.

Основной целью данного обзора является отслеживание прогресса в области исследования вопросов эффективности сферы туризма

путем выявления основополагающих элементов и ключевых вкладов, а также предоставление панорамы наиболее развитых областей исследования. Основными источниками данных является наукометрическая база данных «Scopus».

В статье были использованы, как общенаучные методы исследования, как наблюдение, описание, методы анализа и синтеза, так и конкретные методы исследования, как контент-анализ, дисперсионный анализ, методы сравнительного, формально-логического анализа и другие научно-аналитические методы исследования.

Для того чтобы составить исчерпывающий список статей для анализа, были отобраны 9760

статей, опубликованных до 2020 года включительно, с использованием поисковых запросов по ключевым словам: 'tourism' AND ('efficiency' OR 'effectiveness' OR 'productivity' OR 'performance') в «заголовке статьи, аннотации, ключевых словах» наукометрической базы данных «Scopus». Главное преимущество наукометрической базы данных «Scopus» в том, что ее охват почти на 60% больше, чем у «Web of Science» [13].

Ключевые слова были выбраны в соответствии с нашим опытом и со ссылкой на наиболее распространенные из них, которые можно найти для чтения статей, относящихся к этой области исследования. Кроме того, было решено сознательно не включать какие-либо ключевые слова, относящиеся к статистическим методологиям, в связи с тем, что цель исследования – представить панораму наиболее развитых областей исследования, касающихся эффективности туризма, без сосредоточения исключительно на эмпирической точке зрения.

Затем эти статьи были изучены, чтобы исключить те, которые на самом деле не имеют отношения к вопросам эффективности сферы туризма. Это привело к сохранению 3841 статей, посвященных вопросам эффективности в сфере туризма, для интенсивного анализа по годам публикации, указателям ключевых слов, целевым странам и т.д.

Обзор литературы. По мнению Yong Y. W., Keng K. A., Leng T. L., Shahin A. Dabestani R. туризм считается одной из важнейших экспортных отраслей, он же являлся как причиной, так и бенефициаром длительного периода экономического роста, наблюдавшегося в последние десятилетия [1, 2]. Как отмечают Ritchie J. R. B., Stouch G. I., учитывая его растущее экономическое и социальное значение, стейкхолдеры теперь заинтересованы в определении того, что движет производительностью в отрасли [3]. Dwyer L., Kim C., Enright M. J., Newton J. утверждают, что повышение эффективности может существенно способствовать успеху стратегических планов развития дестинации [4, 5]. В связи с чем, согласно отчету международной консалтинговой компании IBISWorld быстрый рост отрасли сопровождается растущей диверсификацией и конкуренцией между (в частности, соседними) дестинациями [6].

В дополнение Assaf A. G., Josiassen, A. счи-

тают, что искушенность потребителей также возросла ввиду быстрого роста Интернета и диапазона предлагаемых туристских продуктов и направлений. Дальнейшие вызовы, возникшие в результате глобального финансового кризиса, такие как сокращение числа международных поездок и широко распространенные опасения по поводу безопасности, также подтолкнули турнаправления к тому, чтобы сосредоточить больше внимания на улучшении показателей эффективности индустрии туризма [7].

Работа Eadington W. R. и Redman M. представляет собой самую раннюю попытку дать обзор изменений в экономике туризма. Ключевые области исследований, определенные в их обзоре, включают эластичность спроса и методы их моделирования, структуру рынка и собственность, экономические последствия и политику. Их рекомендации для дальнейших исследований касались таких направлений, как межотраслевые связи, интеграция экономических моделей и статистических методов для анализа спроса, а также разработка национальных и региональных моделей затрат-выпуска (далее – 3-В) для оценки экономического воздействия [9]. Sinclair M. T. проводит обзор литературы за период двух десятилетий, выделяя некоторые новые разработки, такие как подход системы уравнений к анализу спроса и моделирование вычислимого общего равновесия (CGE) для оценки экономического воздействия [10]. Эти разработки перекликаются с более ранними рекомендациями Eadington W. R. и Redman M. Tremblay P. сосредотачивает свой обзор на различных взглядах на промышленную организацию и рекомендует институциональные и сетевые подходы [11]. Кроме того, Sinclair M. T. обращает внимание ученых на экологические проблемы, связанные с устойчивым развитием туризма. Она подчеркивает тот факт, что анализ воздействия ограничивался использованием таблиц 3-В, при этом CGE-моделям уделялось мало внимания, также пренебрегали налоговой и регуляторной политикой в отношении экологических проблем [10]. В другом обзоре Sinclair M. T., Blake A. и Sugiyarto G. утверждают, что в исследованиях экономики туризма преобладает анализ спроса, в то время как детерминантам туристского предложения, включая различные формы интеграции туристского бизнеса, уделяется мало внимания [12].

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

По результатам обзора исторических событий в каждой из ключевых областей исследований экономики туризма, проведенного Song H., Dwyer L., Li G. и Cao Z. за полвека научных исследований экономика туризма претерпела существенные изменения и внесла значительный вклад в накопление знаний в широкой сфере туризма. Вместе с тем, особые характеристики туристских про-

дуктов требуют новых перспектив и подходов, выходящих за рамки традиционных экономических принципов, применяемых в других отраслях. Развитие исследований между различными предметными областями не сбалансировано [8].

Результаты/обсуждение

Рост исследований по вопросам эффективности туристской деятельности.

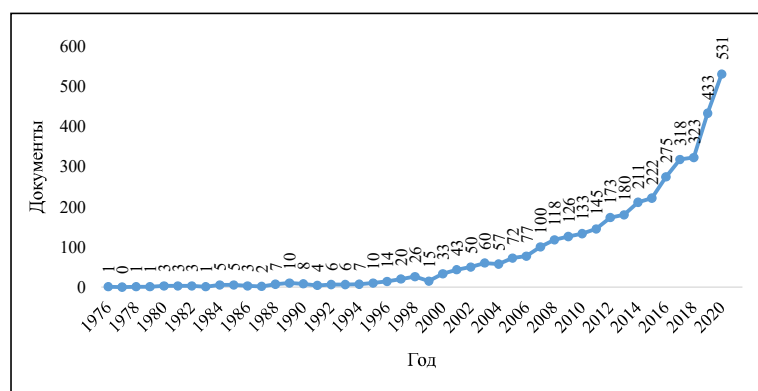

Рисунок 1. Распределение опубликованных статей по годам*

* Составлено авторами по данным наукометрической базы данных «Scopus»

На рисунке 1 представлены данные по количеству статей в журналах, индексируемых в наукометрической базе «Scopus» и опубликованных в период с 1976 по 2020 годы.

В целом, с 2000 года наблюдается сильная и исключительно положительная динамика роста количества исследований, посвященных изучению вопросов эффективности в области туризма. Так, если до 1995 года их среднее число не превышало 10 единиц, то за последующие 10 лет – это количество увеличилось в 7 раз, а к 2020 году – практически в 53 раза, составив 531 публикацию.

За 1970-е – 80-е годы появилось только 45 статей по вопросам эффективности сферы туризма (1,2% от общего количества). В 90-е годы появилось 116 статей (3,0% от общего количества), в 2000-е – 736 статей (19,1% от общего количества), а за период с 2010 по 2020 годы появилось 2944 публикаций (76,7% от общего числа).

Таким образом, в ближайшие два десятилетия можно прогнозировать бум исследований по вопросам эффективности сферы туризма.

Панорама исследований

Наукометрической базой данных «Scopus» по результатам поиска были определены 160 ключевых слов наиболее часто используемые в отобранных ранее научных публикациях.

По результатам их интенсивного анализа были сформированы 4 группы по объектам исследований, видам туризма, категориям эффективности и наиболее развитым областям исследования.

Необходимо отметить, что в процессе группирования перечисление ключевых слов осуществлялось по частоте их использования в научных публикациях. При этом отдельные термины, в т.ч. «туризм», «развитие туризма», «туристский рынок», «устойчивость», «конкурентоспособность», и т.д. не были отнесены к каким-либо группам, поскольку они представляют собой больше универсальные понятия, нежели исследовательские интересы, и, как следствие, могут быть использованы в любых других исследованиях.

Результаты группирования ключевых слов по объектам исследований, видам туризма, категориям эффективности и наиболее развитым областям исследования*

Наименование группы	Ключевые слова
Объекты исследований	Tourist destination Tourism industry Leisure industry Hospitality industry Small and Medium-sized Enterprise
Виды туризма	Ecotourism International tourism Sustainable tourism Heritage tourism Rural tourism Cultural tourism Medical tourism
Категории эффективности	Industrial performance Financial performance Firm performance Business performance Energy efficiency Technical efficiency
Области исследований	
Управление	Decision making Stakeholder Environmental management Destination management Corporate strategy Policy making Management practice
Маркетинг	Destination image Destination marketing Social Media Advertising Market orientation
Человеческие ресурсы	Employment Knowledge Training Academic performance
Качество	Service quality Customer satisfaction Tourist satisfaction Competitive advantage
Взаимоотношения	Tourist behavior Perception Travel behavior Corporate social responsibility Environmental impact Consumption behavior

* Составлено авторами по данным наукометрической базы данных «Scopus»

Как видно из таблицы 1, объектом исследований эффективности в сфере туризма закономерно является туристская дестинация, которая в нашем случае включает в себя индустрии туризма, развлечений, гостеприимства. На сегодняшний день большая часть исследований посвящена изучению вопросов эффективности

деятельности основных субъектов туристской дестинации – малых и средних предприятий. Например, Song H. и др. отмечают: «деятельность фирм, особенно измеряемая производительностью и эффективностью, является давней темой в исследованиях предложения в сфере туризма. Наибольшее внимание привлеч гостии-

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

ничный сектор, за ним следуют туристические агентства и рестораны» [8].

При широком разнообразии видов туризма наибольшее внимание авторов, исследующих вопросы эффективности в сфере туризма, привлекают экологический, международный, устойчивый, историко-культурный, сельский и медицинский виды туризма. В разрезе категорий эффективности на данный момент более изученными являются вопросы индустриальной, финансовой, фирменной, бизнес, энерго- и технической эффективностей.

Кроме того, в результате проведенной си-

стематизации научных публикаций выделены следующие наиболее развитые области исследования: управление, маркетинг, человеческие ресурсы, качество и взаимоотношения.

Страны

На сегодняшний день безусловным лидером по количеству опубликованных статей, посвященных вопросам эффективности сферы туризма, являются Соединенные Штаты Америки, на которые приходится 668 научных публикаций. За ними следуют Великобритания, Австралия, Испания, Китай, Тайвань, Гонконг, Италия, Канада, Турция и т.д. (табл. 2).

Таблица 2

Результаты ранжирования стран по количеству опубликованных статей и рейтингу конкурентоспособности*

Место	Наименование	Количество статей	Рейтинг ОКПТ ВЭФ
1	США	668	5
2	Великобритания	480	6
3	Австралия	409	7
4	Испания	300	1
5	Китай	285	13
6	Тайвань	226	37
7	Гонконг	202	14
8	Италия	158	8
9	Канада	119	9
10	Турция	110	43
11	Новая Зеландия	108	18
12	Малайзия	105	29
13	Южная Корея	100	16
14	Португалия	90	12
15	Южная Африка	88	61

* Составлено авторами по данным наукометрической базы данных «Scopus» и Отчета по конкурентоспособности путешествий и туризма Всемирного экономического форума 2019 года

В ходе ранжирования стран по количеству научных публикаций посвященных вопросам эффективности сферы туризма, представленным в таблице 2, были выявлены следующие особенности.

Первое. Нет видимой связи между географической областью страны и развитием индустрии туризма. Например, такое маленькое государство, как Тайвань, опередило такую крупную страну, как Канада.

Второе. Индустрия туризма тесно связана с водными объектами. Все 15 ведущих стран находятся у морей и океанов.

Третье. В результате ранжирования практически 2/3 ведущих стран находятся в Азиатско-Тихоокеанском регионе.

Четвертое. В целом, 27 ключевых слов, относящихся к странам / районам, очевидно, показали, что траектория исследования вопросов эффективности в сфере туризма охватила весь мир.

В рамках проведения обзора научных публикаций по вопросам эффективности в сфере туризма также было проведено исследование наличия взаимосвязи между публикационной активностью стран в изучении вопросов эффективности сферы туризма и местом в рейтинге

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

конкурентоспособности путешествий и туризма Всемирного экономического форума.

Данная задача сводится к проверке гипотезы $H_1: a_1 = a_2 = \dots = a_m$ о равенстве математических ожиданий, осуществляемой в дисперсионном анализе, т.е. необходимо проверить гипотезу о том, что на уровне значимости $\alpha = 0,05$ (с надежностью 95%) «публикационная активность стран в изучении вопросов эффективности сферы туризма не связана с их позицией

в рейтинге конкурентоспособности путешествий и туризма Всемирного экономического форума». Проверка гипотезы также осуществлялась посредством однофакторного дисперсионного анализа (табл. 3, 4). Учитывая периодичность выхода Отчета по конкурентоспособности путешествий и туризма Всемирного экономического форума 1 раз в 2 года, было принято решение для проведения анализа использовать отчетные данные 2019 года.

Таблица 3

Расчеты дисперсионного анализа*

Группы	Счет	Сумма	Среднее	Дисперсия
Столбец 1	15	3448	229,8666667	29584,8381000
Столбец 2	15	279	18,6	281,1142857

* Рассчитано авторами с помощью MS Excel

В результате анализа F-статистика (22,417) больше F-критического (4,196) значения. Следовательно, можно утверждать, что различия между группами не случайны, т.е. на уровне значимости $\alpha = 0,05$ (с надежностью 0,95) ги-

потеза H_1 отклоняется. P-значение подтверждает вероятность того, что расхождение между группами не случайно. Величина вероятности (0,0000573), следовательно, отклонение между группами статистически значимо.

Таблица 4

Результаты дисперсионного анализа*

Источник вариации	SS	df	MS	F	P-Значение	F критическое
Между группами	334752,0	1	334752,03330	22,41696692	5,72835E-05	4,195971819
Внутри групп	418123,3	28	14932,97619			
Итого	752875,4	29				

* Рассчитано авторами с помощью MS Excel

Таким образом, публикационная активность стран в изучении вопросов эффективности сферы туризма связана с их позицией в рейтинге конкурентоспособности путешествий и туризма Всемирного экономического форума.

Заключение. С 2000-го года наблюдается сильная и исключительно положительная динамика роста количества исследований, посвященных изучению вопросов эффективности в области туризма. Наряду с этим, из числа наиболее цитируемых статей большая часть была выпущена в начале второго тысячелетия.

Спектр рассматриваемых видов объектов исследования достаточно широк (туристские компании, места размещения, предприятия общественного питания, туристские дестинации и т.д.). Между тем, существующие исследования преимущественно сконцентрированы на

изучении групп микроединиц – предприятий малого и среднего бизнеса (в т.ч. гостиниц, туристских агентств, ресторанов и т.д.).

При широком разнообразии видов туризма наибольшее внимание авторов, исследующих вопросы эффективности в сфере туризма, привлекают экологический, международный, устойчивый, историко-культурный, сельский и медицинский виды туризма.

В разрезе категорий эффективности на данный момент более изученными являются вопросы индустриальной, финансовой, фирменной, бизнес, энерго- и технической эффективностей.

Наиболее развитые области исследования: управление, маркетинг, человеческие ресурсы, качество и взаимоотношения.

Разработаны и активно используются разнообразные методики оценки эффективности

туристской деятельности: численные модели, эмпирические методы исследования, методы прогнозирования, теоретические методы исследования, сравнительные исследования, обзор литературы, экономический анализ и эконометрические методы. При этом происходит их комбинирование и совершенствование.

Наблюдается тенденция перехода от единичного (в рамках одного вида деятельности) к комплексному (в рамках совокупности видов туристской деятельности) исследованию и соответствующей оценке эффективности туристской деятельности.

Траектория исследования вопросов эффективности в сфере туризма охватила весь мир. США являются лидером по количеству опубликованных статей, посвященных вопросам эффективности сферы туризма. Однако, наибольшей популярностью у исследователей, изучающих вопросы эффективности сферы туризма, пользуется КНР.

Несмотря на отсутствие видимой связи

развития индустрии туризма с географической областью страны, отмечается ее тесная связь с океаном. Практически 2/3 ведущих стран находятся в Азиатско-Тихоокеанском регионе.

По результатам дисперсионного анализа публикационная активность стран в изучении вопросов эффективности сферы туризма связана с их позицией в рейтинге конкурентоспособности путешествий и туризма Всемирного экономического форума.

Таким образом, по результатам проведенных исследований выявлены основные тренды публикационной активности, определены ведущие страны, наиболее привлекательные виды туризма, изученные категории эффективности, развитые области исследования. Статистически доказано, что публикационная активность стран в изучении вопросов эффективности сферы туризма связана с их позицией в рейтинге конкурентоспособности путешествий и туризма Всемирного экономического форума.

ЛИТЕРАТУРА

1. Yong Y.W., Keng K.A., Leng T.L. A Delphi forecast for the Singapore tourism industry: future scenario and marketing implications // *International marketing review*. – 1993. – Vol. 20, No. 2. – P. 10-29.
2. Shahin A., Dabestani R. Correlation analysis of service quality gaps in a four-star hotel in Iran // *International business research*. – 2010. – Vol. 12, No. 3. – P. 22-35.
3. Ritchie J.R.B., Crouch G.I. *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. – Wallingford, UK: CABI. – 2003. – 304 p.
4. Dwyer L., Kim C. Destination competitiveness: determinants and indicators // *Current issues in tourism*. – 2003. – Vol. 6, No. 5. – P. 369-414.
5. Enright M.J., Newton J. Determinants of tourism destination competitiveness in Asia Pacific: comprehensiveness and universality // *Journal of travel research*. – 2005. – Vol. 43, No. 4. – P. 339-350.
6. IBISWorld. *Tour operators in the US* [Электрон. ресурс]. – 1991. – URL: <https://ibisworld.com/united-states/market-research-reports/tour-operators-industry/> (дата обращения 10.10.2021).
7. Assaf A.G., Josiassen A. Identifying and ranking the determinants of tourism performance: a global investigation // *Journal of travel research*. – 2012. – Vol. 51, No. 4. – P. 388-399.
8. Song H., Dwyer L., Li G., Cao Z. Tourism economics research: a review and assessment // *Annals of tourism research*. – 2012. – Vol. 39, No. 3. – P. 1653-1682.
9. Eadington W.R., Redman M. Economics and tourism // *Annals of tourism research*. – 1991. – Vol. 18. – P. 41-56.
10. Sinclair M.T. Tourism and economic development: a survey // *Journal of development studies*. – 1998. – Vol. 34, No. 5. – P. 1-15.
11. Tremblay P. The economic organization of tourism // *Annals of tourism research*. – 1998. – Vol. 25, No. 4. – P. 837-859.
12. Sinclair M.T., Blake A., Sugiyarto G. The economics of tourism // In C. Cooper C. (Ed.) *Classic reviews in tourism*. – Clevedon: Channel View Publications. – 2003. – P. 22-54.
13. Zhao D., Strotmann A. Analysis and visualization of citation networks. *Synthesis Lectures on Information Concepts, Retrieval, and Services*. – 2015. – Vol. 7, Issue 1. – P. 1-207.

1. Yong Y.W., Keng K.A., Leng T.L. A Delphi forecast for the Singapore tourism industry: future scenario and marketing implications, *International marketing review*. – 1993. – 20. – P. 10-29.
2. Shahin A., Dabestani R. Correlation analysis of service quality gaps in a four-star hotel in Iran, *International business research*. – 2010. – 12(3). – P. 22-35.
3. Ritchie J.R.B., Crouch G.I. *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. CABI: Wallingford, UK. – 2003. – 304 p.
4. Dwyer L., Kim C. Destination competitiveness: determinants and indicators, *Current issues in tourism*. – 2003. – 6(5). – P. 369-414.
5. Enright M.J., Newton J. Determinants of tourism destination competitiveness in Asia Pacific: comprehensiveness and universality // *Journal of travel research*. – 2005. – 43(4). – P. 339-350.
6. IBISWorld. *Tour operators in the US* [Electronic resource]. – Available at: <https://ibisworld.com/united-states/market-research-reports/tour-operators-industry/> (Accessed: 10.10.2021).
7. Assaf A.G., Josiassen A. Identifying and ranking the determinants of tourism performance: a global investigation // *Journal of travel research*. – 2012. – 51(4), 388-399.
8. Song H., Dwyer L., Li G., Cao Z. Tourism economics research: a review and assessment, *Annals of tourism research*. – 2012. – 39(3). – P. 1653-1682.
9. Eadington W.R., Redman M. Economics and tourism, *Annals of tourism research*. – 1991. – 18. – P. 41-56.
10. Sinclair M.T. Tourism and economic development: a survey // *Journal of development studies*. – 1998. – 34(5). – P. 1-15.
11. Tremblay P. The economic organization of tourism, *Annals of tourism research*. – 1998. – 25(4). – P. 837-859.
12. Sinclair M.T., Blake A., Sugiyarto G. The economics of tourism, In Cooper C. (Ed.) *Classic reviews in tourism*, Clevedon: Channel View Publications. – 2003. – P. 22-54.
13. Zhao D., Strotmann A. Analysis and visualization of citation networks, *Synthesis Lectures on Information Concepts, Retrieval and Services*. – 2015. – 7(1). – P. 1-207.

Ә.Ғ. Әскеев, Р.А. Байжолова

**ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ТИІМДІЛІКТІ АРТТЫРУДЫҢ
ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІН ЗЕРДЕЛЕУ**

Аңдатпа

Бұл мақала туризм саласындағы тиімділікті арттыру мәселелерін зерттеуге және зерттеудің ең дамыған салаларының панорамасын ұсынуға бағытталған қолданыстағы зерттеулерді қарқынды талдауға арналған. Зерттеу барысында бақылау, сипаттау, мазмұнды талдау, дисперсиялық талдау, сондай-ақ салыстырмалы, формальды-логикалық және танымның басқа әдістері сияқты зерттеу әдістері қолданылды. Зерттеудің ақпараттық базасы ретінде «Scopus» ғылымиметрикалық деректер базасы пайдаланылды. Сонымен қатар, туризм саласының тиімділігі мәселелерін зерттеуге арналған зерттеулер бойынша деректерді сұрыптау, есептеу және түсіндіруді авторлар деректердің үлкен жиынтығы негізінде дербес жүзеге асырды. Мақалада жарияланымдар, түйінді сөздердің көрсеткіштері, мақсатты елдер тұрғысынан және т.б. туризм саласындағы тиімділік мәселелеріне арналған ғылыми зерттеулер бойынша өзекті сандық ақпарат талданып, көрсетілді. Дисперсиялық талдаудың көмегімен туризм саласының тиімділігі мәселелерін зерттеудегі елдердің жарияланымдық белсенділігі мен Дүниежүзілік экономикалық форумның саяхаттар мен туризмнің бәсекеге қабілеттілігі рейтингіндегі орны арасындағы өзара байланыстың болуын зерттеу жүргізілді. Нәтижесінде жарияланым белсенділігінің негізгі трендтері анықталды, жетекші елдер, туризмнің неғұрлым тартымды түрлері, тиімділіктің зерттелген санаттары, зерттеудің дамыған салалары анықталды. Туризм саласының тиімділігі мәселелерін зерттеудегі елдердің жарияланымдық белсенділігі олардың Дүниежүзілік экономикалық форумның саяхаттар мен туризмнің бәсекеге қабілеттілігі рейтингіндегі ұстанымымен байланысты екендігі статистикалық дәлелденген.

RESEARCH OF THE SCIENTIFIC BASIS ON IMPROVING TOURISM EFFICIENCY

Annotation

This article is devoted to an intensive analysis of existing research aimed at examining the issues of improving efficiency in the field of tourism and providing a panorama of the most developed areas of research. In the course of the research, such research methods were applied as observation, description, content analysis, analysis of variance, as well as comparative, formal-logical and other methods of cognition. The scientometric database “Scopus” was used as an information base for the study. At the same time, the sorting, calculation and interpretation of data from studies devoted to the study of issues of the effectiveness of the tourism sector were carried out by the authors independently on the basis of a large array of data. The article analyzes and demonstrates relevant quantitative information on scientific research on efficiency in the field of tourism, in the context of publication periods, keyword indexes, target countries, etc. Analysis of variance was used to study the relationship between the publication activity of countries in the study of the effectiveness of the tourism sector and the place in the travel and tourism competitiveness rating of the World Economic Forum. As a result, the main trends in publication activity were identified, the leading countries, the most attractive types of tourism, the studied categories of efficiency, developed areas of research in the field of tourism were identified. It is statistically proven that the publication activity of countries in studying the issues of the effectiveness of the tourism sector is associated with their position in the rating of the competitiveness of travel and tourism of the World Economic Forum.

A. Yerikkyzy*, *master of economic sciences*¹
E. Belousova, *c.e.s., assoc. professor*²
*Almaty technological university*¹
Almaty, Kazakhstan
*S. Seifullin kazakh agro technical university*²
Nur-Sultan, Kazakhstan
* – main author (author for correspondence)
e-mail: amina.yerikkyzy@gmail.com

THE HOSPITALITY ECONOMY IN A PANDEMIC

Conducted research on the impact of the COVID-19 pandemic on hospitality industry participants in response to the emergence of comments from scientists and analysts in countries.

The level of risk exposure to dependence on a country's GDP shows that there is a high dependence on the pandemic for countries where the level exceeds 20 percent. In this case, the economy of such countries was reorganized into domestic tourism.

World practice has shown that cases of disappearance of tourists, re-treatment and dissemination of IT technologies have been identified due to the occurrence of cases of loss of the probability of distribution.

Using the given statistical data on the development of the tourism and hospitality industry of the Republic of Kazakhstan, the authors analyzed the influence of some factors influencing the development of the tourism industry.

Conclusions and practical recommendations can contribute to the development of measures to improve the process of tourism infrastructure facilities, effective management of innovative activities in the tourism and hospitality industry.

Keywords: *tourism, tourism industry, tourism market, digitalization, infrastructure, hospitality industry, domestic hospitality economy, regional hospitality industry, risk sensitivity, economic recovery.*

Кілт сөздер: *туризм, туризм индустриясы, туризм нарығы, цифрландыру, инфрақұрылым, қонақжайлылық индустриясы, отандық қонақжайлылық экономикасы, аймақтық қонақжайлылық индустриясы, тәуекелге сезімталдық, экономиканы қалпына келтіру.*

Ключевые слова: *туризм, туристическая отрасль, туристский рынок, цифровизация, инфраструктура, индустрия гостеприимства, отечественная экономика гостеприимства, региональная индустрия гостеприимства, чувствительность к риску, восстановление экономики.*

Introduction. The World Tourism Organization's (UNWTO) latest update in December 2020 states: «The decline in the first ten months of 2020 represents 900 million fewer international tourist arrivals compared to the same period in 2019 and results in an annual loss of \$935 billion» [1].

Although UNWTO's extended scenarios for 2021-2024 indicate a recovery in international tourism by the second half of 2021, a return to 2019 levels in terms of international arrivals could take 2.5 to 4 years [1]. Given the impact of the pandemic on countries' economic losses, this shift is not surprising, but what exactly are scholars in the hospitality industry writing about the pandemic and its implications for tourism? What new insights can the COVID-19 literature provide into the sustainability of the hospitality industry?

Before answering these two questions, it is essential to say something about the views on what

sustainable tourism is. Here we take Saarinen's typology of sustainable tourism as our starting point, in which he identifies three perspectives.

Firstly, the view that sustainable tourism is about sustaining the tourism business, meaning giving priority to the financial viability of the industry [2].

The second view prioritises environmental concerns such as carrying capacity in order to limit tourism. Even if concepts such as carrying capacity seem attractive, they are difficult to implement.

A third perspective goes beyond the hospitality industry when considering sustainability and rather focuses on places and in people where tourism, travel and tourism and hospitality related industries take place, i.e. at the local level.

Research methods. In the process of research, the following methods were used: abstract-logical, economic-statistical, monographic, as well as methods of system analysis, economic comparison, expert assessments.

Literature Review. More than 40 per cent of countries relied on travel and tourism for more than 10 per cent of their GDP and employment in 2019 according to WTTC

1. 76 countries rely on travel and tourism for more than 10 per cent of their GDP; 19 of these are low- and lower-middle-income countries.

2. Globally, the countries that rely most on travel and tourism are small island countries (by GDP in 2019). A total of 16 small island countries with more than 30 per cent of GDP in travel and tourism.

3. In terms of employment, the picture is similar. In 79 countries, more than 10 per cent of employment is in tourism; 17 of these are low- or low-income countries.

The influence of the hospitality industry has been growing steadily, occupying a certain part of the world economy. Many countries have only turned to the hospitality industry in tourism to achieve their country's economic growth in recent decades (since the 1970s). Globally, travel and tourism directly contributed an estimated 2.9 trillion USD [2,3] to GDP in 2019. The WTTC produces policy reviews, studies and research reports on issues and publishes a globally acceptable overview of the economic impact of travel and tourism, covering 185 countries and 25 regions. Lately, a significant number of researchers have focused on tourism and economic growth [3].

The problems of the development of the hotel

industry are given great attention by such scientists as: Saarinen J. [2], Risso W.A. [4] Kubis K. and Schroeder A. [5] and others.

Main part. The tourism industry has a major role in the economic growth of many countries. In most developing countries, the tourism sector contributes significantly to their GDP or economy. Thus, good management of the tourism sector can improve government revenues, foreign exchange earnings and local employment, with a positive impact on the economy as a whole. The impact of the tourism industry on economic growth has already been addressed in many studies prior to COVID-19. Many scholars have found a link between tourism and economic growth [4]. Durbarry has identified the counteracting and causal relationship between tourism and economic growth in Mauritius, and tourism has contributed to economic growth. The table presented below shows all 177 countries in the WTTC GDP dataset grouped according to their economic dependence on tourism. The results are divided into four categories of dependence: heavy, high, medium and low. Regionally, Latin America and particularly, the Caribbean, Europe and Central Asia, East Asia and the Pacific have the highest number of countries heavily dependent on tourism. Although COVID-19 will affect these economies the most, the economic impact on small islands in all regions is likely to remain heaviest due to the low economic diversification of their economies.

Table 1

Dependence of a country's economy on tourism's contribution to GDP, WTTC 2019 (country names)*

Region	Heavy = ≥20% of GDP in tourism	High = 10-20% of GDP in tourism	Medium = 5-9% of GDP in tourism	Low = ≤5% of GDP in tourism
1	2	3	4	5
East Asia and the Pacific	Cambodia, Fiji, Macao SAR, Philippines, Vanuatu	Australia, China, Hong Kong, Malaysia, New Zealand, Singapore, Solomon Islands, Tonga, Thailand, Kiribati	Brunei Darussalam, Indonesia, Japan, Vietnam, Lao PDR, Mongolia	Republic of Korea, Papua New Guinea, Myanmar
Europe and Central Asia	Albania, Croatia, Georgia, Greece, Iceland, Montenegro	Armenia, Austria, Bulgaria, Cyprus, Estonia, Italy, Portugal, Slovenia, Spain, Turkey	Azerbaijan, Belarus, Bosnia and Herzegovina, Czech Republic, Denmark, Finland, France, Germany, Hungary, Kyrgyz Republic, Ireland, Kazakhstan, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Moldova, North Macedonia, Netherlands, Norway, Romania, Serbia, Slovak Republic, Sweden, Switzerland, Tajikistan, Ukraine, United Kingdom	Belgium, Ireland, Poland, Russia, Uzbekistan

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

1	2	3	4	5
Latin America and the Caribbean	Antigua and Barbuda, Aruba, Bahamas, Barbados, Belize, British Virgin Islands, Cayman Islands, Dominica, Grenada, Jamaica, Saint Kitts and Nevis, Saint Lucia, Saint Pietersberg, Vincent and the Grenadines	Chile, Costa Rica, Cuba, Dominican Republic, El Salvador, Honduras, Mexico, Nicaragua, Panama, Uruguay	Argentina, Bolivia, Brazil, Ecuador, Guatemala, Haiti, Peru, Trinidad and Tobago, Venezuela	Colombia, Guyana, Paraguay, Puerto Rico, Suriname
Countries in the Middle East and North Africa		Bahrain, Jordan, Malta, Lebanon, Morocco, Tunisia, United Arab Emirates	Algeria, Egypt, Arab Republic, Iranian Islamic Republic, Iraq, Israel, Kuwait, Oman, Qatar, Saudi Arabia, Syrian Arab Republic, Republic of Yemen	Libya
North America		Bermuda	Canada, USA	
South Asia	Maldives	Sri Lanka	India, Nepal, Pakistan	Bangladesh
Sub-Saharan Africa	Cape Verde, Sao Tome and Principe, Seychelles	Botswana, Comoros, Côte d'Ivoire, Gambia, Lesotho, Madagascar, Mauritius, Namibia, Rwanda, Tanzania	Benin, Cameroon, Central African Republic, Republic, Ethiopia, Ghana, Kenya, Malawi, Mali, Mozambique, Niger, Senegal, South Africa, Sudan, Eswatini, Togo, Uganda, Zambia, Zimbabwe	Angola, Burkina Faso, Burundi, Chad, Congo-Dem. Rep. of Congo, Congo Rep. of Gabon, Guinea, Nigeria, Sierra Leone

Notes: Shaded are the countries most dependent on tourism.

* *Rebuilding Tourism Competitiveness: Tourism Response, Recovery and Resilience to the COVID-19 Crisis*
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34348>

While, in general, tourism's contribution to GDP and total employment is correlated, there are some countries that rely heavily on tourism for job creation, despite tourism's lower contribution to GDP. In these cases, the overall impact of reduced travel and tourism may not be immediately obvious, but will be felt later, when those employed in this sector are left virtually jobless and permanently employed.

Restoring the domestic and regional potential of the hospitality industry. When planning their next trip, travellers look first to places in close proximity to home [4]. This trend was evident, for example, in China, one of the first countries to reopen: 77% of Chinese travellers prioritised domestic travel [4] in the three months following the peak of the crisis. A similar perception can be heard around the world: 71% of Americans are turning to their homes, up from 58% last year [5]. According to Keith Barr, chief executive officer (CEO) of InterContinental Hotels Group (IHG), it could be a «renaissance of the great American road trip» in the near future, with 47% of Americans considering road trips to the state as their next holiday, a trend that is sweeping across the globe given current concerns about crowded places. The desire to stay close to home and travel within the country or region is also driven by the

comfort of familiarity and the fear of becoming infected or quarantined at a distant destination [5], with 86% of recent air travellers stating that they were somewhat or very worried about being quarantined when travelling. To promote local research, NYC & Company launched its «NYC-Cation» initiative, which encourages locals and visitors to the region to stay and support the rebirth of New York City through research in these challenging times.

Unemployment is rising in OECD countries, and middle-class consumption is declining, with more people falling into poverty [6]. Unemployment is rising in OECD countries and middle-class consumption is declining, with more people falling into poverty. Citizens are also increasingly concerned about losing their jobs to the pandemic, with 60% of Americans fearing job loss. In this context, cost will have a major impact on travel decisions in the short and medium term [6].

Sensitivity to risk. Being substantially more likely to travel alone, the younger generation has the most flexibility to travel without the risk and fear of exposing a loved one at home to a virus [7]. A survey of travellers found that «fear of exposing others» was a major concern for 39% of travellers in the UK and 31% in France [8]. In this context, risk

tolerance will remain low or close to zero for those whose family members are immunocompromised or have family members over the age of 65 [8].

The journey is likely to be initiated by less risk-averse travellers and pioneers, from adventure travellers and hikers to surfers and mountain climbers. Apart from being more fearless, these types of travellers are typically niche verticals associated with immersing themselves in nature, staying active and visiting remote communities, and as such, they do not generate the same fear of crowds. For example, after the 2015 Nepal earthquake, adventure travel was the segment that recovered faster [7]. Variations in risk aversion can be seen across cultures, with some nationalities demanding greater confidence in the safety of travel destinations. While 12% of Chinese travellers would go abroad on their next vacation trip, 54% of Britons and 52% of German travellers would do so. While Scandinavians are more comfortable with ambiguous situations, travellers from Japan and South Korea are more risk-sensitive and are likely to rely more on traveller feedback than marketing campaigns. Young families with parents aged 25-40 have also shown a propensity to travel abroad in the near future. This family trend, dubbed 'cohesion', emerged after 9/11 and the 2008 financial crisis, which some attribute to a desire to use any time together, despite everything [8].

Off-the-grid experiences To avoid the crowds, travellers will increasingly likely look «out in the wilderness» for nature and outdoor destinations. In fact, nearly 40% of US travellers said COVID-19 has caused them to rethink the types of destinations they will choose, with beach destinations (38.2%) and small towns/rural areas (30%) heading the list [9]. These intentions are already translating into more future bookings for remote destinations, such as Alaska, and chartered rafting trips.

There is still scepticism about virtual reality as a substitute for travel, as people want to experience something new and real more than ever before. Steve Armitage, director general of Auckland Tourism, Events and Economic Development (ATEED), explained that «digitisation is a lure for people to experience what it would be like to visit», but travellers will be looking for - hands-on experiences. More and more travellers are expecting an unforgettable individual experience: 79% of people say they are more likely to visit their dream

destination after the restrictions are lifted [9].

Gaining comfort in planning. With all the uncertainty, more than 75% of U.S. travelers said they will make a somewhat elaborate or very well thought-out plan for their next travel trip [10]. Pinterest, the visual discovery engine, has become a popular form of travel escapism during home orders; a survey conducted in early May found that 56.1% of US travellers missed out on planning a trip.

In this new context, travellers will want to optimise their limited travel options, favouring longer and more meaningful holidays over shorter trips. Short-term rentals, which used to be booked on average for 3.5-5 days, are now 8.5-9 days [10]. Among North American travellers, nearly 70% said the flexibility to change dates without penalty would persuade them to book a future holiday during the COVID-19 outbreak - more than any other factor, including assurances of disinfection. The private sector is listening: companies such as Emirates are extending their fee waiver scheme, while Royal Caribbean offers a highly flexible 'cruise with confidence' booking policy.

Mechanisms for restoring trust. In response to COVID-19, changing regulatory and customer requirements, businesses will need to reassess their operating models in the short term and, in some cases, their business models as a whole. To gain the trust of customers and employees, many travel companies have implemented protocols on areas such as screening guests and crew members, physical distancing, the need to walk around wearing medical face masks, establishing hand sanitisation stations, extending meal times and limiting the capacity of establishments. In Las Vegas [11], for example, casinos have installed Plexiglas screens or require masks at tables and are introducing mobile food ordering. In hospitality, the franchise model may become more attractive, partly because it may be easier to follow protocols issued by corporations.

Given the need for consistency and coordination at a global level to rebuild traveler confidence, the WTTC brought together private sector representatives from ten industry verticals to develop effective SafeTravels protocols to optimise recovery across the sector [3,12]. To demonstrate compliance with SafeTravels protocols and recognise destinations that have implemented like-minded protocols, WTTC launched its SafeTravels stamp of approval. It is very important to build on the experience of the key or-

organisations. Thus, WTTC recommends that the aviation and airport industries refer to International Civil Aviation Organization guidelines and frameworks.

While dynamic pricing has been used in the sector for many years, measures relating to physical distancing could further aggravate this effect. Paul Griffiths, CEO of Dubai Airports, noted that «physical distancing in aircraft significantly undermines the economic model of airlines, which will have to raise fares to stay in business at a time when customers have less disposable income», which in turn makes tickets more expensive. While theme parks, such as Six Flags and Walt Disney World, now require advance reservations to meet local security and crowd management requirements.

Economic recovery. In the broader macroeconomic context, the industry will face a slowdown in economic growth at best, and a full-blown recession at worst. According to the latest current WTTC scenario [3], a total of 121.1 million jobs in the global travel and tourism sector will be affected, resulting in a global GDP loss of \$3.4 trillion. Meanwhile, the number of visitors worldwide would drop by 53% for international arrivals and 34% for domestic arrivals. Paul Abbott, CEO of American Express Global Business Travel (GBT), said the economic impact would surely lead to reduced spending on business and leisure travel. As a result, many businesses, especially SMEs, which account for 80% of the sector, will face severe revenue shortfalls and liquidity problems; with a significant proportion going underwater. Matthew Upchurch, chairman and CEO of Virtuoso, said that «if the recovery is too long, the nature of agencies as small businesses means that a significant number of them may not survive. This will have

devastating consequences that are disproportionate to women, minorities and small businesses».

Conclusion. More broadly, COVID-19 has fundamentally changed the way we live. Our social interaction, our professional dynamics and our whole relationship using internet technology is being transformed. The hospitality industry as part of the economic system is certainly no exception and is not immune to this transition either.

Seemingly overnight, hundreds of countries have suspended flights or stopped international travel. Even domestically, national and regional bodies have been ordering more restrictive measures in their operations than in providing financial support and assistance. Many businesses were forced to close down temporarily, unfortunately often to the point of final closure (without finding any way out of the situation).

As research data and journalist observations show, the business environment is reshaping itself and helping the community cope with the challenges that have arisen. Moreover, hospitality businesses are seizing the moment to come together and use their experiences to improve their situation. To recover faster, experience has shown the importance of a globally coordinated approach with public-private cooperation, the need to improve the current seamless travel experience, the adoption of global protocols for health and hygiene such as the WTTC Safe Travel Protocols to restore traveler confidence and welcome accelerated technological change. At the same time, it will be important for governments to continue to support throughout the recovery period by gradually lifting previously established restrictions (on travel, restaurant visits, etc.).

REFERENCES

1. UNWTO World Tourism Barometer. – 2021. – Vol 19, No 1. – <https://www.e-unwto.org/toc/wtobarometereng/19/1>.
2. Saarinen J. Critical Sustainability: Setting the Limits to Growth and Responsibility in Tourism. Sustainability. – 2014. – 6(1). – P. 1-17. – <https://doi.org/10.3390/su6010001>.
3. World Travel & Tourism Council (WTTC). Всемирный совет по путешествиям и туризму. – 2019. – <https://eldomocom.ru/finansy/%e2%98%85-vsemirnyj-sovet-po-turizmu-i-puteshestviyam-turizm-inf>
4. Risso W.A. Tourism and economic growth: A worldwide study. Tourism Analysis. – 2018. – 23(1). – P. 123-135. – <http://doi.org/10.3727/108354218X15143857349828>.
5. Kubis K., Schroeder A., n.d. Tourism in the Wake of COVID-19. The Future of Travel and Tourism in the Wake of COVID-19.pdf.
6. Recovery at mercy of quarantine proposals. – May 2020. – IATA <https://dokumen.pub/the-military-balance-2020-first-edition-0367466392-9780367466398.htm>.
7. Short-term labour market statistics, April 2020, OECD <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=36324>

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

8. General Social Survey results, November 2018, NORC at the University of Chicago <https://gss.norc.org/>
9. Nature-based destinations and the future of travel, May 2020, Destination Analysts. – <https://www.destinationanalysts.com/blog-nature-based-destinations-and-the-future-of-travel/>
10. The strange pleasure of planning a post-pandemic vacation, April 2020, The Atlantic. – <https://www.theatlantic.com/culture/archive/2020/04/post-pandemic-vacations-pinterest/609907/>.
11. Las Vegas casinos are about to reopen, and photos show that plexiglass shields, hand-washing stations, and out-of-service slot machines will be the new normal, June 2020, Business Insider <https://bit.ly/3GBqmRo>
12. Нурпейсова М.М. Формирование имиджа и привлекательности внутреннего и въездного туризма в Казахстане // Вестник КазУЭФМТ – 2021. – № 4. – С. 151-160.

ЛИТЕРАТУРА

1. UNWTO World Tourism Barometer. – 2021. – Vol 19, No 1. – <https://www.e-unwto.org/toc/wtobarometereng/19/1>.
2. Saarinen J. Critical Sustainability: Setting the Limits to Growth and Responsibility in Tourism. Sustainability. – 2014. – 6(1). – P. 1-17. – <https://doi.org/10.3390/su6010001>.
3. World Travel & Tourism Council (WTTC). Всемирный совет по путешествиям и туризму. – 2019. – <https://eldomocom.ru/finansy/%e2%98%85-vsemirnyj-sovet-po-turizmu-i-puteshestviyam-turizm-inf>
4. Risso W.A. Tourism and economic growth: A worldwide study. Tourism Analysis. – 2018. – 23(1). – P. 123-135. – <http://doi.org/10.3727/108354218X15143857349828>.
5. Kubis K., Schroeder A., n.d. Tourism in the Wake of COVID-19. The Future of Travel and Tourism in the Wake of COVID-19.pdf.
6. Recovery at mercy of quarantine proposals, May 2020, IATA. – <https://dokumen.pub/the-military-balance-2020-first-edition-0367466392-9780367466398.htm>.
7. Short-term labour market statistics, April 2020, OECD <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=36324>
8. General Social Survey results, November 2018, NORC at the University of Chicago <https://gss.norc.org/>
9. Nature-based destinations and the future of travel, May 2020, Destination Analysts. – <https://www.destinationanalysts.com/blog-nature-based-destinations-and-the-future-of-travel/>.
10. The strange pleasure of planning a post-pandemic vacation, April 2020, The Atlantic. – <https://www.theatlantic.com/culture/archive/2020/04/post-pandemic-vacations-pinterest/609907/>.
11. Las Vegas casinos are about to reopen, and photos show that plexiglass shields, hand-washing stations, and out-of-service slot machines will be the new normal, June 2020, Business Insider <https://bit.ly/3GBqmRo>
12. Nurpeisova M.M. Formirovanie imidzha i privlekatel'nosti vnutrennego i v#ezdnogo turizma v Kazahstane // Vestnik KazUJeFMT. – 2021. – № 4. – S. 151-160 [in Russian].

А. Ериккызы, Э.В. Белоусова

ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕГІ ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ ЭКОНОМИКАСЫ**Андатпа**

Зерттеу Covid-19 пандемиясының қонақжайлылық индустриясының қатысушыларына әсерін көрсетеді, мысалы, жекелеген елдердің ғалымдарымен талдаушыларының пікірлері көрсетілген.

Елдің ЖІӨ-дегі қонақжайлылық үлесінің ұсынылған көрсеткіштері пандемия деңгейі 20 пайыздан асқан елдер үшін жоғары тәуелділікті көрсетеді. Бұл жағдайда мұндай елдердің бүкіл экономикасы ішкі туризмге қайта құрылды.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, кейбір елдер туристер болмаған кезде, салағадеген сенімнің жоғалуы салдарынан қонақжайлылық экономикасына ИТ технологияларын қайта құруға және енгізуге тырысады.

Қазақстан Республикасының туризм және қонақжайлылық индустриясының дамуы туралы берілген статистикалық мәліметтерді пайдалана отырып, авторлар туризм индустриясының дамуына әсер ететін кейбір факторлардың әсерін талдады.

Қорытындылар мен практикалық ұсыныстар туризм инфрақұрылымы объектілерінің үдерісін жақсарту, туризм және қонақжайлылық индустриясындағы инновациялық қызметті тиімді басқару бойынша шараларды әзірлеуге ықпал ете алады.

ЭКОНОМИКА ГОСТЕПРИИМСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Аннотация

Проведенное исследование отражает влияние пандемии Covid-19 на участников индустрии гостеприимства на примере комментариев ученых и аналитиков отдельных стран.

Представленные показатели доли гостеприимства в ВВП страны показывает, что высока зависимость от наличия пандемии для стран, где уровень превышал 20 процентов. В этом случае вся экономика таких стран перестроилась на внутренний туризм.

Мировая практика свидетельствует о том, что отдельные страны в отсутствии туристов, пытаются реорганизовать и внести ИТ технологии в экономику гостеприимства по причине потери доверия к отрасли.

Используя, приведенные статистические данные развития индустрии туризма и гостеприимства Республики Казахстан, авторами проведен анализ влияния некоторых факторов, влияющих на развитие индустрии туризма.

Выводы и практические рекомендации могут способствовать разработке мероприятий по совершенствованию процесса деятельности объектов туристской инфраструктуры, эффективного управления инновационной деятельностью индустрии туризма и гостеприимства.

S. Akhtayeva*, master of economic sciences¹

E. Tlessova, c.e.s., assoc. professor¹

R. Shokhan, c.e.s., assoc. professor¹

A. Omarova, PhD²

L.N.Gumilyov Eurasian National University¹

Nur-Sultan, Kazakhstan

Karaganda Buketov University²

Karaganda, Kazakhstan

* – main author (author for correspondence)

e-mail: sauleahtayeva@mail.ru

VACCINATION AS ONE OF THE COST-EFFECTIVE HEALTH MEASURES

Vaccination is the basis of global health security, as well as one of the most effective types of investments in human health protection. One of the effective methods of preventing infectious diseases is vaccination.

The article is devoted to the study of the problems of vaccination of the population against COVID-19. Based on the study and the study, the authors proceed from the fact that the problem of vaccination of the population not only from COVID-19, but also from a number of other diseases is paid attention, but at the same time it is not sufficiently studied, which determines the relevance of this topic.

The paper analyzes the coverage of the population of the Republic of Kazakhstan with certain types of vaccines for the period from 2015-2020, the coverage of immunization in the world in 2019, and also presents a forecast with scenarios of the number and timing of the vaccinated population.

Keywords: vaccination, immunization, vaccine coverage, healthcare, cost-effective measures, forecast scenarios, anti-vaccination, population, health economics, Kazakhstan.

Кілт сөздер: вакцинация, иммундау, вакцинамен қамту, денсаулық сақтау, экономикалық тиімді шаралар, болжам сценарийлері, вакцинацияға қарсы күрес, халық, денсаулық сақтау экономикасы, Қазақстан.

Ключевые слова: вакцинация, иммунизация, охват вакциной, здравоохранение, экономически эффективные меры, сценарии прогноза, антивакциноаторство, население, экономика здравоохранения, Казахстан.

JEL classification: I15

Introduction. Vaccination is the most effective and safe way to prevent infectious diseases, both from an economic and medical point of view. With the help of vaccination, it is possible to protect not only human health and life, but also to protect people around him from harmful infections. After all, it is known that diseases such as polio, tuberculosis, smallpox, measles, mumps, diphtheria, tetanus and others are prevented only by timely vaccination. Vaccination saves the lives of about three million people every year.

The article analyzes the coverage of the population of the Republic of Kazakhstan with certain types of vaccines for the period from 2015-2020, the coverage of immunization in the world in 2019, and also presents a forecast with scenarios of the number and timing of vaccination of the population. At the same time, attention is paid not only to the problems of immunization, but also to measures to activate and strengthen public confidence in vaccination, as well as awareness-raising about the disease and the threat of the spread of COVID-19. Healthcare workers should be able to correctly convey to the population

information about the need for vaccination in various forms, both orally and in printed materials. Mass immunization coverage is one of the factors of economic growth and contributes to an increase in investment consumption, as well as poverty reduction.

Literature review. Immunization is one of the key components of primary health care and an indisputable human right. This is one of the most productive types of investment in human health protection. Vaccines are also crucial for preventing and suppressing outbreaks of infectious diseases. Global health security is based on them, and they will remain a vital tool in the fight against the problem of antimicrobial resistance [1].

The World Health Organization (WHO), together with UNICEF, is monitoring immunization coverage in States. The immunization program is one of the drivers of improving the efficiency of the national health system of any state. Immunization makes it possible to prevent more than a million people's lives every year and is currently one of the most cost-effective health measures.

There is a category of people who are not recommended for certain personal indicators of the introduction of certain vaccines, but it follows that their lives depend on people who are vaccinated, thereby reducing the spread of diseases. During the COVID-19 pandemic, the number of children undergoing routine immunization decreased, and this in turn can lead to more severe consequences than coronavirus, that is, an increase in morbidity and mortality from preventable diseases. One of the important tasks of public health in many countries is to continue the vaccination program of the population.

The problems of vaccination of the population against COVID-19 are one of the global issues after the consequences of climate change. The main purpose of vaccination against coronavirus is to stop the spread of the disease and strengthen human immunity. One of the constant questions of the population are the following: «Why get vaccinated if I can get sick? Is vaccination mandatory? Is the vaccination free?». In vaccinated people, the disease is less painful, and there is also a process of breaking the chain of infection of the virus. Equal access of the population to a safe and effective vaccine is a factor that is important for stopping the spread of COVID-19.

Vaccination in Kazakhstan against COVID-19 is carried out on a voluntary basis. It should also be noted that vaccination against COVID-19 is carried out free of charge for citizens of the Republic of Kazakhstan who have a residence permit permanently residing in Kazakhstan.

The aim of the study is to study the problems and negative attitudes towards vaccination against COVID-19 coronavirus.

In the works of M.K. Akmatova, A.Zh. Baibusinova, M.G. Moskvicheva, A.V. Vitebsk T.A. Kaliuzhnaia, B.S. Belov, N.A. Ozeretskovsky the problems and barriers of vaccination against various diseases of adults and children are considered [2-4].

Studies by B. Standart, H. Christensen, M.J. Postman, M. Drummond are devoted to the cost-effectiveness of vaccination [5-6].

It is also necessary to note the research of Kazakhstani scientists (Zakaria K., Kutumbetov L., Orynbayev M., Abduraimov E., Sultankulova K., Kassenov M. and others) devoted to the study of the vaccine against coronavirus infection QazCovid-in (QazVac).

In connection with the above, we are faced with the task of investigating the problem of vaccination against COVID-19. This determines the relevance of the topic of this article. In connection with the above, we are faced with the task of investigating the problem of vaccination against COVID-19. This determines the relevance of the topic of this article.

Main part. In this study, the methods of analysis and the graphical method were applied. Using the method of analysis and statistical data, the following were studied: coverage of the population of the Republic of Kazakhstan with certain types of vaccines for the period from 2015-2020, immunization coverage in the world in 2019. For greater clarity of the indicators, a graphical method was used that reflects the dynamics of their changes through diagrams and graphs. Based on the analysis, several scenarios for the prediction of vaccination against COVID-19 in the Republic of Kazakhstan were predicted. The calculations of Figures 1, 2 are performed by constructing an exponential trend line.

Discussion. Vaccination in developed countries is an inseparable part of the prevention of medical services but even in developed countries, there is a refusal of vaccination. The most common reason for refusal is uncertainty about the safety of the vaccine. Figure 1 shows the coverage of the population of the Republic of Kazakhstan with certain types of vaccines for the period from 2015-2020.

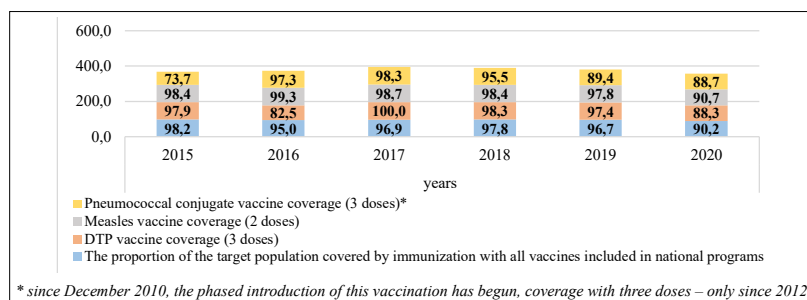

Figure 1. Coverage of the population of the Republic of Kazakhstan with certain types of vaccines for the period from 2015-2020*

* Compiled by the authors according to the source [7]

From Figure 1, there is a decrease in indicators in 2020 compared to 2015 in the following positions: the proportion of the target population covered by immunization with all vaccines included in national programs by 8%; coverage of DTP (3 doses) by 9.6%; coverage of measles vaccine (2 doses) by 7.7%. At the same time, there is a reverse dynamics of indicators in 2020 compared to 2015 in terms of coverage with pneumococcal

conjugate vaccine (3 doses), i.e. an increase of 15%.

After the collapse of the Soviet Union, the countries of Central Asia have undergone great changes. In Kazakhstan, vaccination coverage decreased between 1990 and 1995, which led to an increase in the incidence of certain vaccine-preventable diseases, such as diphtheria and measles [8]. Figure 2 shows data on immunization coverage in the world in 2019.

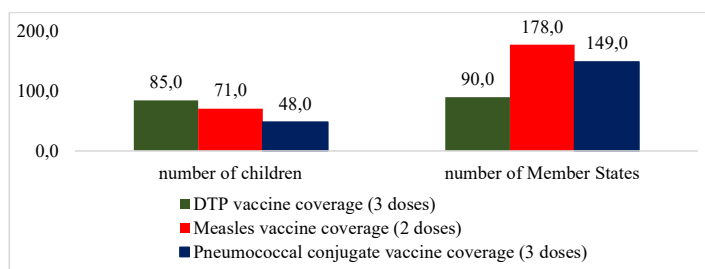

Figure 2. **Global immunization coverage in 2019***

* Compiled by the authors according to the source [9].

According to the WHO, during 2019, approximately 85% of infants in the world (116 million) received three doses of the vaccine against diphtheria – tetanus – pertussis (DTP), which protects them from infectious diseases that can cause great suffering, disability or death. By 2019, 125 WHO Member States have achieved at least 90% coverage of DTP.

By the end of 2019 85% of children received one dose of measles vaccine before their second birthday, 178 States included a second dose in routine immunization programs and 71% of children were covered with two doses of measles vaccine in accordance with national vaccination calendars.

By the end of 2019, the pneumococcal vaccine was introduced in 149 states, three of which used it on part of their territory, and the global coverage of the third dose of the vaccine was estimated at 48% [9].

Over the past few years, global vaccination coverage (the proportion of children in the world receiving recommended vaccines) has remained at the same level [9].

Immunization is one of the most effective methods of preventing infectious diseases. Currently, there is a need to intensify the explan-

atory work of medical official bodies among the population and the public about the real effect of vaccination, since there is quite a lot of fake information in the Internet space.

The vaccination campaign for citizens of the Republic of Kazakhstan began on February 01, 2021. Two doses of the following vaccines were available to the population: domestic «QazVac», Russian drug «Sputnik V», Arab-Chinese «Hayat-Vax», Chinese drug «Sinovac Biotech», American drug «Pfizer». The supply of drugs is carried out according to the schedule. In 2021, 95 billion tenge was allocated for the purchase of COVID-19 vaccines for Kazakhstanis. It is also planned to allocate 80 billion tenge from the state budget for prevention and treatment.

Funding is a critical component of sustainable immunization programs. Immunization financing cannot be considered separately from financing, planning and budgeting for the entire health sector. In most countries, the State budget is the main source of funding for immunization programs. Salaries of medical workers are paid at the expense of the state budget, expenses for the provision of services are paid and vaccines, materials and equipment are purchased.

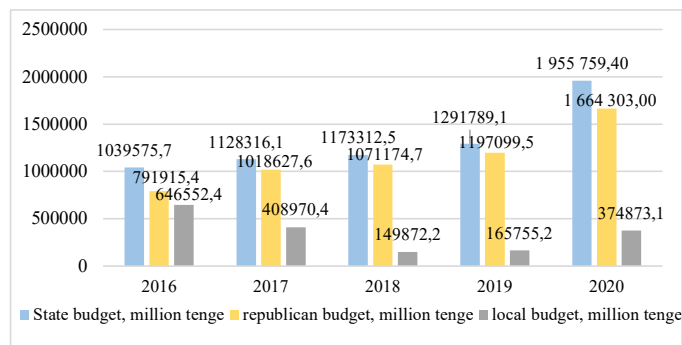

Figure 3. Dynamics of healthcare cost, million tenge*
* Compiled by the authors according to the source [10]

In the dynamics of costs, the largest share falls on expenditures from the state budget, which increased by 88.1% compared to 2016, the same change is observed in the costs of the republican budget. Regarding the costs from the local budget, they decreased by 42.01% or 271679.3 million tenge. This happened due to the fact that the health care budget was cut, the costs from the republican budget were increased.

The main reasons for the population's refusal to vaccinate: fear of side effects, distrust of the

drug and medicine in general, religious beliefs. Thanks to vaccination, collective immunity from polio and infantile paralysis has been formed in Europe and in the territory of the former Soviet Union. The formation of collective immunity will protect children under 12 years of age and people with chronic diseases, as they will be in a protected vaccinated environment. To reduce the incidence of COVID-19, it is necessary to reach the threshold of collective immunity (HIT).

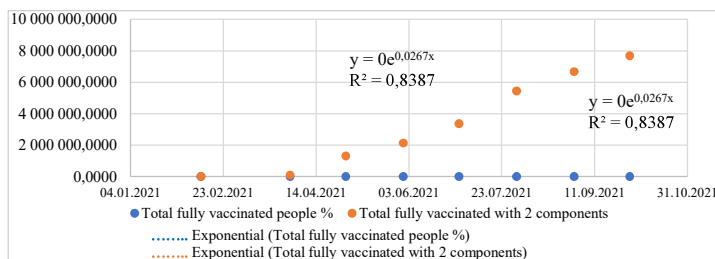

Figure 4. Actual data on vaccination of the population of the Republic of Kazakhstan from COVID-19*
* Compiled by the authors according to the source [11]

According to the figure, the following can be seen: the actual percentage of fully vaccinated people, while for the month of February 2021 was

0.07% (13447 people), and at the end of September 40% (7684022 people). The greatest vaccination activity is observed from July 2021 to the present.

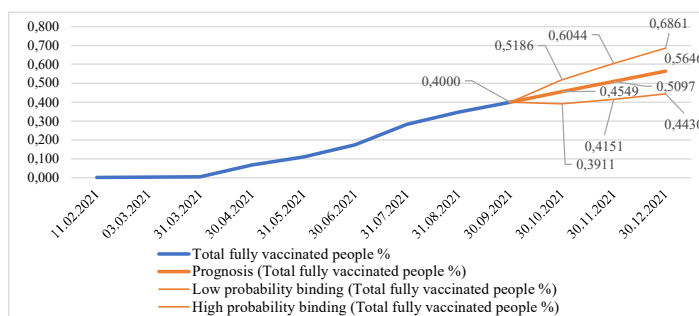

Figure 5. Forecast values of vaccination indicators of the population of the Republic of Kazakhstan from COVID-19
* Compiled by the authors.

Figure 5 shows several scenarios for the vaccination forecast: optimistic – by the end of 2021, the percentage of fully vaccinated against COVID-19 will be 68.6% (13178098 people); pessimistic 44% (8510054 people); optimal forecast – 56% (10745287 people), while it should be noted that this scenario corresponds to the state policy of the Ministry of Health.

Predictive methods based on exponential smoothing are well-known and very popular in the economy, implemented in all major statistical software packages. Generalized models are suitable for both short-term and long-term forecasting of the incidence rate, but, for some reason, are rarely used in works on this topic [12, p.872; 13; 14].

Currently, the real problem of vaccination against COVID-19 in the Republic of Kazakhstan is anti-vaccination (distrust of the vaccine, religious beliefs), namely insufficient official information regarding vaccines (post-vaccination complications, revaccination, vaccination of children, category of persons subject to medical withdrawal). The rational allocation of resources in healthcare is solved through an economic analysis of its methods and assessments. The economic component is one of the key factors in choosing effective disease control measures, especially in epidemiology.

Results. Thus, the analysis of immunization coverage and the prediction of vaccination can indicate problems, the solution of which can ensure the activation of vaccination, and will also contribute to strengthening confidence in vaccines:

Given the reluctance of many people to be vaccinated, it is necessary for organizations and vaccination specialists to carry out awareness-raising work about the need for vaccination and the dangers of COVID-19. It is necessary to promote confidence building as a social norm by expressing their support for vaccination. Through meaningful conversations with people about vaccination, everyone contributes to public health. Historically, there has been a tendency of negative attitude towards vaccination companies. And only later, after the first positive results, people change their opinion in favor of vaccines. In this regard, a tolerant approach is required with the participation of the media space to create a common favorable environment to encourage people to vaccinate. A more subtle approach is required in relation to parents of children who are also subject to vaccination.

«Vaccination against coronavirus is an important factor in overcoming the economic crisis». "Vaccination policy this year, maybe next year, is an economic policy, and it may be even more important than fiscal and monetary policy in terms of overcoming the crisis". This opinion was shared by the Managing Director of the International Monetary Fund Kristallina Georgieva on June 30, 2021 at the International Financial Congress [15].

3) Summing up, I would like to say that in recent years healthcare has been facing a number of problems: the deterioration of medical equipment, the shortage of specialists in rural areas, the low level of qualification of medical workers, the reduction of medical institutions, the constant increase in prices for medicines, medicines and services. All this is due to the low level of healthcare financing [16]. The state and prospects of development of the healthcare system of Kazakhstan, improvement of financing are one of the urgent issues today. The coronavirus pandemic has shown how much medicine is not ready for this kind of change. After all, it is the development of the state and its security that directly depend on a healthy population, which is the main productive force. And all this is connected with the effective financing of the country's healthcare system, since no industry can develop effectively without a well – established financing system.

4) Vaccination is the most cost-effective measure to combat COVID-19, which is able to stop the spread of the disease. Given the different attitudes to vaccination, it became necessary to predict several scenarios of the number of vaccinated people. According to the presented forecast on vaccination of an optimistic scenario, the number of fully vaccinated people will reach 13 million people by the end of 2021. However, given the negative attitude towards vaccination in the most pessimistic forecast scenario, the estimated number of fully vaccinated will be 8.5 million people. In order to maintain and implement an optimistic forecast scenario for vaccination, it is necessary to continue active information work.

Conclusions. Immunization saves millions of lives and is widely recognized worldwide as one of the most successful and cost-effective health measures [9]. Both healthcare organizations and non-healthcare organizations are the main drivers in the dissemination of accurate information about the benefits of vaccination. Every citizen can play his role, while having basic knowledge about vac-

cines from official sources by distributing it and expressing his open position about vaccination. In the work, based on statistical data, we calculated the forecast of vaccination of the population and presented optimistic, optimal and pessimistic scenarios.

According to the results of an optimistic and optimal forecast scenario, vaccination against COVID-19 is currently a cost-effective measure. At the same time, the effect is achieved by reducing the likelihood of coronavirus infection and further hospitalization.

REFERENCES

1. Вакцины и иммунизация. Всемирная организация здравоохранения. – Электронный ресурс. https://www.who.int/ru/health-topics/vaccines-and-immunization#tab=tab_1 (дата обращения 22.06.2021 г.)
2. Akmatov M.K., Kretzschmar M., Krämer A., Mikolajczyk R.T. Determinants of childhood vaccination coverage in Kazakhstan in a period of societal change: implications for vaccination policies // *Vaccine*. – 2007. – Vol. 25 (10). – P. 1756-1763. – DOI: 10.1016/j.vaccine.2006.11.030.
3. Белов Б.С., Наумцева М.С., Тарасова Г.М. Вакцинация в ревматологии: эволюция взглядов на проблему // *Медицинский совет*. – 2017. – № 5 – С. 142-147.
4. Озерецковский Н.А., Затолочина К.Э., Алексина С.Г. Национальный календарь профилактических прививок – основа системы иммунопрофилактики инфекционных болезней // *Эпидемиология и Вакцинопрофилактика*. – 2013. – № 5 (72). – С. 66-74.
5. Standaert B., Rappuoli R. How is the economic assessment of vaccines performed today? // *J Mark Access Health Policy*. – 2017. – 5 (1). – P. 1-14.
6. Christensen H. and others. Economic evaluation of meningococcal vaccines: considerations for the future // *The European Journal of Health Economics*. – 2019. – P. 1-13. – <https://doi.org/10.1007/s10198-019-01129-z>.
7. Бюро национальной статистики. Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Доля целевой группы населения, охваченная иммунизацией всеми вакцинами, включенными в национальные программы. – https://stat.gov.kz/for_users/sustainable_development_goals/goal_03_good_health_and_well_being (дата обращения 24.03.2022 г.).
8. Akmatov M.K. et al. Determinants of childhood vaccination coverage in Kazakhstan in a period of societal change: Implications for vaccination policies // *Vaccine*. – 2007. – Vol. 25. – P. 1756-1763. – <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17229498/>
9. Охват иммунизацией. Всемирная организация здравоохранения. – Электронный ресурс. <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage> (дата обращения 26.09.2021 г.)
10. Бюро национальной статистики. Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Статистический сборник: Уровень жизни населения в Казахстане 2016-2020. – Нұр-Сұлтан. – 2021. – <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection> (дата обращения 24.03.2022)
11. Статистика вакцинации от коронавируса (COVID-19). – Электронный ресурс. <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/vaccination/kazakhstan/> (дата обращения 03.10.2021)
12. Кондратьев М.А. Методы прогнозирования и модели распространения заболеваний // *Компьютерные исследования и моделирование*. – 2013. – Т. 5 – № 5 – С. 863-882. – <https://elibrary.ru/item.asp?id=21160612&>.
13. Burkom H.S., Murphy S.P., Shmueli G. Automated Time Series Forecasting for Biosurveillance // *Statistics in Medicine*. – 2007. – Vol. 26, № 22. – P. 4202–4218.
14. Díaz-Hierro J., Martín J.J.M., Arenas Á.V., González M.P.L.D., Arévalo J.M.P., González C.V. Evaluation of time-series models for forecasting demand for emergency health care services // *Emergencias*. – 2012. – Vol. 24, № 3. – P. 181-188.
15. Глава МВФ оценила значение вакцинации для выхода из экономического кризиса. 30.06.2021. – Электронный ресурс. *Известия*. <https://iz.ru/1186634/2021-06-30/glava-mvf-otcenila-znachenie-vaktsinatcii-dlia-vykhoda-iz-ekonomicheskogo-krizisa> (дата обращения 22.10.2021 г.)
16. Репринцева Е.В. Механизмы финансирования здравоохранения РФ // *Иннов: электронный научный журнал*. – 2018. – №3 (36). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.innov.ru/science/economy/mekhanizmy-finansirovaniya-zdravookh/> (дата обращения: 24.03.2022)

ЛИТЕРАТУРА

1. Vakciny i immunizaciya. Vsemirnaya organizaciya zdavoohraneniya. – https://www.who.int/ru/health-topics/vaccines-and-immunization#tab=tab_1 [in Russian].
2. Akmatov M.K., Kretzschmar M., Krämer A., Mikolajczyk R.T. Determinants of childhood vaccination coverage in Kazakhstan in a period of societal change: implications for vaccination policies // *Vaccine*. – 2007. – Vol. 25 (10). – P. 1756-1763. – DOI: 10.1016/j.vaccine.2006.11.030.
3. Belov B.S., Naumceva M.S., Tarasova G.M. Vakcinaciya v revmatologii: evoluciya vzglyadoov na problemu // *Medicinskiy sovet*. – 2017. – № 5 – S. 142-147 [in Russian].
4. Ozerckovskiy N.A., Zatlouchina K.E., Aleksina S.G. Nacinalnyi kalendar profilakticheskikh privivok – osnova sisremy immunoprofilaktiki infekcionnyh boleznei // *Epidemiologiya i Vakcinoprofilaktk*. – 2013. – № 5 (72) – S. 66-74 [in Russian].
5. Standaert B., Rappuoli R. How is the economic assessment of vaccines performed today? // *J Mark Access Health Policy*. – 2017. – 5 (1). – P. 1-14.
6. Christensen H. and others. Farkouh Economic evaluation of meningococcal vaccines: considerations for the future // *The European Journal of Health Economics*. – 2019. – P. 1-13. – <https://doi.org/10.1007/s10198-019-01129-z>.
7. Bureau of National Statistics. Agencies for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. The proportion of the target population covered by immunization with all vaccines included in national programs. – https://stat.gov.kz/for_users/sustainable_development_goals/goal_03_good_health_and_well_being [in Russian].
8. Akmatov M.K. et al. Determinants of childhood vaccination coverage in Kazakhstan in a period of societal change: Implications for vaccination policies // *Vaccine*. – 2007. – № 25. – P. 1756-1763.
9. Okhvat immunizaciej. Vsemirnaya organizaciya zdavoohraneniya. – Elektronnyj resurs. <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage> [in Russian].
10. Byuro natsionalnoy statistiki. Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. Statisticheskij sbornik: Uroven zhizni naseleniya v Kazakhstane 2016-2020. – <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection> [in Russian].
11. Statistika vakcinacii ot koronavirusa (COVID-19). – Elektronnyj resurs <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/vaccination/kazakhstan/> [in Russian].
12. Kondrat'ev M.A. Metody prognozirovaniya i modeli rasprostraneniya zabolevanij // *Komp'yuternye issledovaniya i modelirovanie*. – 2013. – T. 5 – № 5 – S. 863-882 [in Russian].
13. Burkom H.S., Murphy S.P., Shmueli G. Automated Time Series Forecasting for Biosurveillance // *Statistics in Medicine*. – 2007. – Vol. 26, № 22. – P. 4202-4218.
14. Díaz-Hierro J., Martín J.J.M., Arenas Á.V., González M.P.L.D., Arévalo J.M.P., González C.V. Evaluation of time-series models for forecasting demand for emergency health care services // *Emergencias*. – 2012. – Vol. 24, № 3. – P. 181-188.
15. Glava MVF ocenila znachenie vakcinacii dlya vyhoda iz ekonomicheskogo krizisa. 30.06.2021. *Izvestiya* <https://iz.ru/1186634/2021-06-30/glava-mvf-otcenila-znachenie-vaktcinacii-dlia-vykhoda-iz-ekonomicheskogo-krizisa> [in Russian].
16. Reprintseva E.V. Mekhanizmy finansirovaniya zdavoookhraneniya RF // *Innov: elektronnyy nauchnyy zhurnal*. – 2018. – №3 (36). – [Elektronnyy resurs]. – <https://www.innov.ru/science/economy/mekhanizmy-finansirovaniya-zdavoookh/> [in Russian].

С. Ахтаева, Э. Тлесова, Р. Шохан, А. Омарова

**ВАКЦИНАЦИЯ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУДЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІ ШАРАЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ**

Андатпа

Вакцинация жаһандық денсаулық сақтау саласындағы қауіпсіздіктің негізі, сондай-ақ адам денсаулығын қорғауға инвестициялардың тиімді түрлерінің бірі болып табылады. Жұқпалы аурулардың алудың тиімді әдістерінің бірі – вакцинация.

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

Мақала халықты COVID-19 вакцинациялау мәселелерін зерттеуге арналған. Зерттеу мен зерттеудің негізінде авторлар халықты вакцинациялау мәселесіне тек COVID-19-дан ғана емес, сонымен қатар бірнеше басқа ауруларға да назар аударылатындығын, бірақ бұл тақырыптың өзектілігі жеткілікті түрде зерттелмегенін білдіреді.

Жұмыста 2015-2019 жылдар кезеңінде Қазақстан Республикасының халқын вакциналардың жекелеген түрлерімен қамтуға талдау жүргізілді, 2019 жылы әлемде иммундаумен қамту, сондай-ақ вакцинацияланған халықтың саны мен мерзімдерінің сценарийлері бар болжам ұсынылды.

С. Ахтаева, Э. Тлесова, Р. Шохан, А. Омарова

ВАКЦИНАЦИЯ КАК ОДНА ИЗ ЭКОНОМИЧЕСКИ ЭФФЕКТИВНЫХ МЕР ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Аннотация

Вакцинация является основой безопасности в сфере глобального здравоохранения, а также одним из эффективных видов инвестиций в охрану здоровья человека. Одним из эффективных методов профилактики инфекционных заболеваний является вакцинация.

Статья посвящена исследованию проблем вакцинации населения от COVID-19. На основании изучения и проведения исследования авторы исходят из того, что проблеме вакцинации населения не только от COVID-19, но и от ряда других заболеваний уделяется внимание, но при этом она не достаточно изучена, чем и определена актуальность данной темы.

В работе проведен анализ охвата населения Республики Казахстан отдельными видами вакцин за период с 2015-2019 годы, охват иммунизацией в мире в 2019 году, а также представлен прогноз со сценариями количества и сроков вакцинированного населения.

А.Е. Жамиева*, PhD докторанты

Г.А. Насырова, э.г.д., профессор

Д.М. Мажитов, э.г.к., профессор

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

e-mail: zhami2805@mail.ru

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІ

Мақалада экономикалық дағдарыс әсеріндегі салық жүйесінің жағдайына қатысты өзекті мәселелер талқыланады. Бастапқы шарт - салық жүйесін қалыптастыру мен ұйымдастырудың бірыңғай әдістемелік тәсілдерінің болмауы, оның ішінде экономикалық тұрақсыздық жағдайында. Зерттеу барысында шоғырландырылған бюджетке салық төлемдерінің динамикасы мен құрылымы зерттелді, өзара байланыстарға талдау жүргізілді және салықтардың динамикасының себептері анықталды. Елдегі экономикалық өсуді ұлттық экономиканың барлық сегменттеріне айтарлықтай ынталандырушы әсер ететін салық жүйесін жаңғырту арқылы қамтамасыз етуге болады. Бюджеттік кірістер мен негізгі макроэкономикалық көрсеткіштердің әр түрлі шарттардың орындалуына әсерін бағалауға мүмкіндік беретін фискалдық реттеудің тиімділігін арттыру үшін сценарийлік модельдеу ұсынылады. Негізгі зерттеу әдістері: талдау мен синтез, жүйелік және институционалдық тәсілдер, индукция мен дедукция әдістері, гипотезаларды құру әдісі болды. Зерттеу нәтижесі ұлттық салық жүйесінің қазіргі жағдайын талдау, сценарийлік модельдеу негізінде салық жүйесінің қазіргі деңгейінің экономикалық, әкімшілік, қаржылық, саяси даму бағыттарын, шараларын әзірлеу болып табылады. Салық жүктемесінің көлемі мен көлеңкелі экономика көлемі арасындағы кері байланыстың парадоксалды сипаты ашылды. Зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы ұлттық экономиканың тұрақты өсуін қамтамасыз ету үшін салық жүйесін бейімдеу реттеу қажеттілігін негіздеуде жатыр.

Кілт сөздер: Қазақстан Республикасы, ұлттық экономика, экономикалық өсу, дағдарыс, салық, салық жүйесі, салық салу қағидаттары, сценарийлік модельдеу, салықты болжау, салық түсімдері.

Ключевые слова: Республика Казахстан, национальная экономика, экономический рост, кризис, налог, налоговая система, принципы налогообложения, сценарное моделирование, прогнозирование налогов, налоговые поступления.

Keywords: Republic of Kazakhstan, national economy, economic growth, crisis, tax, tax system, principles of taxation, scenario modeling, forecasting taxes, tax revenues.

JEL Classification: H26, H21, H20

Кіріспе. Қаржы жүйесі, атап айтқанда оның салық құрамдас бөлігі, әсіресе экономикалық конъюктураның өзгеруіне сезімтал. COVID19 пандемиясынан туындаған қазіргі экономикалық дағдарыс өндіріс көлемінің төмендеуіне, экономикалық айналымның қысқаруына және іскерлік белсенділіктің қысқаруына әкелді, бұл мемлекеттік бюджет кірістерінің құлдырауының негізгі себептері болды. Пандемия дағдарысының салдары экономикалық өмірдің барлық салаларын макроэкономикалық жағдайлардың өзгеруіне бейімдеуді, ең алдымен салық салуды түзетуді қажет етті, өйткені салық базалары азайып, салық түсімдері сәйкесінше төмендеді [1]. Ал салық жүйесі дағдарыстың салдарын жоюға мүмкіндік бере отырып, экономикалық өсу үшін қолайлы жағдай жасай алады. Сондықтан ұзақ

мерзімді перспективада аса маңызды стратегиялық экономикалық және әлеуметтік міндеттерді шешу құралы ретінде салықтардың рөлін, инновациялық дамуды қаржылық қамтамасыз ету шарттарын арттыру болжанып отыр. Салық тетіктерін оңтайландыру экономиканың тұрақты дамуының драйвері ретінде ғана емес, сондай-ақ елдегі әлеуметтік-экономикалық және саяси тұрақтылыққа ықпал ететін елеулі әлеуетке ие [2]. Адам дамуының тарихында салық теориясы мен практикасын дамыту мен жетілдірудің сөзсіз ынталандыруы экономикалық қайшылықтар мен дағдарыстар болды. Дамыған елдердің тәжірибесін талдау және оларды ұлттық экономиканың қазіргі заманғы болмысына бейімдеу арқылы Қазақстанның салық жүйесін реформалау мен дамыту жүзеге асырылды.

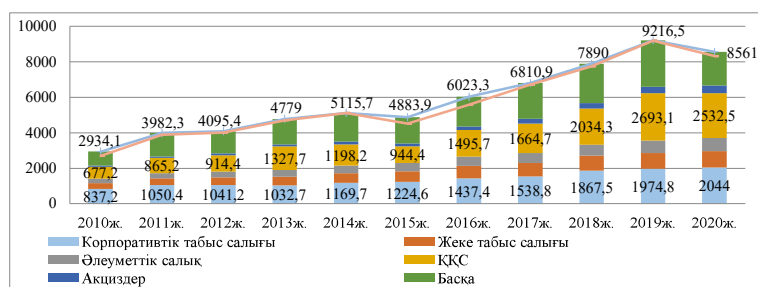
Зерттеудің мақсаты – экономикадағы дағдарыс құбылыстарымен байланысын анықтау үшін бюджетке салық түсімдерінің динамикасын талдау, тұрақсыздық жағдайында бейімделген салықтық жағдайды жүзеге асыру бойынша ұсыныстар беру. Соңғы жылдары Қазақстанда айтарлықтай қарқынды дамуды бастан кешірген серпінді экономикалық институттардың бірі болып табылатын салық жүйесін зерттеу кезінде барлық ғалымдар ортақ шешімге келді, олардың пікірінше, салық жүйесі интеграцияланған салықтар мен алымдарды, оларды енгізу рәсімдері, ережелері мен қағидаттары, оларды бақылау және жауапкершілік қағидалары салық заңнамасы мен салық органдарын қоса алғанда, бақылау және жауапкершілік қағидалары, оларды енгізу рәсімдері мен ережелері, салық салудың әртүрлі режимдерінің жиынтығы болып табылады [3]. Салық жүйесін зерттеуде жүйелі тәсіл қолданылды, шығындардың негізгі көрсеткіштеріне статистикалық бақылау және сценарийлік модельдеу әдісі қолданылды.

Әдебиеттік шолу. Осы уақытқа дейін қазіргі заманғы ұлттық салық жүйелерінің қалыптасуына А.Смит ұсынған салық салу принциптері негіз болды [4]. Салық теориясының негізгі ережелері, оның дамуы мен жүйеленуі Д. Рикардо, В. Петти, Ж.Б. Сей, Дж. Милль. Кәсіпкерлік үшін салық жүйесінің ынталандырушы мәнін өз кезегінде Дж.М. Кейнс салықтардың реттеуші рөлін анықтай отырып арттырды, оларды «икемділіктің кіріктірілген тетіктері» деп атады [5]. Болашақта А. Смит тұжырымдамасына сүйене отырып, неоклассиктер Р. Лукас, М. Фридман, А. Лаффер, Дж. Гилдер дамудың жоғары қарқынын қамтамасыз етудегі нарықтың жетекші рөлін негіздеді. Олардың пікірінше, мұндай тәсілмен салық базасы кеңейтіледі, сәйкесінше минималды салықтар мен максималды салық жеңілдік-

терімен мемлекеттің кірісі артады [6].

Жоспарлы экономика кезінде ел бюджеті салықтар есебінен емес, мемлекеттік монополия негізінде жүргізілген жалпы ішкі өнімді тікелей алып қою есебінен қалыптастырылды [7]. Посткеңестік кезеңде салық салудың теориялық және практикалық аспектілері көптеген зерттеулердің тақырыбына айналды. Қазіргі замандағы орыс ғалымдарының ішінде келесілерді атап өту керек: В.Г. Пансков, Л.П. Окунева, И.А. Майбуров, С.В. Барулин, Т.Ф. Юткин, Д.Г. Черник, А.И. Худяков және басқалары. Салық салу мәселелеріне арналған зерттеу жұмыстарында ерекше орын алатын отандық зерттеушілерді атап өтуге болады, олар: С.Т. Алибеков, К. Ілиясова, В.Д. Мельников, С.М. Өмірбаев, А. Зейнелғабдин, А.А. Нұрымов, Ф.С. Сейдахметова және басқалары.

Негізгі бөлім. Ұлттық экономиканың мәселелері және тиісінше бизнес-құрылымдардың мүдделері салық органдарының экономикалық субъектілермен ынтымақтастығы мен ашықтығын талап етеді. Бұл тұрғыда шетелдік және отандық инвесторлардың алаңдаушылығын тудыратын салықтық басқарудың маңызды аспектілері заңдарды жүйесіз қолдану және кейбір салықтық қылмыстардың криминализациясы болып табылады. Салықтық өзара қарым-қатынастардың транспаренттілігі мәселелерін тиімді шешу таяу жылдары шетелдік инвесторлар үшін неғұрлым қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік береді. Салық саясаты міндеттерінің бірі негізгі салықтар бойынша мөлшерлемелерді (Корпоративтік табыс салығы (КТС) – 20%-ға дейін, Қосымша құн салығы (ҚҚС) – 12%-ға дейін, жеке тұлғалардың кірістеріне салық - 10%-ға дейін, әлеуметтік салық – 11%-ға дейін) азайту есебінен салық төлеушілердің салық ауыртпалығын айтарлықтай төмендету болып табылады (1-сур.).

1-сурет. Мемлекеттік бюджетке салық түсімдерінің серпіні 2010-2020 жылдар үшін, млрд теңге*

* Авторлармен [13] негізінде құрастырылған

Қаржы және есеп / Финансы и учет

Жүргізілген салық реформалары бірнеше жылдан кейін ғана оң нәтижелер мен әсер бере алады. 2010-2020 жылдарға арналған ҚР Мемлекеттік бюджетіне салық түсімдерінің серпінін талдау мемлекеттік бюджет кірістерінің негізгі көздері болып табылатын негізгі салықтардың сомасы тұрақты түрде өсіп келе жатқанын көрсетті (осы кезеңдерде экономикадағы дағдарыс құбылыстарына байланысты 2015 және 2020 жылдардағы көрсеткіштерді қоспағанда).

10 жыл ішінде корпоративтік табыс салығы, жеке табыс салығы және әлеуметтік салық түсімдері екі еседен астам өсті, ал қосылған құн салығы мен акциздер сомасы сәйкесінше 397,7% және 559,3% құрады. Әрине, салық түсімдерінің бюджетке әсері энергия ресурстарының бағасының қозғалысына қарсы емес. 2020 жылы COVID19 пандемиясынан туындаған локдаунның теріс әсері, соның ішінде шағын және орта бизнестің субъектілері үшін

айтарлықтай салық жеңілдіктерін енгізу қажеттілігін тудырды. Ресми деректер бойынша, бұл шаралар іскерлік белсенділіктің төмендеуімен қатар салық түсімдерінің 10,3%-ға қысқаруына алып келді. Мемлекеттік бюджеттің теңгерімділігін қамтамасыз ету үшін тікелей және жанама салықтар арасындағы оңтайлы арақатынасты табу маңызды, өйткені ҚҚС ставкалары мен акциздердің өсуіне деген құштарлық халықтың кірістерінің азаюына әкелуі мүмкін, демек, бюджет кірістерінің де төмендеуі мүмкін. Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджетінің салық түсімдерінің құрылымын бағалау 2020 жылы бюджет кірістерінің негізгі үлесін қосылған құн салығы (29,9%) және корпоративтік табыс салығы (23,1%) құрайтынын атап өтуге мүмкіндік береді. Бұл ретте 2010 жылдан бастап 2019 жылға дейін ҚҚС 6,8%-ға өскені байқалады, ал КТС үлесі 5,4%-ға төмендейді (1-кесте).

1-кесте

2010-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бюджетке салықтық түсімдердің құрылымы, млрд тенге*

Салықтың түрі	2010 ж.		2013 ж.		2016 ж.		2019 ж.		2020 ж.		2010 жылғы кірістің өсу қарқыны 2020 жылға қарай, %
	млрд тенге	%	млрд тенге	%	млрд тенге	%	млрд тенге	%	млрд тенге	%	
Салық түсімдері – барлығы, соның ішінде	2934,1	100	4779,0	100	6023,3	100	9216,5	100	8561,0	100	291,8
Корпоративтік табыс салығы	837,2	28,5	1032,7	21,6	1437,4	23,9	1974,8	21,4	2044,0	23,1	244,1
Жеке табыс салығы	312,3	10,6	493,1	10,3	691,8	11,5	876,3	9,5	929,5	10,9	297,6
Әлеуметтік салық	253,8	8,7	380,5	7,9	530,4	8,8	696,6	7,6	727,1	8,7	286,5
ҚҚС	677,2	23,1	1327,7	27,8	1495,7	24,8	2693,1	29,2	2532,5	29,9	374,1
Акциздер	61,4	2,3	103,7	2,2	205,2	3,4	343,4	3,7	432,7	5,5	704,7
Мүлік салығы	148,4	5,1	193,4	4,1	273,7	4,5	395,5	4,3	369,4	4,5	248,9
Басқа да міндетті төлемдер	643,8	21,9	1247,9	26,1	1389,1	23,1	2236,8	24,3	1525,8	17,4	236,9

* Авторлармен [13] негізінде құрастырылған

Шоғырландырылған бюджетке жиынтық салық аударымдарының серпіні пайдалы қазбаларды өндіруден түсетін түсімдердің айтарлықтай қысқару нәтижесін көрсетеді. Бұл қазақстандық экономиканың айтарлықтай маңызды ресурстық тәуелділігін растайды. Сонымен қатар, ҚҚС түсімдерінің өсуі инфляция өсімінің және нақты көріністегі сауда айналымының артуының жиынтық әсеріне байланысты болды [8].

Негізгі макроэкономикалық көрсеткіштердің табиғаты мен әсер ету механизмін түсіну, олардың

жалпы экономикалық жағдайға байланысты өзгеруі салық түсімдерінің күтуі мен болжамды болжамын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осыған байланысты қатынастарды анықтау және салық динамикасының себептерін анықтау өте маңызды. Қазіргі уақытта салық салудан жасырылған капиталды, салық органдарының шығындарын және осы шығындардың өзгеру динамикасын бағалаудың сенімді әдістері жоқ. Бұл мәселені шешу үшін жүйелік талдау, математикалық модельдеу, экстремалды есептер теориясы сияқты

Қаржы және есеп / Финансы и учет

экономикалық және математикалық әдістерді қолдануға болады [9]. Сценарийлерді модельдеу әдісі шеңберінде сценарийлерді келесі негізгі алғышарттармен жасауға болады (2-кесте).

2-кесте

Сценарийлік модельдеуге арналған көрсеткіштер*

Бастапқы сценарий Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік-экономикалық даму бағдарламасының ресми болжамы негізінде	Басқа сценарийлер салыстырылатын негізгі сценарий		
1 сценарий Номиналды мөлшерлемені көтерместен жинауды жақсарту	Корпоративтік табыс салығы тұрғысынан басқаруды жақсарту	Жеке табыс салығы бойынша көлеңкелі экономиканың үлесін төмендету	ҚҚС бойынша экономиканың барлық қатысушылары үшін жағдайларды теңестіру
2 сценарий Номиналды мөлшерлеменің өсуі	20% - 25%	10% - 13%	12% - 14%
3 сценарий Номиналды мөлшерлеменің төмендеуі	20% - 15%	10% - 8%	12% - 10%

* Авторлармен [9] негізінде құрастырылған

Модельдеу кезінде кейбір болжамдарды ұстану керек:

- ұлттық қордан кепілдендірілген трансфертер бастапқы сценарийде салынған базалық болжам деңгейінде қалады – жылына 2,9 трлн теңге;
- мемлекеттік борыш деңгейі мен бюджет тапшылығы бастапқы сценарийде белгіленген базалық болжам деңгейінде қабылданады;

- мемлекеттің барлық қосымша салық алымдары бір жыл ішінде экономикаға қайта инвестицияланады – күрделі шығындарға 27%, басқа тұтыну мен шығындарға 73%.

Қазақстанның салық саясатындағы ықтимал өзгерістерді модельдеудің салыстырмалы нәтижелері «өзгеріссіз» сценарийімен салыстырғанда келтірілген (3-кесте).

3-кесте

Модельдеудің салыстырмалы нәтижелері*

Көрсеткіштер	Бастапқы сценарий		Номиналды мөлшерлеменің жоғарылауынсыз 1 сценарий		Номиналды мөлшерлеменің өсуімен 2 сценарий		Номиналды мөлшерлеменің төмендеуімен 3 сценарий	
	2021 ж.	2026 ж.	2021 ж.	2026 ж.	2021 ж.	2026 ж.	2021 ж.	2026 ж.
Салық түсімдері, млрд	6532,0	7645,0	7054,0	8474,0	7075,0	8276,0	6045,0	7079,0
Жалпы ішкі өнімі (ЖІӨ) өсімі 2015 жылмен салыстырғанда, трлн	44,5	51,5	44,9	52,1	44,5	51,5	44,8	51,9
Көлеңкелі экономика деңгейі (қазіргі ЖІӨ 27,5%), %	26,3	24,0	26,3	22	26,3	24,8	26,3	23,3
ЖІӨ% экономикаға салықтық жүктеме	14,7	14,8	14,7	14,9	14,7	15,1	14,7	14,5

* Авторлармен [9] негізінде құрастырылған

Салық түсімдерінің болжамдары келесі параметрлерді орындау кезінде жасалды:

Сценарий 1. Салық түсімдерінің өсімі көлеңкелі экономиканы қысқарту, әкімшілендіруді жақсарту және «жалған кәсіпорындарға» қарсы күрес есебінен қамтамасыз етілетін болады. Нақты ЖІӨ-нің өсуі салық жинаудың ұлғаюымен және өнімнің төмендеуінің болмауымен байланысты; көлеңкелі экономиканың қысқаруына қолма-қол ақшасыз есеп айырысуды жаппай енгізуді ынталандыру және ашықтықты арттыру арқылы қол жеткізіледі.

Сценарий 2. Салық түсімдерінің өсімі неғұрлым жоғары салық жүктемесі есебінен қамтамасыз етілетін болады; нақты ЖІӨ 2020 және 2026 жылдары өзгермейді; салық жүктемесі артқан кезде кәсіпорындар мен халықтың бір бөлігі көлеңкелі экономикаға көшеді; мұнай секторының жүктемесі 1,2%-ға, Басқа секторлардың жүктемесі 1,9%-ға ұлғаяды.

Сценарий 3. Салық түсімдерінің қысқаруы салық жүктемесінің төмендеуімен байланысты; ЖІӨ-нің өсуі салық жүктемесінің төмендеуіне байланысты шығарылымның артуымен байла-

нысты; салық жүктемесі төмендеген кезде кәсіпорындар мен халықтың бір бөлігі байқалатын экономикаға көшеді. Салық жүйесін реформалаудың әртүрлі нұсқаларын сценарийлік модельдеу нәтижелеріне сәйкес 1-сценарий экономикалық өсуді орташа және ұзақ мерзімді барынша арттыру, бюджеттің салық кірістерін ұлғайту және қадағаланбайтын (көлеңкелі) экономика деңгейін төмендету тұрғысынан неғұрлым басымы болып табылады. Елдің ЖІӨ-дегі салық үлесімен өлшенетін салық жүктемесінің азаюы салық жүйесі тиімділігінің өсуін қамтамасыз етуі және көлеңкелі экономиканың қысқаруына алып келуі екіталай. Қандай да бір жолмен, тіпті бұл шаралардың кері әсері де мүмкін. Мемлекеттен, оның ішінде дағдарыс жағдайында салық саласында қолдауды қамтамасыз ету үшін кәсіпкерлерге салық жүктемесін күшейтпей, бюджетті толықтыру көздерін табу талап етіледі [10].

Салықтық алымдарды қысқарту нәтижесінде және соның салдарынан елдегі бюджет шығыстарының шамасы халыққа ұсынылатын қоғамдық игіліктердің сапасы едәуір төмендейді, бизнес инфрақұрылымын құруға арналған мемлекеттік шығыстар қысқарады. Шағын бюджеттік шығындар еңбек ресурстары сапасының төмендеуіне әкеледі. Білім беру мен денсаулық сақтауға жұмсалатын мемлекеттік әлеуметтік шығыстарды үнемдеу адами капиталдың нашарлауына алып келеді. 2-сценарийде қысқа мерзімді кезеңде бюджет кірістері өседі. Бұл ретте бұл шара тауарлар мен көрсетілетін қызметтер шығарылымының төмендеуімен қатар жүретін болады, бұл ұзақ мерзімді перспективада экономиканың өсуіне теріс әсер етеді. Осы сценарийде ЖІӨ-нің елеусіз өсуіне, бірінші кезекте, экономикаға салық түсімдерін қайта инвестициялау есебінен қол жеткізілетін болады. 3-сценарий экономикалық өсуді қамтамасыз ете алады, бірақ сонымен бірге негізгі сценариймен салыстырғанда мемлекеттің салық кірістерінің төмендеуімен және мемлекеттік инвестициялар деңгейінің төмендеуімен бірге жүреді [11].

Қорытынды. Салық жүйесі мемлекеттің экономикалық агенттермен қарым-қатынасын

құра отырып, қаржы жүйесінің басқа элементтерімен үнемі өзара әрекеттеседі. Маңызды экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешуге ықпал ететін сенімді, бейімделген салық жүйесін қамтамасыз ету үшін ішкі және сыртқы факторларды бағалау, экспоненциалды өсу нүктелерін табу және экономикалық құлдырау жағдайында бюджетке теріс салдарларды болдырмау үшін қолданыстағы салық жүйесінің шектеулерін азайту қажет. Салықтан жалтарудың жаңа нысандары мен схемаларының күрделенуі және пайда болуы салықтық бақылау тиімділігінің жеткіліксіздігінің елеулі салдарының бірі болып табылады [12]. Қаржы жүйесінің төтенше тұрақсыздығы жағдайында қажет:

1. Салық тәртібінің неғұрлым анық және айқын шарттарын орнату арқылы салықтық әкімшілендірудің сапасын күшейту және жақсарту;
2. Ең алдымен корпоративтік салық төлеушілер сегментінде салық берешегі бойынша жеке жауапкершілікті белгілеу арқылы салық органдарының жауапкершілігін арттыру;
3. Импортты алмастыру саясаты шеңберінде жұмыс істейтін ШОБ субъектілеріне салық салудың икемді жүйесін енгізу;
4. Экспортқа бағытталған саясатты іске асыру үшін сыртқы нарыққа бағытталған бизнес үшін салықтық преференциялар енгізу.

Пандемиядан туындаған қазіргі дағдарыс – бұл экономикалық циклдің кезеңі, содан кейін қалпына келтіру және өрлеу қисынды түрде жүреді. Экономика мен қаржы жүйесі дағдарыстан қаншалықты ұзақ шығатыны көбінесе экономикалық дамудың таңдап алынған моделімен айқындалады, онда мемлекеттік реттеудің негізгі мақсаты тиімді салық-бюджет құралдарын таңдау болады. Салықтар елдің халықаралық бәсекеге қабілеттілігін анықтайтын шарттардың бірі болып табылады, өйткені олар инвестициялық климатты, стратегиялық салаларды дамыту жағдайларын қалыптастырады. Ұлттық экономиканы ынталандыру арқылы салық жүйесі макроэкономикалық тұрақсыздықты еңсеру үшін жағдай жасауды қамтамасыз етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Малис Н.И. Вопросы налогообложения в условиях кризиса // Финансы. – 2009. – № 8. – С. 23-26.
2. Жверанцева М.С. Реформирование налоговых систем в кризис и посткризисный период // Изв. Саратов ун-та. Серия Экономика. Управление. Право. – 2017. – №2. – С. 192-196.
3. Насырова Г.А. Регулирование страховой деятельности: институциональный подход:

- монография. – М.: Изд-во Фин. Университета. – 2012. – 181 с.
4. Smith A. Wealth of Nations in 3 p. – М.: Urait. – 2020. – 277 p.
 5. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest, and Money. – М.: Urait. – 2018. – 343 p.
 6. Lucas R.E. An Agenda without a Plan. Economics as a Public Science, Part I: The Economist's Ethos and Modes of Persuasion. – 2019. – vol. 9 (2). – P. 289-314. – DOI: org/10.4000/oeconomia.5605.
 7. Гиниятуллин Ф.К. Налоговая система: исторический аспект (отечественный опыт) // Вестник ЮУрГУ. – 2010. – №25. – С. 79-84.
 8. Мишустин М. Налоговая политика: факторы роста налоговых доходов: макроэкономический подход // Экономическая политика. – 2016. – №5. – С. 8-27.
 9. Малыгин Д.Е. Разработка и исследование макромоделей налогообложения: монография. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та. – 2009. – 88 с.
 10. Гончаренко Л.И., Вишневецкий В.П., Гурнак А.П. Особенности налогового регулирования в контексте четвертой промышленной революции // Экономика. Налоги. Право. – 2020. – 13(1). – С.114-122. – DOI: 10.26794/1999-849X-2020-13-1-114-122.
 11. Федотов Д.Ю. Бюджетно-налоговая система: влияние налоговой системы на теневую экономику // Финансы и кредит. – 2015. – №41. – С. 10-21.
 12. Batashev R.V., Elzhurkayev I.Ya. Approaches to assessment of efficiency of tax control at the regional level. The Eurasian Scientific Journal. – 2018. – vol.10(3). – P. 101-112.
 13. Статистические бюллетени Министерства Финансов РК. – <http://www.minfin.gov.kz>.

REFERENCES

1. Malis N.I. Voprosy nalogooblozheniya v usloviyakh krizisa [Tax issues during the crisis] // Finansy. – 2009. – №8. – S. 23-26 [in Russian].
2. Zhverantseva M.S. Reformirovanie nalogovykh sistem v krizis i postkrizisnyy period [Reforming tax systems in crisis and post-crisis period] // Izv. Sarat un-ta. Seriya Ekonomika. Upravlenie. Pravo. – 2017. – №2. – S. 192-196 [in Russian].
3. Nasyrova G.A. Regulirovanie strakhovoy deyatel'nosti: institutsional'nyy podkhod monografiya [Insurance regulation: an institutional approach]. – Moscow: Financial University Publ. – 2012. – 181 s. [in Russian]
4. Smith A. Wealth of Nations in 3 p. – М.: Urait. – 2020. – 277 p.
5. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. – М.: Urait. – 2018. – 343 p.
6. Lucas R.E. An Agenda without a Plan. Economics as a Public Science, Part I: The Economist's Ethos and Modes of Persuasion. – 2019. – vol. 9 (2). – P. 289-314. – DOI: org/10.4000/oeconomia.5605.
7. Giniyatullin F.K. Nalogovaya sistema: istoricheskiy aspekt (otechestvennyy opyt) [Tax system: historical aspect (domestic experience)] // Vestnik YuUrGU. – 2010. – №25. – S. 79-84 [in Russian].
8. Mishustin M. Nalogovaya politika: faktory rosta nalogovykh dokhodov: makroekonomicheskiy podkhod [Tax Policy: Drivers of Tax Revenue Growth: A Macroeconomic Approach] // Ekonomicheskaya pol. – 2016. – №5. – S. 8-27 [in Russian].
9. Malygina D.E. Razrabotka i issledovanie makromodeley nalogooblozheniya [Development and research of macromodels of taxation]. – Tambov: Publ. of Tamb. state tech. university. – 2009. – 88 s. [in Russian].
10. Goncharenko L.I., Vishnevskij V.P., Gurnak A.P. Osobennosti nalogovogo regulirovaniya v kontekste chetvertoj promyshlennoj revoljucii [Features of tax regulation in the context of the fourth industrial revolution] // Jekonomika. Nalogi. Pravo. – 2020. – №13(1). – S. 114-122. – DOI: 10.26794/1999-849X-2020-13-1-114-122 [in Russian].
11. Fedotov D.Ju. Bjudzhetno-nalogovaya sistema: vlijanie nalogovoj sistemy na tenevuyu jekonomiku [Fiscal system: the impact of the tax system on the shadow economy] // Finansy i kredit. – 2015. – №41. – S. 10-21 [in Russian].
12. Batashev R.V., Elzhurkayev I.Ya. Approaches to assessment of efficiency of tax control at the regional level // The Eurasian Scientific Journal. – 2018. – vol. 10(3). – P. 101-112.
13. Statisticheskie bjulleteni Ministerstva Finansov RK [Statistical bulletins of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan]. – <http://www.minfin.gov.kz> [in Russian].

НАЛОГОВАЯ СИСТЕМА КАЗАХСТАНА В ПЕРИОД ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Аннотация

В статье рассмотрены актуальные вопросы, связанные с состоянием налоговой системы под влиянием экономического кризиса. Исходным условием является отсутствие единых методологических подходов к формированию и организации налоговой системы, в том числе в условиях экономической нестабильности. В ходе исследования изучена динамика и структура налоговых отчислений в консолидированный бюджет и установлены причины динамики налогов. Обеспечить экономический рост в стране может модернизация налоговой системы, оказывающей существенный стимулирующий эффект на все сегменты национальной экономики. Для повышения эффективности налогово-бюджетного регулирования предложено сценарное моделирование, позволяющее оценить влияние бюджетных доходов и основных макроэкономических показателей на выполнение различных условий. Основные методы исследования: анализ и синтез, систематический и институциональный подходы, методы индукции и дедукции, метод построения гипотез. Результатом исследования является разработка направлений, мер экономического, административного, финансового развития современной налоговой системы на основе анализа текущего состояния национальной налоговой системы, проведения сценарного моделирования. Выявлена парадоксальность обратной зависимости между величиной налоговой нагрузки и размером теневой экономики. Теоретическая и практическая значимость исследования заключается в обосновании необходимости адаптивного регулирования налоговой системы с целью обеспечения устойчивого роста национальной экономики.

A. Zhamiyeva, G. Nassyrova, D. Mazhitov

TAX SYSTEM OF KAZAKHSTAN DURING THE ECONOMIC CRISIS

Annotation

The article discusses topical issues related to the state of the tax system under the influence of the economic crisis. The initial condition is the lack of unified methodological approaches to the formation and organization of the tax system, including in conditions of economic instability. In the course of the study, the dynamics and structure of tax payments to the consolidated budget were studied and the reasons for the dynamics of taxes were established. Economic growth in the country can be ensured by the modernization of the tax system, which has a significant stimulating effect on all segments of the national economy. To increase the efficiency of fiscal regulation, a scenario modeling is proposed, which makes it possible to assess the impact of budget revenues and the main macroeconomic indicators on the fulfillment of various conditions. Basic research methods: analysis and synthesis, systematic and institutional approaches, methods of induction and deduction, the method of constructing hypotheses. The result of the research is the development of directions, measures of economic, administrative, financial development of the modern tax system based on the analysis of the current state of the national tax system, scenario modeling. The paradoxical nature of the inverse relationship between the size of the tax burden and the size of the shadow economy is revealed. The theoretical and practical significance of the study lies in substantiating the need for adaptive regulation of the tax system in order to ensure sustainable growth of the national economy.

Г.О. Айтжанова*, доцент
А.К. Садыкова, магистр, ст. преподаватель
Б.Т. Касымова, магистр, преподаватель
Центрально-Казахстанская Академия
г. Караганда, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: gal132002@mail.ru

ФИНАНСОВЫЕ СТИМУЛЫ РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Вопрос развития и финансирования агропромышленных комплексов является приоритетным во многих странах мира. Его важность обоснована не только удовлетворяет потребности населения в продовольствии, но и оказывает существенное влияние на повышение производственной эффективности страны. В данной статье анализируется развитие агропромышленного комплекса в Казахстане и поддержка, оказываемая государством фермерским хозяйствам для производства продукции растениеводства и животноводства. На основе данных Статистического комитета Министерства национальной экономики Республики Казахстан была использована трендовая модель для анализа влияния различных факторов на валовое производство (услуги) сельского хозяйства в Казахстане и определения прогноза на 2021-2023 годы. Результаты показывают, что модель предназначена для научного обоснования специализации сельскохозяйственного производства в области растениеводства и животноводства в Казахстане, для государственного регулирования и тенденций развития данной отрасли, а также для осуществления необходимых агротехнических мероприятий. Анализ состояния агропромышленного комплекса в Республике Казахстан также выявил ряд важных проблем, связанных с финансовыми отношениями в этом секторе, необходимостью финансирования и рационального планирования использования инвестиций, привлекаемых в сельское хозяйство, и рационального регулирования сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: финансовые инструменты, мониторинг, АПК, сельское хозяйство, продовольственная безопасность, сельскохозяйственная продукция, отрасль, сельскохозяйственная территория, финансирование, микрокредитование.

Кілт сөздер: қаржы құралдары, мониторинг, АӨК, ауыл шаруашылығы, азық-түлік қауіпсіздігі, ауыл шаруашылығы өнімі, сала, ауыл шаруашылығы аумағы, қаржыландыру, микрокредит беру.

Keywords: financial instruments, monitoring, agribusiness, agriculture, food security, agricultural products, industry, agricultural area, financing, microcredit.

JEL classification: G21

Введение. Агропромышленный комплекс является одним из ключевых секторов экономики, который вносит вклад в обеспечение национальной безопасности, формируя продовольственную безопасность страны, включая отрасли, занимающиеся поставкой средств производства потребителям.

АПК очень зависим от природно-климатических условий того или иного региона, сезонных колебаний. Поэтому при выборе сельскохозяйственной деятельности необходима продуманная стратегия, учитывающая связь с биологическими и природно-климатическими процессами.

Для Казахстана АПК имеет большое значение, способствуя условиям развития продовольственной безопасности, являясь стимулятором интенсивного развития сельской и пищевой про-

мышленности, что позволит сделать аграрный сектор основным сектором экономики и в конечном итоге будет способствовать повышению продовольственной самообеспеченности страны. Учитывая важность этого вопроса, агропромышленный комплекс был отнесен к числу основных движущих сил стратегической политики страны.

Основой повышения продовольственной безопасности является, прежде всего, мобилизация потенциала отечественного агропромышленного производства, формирование конкурентоспособных продовольственных рынков, развитие нормативно-правовой базы и инфраструктуры для их эффективного развития и привлечения инвестиций с целью активизации инвестиционной привлекательности, повышение эффективности отечественного агропро-

мышленного комплекса и его базовых отраслей.

Обзор литературы. Зарубежный опыт в области сельского хозяйства показывает, что государственная поддержка играет большую роль в производстве конкурентоспособной сельскохозяйственной продукции. Kheyfets В.А., Chernova V.Yu. и указывают на необходимость умного селективного импортозамещения, важнейшим направлением которого является экспортная ориентация, что позволит увеличить объемы поставок [1, с.74]. По мнению Matveev D.M., Stadnik A.T., Menyaykin D.V., государственная поддержка сельского хозяйства в основных сельскохозяйственных странах ЕС, Германии и Франции, по праву считаются лидерами в этом направлении [2, с.1535]. Некоторые авторы доказали необходимость разработки конкурентоспособной стратегии аграрной политики, формируя основу для приоритетного развития продовольственной безопасности. С другой стороны, в исследовании положительная тенденция, связанная с увеличением сельскохозяйственного производства и урожая зерновых, приводит к увеличению экспорта зерновых и росту цен и дефициту на внутреннем рынке.

Вождаева Р.Г., Волков И.В., Козлов В.А. считают, что одним из ключевых факторов обеспечения доходности сельскохозяйственных предприятий являются субсидии, выделяемые из бюджета всех уровней [3]. Сельскохозяйственное производство характеризуется особой средой риска (природной и климатической). Наносимый ими экономический ущерб не только сопоставим с размером финансовых счетов товаропроизводителей, но и регулярно превышает его. Данный анализ, проведенный Баймагамбетовой З.,

рассматривает стратегические методы управления страхованием рисков в растениеводстве [4, с.2484]. С учетом объективных требований рынка и общественных отношений для эффективного функционирования и развития АПК необходимо рациональное и грамотное распределение и планирование средств на размещение сельскохозяйственного производства.

Основная часть. Чтобы сохранить функциональность и обеспечить продовольственную безопасность, питание и средства к существованию миллионов людей агропродовольственные системы должны стать более устойчивыми к растущим потрясениям и стрессам различного происхождения, как биофизических, так и социально-экономических. Поэтому в зарубежных странах разрабатываются меры по снижению рисков и стрессоустойчивости агропродовольственных систем, где акцент делается на разнообразии источников продовольствия, участников цепочек поставок, экспорт сельскохозяйственной продукции в соответствии с правилами ВТО. Такие инструменты управления АПК применяются в Казахстане, направленные на повышение конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции.

В европейских странах также учитываются природно-климатические условия тех регионов, где производится сельхозпродукция, предоставляются субсидии, необходимые для сельскохозяйственного производства. Соответственно, чем сложнее условия для сельскохозяйственного производства, тем больше внимание уделяет государство в отношении предоставления финансирования и других видов поддержки на сельскохозяйственный сектор (рис. 1) [5].

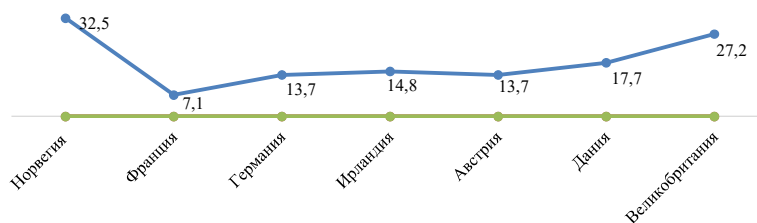

Рисунок 1. Выделенные субсидии в ВВП аграрного сектора в 2020 году*

* Составлен на основе источника [5]

Сельскохозяйственные производители нуждаются в достаточных ресурсах для эффективной работы, и, как показано на ри-

сунке 2, существует острая необходимость в доступных заемных средствах и инвестициях в этот сектор.

Рисунок 2. Риски, присутствующие у предпринимателей в сельском хозяйстве, %*

* Составлен на основе изучения источника [6]

Одна из проблем состоит в том, что у сельхозпроизводителей порой отсутствует ликвидный залог, затрудняя доступ к кредитным ресурсам, так как залоговая стоимость сельскохозяйственных активов и земель низкая. Кроме того, банки часто кредитуют крупные предприятия, в то время как 99,6% всех действующих

предприятий, занятых в сельском хозяйстве, являются МСП. Альтернативным источником финансирования для фермеров являются микрозаймы. Рисунок 3 показывает, что кредитный портфель БВУ в сельскохозяйственном секторе сокращается, в то время как кредитный портфель МФО в Казахстане растет.

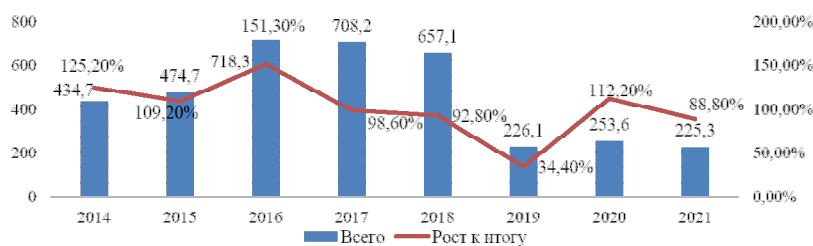

Рисунок 3. Кредитование БВУ РК сельхозпроизводителей, млрд тенге*

* Составлен на основе изучения источника [6]

В финансировании инвестиционных проектов в 2020 году участвовало 165 из числа дей-

ствующих компаний. В процентном соотношении это составляет 6,3% от общего числа (табл. 1).

Таблица 1

Финансирование в рамках кредитования инвестиционных проектов предприятий АПК РК в 2020 году*

Отрасль	Количество единиц	Прокредитовано, единиц	Доля охвата, %
1	2	3	4
Откормочные площади	370	27	7,0%
Репродукторы	762	14	2,0%
Мясокомбинаты	173	15	9,0%
МТФ	340	28	8,0%
Птицефабрики	57	12	21,0%
Свинокомплексы	36	2	5,0%
Комбикормзаводы	185	3	2,0%
Теплицы	184	27	15,0%

1	2	3	4
Овощефруктохранилища	416	16	4,0%
Сады	45	18	40,0%
Сборка с/х техники	35	3	9,0%
Всего	2603	165	6,3%

*Составлен на основе изучения источника [6]

Агропромышленный комплекс Казахстана получает государственную поддержку для повышения конкурентоспособности своей сельскохозяйственной продукции, предпринимаются усилия по расширению сотрудничества с международными финансовыми институтами в РК, рассматриваются меры по снижению доли государства в экономике и повышению стабильности

финансовой системы РК. Для построения трендовой модели и определения оценок показателя «Валовое производство сельскохозяйственной продукции (услуг), млн тенге» на период 2021-2023 гг. были предприняты следующие шаги

1) Проверка о наличии аномальных наблюдений во временном ряду, используя критерии Ирвина, приведенные в таблице 2.

Таблица 2

Проверка наличия аномальных наблюдений во временном ряду*

Год	ВВП (услуг) сельского хозяйства, млн тенге	Наблюдаемое значение критерия Ирвина	Расчетные формулы
2010	16 148 504		Наблюдаемое значение критерия Ирвина $\lambda_t = \frac{ y_t - y_{t-1} }{\sigma_y}, t = 2, 11$ Критическое значение критерия Ирвина $\lambda_{0,05} = 1,5$
2011	16 372 451	0,8991	
2012	16 621 809	0,3271	
2013	16 889 949	0,5563	
2014	17 165 505	0,1944	
2015	17 438 422	0,1635	
2016	17 702 163	0,3777	
2017	17 956 486	0,3868	
2018	18 200 804	0,4035	
2019	18 436 475	0,6776	
2020	18 664 683	1,1845	

* Составлена на основе произведенных расчетов

Наблюдаемые значения критерия Ирвина меньше критического, поэтому с вероятностью 95% временной ряд не содержит аномальных наблюдений.

1) С помощью критерия «восходящих» и «нисходящих» серий было установлено, что рассматриваемый временной ряд содержит трендовую составляющую, данные которых показаны в таблице 3.

Таблица 3

Проверка наличия тренда*

Общий вид критерия «восходящих» и «нисходящих» серий (для наличия тенденции достаточно нарушения одного неравенства)	Расчетные значения с вероятностью ошибки $0,05 < \alpha < 0,0975$
$v(n) > \left[\frac{2n-1}{3} - 1,96 \sqrt{\frac{16n-29}{90}} \right]$	3 < 4
$K_{max} < [K_0(n)]$	8 > 5

* Составлена на основе произведенных расчетов

2) Для аппроксимации исходных данных в качестве кривой роста был выбран полином первой степени:

$$y_t = a_0 + a_1 t + \varepsilon_t,$$

В результате аппроксимации данных была

получена трендовая модель:

$$y_t = 1387733,67 + 375552,71t$$

3) Для проверки адекватности модели было рассмотрено расхождение уровней, на основе модели и фактических наблюдений.

Таблица 4

Проверка адекватности модели*

Проверяемое свойство	Используемая статистика		Граница	Вывод
	Наименование, расчетная формула	Полученное значение		
Случайность	Критерий «пиков» (поворотных точек) $p > \left[\frac{2}{3}(n-2) - 1,96 \sqrt{\frac{16n-29}{90}} \right]$	4 > 3	3	Верна
Нормальность	RS-критерий $RS = \frac{e_{\max} - e_{\min}}{S}$	3,02	2,80-3,91	Верна
Равенство математического ожидания уровней ряда остатков нулю	t-статистика Стьюдента $t_{набл.} = \frac{e}{S} \sqrt{n}$	0	2,23	Верна

* Составлена на основе произведенных расчетов

4) Для выявления ошибки аппроксимации была рассчитана средняя относительная, и было подтверждено, что это значение указывает на достаточную точность модели. Качество модели удовлетворительное, и она может быть использована для прогнозирования.

$$E_{\text{отн.}} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{|e_i|}{y_i} \cdot 100\% = 7,47\%,$$

5) Далее был рассчитан точечный прогноз:

$$E_{\text{отн.}} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{|e_i|}{y_i} \cdot 100\% = 7,47\%,$$

Результаты построения точечного и интервального прогнозов на 2021-2023 гг. представлены в таблице 5.

Таблица 5

Точечный и интервальный прогнозы показателя «Валовый выпуск продукции (услуг) сельского хозяйства» на 2021-2023 гг.*

Год	n + k	U(k)	Точечный прогноз, млн тенге	Прогноз между интервалами, млн тенге	
				Верхняя граница	Нижняя граница
2021	12	1 081 960,804	5 894 366,167	4 812 405,363	6 976 326,971
2022	13	1 126 140,509	6 269 918,875	5 143 778,366	7 396 059,384
2023	14	1 175 054,852	6 645 471,584	5 470 416,731	7 820 526,436

*Составлена на основе произведенных расчетов

Полученные результаты предназначены в качестве научной основы для специализации сельскохозяйственного производства в области растениеводства и животноводства в Казахстане, для государственного регулирования и тенденций развития в этой области,

а также для осуществления необходимых агротехнических мероприятий.

Заключение. Моделирование и прогнозирование таких показателей, как «валовая продукция сельского хозяйства (услуги)» на 2021-2023 годы, показывают наличие трендо-

Қаржы және есеп / Финансы и учет

вой составляющей и тенденции к росту. В этом контексте рациональное распределение сельскохозяйственного производства необходимо для планирования использования инвестиций, привлекаемых в сельское хозяйство. В основе этого лежат основные принципы, отражающие объективные требования к развитию общественных

отношений, такие как учет природных и климатических условий, локализация производства в районах, где можно сэкономить материальные и трудовые затраты и увеличить общий объем производства, использование новейших результатов научно-технического прогресса, совершенствование материалов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Kheyfets B.A., Chernova V.Yu. The export-oriented import substitution potential in the agro-industrial complex of the EAEU // *Voprosy Ekonomiki*. – 2019. – (4). – P. 74-89. – <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2019-4-74-89>.
2. Matveev D.M., Stadnik A.T., Menyaykin D.V. Boosting the Investment Attractiveness of Agricultural Production // *World Applied Sciences Journal*. – 2014. – № 31(8). – P. 1535-1539.
3. Вождаева Н.Г., Волков И.В., Козлов В.А. и др. Современные тенденции и проблемы развития. Азимут научных исследований: Экономика и управление. – 2019. – Т.8. – №2(27). – DOI: 10.26140/anie-2019-0802-0024.
4. Баймагамбетова З. и др. Стратегические методы управления страхованием рисков в растениеводстве // *Журнал прикладных экономических наук*. – 2018. – Vol. XIII. – зима 8(62). – P. 2484-2492.
5. Зарубежный опыт финансирования сельскохозяйственного производства. – Электронный ресурс: <https://www.Forbes.kz>.
6. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан за 2010-2020 гг. – Электронный ресурс: <https://www.stat.gov.kz> за 2010-2020 гг.

REFERENCES

1. Kheyfets B.A., Chernova V.Yu. The export-oriented import substitution potential in the agro-industrial complex of the EAEU. *Voprosy Ekonomiki*. – 2019. – №4. – P. 74-89. – <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2019-4-74-89>.
2. Matveev D.M., Stadnik A.T., Menyaykin D.V. Boosting the Investment Attractiveness of Agricultural Production // *World Applied Sciences Journal*. – 2014. – № 31(8). – P. 1535-1539.
3. Vozhdaeva N.G., Volkov I.V., Kozlov V.A. i dr. Sovremennye tendencii i problemy razvitiya. *Azimut nauchnyh issledovaniy: Ekonomika i upravlenie*. – 2019. – Т.8. – №2(27). – DOI: 10.26140/anie-2019-0802-0024 [in Russian].
4. Bajmagambetova Z. i dr. Strategicheskie metody upravleniya strahovaniem riskov v rastenievodstve. *ZHurnal prikladnyh ekonomicheskikh nauk*. – 2018. – Vol. XIII. – zima 8(62). – S. 2484-2492 [in Russian].
5. Zarubejnii opit finansirovaniya selskohozyaistvennogo proizvodstva. – Elektronnyi resurs: <https://www.Forbes.kz> [in Russian].
6. Biuro natsionalnoi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniu i reformam Respubliki Kazakhstan. *Ofi tsialnyi sait*. – Elektronnyi resurs: <https://www.stat.gov.kz/> [in Russian].

Г.О. Айжанова, А.К. Садыкова, Б.Т. Касымова

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІН
ДАМУ ТУДАЙ ҚАРЖЫЛЫҚ ЫНТАЛАНДЫРУ**

Аңдатпа

Агроөнеркәсіптік кешендерді дамыту және қаржыландыру мәселесі әлемнің көптеген елдерінде басым болып табылады. Оның маңыздылығы халықтың азық-түлік қажеттіліктерін қанағаттандырумен қатар, елдің өндірістік тиімділігін арттыруға айтарлықтай әсер етеді. Бұл мақалада Қазақстандағы агроөнеркәсіптік кешеннің дамуы және Өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығы өнімдерін өндіру үшін мемлекеттің фермерлік шаруашылықтарға көрсететін қолдауы талданады. Қазақстан Республикасы Ұлт-

тық экономика министрлігі статистикалық комитетінің деректері негізінде Қазақстандағы ауыл шаруашылығының жалпы өндірісіне (көрсетілетін қызметтеріне) әртүрлі факторлардың әсерін талдау және 2021-2023 жылдарға арналған болжамды айқындау үшін трендтік модель пайдаланылды. Нәтижелер модель Қазақстанда Өсімдік шаруашылығы және мал шаруашылығы саласындағы ауыл шаруашылығы өндірісінің мамандануын ғылыми негіздеуге, осы саланы мемлекеттік реттеу мен дамыту үрдістеріне, сондай-ақ қажетті агротехникалық іс-шараларды жүзеге асыруға арналғанын көрсетеді. Қазақстан Республикасындағы агроөнеркәсіптік кешеннің жай-күйін талдау осы сектордағы қаржылық қатынастарға, ауыл шаруашылығына тартылатын инвестицияларды пайдалануды қаржыландыру және ұтымды жоспарлау және ауыл шаруашылығы өндірісін ұтымды реттеу қажеттілігіне байланысты бірқатар маңызды проблемаларды анықтады.

G. Aizhanova, A. Sadykova, B. Kasymova

**FINANCIAL INCENTIVES FOR THE DEVELOPMENT
OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Annotation

The issue of development and financing of agro-industrial complexes is a priority in many countries of the world. Its importance is justified not only to meet the needs of the population in food, but also has a significant impact on improving the production efficiency of the country. This article analyzes the development of agro-industrial complex in Kazakhstan and the support provided by the state to farms for crop and livestock production. Based on data from the Statistical Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, a trend model was used to analyze the impact of various factors on gross production (services) of agriculture in Kazakhstan and determine the forecast for 2021-2023. The results show that the model is designed for scientific substantiation of the specialization of agricultural production in crop and livestock production in Kazakhstan, for state regulation and trends in the development of this industry, as well as for the implementation of necessary agrotechnical measures. Analysis of the state of agro-industrial complex in the Republic of Kazakhstan also revealed a number of important problems related to financial relations in this sector, the need for financing and rational planning of the use of investments attracted in agriculture, and the rational regulation of agricultural production.

К.А. Кененова*, докторант PhD

Алматы Менеджмент Университет

г. Алматы, Казахстан

* – основной автор (автор для корреспонденции)

e-mail: kkenen@mail.ru

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА В БЮДЖЕТНОМ ПРОЦЕССЕ

В статье рассматриваются вопросы совершенствования бюджетного процесса, основанного на принципах результативного бюджетирования. Целью исследования являются рассмотрение положительного и отрицательного опыта при совершенствовании бюджетного процесса в зарубежных странах и применимость данного опыта в условиях Республики Казахстан.

С помощью общенаучных методов познания (анализ, синтез, индукция, дедукция, метод сравнения) рассмотрен опыт совершенствования бюджетного процесса в зарубежных странах.

Рассмотрение достоинств и недостатков совершенствования бюджетного процесса зарубежных стран позволяет применить некоторые модели, успешно зарекомендовавшие себя, в совершенствовании бюджетного процесса в Республике Казахстан.

Во всех рассмотренных нами зарубежных моделях бюджетирования, меры по развитию бюджетного процесса опираются на дальнейший прогресс в развитии законодательства страны, особенно в налоговой и бюджетной сферах.

Сделан вывод о том, что рассмотренные модели и подходы к реформированию бюджетного процесса в зарубежных странах зависят от модели управления бюджетными средствами, механизма взаимодействия всех участников бюджетного процесса и степени адаптивности их к предлагаемым изменениям. Применение зарубежных моделей финансового менеджмента в условиях Республики Казахстан способствует повышению эффективности бюджетного процесса в республике.

Ключевые слова: бюджетный процесс, финансовый менеджмент, управление, государственные финансы, контроль бюджетных средств, зарубежный опыт, моделирование, концепции, эффективность, реформирование

Кілт сөздер: бюджет процесі, қаржы менеджменті, басқару, мемлекеттік қаржы, бюджет қаражатын бақылау, шетелдік тәжірибе, модельдеу, тұжырымдамалар, тиімділік, реформалау

Keywords: budget process, financial management, management, public finance, budget control, foreign experience, modeling, concepts, efficiency, reform

JEL classification: H61

Введение. Актуальность темы статьи обусловлена тем, что глобализация приводит к развитию различных геополитических рисков, нестабильности функционирования мировой финансовой системы, падению финансовых рынков на фоне пандемии коронавирусной инфекции и геополитической ситуации в Европе. Необходимость государственной помощи населению и бизнесу из-за карантинных мероприятий, реализация различных социальных программ в Республике Казахстан, способствовали усилению актуализации вопросов обеспечения устойчивости бюджетной системы. Особенно важными для развития бюджетной системы Казахстана являются вопросы расходования бюджетных средств и финансовой безопасности.

Цель данной статьи: изучение зарубежного

опыта финансового менеджмента в бюджетном процессе Республики Казахстан.

Для достижения цели исследования поставлены и решены следующие задачи:

- проведен анализ научной литературы по теме исследования;
- рассмотрены элементы и механизмы бюджетного процесса, применяемые в зарубежных странах.

Необходимость применения принципов эффективного управления бюджетными средствами привело к созданию новых подходов к бюджетированию в каждой отдельно взятой стране. Поиски методов эффективного управления бюджетными средствами затронула как государства с различной степенью развития экономики.

Для достижения экономического роста

и совершенствования бюджетного процесса, в Республике Казахстан принята «Стратегия Казахстана 2050». Применение некоторых элементов из предложенных государственных моделей способствует повышению эффективности бюджетного управления.

Данная статья посвящена моделям управления государственными финансами в разных странах мира, в том числе модель NPFM, способствующая децентрализации бюджетов; модель управления PEM, применяемая для повышения уровня эффективности реализуемых в стране государственных программ; а также модель получения базовых прав.

В статье рассмотрен опыт финансового менеджмента в управлении бюджетными средствами в странах с разным уровнем развития экономики. Рассмотрен опыт как развитых, так и развивающихся стран.

Обзор литературы. Анализируя подходы к управлению государственными финансами за рубежом, отметим точку зрения Мухтаровой К.С., Таласбаевой А.И., которые отмечают, что метод платформ часто применяется в странах с переходной экономикой, которые получают иностранные инвестиции на развитие экономики и различные виды целевой финансовой поддержки как от международных финансовых организаций, так и от отдельных стран мирового сообщества. Поэтому в процессе реализации метода платформ наблюдается излишнее давление на ход проведения бюджетных реформ со стороны стран-доноров [1, с.147].

Х. Матт (H Matt) отмечает, что концепция эффективного управления государственными финансами (PFM) в Австралии, Финляндии,

Швеции и ЮАР включает предоставление финансовой самостоятельности министерствам и ведомствам, которые получают право самостоятельно перераспределять средства в пределах общей выделенной суммы [2].

По мнению Н.С. Шмиголь, важной чертой модели получения базовых прав является необходимость достижения общей бюджетной дисциплины, не дающей право перераспределения бюджетных средств между статьями расхода [3, с.56].

Кучукова Н.К., Талимова Л.А. отмечают, что, несмотря на наличие разных моделей и подходов, их практическая реализация в каждой стране имеет свои отличительные признаки, зависящие от особенностей функционирования экономики, национального законодательства, особенностей политических процессов [4, с.108].

Рассмотрим различные модели, применяемые в зарубежных странах, их положительные и отрицательные стороны.

Основная часть. При управлении государственными финансами зарубежные страны используют нормы национального и международного законодательства.

Концепция управления государственными финансами подразделяется на четыре основные модели.

1. Модель под названием «Новый государственный финансовый менеджмент» (NPFM). Данная модель государственного бюджетного менеджмента применяется в Великобритании, США, Новой Зеландии, Японии, и в некоторых развивающихся странах.

Сущность действия модели NPFM приведена на рисунке 1.

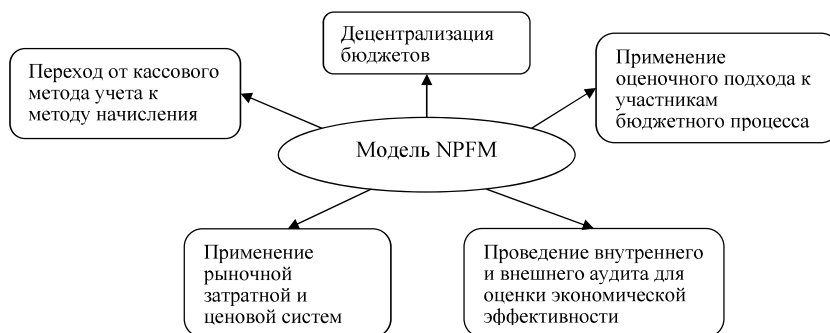

Рисунок 1. Реализация ключевых элементов в модели NPFM*

* Составлен автором по [6]

Применение данной модели характеризуется следующими основными чертами:

- участники бюджетного процесса имеют право управлять выделенными финансовыми средствами;

- все участники бюджетного процесса несут бремя финансовой ответственности и подотчетности обществу [5, с.85].

Эффективность управления государственными финансами при использовании модели NPFM в каждой стране отличается в связи с своеобразными чертами национальной экономики [6, с.109].

Первыми из развитых стран модель NPFM внедрили Новая Зеландия, Австралия и Великобритания, однако методы аудита за использованием бюджетных средств в каждой из стран имели свои особенности. Например, при проведении аудита бюджетных средств в Австралии в первую очередь оценивалась результативность деятельности каждого министерства при реализации государственных программ и в процессе составления бюджета.

В Великобритании и Канаде проверялась

эффективность реализации крупных отраслевых программ, проводилась проверка расходов бюджетных средств. В Новой Зеландии аудиторы проверяют в первую очередь эффективность деятельности органов государственной власти.

2. Модель, которая используется для повышения эффективности управления государственными финансами, (Public Expenditure Management Approach), или PEM, которая контролирует эффективность осуществления государственных расходов. Модель PEM отличается от традиционного бюджетирования тем, что участники бюджетного процесса получают право переносить на следующий год не израсходованные бюджетные средства, с условием сохранения целевого использования бюджетных средств.

Недостатком использования модели PEM является необходимость изменения финансовой деятельности бюджетных учреждений, реформирование деятельности получателей бюджетных средств. Преимуществом является повышение эффективности использования бюджетных средств.

3. Модель получения базовых прав (Getting the Basics Right), приведенная на рисунке 2.

Рисунок 2. Элементы и механизмы бюджетного процесса, необходимые для получения «базовых прав»*

* Составлен автором по [7]

Основой этой модели является наличие определенного алгоритма бюджетной реформы, а не конкретные методы ее проведения, которые оставляют на усмотрение участников бюджетного процесса.

4. Метод платформ (Platform Approach), алгоритм которого реализован при помощи замкнутого цикла действий, осуществляемых на

каждой платформе для осуществления бюджетного процесса [7]. Метод платформ применяется в Кыргызстане, Индии, России. Эффективность использования метода платформ в этих странах зависит от ряда факторов, среди которых наиболее значимыми являются реалистичные сроки проведения запланированных мероприятий, степень прозрачности бюджетных процессов.

5. Подход усиления (Strengthened Approach to PFM Reform) наиболее популярный между странами донорами инвестиционных средств и их получателями, то есть странами с переходной экономикой. Действие данного подхода в рамках государственной политики направлено на совершенствование взаимодействия следующих элементов бюджетного процесса:

- действия правительства;
- формирование отчетности и показателей;
- стратегия содействия развитию страны

при помощи доноров;

- формирование программы наращивания потенциала.

Зарубежный опыт применения финансового менеджмента в бюджетном процессе рекомендуется использовать для повышения бюджетного потенциала Республики Казахстан.

В таблице 1 рассмотрим особенности каждой модели, которые можно применить для повышения бюджетного потенциала Республики Казахстан.

Таблица 1

Применение зарубежных моделей финансового менеджмента в условиях Республики Казахстан*

Наименование модели	Меры, предлагаемые к применению в Республике Казахстан
Концепция «New Public Financial Management (NPFM)»	- реструктуризация управленческих полномочий; - децентрализация, сокращение количества служащих; - применение рыночной затратной и ценовой систем; - децентрализация бюджетов; - внедрение системы аудита и подотчетности.
Модель «Public Expenditure Management Approach (PEM)»	- выделение правил использования бюджетных средств, способствующих улучшению общественных эффектов; - предоставление финансовой самостоятельности и гибкости министерствам и ведомствам
Модель «Getting the Basics Right»	- переход от внедрение бюджетирования, ориентированного на ресурсы, к бюджетированию, ориентированному на результат; - введение производственных контрактов в государственном секторе; - контроль государственных расходов; - анализ структуры и динамики государственных доходов и расходов
Метод «Platform Approach»	- ответственность за недостижение показателей бюджетных программ; - обзор многоуровневых механизмов бюджетного управления для осуществления контроля; - оценка потенциала роста расходов; - гибкая стратегия распределения региональных финансов в среднесрочной перспективе; - унификация применяемых индикаторов и целевых показателей; - оценка эффективности на всех этапах бюджетного цикла; - оценка долгосрочной финансовой устойчивости в рамках годового бюджета.
Подход «Strengthened Approach to PFM Reform»	- совершенствование обзора многоуровневых механизмов бюджетного управления; - расчет бюджетных параметров, включая прогнозируемые доходы и расходы; - определение необходимости в прямых иностранных инвестициях.

* Составлена автором на основании [2,3]

Для бюджетного управления в Казахстане используется «Стратегия Казахстан 2050». Применение некоторых элементов из предложенных государственных моделей способствует повышению эффективности бюджетного управления.

Закключение. Рассматривая и обобщая зарубежный опыт совершенствования бюджетного процесса, отметим главные моменты, которые можно использовать для реформирования

бюджетного процесса в Республике Казахстан.

Во всех рассмотренных нами зарубежных моделях бюджетирования, используются меры по совершенствованию бюджетного процесса, связанные с совершенствованием налогового и бюджетного законодательства в связи с необходимостью учета и повышения эффективности всех налоговых и бюджетных процедур.

Совершенствование бюджетного процесса в

Қаржы және есеп / Финансы и учет

зарубежных странах в настоящее время предусматривает внедрение следующих мероприятий:

- применение различных методик бюджетирования, ориентированного на результат;
- анализ структуры и динамики государственных доходов и расходов;
- унификация применяемых индикаторов и целевых показателей;
- оценка эффективности на всех этапах бюджетного цикла;

- децентрализация бюджетов;
- определение необходимости в прямых иностранных инвестициях.
- использование различных методов программно-целевого планирования.

По нашему мнению, применение зарубежных моделей финансового менеджмента в условиях Республики Казахстан способствует повышению эффективности бюджетного процесса в республике.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мухтарова К.С., Таласбаева А.И. Анализ состояния межбюджетных отношений в Казахстане на современном этапе // Вестник КазНУ им. Аль-Фараби: экономическая серия. – Алматы, Казахстан. – 2015. – С. 147-153.
2. Matt H. Evans Improving the budget process. – URL: https://exinfm.com/board/improve_budgeting_process.htm.
3. Шмиголь Н.С. Современные подходы к совершенствованию бюджетного процесса в зарубежных странах // Финансы и кредит. – 2015. – №14(368). – С.55-68.
4. Кучукова Н.К., Талимова Л.А. Финансово-экономическое развитие Казахстана: реализация инвестиционных возможностей // Финансовый журнал. – 2019. – №6. – С. 108-123.
5. Джойс Ф. Информированное бюджетирование в США: эволюционный подход // Бюджет. – 2014. – № 1. – С. 84-91.
6. Кашин В.А. О налоговых системах Ирландии и Швеции / В.А. Кашин, М.Д. Абрамов // Налоги и налогообложение. – 2018. – № 12.
7. Paul G Thomas Public expenditure management model. – URL: https://www.researchgate.net/publication/328365349_public_expenditure_management.

REFERENCES

1. Muhtarova K.S., Talasbaeva A.I. Analiz sostojanija mezhbjudzhetnyh otnoshenij v Kazahstane na sovremennom jetape // Vestnik KazNU im. Al'-Farabi: jekonomicheskaja serija. – Almaty, Kazahstan. – 2015. – S. 147-153 [in Russian].
2. Matt H. Evans Improving the budget process. – URL: https://exinfm.com/board/improve_budgeting_process.htm [in English].
3. Shmigol' N.S. Sovremennye podhody k sovershenstvovaniju bjudzhetnogo processa v zarubezhnyh stranah // Finansy i kredit. – 2015. – №14(368). – S. 55-68 [in Russian].
4. Kuchukova N.K., Talimova L.A. Finansovo-jekonomicheskoe razvitie Kazahstana: realizacija investicionnyh vozmozhnostej // Finansovyj zhurnal. – 2019. – №6. – S. 108-123 [in Russian].
5. Dzhojs F. Informirovannoe bjudzhetirovanie v SShA: jevoljucionnyj podhod // Bjudzhet. – 2014. – № 1. – S. 84-91 [in Russian].
6. Kashin V.A. O nalogovyh sistemah Irlandii i Shvecii / V.A. Kashin, M.D. Abramov // Nalogi i nalogooblozhenie. – 2018. – № 12 [in Russian].
7. Paul G Thomas Rublic expenditure management model. – URL: https://www.researchgate.net/publication/328365349_public_expenditure_management.

БЮДЖЕТТІК ПРОЦЕСТЕ ҚАРЖЫЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа

Мақалада тиімді бюджеттеу қағидаттарына негізделген бюджеттік процесті жетілдіру мәселелері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты шет елдердегі бюджет процесін жетілдіру кезінде оң және теріс тәжірибені қарастыру және осы тәжірибенің Қазақстан Республикасы жағдайында қолданылуы болып табылады.

Танымның жалпы ғылыми әдістерінің көмегімен (талдау, синтез, индукция, дедукция, салыстыру әдісі) шет елдердегі бюджеттік процесті жетілдіру тәжірибесі қарастырылды.

Шет елдердің бюджет процесін жетілдірудің артықшылықтары мен кемшіліктерін қарастыру Қазақстан Республикасындағы бюджет процесін жетілдіруде Өзін табысты көрсеткен кейбір модельдерді қолдануға мүмкіндік береді.

Шет елдердегі бюджеттік процесті реформалаудың қарастырылған модельдері мен тәсілдері бюджетті басқару моделіне, бюджеттік процестің барлық қатысушыларының өзара әрекеттесу механизміне және олардың ұсынылған өзгерістерге бейімделу деңгейіне байланысты деген қорытынды жасалды.

K. Kenenova

FOREIGN EXPERIENCE IN APPLYING FINANCIAL MANAGEMENT IN THE BUDGET PROCESS

Annotation

The article examines various aspects of improving the budget process used in foreign countries, based on the principles of effective budgeting. The purpose of the study is to consider the positive and negative experience and the possibility of its application in the budgeting of the Republic of Kazakhstan.

The experience of improving the budget process in foreign countries is used with the help of general scientific methods.

The analysis of the advantages and disadvantages of models of the budget process in foreign countries will make it possible to use some models that are successfully used in improving the budget process in the Republic of Kazakhstan.

The analysis of foreign budgeting models allowed us to conclude that each of the models considered depends on the specific features of the country in which it is used, but can be successfully applied in the budget model of other countries.

- Абылкасимова Ж.А.** PhD, қауымд. профессор м.а., «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КЕАҚ, Семей қ., Қазақстан
- Абдильдинова Н.Е.** PhD, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Абауова Г.М.** э.ғ.к., доцент, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Айдарханова Б.Б.** э.ғ.к., аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Айтхожин С.К.** магистр, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Айжанова Г.О.** доцент, Орталық Қазақстан Академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан
- Алдашева А.А.** т.ғ.к., аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан
- Асанова Г.А.** э.ғ.к., доцент, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Аскарлова Т.М.** магистр, аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Әскеев Ә.Ғ.** PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Ахтаева С.** магистр, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Әбжан Ж.Қ.** PhD, аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Баймағанбетов С.Т.** PhD, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан
- Байжолова Р.А.** э.ғ.д., профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Белоусова Э.В.** э.ғ.к., доцент, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Бекебаева М.О.** PhD докторанты, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан
- Бейсенғалиев Е.Б.** PhD докторанты, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Болғанбаев А.Д.** PhD, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан
- Бордияну И.В.** PhD, Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен қ., Қазақстан
- Бугубаева Р.О.** э.ғ.к., профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
- Викулenco Ю.Р.** магистр, аға оқытушы, Орталық Қазақстан Академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан
- Гельманова З.С.** э.ғ.к., профессор, Қарағанды индустриялық университеті, Теміртау қ., Қазақстан
- Глазунова С.Б.** магистр, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
- Даниярова М.Т.** э.ғ.к., доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
- Дарибаева А.К.** э.ғ.к., қауымд. профессор, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Біздің авторлар

Джазықбаева Б.Қ.	PhD, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Есболова А.Е.	PhD, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан
Егинбаева А.Е.	PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Ериккызы А.	магистр, Алматы технологиялық университеті, Алматы қ., Қазақстан
Естурлиева А.И.	э.ғ.к., доцент, Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан
Есиркепова А.М.	э.ғ.д., профессор, Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Шымкент қ. бойынша филиалы, Шымкент қ., Қазақстан
Жақсығалиев С.Е.	магистрант, С. Өтебаев атындағы Атырау мұнай және газ университеті, Атырау қ., Қазақстан
Жайлауов Е.Б.	PhD, «Rational Solution» ЖШС, Қарағанды қ., Қазақстан
Жанғалиева Қ.Н.	PhD докторанты, ғылыми қызметкер, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Алматы қ., Қазақстан
Жамиева А.Е.	PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Жакешова А.П.	э.ғ.к., профессор, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан
Жидкоблинова О.В.	PhD, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Замбинова Г.К.	э.ғ.к., доцент, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Замбинова З.Б.	PhD докторанты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Иванов А.В.	магистр, Орталық Қазақстан Академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан
Избасарова Л.Б.	э.ғ.к., доцент, С. Өтебаев атындағы Атырау мұнай және газ университеті, Атырау қ., Қазақстан
Кәрімбаева Г.Ж.	э.ғ.к., аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Кайгородцев А.А.	э.ғ.д., АХА академигі, Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен қ., Қазақстан
Кангалакова Д.М.	PhD, жетекші ғылыми қызметкер, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Алматы қ., Қазақстан
Кайдарова С.Е.	э.ғ.к., Инновациялық Еуразия Университет, Павлодар қ., Қазақстан
Карипова А.Т.	э.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Касымова Б.Т.	магистр, оқытушы, Орталық Қазақстан Академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан
Қадырбергенова А.К.	Phd, доцент, С. Өтебаев атындағы Атырау мұнай және газ университеті, Атырау қ., Қазақстан
Канашаев Д.Е.	PhD докторанты, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан
Қуантқан Б.	э.ғ.к., аға оқытушы, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., Қазақстан

Біздің авторлар

- Кусаинова Э.Б.** есепші, «Жабдықтар әлемі» ЖШС, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Кокушева Г.Я.** аға оқытушы, Орталық Қазақстан Академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан
- Калықұлов К.М.** э.ғ.к., доцент, Шымкент Университеті, Шымкент қ., Қазақстан
- Кальменов Б.Т.** PhD докторанты, Әл-Фараби атындағы қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан
- Кененова Қ.Ә.** PhD докторанты, Алматы Менеджмент Университеті, Алматы қ., Қазақстан
- Кенжебеков Н.Д.** э.ғ.к., доцент, «Rational Solution» ЖШС, Қарағанды қ., Қазақстан
- Келесбаев Д.Н.** PhD, доцент, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан
- Ким Ю.Ю.** PhD докторанты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
- Коккозова А.Б.** PhD докторанты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
- Мамбетқазиев А.Е.** PhD, Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен қ., Қазақстан
- Мажитова С.К.** э.ғ.к., доцент, Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
- Мажитов Д.М.** э.ғ.к., профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Молдакенова Е.К.** PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Муканова М.А.** магистр, оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Муқатай А.** э.ғ.к., қауымд. профессор, Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен қ., Қазақстан
- Мухамеджанова А.А.** PhD, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Мырзабекқызы К.** PhD, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан
- Насырова Г.А.** э.ғ.д., профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Невматулина К.А.** PhD, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
- Нуралина К.Т.** PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Нурпеисов Д.Н.** магистр, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Нурмухаметов Н.Н.** э.ғ.к., профессор м.а., С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Нурғалиева Ж.Е.** э.ғ.к., доцент, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Нурмухамедова Ш.С.** э.ғ.к., доцент, Халықаралық туризм және қонақжайлылық университеті, Түркістан қ., Қазақстан
- Нурланова Н.К.** э.ғ.д., профессор, Экономика институты Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрілігінің Ғылым комитеті, Алматы қ., Қазақстан

Нурғалиева С.Ж.	э.ғ.к., Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан
Омарова А.	PhD, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Оразаева Н.М.	PhD докторанты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан
Притворова Т.П.	э.ғ.д., профессор, академик, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Сабилова Р. К.	э.ғ.к., қауымд. профессор, Атырау қ., Қазақстан
Саванчиева А.С.	магистр, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан
Сагинбаева М.Б.	а.ш.ғ.к., қауымд. профессор, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Садықов Ж.С.	PhD, аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Садыкова Г.Т.	PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Сарсембаева Г.С.	PhD, Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен қ., Қазақстан
Сатпаева З.Т.	PhD, жетекші ғылыми қызметкер, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Алматы қ., Қазақстан
Садыкова А.К.	магистр, аға оқытушы, Орталық Қазақстан Академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан
Серғалиева Р.Т.	PhD докторанты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Сихимбаева Д.Р.	э.ғ.д., профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Ставбуник Е.А.	PhD, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Сүлейменова А.Ш.	PhD докторанты, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Алматы қ., Қазақстан
Тансыкбаева Г.Ө.	магистр, аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Тержанова А.Ж.	э.ғ.к., доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің ҚООАӨ, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Темірова А.Б.	э.ғ.к., қауымд. профессор, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Тлеубердинова А.Т.	э.ғ.д., Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Алматы қ., Қазақстан
Тлесова Э.	э.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Третьякова Л.А.	э.ғ.д., профессор, Белгород мемлекеттік ұлттық зерттеу университеті, Белгород қ., Ресей
Тулеметова А.С.	э.ғ.к., профессор, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан
Турекулова Д.М.	э.ғ.д., профессор, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Тұрсымбаева М.Ж.	э.ғ.к., доцент, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Біздің авторлар

- Улыбышев Д.Н.** э.ғ.к., доцент, «Rational Solution» ЖШС, Қарағанды қ., Қазақстан
- Шакеев С.С.** э.ғ.к., доцент, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
- Шарханова Б.** PhD докторанты, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан
- Шаймерденова А.К.** магистр, аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Шайкенова Н.Т.** PhD, профессор м.а., С. Сейффуллин атындағы Қазақ Агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Шевякова А.Л.** э.ғ.к., «Rational Solution» ЖШС, Қарағанды қ., Қазақстан
- Шохан Р.** э.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
- Ыдырыс С.С.** э.ғ.д., профессор, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан

- Абылкасимова Ж.А.** PhD, и.о. асоц. профессора, НАО «Университет имени Шакарима города Семей», г. Семей, Казахстан
- Абдильдинова Н.Е.** PhD, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Абауова Г.М.** к.э.н., доцент, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Айдарханова Б.Б.** к.э.н., ст. преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Айтхожин С.К.** магистр, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан
- Айтжанова Г.О.** доцент, Центрально-Казахстанская Академия, г. Караганда, Казахстан
- Алдашева А.А.** к.и.н., ст. преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан
- Асанова Г.А.** к.э.н., доцент, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан
- Аскарова Т.М.** магистр, ст. преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Аскеев А.Г.** докторант PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
- Ахтаева С.** магистр, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
- Әбжан Ж.Қ.** PhD, ст. преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Баймаганбетов С.Т.** PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясауи, г. Туркестан, Казахстан
- Байжолова Р.А.** д.э.н., профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
- Белоусова Э.В.** к.э.н., доцент, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан
- Бекебаева М.О.** докторант PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясави, г. Туркестан, Казахстан
- Бейсенгалиев Е.Б.** докторант, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Болганбаев А.Д.** PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясауи, г. Туркестан, Казахстан
- Бордияну И.В.** PhD, Казахстанско-Американский свободный университет, г. Усть-Каменогорск, Казахстан
- Бугубаева Р.О.** к.э.н., профессор, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Викуненко Ю.Р.** магистр, ст. преподаватель, Центрально-Казахстанская Академия, г. Караганда, Казахстан
- Гельманова З.С.** к.э.н., профессор, Карагандинский индустриальный университет, г. Темиртау, Казахстан
- Глазунова С.Б.** магистр, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Даниярова М.Т.** к.э.н., доцент, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Дарибаева А.К.** к.э.н., асоц. профессор, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Наши авторы

- Джазыкбаева Б.К.** PhD, доцент, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Есболова А.Е.** PhD, Южно-Казахстанский Университет имени М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан
- Егинбаева А.Е.** докторант PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
- Ериккызы А.** Магистр, Алматинский технологический университет, г. Алматы, Казахстан
- Естурлиева А.И.** к.э.н., доцент, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан
- Есиркепова А.М.** д.э.н., профессор, Филиал Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан по городу Шымкент, г. Шымкент, Казахстан
- Жаксыгалиев С.Е.** магистрант, Атырауский университет нефти и газа имени С. Утебаева, г. Атырау, Казахстан
- Жайлауов Е.Б.** PhD, ТОО «Rational Solution», г. Караганда, Казахстан
- Жангалиева К.Н.** докторант PhD, научный сотрудник, Институт экономики Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан, г. Алматы, Казахстан
- Жамиева А.Е.** докторант PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
- Жакешова А.П.** к.э.н., профессор, Южно-Казахстанский Университет имени М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан
- Жидкоблинова О.В.** PhD, доцент, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Замбинова Г.К.** к.э.н., доцент, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Замбинова З.Б.** докторант PhD, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Иванов А.В.** магистр, Центрально-Казахстанская Академия, г. Караганда, Казахстан
- Избасарова Л.Б.** к.э.н., доцент, Атырауского университета нефти и газа имени С. Утебаева, г. Атырау, Казахстан
- Каримбаева Г.Ж.** к.э.н., ст. преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Кайгородцев А.А.** д.э.н., академик МАИ, Казахстанско-Американский свободный университет, г. Усть-Каменогорск, Казахстан
- Кангалакова Д.М.** PhD, ведущий научный сотрудник, Институт экономики Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан, г. Алматы, Казахстан
- Кайдарова С.Е.** к.э.н., Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар, Казахстан
- Карипова А.Т.** к.э.н., доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
- Касымова Б.Т.** магистр, преподаватель, Центрально-Казахстанская Академия, г. Караганда, Казахстан
- Кадырбергенова А.К.** PhD, доцент, Атырауского университета нефти и газа имени С. Утебаева, г. Атырау, Казахстан
- Канашаев Д.Е.** докторант PhD, Южно-Казахстанский Университет имени М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан
- Куанткан Б.** к.э.н., ст. преподаватель, НАО «Университет имени Шакарима города Семей», г. Семей, Казахстан

- Кусаинова Э.Б.** Бухгалтер, ТОО «Мир снабжения», г. Нур-Султан, Казахстан
- Кокушева Г.Я.** ст. преподаватель, Центрально-Казахстанская Академия, г. Караганда, Казахстан
- Калыкулов К.М.** к.э.н., доцент, Шымкентский университет, г. Шымкент, Казахстан
- Кальменов Б.Т.** докторант PhD, Казахский Национальный Университет имени Аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
- Кененова К.А.** докторант PhD, Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан
- Кенжебеков Н.Д.** к.э.н., доцент, ТОО «Rational Solution», г. Караганда, Казахстан
- Келесбаев Д.Н.** PhD, доцент Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясауи, г. Туркестан, Казахстан
- Ким Ю.Ю.** докторант PhD, Карагандинский Университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Коккозова А.Б.** докторант PhD, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Мамбетказиев А.Е.** PhD, Казахстанско-Американский свободный университет, г. Усть-Каменогорск, Казахстан
- Мажитова С.К.** к.э.н., доцент, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Мажитов Д.М.** к.э.н., профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
- Молдакенова Е.К.** PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
- Муканова М.А.** магистр, преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Мукатай А.** к.э.н., ассоц. профессор, Казахстанско-Американский свободный университет, г. Усть-Каменогорск, Казахстан
- Мухамеджанова А.А.** PhD, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Мырзабеккызы К.** PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясауи, г. Туркестан, Казахстан
- Насырова Г.А.** д.э.н., профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
- Невматулина К.А.** PhD, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Нуралина К.Т.** докторант PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Нурпеисов Н.Д.** магистр, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан
- Нурмухаметов Н.Н.** к.э.н., и.о. профессора, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан
- Нургалиева Ж.Е.** к.э.н., доцент, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Нурмухамедова Ш.С.** к.э.н., доцент, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан
- Нурланова Н.К.** д.э.н., профессор, Институт экономики КН МОН РК, г. Алматы, Казахстан

Наши авторы

- Нурғалиева С.Ж.** к.э.н., Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, Казахстан
- Омарова А.** PhD, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан
- Оразаева Н.М.** докторант PhD, Южно-Казахстанский Университет имени М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан
- Притворова Т.П.** д.э.н., профессор, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан
- Сабирова Р.К.** к.э.н., ассоц. профессор, Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, г. Атырау, Казахстан
- Саванчиева А.С.** магистр, ст. преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан
- Сагинбаева М.Б.** к.с/х.н., ассоц. профессор, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан
- Садыков Ж.А.** PhD, ст. преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Садыкова Г.Т.** докторант PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
- Сарсембаева Г.Ж.** PhD, Казахстанско-Американский свободный университет, г. Усть-Каме-ногорск, Казахстан
- Сатпаева З.Т.** PhD, ведущий научный сотрудник, Институт экономики Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан, г. Алматы, Казахстан
- Садыкова А.К.** магистр, ст. преподаватель, Центрально-Казахстанская Академия, г. Караганда, Казахстан
- Серғалиева Р.Т.** докторант PhD, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Сихимбаева Д.Р.** д.э.н., профессор, Карагандинский Университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Ставбуник Е.А.** PhD, доцент, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Сулейменова А.Ш.** докторант PhD, научный сотрудник, Институт экономики Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан, г. Алматы, Казахстан
- Тансыкбаева Г.О.** магистр, ст. преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Тержанова А.Ж.** к.э.н., доцент, АПЦДО Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Нур-Султан, Казахстан
- Темирова А.Б.** к.э.н., ассоц. профессор, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан
- Глеубердинова А.Т.** д.э.н., Институт экономики КН МОН РК, г. Алматы, Казахстан
- Тлесова Э.** к.э.н., доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
- Третьякова Л.А.** д.э.н., профессор, Белгородский государственный национальный исследовательский университет, Россия
- Тулеметова А.С.** к.э.н., профессор, Южно-Казахстанский Университет имени М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан
- Турекулова Д.М.** д.э.н., профессор, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
- Турсумбаева М.Ж.** к.э.н., доцент, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Наши авторы

Улыбышев Д.Н.	к.э.н., доцент, ТОО «Rational Solution», г. Караганда, Казахстан
Шакеев С.С.	к.э.н., доцент, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан
Шарханова Б.	докторант PhD, Международный Казахско-Турецкий университет имени К.А. Ясауи, г. Туркестан, Казахстан
Шаймерденова А.К.	магистр, ст. преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
Шайкенова Н.Т.	PhD, и.о. профессор, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан., Казахстан
Шевякова А.Л.	к.э.н., ТОО «Rational Solution», г. Караганда, Казахстан
Шохан Р.	к.э.н., доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
Ыдырыс С.С.	д.э.н., профессор, Международный Казахско-Турецкий университет имени К.А. Ясауи, г. Туркестан, Казахстан

Our authors

- Abylkasimova J.** PhD, acting assoc. professor, Shakarim University of Semey, Semey, Kazakhstan
- Abdildinova N.** PhD, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Abauova G.** c.e.s., assoc. professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Aidarkhanova B.** c.e.s., senior lecturer, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Aitkhozhin S.** master, S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Aizhanova G.** assoc. professor, Central Kazakhstan Academy, Karaganda, Kazakhstan
- Aldasheva A.** c.h.s, senior lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Master of International Tourism, Almaty, Kazakhstan
- Assanova G.** c.e.s., assoc. professor, S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Askarova T.** master, senior lecturer, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Askeev A.** PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University Nur-Sultan, Kazakhstan
- Akhtayeva S.** master, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Abzhan Zh.** PhD, senior lecturer, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Baimaganbetov S.** PhD, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan
- Baizholova R.** d.e.s., professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University Nur-Sultan, Kazakhstan
- Belousova E.** c.e.s., assoc. professor, S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Bekebayeva M.** PhD student, K.A. Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan
- Beisengaliyev Y.** PhD student, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Bolganbayev A.** PhD, K.A. Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan
- Bordiyanu I.** PhD, Kazakh-American Free University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan
- Bugubayeva R.** c.e.s., professor, Karaganda University of Kazpotrebooyuz, Karaganda, Kazakhstan
- Vikulenکو Yu.** master, senior lecturer, Central Kazakhstan Academy, Karaganda, Kazakhstan
- Glazunova S.** master, Karaganda University of Kazpotrebooyuz, Karaganda, Kazakhstan
- Gelmanova Z.** c.e.s., professor, Karaganda Industrial University, Temirtau, Kazakhstan
- Daniyarova M.** c.e.s., assoc. professor, Karaganda University of Kazpotrebooyuz, Karaganda, Kazakhstan
- Daribayeva A.** c.e.s., assoc. professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Our authors

- Jazykbayeva B.** PhD, assoc. professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan
- Yesbolova A.** PhD, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
- Yeginbayeva A.** PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University Nur-Sultan, Kazakhstan
- Yerikkyzy A.** master, Almaty Technological University, Almaty, Kazakhstan
- Yesturliyeva A.** c.e.s., assoc. professor, Caspian State University of Technology and Engineering named after S. Esenov, Aktau, Kazakhstan
- Yessirkepova A.** d.e.s., professor, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Shymkent's Branch, Shymkent, Kazakhstan
- Zhaksygaliev S.** master's student, Atyrau University of Oil and Gas named after S. Utebayev, Atyrau, Kazakhstan
- Zhailauov Ye.** PhD, «Rational Solution» LLP, Karaganda, Kazakhstan
- Zhangaliyeva K.** PhD student, research associate, Institute of economics of the Committee of science of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan
- Zhamiyeva A.** PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University Nur-Sultan, Kazakhstan
- Zhakeshova A.** c.e.s., professor, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
- Zhidkoblinova O.** Phd, assoc. professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan
- Zambinova G.** c.e.s., assoc. professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Zambinova Z.** PhD student, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan
- Ivanov A.** master, Central Kazakhstan Academy, Karaganda, Kazakhstan
- Izbassarova L.** c.e.s., assoc. professor, Atyrau University of Oil and Gas named after S. Utebayev, Atyrau, Kazakhstan
- Karimbaeva G.** c.e.s., senior lecturer, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Kaigorodtsev A.** d.e.s, Academician of the International Academy of Informatization, Kazakh-American Free University, Ust-Kamenogors, Kazakhstan
- Kangalakova D.** PhD, leading researcher, Institute of economics of the Committee of science of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan
- Kaidarova S.** c.e.s., Innovative University of Eurasia, Pavlodar, Kazakhstan
- Karipova A.** c.e.s., assoc. professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University Nur-Sultan, Kazakhstan
- Kasymova B.** master, lecturer, Central Kazakhstan Academy, Karaganda, Kazakhstan
- Kadyrbergenova A.** Phd, assoc. professor, Atyrau University of Oil and Gas named after S. Utebayev, Atyrau, Kazakhstan
- Kanashayev D.** PhD student, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
- Kuantkan B.** c.e.s., senior lecturer, Shakarim University of Semey, Semey, Kazakhstan

Our authors

- Kusainova E.** accountant of «World of Supply» LLP, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Kokusheva G.** senior lecturer, Central Kazakhstan Academy, Karaganda, Kazakhstan
- Kalykulov K.** c.e.s., assoc. professor, Shymkent University, Shymkent, Kazakhstan
- Kalmenov B.** PhD candidate, Al-Farabi Kazakh national university, Almaty, Kazakhstan
- Kenenova K.** PhD student, Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan
- Kenzhebekov N.** c.e.s., assoc. professor, «Rational Solution» LLP, Karaganda, Kazakhstan
- Kelesbayev D.** PhD, assoc. professor, K.A. Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan
- Kim Y.** PhD student, Karaganda University of Kazpotrebooyuz Karaganda, Kazakhstan
- Kokkozova A.** PhD student, Karaganda University of Kazpotrebooyuz Karaganda, Kazakhstan
- Mambetkazyev A.** PhD, Kazakh-American Free University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan
- Mazhitova S.** c.e.s., assoc. professor, Karagandinsky University of Kazpotrebooyuz, Karaganda
- Mazhitov D.** d.e.s., professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University Nur-Sultan, Kazakhstan
- Moldakenova E.** PhD, L.N.Gumilyov Eurasian National University Nur-Sultan, Kazakhstan
- Mukanova M.** master, teacher, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Mukatay A.** c.e.s., assoc. professor, Kazakh-American Free University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan
- Mukhamejanova A.** PhD, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan,
- Myrzabekkyzy K.** PhD, K.A. Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan
- Nassyrova G.** d.e.s., professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University Nur-Sultan, Kazakhstan
- Nevmatulina K.** PhD, Karaganda university of Kazpotrebooyuz, Karaganda, Kazakhstan
- Nuralina K.** PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Nurpeisov N.** master, S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Kelesbayev D.** PhD, assoc. professor, K.A. Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan
- Nurmukhametov N.** c.e.s., assoc. professor, S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Nurgaliyeva Z.** c.e.s., assoc. professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Nurmukhamedova Sh.** c.e.s., assoc. professor, International University of Tourism and Hospitality, Turkestan, Kazakhstan

Our authors

- Nurlanova N.** d.e.s., professor, Institute of Economics Science Committee of the Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan
- Nurgaliyeva S.** c.e.s., Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan
- Omarova A.** PhD, Karaganda Buketov University, Karaganda, Kazakhstan
- Orazayeva N.** PhD student, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
- Pritvorova T.** d.e.s., professor, Karaganda Buketov University, Karaganda, Kazakhstan
- Pritvorova T.** d.e.s., professor, Academician Y.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan
- Sabirova R.** c.e.s., assoc. professor, Atyrau University named after Kh. Dosmukhamedov, Atyrau, Kazakhstan
- Savanchiyeva A.** master, senior lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Master of International Tourism, Almaty, Kazakhstan
- Saginbayeva M.** c.a.s., assoc. professor S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Sadykov Z.** PhD, senior lecturer, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Sadykova G.** PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Sarsembayeva G.** PhD, Kazakh-American Free University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan
- Satpayeva Z.** PhD, leading researcher, Institute of economics of the Committee of science of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan
- Sadykova A.** master, senior lecturer, Central Kazakhstan Academy, Karaganda, Kazakhstan
- Sergaliyeva R.** PhD student, Karaganda University of Kazpotreboyz, Karaganda, Kazakhstan
- Sikhimbayeva D.** d.e.s., professor, Karaganda University of Kazpotreboyz Karaganda, Kazakhstan
- Stavbunik Y.** Phd, assoc. professor, Karaganda University of Kazpotreboyz, Karaganda, Kazakhstan
- Suleimenova A.** PhD candidate, research associate, Institute of economics of the Committee of science of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan
- Tansykbayeva G.** master, senior lecturer, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Terzhanova A.** c.e.s., assoc. professor, Astana Representative Office of the Center for Distance Learning of the Karaganda University of Kazpotreboyz, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Temirova A.** c.e.s., assoc. professor, S.Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Tleuberdinova A.** d.e.s., Institute of Economics Science Committee of the Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan
- Tlessova E.** c.e.s., assoc. professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Tretiakova L.** d.e.s., professor, Federal State Autonomous Educational Institution of Higher Education "Belgorod State National Research University, Russia
- Tulemetova A.** c.e.s., professor, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Our authors

- Turekulova D.** d.e.s., professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Tursumbayeva M.** c.e.s., assoc. professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Ulybyshev D.** c.e.s., assoc. professor, «Rational Solution» LLP, Karaganda, Kazakhstan
- Shakeyev S.** c.e.s., assoc. professor, Academician Y.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan
- Sharkhanova B.** PhD student, International Kazakh-Turkish University named after K.A. Yasawi, Turkestan, Kazakhstan
- Shaimerdenova A.** master, senior lecturer, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
- Shaikenova N.** PhD, professor, Kazakh Agrotechnical University named after S. Seifullin, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Shevyakova A.** c.e.s., «Rational Solution» LLP, Karaganda, Kazakhstan
- Shokhan R.** c.e.s., assoc. professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
- Ydyrys S.** d.e.s., professor, International Kazakh-Turkish University named after K.A. Yasawi, Kazakhstan

Журнал включен в Перечень изданий Комитета по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан и направлен для публикаций результатов научных исследований по направлениям освещения актуальных вопросов экономической теории и практики: актуальные вопросы экономики, менеджмент, маркетинг, финансы, учет и аудит.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ В «ВЕСТНИКЕ КАЗУЭФМТ»

ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ

Научная статья должна соответствовать заявленной цели и тематическому направлению журнала, содержание которой отражает изложение собственных выводов и промежуточных или окончательных результатов научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности, содержащая авторские разработки, выводы, рекомендации, ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвященное рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор).

Структура научной статьи должна включать название, аннотации, ключевые слова, введение, материалы и методы, основную часть (результаты, обсуждение), заключение, информацию о финансировании (при наличии), список литературы.

Все статьи принимаются через систему онлайн подачи <http://vestnik.kuef.kz/>.

Статьи, не соответствующие требованиям к оформлению, не рассматриваются. Пользователям необходимо поддерживать актуальность своих контактных данных и другой информации, указанной в профиле. Проверьте правильность указания e-mail, поскольку всю *переписку редакция будет вести с Вами по электронной почте*.

Статьи принимаются на казахском, русском и английском языках. Объем статьи, включая библиографию, должен быть **не менее 6 и не более 10 страниц** (на объем свыше 10 страниц устанавливается оплата 1000 тенге за каждый лист, но не более 15 страниц общего объема).

Подаваемая рукопись должна:

- представлять академическую и научную ценность;
- иметь определенную значимость и оригинальность, а также практическое значение;
- вносить вклад в более ранние исследования по этой теме;
- тщательно вычитана и отредактирована.

Технические требования к оформлению статьи:

- формат – Microsoft Word, формулы в редакторе формул (Microsoft Equation).
- шрифт – Times New Roman;
- размер шрифта – 14;
- межстрочный интервал – одинарный;
- ширина всех полей – 2 см;
- абзацный отступ – 1 см.

В журнал могут быть представлены оригинальные научные статьи, которые являются окончательным отчетом о законченном экспериментальном исследовании.

ПОРЯДОК ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЬИ

Автор указывает:

УДК – на основе системы Универсальной десятичной классификации информации, используемой во всём мире для систематизации произведений науки, литературы и искусства, периодической печати, различных видов документов и организации картотек. Указывается в верхнем левом углу рукописи.

ГРНТИ – на основе Государственного рубрикатора научно-технической информации, применяемого для систематизации документов в Электронном Каталоге. ГРНТИ по своей теме можно определить на сайте <http://grnti.ru/> или <http://lib.gup.kz>.

Указывается в верхнем левом углу рукописи.

Помимо УДК и ГРНТИ можно указать коды по классификации **JEL (JEL Classification)**. Коды, указанные автором, должны четко отражать область исследований. Автор может использовать коды классификации JEL из двух или трех областей, если они охвачены исследованием. *Коды по классификации JEL можно найти на сайте: <http://nfmte.com/assets/docs/jel.doc>.* Коды JEL указываются после ключевых слов.

DOI (ДОИ) (далее – DOI (ДОИ)) к каждой статье, которая является цифровым идентификатором объекта для уникальной и постоянной онлайн идентификации содержания журнала и ссылок в Интернете и присваивается регистрационным агентством International DOI Foundation (Интернэйшенел DOI Фаундэйшен)

Ключевые слова переводятся на три языка (*казахский, русский, английский языки – keywords, ключевые слова, кілт сөздер*).

Автор (авторы)

Перед названием статьи в правом верхнем углу указывается ФИО автора (авторов). После ФИО авторов должны быть написаны: ученая степень и ученое звание, место работы, город, название страны. Название организации или учреждения указывается в именительном падеже, при этом название должно быть полным, без сокращений.

Если есть несколько авторов, они сами принимают решение относительно порядка их упоминания в названии статьи (рекомендуемый вариант - в зависимости от вклада в исследование). Список авторов включает только тех лиц, которые действительно приняли участие в исследовании и согласились нести полную ответственность за его содержание. Указать электронные адреса всех авторов. Также необходимо указать основного автора (автора для корреспонденции). **Количество авторов не более 4.**

Название статьи

Название статьи должно полностью отражать тему исследования и его содержание. Оно должно быть коротким и конкретным (не более 10 слов). Кроме того, оно должно быть привлекательным для внимания читателя и написано с использованием научного стиля. Уместно указывать объект исследования или конкретизировать его с помощью двоеточия или скобок. Не рекомендуется использовать сокращения, кроме общепринятых и известных.

Структура статьи

Материал в рукописи должен строиться по принципу «от общего к конкретному». Статья должна состоять из следующих разделов (это не исключает наличия дополнительных подразделов), что соответствует международным стандартам:

Аннотация

Аннотация должна быть информативной и структурированной. В аннотации необходимо приводить только то, что сделано в статье (рассмотрено, выявлено, определено, показано, проанализировано и т.д.) **(22-25 строчек или не менее 150 слов, не более 300 слов).**

В аннотации излагаются суть и использованные методы исследования, суммируются наиболее важные результаты и их значимость.

Аннотация пишется на основном языке рукописи (**в начале статьи**), в конце статьи, после списка литературы, должна быть аннотация на казахском и/или русском и/или английском языках (в зависимости от основного языка рукописи).

Ключевые слова (на трех языках)

Количество ключевых слов должно составлять не менее 10. Там не должно быть предложений, а только слова или группы слов. Если объект исследования не упоминается в названии документа (включая страну, регион), его следует добавить в список ключевых слов.

Введение (26-32 строчек или не менее 200 слов)

Во введении должны быть обоснованы и разъяснены научные вопросы, актуальность, цель, задачи, материалы и методы исследования. **Цель** описывает основные результаты в краткой и

конкретной форме, достижение которых является целью данного исследования. Цель не должна копировать название рукописи. **Методы** исследования описываются кратко и конкретным образом. Описывается методология исследования с указанием происхождения оборудования и материалов, методов статистической обработки данных и других способов обеспечения воспроизводимости. Если предлагаемые методы и процедуры используются в других работах, автор должен ссылаться на исходные источники. Должны быть представлены теории, перспективы, формулы, уравнения. Если в статье используются общеизвестные статистические процедуры, автор не должен описывать их сущность, достаточно просто указать их.

Автору следует конкретизировать проблему, по которой проведено данное исследование. Введение не должно быть длинным, автор должен избегать использования таблиц и цифр.

Обзор литературы (20-22 строчек или не менее 150 слов)

Автор должен описать проделанный анализ и обобщение соответствующих работ (статей, монографий, докладов, тезисов и т. д.), которые описывают суть проблемы и/или дают представление о предыдущих исследованиях по ее решению. Обзор литературы должен соответствовать цели исследования и представлять результаты критического анализа аналитической базы для тестирования гипотезы исследования.

Литературный обзор должен охватывать работы, которые были опубликованы за последние пять лет в индексируемых журналах из базы данных Web of science или Scopus и в журналах, рекомендуемых Комитетом по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Рекомендуется завершить обзор литературы изложением нерешенных вопросов, выявлением противоречий в результатах и результатах предыдущих исследований, обоснованием необходимости продолжения исследований в этой области и выбора конкретной темы (направления) этого изучения.

Основная часть (анализ, результаты и обсуждение)

Включает в себя эмпирические или теоретические данные, полученные в процессе проведенного исследования. Рекомендуется использовать рисунки, таблицы (в совокупности не более 5).

Заключение (15 строчек или не менее 100 слов).

В этом разделе излагаются основные идеи статьи, формулируются полученные результаты и их новизна. Предложения, выводы и рекомендации должны подтвердить достижение поставленных целей и задач исследования. Необходимо наметить возможность практического использования полученных результатов и предложить направления для дальнейших научных исследований.

Наименование обозначенных разделов (текст с абзаца) выделять полужирным шрифтом (введение, обзор литературы, основная часть, выводы).

В тексте статьи ссылки на источники обязательны. Сноски (ссылки) на использованную литературу печатаются в квадратных скобках.

Литература оформляется в последовательности ссылок по тексту и в соответствии с Межгосударственным Стандартом ГОСТ 7.1–2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» (Принят Межгосударственным Советом по стандартизации, метрологии и сертификации (протокол № 12 от 2 июля 2003 г.).

Название списка литературы должно иметь стандартный подзаголовок «Литература», «Эдебиеттер», «References» (от 6 до 15 источников, желательно книги, брошюры, статьи из журналов казахстанских и зарубежных авторов).

Источники литературы в статьях на русском и казахском языках должны представляться на языке оригинала. После этого необходимо привести второй Список литературы (References) с транслитерацией. В статье, написанной на английском языке, источники на русском и казахском языках приводятся с транслитерацией. Для этого можно использовать сайт: <http://translit.net>

Статьи на казахском и английском языках должны иметь профессиональный перевод (запрещается автоперевод с интернета).

Источник литературы содержит: автор (ы), полное наименование источника, – место издания: издательство, год выпуска. – количество страниц (образец ниже)

НАПРИМЕР:

Литература (Әдебиетгер)

1. Лаврушин О.И. Банковское дело: современная система кредитования: учеб. пос./ О.И. Лаврушин, О.Н. Афанасьева. – 7-е изд. – М.: КНОРУС, 2013. – 360 с.
2. Указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577 «О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» // <https://online.zakon.kz/Document/?docid=31399596#pos=0;167>
3. Регионы Казахстана (2018). Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан. – Астана. – 30 с. http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/publications/Compilations?_afLoop=9713740891393549#%40%3F_afLoop%3D9713740891393549%26_adf.ctrl-state%3D19favud3d_54
4. Hong C.Y., Lee Y.C., Tsai M.C. and Tsai Y.C., 2018. Agricultural Sector Input Technical Coefficients, Demand Changes and CO2 Emissions after the Financial Crisis: Environmental Input-Output Growth Factor Model Approach. International Journal of Energy Economics and Policy. – 8(6). – P. 339-345.
5. Шумакова О.В. Теоретические аспекты устойчивого развития сельских территорий в современной науке // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – №6. – С. 1-8
6. Marshall A. (1980). The principles of Economics (Macmillan and Co., Ltd.). – London: Macmillan and Co., Ltd. econlib.org. <http://www.econlib.org/library/Marshall/marP.html>.
7. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 14 ақпандағы № 420 Жарлығы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1600000894>

References

1. Lavrushin O.I. Bankovskoe delo: sovremennaja sistema kreditovaniya: ucheb. pos. [Banking: the modern system of lending: training manual] / O.I. Lavrushin, O.N. Afanas'eva. – 7-e izd. – M.: KNORUS, 2013. – 360 s. [in Russian].
2. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 30 maja 2013 goda № 577 «O Konceptcii po perehodu Respubliki Kazahstan k «zelenoj jekonomike» [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated may 30, 2013 No. 577 "on the Concept of transition of the Republic of Kazakhstan to the" green economy»]. <https://online.zakon.kz/Document/?docid=31399596#pos=0;167> [in Russian].
3. Shumakova O.V. Teoreticheskie aspekty ustojchivogo razvitija sel'skih territorij v sovremennoj nauke [Theoretical aspects of sustainable development of rural areas in modern science] // Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya. – 2013. – №6. – S. 1-8 [in Russian].
4. Agroonerkasiptik keshendi zhane auylidyk aumaktardy damytudy memlekettik retteu turaly Kazakstan Respublikasynyn 2005 zhylgy 8 shildedegi N 66 Zany [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 8, 2005 No. 66 About State Regulation of Agribusiness Development and Rural Areas Development] // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000066> [in Kazakh].

Оригинальность полученных статей проверяется с использованием системы антиплагиата. Одобрение на опубликование в журнале получают статьи, имеющие процент оригинальности **не менее 75 %**. Поддельные или заведомо неточные заявления представляют собой неэтичное поведение и являются неприемлемыми.

Срок рассмотрения статьи редакцией от трех до шести месяцев. Датой сдачи статьи считается день получения редакцией ее окончательного варианта

В статье не допускается использование:

- жирного, курсивного и подчеркнутого шрифта в основном тексте;
- автоматического и принудительного переноса, знаков принудительного разрыва строк, страниц;
- фотографий;
- цветных элементов.

В статье допускается в совокупности не более 5-ти таблиц, выполненных в Word и рисунков (Word, группировать). Даются ссылки на источники в квадратных скобках.

Если рукопись не соответствует требованиям, она возвращается на доработку. Датой сдачи статьи считается день ее получения редакцией ее окончательного варианта.

**ОПЛАТА ПРОИЗВОДИТСЯ ПОСЛЕ ПРИНЯТИЯ СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ ОТ РЕДАКЦИИ
(квитанцию отправляете на почту vestnik@kuef.kz)**

К статье прилагаются:

– Сведения об авторах (на 3-х языках): Ф.И.О., название страны, аффилиации (название организации), должность, степень, звание, служебный и мобильный телефоны, e-mail для всех авторов публикаций (в том числе с указанием основного автора).

Сведения об авторе

Фамилия Имя Отчество (полностью) на казахском, русском и английском языках

Должность, ученая степень, звание (полностью) на казахском, русском и английском языках

Организация (полностью) на казахском, русском и английском языках

Адрес

Страна (полностью) на казахском, русском и английском языках

Телефон раб., сотовый

E-mail

Название статьи (полностью) на казахском, русском и английском языках

Дополнительная информация: для зарубежных авторов указывается страна

Окончательная версия статьи должна подаваться со всеми прилагающимися документами (статья, сведения об авторах, заполнением всех пунктов на сайте).

Все статьи проходят антиплагиат (проводит редакция университета) подлежат экспертизе рецензентами. При необходимости статья отправляется на доработку автору или отклоняется. Редакционная коллегия оставляет за собой право отклонить ее от печати при несоответствии настоящим требованиям по структуре и оформлению и не вступать в переписку с авторами.

Ответственность за содержание и оформление статьи несет автор статьи.

Публикационная этика

1. Редакция журнала «Вестник КазУЭФМТ» придерживается этических принципов на всех этапах работы с публикациями.
2. Редакционной коллегией соблюдается Этический кодекс Комитета по этике научных публикаций (Committee on Publication Ethics, COPE).
3. Все стороны, вовлеченные в процесс работы с публикациями (авторы, редакторы и рецензенты) должны следовать принципам этического поведения.
4. **Этические принципы для авторов:**
 - a) Авторы должны представить объективное обоснование научной значимости своей исследовательской работы. Допускается публикация обзорных статей при наличии оригинальных выводов и/или рекомендаций.
 - b) Авторы гарантируют, что представленные в редакцию статьи являются оригинальными, и что в случае использования в статье других работ это должным образом указано. Плагиат неприемлем в любой из его форм: дословного копирования без ссылки на источник, перефразирования без ссылки на источник, а также самоплагиата (если элементы статьи ранее опубликованы, авторы обязаны на это сослаться). Заведомо ложные и недостоверные сведения являются недопустимыми.
 - c) Авторы гарантируют, что представленные в редакцию статьи не находятся на рассмотрении в других изданиях. Представление статьи одновременно в несколько изданий представляет собой неэтичное поведение и неприемлемо.
 - d) Автор, представляющий статью, должен обеспечить согласие всех соавторов (при их наличии) с ее окончательным вариантом и с ее представлением к публикации в журнале.
 - e) Источник финансирования исследований, при наличии такового, должен быть объявлен и указан, его роль в проведении исследований и/или подготовке статьи должна быть изложена.
5. Неэтичное поведение представляет собой следующие действия авторов:
 - f) связанные с самостоятельным предоставлением рецензии на собственные статьи;
 - g) договорным и псевдорецензированием;
 - h) обращение к агентским услугам по опубликованию результатов научного исследования;
 - i) фальсификацией состава авторов;
 - j) публикацией псевдонаучных текстов;
 - k) передачей текстов статей в другие журналы без согласования с авторами;
 - l) передачей материалов авторов третьим лицам;
 - m) нарушением авторских прав и принципа конфиденциальности редакционных процессов;
 - n) манипуляциями с цитированием, плагиатом, фальсификацией и фабрикацией.
6. **Этические принципы для рецензентов:**
 - g) Рецензенты должны соглашаться на рецензирование только тех статей, для оценки которых они обладают достаточными знаниями и которые они могут прорецензировать своевременно.
 - h) Рецензент должен отказаться от подготовки рецензии, если участвовал в какой-либо работе, связанной с подготовкой статьи, или в описываемых в ней исследованиях.
 - i) Рецензент должен уважать конфиденциальность рецензии и не раскрывать никакие детали статьи или рецензии во время или после рецензирования никому за исключением тех лиц, кому это разрешено редакцией (например, редактору).
 - j) Рецензент не вправе использовать информацию, полученную в ходе рецензирования, для собственной выгоды, для выгоды либо для дискредитирования других лиц или организаций.
 - k) Рецензент должен заявить редактору о возможном конфликте интересов, связанном с ре-

цензурованием статьи, или обратиться за советом к редактору, если не уверен, составляет ли сложившаяся ситуация конфликт интересов.

l) Оценка должна проводиться объективно, заключения должны быть четко сформулированы и аргументированы, чтобы авторы могли использовать их для улучшения работы.

7. Этические принципы для редакторов:

h) Редакторы несут ответственность за содержание публикуемых материалов;

i) При принятии решения о публикации редакторы научного журнала руководствуются достоверностью и точностью представления данных и научной значимостью рассматриваемой работы;

j) Решение о публикации принимается независимо от коммерческих соображений;

k) Редакторы оценивают интеллектуальное содержание рукописей вне зависимости от расы, пола, религиозных взглядов, происхождения, гражданства, социального положения или политических предпочтений авторов;

l) Неопубликованные данные, полученные из представленных к рассмотрению рукописей, не должны использоваться для личных целей или передаваться третьим лицам.

m) Информация или идеи, полученные в ходе редактирования и связанные с возможными преимуществами, должны сохранять конфиденциальность и не использоваться с целью получения личной выгоды.

n) Редакторы не должны допускать к публикации информацию, если имеется достаточно оснований полагать, что она является плагиатом.

o) Редакторы совместно с Издателем не должны оставлять без ответа претензии, касающиеся рассмотренных рукописей или опубликованных материалов, а также при выявлении конфликтной ситуации, и принимать все необходимые меры для восстановления нарушенных прав.

p) Главный редактор (заместитель главного редактора) и члены редакционной коллегии обеспечивают авторам, имеющим неудовлетворенные претензии, возможность повторно направить материалы для публикации.

**Қазақ экономика, қаржы және
халықаралық сауда университетінің
ЖАРШЫСЫ**

**ВЕСТНИК
Казахского университета экономики,
финансов и международной торговли**

Беттеуші/верстка: **Хасенова М.Т.**

Жаршы авторлардың электрондық түпнұсқасы негізінде басылып шығарылған
Вестник сверстан и отпечатан с электронной версии авторских оригиналов

Басуға 25.03.22. қол қойылды. Пішімі 70x100 1/10. Көлемі 31 б.т. Таралымы 300 дана. Тапсырыс 686.
Подписано к печати 25.03.22. Формат 70x100 1/10. Объем 31 уч.-изд.л. Тираж 300 экз. Заказ 686.

*Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің
баспа-полиграфиялық орталығы. Нұр-Сұлтан қ., Жұбанов көшесі, 7*

Университеттің менеджмент жүйесі ISO 9001 сәйкестігіне сертификатталған
Система менеджмента университета сертифицирована на соответствие ISO 9001

Приказом Председателя Комитета по обеспечению качества в сфере образования и науки
Министерства и образования и науки Республики Казахстан № 527 от 25.06.2021 года
включен в перечень изданий, рекомендуемых Комитетом для публикации
основных результатов научной деятельности.